

فرا تحلیل مطالعات مناطق آزاد:

۱. مقالات

کد موضوعی: ۲۲۰

شماره مسلسل: ۱۵۰۶۸

مهرماه ۱۳۹۵

معاونت پژوهش‌های اقتصادی

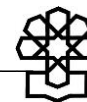
دفتر: مطالعات اقتصادی

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۴.....	مقدمه
۶.....	روش مطالعه
۸.....	۱. گام نخست: شناسایی مطالعات صورت گرفته
۹.....	۱-۱. بررسی آماری مطالعات مناطق آزاد
۹.....	۱-۲. مبانی نظری به کار گرفته شده در مطالعات مورد بررسی
۱۰.....	۱-۲-۱. تئوری‌های تجارت بین‌الملل
۱۲.....	۱-۲-۲. راهبردهای توسعه اقتصادی با نگرش به تجارت بین‌الملل
۱۳.....	۱-۲-۳. جایگاه مناطق آزاد در راهبردهای توسعه اقتصادی و آثار آن
۱۴.....	۱-۲-۴. راهبرد عمومی مزیت‌های رقابتی
۱۴.....	۱-۲-۵. دیدگاه توسعه منطقه‌ای به مناطق آزاد
۱۵.....	۱-۳. روش تحقیق در مطالعات مورد بررسی
۱۵.....	۲. گام دوم: ترکیب نتایج پژوهش‌های منتخب و مقایسه آنها با یکدیگر
۱۶.....	۲-۱. تعریف منطقه آزاد و انواع آن
۱۶.....	۲-۲. تاریخچه ایجاد مناطق آزاد در جهان
۱۸.....	۲-۳. بررسی برخی تجارب موفق کشورهای آسیایی در ایجاد مناطق آزاد
۱۹.....	۲-۳-۱. بررسی تجربه کره جنوبی
۲۰.....	۲-۳-۲. بررسی تجربه سنگاپور
۲۰.....	۲-۳-۳. بررسی تجربه امارات متحده عربی
۲۱.....	۲-۳-۴. بررسی تجربه چین
۲۲.....	۲-۳-۵. بررسی تجربه هند
۲۲.....	۲-۴. تاریخچه ایجاد مناطق آزاد در ایران
۲۳.....	۲-۵. اهداف ایجاد مناطق آزاد
۲۵.....	۲-۶. ویژگی‌های مناطق آزاد
۲۶.....	۲-۷. ساختار اداره مناطق آزاد
۲۶.....	۲-۷-۱. ساختارهای اداره مناطق آزاد در دنیا
۲۸.....	۲-۷-۲. ماهیت ساختاری مناطق آزاد ایران
۲۹.....	۲-۷-۳. الگوهای مدیریتی مناطق آزاد در ایران
۳۰.....	۲-۸. قوانین مربوط به مناطق آزاد

۲-۸-۱. مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد.....	۳۱
۲-۸-۲. مقررات مالیاتی مناطق آزاد تجاری- صنعتی.....	۳۱
۲-۸-۳. ضوابط ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های صنعتی و معنوی در مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران.....	۳۲
۲-۸-۴. مقررات صادرات، واردات و امور گمرکی مناطق آزاد.....	۳۴
۲-۸-۵. مقررات کالای همراه مسافر.....	۳۴
۲-۸-۶. مقررات تأسیس مراکز علمی و فرهنگی.....	۳۵
۲-۸-۷. مقررات ورود، اقامت و اشتغال اتباع خارجی.....	۳۶
۲-۹. مناطق آزاد در برنامه‌های توسعه.....	۳۶
۲-۱۰. معرفی مناطق آزاد ایران.....	۳۸
۲-۱۰-۱. منطقه آزاد تجاری- صنعتی کیش.....	۳۸
۲-۱۰-۲. منطقه آزاد تجاری- صنعتی قشم.....	۴۰
۲-۱۰-۳. منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار.....	۴۵
۲-۱۰-۴. منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی.....	۴۹
۲-۱۰-۵. منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس.....	۵۱
۲-۱۰-۶. منطقه آزاد تجاری- صنعتی اروند.....	۵۴
۲-۱۰-۷. منطقه آزاد تجاری- صنعتی ماکو.....	۵۶
۲-۱۱. بررسی عملکرد مناطق آزاد ایران.....	۵۷
۲-۱۱-۱. صادرات مناطق آزاد.....	۵۷
۲-۱۱-۲. واردات مناطق آزاد.....	۶۱
۲-۱۱-۳. درآمدها و هزینه‌های سازمان‌های مناطق آزاد.....	۶۳
۲-۱۱-۴. جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد.....	۶۵
۲-۱۱-۵. جذب سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد.....	۶۹
۲-۱۱-۶. اشتغال در مناطق آزاد.....	۷۱
۲-۱۱-۷. سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در مناطق آزاد.....	۷۲
۲-۱۱-۸. توسعه فناوری پیشرفته در مناطق آزاد.....	۷۲
۲-۱۱-۹. ترانزیت کالا در مناطق آزاد.....	۷۳
۲-۱۱-۱۰. شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده در مناطق آزاد.....	۷۴
۲-۱۱-۱۱. صنعت توریسم در مناطق آزاد (حضور در بازارهای جهانی).....	۷۶
۲-۱۱-۱۲. سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی مناطق آزاد.....	۷۶
۲-۱۲. علل عدم موفقیت مناطق آزاد ایران.....	۷۸
۳. گام سوم: تحلیل نتایج و پیشنهادهای ارائه شده در مطالعات.....	۸۰
۳-۱. پیش‌نیازها و عوامل تأثیرگذار در موفقیت مناطق آزاد.....	۸۰
۳-۲. پیشنهادهای ارائه شده در مقالات مورد بررسی.....	۸۲
جمع‌بندی و پیشنهادها.....	۸۴
پیوست‌ها.....	۹۴
پیوست الف - مناطق آزاد؛ اهداف و راهبردها.....	۹۴

پیوست ب - تأثیر مناطق آزاد بر اقتصاد.....	۱۰۰
پیوست ج - عملکرد مناطق آزاد.....	۱۱۳
پیوست د - سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد.....	۱۵۷
پیوست هـ - نقش مناطق آزاد در توسعه صادرات.....	۱۸۲
پیوست و - توسعه گردشگری در مناطق آزاد.....	۱۹۹
پیوست ز - مناطق آزاد در قوانین برنامه.....	۲۱۰
پیوست ح - قوانین مرتبط با مناطق آزاد.....	۲۲۱
پیوست ط - سایر موضوعات در ارتباط با مناطق آزاد.....	۲۴۸
منابع و مآخذ.....	۳۷۵

فرا تحلیل مطالعات مناطق آزاد:

۱. مقالات

چکیده

یکی از سیاست‌های اقتصادی که در چند دهه اخیر با در نظر داشتن اهداف گوناگونی نظیر افزایش رقابت‌پذیری اقتصاد ملی، اتصال تدریجی با اقتصاد جهانی، توسعه منطقه‌ای، رفع محرومیت‌ها، جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، دستیابی به فناوری پیشرفته و افزایش صادرات، مورد توجه تصمیم‌گیران و سیاستگذاران کلان کشور قرار داشته، تأسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد تجاری-صنعتی بوده است.

بدین ترتیب تاکنون ۷ منطقه آزاد تجاری - صنعتی شامل «کیش»، «قشم»، «چابهار»، «ارس»، «انزلی»، «اروند» و «ماکو» در کشور ایجاد شده است و در مقطع زمانی کنونی، ایجاد مناطق آزاد جدید با تقدیم لوایح مختلف دولت به مجلس شورای اسلامی و پیشنهادهای تکمیلی نمایندگان محترم مجلس، به یکی از مهمترین موضوعات مورد بحث در حوزه مناطق آزاد بدل شده است.

اما در این زمینه نکته مهمی که باید بدان توجه شود این است که دستیابی به اهداف تعیین شده برای هر سیاست اقتصادی، بدون ارزیابی عملکرد و اصلاح رویه‌ها در صورت نیاز، امکانپذیر نخواهد بود. به عبارت دیگر هر قدر اهداف به خوبی انتخاب شوند، مسیر به درستی طراحی شود و راهبردها و سیاست‌ها به نحو مطلوب اتخاذ شوند، چنانچه عملکرد مناسبی مشاهده نشود و دستاورد قابل اعتنایی حاصل نگردد، پیمودن گام‌های بعدی با همان اهداف و در همان مسیر، نه تنها نمی‌تواند با چشم‌انداز چندان روشنی همراه باشد، حتی بیم آن می‌رود بر معضلات پیشین نیز بیافزاید.

نتیجه چنین امری، چیزی جز هدررفت منابع، زائل شدن اعتماد ملی نسبت به سیاست‌های عمومی و ایجاد چرخه‌های باطل عقب‌ماندگی نخواهد بود. در این ارتباط، با توجه به طیف وسیع مطالعات صورت گرفته در خصوص مناطق آزاد کشور، دسته‌بندی آنها به روشی علمی، می‌تواند تصویر نسبتاً روشنی از وضع موجود مناطق آزاد، کاستی‌ها و مشکلات این مناطق و راهکارهای ارائه شده به دست دهد. یکی از مناسب‌ترین روش‌هایی که در این موارد به کار می‌رود، روش «فرا تحلیل» است.

فرا تحلیل با مرور نظام‌مند منابع، به منظور ترکیب و در صورت نیاز جمع‌بندی آماری، به مطالعاتی می‌پردازد که قبلاً پیرامون یک موضوع خاص به رشته تحریر در آمده‌اند. مهمترین مزیت این روش آن است که با ادغام نتایج پژوهش‌های مختلف، قدرت مطالعه را در جهت یافتن نتایج معنادار افزایش می‌دهد.

بدین ترتیب مرور مطالعات پیشین نمایی از مهمترین گرفتاری‌های کشور را در مقطع زمانی مربوطه ارائه می‌دهد و موجب ایجاد این پرسش می‌شود که پس از گذشت بیش از سال‌ها از ایجاد نخستین منطقه آزاد کشور و صرف منابع مالی و انسانی کشور در این مسیر، تاکنون چه دستاوردی حاصل شده و تا چه اندازه اهداف توسعه‌ای مورد نظر محقق شده‌اند؟ بر این اساس، چنین مطالعه‌ای می‌تواند به صورتی شایسته و صرف کمترین منابع مالی و انسانی، به دولت و مجلس در مسیر برخورد واقع‌بینانه با مسائل توسعه کشور کمک کند.

بررسی‌های انجام شده حکایت از آن دارد که تاکنون طیف وسیعی از مطالعات پیرامون مناطق آزاد در کشور صورت گرفته است که بیشترین فراوانی مطالعات انجام شده مربوط به مقالات است. این مقالات، سطوح تحلیلی منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی را پوشش می‌دهند که با توجه به اهداف مطالعه حاضر، در این مطالعه تنها بر مقالات منطقه‌ای و ملی تمرکز شده است و از میان آنها، ۸۲ مقاله که از کیفیت علمی مناسبی برخوردار بوده‌اند انتخاب شده و مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند.

فرا تحلیل مطالعات انجام شده در حوزه مناطق آزاد، حکایت از آن دارد که تجربه ایجاد این مناطق در ایران، تجربه چندان موفقی در میان تجربیات سایر کشورها به‌شمار نمی‌رود و عملکرد آنها، در برخی از اهداف تعیین شده نظیر «صادرات»، «جذب سرمایه‌گذاری خارجی» و «تولید»، با وجود گذشت بیش از چندین سال از تأسیس اولین منطقه آزاد در کشور، با دستاورد چندان قابل اعتنایی همراه نبوده است.

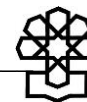
بررسی‌ها نشان می‌دهد آنچه که در مطالعات این حوزه به‌عنوان مزیتی برای مناطق آزاد کشور ذکر شده است، عمدتاً از جنس فرصت‌های بالقوه نظیر برخورداری از شرایط مناسب ژئوپلیتیکی است و در این میان، مزیت بالفعل قابل توجهی که در نتیجه سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی، نهادسازی و ساختار مناسب مدیریتی حاصل شده باشد و به‌عنوان یک نقطه قوت برای مناطق آزاد کشور به‌شمار برود، قابل اشاره نیست.

در این ارتباط باید توجه داشت که این دست فرصت‌ها که از آنها تحت عنوان مزیت‌های مناطق آزاد کشور در تجارت بین‌المللی یاد می‌شود، در اختیار دیگر کشورهای منطقه نیز قرار دارند و درحال حاضر توسط رقبای منطقه‌ای به فعلیت درآمده‌اند و تبدیل به نقاط قوت آنها شده‌اند.

شایان ذکر است طبقه‌بندی چالش‌های مناطق آزاد ایران و پیشنهادهای ارائه شده بر اساس ۴ سطح نهادی ویلیامسون، حکایت از آن دارد که بیشترین چالش‌ها و پیشنهادها، در سطح دو^۱ و سه^۲

۱. سطح دو، محیط نهادی است و شامل قواعد رسمی بازی مانند قانون اساسی، حقوق مالکیت، تشکیلات سیاسی، نهادهای اولیه مالی و سایر قوانین عادی می‌شود. در واقع براساس هنجارها و قوانین سطح یک، یکسری قوانین وضع می‌شوند که این قوانین قاعده بازی محسوب می‌شوند و تغییرات عمده در این قواعد بازی طی دوره‌ها یا قرن‌ها امکانپذیر است.

۲. سطح سه، سطح حکمرانی یا نهادهای اعمال مدیریت یا انجام بازی است و مجموعه‌ای از آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌هایی که برای تضمین اجرای قواعد بازی تنظیم می‌شوند، در این سطح قرار می‌گیرند.

بروز یافته است. در این ارتباط باید توجه داشت امور زیربنایی و بسترسازی قانونی که با وجود گذشت زمان نسبتاً طولانی از تأسیس مناطق آزاد کشور، همچنان مهمترین چالش‌های این مناطق در سطح دو به شمار می‌روند، در زمره پیش‌نیازهای ایجاد مناطق آزاد طبقه‌بندی می‌شوند و الزامی است قبل از به بهره‌برداری رسیدن مناطق، به نحو احسن تأمین شوند. بنابراین تا زمانی که اصلاحات اساسی در مسائل مربوط به سطح دو صورت نگیرد، نمی‌توان انتظار عملکرد مثبت از مناطق آزاد داشت.

از سوی دیگر، چالش‌های سطح سه، نشان‌دهنده وجود نارسایی‌های اساسی در بُعد اجرا و مدیریت است. این بدان معناست که حتی با فرض مرتفع شدن تمامی چالش‌های سطح دو، در صورتی که توجه لازم به چالش‌های سطح سه نشود و بازنگری جدی در ساختار مدیریتی، اجرایی و نظارتی به‌عنوان مهمترین مؤلفه‌های سطح سه نهادی، صورت نپذیرد، باز هم نمی‌توان نسبت به تحقق اهداف و حصول دستاوردهای مطلوب، خوش‌بین بود.

بدین ترتیب ملاحظه می‌شود به دلیل بی‌توجهی به بایسته‌های توسعه و فلسفه اساسی برنامه‌ریزی توسعه در ارتباط با مناطق آزاد و نادیده گرفتن برخی روندهای گذشته (روندهایی که باید متوقف شوند، روندهایی که باید ایجاد شوند و روندهایی که باید استمرار یابند)، هماهنگی‌های لازم در ابعاد گوناگون توسعه مناطق آزاد ایجاد نشده و در نتیجه تراحم‌های ناشی از عدم هماهنگی‌ها، علیرغم صرف هزینه، زمان، منابع، سرمایه انسانی و انرژی فکری کشور، دستاورد قابل ملاحظه‌ای حاصل نشده است. ازجمله مهمترین این ناهماهنگی‌ها، به شرح زیر است:

- ناهماهنگی در نظام تصمیم‌گیری و عدم اجماع ملی،
- ناهماهنگی میان خواست ملی و خواست منطقه‌ای،
- ناهماهنگی‌های اجرایی،
- ناهماهنگی میان سیاست‌ها،
- ناهماهنگی میان بخش دولتی و بخش خصوصی،
- ناهماهنگی‌های فرهنگی-اجتماعی.

بنابراین به منظور تحقق اهداف مورد نظر، دولت موظف است در وهله اول، ریشه‌های ایجاد و تداوم این ناهماهنگی‌ها را شناسایی کند و در جهت برطرف ساختن آنها، اقدامات جدی را در دستور کار قرار دهد. در این مسیر ابتدا باید مطالعات جامعی با استفاده از دیدگاه آینده‌شناختی و لحاظ آینده ایران در تجارت بین‌الملل صورت گیرد تا مشخص شود مناطق آزاد بهترین ابزار در ارتقای جایگاه کشور در تجارت جهانی و تحقق اهداف توسعه ملی هستند یا خیر؟ در صورتی که اجماع ملی مبنی بر استفاده از مناطق آزاد در فرآیند توسعه ملی به وجود آید، پیشنهاد می‌شود به مواردی مانند تغییر نگرش نسبت به مناطق آزاد، واقع‌بینی در تبیین شرایط موجود، تقویت توان تولید، تحلیل صحیح عملکرد مناطق و اصلاح آن، ایجاد بانک اطلاعاتی مناسب در ارتباط با عملکرد و وضعیت مناطق آزاد، ایجاد ثبات

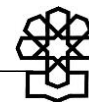
اقتصادی و سیاسی، پرهیز از دیدگاه محرومیت‌زدایی نسبت به مناطق آزاد، حمایت و پرورش بخش خصوصی و دیدگاه محتاطانه نسبت به ایجاد مناطق آزاد جدید توجه نمود. شایان توجه است که در مورد ایجاد مناطق آزاد در دیگر نقاط کشور، نباید چندان مشتاقانه نگرست و فراموش نکرد که مناطق آزاد فعال کشور، هنوز گرفتار بسترسازی‌های اولیه هستند و منافع چندانی نصیب کشور نکرده‌اند. بنابراین در چنین شرایطی، ایجاد مناطق آزاد جدید، می‌تواند منجر به هدررفت منابع مالیاتی، عدم توفیق نسبی اهدافی مانند صادرات، تولید و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و در نهایت سرخوردگی و سلب اعتماد جامعه نسبت به موفقیت سیاست‌های عمومی شود.

مقدمه

تأسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد تجاری-صنعتی، یکی از سیاست‌های اقتصادی است که در چند دهه اخیر، مورد توجه تصمیم‌گیران و سیاستگذاران کلان کشور قرار گرفته است. ایجاد این مناطق همواره با در نظر داشتن اهداف توسعه‌گرایانه‌ای نظیر اتصال تدریجی اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی، افزایش کارآیی و رقابت‌پذیری اقتصاد ملی، توسعه منطقه‌ای در سایه تحقق اهداف توسعه ملی و رفع محرومیت از مناطق کمتر توسعه یافته کشور، جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، دستیابی به فناوری پیشرفته و ارتقای سطح فعالیت‌های تولیدی با جهت‌گیری صادراتی همراه بوده است. بر این اساس، تاکنون ۷ منطقه آزاد تجاری-صنعتی شامل «کیش»، «قشم»، «چابهار»، «ارس»، «انزلی»، «اروند» و «ماکو» در کشور راه‌اندازی شده‌اند که مسئولیت ایجاد هماهنگی میان آنها برعهده شورای عالی مناطق آزاد است. در این مسیر دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد در تابستان سال ۱۳۷۱ ایجاد شده و قانون «چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران» در شهریورماه ۱۳۷۲ به تصویب رسیده است.

بی‌تردید دستیابی به اهداف تعیین شده برای هر سیاست اقتصادی، بدون ارزیابی عملکرد و اصلاح رویه‌ها در صورت نیاز، امکانپذیر نخواهد بود. این مهم، در مورد مناطق آزاد در مقطع زمانی کنونی که ایجاد مناطق آزاد جدید با تقدیم لوایح مختلف دولت به مجلس شورای اسلامی و پیشنهادهای تکمیلی نمایندگان محترم مجلس، به یکی از مهمترین موضوعات مورد بحث در حوزه مناطق آزاد بدل شده است، از اهمیتی دوچندان برخوردار است.

در این ارتباط باید توجه داشت که هر قدر اهداف به خوبی انتخاب شوند، مسیر به درستی طراحی شود و راهبردها و سیاست‌ها به نحو مطلوب اتخاذ شوند، چنانچه عملکرد مناسبی مشاهده نشود و

دستاوردهای قابل اعتنایی حاصل نگردد، پیمودن گام‌های بعدی با همان اهداف و در همان مسیر، نه تنها نمی‌تواند با چشم‌انداز چندان روشنی همراه باشد، حتی بیم آن می‌رود بر معضلات پیشین نیز بیافزاید. به عبارتی، بی‌توجهی به تجربیات گذشته و تکرار برخوردهای ناصحیح در مواجهه با مسائل مؤثر در فرآیند توسعه کشور، عاملی است که می‌تواند سبب عقیم ماندن هر راهبرد توسعه‌ای و انحراف آن از اهداف اولیه شود که نتیجه آن چیزی جز هدررفت منابع، زائل شدن اعتماد ملی نسبت به سیاست‌های عمومی و ایجاد چرخه‌های باطل عقب‌ماندگی نخواهد بود. این موضوع در ادبیات اقتصادی، تحت عنوان «وابستگی به مسیر طی شده» شناخته می‌شود.

بدین ترتیب در این برهه زمانی که نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی به‌عنوان امانت‌داران اعتماد عمومی و محافظان منافع ملی، در مسیر تصمیم‌گیری و سیاستگذاری صحیح به‌منظور بهبود وضعیت مناطق آزاد کشور و به حداکثر رساندن دستاوردهای آنها، رسالتی خطیر برعهده دارند، بررسی دقیق وضع موجود مناطق آزاد، کاستی‌ها و قوت‌ها و باید‌ها و نبایدهای مترتب بر آنها، ضرورتی انکارناپذیر تلقی می‌شود.

در این مسیر، مرکز پژوهش‌ها به‌عنوان بازوی فکری مجلس شورای اسلامی، خود را موظف می‌داند با ژرف‌نگری، واکاوی دقیق مسئله و ارائه تصویری شفاف از وضعیت موجود، به نمایندگان محترم مجلس در اتخاذ تصمیمی شایسته که نه تنها تأثیر مستقیم بر سرنوشت مناطق مربوطه بر جای می‌گذارد، بلکه آینده توسعه ملی را نیز متأثر می‌سازد، یاری رساند.

با توجه به طیف وسیع مطالعات درخصوص مناطق آزاد کشور، دسته‌بندی آنها به روشی علمی، می‌تواند تصویر نسبتاً روشنی از وضع موجود مناطق آزاد، کاستی‌ها و مشکلات این مناطق و راهکارهای ارائه شده، به‌دست دهد. یکی از مناسب‌ترین روش‌هایی که در این موارد به‌کار می‌رود، روش فراتحلیل است. فراتحلیل با مرور نظام‌مند منابع، به‌منظور ترکیب و در صورت نیاز جمع‌بندی آماری، به مطالعاتی می‌پردازد که قبلاً پیرامون یک موضوع خاص به رشته تحریر در آمده‌اند. مهمترین مزیت این روش آن است که با ادغام نتایج پژوهش‌های مختلف، قدرت مطالعه را در جهت یافتن نتایج معنادار افزایش می‌دهد.

گزارش حاضر از طریق واکاوی پژوهش‌های انجام شده در حوزه مناطق آزاد، تصویر جامعی از مهمترین چالش‌های موجود در مسیر توسعه این مناطق، ارائه داده است و راهکارهایی که جامعه علمی کشور به‌منظور بهبود وضع موجود و دستیابی به اهداف مورد نظر، متذکر شده را گردآوری کرده است. در نهایت با تجزیه و تحلیل دستاوردهای مطالعات مورد بررسی، بستر لازم برای ارائه توصیه‌های مشخص و کارآمد برای مواجهه با مسائل پیش رو، فراهم شده است.

مرور مطالعات پیشین نمایی از مهمترین گرفتاری‌های کشور را در مقطع زمانی مربوطه ارائه می‌دهد و موجب ایجاد این پرسش می‌شود که پس از گذشت بیش از سه دهه از ایجاد نخستین منطقه آزاد کشور و صرف منابع مالی و انسانی کشور در این مسیر، تاکنون چه دستاوردهای حاصل شده

و تا چه اندازه اهداف توسعه‌ای مورد نظر محقق شده‌اند؟ بر این اساس، چنین مطالعه‌ای می‌تواند به صورتی شایسته و صرف کمترین منابع مالی و انسانی، به دولت و مجلس در مسیر برخورد واقع‌بینانه با مسائل توسعه کشور کمک کند.

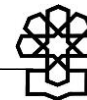
شایان ذکر است در میان طیف وسیع مطالعات صورت گرفته در قالب مقاله، کتاب، گزارش کارشناسی و پایان‌نامه، با توجه به آنکه سهم عمده‌ای از این مطالعات به مقالات اختصاص یافته است، در فراتحلیل حاضر، «مقالات حوزه مناطق آزاد» به عنوان منابع مورد بررسی انتخاب شده‌اند. این مطالعه در ۶ بخش تدوین شده است؛ پس از مقدمه، در بخش دوم روش تحقیق ارائه می‌شود. بخش سوم، به گام نخست فراتحلیل تحت عنوان «شناسایی مطالعات صورت گرفته» اختصاص دارد. در بخش چهارم، گام دوم فراتحلیل با عنوان «ترکیب نتایج پژوهش‌های منتخب و مقایسه آنها با یکدیگر» ارائه می‌شود که در قالب آن، یافته‌های مقالات مورد بررسی، به صورت طبقه‌بندی شده مورد مطالعه قرار گرفته است. در بخش پنجم به گام سوم فراتحلیل با عنوان «تحلیل نتایج و پیشنهادهای ارائه شده در مطالعات» پرداخته شده و در نهایت در ششمین بخش، جمع‌بندی و پیشنهادهای این مطالعه، ارائه می‌شود. شایان ذکر است در پیوست مطالعه، خلاصه‌ای از کلیه مقالات مورد بررسی آورده شده است.

روش مطالعه

در حال حاضر یکی از مسائل اساسی که توجه نظام تصمیم‌گیری کشور را به خود معطوف داشته، افزایش تعداد مناطق آزاد کشور است. بنابراین با در نظر گرفتن طیف وسیع مطالعاتی که پیرامون مناطق آزاد در کشور و عملکرد آنها صورت گرفته است، ضروریست مطالعه‌ای انجام گیرد که با مرور تحقیقات پیشین و انجام تحلیلی جامع، موجب نظم‌دهی به ابعاد فکری نظام تصمیم‌گیری کشور در ارتباط با ایجاد مناطق آزاد شده و تصویری شفاف از مسائل پیرامون آن ارائه کند. یکی از مناسب‌ترین روش‌ها برای چنین مطالعه‌ای، روش فراتحلیل است.

فراتحلیل با مرور نظام‌مند منابع جهت ارزشیابی، ترکیب و در صورت نیاز جمع‌بندی آماری، به تحقیقاتی می‌پردازد که در گذشته پیرامون یک موضوع خاص به رشته تحریر درآمده‌اند. ازجمله مهمترین مزیت‌های مطالعات فراتحلیل می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- روش فراتحلیل عینی‌تر از روش بازنگری سنتی است و در این روش پژوهشگر با احتمال کمتری به پیش‌داوری‌های ذهنی دچار می‌شود.
- در فراتحلیل به جای داده‌های خام، نتایج مشاهده و خلاصه می‌شود.
- در روش فراتحلیل پژوهش‌های متعدد به صورت نظام‌مند خلاصه و طبقه‌بندی می‌شود. حال آنکه در روش بازنگری سنتی پیشینه تحقیق، اگر تعداد پژوهش‌ها زیاد باشد، نمی‌توان نتایج تمام

پژوهش‌های موجود را توصیف یا حتی بیان نمود.

- روش فراتحلیل مشخص می‌کند که تا چه اندازه موضوع را شناخته‌ایم و تا چه اندازه به بحث بیشتری نیاز داریم.

به‌طور کلی، می‌توان گفت فراتحلیل مزایایی از قبیل خلاصه‌کردن مطالعات پیشین، تعدیل کردن مطالعات و ایجاد ارتباط جدید بین مطالعات را دارد.^۱
در نمودار زیر سه گام اصلی فراتحلیل نشان داده شده است:

مأخذ: مکنون، ۱۳۹۳.

لازم به ذکر است که به‌منظور ارائه تحلیل‌های طبقه‌بندی شده و جلوگیری از پراکندگی مطالب در این مطالعه از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. روش تحلیل محتوا نوعی فن پژوهشی برای ایجاد مراجع معتبر و تکرارپذیر از داده‌های متون است. به‌عبارت دیگر این روش مرحله‌ای از جمع‌آوری اطلاعات است که در آن محتوای ارتباطات از طریق به‌کارگیری عینی و منظم قواعد مقوله‌بندی، به اطلاعاتی که می‌توانند خلاصه و با هم مقایسه شوند، تغییر شکل می‌یابند.^۲

براساس این روش متون مورد نظر ابتدا آماده‌سازی و ساماندهی و سپس کدگذاری و مقوله‌بندی شده و در نهایت تحلیل می‌شوند. در اینجا به‌منظور کدگذاری مسائل ارائه شده در مطالعات مورد بررسی، از چهار سطح تحلیل اجتماعی ویلیامسون^۳ بهره گرفته شده است که ویلیامسون فرآیند توسعه را منوط به تغییر در آنها می‌داند. در ادامه سطوح مذکور معرفی شده است:

- سطح یک، سطح ریشه‌دار اجتماعی است. نهادهای غیررسمی، هنجارها، رسوم، استانداردهای اجتماعی و اخلاقی، سنت‌ها و برخی جنبه‌های زبان و معرفت در این سطح‌بندی جای دارند و اقتصاددانان نهادی این سطح را داده شده فرض می‌کنند. تغییرات در این سطح، مستلزم تغییرات فرهنگی است و بنابراین ممکن است قرن‌ها یا حتی یک هزاره به طول بیانجامد.

۱. ایزانلو (۱۳۹۰).

۲. دانایی‌فر و همکاران (۱۳۸۳).

- سطح دو محیط نهادی است و شامل قواعد رسمی بازی مانند قانون اساسی، حقوق مالکیت، تشکیلات سیاسی، نهادهای اولیه مالی و سایر قوانین عادی می‌شود. درواقع براساس هنجارها و قوانین سطح یک، یکسری قوانین وضع می‌شوند که این قوانین قاعده بازی محسوب می‌شوند و تغییرات عمده در این قواعد بازی طی دوره‌ها یا قرن‌ها امکانپذیر است.^۱

- سطح سوم، سطح حکمرانی یا نهادهای اعمال مدیریت یا انجام بازی^۲ است و مجموعه‌ای از آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌هایی که برای تضمین اجرای قواعد بازی تنظیم می‌شوند، در این سطح قرار می‌گیرند.

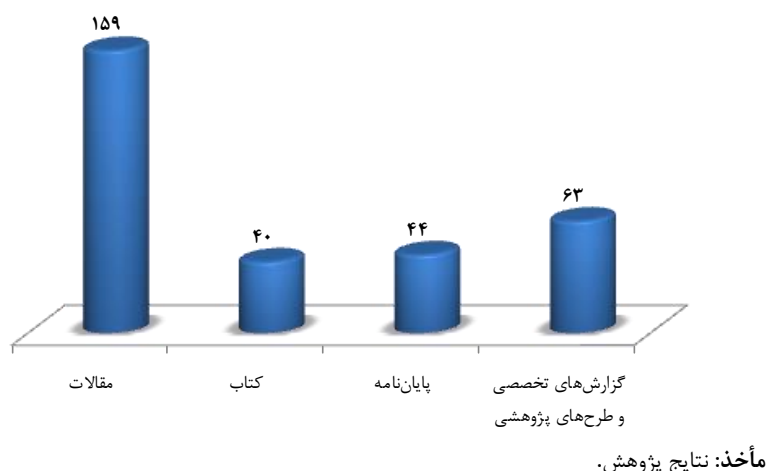
- سطح چهارم شامل تخصیص منابع، اشتغال و سایر نظریه‌های اقتصاد نئوکلاسیک است. در این سطح، ابزارهای بهینه‌یابی و عمدتاً تحلیل نهایی استفاده می‌شود و بنگاه به‌عنوان یک تابع تولید توصیف می‌شود. تخصیص منابع در این سطح منطبق با ابزارهای بهینگی نئوکلاسیک صورت می‌پذیرد.^۳

در ادامه مطالب ارائه شده در مقالات مورد بررسی، در سه گام فراتحلیل طبقه‌بندی و ارائه شده است.

۱. گام نخست: شناسایی مطالعات صورت گرفته

براساس بررسی‌های انجام شده مشاهده می‌شود تاکنون طیف وسیعی از مطالعات پیرامون مناطق آزاد صورت گرفته است. نمودار زیر انواع مطالعات شناسایی شده را به همراه فراوانی آنها نشان می‌دهد.

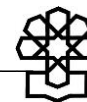
نمودار ۲. طبقه‌بندی مطالعات انجام شده پیرامون مناطق آزاد

۱. البته باید توجه داشت که در ایران به‌دلیل کیفیت نهادها، زمان تغییر و تحول آنها بسیار کمتر از زمانی است که ویلیامسون به آن اشاره کرده است.

2. Play Of the Game

۳. متوسلی و فتح‌اللهی، ۱۳۸۹.

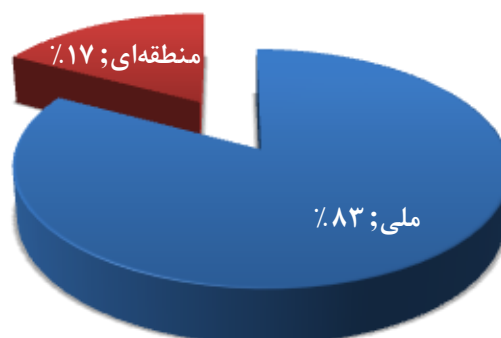

همان‌طور که ملاحظه می‌شود بیشترین فراوانی مطالعات انجام شده مربوط به مقالات است. مقالات شناسایی شده سطوح تحلیلی منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی را پوشش می‌دهند. با توجه به اهداف مطالعه حاضر، در این مطالعه تنها بر مقالات منطقه‌ای و ملی تمرکز شده است و در نهایت نیز ۸۲ مقاله که از کیفیت علمی مناسبی برخوردار بودند انتخاب شده و مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند. لازم به ذکر است بررسی کتب، پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های تخصصی نیازمند مطالعات تکمیلی و جداگانه است.

۱-۱. بررسی آماری مطالعات مناطق آزاد

همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد در این مطالعه ۸۲ مقاله مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. تحلیل‌های انجام شده در ۶۸ مقاله (حدود ۸۳ درصد) از مقالات مذکور در سطح ملی و در ۱۴ مقاله (حدود ۱۷ درصد) در سطح منطقه‌ای بوده است.

نمودار ۳. فراوانی سطوح تحلیل مقالات مورد بررسی

مأخذ: همان.

لازم به ذکر است در برخی مقالات با سطوح تحلیلی ملی به‌منظور ارائه تحلیل‌ها و بررسی عملکرد مناطق آزاد از برخی تحلیل‌های مقایسه‌ای با مناطق آزاد جهان نیز بهره‌گرفته شده است. اما از آنجا که بیشتر تمرکز بر مناطق آزاد داخلی بوده است در طبقه مطالعات ملی قرار داده شده‌اند.

۲-۱. مبانی نظری به‌کارگرفته شده در مطالعات مورد بررسی

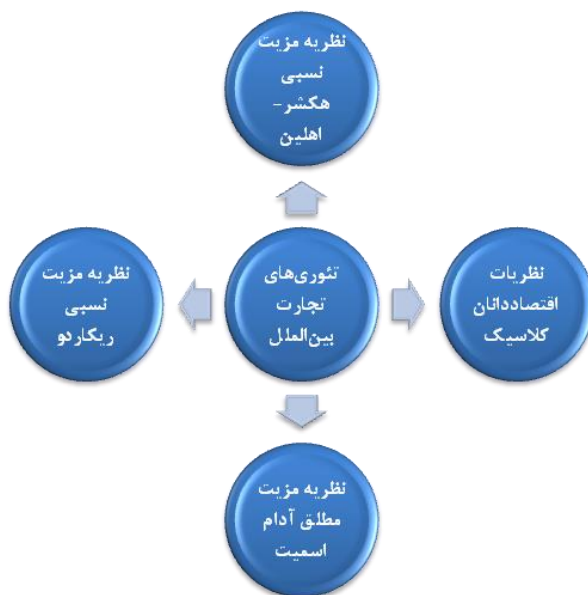
استفاده از مبانی نظری پژوهش در زمان تدوین و ارائه تحلیل‌های کاربردی از اصول جدایی‌ناپذیر مبانی و اصول پژوهش‌های علمی می‌باشد. از این‌رو انتظار می‌رفت این نکته در مطالعات انجام شده پیرامون

مناطق آزاد به‌طور جد مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد، اما بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد تنها ۱۱ مقاله (۱۶٪ از مقالات مورد بررسی) به مبانی نظری پرداخته‌اند و ۶۹ مقاله (۸۴٪ از مقالات مورد بررسی) فاقد مبنای نظری مشخص هستند.^۱ حال آنکه عدم توجه به اصول و مبانی نظری تحقیق در برخی موارد می‌تواند اعتبار نتایج حاصله را مخدوش سازد. در ادامه مبانی نظری مقالات مورد بررسی ارائه شده است.

۱-۲-۱. تئوری‌های تجارت بین‌الملل

براساس مطالعات انجام شده در ارتباط با مناطق آزاد مشاهده می‌شود تئوری‌های مرتبط با تجارت بین‌الملل و توسعه اقتصادی ازجمله مهمترین شاخه‌های اقتصاد هستند که مناطق آزاد در پرتو تئوری‌های آنها می‌تواند مورد بحث قرار گیرد، در این ارتباط در مقالات مورد بررسی به موارد زیر اشاره شده است.

نمودار ۴. تئوری‌های تجارت بین‌الملل

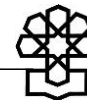

مأخذ: مطالعات محقق.

۱-۲-۱-۱. نظریات اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک

اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک، تجارت خارجی را عامل ایجاد نوآوری، رقابت، بالابردن کیفیت کالا و تحرک اقتصادی می‌دانند و عقیده دارند تجارت خارجی می‌تواند به‌عنوان موتور محرکه رشد و توسعه اقتصادی، در کشورهای درحال توسعه مورد استفاده قرار گیرد. به‌علاوه کلاسیک‌ها معتقدند براساس

۱. البته این مسئله در برخی موارد که مطالعات از روش هم‌اندیشی یا مصاحبه پیروی می‌کنند قابل پذیرش است.

هزینه، هر کشور می‌تواند در تولید یک یا چند کالا برتری نسبی پیدا کند و از طریق مبادله آنها به رفع نیازهای خود بپردازد. در این مسیر رابطه مبادله نیز از طریق ارزش اجتماعی، اقتصادی و همچنین میزان هزینه تولید قابل تعیین است.^۱

۱-۲-۱-۲. نظریه مزیت مطلق آدام اسمیت

از دیدگاه آدام اسمیت براساس اصل تقسیم کار و از طریق تجارت آزاد هر کشور می‌تواند در تولید کالاهایی تخصص پیدا کند که در آنها دارای مزیت مطلق است. براساس نظر آدام اسمیت تجارت بین دو کشور با توجه به مزیت مطلق انجام می‌شود. بنابراین هنگامی که یک کشور کالایی را با کارایی^۲ بیشتر نسبت به دیگر کشورها تولید می‌کند (مزیت مطلق) و کالای دیگر را نسبت به سایر کشورها با کارایی کمتر تولید می‌کند (عدم مزیت مطلق)، در این صورت هر دو کشور با تخصص یافتن در تولید کالایی که در آن مزیت دارند و مبادله آن با یکدیگر، منفعتی را به دست می‌آورند.

بر این اساس تخصصی که از طریق عوامل تولید در سطح بین‌المللی به دست می‌آید، تولید جهانی را افزایش داده و عواید آن بین کشورهای طرف تجارت تقسیم خواهد شد. به همین دلیل آدام اسمیت از سیاست بازار آزاد حمایت می‌کرد و اعتقاد داشت تجارت آزاد منجر به تخصیص بهینه منابع جهانی به کارآترین شکل شده و رفاه اجتماعی را به حداکثر می‌رساند.^۳

۱-۲-۱-۳. نظریه مزیت نسبی ریکاردو

دیوید ریکاردو در چارچوب نظریه ارزش کار به بررسی تجارت بین‌الملل پرداخت و نظریه معروف مزیت نسبی را ارائه داد. طبق قانون مزیت نسبی حتی اگر یک کشور در تولید هیچ کالایی مزیت مطلق نداشته باشد، هنوز هم پایه‌ای برای تجارت وجود دارد. براساس مفهوم مزیت نسبی؛ چنانچه کشوری یک کالا را نسبت به دیگر کالاها ارزان‌تر تولید کند، این کشور در تولید چنین کالایی مزیت نسبی دارد. به علاوه، اگر کشور مذکور بتواند کالای مورد نظر را در مقایسه با سایر کشورها با هزینه پایین‌تری صادر کند در مقایسه با سایر کشورها از مزیت نسبی در صادرات برخوردار خواهد بود. بنابراین کشور در گام نخست باید در تولید و صدور کالاهایی تخصص پیدا کند که دارای مزیت نسبی (عدم مزیت مطلق کوچک‌تر) است و کالاهایی که عدم مزیت نسبی (عدم مزیت مطلق بزرگ‌تر) دارد را وارد کند.^۴

۱-۲-۱-۴. نظریه مزیت نسبی هکشر - اهلین

در نظریه هکشر - اهلین تمرکز بر اختلاف در استعدادهای نسبی عوامل تولید و قیمت آنها میان کشورها است. براساس این نظریه هر کشور کالاهایی را صادر می‌کند که در فرآیند تولید آن، از عوامل تولید نسبتاً فراوان و ارزان استفاده شده است و در مقابل کالاهایی را وارد می‌کند که در تولید آن

۱. موسایی و عزیزانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷) و عزیزانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶).

۲. بر اساس تعریف آدام اسمیت، کشوری که یک واحد محصول را با هزینه کمتر تولید نماید از کارایی بیشتری برخوردار می‌باشد.

۳. موسایی و عزیزانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، عزیزانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶) و رهبر و همکاران (۱۳۹۲).

۴. موسایی و عزیزانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، عزیزانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶)، رهبر و همکاران (۱۳۹۲) و کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱).

عوامل نایاب و گران به کار گرفته شده است.^۱

۲-۲-۱. راهبردهای توسعه اقتصادی با نگرش به تجارت بین‌الملل

با توجه به مطالب فوق‌الذکر سه نوع راهبرد توسعه اقتصادی با نگرش به تجارت بین‌الملل متصور است. نمودار زیر راهبردهای مذکور را نمایش می‌دهد.

نمودار ۵. راهبردهای توسعه اقتصادی با نگرش به تجارت بین‌الملل

مأخذ: همان.

۱-۲-۲-۱. به کارگیری راهبرد تجارت خارجی به عنوان عامل محرکه توسعه

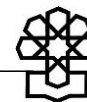
مرور تاریخی تحولات اقتصادی جهان پس از جنگ جهانی دوم نشان می‌دهد که تجارت خارجی می‌تواند به عنوان محرک و عامل توسعه عمل کند. این مسئله در دنیای اقتصادی امروز که با تغییرات و تحولات فناوری همراه است از اهمیت دو چندان برخوردار خواهد بود. زیرا هیچ کشوری به تنهایی قادر نخواهد بود همه چیز را برای همه کس تولید کند، بنابراین می‌توان گفت توسعه بدون تجارت جهانی اتفاق نمی‌افتد. یکی از راه‌های بسط تجارت خارجی به کارگیری ابزار منطقه آزاد است.^۲

۲-۲-۱. راهبرد جانشینی واردات (راهبرد درون‌نگر)

راهبرد جانشینی واردات، راهبردی برای توسعه اقتصادی مبتنی بر احتیاجات بازار داخلی کشور با تولیدات داخلی است؛ به عبارت دیگر در این راهبرد تولیدات داخلی به مرور جایگزین واردات خواهند شد. این راهبرد در فاصله زمانی دو جنگ جهانی و تا اوایل سال‌های دهه ۱۹۶۰ میلادی شکل گرفت.

۱. موسایی و عزیزانی‌فر (۱۳۸۷) و اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷).

۲. اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷) و رهبر و همکاران (۱۳۹۳).

جنگ جهانی اول و رکود دهه ۱۹۳۰ میلادی در فرآیند واردات کالاهای صنعتی توسط کشورهای درحال توسعه اخلاص ایجاد کرد و در پاره‌ای مواقع این امر را ناممکن گردانید.

زیرا از یک‌سو درآمدهای ارزی کشورهای درحال توسعه که ناشی از صدور مواد اولیه بود کاهش یافت و از سوی دیگر کشورهای توسعه یافته درگیر جنگ، قادر به صدور کالاهای صنعتی خود نبودند. شرایط فوق و برانگیخته شدن احساسات ناسیونالیستی و ملی‌گرایی تا پایان دهه ۱۹۵۰ به نوعی به استراتژی بی‌نیازی و خودکفایی یا به عبارت دیگر جایگزینی واردات ختم شد.^۱

۳-۲-۱. راهبرد توسعه صادرات (راهبرد برون‌نگر)

بروز تردیدهایی درباره موفقیت راهبرد جایگزینی واردات در حل مسائل توسعه کشورها در دهه ۱۹۷۰ موجب تقویت نظریات اقتصادی شد که صادرات را علت رشد و توسعه اقتصادی می‌دانستند. منظور از راهبرد توسعه صادرات، صادرات محصولات غیرسنتی (اعم از کالاهای اولیه کشاورزی و معدن)، نیمه‌ساخته و کالاهای ساخته شده (محصولات کارخانه‌ای) است.

راهبرد توسعه صادرات منجر به تخصیص منابع در جهت استفاده از مزیت‌های توأم با کارایی و گسترش کیفیت می‌شود. از سوی دیگر رشد برون‌نگر و مبتنی بر صادرات به رشد بیشتر «بهره‌وری کل عوامل تولید» منجر می‌شود. راهبرد توسعه صادرات یکی از اساسی‌ترین پایه‌های ایجاد مناطق آزاد است.^۲

۳-۲-۱. جایگاه مناطق آزاد در راهبردهای توسعه اقتصادی و آثار آن

در ارتباط با نقش مناطق آزاد در اقتصاد چهار دیدگاه کلی وجود دارد که به مناطق آزاد به‌عنوان منابع انتقال فناوری و توسعه سرمایه انسانی می‌نگرند. در ادامه هریک از دیدگاه‌های مذکور به اختصار مورد بررسی قرار گرفته است:

- دیدگاه نخست: مناطق آزاد دوره حیات خاصی دارند و پس از اعمال اصلاحات منظم تجاری، اقتصادی و ارزی در سطح کل کشور، اهمیت خود را از دست می‌دهند.
- دیدگاه دوم: این دیدگاه مناطق آزاد را بر حسب ارزش صادرات آنها در نظر می‌گیرد. به عبارت دیگر در کشوری که سایر مناطق آن آزادسازی نشده است، مناطق آزاد می‌توانند به‌عنوان مناطق تولیدی با مشارکت محدود در اقتصاد باقی بمانند.
- دیدگاه سوم: براساس این دیدگاه مناطق آزاد به‌عنوان آزمایشگاهی برای آزمون اقتصاد باز و سیاست‌های با گرایش بازار آزاد است. بدین ترتیب تولیدات جدید، قوانین و مقررات نیروی کار و مسائل مالی، قبل از آنکه در کل اقتصاد به اجرا درآیند، در این مناطق مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.
- دیدگاه چهارم: در این دیدگاه مناطق آزاد با هدف جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی ایجاد می‌شوند و تلاش می‌شود با اتخاذ سیاست‌های انگیزشی و جذب سرمایه‌گذاری‌های مذکور نسبت به

۱. اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷) و کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱).

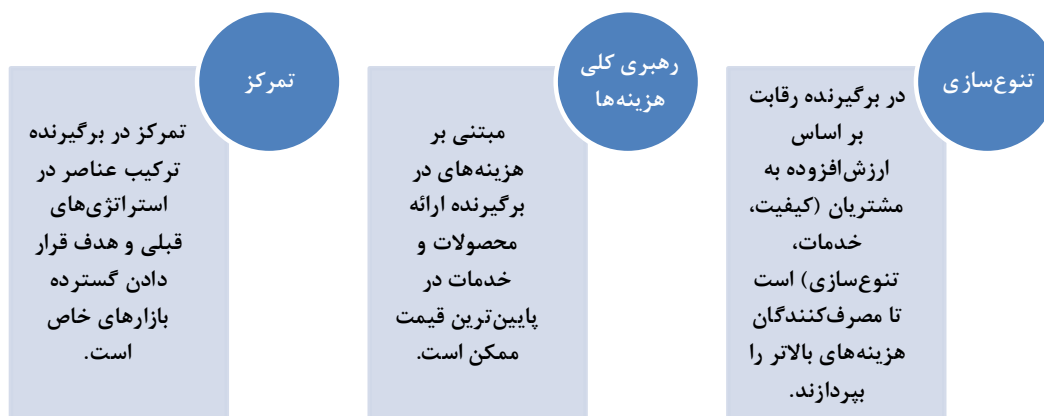
۲. همان.

کشورهای همسایه برتری کسب شود.^۱

۴-۲-۱. راهبرد عمومی مزیت‌های رقابتی

علاوه بر مطالب فوق، مسئله قابل توجه دیگری که برخی مقالات به آن پرداخته‌اند، در نظر گرفتن سرعت پیشرفت فناوری و ارتباطات، راهبردهای عمومی مزیت‌های رقابتی است. در این ارتباط به سه راهبرد عمومی برای پرداختن به مزیت‌های رقابتی در مناطق آزاد اشاره شده است.

نمودار ۶. راهبردهای عمومی برای پرداختن به مزیت‌های رقابتی

مأخذ: شیرافکن، ۱۳۹۰.

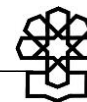
۵-۲-۱. دیدگاه توسعه منطقه‌ای به مناطق آزاد

با توجه به این مسئله که امروزه مناطق آزاد تجاری، محور پیشرفت مناطق پیرامونی به‌شمار می‌روند، برخی مطالعات در تبیین این موضوع از نظریات توسعه منطقه‌ای مرکز - پیرامون بهره گرفته‌اند. فریدمن^۲ در مدل مرکز - پیرامون، مناطق عقب مانده را همچون پیرامونی تلقی می‌کند که در رابطه استعماری با مرکز قرار دارند و دوگانگی فضایی ایجاد شده نیز با گذشت زمان تقویت می‌شود. براساس الگوهای انتشار نوآوری، بر اثر سرمایه‌گذاری، تخصیص منابع توسط دولت و مهاجرت، شکاف میان مرکز و پیرامون تحت تأثیر قرار گرفته و اندک‌اندک کم می‌شود و در نهایت از بین می‌رود. البته باید توجه داشت که این پویا با مداخله سیاستگذاری فعال در قالب سیاست‌های توسعه منطقه‌ای امکانپذیر است.

منطق توسعه منطقه‌ای را می‌توان چنین تعبیر کرد که انباشت سرمایه، منابع جدید، رشد نیروی کار و پیشرفت فناوری، عوامل اصلی رشد اقتصادی در منطقه است. بنابراین برنامه‌ریزی توسعه

۱. التجانی (۱۳۸۸).

2. Friedmann

منطقه‌ای باید با استفاده از سیاست‌های برون‌نگر، در راستای تحقق عناصر نوینی برای رشد اقتصادی منطقه گام بر دارد و با تزریق منابع خارجی، امکان افزایش بهره‌وری و در پی آن، رشد مستمر تولیدات و سپس سرمایه‌گذاری را فراهم آورد. با تکرار این چرخه، در نهایت امکان استفاده بهینه و کامل از امکانات منطقه میسر و توسعه اقتصادی، پدیدار می‌شود^۱.

۳-۱. روش تحقیق در مطالعات مورد بررسی

بررسی روش تحقیق در مقالات جامعه آماری این پژوهش نشان می‌دهد در اغلب مقالات (نزدیک به ۸۰٪ از مقالات) از روش توصیفی استفاده شده است. جدول زیر سایر روش‌های به‌کارگرفته شده را به همراه فراوانی آنها نشان می‌دهد.

جدول ۱. سایر روش‌های به‌کارگرفته شده در مطالعات مورد بررسی

ردیف	روش	فراوانی مقالات	سهم از کل (درصد)
۱	پرسشنامه	۴	۵
۲	مصاحبه و هم‌اندیشی	۳	۳
۳	روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP)	۲	۲
۴	مدل SWOT	۲	۲
۵	مشاهده میدانی	۲	۲
۶	اقتصادسنجی	۲	۲
۷	تکنیک دلفی	۱	۱
۸	روش تحلیل عاملی	۱	۱
۹	روش تصمیم‌گیری چند متغیره (TOPSIS، تاکسونومی، SAW)	۱	۱

مأخذ: مطالعات محقق.

۲. گام دوم: ترکیب نتایج پژوهش‌های منتخب و مقایسه آنها با یکدیگر

با توجه به اینکه در مطالعات مورد نظر این پژوهش به ابعاد مختلف مناطق آزاد پرداخته شده و در نتیجه آن یافته‌های متعدد و متنوعی نیز حاصل شده است؛ در این بخش تلاش شده تا با بهره‌گیری از تکنیک فراتحلیل، خلاصه‌ای از کل یافته‌ها ارائه گردد. بنابراین به‌منظور ارائه نمای شفاف‌تر، مطالعات انجام شده متناسب با موضوع مورد بررسی ابتدا طبقه‌بندی شده و سپس خلاصه‌ای از یافته‌های آنها ارائه شده است.

۱. لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۶).

۲-۱. تعریف منطقه آزاد و انواع آن

منطقه آزاد تجاری، محدوده معینی از قلمرو یک کشور است که خارج از محدوده قانونی، اداری و فیزیکی تأسیسات گمرکی و معمولاً در محدوده یک بندر قرار دارد و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان مجاز شناخته می‌شود. این مناطق جهت‌گیری صادراتی دارند و ورود و خروج کالا و سرمایه و جابجایی نیروی کار متخصص در آنها به سهولت صورت می‌گیرد.^۱

این مناطق با بهره‌گیری از تسهیلات و مشوق‌هایی نظیر حذف تعرفه‌های گمرکی و سود بازرگانی، حذف مالیات برای تولیدکنندگان، حذف تشریفات زائد ارزی، رفع محدودیت‌های صادراتی و ایجاد تسهیلات در ورود و خروج اتباع خارجی، با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و جذب فناوری مدرن به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌کنند.^۲

شایان ذکر است مناطق آزاد بر حسب نوع فعالیت، به گونه‌های مختلفی تقسیم می‌شوند که هریک کارکرد خاص خود را دارند و از آن جمله می‌توان به منطقه آزاد تجاری، منطقه آزاد صنعتی، منطقه آزاد تجاری-صنعتی، منطقه آزاد گمرکی، منطقه آزاد گردشگری، منطقه آزاد شرکت‌ها، منطقه پردازش صادرات، منطقه ممتاز صادراتی و منطقه ویژه اقتصادی، اشاره کرد.^۳

۲-۲. تاریخچه ایجاد مناطق آزاد در جهان

در بررسی تاریخچه ایجاد مناطق آزاد در جهان، در ابتدا به بنادر آزادی اشاره می‌شود که با اهداف گوناگون، در قرون گذشته پایه‌گذاری شدند. در این ارتباط نخستین بنادر آزاد شناخته شده جهان، مناطق محصور با دیوارهای دفاعی بودند که در بنادر «چالیس» و «پیرائوس» یونان بنا شده بودند. نخستین بندر آزاد جهان که مشخصاً با هدف افزایش حجم دادوستد پایه‌گذاری شد، بندر آزاد رومی‌ها در جزیره دالاس در دریای اژه بود که تمامی دادوستدها در آن بدون دریافت حقوق گمرکی انجام می‌شد و پس از آن، بنادر آزاد مشابهی در جنوا، ونیز و جبل الطارق ایجاد شدند.^۴

۱. کریمی‌کبا و مقدم (۱۳۹۱)، گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹)، رهنورد (۱۳۸۹)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، تحقیقی (۱۳۸۸)، برهانی (۱۳۸۷)، جبارزاده (۱۳۸۷)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۶)، فیضی (۱۳۷۹) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.
«مناطق آزاد تجاری، چالش‌ها؛ فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات ایران، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
«کالبد شکافی قوانین حاکم بر مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
۲. گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹)، تحقیقی (۱۳۸۸)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، پورجعفر و محمودی‌نژاد (۱۳۸۶) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۳. گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹)، رهنورد (۱۳۸۹) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«اهداف راهبردی مناطق آزاد در سند چشم‌انداز توسعه کشور»، ماهنامه نفت و انرژی، ش ۳۸، ۱۳۸۸.
«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۴. موسایی و عزیزانی‌فر (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

با وجود این بندر آزاد هامبورگ را که در سال ۱۸۸۸ تأسیس شده است می‌توان اولین بندر آزادی دانست که هدف تأسیس آن تا حدود زیادی به اهداف مناطق آزاد با مفهوم امروزی تطابق دارد. موفقیت چشمگیر این بندر، منجر به ایجاد مناطق آزاد دیگر به‌ویژه در اروپا شد. در این ارتباط، اهداف اصلی این بنادر که تا قبل از جنگ جهانی دوم ایجاد شدند، در انبارداری، انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به یک وسیله نقلیه دیگر، صدور مجدد کالا و در مجموع در «تجارت» خلاصه می‌شد.^۱

در ادبیات مناطق آزاد، منطقه آزاد شانون در ایرلند که در سال ۱۹۵۹ ایجاد شد، به‌عنوان اولین منطقه آزاد به مفهوم جدید آن شناخته می‌شود. زیرا برای اولین بار، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، انتقال فناوری، ایجاد اشتغال و جهش اقتصادی به‌عنوان اهداف اصلی یک منطقه آزاد مورد توجه قرار گرفت. بدین ترتیب موفقیت منطقه آزاد شانون باعث گسترش مناطق آزاد در سرتاسر جهان شد.^۲

هند اولین کشور آسیایی بود که در سال ۱۹۶۵ منطقه آزاد کاندلا را ایجاد کرد. پس از آن سنگاپور در سال ۱۹۶۸، مالزی و کره جنوبی در سال ۱۹۷۰ و تایلند در سال ۱۹۷۷ اولین مناطق آزاد خود را تشکیل دادند.^۳

بر این اساس روند تأسیس مناطق آزاد در جهان را می‌توان در ۴ مرحله طبقه‌بندی کرد:
- مرحله رشد آرام که تا اوایل سال ۱۹۷۰ تعدادی مناطق آزاد در اروپا و آمریکای لاتین تشکیل شدند.

- مرحله رشد متوسط که از اوایل دهه ۱۹۷۰ تا اوایل دهه ۱۹۸۰ را شامل می‌شود و طی آن کشورهای جنوب شرقی آسیا و تا حدی آفریقا اقدام به تأسیس مناطق آزاد کردند.
- مرحله رشد سریع که در دوره گسترش بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و موج تفکر اقتصادی خودلیرالی در کشورهای جهان ایجاد شد.

- «اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.
- «مناطق آزاد تجاری؛ چالش‌ها؛ فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات ایران، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
- «بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
- «فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
- «مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
۱. رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، برهانی (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
- «اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.
- «مناطق آزاد تجاری؛ چالش‌ها؛ فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات ایران، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
- «مناطق آزاد تجاری رقابتی، بایدها و نبایدها»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
- «فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
- «تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۹، ۱۳۸۰.
۲. شیرافکن (۱۳۹۰)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، برهانی (۱۳۸۷)، صدیقی (۱۳۸۱) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
- «اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.
- «مناطق آزاد تجاری؛ چالش‌ها؛ فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات ایران، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
- «فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۳. موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
- «مناطق آزاد تجاری؛ چالش‌ها؛ فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات ایران، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
- «بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
- «مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.

- مرحله جابجایی و توقف نسبی که از اوایل دهه ۱۹۹۰ تا به امروز ادامه دارد.^۱

شایان ذکر است ایجاد و توسعه مناطق آزاد در کشورهای در حال توسعه، عمدتاً معلول تغییر راهبرد توسعه صنعتی در این کشورها بر شمرده می‌شود. در این ارتباط در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، راهبرد جایگزینی واردات به منظور کاهش وابستگی به دنیای خارج مورد توجه اغلب کشورهای در حال توسعه بود. اما از اواخر دهه ۱۹۶۰، توسعه صنعتی برون‌گرا مبتنی بر اقتصاد باز در قالب راهبرد توسعه صادرات با محوریت جذب سرمایه خارجی، انتقال فناوری، ارتقای مهارت‌ها و دسترسی به بازار و شبکه‌های توزیع جهانی، با اقبال بیشتری از سوی کشورهای در حال توسعه مواجه شد. بر این اساس، ایجاد مناطق آزاد نیز به عنوان ابزاری برای توسعه صادرات صنعتی و همچنین محلی برای سنجش تبعات پیوستن این کشورها به اقتصاد جهانی، مورد توجه قرار گرفت.^۲

۳-۲. بررسی برخی تجارب موفق کشورهای آسیایی در ایجاد مناطق آزاد

کشورهای آسیایی که اقدام به تأسیس مناطق آزاد تجاری کردند، در دو گروه قابل بررسی هستند. گروه اول کشورهایی که به اصول اقتصاد آزاد تمایل نشان دادند و بازار را به عنوان حاکم اصلی تخصیص منابع، معتبر شناختند. این کشورها در استراتژی توسعه صنعتی خود، به شدت سیاست‌های مبتنی بر برونگرایی را مورد توجه قرار دادند.

در موفقیت نسبی این مناطق، سه عامل مورد توجه قرار گرفته است که عبارتند از:

- اتخاذ استراتژی مناسب صنعتی و اقدامات مطلوب در این زمینه.
- ایفای نقش صحیح و قدرتمند دولت‌ها به عنوان حاکمان توسعه‌گرا که با دخالت‌های قوی در اقتصاد و اعمال سیاست‌های مناسب، فعالیت‌های اقتصادی را نظم دهند و تقویت کنند.
- محیط اقتصادی مطلوب بین‌المللی که در زمان ایجاد این مناطق (دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰) تجارت جهانی به سرعت در حال رشد بود و بازارهای کشورهای صنعتی به روی کالاهای تولیدی جهان رو به توسعه باز شده بود.

دومین گروه کشورهای آسیایی، کشورهایی هستند که در ابتدا تمایل چندانی به اقتصاد آزاد نداشتند. برخی از این کشورها همزمان با راهبرد جایگزینی واردات، اقدام به تأسیس مناطق آزاد کردند تا از آن به عنوان ابزاری برای حفظ اقتصاد دوگانه استفاده کنند.

۱. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

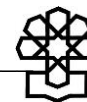
۲. صدیقی (۱۳۸۱)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«مناطق آزاد تجاری، چالش‌ها؛ فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات ایران، ش ۴۷، ۱۳۸۷.

«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.

«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.

در نهایت بسیاری از این کشورها نیز راهبرد تجاری خود را به سوی برونگرایی و توسعه صادرات تغییر دادند و از آن زمان، مناطق آزاد در این کشورها توانستند نقش خود را در گشودن مرحله‌ای دروازه‌های اقتصاد به جهان خارج ایفا کنند.

در این قسمت، تجربه کشورهای کره جنوبی، سنگاپور و امارات متحده عربی به‌عنوان کشورهای که در گروه اول جای می‌گیرند و کشورهای چین و هند به‌عنوان کشورهای گروه دوم مورد بررسی قرار گرفته است:

۱-۳-۲. بررسی تجربه کره جنوبی

کره جنوبی در دهه ۱۹۵۰ میلادی، با توجه به مسائل پس از جنگ کره، سیاست‌های صنعتی درون‌گرا با تأکید بر بازسازی و تثبیت قیمت‌ها را مورد توجه قرار داد. اما در دهه ۱۹۶۰ با بروز مشکلاتی نظیر بیکاری و تورم و هشدار پایان کمک‌های اقتصادی آمریکا، توسعه صادرات به‌عنوان بهترین سیاست برای مقابله با این مسائل قلمداد شد و بنابراین سیاست اقتصادی دولت، از بازسازی و تثبیت به یک برنامه صنعتی سریع متکی بر توسعه صادرات تغییر یافت.

بدین ترتیب «توسعه صادرات حمایت شده» به‌عنوان مهمترین راهبرد تجاری کشور، مورد توجه قرار گرفت. در این راستا، سیاست‌هایی به‌منظور جذب سرمایه‌گذاری خارجی صادرات‌گرا (برای جلوگیری از رقابت با شرکت‌های داخلی) وضع شد. بر این اساس، ایجاد مناطق پردازش صادرات به‌عنوان یک ابزار مناسب برای جذب سرمایه خارجی و افزایش صادرات مطرح شدند.

در راستای این اهداف، تعداد محدودی منطقه تجارت آزاد در سال ۱۹۶۵ تأسیس شدند. اهداف عمده ایجاد این مناطق، تسریع در رشد اقتصادی از طریق جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تشویق صادرات، ایجاد اشتغال و انتقال فناوری اعلام شد.

مناطق پردازش صادرات کره جنوبی نقش مؤثری در موفقیت راهبرد توسعه صنعتی این کشور داشته‌اند. در این ارتباط ایفای نقش مرکز رشد و توسعه صنعتی، افزایش قابل توجه صادرات کشور، ایجاد ارتباطات پیشین و پسین مناسب با اقتصاد داخلی و برآورده ساختن هدف توسعه منطقه‌ای، ازجمله مهمترین دستاوردهای مناطق پردازش صادرات در کره جنوبی به‌شمار می‌رود.

شایان ذکر است ازجمله مهمترین عوامل موفقیت برنامه‌های توسعه صادرات در کره جنوبی، نقش دولت در ترکیب دو عنصر همکاری و رقابت بوده است.^۱

۲-۳-۲. بررسی تجربه سنگاپور

تجربه سنگاپور در آسیای جنوب شرقی، در ارتباط با مناطق آزاد از آن جهت قابل توجه است که این کشور با سرعتی کم‌نظیر و ظرف کمتر از بیست سال، توانسته است از یک کشور استعمارزده و فقرزده، بدون برخورداری از امکانات زیرساختی و سرمایه انسانی ماهر، به یک کشور پیشرفته صنعتی تبدیل شود.

در این مسیر طرح توسعه ملی سنگاپور با اتکا به فناوری اطلاعات (IT) از دهه ۱۹۸۰ عملیاتی شده است. در پی اجرای این طرح، سنگاپور با گسترش بهره‌گیری از فناوری اطلاعات، گسترش خدمات الکترونیک، گسترش شبکه اطلاعاتی و افزایش سطح بهره‌وری در جامعه به قانونی برای تجارت جهانی و خدمات حمل‌ونقل جهانی مبدل شد. شایان ذکر است تبدیل شدن به کشوری هوشمند در تمامی زمینه‌ها و تولید کالاهای صادراتی با فناوری بالا و قیمت پایین از دیگر نتایج اجرای طرح توسعه ملی سنگاپور به‌شمار می‌رود.

این کشور با بهره‌گیری از ظرفیت مناطق آزاد، فرآیند توسعه صادرات خود را بر مبنای استقرار تجارت آزاد، اتصال قیمت‌های داخلی به قیمت‌های بین‌المللی، ایجاد ساختارهای انگیزشی بی‌طرف متضمن عدم تبعیض بین بازارهای داخلی و خارجی، عرضه اعتبارات صادراتی بدون یارانه و تمرکز فوق‌العاده بر جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی معطوف به صادرات برنامه‌ریزی کرد^۱.

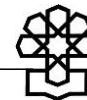
۲-۳-۳. بررسی تجربه امارات متحده عربی

منطقه آزاد جبل علی، یکی از مهمترین مناطق آزاد کشور امارات به‌شمار می‌رود. عملیات اجرایی تأسیس این منطقه از سال ۱۹۷۸ آغاز شد و پس از انجام هزینه‌ای به میزان ۲/۵ میلیارد دلار برای ایجاد زیرساخت‌ها در سال ۱۹۸۵ افتتاح شد.

در این ارتباط، نکته قابل تأمل آن است که این منطقه آزاد زمانی به بهره‌برداری رسید که تمامی زیرساخت‌های مورد نیاز یک منطقه آزاد در آن فراهم شده بود. برق، آب، فرودگاه پیشرفته، دفاتر کار، انبارهای سرپوشیده و سردخانه‌های مجهز، هتل‌ها و شبکه‌های دسترسی جاده‌ای از جمله زیرساخت‌های الزامی در رونق فعالیت‌های اقتصادی در یک منطقه آزاد به‌شمار می‌روند که در جبل علی، پیش از مرحله بهره‌برداری احداث شدند.

ویژگی دیگری که سبب شده است موقعیتی منحصر به فرد برای جبل علی در میان تمامی مناطق آزاد دنیا فراهم آید، بندر این منطقه آزاد است. بندر جبل‌علی، به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین بندرگاه‌های دست‌ساز بشر با ۱۴ کیلومتر پست اسکله با عمق آبخور مناسب، شرایط پهلوگیری کشتی‌های بزرگ حمل بار و کانتینر در جهان را مهیا کرده است.

۱. صدري (۱۳۸۷)، صدیقی (۱۳۸۴)

باید توجه داشت که برخورداری از بنداری کارآ و قدرتمند و توان عملیاتی بالا در فعالیتهای بندری و بهویژه در حوزه ترانزیت کانتینری، یکی از عوامل کلیدی موفقیت مناطق آزاد جهان به شمار می‌رود. بدین ترتیب کشور امارات با برخورداری از زیرساخت‌های مناسب و استفاده از قوانین بنادر آزاد، توانسته به یک مرکز مالی، اقتصادی و تجاری موفق تبدیل شود.^۱

۴-۳-۲. بررسی تجربه چین

تأسیس مناطق ویژه اقتصادی در کشور چین، زمانی مورد توجه قرار گرفت که ساختار کلی اقتصاد کشور سازگاری چندانی با اقتصاد آزاد نداشت. بنابراین ایجاد این مناطق علاوه بر جلب و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و توسعه صادرات هدف راهبردی دیگری را نیز دنبال می‌کرد که آن هدف همانا تجربه‌اندوزی در مورد عملکرد اقتصاد آزاد در قالب نمونه‌های آزمایشی، محدود و کنترل شده، برای تعمیم تدریجی سازوکار بازار آزاد به مجموعه اقتصاد چین بود.

در واقع در اوایل دهه ۱۹۸۰ میلادی، با توجه به نگرانی‌هایی که درخصوص آثار و تبعات منفی اجرای سیاست‌های باز اقتصادی در کشور چین وجود داشت، مناطق ویژه اقتصادی دایر شدند تا به‌مثابه آزمایشگاه تحول اقتصاد چین عمل کنند و برای هر گونه آثار منفی این تحول، چاره‌ای از قبل اندیشیده شود.

در این مسیر با توجه به اعتقاد سران کشور به درستی این رویکرد، تمامی امکانات کشور در خدمت مناطق ویژه اقتصادی قرار گرفت و در نتیجه زیربنای در مناطق ویژه اقتصادی جهت جذب سرمایه‌گذاری خارجی ظرف تنها چند سال شکل گرفت. همچنین به‌منظور اطمینان‌بخشی درخصوص ثبات و پایداری وضعیت سیاسی چین، این کشور سیاست‌های خارجی سازنده و آرامی را در پیش گرفت.

انتخاب شهرها و مناطق جغرافیایی وسیع و محدود نکردن عملکرد آنها به کارکردهای صرفاً صنعتی، از دیگر رویکردهای مورد توجه در مناطق ویژه اقتصادی چین به‌شمار می‌رود که با تحقق صرفه‌های ناشی از مقیاس و صرفه‌های ناشی از تجمع، امتیازات مهمی را برای این حوزه‌ها ایجاد کرده‌اند.

مناطق ویژه اقتصادی چین در چهار گروه مناطق توسعه اقتصادی و فناوری^۲، مناطق پردازش صادرات^۳، مناطق محصور^۴ و مناطق توسعه صنایع دارای فناوری بالا^۵ تقسیم‌بندی شده‌اند که در هریک از آنها با توجه به اهداف خاصی که دارند، سیاست‌های ترجیحی خاصی اعمال می‌شود.

در حال حاضر، مناطق ویژه اقتصادی چین سهم بسزایی در ایجاد اشتغال، صادرات کل کشور و برآورده کردن هدف توسعه منطقه‌ای دارند و بر این اساس چینی‌ها توانستند تبعات منفی پیاده‌سازی

۱. خرم (۱۳۸۴)، التجایی (۱۳۸۸)

2. Economic and Technical Development Zone (ETDZ)

3. Export Processing Zone (EPZ)

4. Bonded Zone (BZ)

5. High Technology Industrial Development Zone (HTIDZ)

اقتصاد آزاد را در مناطق ویژه اقتصادی مورد ارزیابی قرار دهند و راه‌حلهایی برای مهار و کنترل آن بیابند و به تدریج این تجربیات را به دیگر مناطق کشور تعمیم دهند. در این راستا فناوری و دانش فنی که از طریق سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق ویژه به‌دست آمده بود، برای نوسازی کل صنعت چین مورد استفاده قرار گرفت.^۱

۵-۳-۲. بررسی تجربه هند

کشور هند، نخستین منطقه آزاد آسیا را تحت عنوان منطقه پردازش صادرات کاندلا، در سال ۱۹۶۵ میلادی تأسیس کرد. هدف اصلی این کشور از تأسیس مناطق پردازش صادرات، توسعه صادرات و افزایش درآمدهای ارزی بود که در کنار آنها اهداف دیگری نظیر افزایش سرمایه‌گذاری، ایجاد فرصت‌های شغلی و ایجاد محیط رقابتی بین‌المللی برای تولید کالاهای صادراتی با هزینه‌های پایین‌تر مد نظر قرار داشت.

بررسی‌ها حکایت از آن دارند که کشور هند به‌ویژه تا قبل از پایان قرن بیستم میلادی، در استفاده از مناطق آزاد توفیق چندانی به‌دست نیاورد و مناطق پردازش صادرات هند نسبت به دیگر مناطق در آسیا و جهان، سهم ناچیزی در کل صادرات این کشور داشته‌اند و بدین ترتیب می‌توان گفت این مناطق در برانگیختن پویایی صادرات کشور، ناموفق بوده‌اند.

مهمترین عللی که برای این امر ذکر شده‌اند عبارتند از: عدم برخورداری از اهداف مشخص در بدو تأسیس اولین مناطق و همچنین ناسازگاری و عدم هماهنگی تأسیس مناطق آزاد با راهبرد کلی تجاری کشور تا پیش از آغاز قرن جدید میلادی.

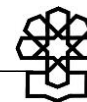
با وجود این، عملکرد مناطق پردازش صادرات هند، با اصلاحات صورت گرفته در جهت ارائه امکانات بهتر، انگیزش‌های بیشتر و مدیریت بهتر برای بهبود فضای سرمایه‌گذاری و عملکرد مناطق، به‌طور پیوسته در حال ارتقا بوده است.^۲

۴-۲. تاریخچه ایجاد مناطق آزاد در ایران

نخستین جرقه‌های تأسیس مناطق آزاد در ایران در سال‌های اولیه دهه ۱۳۳۰ شکل گرفت. در آن سال‌ها مشکلاتی نظیر فقدان تسهیلات بندری و تأسیسات مورد نیاز برای نگهداری کالاهای وارده به کشور، ایجاد چنین مناطقی در بنادر بازرگانی بزرگ جنوب کشور (خرمشهر، بوشهر و بندر عباس) را به امری ضروری مبدل کرده بود. در نهایت نتایج مطالعات اولیه صورت گرفته در این زمینه، تنها منجر به

۱. خرم (۱۳۸۴)، التجایی (۱۳۸۸)، صدیقی (۱۳۸۴)

۲. التجایی (۱۳۸۸)

راه‌اندازی یک انبار نگاهداری کالا در خرمشهر شد.^۱ در دهه ۱۳۴۰ مجدداً موضوع ایجاد مناطق آزاد مورد توجه قرار گرفت و بالاخره در این سال‌ها، زمینه تأسیس اولین مرکز جهانگردی در جزایر کیش و مینو فراهم آمد.^۲

پس از انقلاب اسلامی و در سال ۱۳۵۸، براساس ماده واحده مصوب شورای انقلاب، منطقه کیش از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی و حق انحصار و ثبت سفارش در مورد کالاهای وارداتی، معاف شد.^۳ در برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور (۱۳۶۸-۱۳۷۲)، سیاست توسعه صادرات مورد توجه قرار گرفت و در این میان، ایجاد مناطق آزاد به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم افزایش صادرات غیرنفتی در تبصره «۱۹» قانون برنامه اول توسعه مطرح شد. اما یکی از مهمترین نواقص این تبصره، عدم تبیین نحوه اداره مناطق آزاد بود. بنابراین مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار فعالیت خود را بدون برخورداری از هیچ قانون مشخصی، به‌ترتیب در سال‌های ۱۳۶۸، ۱۳۶۹ و ۱۳۷۰ آغاز کردند.^۴ اما با شکل‌گیری دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد در تابستان سال ۱۳۷۱، قانون «چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران» در شهریورماه ۱۳۷۲ به تصویب رسید و براساس این قانون علاوه بر تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی، اهداف دیگری نظیر اشتغال سالم و مولد، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، حضور فعال در بازارهای جهانی و توسعه منطقه‌ای برای مناطق آزاد کشور در نظر گرفته شد. شایان ذکر است با تشکیل شورای عالی مناطق آزاد، بخش اعظمی از مقررات و آیین‌نامه‌های اجرایی مناطق آزاد، طی سال ۱۳۷۳ تهیه و به تصویب شورا رسید.^۵

۵-۲. اهداف ایجاد مناطق آزاد

براساس مطالعات انجام شده، به‌طور کلی اهداف و فلسفه شکل‌گیری مناطق آزاد را در جهان به‌صورت زیر بیان می‌کنند:

۱. ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده (۱۳۹۰)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، محمدی راد (۱۳۸۷)، شاددل (۱۳۸۶)
۲. ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده (۱۳۹۰)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، شاددل (۱۳۸۶)
۳. موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، محمدی راد (۱۳۸۷)، شاددل (۱۳۸۶)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد تجاری، چالش‌ها و فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
- «بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
- «مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
۴. ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده (۱۳۹۰)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، محمدی راد (۱۳۸۷)، داوریان (۱۳۸۷)، جبارزاده (۱۳۸۷)، شاددل (۱۳۸۶)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد تجاری، چالش‌ها و فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
- «بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
- «مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
۵. رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، شاددل (۱۳۸۶)

- جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی،^۱
- ایجاد فرصت‌های شغلی جدید (ایجاد اشتغال سالم و مولد)،^۲
- کسب درآمد ارزی و افزایش صادرات (صادرات کالاهای غیرسنتی، صنعتی و تبدیلی)،^۳
- دستیابی به فناوری پیشرفته (انتقال فناوری)، انتشار دانش،^۴
- ارتقا و توسعه فعالیت‌های تولیدی با جهت‌گیری صادرات توسط سرمایه‌گذاری‌های خارجی و سرمایه‌های سرگردان داخلی،^۵
- جذب نقدینگی سرگردان داخلی و کمک به مهار تورم،^۶
- محرومیت‌زدایی از مناطقی که امکان رشد و توسعه بالقوه دارند (رشد و توسعه منطقه‌ای، تبدیل بخش‌های عقب مانده به قطب‌های توسعه)،^۷
- افزایش کارایی اقتصاد ملی،^۸
- اتصال تدریجی اقتصاد ملی به اقتصاد جهانی (برقراری ارتباط بین‌المللی)،^۹

-
۱. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، برهانی (۱۳۸۷)، عزیزبانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶)، رضایی (۱۳۸۶)، فیضی (۱۳۷۹)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارا و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
«زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.
«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
 ۲. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، تحقیقی (۱۳۸۶)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، رضایی (۱۳۸۶)، عزیزبانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶)، فیضی (۱۳۷۹)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«راهنمای مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۹۵، ۱۳۸۸.
«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارا و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
 ۳. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، تحقیقی (۱۳۸۶)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، رضایی (۱۳۸۶)، فیضی (۱۳۷۹)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«راهنمای مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۹۵، ۱۳۸۸.
«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارا و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
 ۴. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، تحقیقی (۱۳۸۶)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، برهانی (۱۳۸۷)، رضایی (۱۳۸۶)، فیضی (۱۳۷۹)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارا و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
«زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.
«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
 ۵. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳).
 ۶. همان.
 ۷. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)
 ۸. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)
 ۹. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳) و اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)

- افزایش درآمد عمومی،^۱
- تنظیم بازار کار و کالا،^۲
- حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای،^۳
- ارائه خدمات عمومی،^۴
- صادرات مجدد و عبور خارجی (ترانزیت) و انتقال کالا (فرانشیپ)،^۵
- افزایش مهارت نیروی انسانی به‌ویژه در زمینه مدیریت واحدهای صنعتی و بازاریابی در بازارهای بین‌المللی،^۶
- ایجاد ارتباط بین صنایع احداث شده در مناطق آزاد با صنایع داخلی و تحرک‌آفرینی در تولید داخلی.^۷

۶-۲. ویژگی‌های مناطق آزاد

- ازجمله مهمترین ویژگی‌های مناطق آزاد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- امکانات، تجهیزات و تأسیسات زیربنایی موجود در منطقه^۸ (برخورداری از زیرساخت‌های لازم در زمینه فرودگاه، شبکه حمل‌ونقل، تسهیلات برای حمل‌ونقل محموله‌های کانتینری، ساختمان و کارگاه، کارخانجات کارآ و استاندارد، ارتباطات و تسهیلات مخابراتی، شبکه‌های برق‌رسانی، آب و پشتیبانی خدماتی و ... علاوه بر این موارد، حجم انبارها، کیفیت و کمیت راه‌ها، امکانات اسکله‌ها، بنادر، هتل، شبکه‌های توزیع آب و برق، هزینه انرژی، سهولت تأمین منابع مالی برای سرمایه‌گذاری زیربنایی، مشارکت بخش خصوصی در زیربناسازی نیز از اهمیت بالایی برخوردار است)،
 - شرایط بندری و مرزی^۹ (موقعیت جغرافیایی و دسترسی به ساحل)،

۱. همان.

۲. همان.

۳. عزیزبانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.

۴. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.

۵. تحقیقی (۱۳۸۶)

۶. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.

۷. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.

۸. اصفا (۱۳۸۵) و تحقیقی (۱۳۸۸)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

۹. تحقیقی (۱۳۸۸)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

- معافیت از عوارض و تعرفه‌های گمرکی^۱ (معافیت مواد اولیه، کالاهای واسطه‌ای وارداتی و کالاهای صادراتی از تعرفه‌های گمرکی)،
- معافیت‌ها و مشوق‌های مالیاتی^۲
- وجود صنایع بزرگ با پایه صادراتی در منطقه^۳
- تسهیل قوانین و مقررات^۴
- سیستم اداری کارآمد^۵
- استقلال مناطق و مستثنا بودن از محدوده نفوذ مستقیم دولت^۶
- وجود پاره‌ای یارانه‌های دولتی^۷
- آزادی ورود و خروج سرمایه^۸
- اثربخشی بر اقتصاد ملی به خصوص تجارت داخلی^۹
- مهاجرپذیر بودن مناطق آزاد^{۱۰}

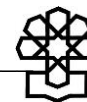
۲-۷. ساختار اداره مناطق آزاد

در این قسمت با بهره‌گیری از اطلاعات موجود در مقالات مورد بررسی پیرامون ساختار اداره مناطق آزاد، به بررسی ساختار اداره مناطق آزاد در دنیا و ایران پرداخته شده است.

۲-۷-۱. ساختارهای اداره مناطق آزاد در دنیا

امروزه مناطق آزاد دنیا با ساختارهای متفاوتی اداره می‌شوند که مهمترین آنها به شرح ذیل است.

۱. داوریان (۱۳۸۷)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۶)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶
۲. داوریان (۱۳۸۷)، رضایی (۱۳۸۶)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۶)، شاددل (۱۳۸۶)، فیضی (۱۳۷۹)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶
۳. داوریان (۱۳۸۷)، تحقیقی (۱۳۸۸)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷
۴. شاددل (۱۳۸۶)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶
۵. شاددل (۱۳۸۶)
برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷
۶. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶
۷. لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۶) و فیضی (۱۳۷۹)
۸. شاددل (۱۳۸۶)
۹. تحقیقی (۱۳۸۸)
۱۰. اصغیا (۱۳۸۵)

نمودار ۷. ساختارهای اداره مناطق آزاد در دنیا

مأخذ: رفیعی، ۱۳۸۸.

۲-۷-۱-۱. ساختار دولتی

دولت به صورت مستقیم اداره امور را برعهده دارد و گاهاً دپارتمان‌هایی در بدنه دولت ایجاد می‌شود که عهده‌دار انجام این وظایف می‌شود. در این گونه ساختارها تدوین قوانین مربوط به مناطق آزاد، برعهده قوه مقننه است.

۲-۷-۱-۲. حاکمیت دولت‌های محلی

در کشورهای فدرالی، نوعی ساختار اداره مناطق آزاد وجود دارد که در آن دولت محلی ضمن تبعیت از کلیات مصوب در نظام فدرال، خود به تنهایی اقدام به ایجاد و اداره مناطق آزاد می‌کند.

۲-۷-۱-۳. کنسرسیوم

در این روش دولت مؤسس بخش قابل توجهی از سهام خود را به اعضای کنسرسیوم منتقل می‌کند. انتخاب اعضا به روش‌های متفاوت از جمله فراخوان برگزاری مزایده صورت می‌گیرد. لازم به ذکر است در این گونه ساختارها دولت‌های مؤسس و نهادهای قانونگذاری دخالتی در خصوص تدوین سیاست‌های راهبردی منطقه آزاد، از جمله محدودیت‌های پذیرش سرمایه و سرمایه‌گذار، انتقال سود، سرمایه و ارز، تعرفه‌ها و سرویس‌های خدماتی و ... نخواهند داشت.

۲-۷-۱-۴. ساختار خصوصی

این مناطق پس از صدور مجوز توسط حکومت‌های مرکزی، تأسیس و در قوانین کلان تابع تصمیمات قوه مقننه کشور بوده، ولی در تعیین و تدوین سازوکارهای اجرایی و سیاستگذاری عملکرد خود در بلندمدت مستقل هستند.

۵-۱-۷-۲. ساختار مشارکتی

در این حالت دولت‌های مؤسس بخشی از سهام مناطق آزاد خود را در قالب‌های متفاوتی همچون خصوصی‌سازی به سرمایه‌گذاران عموماً حقوقی واگذار می‌نمایند. فعالیت‌های مناطق آزاد با ساختار مشارکتی عموماً در راستای یک محور متمرکز است.^۱

۲-۷-۲. ماهیت ساختاری مناطق آزاد ایران

در ایران با شکل‌گیری دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد، قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سال ۱۳۷۲ به تصویب رسید و هیئت وزیران نیز به استناد اصل یکصدوسی‌وهشتم قانون اساسی اختیارات خود (ناشی از قانون فوق‌الذکر) را به شورای عالی مناطق آزاد تفویض نمودند. براساس ماده (۵) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد ایران، هر منطقه آزاد به‌صورت شخصیت حقوقی مستقل تشکیل می‌گردد و سرمایه آن متعلق به دولت است. بنابراین می‌توان مناطق آزاد ایران را در زمره ساختارهای دولتی به حساب آورد.^۲

همچنین به‌موجب مواد (۷) و (۸) این قانون، سازمان هر منطقه مجاز است با تصویب هیئت وزیران نسبت به تأسیس شرکت‌های لازم، طبق موازین قانون تجارت اقدام کند. سازمان و شرکت‌های تابع آن مجازند قراردادهای لازم را با اشخاص حقیقی و حقوقی داخلی و خارجی منعقد کنند و با رعایت اصول قانون اساسی، با مشارکت سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی به اجرای طرح‌های عمرانی و تولیدی اقدام کنند.

براساس تصویب‌نامه‌ای که در سال ۱۳۸۲ به تصویب هیئت وزیران رسید، منابع مالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی به سه طریق تأمین می‌شود:

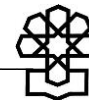
نمودار ۸. روش‌های تأمین منابع مالی مناطق آزاد

مأخذ: جبارزاده، ۱۳۸۷.

۱. رفیعی (۱۳۸۸)

۲. همان.

سایر روش‌های تأمین منابع مورد نیاز در قالب برنامه و بودجه‌های سالیانه و با استفاده از تسهیلات بانکی، تسهیلات خارجی از طریق فاینانس و سایر روش‌های تأمین مالی، صدور مجوز انتشار اوراق مشارکت، اختصاص بخشی از منابع حساب ذخیره ارزی به صورت وام به مناطق آزاد لحاظ شده است.

براساس همین مصوبه و به منظور بهبود عملکرد مناطق و تحقق امر خصوصی‌سازی، دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و هیئت مدیره‌های مناطق مکلفند از تصدی مستقیم و غیرمستقیم در امور تولیدی و تجارت بپرهیزند و این‌گونه امور را به بخش خصوصی واگذار کنند، چنانچه اصلاحیه شماره ۱۷ این قانون ارائه تسهیلات بیشتر به شرکت‌ها و فعالیت‌های بخش خصوصی مناطق از طریق حساب ذخیره ارزی را از اولویت‌های بهبود عملکرد این مناطق بر می‌شمرد.

ازسوی دیگر در سال ۱۳۸۴ هیئت وزیران مصوبه‌ای به تصویب رساند که به موجب آن به منظور ایجاد هماهنگی بین سازمان‌های مناطق آزاد تجاری-صنعتی و مناطق ویژه اقتصادی، شورایی به ریاست رئیس‌جمهور و در صورت عدم حضور ایشان به ریاست معاون رئیس‌جمهور در امور اجرایی و مرکب از افراد زیر تشکیل شد: معاون رئیس‌جمهور در امور اجرایی، وزیر امور اقتصادی و دارایی، وزیر بازرگانی، وزیر صنایع و معدن، وزیر نفت، وزیر کشور، وزیر کار و امور اجتماعی، وزیر راه و ترابری، وزیر نیرو، وزیر مسکن و شهرسازی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، رئیس کل بانک مرکزی و دبیر شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی.^۱

۲-۷-۳. الگوهای مدیریتی مناطق آزاد در ایران^۲

اداره مناطق آزاد به نوعی متأثر از دو الگوی مدیریت سیاسی فضا (وزارت کشور و استانداری‌ها) و مدیریت اختصاصی (سازمان مناطق آزاد کشور) است. این دو الگو می‌توانند مکمل یا متعارض یکدیگر بوده و بر کارکرد منطقه آزاد تأثیر متفاوت بگذارند.

۲-۷-۳-۱. الگوی مدیریت سیاسی فضا (وزارت کشور و استانداری‌ها)

براساس قانون تقسیمات کشوری سال ۱۳۱۶، حاکمیت دولت بر سرزمین از طریق سیستم اداری پنج درجه‌ای که به ترتیب دربرگیرنده استان، شهرستان، بخش، دهستان و ده است اعمال می‌شود.

۲-۷-۳-۲. الگوی مدیریت اختصاصی مناطق آزاد

قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران گویاترین سندی است که حدود اختیارات خودگردانی محلی را در مناطق آزاد ایران روشن می‌کند.

براساس بررسی‌های انجام شده تعارضات کارکردی قابل ملاحظه‌ای بین دو الگوی مدیریت در مناطق آزاد وجود دارد. در ادامه به برخی از مهمترین تعارضات کارکردی بین بخشداری و سازمان مناطق آزاد کیش اشاره شده است:

۱. جبارزاده (۱۳۸۷)

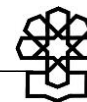
۲. مطالب این قسمت برگرفته از مطالعه مربوط به منطقه آزاد کیش است.

- براساس وظایف قانونی بخشداری، نیروی انتظامی باید تحت نظارت بخشدار عمل کند در حالی که فرمانده نیروی انتظامی با نظر مدیر عامل سازمان منطقه آزاد انتخاب می‌شود و وظیفه تأمین امنیت منطقه نیز برعهده سازمان منطقه آزاد است.
 - هدایت و تشکیل مرتب جلسات شورای تأمین و نظارت بر حسن اجرای مصوبات آن از وظایف بخشدار است که عملاً در سازمان مناطق آزاد به آن رسیدگی می‌شود.
 - بخشدار باید بر حسن اجرای قوانین و مقررات مربوط به تردد، اقامت، تابعیت، استملاک و سایر امور مربوط به اتباع خارجی نظارت داشته باشد، اما این کار نیز عملاً از طریق سازمان منطقه آزاد صورت می‌گیرد.
 - نظارت بر تشکیل و هدایت اتحادیه‌ها و اصناف براساس قوانین و مقررات برعهده بخشدار است، حال آنکه این وظایف از طریق سازمان منطقه آزاد نظارت، هدایت و مدیریت می‌شود.
 - نظارت بر حفظ و حراست از منابع طبیعی نیز ازجمله وظایف بخشدار است که توسط سازمان مناطق آزاد انجام می‌شود و ...
- تعارضات موجود بین بخشداری و سازمان منطقه آزاد موجب بروز مشکلاتی از قبیل ناتمام ماندن طرح‌ها (جاده‌سازی، فنس‌کشی، حصارکشی و ...) شده است.^۱

۸-۲. قوانین مربوط به مناطق آزاد

یکی از مهمترین قوانین در ارتباط با مناطق آزاد، قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی کشور است که در سال ۱۳۷۲ به تصویب رسیده است. با توجه به اینکه در قسمت‌های قبل به‌صورت تفصیلی به این قانون پرداخته شده، در این بخش تنها به آن اشاره شده است. در ادامه برخی از مهمترین مقررات مرتبط با مناطق آزاد ارائه شده است.

۱. حافظنیا و همکاران (۱۳۹۰)

نمودار ۹. مقررات مرتبط با مناطق آزاد

مأخذ: مطالعات محقق.

۱-۸-۲. مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد

طبق ماده (۲) مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد مصوب سال ۱۳۷۳ وزیرای عضو شورای عالی مناطق آزاد، کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی و مؤسسات اعم از داخلی و خارجی می‌توانند مستقیماً یا با مشارکت سازمان و شرکت‌های تابع و یا یکدیگر در مناطق آزاد سرمایه‌گذاری کنند. همچنین به‌موجب ماده (۷)، دارنده مجوز سرمایه‌گذاری موظف است ظرف مدت مشخصی که در مجوز سرمایه‌گذاری تعیین می‌شود، درصد معینی از سرمایه را برای شروع کار وارد منطقه آزاد کند. به‌علاوه طبق ماده (۱۴)، سرمایه‌گذاران می‌توانند سهام خود را با موافقت سازمان منطقه آزاد، به سرمایه‌گذار دیگر واگذار کنند.^۱

۲-۸-۲. مقررات مالیاتی مناطق آزاد تجاری - صنعتی

براساس ماده (۱۳) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد، اشخاص حقیقی و حقوقی که در منطقه به انواع فعالیت‌های اقتصادی اشتغال دارند، نسبت به هر نوع فعالیت اقتصادی در منطقه آزاد از تاریخ بهره‌برداری مندرج در مجوز به مدت ۱۵ سال از پرداخت مالیات بر درآمد و دارایی موضوع قانون مالیات‌های مستقیم معاف خواهند بود.^۲

۱. جبارزاده (۱۳۸۷)

۲. به موجب قانون اصلاح ماده (۱۳) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری، صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۸/۲/۶ مجلس شورای اسلامی و تأیید ۱۳۸۸/۳/۳۰ شورای نگهبان، مدت «پانزده سال» مندرج در ماده (۱۳) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری، صنعتی به مدت «بیست سال» اصلاح شد.

۲-۸-۲-۱. تحلیل معافیت‌های مالیاتی مندرج در ماده (۱۳)

- اشخاص مشمول مالیات اعم از حقیقی و حقوقی بوده و استثنایی بر آن وجود ندارد.
- اشتغال به فعالیت‌های اقتصادی از قیود برخورداری از معافیت مالیاتی است.
- فعالیت اقتصادی باید در منطقه صورت گیرد.
- شرط دیگر بهره‌مندی از معافیت، دارا بودن مجوز است که باید توسط مقامات ذیربط هر منطقه صادر شده باشد.

۲-۸-۲-۲. تحلیل مقررات معافیت مالیاتی

- مالیات بر درآمد: در صورت کسب درآمد به سبب یک فعالیت اقتصادی دارای مجوز در منطقه آزاد، پرداخت مالیات منتفی است.
- مالیات بر دارایی: چنانچه در اثر یک فعالیت اقتصادی در منطقه آزاد مالیات‌هایی بر دارایی تعلق گیرد، از پرداخت مالیات معاف است.
- مالیات‌های غیرمستقیم: مالیات‌هایی که در قانون مالیات‌های مستقیم نیست در محدوده معافیت ماده (۱۳) قرار نمی‌گیرد. مگر اینکه به حکم خاص قانونگذار جواز فعالیت داده شده باشد و در این ارتباط استثنای موجود مالیات موضوع لایحه موسوم به تجمیع عوارض است که کل قانون چگونگی اداره مناطق آزاد از شمول عوارض و مالیات قانون مذکور خارج شده است.^۱

۲-۸-۳. ضوابط ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های صنعتی و معنوی در مناطق آزاد تجاری -

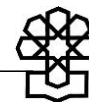
صنعتی جمهوری اسلامی ایران

براساس ماده (۴) ضوابط ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های صنعتی و معنوی در مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۴/۲/۴، هر شرکت یا مؤسسه‌ای که در منطقه ثبت شود و مرکز اصلی آن نیز در همان منطقه باشد، شرکت ایرانی و ثبت شده در منطقه محسوب می‌شود. همچنین طبق ماده (۳) ضوابط مذکور، بانک‌ها و مؤسساتی که با سرمایه ایرانی یا خارجی و یا با مشارکت ایرانی و خارجی در منطقه به ثبت برسند و مرکز اصلی آنها نیز در همان منطقه باشد، بانک یا مؤسسه ایرانی ثبت شده در منطقه محسوب می‌شوند و تأسیس آن منوط به پیشنهاد سازمان و صدور مجوز بانک مرکزی است.^۲

همچنین براساس مفاد آیین‌نامه عملیات پولی و بانکی در مناطق آزاد تجاری - صنعتی، کلیه بانک‌های کشور و مؤسسات بانکی و اعتباری خارجی می‌توانند به تأسیس دفتر محلی خود اقدام کنند. ایجاد این نمایندگی‌ها مستلزم پیشنهاد سازمان و تأیید بانک مرکزی است و تأسیس واحدهای

۱. جمشیدی‌فرد (۱۳۸۷) شایان ذکر است بر اساس ماده (۵۲) قانون مالیات بر ارزش افزوده، مناطق آزاد از شمول حکم قانون مزبور مستثنا هستند.

۲. جبارزاده (۱۳۸۷)

مبادلات پولی و صرافی، تنها مستلزم دریافت اجازه‌نامه مخصوص از خود سازمان منطقه آزاد است. تأسیس بانک‌ها در منطقه، تنها به صورت شرکت سهامی عام با سهام با نام و تأسیس مؤسسات اعتباری به صورت شرکت سهامی خاص و یا عام و با سهام با نام، طبق مقررات مندرج در قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت (مصوب سال ۱۳۴۷) و به صورت زیر امکانپذیر است:

الف) بانک‌هایی که بیش از ۵۱ درصد از سرمایه آنها متعلق به بانک‌ها یا سازمان‌های دولتی ایران باشد.
ب) مؤسساتی که سرمایه آنها متعلق به اشخاص حقیقی یا حقوقی ایرانی و خارجی باشد. برابر این قانون حداقل سرمایه بانک‌های ایرانی ۳۵ میلیارد ریال تعیین شده است که تمامی آن باید به صورت نقد نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تودیع شود و برای مؤسسات اعتباری ایرانی این رقم ۱۵ میلیارد ریال تعیین شده است.

ج) برای شعب بانک‌ها و مؤسسات اعتباری خارجی حداقل سرمایه‌ای که باید نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تودیع شود، ۱۰ میلیارد ریال است. بانک مرکزی علاوه بر تدوین سیاست‌های پولی و اعتباری کشور برای بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مناطق آزاد تمهیدات ویژه‌ای را به منظور تسهیل در امر سرمایه‌گذاری در این مناطق فراهم آورده و ضوابط و معاملات ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به شرح زیر قرار داده است:

- نظام ارزی منطقه آزاد، نظام نرخ شناور است و برابری ریال با سایر ارزهای مختلف برحسب شرایط بازار و براساس عرضه و تقاضا تعیین و اعمال می‌شود.
- ورود ارز از منطقه آزاد به سرزمین اصلی از هر طریق و به هر شکل آزاد است، اما ورود ارز از سرزمین اصلی به منطقه آزاد تابع ضوابط و نظام‌های سرزمین اصلی است.
- نقل و انتقال ارز میان منطقه آزاد و سایر کشورها به هر شکل مجاز است.
- بانک‌ها می‌توانند با رعایت آیین‌نامه و دستورالعمل‌ها، به ارائه خدمات ارزی، مانند برقراری روابط کارگزاری با سایر بانک‌ها، انجام امور اعتبارات اسنادی، بروات وصولی، ضمانتنامه و حواله بپردازند.
- دریافت سپرده‌های ارزی برحسب فهرست ارزهای معتبر بانک مرکزی ایران، خرید و فروش ارز به هر شکل و میزان، انتشار و خرید و فروش اوراق قرضه، مشارکت و سرمایه‌گذاری با تأیید بانک مرکزی، انجام معاملات بر روی طلا و نقره، دریافت انواع تسهیلات اعتباری و اعطای این اعتبارها، برحسب آیین‌نامه عملیات پولی و بانکی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی مجاز است.
- کارمزد عملیات بانکی، نرخ‌های خرید و فروش ارز، سود سپرده‌های مختلف و همچنین سود تسهیلات اعطایی براساس شرایط بازار روز معین می‌شود و صرافی‌ها تنها مجاز به خرید و فروش ارز، با نرخ‌ی که براساس عرضه و تقاضا تعیین می‌شود، هستند. اما نقل و انتقال ریال و ارز از سوی صرافی‌ها باید منحصرراً از طریق سیستم بانکی و مؤسسات منطقه انجام گیرد.
- بانک‌ها و مؤسسات اعتباری منطقه همواره باید بخشی از سپرده‌های خود را به میزانی که

بانک مرکزی ایران تعیین می‌کند، به‌عنوان سپرده قانونی نزد این بانک تودیع کنند منطقه سود می‌رسانند.^۱

۴-۸-۲. مقررات صادرات، واردات و امور گمرکی مناطق آزاد

طبق ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۸۳، مدیریت مناطق آزاد به نمایندگی از دولت و دستگاه‌های اجرایی مستقر در مناطق آزاد مکلفند نسبت به اصلاح و رفع مغایرت‌های مقرراتی خود با مقررات مناطق آزاد اقدام کنند. ازجمله اصلاحاتی که در این قانون (برنامه چهارم توسعه) ذکر شده مربوط می‌شود به حقوق ورودی کالا: «کالاهای تولید یا پردازش شده در مناطق آزاد، هنگام ورود به سایر نقاط کشور، به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن مجاز و تولید داخلی محسوب و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهند بود».

همچنین بند «۵» ماده (۵) مقررات صادرات، واردات و امور گمرکی مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران می‌گوید: «به‌استثنای مواردی که سازمان هر منطقه ترتیب دیگری مقرر دارد، ورود کالا از خارج یا سایر مناطق آزاد کشور یا از قلمرو گمرکی، برای عرضه در نمایشگاه‌ها، صادرات مجدد، بسته‌بندی مجدد، تفکیک، درجه‌بندی، پاک‌کردن، مخلوط کردن و عملیات مشابه به‌صورت موقت و با پرداخت هزینه‌های خدماتی تحت نظارت سازمان هر منطقه مجاز است».

در مورد حقوق گمرکی و سود بازرگانی، ماده (۱۵) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران می‌گوید: «واردات کالای تولید شده در منطقه آزاد به سایر نقاط کشور، تا حد ارزش افزوده در آن منطقه، با تصویب هیئت وزیران، از پرداخت تمام یا قسمتی از حقوق گمرکی و سود بازرگانی معاف است» و طبق ماده (۱۶) همان قانون: «ورود کالاهایی که تمام یا بخشی از مواد اولیه آن از داخل کشور تأمین و در منطقه آزاد تولید می‌شود از تمام یا بخشی از حقوق گمرکی و سود بازرگانی مربوط به مواد اولیه داخلی معاف خواهد بود».^۲

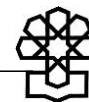
۵-۸-۲. مقررات کالای همراه مسافر

ماده (۱۱) مقررات صادرات، واردات و امور گمرکی مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران درباره شرایط حمل کالای همراه مسافر می‌گوید: «مسافران که از کشورهای خارج یا سایر مناطق، از طریق فرودگاه‌ها یا بنادر مجاز مستقیماً وارد منطقه می‌شوند، اعم از ایرانی و خارجی، مجازند در حدی که جنبه تجاری نداشته باشد کالا به منطقه وارد و با معافیت از عوارض بندری و فرودگاهی ترخیص نمایند».

۱. داوریان (۱۳۸۷)

لازم به توجه است که «مجموعه مقررات ارزی» بخش ششم: عملیات ارزی شعب و واحدهای بانک‌های مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران و شعب و واحدهای بانک‌های ایرانی خارج از کشور مصوب ۱۳۹۲ در هیچ یک از مطالعات مورد بررسی قرار نگرفته است.

۲. جبارزاده (۱۳۸۷)

ماده (۱۲) این مقررات نیز تصریح می‌کند: «مسافرانی که مستقیماً از طریق منطقه، از کشور خارج می‌شوند مجازند کلیه کالاها را مشروط به اینکه جنبه تجاری نداشته باشد، بدون نیاز به اخذ مجوز، با خود خارج نمایند» و بنا به تبصره همین ماده، خروج اشیای عتیقه، کتاب‌های خطی و قدیمی، آثار فرهنگی اصیل و انواع سکه مجاز نیست.^۱

۶-۸-۲. مقررات تأسیس مراکز علمی و فرهنگی

طرح تأسیس دانشگاه بین‌المللی در مناطق آزاد پیشینه‌ای به میزان حیات این مناطق دارد. نخستین منطقه‌ای که برای اجرای این طرح در نظر گرفته شد جزیره کیش بود و در طرحی که به همین منظور در سال ۱۳۷۲ تهیه شد، موضوع توسعه این جزیره به‌عنوان شهر دانشگاهی برای فعالیت‌های بین‌المللی آموزشی از سه جنبه اقتصادی، سیاسی- فرهنگی و اجتماعی مطرح شد، محتوای طرح بیانگر آن است که احداث قطب علمی تأثیر شگرفی در رونق منطقه دارد.

همچنین در قانون برنامه چهارم توسعه آمده است: «در زمینه گسترش ارتباطات علمی با مراکز و نهادهای آموزشی و تحقیقاتی معتبر بین‌المللی، وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در چارچوب ضوابط و مقررات قانونی و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی نسبت به صدور مجوز جهت ایجاد دانشگاه‌های خصوصی در مناطق آزاد تجاری- صنعتی اقدام نمایند». همچنین ماده (۷۵) قانون برنامه چهارم توسعه، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور را مکلف می‌کند با همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی ذیربط، به‌منظور بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های سرزمینی در راستای ارتقای نقش و جایگاه بین‌المللی کشور و تعامل مؤثر در اقتصاد بین‌المللی، راهبردها و اولویت‌های آمایشی مشخصی را در قالب برنامه‌های اجرایی از ابتدای برنامه چهارم به مرحله اجرا در آورد. در این ارتباط بند «الف» ماده مذکور «بهره‌گیری مناسب از موقعیت و توانمندی‌های عرصه‌های مختلف سرزمینی برای توسعه علم و فناوری و تعامل فعال با اقتصاد جهانی از طرق مختلف ازجمله تعیین مراکز و پارک‌های فناوری علمی، تحقیقاتی، تخصصی و همچنین تعیین عملکرد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی» را به‌عنوان یکی از این راهبردها و اولویت‌های آمایشی مورد توجه قرار داده است. در همین خصوص، با تصویب وزیران عضو شورای عالی مناطق آزاد در تاریخ ۱۳۸۴/۶/۵ مقرر شد:

- زمین مورد نیاز صرفاً با کاربری آموزشی تحقیقاتی به‌طور رایگان در اختیار دانشگاه‌های صنعتی شریف و تهران در منطقه آزاد کیش قرار گیرد.

- درخصوص سایر دانشگاه‌های دولتی، مناطق آزاد می‌توانند تا هشتاد درصد ارزش زمین تخفیف قائل شوند.^۲

۱. جبارزاده (۱۳۸۷)

۲. همان.

۷-۸-۲. مقررات ورود، اقامت و اشتغال اتباع خارجی

ازجمله اهداف تأسیس مناطق آزاد، حضور فعال در بازارهای جهانی و جذب سرمایه‌گذاران خارجی است، به همین منظور مقررات ورود و اقامت اتباع خارجی در تاریخ ۱۳۷۳/۷/۹ به تصویب وزیران عضو شورای عالی مناطق آزاد رسید. طبق ماده (۲) این مصوبه، «اتباع خارجی برای ورود مستقیم به مناطق از طریق مبادی ورودی و خروجی مجاز مناطق، نیاز به تحصیل قبلی روادید نخواهند داشت». تبصره «۲» این ماده اقامت افراد زیر را ممنوع می‌داند:

الف) اتباع کشورهای که دولت جمهوری اسلامی ایران ورود آنها را ممنوع اعلام کرده است،

ب) ممنوع‌الورودین به کشور،

ج) ممنوع‌الورودین به مناطق آزاد.

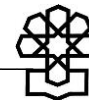
تبصره «۳» اقامت اولیه را تا دو هفته مجاز می‌داند که طبق تقاضای سازمان تا ۶ ماه قابل تمدید خواهد بود. همچنین ماده (۵) این مصوبه خاطرنشان می‌کند: «اتباع خارجی مقیم مجاز، برای مسافرت به مناطق آزاد نیاز به تحصیل روادید جداگانه نخواهند داشت. این افراد می‌توانند با رعایت مقررات داخلی کشور و ارائه مدارک اقامت معتبر به مناطق مسافرت کنند».

در زمینه اشتغال اتباع خارجی، ماده (۴۱) مقررات اشتغال نیروی انسانی، بیمه و تأمین اجتماعی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی، مصوب ۱۳۷۳/۲/۱۹ بیان می‌دارد: «کلیه کارفرمایان کارگاه‌های واقع در مناطق موظفند حتی‌الامکان نیروی کار مورد نیاز خود را از میان کارگران ایرانی تأمین نمایند. با این حال در کارگاه‌های مذکور می‌توان از خدمات، تخصص‌ها و مهارت‌های متخصصان تبعه کشورهای خارجی تحت شرایط مندرج در این تصویبنامه استفاده کرد». تبصره همین ماده تصریح می‌کند که نسبت کارگران خارجی نباید از ۱۰ درصد کل شاغلان هر منطقه بیشتر باشد^۱.

۹-۲. مناطق آزاد در برنامه‌های توسعه

بر اساس بررسی‌های انجام شده، در برنامه‌های اول تا سوم توسعه جایگاه تعریف شده‌ای برای مناطق آزاد وجود ندارد و مواد قانونی سه برنامه اول توسعه کشور محدود به اجازه تأسیس منطقه آزاد و استفاده مؤثر از آنها برای توسعه صادرات و صادرات مجدد شده است. توجه به مناطق آزاد در برنامه چهارم توسعه به صورت جدی‌تری صورت گرفته است، به طوری که حدود ۲۰ بار عبارت «مناطق آزاد» در متن قانون تکرار شده است.

در ماده (۳۳) قانون برنامه چهارم توسعه آمده است: «به منظور نوسازی و روان‌سازی تجارت و افزایش سهم کشور در تجارت بین‌الملل و همچنین رونق بخشیدن به تجارت خارجی و هم‌پیوندی

فعال با اقتصاد جهانی، دولت مکلف است تا برخی قوانین رسمی کشور از جمله قانون صادرات و واردات، قانون امور گمرکی به‌ویژه قانون مناطق آزاد تجاری و صنعتی را بازنگری و اصلاح کند^۱.

در ماده (۳۵) دولت مکلف است به‌منظور اعمال مدیریت واحد و ایجاد رشد اقتصادی مناسب در مناطق آزاد اقدامات زیر را انجام دهد:

(الف) مدیریت سازمان‌های مناطق آزاد به نمایندگی از سوی دولت، بالاترین مقام اجرایی منطقه محسوب شده و تمام دستگاه‌های اجرایی مستقر در منطقه به‌استثنای دستگاه‌های نهادی دفاعی و امنیتی مکلف هستند ضمن رعایت ماده (۲۷) چگونگی اداره مناطق آزاد، نسبت به اصلاح و رفع مغایرت‌های مقررات خود با مقررات مناطق آزاد اقدام کنند.

(ب) وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسه‌ها و شرکت‌های دولتی وابسته به دولت در حیطه وظایف قانونی ضمن هماهنگی با سازمان‌های مناطق آزاد، خدماتی از قبیل برق، آب، مخابرات، سوخت و سایر خدمات را با نرخ‌های مصوب جاری در همان منطقه جغرافیایی از کشور، به مناطق آزاد ارائه خواهد نمود.

(ج) کالاهای تولید یا پردازش شده در مناطق آزاد هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به‌کار رفته در آن مجاز و تولید داخلی محسوب شده و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهند بود.

(د) حقوق، عوارض و هزینه‌های بندری که طبق قوانین جاری از کشتی‌ها و شناورها برای خدمات بندری دریافت می‌شوند در صورتی که این بنادر و لنگرگاه‌ها توسط بخش خصوصی و تعاونی و یا سایر مناطق آزاد ایجاد شده باشند توسط سازمان مناطق آزاد مربوطه اخذ می‌گردد. مناطق مجازند نسبت به ثبت و ترخیص کشتی‌های بین‌المللی اقدام نمایند.

(ه) محدوده آبی مناطق آزاد که قلمرو آن با رعایت مسائل امنیتی و دفاعی با پیشنهاد هیئت وزیران به تصویب مجلس شورای اسلامی خواهد رسید از امتیازات قانون مناطق آزاد تجاری-صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۲/۶/۷ و اصلاحات بعدی آن برخوردار خواهد بود.

(و) مبادلات کالا بین مناطق آزاد و خارج از کشور و نیز با سایر مناطق آزاد از تمام حقوق، عوارض و مالیات معاف می‌باشند.

(ی) در زمینه گسترش ارتباطات علمی با مراکز و نهادهای آموزشی و تحقیقاتی معتبر بین‌المللی وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت و درمان و آموزش پزشکی در چارچوب ضوابط و مقررات قانونی و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی نسبت به صدور مجوز جهت ایجاد دانشگاه‌های خصوصی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی اقدام کنند.

۱. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«مناطق آزاد در برنامه چهارم: هنوز آرزوها در برنامه‌ها گنجانده یا تکرار می‌شوند»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۸۳، ۱۳۸۴.

همچنین براساس ماده (۴۷) به‌منظور ایجاد و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان و تقویت همکاری‌های بین‌المللی، اجازه داده شده است واحدهای پژوهشی و فناوری و مهندسی مستقر در پارک‌های علم و فناوری به سهولت وارد مناطق آزاد شوند. این امر، آثار قابل توجهی بر گسترش علم و فناوری در این مناطق داشته و زمینه‌های ایجاد پایلوت علم و فناوری در این مناطق به‌خصوص منطقه آزاد کیش را مهیا می‌کند.^۱

در نهایت ماده (۷۵) برنامه چهارم توسعه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور را مکلف نموده است با همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی به‌منظور بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های سرزمین در راستای ارتقای نقش بین‌المللی کشور، راهبردها و اولویت‌هایی را ارائه دهد که بهره‌گیری مناسب از توانمندی‌های عرصه‌های مختلف سرزمین، برای توسعه علم و تعامل فعال با اقتصاد جهانی از آن جمله است.^۲ لازم به ذکر است در برنامه پنجم نیز موادی نظیر ماده (۱۱۲)، در ارتباط با مناطق آزاد وجود دارد که در مطالعات مورد بررسی مورد توجه قرار نگرفته است.

۱۰-۲. معرفی مناطق آزاد ایران

در حال حاضر در کشور هفت منطقه آزاد «کیش»، «قشم»، «چابهار»، «انزلی»، «ارس»، «اروند» و «ماکو»^۳ وجود دارد. در ادامه به اختصار به ویژگی‌های هریک از مناطق مذکور پرداخته شده است.

۱۰-۲-۱. منطقه آزاد تجاری- صنعتی کیش

جزیره کیش که به‌لحاظ تقسیمات سیاسی بخشی از شهرستان بندر لنگه در استان هرمزگان محسوب می‌شود، با مساحتی در حدود ۹۱ کیلومتر مربع، بعد از قشم، دومین جزیره وسیع خلیج فارس محسوب می‌شود. این جزیره در ۱۸ کیلومتری کرانه جنوبی ایران واقع شده است و با بندرعباس ۳۰۰ کیلومتر فاصله دارد.

همچنین فاصله کیش با امارات متحده عربی حدود ۲۰۰ کیلومتر است. این جزیره دارای آب و هوای معتدل، متبوع و ساحلی زیبا است. جزیره کیش دارای سابقه تاریخی بازرگانی است و به‌عنوان مرکز ارتباطات بازرگانی بین هندوستان، ایران و بین‌النهرین فعال بوده است. تجارت اصلی کیش در گذشته مروارید بوده و هنوز هم صید آن ادامه دارد.

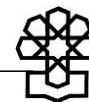
شایان ذکر است براساس قوانین کشور، از سال ۱۳۴۸ تاکنون، جزیره کیش خارج از قلمرو معمولی گمرک کشور بوده و به نوعی، منطقه آزاد تلقی می‌شده است. در سال‌های دهه پنجاه با

۱. تقی‌زاده (۱۳۸۹)

۲. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«مناطق آزاد در برنامه چهارم: هنوز آرزوها در برنامه‌ها گنجانده یا تکرار می‌شوند»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۸۳، ۱۳۸۴.

۳. شایان ذکر است در مقالات مورد بررسی، مطالعه‌ای در ارتباط با منطقه آزاد ماکو وجود نداشته است.

افزایش درآمدهای نفتی، امکان سرمایه‌گذاری‌های عظیم در کیش با همکاری شرکت‌های چند ملیتی به‌ویژه فرانسویان فراهم شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی براساس مصوبه شورای انقلاب در اسفندماه ۱۳۵۸ جزیره کیش به‌عنوان منطقه آزاد تجاری اعلام شد. ولی این طرح تا سال ۱۳۶۵ متوقف بود. بدین ترتیب تاریخ رسمی تأسیس منطقه آزاد تجاری-صنعتی در جزیره کیش، سال ۱۳۷۲ است.^۱

۱-۱-۱۰. ۲. مأموریت و اهداف تأسیس منطقه آزاد تجاری-صنعتی کیش

پتانسیل‌های توسعه کیش در قالب سه محور توریسم، خدمات و صنعت شناسایی شده‌اند و بنابراین سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در این منطقه با توسعه امکانات و زیرساخت‌های رفاهی نیز همراه بوده است تا علاوه بر برآوردن نیازهای صنعت و خدمات، خدمات گردشگری را نیز در حد مطلوب تأمین کند. بر این اساس توسعه منطقه آزاد تجاری-صنعتی کیش بر مبنای دو اصل «توسعه تجارت منطقه‌ای و بین‌المللی» و «توسعه امکانات سیاحتی و جهانگردی» پی‌ریزی شده است.

در این مسیر، مأموریت اصلی منطقه آزاد تجاری-صنعتی کیش، توسعه و ترویج گردشگری، تمرکز خدمات فرهنگی و رفاهی، ایجاد بورس خدمات تجاری، تشکیل نمایشگاه‌ها و همایش‌های داخلی و بین‌المللی و پایگاه توسعه و ترویج فناوری اطلاعات و ارتباطات است.^۲

۲-۱-۱۰. ۲. مزیت‌های منطقه آزاد تجاری-صنعتی کیش

با توجه به پتانسیل‌های موجود، مهمترین ویژگی و مزیت کیش، در عرصه گردشگری فراهم آمده است. در این ارتباط برخورداری از طبیعت بکر، سواحل ماسه‌ای-مرجانی و آب و هوای مناسب به‌خصوص در زمستان، مزیت‌های گردشگری این منطقه محسوب می‌شوند.

به لحاظ موقعیت جغرافیایی نیز این منطقه می‌تواند به مرکز توسعه یافته و فوق پیشرفته تجاری و فناوری اطلاعات و امور مالی تبدیل شود. همچنین در این منطقه پتانسیل‌هایی برای ایجاد و تقویت بورس‌های مالی صنایع نفت و گاز نیز وجود دارد. سایر امکانات و مزیت‌های تجاری و گردشگری منطقه آزاد کیش، به‌شرح زیر است:

- دسترسی به نیروی کار از ملیت‌های مختلف،
- امکان خرده‌فروشی کالا برای اتباع خارجی و داخلی،
- برخورداری از امتیاز جغرافیایی و آب و هوایی نسبتاً مناسب در منطقه خلیج فارس،
- وجود بندرگاه،
- وجود امکانات تفریحی-رفاهی و برخورداری از طبیعتی زیبا و سواحل آرام.

۱. شیرافکن (۱۳۹۰)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«بیمه حلقه مفقوده زنجیره اقتصادی مناطق آزاد»، فصلنامه تخصصی آسیا، ش ۲۵، ۱۳۸۱.

«فرار و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

۲. شاددل (۱۳۸۶) و خاتمی (۱۳۸۳)

بدین ترتیب می‌توان گفت مهمترین فرصت‌های سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد کیش شامل اموری نظیر ساخت واحدهای اقامتی و پذیرایی نظیر هتل و رستوران، مجتمع‌های مسکونی، مراکز بهداشتی و درمانی، مراکز آموزشی و فرهنگی، مراکز نمایشگاهی، واحدهای کارگاهی و صنعتی غیرآلاینده، خدمات گردشگری و بازرگانی و تأسیسات زیربنایی می‌شود.^۱

۳-۱۰-۲. کاستی‌ها و معضلات موجود در منطقه آزاد تجاری- صنعتی کیش

سابقه تاریخی کیش نشان می‌دهد این جزیره به واسطه برخورداری از موقعیت مطلوب جغرافیایی، مرکز دادوستد و مبادلات کالا در منطقه خلیج فارس بوده است. این درحالی است که هم‌اکنون تجارت و ترانزیت کالا از کیش، کمتر مورد توجه است که علت اصلی آن را می‌توان هزینه بالای ترانزیت در این منطقه برشمرد که خود معلول عوامل بسیاری است. در این ارتباط مهمترین مشکلات و کاستی‌های منطقه آزاد کیش را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- فقدان زیرساخت‌های لازم از جمله اسکله با آب‌خور بالا، تجهیزات بندری، باراندازهای مناسب، کانتینر و انبارهای سرپوشیده و امکانات زیربنایی در بندر و فرودگاه،
- عدم حمایت کافی مسئولان،
- فقدان بودجه کافی،
- وجود رقبای قدرتمند،
- تحریم‌های اقتصادی،
- نداشتن کشتیرانی بزرگ،
- عدم هماهنگی با کشورهای همجوار.^۲

۳-۱۰-۲. منطقه آزاد تجاری- صنعتی قشم

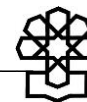
قشم بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس است که با مساحتی بالغ بر ۱۴۰۰ کیلومتر مربع، در فاصله ۳۷ کیلومتری جنوب بندرعباس و در دهانه تنگه هرمز و در مسیر راه‌های دریایی از خلیج فارس به دریای عمان و اقیانوس هند و بالعکس قرار دارد. کوتاه‌ترین فاصله جزیره با کرانه ایران، حدود ۲ کیلومتر است. جزیره قشم با واقع شدن در شمال تنگه هرمز، از موقعیت خاص بین خلیج فارس و اقیانوس هند بهره می‌برد. در این ارتباط خطوط کشتیرانی تمامی کشورهای پیرامون خلیج فارس از سواحل جنوبی قشم عبور می‌کنند و بخش عمده‌ای از ترافیک هوایی شرق و غرب، از نزدیک محدوده هوایی آن می‌گذرد. بنابراین این جزیره در گلوگاه مسیری قرار گرفته است که وظیفه تأمین حجم وسیعی از نفت و گاز جهان را برعهده دارد.

۱. محمدی (۱۳۸۴)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فرار و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

۲. احساندار (۱۳۸۹)

جزیره قشم یک‌دست و کم‌ارتفاع است و حداکثر ارتفاع جزیره به ۴۰۰ متر بالغ می‌شود. بندر قشم در منتهی الیه شرق جزیره قرار دارد و بیشترین ارتباط دریایی جزیره را با خارج دارد. شایان ذکر است در سال‌های پس از انقلاب اسلامی، به‌منظور برقراری عدالت اجتماعی و توازن امکانات و خدمات در کشور، رفع محرومیت در استان هرمزگان و ارتقای شاخص‌های توسعه این استان، ایجاد مناطق آزاد در جزایر و مناطق کمتر توسعه یافته استان، مد نظر سیاستگذاران کشور قرار گرفت. بر این اساس منطقه آزاد تجاری-صنعتی قشم، از سال ۱۳۶۹، براساس دستور مجلس، کار خود را آغاز کرد. این منطقه در حدود ۳۰۰ کیلومتر مربع از وسعت جزیره را به‌خود اختصاص داده است.^۱

۲-۱۰-۲-۱. مأموریت و اهداف تأسیس منطقه آزاد تجاری-صنعتی قشم

مهمترین نقشی که در سیاست‌های کلان کشور در مسیر بازسازی اقتصادی برای منطقه آزاد قشم در نظر گرفته شده است، مبدل شدن به بزرگ‌ترین منطقه آزاد تجاری-صنعتی جهان، میان اروپا و ژاپن است. مأموریت اصلی این منطقه، تمرکز سوخت‌رسانی به شناورها و کشتی‌های درحال عبور از خلیج فارس، ایجاد صنایع تولیدی صادراتی، ارائه خدمات فنی-مهندسی، انتقال دانش فنی به منطقه و کشور و ایجاد پارک ملی است. در این مسیر، مهم‌ترین اهداف منطقه آزاد قشم، به‌شرح زیر است:

- بهینه‌سازی مصرف مزایای انرژی، جغرافیایی، طبیعی، اقتصادی و استراتژیکی
- رشد و توسعه اقتصادی
- حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای
- تولید و صادرات کالاهای صنعتی
- ایجاد اشتغال سالم و تنظیم بازار کار
- افزایش سرمایه، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی
- جذب تکنولوژی
- انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی
- ارائه خدمات عمومی^۲

۲-۱۰-۲-۲. مزیت‌های منطقه آزاد تجاری-صنعتی قشم

ویژگی‌ها و پتانسیل‌های موجود در جزیره قشم سبب شده است بخش صنعت به‌عنوان یکی از بخش‌های اساسی و زیربنایی توسعه و پیشرفت در منطقه آزاد قشم، قلمداد شود. در این ارتباط با توجه به‌وجود منابع طبیعی به‌ویژه منابع هیدروکربوری، ایجاد صنایع سنگین در اولویت برنامه‌های توسعه‌ای این منطقه قرار گرفته است. بر این اساس منطقه آزاد قشم از امکانات بالقوه لازم برای تبدیل

۱. گورانی و همکاران (۱۳۹۲)، ولیقلی‌زاده و ذکی (۱۳۹۱)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)

۲. گورانی و همکاران (۱۳۹۲)، شاددل (۱۳۸۶)، ملک‌زادگان (۱۳۸۷)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

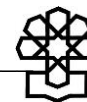
شدن به یک مرکز تولیدی و تجاری منطقه‌ای و بین‌المللی برخوردار است. در این راستا، استفاده از منابع انرژی ارزان به‌عنوان مزیت قشم مد نظر قرار گرفته است.

ازسوی دیگر با عنایت به آنکه توسعه و حمایت از صنایع دریایی مورد توجه مسئولان کلان کشور در مجلس شورای اسلامی و دولت، قرار گرفته است، جزیره قشم قابلیت تبدیل شدن به یک مرکز تجارت جهانی دریایی را داراست و در صورت برخورداری از سیستم یکپارچه مدیریتی، می‌تواند به قطب صنایع دریایی کشور و کل منطقه تبدیل شود.

شایان ذکر است احداث پل خلیج فارس و اتصال قشم به خشکی، مزیتی دیگر برای توسعه ترانزیت در این منطقه محسوب می‌شود. با انجام این مهم، منطقه آزاد قشم در کریدور ترانزیت شمال- جنوب قرار می‌گیرد و با توجه به کاهش هزینه حمل و زمان سیر کالا، منطقه آزاد قشم می‌تواند به انبار بزرگ تجاری و مرکز توزیع و پخش کالا تبدیل شود.

در این ارتباط، ازجمله مهمترین امکانات و پتانسیل‌های موجود در منطقه آزاد قشم، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- دسترسی به آبراه‌های بین‌المللی و قرار گرفتن در مسیر کشتیرانی بین‌المللی
- ثبات سیاسی و اجتماعی
- سابقه مکانی از دیدگاه تجاری
- دسترسی به بازار ایران و بازارهای خاورمیانه، قفقاز و آسیای مرکزی
- قرار گرفتن در مسیر کریدور بین‌المللی شمال- جنوب که از کشورهای اروپای مرکزی آغاز می‌شود و در نهایت از طریق خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند به آسیای جنوبی و جنوب شرقی می‌پیوندد
- قرار گرفتن در کریدور پروازهای بین‌المللی شرق به غرب پس از تأسیس منطقه آزاد
- پایین بودن هزینه و زمان حمل‌ونقل از مسیر قشم نسبت به مسیر کنونی (دریای سرخ، کانال سوئز و دریای مدیترانه)
- سواحل عمیق و مناسب برای احداث اسکله‌های بارگیری کشتی‌های با ظرفیت بالا
- برخورداری از ۲۶۰ کیلومتر ساحل
- دارا بودن زمین فراوان برای گسترش فعالیت‌های صنعتی و تجاری به‌عنوان بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس و به‌عنوان پر جمعیت‌ترین جزیره ایران
- داشتن فاصله ۲۰ کیلومتری با بندرعباس و ۱۸۰۰ متری با بندر خمیر که با احداث پل ارتباطی با سرزمین اصلی، سهولت رفت و آمد را از طریق خطوط راه‌آهن و جاده فراهم می‌سازد
- برخورداری از ذخایر عظیم نفت و گاز

- وجود نیروی کار ارزان ماهر و غیر ماهر
- مزیت‌های قانونی جزیره قشم به‌عنوان منطقه آزاد مانند فعالیت‌های اقتصادی اعم از صنعتی، تجاری و خدماتی، سرمایه‌گذاری خارجی تا میزان ۱۰۰ درصد سهام، معافیت ۱۵ ساله مالیاتی، معافیت از پرداخت هرگونه حقوق گمرکی و سود بازرگانی برای واردات مواد اولیه، ماشین‌آلات و قطعات یدکی جهت تولیدکنندگان در منطقه
- وجود بنادر بهمن، درگهان، لافت، سلخ، هامون، فجر و کاوه به‌عنوان مکان‌های مناسب جهت ارائه سرویس‌های خدمات حمل‌ونقل دریایی بار و مسافر
- برخورداری از جاذبه‌ها و ظرفیت‌های سیاحتی و تفریحی ازجمله جنگل‌های دریایی حرا و سواحل جنوبی^۱.

۳-۱-۲. برنامه‌ها و پروژه‌های زیربنایی منطقه آزاد تجاری-صنعتی قشم

احداث پل خلیج فارس و طرح توسعه صنایع دریایی قشم (تبدیل قشم به منطقه آزاد بین‌المللی دریایی) از طریق ایجاد مرکز امور دریایی بین‌المللی قشم به‌عنوان قطب دریایی منطقه، مهمترین پروژه‌های زیربنایی منطقه آزاد قشم محسوب می‌شوند که می‌توانند تأثیرات فراوانی بر فعالیت‌های اقتصادی منطقه آزاد بر جای گذارند:

• پروژه احداث پل خلیج فارس

پروژه احداث پل خلیج فارس، بخشی از طرح جامع ارتباطی قشم با سرزمین اصلی ایران شمرده می‌شود که سازمان منطقه آزاد قشم با هماهنگی معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری و دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد، مجری این طرح عظیم اقتصادی است. اجرای این طرح جامع ارتباطی، شامل چهار بخش می‌شود که عبارتند از:

- احداث پل خلیج فارس
 - توسعه و تجهیز بندر بین‌المللی کاوه
 - احداث خط راه‌آهن از بندر کاوه تا شبکه راه‌آهن سراسری در محدوده بندرعباس
 - تکمیل و احداث بزرگراه زمینی از بندر کاوه تا بزرگراه سراسری در بندرعباس.
- بدین ترتیب احداث این پل از جنبه‌های گوناگون بر جزیره قشم تأثیرگذار خواهد بود، اما مهمترین مسئله آن است که پل خلیج فارس باعث می‌شود قشم از حالت جزیره بودن خارج شود و در نتیجه حمل‌ونقل زمینی آن، به‌طور قابل توجهی تحت تأثیر قرار گیرد. سایر تأثیرات احداث پل خلیج فارس را می‌توان به‌شرح زیر برشمرد:

۱. گورانی و همکاران (۱۳۹۳)، ولیقلی‌زاده و ذکی (۱۳۹۱)، شیرافکن (۱۳۹۰)، احساندار (۱۳۸۹)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، خاتمی (۱۳۸۲)، ملک‌زادگان (۱۳۸۷)، محمدی (۱۳۸۴) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

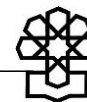
- افزایش آمد و شد و بازدید گردشگران و مسافران داخلی
- ایفای نقش پل به‌عنوان یک مسیر ارتباطی و انتقال کالا جهت دسترسی کشورهای محصور در خشکی به‌ویژه کشورهای حوزه آسیای مرکزی و قفقاز، به گستره آب‌های گرم خلیج فارس
- قرار گرفتن قشم در کریدور ترانزیت شمال- جنوب و مبدل شدن آن به انبار بزرگ تجاری و مرکز توزیع و پخش کالا

- کاهش هزینه‌های حمل و نقل و کاهش زمان سیر کالا
 - ایجاد هماهنگی میان دو بندر کاوه در قشم و شهید رجایی در بندرعباس با کارکردی مکمل.
- بر این اساس پیش‌بینی می‌شود با احداث این پل و برقراری ارتباط مستقیم بین جزیره قشم با سواحل جنوبی ایران، در روند توسعه اقتصادی جزیره قشم تسریع شود. به‌علاوه پل خلیج فارس با مستقر شدن در بالادست تنگه هرمز، از اهمیت ژئوپلیتیکی فراوانی برخوردار خواهد شد. در این ارتباط اهمیت استراتژیک تنگه هرمز به عبور حجم بالا و غیرقابل جایگزین حامل‌های انرژی از آن، مربوط می‌شود.
- علیرغم پیش‌بینی آثار و تبعات مثبت فراوان برای احداث پل خلیج فارس، برخی از کارشناسان نسبت به پیامدهای زیست‌محیطی این پروژه نیز هشدارهایی داده‌اند. درواقع با توجه به ویژگی‌های طبیعی منحصر به فرد جزیره قشم نظیر زیستگاه‌های ویژه، گونه‌های جانوری و گیاهی کمیاب و پدیده‌های زمین‌شناسی متنوع، احداث پل خلیج فارس تهدیدی برای این سرمایه‌های طبیعی ارزشمند به‌شمار می‌رود و نیاز است تمهیدی برای محافظت از آنها، اندیشیده شود.^۱

• برنامه توسعه صنایع دریایی در جزیره قشم

- جهانی شدن اقتصاد، گسترش حجم تجارت میان کشورها، تحولات صنعت کشتیرانی و گسترش ظرفیت‌های این بخش در توسعه تجارت بین‌المللی، سبب شده‌اند ایجاد وحدت و یکپارچگی مدیریت در حوزه صنایع دریایی از اهمیت بالایی برخوردار گردد و بنابراین طرح تبدیل منطقه آزاد قشم به منطقه آزاد بین‌المللی دریایی و ایجاد قطب دریایی منطقه در جزیره قشم، مورد توجه قرار گیرد. در این ارتباط مهمترین اهداف و برنامه‌های توسعه صنایع دریایی در جزیره قشم عبارتند از:

- ایجاد کارخانه‌های کشتی‌سازی
- ایجاد تجهیزات دریایی در همه زمینه‌ها
- ایجاد تعمیرگاه‌های مجهز برای سرویس‌دهی به کشتی‌های خودی و عبوری
- سازماندهی و گسترش فعالیت‌های شیلات
- ایجاد سایت سوخت‌رسانی به کشتی‌ها با امکانات ۱۰ مخزن سوخت، به‌ویژه شناور، اسکله، دو فروند بارج، لنگرگاه بین لارک و قشم

- ایجاد صنایع دریایی و همزمان انتقال فناوری
 - ایجاد مراکز آموزشی و انتقال دانش فنی دریایی در سطوح مختلف
 - تبدیل جزیره به کانون اصلی ترانزیت و حمل و نقل کالا از طریق دریا
 - طراحی و اصلاح ساختار موجود در جهت رفع موانع
 - ایجاد تأسیسات بندری مناسب
 - رونق و توسعه صنعت نفت و گاز و صنایع وابسته.
- بدین ترتیب ایجاد مرکز امور دریایی بین‌المللی قشم به‌عنوان قطب دریایی منطقه، دستاوردهای گوناگونی در پی خواهد داشت که مهمترین آنها عبارتند از:
- هماهنگی بین سازمان منطقه آزاد قشم و کلیه سازمان‌ها و ارگان‌ها و نهادها با شرکت‌های مرتبط دریایی

- تهیه دستورالعمل‌های لازم بر مبنای قوانین حاکم در جهت تسهیل در انجام امور
- شناخت ارگان‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات دریایی از یکدیگر به‌دلیل تجمع در یک محل
- ارتباط سهل و آسان آنها به خاطر حضور همگی آنها در یک مجتمع مشخص
- کاهش هزینه‌های مختلف و سهولت در رفت و آمد
- افزایش دانش دریایی جمعی حاضر در مجتمع^۱.

۲-۱۰-۲. کاستی‌ها و معضلات منطقه آزاد تجاری- صنعتی قشم

عمده‌ترین مشکلات توسعه منطقه آزاد قشم که به‌ویژه در بخش ترانزیت کالا حائز اهمیت فراوان هستند، عبارتند از^۲:

- مشخص نبودن نقش منطقه در برنامه‌های ملی- بازرگانی و به‌خصوص کریدور شمال- جنوب
- عدم برخورداری از زیرساخت‌های لازم
- کافی نبودن درآمدها برای احداث زیرساخت‌های لازم در برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت^۳.

۲-۱۰-۳. منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار

شهرستان چابهار از توابع استان سیستان و بلوچستان، شرقی‌ترین شهرستان جنوبی کشور و اولین بندر ایرانی واقع در دریای عمان محسوب می‌شود. بندر شهید بهشتی و بندر شهید کلانتری که به‌ترتیب در سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۲ احداث شده‌اند، دو بندر مهم این شهرستان محسوب می‌شوند.

۱. ملکزادگان (۱۳۸۷)

۲. البته در کنار مشکلات یادشده، می‌توان به وجود برخی ناهماهنگی‌ها میان سازمان منطقه آزاد قشم با شهرداری، شورای شهر و سایر سازمان‌ها و نهادهای فعال منطقه و تورم نیروی انسانی شاغل در سازمان منطقه آزاد قشم اشاره کرد که در مطالعات مورد بررسی اشاره‌ای به آنها نشده است.

۳. احساندار (۱۳۸۹)

منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار که در سال ۱۳۷۰ طی مصوبه هیئت وزیران در اراضی شرق اسکله شهید کلانتری تأسیس شده است، با ۱۴۰ کیلومتر مربع مساحت، بخشی از شهرستان چابهار را تشکیل می‌دهد که در شرق خلیج چابهار و ۷ کیلومتری شهر چابهار واقع شده است. این منطقه از طریق شهرستان ایرانشهر و پس از عبور از استان خراسان جنوبی، به کشورهای آسیای میانه و افغانستان، از شرق به کشور پاکستان و از جنوب به دریای عمان، اقیانوس هند و آبراه‌های بین‌المللی، قاره آفریقا، شرق آسیا، اروپا و دریای مدیترانه راه دارد^۱.

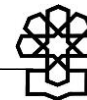
۱-۳-۱۰-۲. مأموریت و اهداف تأسیس منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار

اهمیت توسعه منطقه سیستان و بلوچستان به لحاظ نقش آن در امنیت و هم‌بستگی ملی، ضرورتی برای ایجاد منطقه آزاد چابهار محسوب می‌شده است. در برنامه چهارم توسعه کشور از بندر چابهار به عنوان قطب سوم اقتصادی نام برده شده است. زیرا با توجه به موقعیت ویژه جغرافیای این بندر، دروازه اصلی تجارت کشور با سایر کشورها به شمار می‌رود.

در این مسیر، توسعه ترانزیت و حمل‌ونقل کالا، تجارت منطقه‌ای، بارانداز تجاری کالاها و مواد اولیه، ایجاد صنایع تبدیلی و تولیدی با جهت‌گیری صادراتی، عرضه سوخت و ایجاد صنایع وابسته به نفت و جذب گردشگر به عنوان مأموریت اصلی منطقه آزاد چابهار در نظر گرفته شده است. شایان ذکر است، مهمترین اهداف این منطقه، به شرح زیر است:

- ایجاد اشتغال
- کسب درآمدهای ارزی از طریق صادرات محصولات صنعتی، تجارت و ترانزیت کالا
- جذب سرمایه‌های خارجی و سرمایه ایرانیان مقیم خارج از کشور به فعالیت‌های منطقه آزاد
- انتقال تکنولوژی تولید و مهارت مدیریت و بازاریابی در فعالیت‌های صنعتی و تجاری
- آموزش نیروی کار و ارتقای مهارت آن
- بهره‌مندی از صرفه‌های خارجی منطقه آزاد در جهت برآورده ساختن اهداف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی توسعه استان سیستان و بلوچستان
- افزایش نقش و سهم کشور در ترانزیت بین‌المللی و بازرگانی خارجی
- ارتقای نقش و عملکرد منطقه آزاد چابهار در توسعه ملی و منطقه‌ای
- ارتقای عملکرد بندر چابهار تا حد یک ابربندر و تبدیل آن به یک HUB منطقه‌ای
- تولید و صدور کالاهای صنعتی جهت حضور فعال در بازارهای جهانی
- راه‌اندازی و احیای جاده قدیم ابریشم و توسعه ترانزیت محور شرق.

۱. اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، شیرافکن (۱۳۹۰)، ابراهیمزاده و آقاسی‌زاده (۱۳۹۰)، شاددل (۱۳۸۶)، پرتوی (۱۳۸۵)، خاتمی (۱۳۸۳)، محمدی (۱۳۸۴)
برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به:
«راهنمای مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۹۵، ۱۳۸۸.
«چابهار، مشکلات بنادر و مناطق آزاد استراتژیک»، ماهنامه اقتصادی ایران، ش ۱۴۳، ۱۳۸۹.

گفتنی است از آنجا که منطقه آزاد چابهار با محدودیت‌های فراوانی مواجه است، نقش این منطقه با توجه به چشم‌انداز پتانسیل‌ها و نه از میان امکانات محدود کنونی تبیین شده است.^۱

۲-۱۰-۳. مزیت‌های منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار

موقعیت جغرافیایی خاص و ممتاز چابهار، امکان بالقوه عظیمی برای ترانزیت و صادرات مجدد کالا و تبدیل این منطقه به یک مگاپورت بین‌المللی را فراهم آورده است. بر این اساس می‌توان گفت توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل، مهمترین الگوی توسعه چابهار به‌شمار می‌رود. در این ارتباط مهمترین مزیت‌های ترانزیتی چابهار، عبارتند از:

- موقعیت جغرافیایی مناسب به جهت قرار گرفتن در کنار آب‌های آزاد و اتصال به خشکی،
- عمق زیاد آب‌های ساحلی و برخورداری از دو اسکله شهید بهشتی و شهید کشوری با قابلیت پذیرش، تخلیه و بارگیری کشتی‌های با تناژ بالا،
- قرار گرفتن در مسیر جنوبی‌ترین کریدور شرق- غرب جهان که از چین آغاز و به چابهار ختم می‌شود،
- مطرح بودن به‌عنوان حلقه واسطه‌ای در کریدور شمال- جنوب به‌دلیل دسترسی مستقیم به راه‌های ارتباط بین‌المللی و داخلی شرق و غرب،
- حلقه تکمیلی زنجیره محور ترانزیت شرق کشور،
- سهل‌ترین مسیر دسترسی آسیای میانه و افغانستان به آب‌های آزاد،
- پل ارتباطی کشورهای آسیای میانه و جنوب شرق آسیا برای ورود به بازارهای جهانی،
- قرار گرفتن در مسیر تجاری بین خاورمیانه و آفریقا،
- قابلیت نگهداری کالاها در انبارهای موجود،
- گشایش اعتبار مستقیم از طریق بانک‌های منطقه،
- پردازش کالا به‌منظور صادرات، خارج از قوانین و ضوابط حاکم در سرزمین اصلی،
- وجود شبکه مخابرات مستقل و شبکه تلفن همراه با تعرفه‌های ملی و قابل رقابت،
- شرایط مناسب سرمایه‌گذاری برای نیازهای واردات و تسهیلات صادرات از ایران،
- تخفیف ویژه برای واردکنندگان کالا از طریق گمرک چابهار به داخل کشور به استناد مصوبه هیئت وزیران،
- بهره‌مندی از منابع غنی و دسترسی آسان به انرژی ارزان، فرودگاه و شبکه جاده‌ای سراسری،
- بهره‌مندی از نیروی کار ارزان و تخصصی.^۲

۱. شاددل (۱۳۸۶)، پرتوی (۱۳۸۵)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«راهنمای مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۹۵، ۱۳۸۸.

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

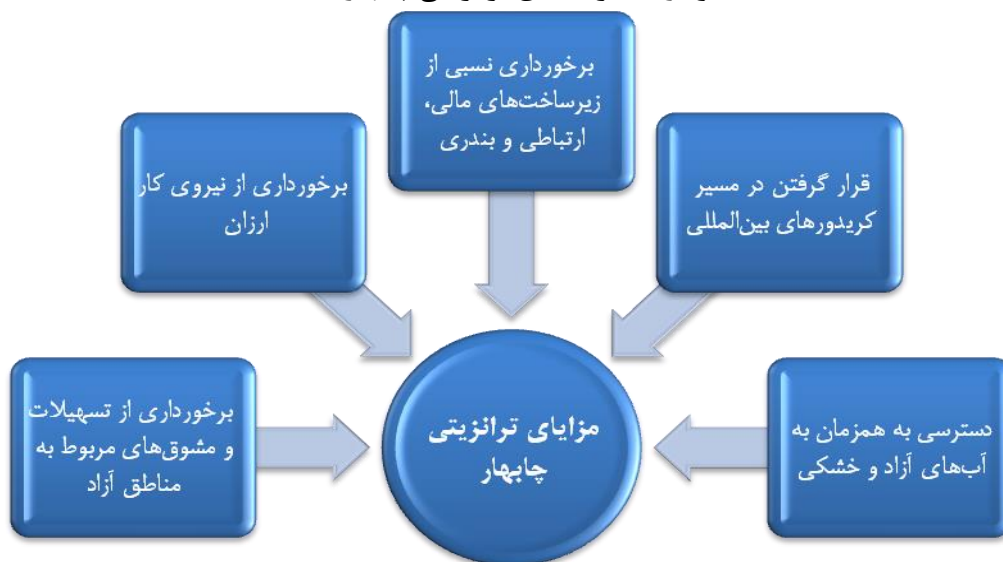
۲. پرتوی (۱۳۸۵)، خاتمی (۱۳۸۲)، محمدی (۱۳۸۴)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

«چابهار: بهار مناطق آزاد: مشکلات بنادر و مناطق آزاد استراتژیک»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۱۴۳، ۱۳۸۹.

نمودار ۱۰. مزیت‌های ترانزیتی چابهار

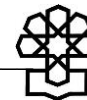

ماخذ: مطالعات محقق.

شایان ذکر است، چابهار علاوه بر برخورداری از مزیت‌های فراوان ترانزیتی، در زمینه گردشگری نیز دارای جاذبه‌های گوناگونی نظیر مناطق باستانی، فرهنگ بکر مردم محلی بلوچ، جاذبه‌های طبیعی متنوع از قبیل مناطق ساحلی، کوهستانی و جنگلی، گونه‌های نایاب جانوری و آب و هوای مناسب در فصول مختلف سال است. در این ارتباط مهمترین مزیت‌های گردشگری چابهار عبارتند از:

- جنگل حرا به‌عنوان زیستگاه گونه‌های ارزشمند پرندگان آبی نظیر فلامینگو، پلیکان، عقاب و ماهیگیر،
- ساحل صخره‌ای،
- تالاب لیپار با گونه‌های گیاهی مختلف نظیر بوته‌ها و درختچه‌های گز و چش،
- رودخانه باهوکلالت به‌عنوان تنها زیستگاه تمساح در ایران،
- کوه‌های مریخی به‌عنوان یکی از زیباترین پدیده‌های زمین‌شناسی در جهان،
- تپه گل‌فشان،
- حسینیه آل رسول با تزئینات معماری زیبا از دوره قاجاریه،
- قلعه تیس (پرتغالی‌ها)،
- روستا و بندر تاریخی تیس،
- غارها و معبدبان مسیتی،
- آرامگاه سید غلام رسول،
- ساختمان قدیم پست (تلگرافخانه)،
- قلعه گواتر.^۱

۱. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «راهنمای مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۹۵، ۱۳۸۸.

۳-۱۰-۲. کاستی‌ها و معضلات منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار

به نظر می‌رسد بزرگ‌ترین مشکل منطقه آزاد چابهار برای بهره‌گیری از مزیت‌های متعدد خود به‌ویژه در بخش ترانزیت، آماده نبودن زیرساخت‌ها و مخصوصاً فراهم نبودن امکانات پهلوگیری کشتی‌های بزرگ در اسکله‌های چابهار است.

در این ارتباط، توافقات لازم برای راه‌اندازی خط منظم کشتیرانی چابهار به سنگاپور انجام شده است. اسکله شهید بهشتی با قابلیت پهلوگیری کشتی‌های اقیانوس‌پیما در حال تکمیل است. همچنین با توجه به قرار گرفتن چابهار در مسیر ترانزیت هوایی، مصوبه احداث فرودگاه بین‌المللی چابهار، از سوی دولت تصویب شده است. با احداث راه‌آهن چابهار- مشهد و چابهار- زاهدان نیز، خط ریلی این مسیر بهتر از قبل فعال خواهد شد. بنابراین با اجرایی شدن این اقدامات زیرساختی، انتظار می‌رود چابهار بتواند به‌عنوان بهترین مسیر برای ترانزیت کالا و مسافر مطرح شود.

گفتنی است چابهار در عرصه گردشگری داخلی و بین‌المللی نیز توفیق چندانی نداشته است. در این ارتباط مهمترین علت این عدم موفقیت را می‌توان در نبود زیرساخت‌های مناسب حمل‌ونقل نظیر فرودگاه، راه‌آهن و جاده و در نتیجه گران‌تر تمام شدن هزینه مسافرت، ضعف تبلیغات و بازاریابی گردشگری و ناشناخته ماندن توانایی‌های توریستی منطقه و عدم مدیریت صحیح و یکپارچه گردشگری دانست.^۱

۴-۱۰-۲. منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی

شهر انزلی مهمترین بندر شمالی ایران در حاشیه جنوب غربی دریای خزر و در غرب دلتای سفیدرود، در استان گیلان واقع شده است. بندر انزلی از شمال به دریای خزر، از جنوب به شهرستان صومعه‌سرا، از شرق به شهرستان رشت و از غرب به شهرستان رضوان‌شهر متصل است.

شهرستان انزلی ۳۶۰ کیلومتر تا تهران، ۴۰ کیلومتر تا رشت و ۳۵ کیلومتر تا فرودگاه بین‌المللی سردار جنگل، فاصله دارد. این شهرستان دارای آب و هوای معتدل و مرطوب ساحلی بوده که در فصول مختلف سال شرایط آب و هوایی مطلوبی را داراست.

منطقه آزاد انزلی در ابتدای تأسیس محدوده‌ای از شهرستان بندرانزلی به مساحت ۳۲ کیلومتر مربع خشکی و ۴۰ کیلومتر مربع آبی را شامل می‌شده و از سال ۱۳۸۴ رسماً آغاز به کار کرده است.^۲

۴-۱۰-۲-۱. اهداف منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی

مهمترین اهداف منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی عبارتند از:

۱. ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده (۱۳۹۰)

۲. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.

«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.

شایان توجه است که تعیین محدوده منطقه آزاد انزلی بر اساس قانون ایجاد این منطقه، به دولت سپرده شده است و از این‌رو، مطابق تصویب‌نامه ش ۴۹۵۱۶ هـ مورخ ۱۳۹۲/۰۶/۰۵ وزیران عضو شورای هماهنگی مناطق آزاد تجاری، صنعتی و ویژه اقتصادی، محدوده منطقه آزاد انزلی به بیش از ۹۴ کیلومتر مربع افزایش یافته است.

- عمران و آبادانی،
- ارائه خدمات عمومی،
- رشد و توسعه اقتصاد،
- جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی،
- ایجاد اشتغال سالم و مولد،
- تنظیم بازار کار و کالا،
- تشویق تولید و صادرات کالا،
- ورود و حضور فعال در بازارهای منطقه‌ای و جهانی،
- جذب فناوری‌های جدید و انتقال علم و دانش فنی به عوامل تولید داخلی همسو با توسعه علمی و فناوری جهان،
- تسريع در فرآیندهای تجاری، اقتصادی و فناوری با ایجاد بستر مناسب جهت انجام آزمایشی طرح‌ها و تعمیم آن به سراسر کشور.^۱

۲-۴-۱۰-۲. مزیت‌های منطقه آزاد تجاری - صنعتی انزلی

بندر انزلی بزرگ‌ترین بندر جنوب دریای خزر، دارای سابقه طولانی ترابری کالا بین ایران و اروپا بوده است. در این ارتباط، سابقه فعالیت کشتیرانی در این بندر، نزدیک به ۴ قرن می‌رسد و فعالیت‌های حوزه شیلات نیز قدمتی در حدود ۲ قرن دارند.

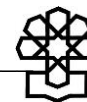
علاوه بر سابقه تاریخی بندر انزلی در زمینه فعالیت‌های بندری، امکانات، تجهیزات و تأسیسات پیشرفته این بندر جهت تخلیه، بارگیری و انبارداری، مزیت دیگری برای منطقه آزاد انزلی محسوب می‌شود.

به لحاظ جغرافیایی نیز، این منطقه به دلیل قرار گرفتن در مسیر کریدور بین‌المللی شمال - جنوب نوستراک، محل مناسبی برای ذخیره‌سازی، ترانزیت و حمل مجدد کالا به شمار می‌رود. این کریدور، بندر هلسینکی در شمال اروپا را از طریق روسیه به بنادر شمال و جنوب دریای خزر، بنادر ایران در خلیج فارس و سپس به کشورهای جنوب شرق آسیا متصل می‌کند.

بر این اساس، ارتباط با بنادر شمال و جنوب اروپا از طریق رود ولگا و ولگا- دن، همجواری با بنادر آستاراخان و لاگان در روسیه، کرسنودسک در ترکمنستان، آکتائو در قزاقستان و باکو در آذربایجان و وجود راه‌های ترانزیتی و ارتباطی مناسب با شهرها و مناطق داخلی کشورهای همجوار شامل روسیه، آسیای میانه و قفقاز یکی دیگر از مزیت‌های منطقه آزاد انزلی محسوب می‌شود.

۱. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.
 «بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
 «فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

برخورداری از آب و هوای مطبوع و جاذبه‌های طبیعی و تاریخی، سبب شده‌اند منطقه آزاد انزلی، در زمینه گردشگری نیز از پتانسیل‌های فراوانی بهره ببرد. در این ارتباط پل غازیان، کاخ میان پشته، برج ساعت، موج‌شکن، فانوس دریایی، اسکله، پناهگاه حیات وحش، تالاب بین‌المللی بندرانزلی به وسعت ۱۸ هزار هکتار همراه با پرندگان دریایی و نیلوفر آبی و بسیاری از جزایر کوچک و بزرگ و همچنین بازار هفتگی و سواحل زیبای ماسه‌ای، مهمترین جاذبه‌های جهانگردی این منطقه را پدید آورده‌اند.^۱

۳-۴-۱۰-۲. کاستی‌ها و معضلات منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی

بزرگ‌ترین مشکلات منطقه آزاد انزلی را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- معارضان اراضی تحویل گرفته شده از منابع طبیعی،
- مالکیت خصوصی سایر اراضی و عدم تعیین تکلیف مالکان جهت انجام فعالیت در منطقه آزاد،
- عدم برخورداری سازمان منطقه آزاد انزلی از درآمدهای پایدار.^۲

۵-۱۰-۲. منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس

منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس در ابتدای تأسیس با مساحت ۹۷ کیلومتر مربع و با مرکزیت شهرستان جلفا در استان آذربایجان شرقی، در حاشیه جنوبی رود ارس و همسایگی کشورهای آذربایجان و ارمنستان و جمهوری خودمختار نخجوان آغاز به کار کرد. این منطقه با تبریز، ۱۳۷ کیلومتر و با تهران، ۷۶۱ کیلومتر فاصله دارد. مجوز تأسیس سازمان منطقه آزاد ارس در شهریورماه ۱۳۸۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و این سازمان فعالیت خود را در اواخر شهریورماه ۱۳۸۳ آغاز کرد.^۳

۱-۵-۱۰-۲. اهداف و راهبردهای توسعه منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس

مهمترین اهداف تأسیس منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس عبارتند از:

- تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی،
- رشد و توسعه اقتصادی،
- سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی،
- ایجاد اشتغال سالم و مولد،

۱. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، شیرافکن (۱۳۹۰)، احساندار (۱۳۸۹)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

۲. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«نقش مناطق آزاد در توسعه مبادلات مرزی»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۶۲، ۱۳۸۶.

۳. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

بر اساس مصوبه هیئت وزیران در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۷ به شماره ۵۲۰۸۲۰/ت/۲۰۷۰۸ محدوده منطقه آزاد ارس شامل ۹۷۰۰ هکتار از اراضی منطقه می‌شد که براساس مصوبه جدید این هیئت محترم در ۱۳۸۷/۹/۱۴، محدوده این منطقه به ۵۱ هزار هکتار شامل بخش‌هایی از ۲ شهرستان جلفا و خداآفرین افزایش یافت. این محدوده ابلاغی در بخش متصل، محدوده اصلی را از ۹۷۰۰ هکتار به ۲۰۵۰۰ هکتار افزایش داده است و در ۳ بخش منفصل نیز قسمتی از شهرستان کلیبر به وسعت ۲۴ هزار هکتار (موسوم به قلی بیگلر) و اراضی اطراف سد خداآفرین به وسعت ۶۱۰۰ هکتار و محدوده گمرک نوردوز (مرز ایران با ارمنستان) به وسعت ۲۴۰ هکتار جمعاً به وسعت ۵۱۰۰۰ هکتار کل محدوده منطقه آزاد ارس را تشکیل می‌دهد.

- تنظیم بازار کار و کالا،
 - حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای،
 - تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی،
 - ارائه خدمات عمومی.
- به‌منظور دستیابی به اهداف مورد نظر، راهبردهای توسعه صنعتی منطقه آزاد ارس، به‌شرح زیر ترسیم شده‌اند:
- برنامه‌ریزی و افزایش تعامل با بازارهای هدف در قفقاز، ترکیه و عراق با توجه به اشتراکات تاریخی و فرهنگی،
 - توسعه سرمایه‌گذاری‌های صنعتی از طریق پوشش ریسک سرمایه‌گذاری خارجی در کشور توسط دولت،
 - توسعه صنعتی از طریق توسعه بازار در کشورهای هدف با استفاده از تضمین‌های دولتی،
 - جلب حمایت‌های دولتی و أخذ بودجه برای ایجاد خوشه‌های صنعتی در سطح فرمانطقه،
 - تعامل و ایجاد هماهنگی اجرایی و تشکیلاتی با دستگاه‌های متولی حفظ محیط زیست برای توسعه کالبد لازم برای تحولات صنعتی،
 - فراهم آوردن امکانات و تسهیلات بانکی و بیمه‌ای به‌منظور ایجاد خوشه‌های صنعتی در سطح منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای با ایجاد نهادهای مالی در منطقه.^۱
- ۲-۵-۱۰-۲. مزیت‌های منطقه آزاد تجاری-صنعتی ارس**
- همسایگی با کشورهای درحال توسعه آسیای میانه و قفقاز و قرابت تاریخی و فرهنگی با این کشورها، یکی از مهمترین مزیت‌های منطقه آزاد ارس محسوب می‌شود. مضافاً اینکه منطقه آزاد ارس، در چهارراه ارتباطی شمال به جنوب و شرق به غرب قرار دارد و به‌عنوان پل ارتباطی آسیا به اروپا، می‌تواند با جذب واحدهای صنعتی-تولیدی فعال، نقش مهمی را در انتقال فناوری از اروپا به آسیا و خدمات از آسیا به اروپا ایفا کند و بدین ترتیب موجب رشد و توسعه پیوسته صادرات، اشتغال‌زایی و ارزآوری برای کشور شود.
- همچنین این منطقه با وجود شرایط ویژه جغرافیایی، برخورداری از جاذبه‌های تاریخی، طبیعی و گردشگری و وجود تنوع اکولوژیکی نظیر سواحل رودخانه دائمی ارس و جنگل‌های سرسبز ارسباران، در عرصه گردشگری و به‌ویژه گردشگری ورزشی نیز دارای مزیت است.

۱. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«مناطق آزاد تجاری، چالش‌ها و فرصت‌ها»، فصلنامه بانک صادرات، ش ۴۷، ۱۳۸۷.
 «بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.
 «فرافراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
 «مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.

بر این اساس، مجموعه عوامل جغرافیایی، طبیعی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی سبب شده‌اند پتانسیل‌های فراوانی برای توسعه این منطقه به‌وجود آید. در این ارتباط مهمترین نقاط قوت منطقه آزاد ارس را می‌توان به‌شرح زیر برشمرد:

- موقعیت جغرافیایی مناسب و قرار گرفتن در مرز مشترک با سه کشور،
- قرابت تاریخی و مبادلات فرهنگی با کشورهای همجوار،
- نزدیکی به تبریز به‌عنوان یک قطب صنعتی کشور،
- تنوع محیط‌های طبیعی و بکر بودن آنها،
- برخورداری از سواحل رود ارس،
- دسترسی به منابع معدنی سنگ‌های ساختمانی در شهرهای همجوار و کشورهای همسایه،
- دسترسی به منابع انرژی و قرار داشتن در مسیر ترانزیت انرژی،
- وجود نهادهای تحقیقاتی و دانشگاهی،
- وجود امکانات زیرساختی، شریان‌های ارتباطی ریلی و همچنین زیرساخت‌های مخابراتی،
- وجود نیروی کار فراوان و مستعد،
- وجود مزایای قانونی به‌واسطه تأسیس منطقه آزاد.^۱

۳-۵-۱۰-۲. کاستی‌ها و معضلات منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس

مهمترین کاستی‌ها و معضلات منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس که فرآیند رشد و توسعه این منطقه را با محدودیت مواجه می‌کنند عبارتند از^۲:

- نبود بانک‌ها، صندوق‌ها و سایر نهادهای مالی به اندازه لازم،
- کمبود منابع بودجه‌ای،
- وابستگی صنایع موجود به خارج از منطقه برای تأمین مواد اولیه،
- پایین بودن هم‌افزایی میان واحدهای تولیدی،
- فقدان اتحادیه‌ها، انجمن‌ها یا هرگونه تشکل اقتصادی ذیربط،
- کمبود نیروی کار متخصص،
- نبود زیرساخت‌های مناسب،
- عدم اتصال به شبکه ریلی،

۱. احساندار (۱۳۸۹)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«ارس از دیدگاه مدیریت استراتژیک»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۱۷۲، ۱۳۹۲.

«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.

۲. شایان توجه است یکی از مشکلات اصلی این منطقه که در مطالعات بررسی شده اشاره‌ای به آن نشده است، وسعت بالای آن و وجود نقاط منفصله است که عدم اجرای فنس‌کشی در این منطقه، اجرای قانون در کل محدوده را مشکلاتی مواجه ساخته است.

- تهدیدهای زیست‌محیطی،
- عدم همکاری و هماهنگی لازم بین سازمان‌ها و نهادهای مختلف،
- وجود برخی نارسایی‌ها در اقتصاد ملی و سرایت آنها به اقتصاد منطقه نظیر بالا بودن ضریب ریسک سرمایه‌گذاری خارجی در کشور، کمبود منابع مالی طرح‌های صنعتی، تورم، نوسانات نرخ ارز و مسائل مربوط به تحریم‌ها.^۱

۶-۱۰-۲. منطقه آزاد تجاری-صنعتی اروند

منطقه آزاد اروند با مساحتی بالغ بر ۱۷۰ کیلومتر مربع در جنوب غرب استان خوزستان، در محل تلاقی رودخانه‌های اروند و کارون تأسیس شده است^۲ و با کشورهای عراق و کویت، مرز مشترک دارد.^۳

۱-۶-۱۰-۲. اهداف منطقه آزاد تجاری-صنعتی اروند

مهمترین اهداف تأسیس منطقه آزاد اروند، عبارتند از:

- کمک به توسعه صنعتی و تجاری منطقه و کشور،
- ایجاد اشتغال،
- رفع محرومیت و ایجاد رفاه اجتماعی،
- تسریع در بازسازی منطقه،
- افزایش درآمد ملی،
- برقراری ارتباط صنعتی و تجاری با کشورهای همسایه و مسلمان،
- تثبیت امنیت ملی،
- استفاده بهینه از توان صنعتی و تجاری منطقه،
- بهره‌برداری بهینه از منابع و امکانات دریایی موجود،
- بازیابی نقش صنعتی و تجاری گذشته منطقه.^۴

۱. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«ارس از دیدگاه مدیریت استراتژیک»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۱۷۲، ۱۳۹۳.

۲. این منطقه بر اساس طرح جامع تهیه شده شامل ۳ بخش اصلی شهرک‌های صنعتی خرمشهر و آبادان، شلمچه و جزیره مینو است. از کل مساحت اراضی این منطقه ۸۶۰۰ هکتار به فعالیت‌های صنعتی و ۴۸۰۰ هکتار به سایر بخش‌ها در زمینه بازرگانی گردشگری و اداری و ۲۸۰۰ هکتار به بخش‌های بندری، انبارداری و و ترانزیت اختصاص یافته است. سازمان منطقه آزاد اروند پس از طی مراحل قانونی و تصویب مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۸۳/۵/۴ فعالیت خود را آغاز نمود و محدوده قانونی آن متعاقباً در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۱۸ به موجب مصوبه هیئت دولت تعیین گردیده است. شایان توجه است که محدوده منطقه آزاد اروند به موجب مصوبه مورخ ۱۳۹۳/۱۱/۱۶ هیئت وزیران با شماره ۱۷۳۷۱۴/ت ۵۰۱۸۱ با الحاق شهرهای آبادان و خرمشهر و روستاهای حاشیه کارون و بخشی از بهمنشیر از ۱۷۲۰۰ هکتار به ۳۴۷۰۰ هکتار توسعه یافت.

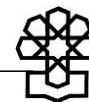
۳. شیرافکن (۱۳۹۰)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

۴. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

۲-۱۰-۶. مزیت‌های منطقه آزاد تجاری-صنعتی اروند

با توجه به پتانسیل‌های موجود در منطقه آزاد اروند، مهمترین مزیت این منطقه را می‌توان در بخش بازرگانی و ترانزیت دانست و البته نباید از مزیت‌های موجود در فعالیت‌های صنعتی، کشاورزی و گردشگری نیز غافل بود. در این ارتباط، مهمترین قابلیت‌ها و امکانات منطقه آزاد اروند عبارتند از:

- برخورداری از مزیت حمل‌ونقل ترکیبی با وجود امکانات مطلوب حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی، دریایی و هوایی،

- ظرفیت‌های مناسب بندری در خرمشهر و آبادان و نزدیکی به بندر امام خمینی،
- قرار گرفتن در مسیر کریدور ترانزیتی کشور که می‌تواند به‌عنوان کریدور شمال-جنوب غربی تلقی شود که ایران، عراق و کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS)^۱ می‌توانند در آن به‌صورت فعال حضور داشته باشند،

- همجواری با مهمترین منابع نفت و گاز کشور و جهان،
- وفور انرژی‌های مبتنی بر نفت و برق‌آبی در منطقه به‌عنوان پیش‌نیازهای توسعه صنعتی،
- واقع شدن در مرکزیت ثقل منابع طبیعی، صنایع نفت، راه‌آهن و زمین‌های مستعد،
- برخورداری از امکانات و تأسیسات زیربنایی صنعتی و شهری،
- فاصله کم با کشورهای همجوار،
- فعالیت بازارچه مرزی شلمچه،
- امکان دسترسی به نیروی انسانی ماهر و ارزان از ملیت‌های مختلف،
- امکان معرفی محصولات تولیدی از طریق برگزاری نمایشگاه‌های ادواری،
- وجود روحیه مشارکت اجتماعی میان ساکنان منطقه،
- بالا بودن ظرفیت جمعیت‌پذیری در منطقه،
- کوتاه‌ترین فاصله مراکز جمعیتی ایران با خلیج فارس،
- حاصلخیز بودن خاک حاشیه رودخانه‌های منطقه جهت گسترش تولیدات کشاورزی،
- امکان گسترش فعالیت‌های بخش کشاورزی با احیای اراضی قابل کشت،
- جریان داشتن سه رودخانه مهم کشور در منطقه،
- وجود جزیره زیبای مینو.

شایان ذکر است با انجام برخی اقدامات پشتیبان و بهره‌برداری از برخی پروژه‌های زیربنایی منطقه، انتظار می‌رود امکان استفاده بهینه از مزیت‌های گوناگون منطقه به‌ویژه مزیت‌های ترانزیتی فراهم آید و زمینه برای رونق و توسعه دیگر بخش‌ها ایجاد شود. ازجمله این اقدامات زیربنایی، می‌توان

۱. Commonwealth of Independent States: اتحادیه‌ای شامل برخی از جمهوری‌های مستقل اتحاد جماهیر شوروی سابق است.

به موارد زیر اشاره کرد:

- افزایش تعداد باسکول‌های کامیونی مستقر در منطقه،
- ایجاد زیرساخت‌های رفاهی و خدماتی،
- احداث بارانداز ۱۱ هکتاری به منظور تسریع در فرآیند ترانزیت و تخلیه و بارگیری،
- اتصال خط آهن خرمشهر - شلمچه با هدف اتصال به بصره،
- بازسازی خطوط راه آهن اهواز - خرمشهر و بندر امام - خرمشهر،
- ترمیم، بازسازی و افزایش راه‌های زمینی ترانزیتی،
- فعال کردن بندر خرمشهر و تلاش برای فعال کردن بندر آبادان،
- صادرات و توسعه ترانزیت محصولات نفتی به صورت حمل و نقل ترکیبی،
- ارتقای سیستم‌های مکانیزه موجود در بنادر منطقه،
- انسجام و همکاری مستمر گمرک ایران با منطقه آزاد اروند،
- اطلاع‌رسانی گسترده در زمینه مزایای حمل و نقل و ترانزیت از طریق منطقه،
- لایروبی رودخانه اروند،
- ارتقای ظرفیت‌های بندری منطقه.^۱

۳-۱۰-۲. کاستی‌ها و معضلات منطقه آزاد تجاری - صنعتی اروند^۲

مهمترین مشکلات توسعه منطقه آزاد اروند عبارتند از:

- فقدان انسجام کامل بین گمرک ایران و منطقه آزاد اروند،
- تکمیل نشدن حصارکشی منطقه آزاد اروند،
- تکمیل نشدن سایر زیرساخت‌های لازم.^۳

۷-۱۰-۲. منطقه آزاد تجاری - صنعتی ماکو

منطقه آزاد ماکو با مرکزیت شهرستان ماکو در شمال غربی ایران (استان آذربایجان غربی) قرار گرفته و به عنوان یکی از مناطق آزاد هفت‌گانه ایران به حساب می‌آید که با دارا بودن مرز مشترک با سه کشور ترکیه، عراق و آذربایجان اهداف اقتصادی مخصوص خود را دنبال می‌کند. مساحت منطقه آزاد ماکو ۵ هزار کیلومتر مربع است و شهرهای ماکو، شوط و پلدشت را شامل می‌شود. همچنین اساسنامه سازمان منطقه آزاد تجاری - صنعتی ماکو نیز توسط هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۵ بنا به پیشنهاد شماره ۸۹۲/۱۰/۵۱۰ مورخ ۱۳۸۹/۹/۲۰ شورای هماهنگی مناطق آزاد تجاری - صنعتی و ویژه

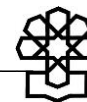
۱. شیرافکن (۱۳۹۰)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

۲. لازم به ذکر است مشکلات مربوط به شهرهای خرمشهر و آبادان پس از افزوده شدن آنها به محدوده منطقه آزاد اروند نیز به مشکلات سازمان منطقه آزاد اضافه شده است.

۳. احساندار (۱۳۸۹)

اقتصادی تصویب شده است.^۱

۱۱-۲. بررسی عملکرد مناطق آزاد ایران

در این بخش با استناد به اطلاعات آماری و یافته‌های مقالات مورد بررسی عملکرد مناطق آزاد ایران با استفاده از شاخص‌های زیر ارائه شده است.

نمودار ۱۱. شاخص‌های بررسی ارزیابی عملکرد مناطق آزاد ایران

۱	• صادرات
۲	• واردات
۳	• درآمدها و هزینه‌ها
۴	• جذب سرمایه‌گذاری خارجی
۵	• جذب سرمایه‌گذاری داخلی
۶	• اشتغال
۷	• سرمایه‌گذاری زیربنایی
۸	• توسعه فناوری پیشرفته
۹	• ترانزیت کالا
۱۰	• شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده
۱۱	• حضور در بازارهای جهانی (صنعت توریسم)
۱۲	• سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی

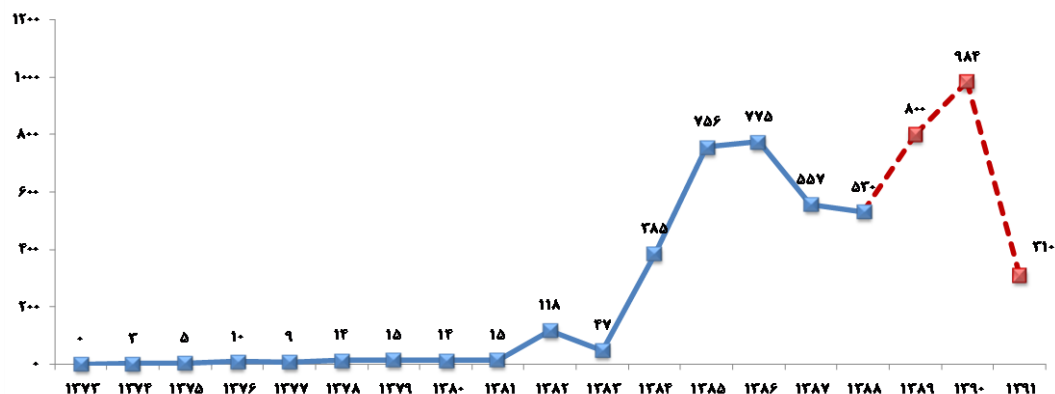
مأخذ: همان.

۱۱-۲-۱. صادرات مناطق آزاد

نمودار زیر روند میزان صادرات مناطق آزاد را براساس اطلاعات آماری موجود در مقالات مورد بررسی، طی دوره ۱۳۷۳-۱۳۸۸ نشان می‌دهد.

۱. لازم به تذکر است که در ارتباط با منطقه آزاد ماکو، هیچ مطالعه قابل استنادی در جامعه آماری مورد بررسی گزارش حاضر وجود نداشته است.

نمودار ۱۲. صادرات مناطق آزاد طی دوره ۱۳۷۳-۱۳۹۱ (میلیون دلار)

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات ولیقلی‌زاده و ذکی (۱۳۹۱)، التجایی (۱۳۸۸)، شاددل (۱۳۸۶)، فیضی (۱۳۷۹) و لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵).

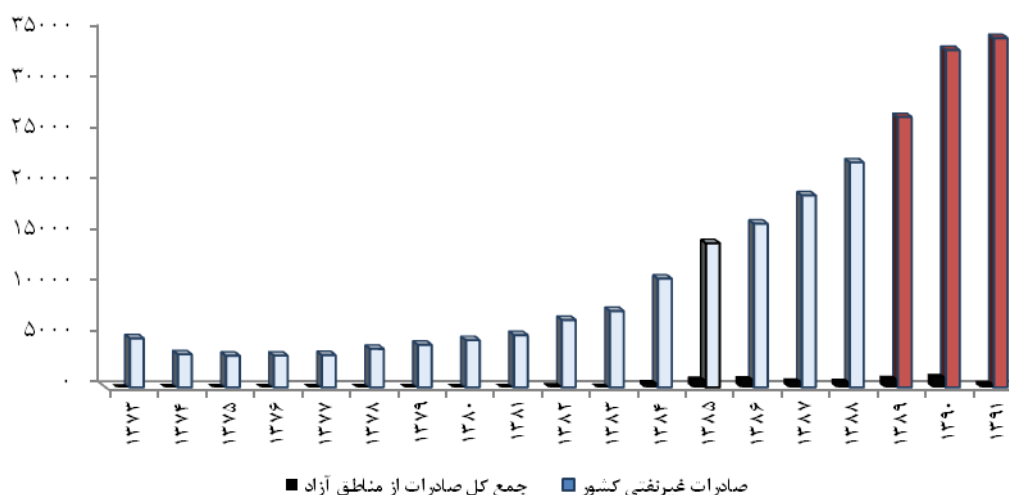
توضیحات: ۱. آمار قسمت‌هایی که با نطقه‌چین مشخص شده است در مقالات مورد بررسی وجود نداشته است و بر اساس آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی ارائه شده است.
۲. بر اساس اطلاعات غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی میزان صادرات در سال ۱۳۸۸ معادل ۹۱۷/۲ میلیون دلار بوده که با آمار ارائه شده در مقالات مورد بررسی متفاوت است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، روند صادرات مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۲ با شیب بسیار اندکی صعودی بوده است. در سال ۱۳۸۳ کاهش یافته و سپس تا سال ۱۳۸۶ با شیب بسیار قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته؛ به‌طوری که صادرات مناطق آزاد در سال ۱۳۸۶، تقریباً ۱۶/۵ برابر میزان صادرات این مناطق در سال ۱۳۸۳ بوده است. روند صادرات مناطق آزاد بعد از سال ۱۳۸۶ نزولی بوده است. به‌نظر می‌رسد علت افزایش قابل ملاحظه صادرات مناطق آزاد در سال‌های بعد از سال ۱۳۸۳ را عملکرد صادراتی قابل توجه مناطق آزاد جدید (انزلی، ارس و به‌ویژه اروند) دانست. اگرچه میزان صادرات مناطق آزاد به‌خصوص از سال‌های ۱۳۸۳ به بعد به شکل شتابان افزوده شده است، اما از مقایسه آن با میزان صادرات غیرنفتی کل کشور در دوران متفاوت تصویر متفاوتی حاصل می‌شود.^۱

۱. روند صادرات مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ صعودی و پس از سال ۱۳۹۰ به شدت نزولی بوده است. با در نظر گرفتن تحریم‌های اقتصادی کشور در سال ۱۳۸۹ به بعد، بخش قابل ملاحظه‌ای از این کاهش می‌توان با مسئله تحریم توضیح داده شود.

نمودار ۱۳. مقایسه صادرات مناطق آزاد و صادرات غیرنفتی کل کشور طی سال‌های ۱۳۷۳-۹۱ (میلیون دلار)

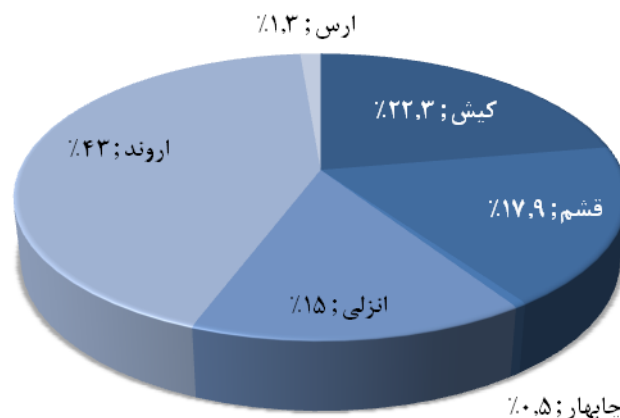
مأخذ: همان.

توضیحات: آمار سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۰ در مقالات مورد بررسی وجود نداشته است و بر اساس آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی ارائه شده است.

حجم صادرات مناطق آزاد در مقایسه با حجم صادرات غیرنفتی کشور، بسیار اندک و به‌طور متوسط طی دوره مورد بررسی مقالات (۱۳۷۳-۱۳۸۸) حدود ۲/۵ درصد بوده است.^۱ بنابراین به‌طور کلی می‌توان گفت میزان صادرات مناطق آزاد بر حسب پتانسیل‌های موجود در مناطق رضایت‌بخش نیست^۲ و مناطق آزاد نتوانسته‌اند در امر تسهیل صادرات مزیتی برای صادرکنندگان ایجاد کنند.^۳ به‌علاوه براساس اطلاعات آماری ارائه شده، مناطق آزاد مورد بررسی سهم متفاوتی از حجم صادرات داشته‌اند. نمودار زیر سهم مناطق آزاد ۶گانه را از صادرات صورت گرفته از مناطق آزاد نشان می‌دهد.

۱. در صورتی که آمار سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱ را نیز لحاظ کنیم، نسبت صادرات مناطق آزاد به حجم صادرات غیرنفتی معادل ۲/۴ درصد خواهد بود.
۲. ولیقلی‌زاده و ذکی (۱۳۹۱).
۳. صامتی و همکاران (۱۳۸۷).

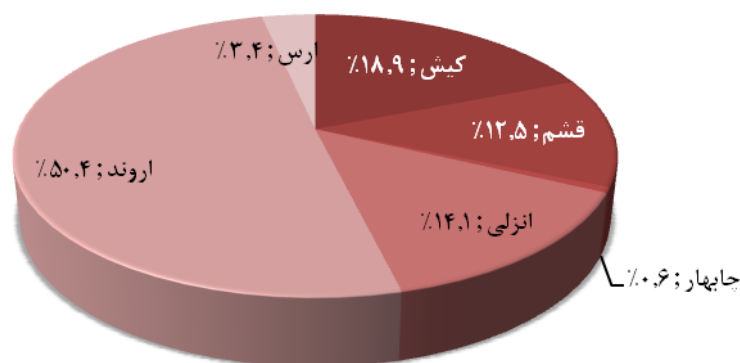
نمودار ۱۴. سهم مناطق آزاد از صادرات طی دوره ۱۳۷۳-۱۳۸۸

مأخذ: همان.

از منظر سهم از صادرات به ترتیب مناطق آزاد اروند^۱ (۴۳٪)، کیش (۲۲/۳٪)، قشم (۱۷/۹٪)، انزلی (۱۵٪)، ارس (۱/۳٪) و چابهار (۰/۵٪) بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. در صورتی که آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی در ارتباط با صادرات مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱ نیز در نظر گرفته شود، سهم مناطق آزاد مورد بررسی از صادرات اندکی تغییر خواهد داشت.

نمودار ۱۵. سهم مناطق آزاد از صادرات طی دوره ۱۳۷۳-۱۳۹۱

مأخذ: همان و آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی برای سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱.

به‌طور کلی می‌توان گفت مناطق آزاد طی دوره مورد بررسی، از منظر صادرات عملکرد مطلوبی نداشته‌اند.

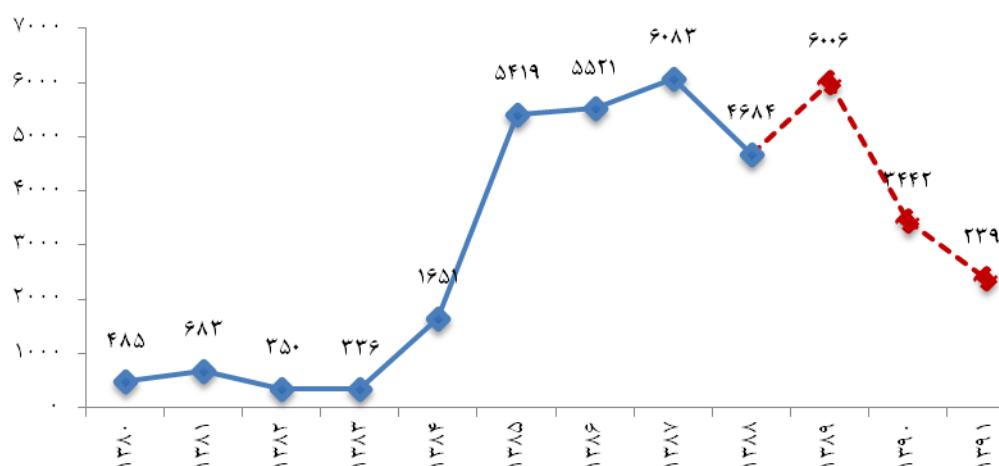
۱. بخش قابل توجهی از ترکیب صادرات منطقه آزاد اروند مربوط به محصولات پتروشیمی است، بنابراین سهم بالای صادرات این منطقه را می‌توان با ترکیب سید صادراتی آن تا حدود زیادی توضیح داد.

۲-۱۱-۲. واردات مناطق آزاد

نمودار زیر روند واردات مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۸^۱ را نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود واردات مناطق آزاد از سال ۱۳۸۳ به بعد به شکل فزاینده‌ای افزایشی بوده است و بیشترین میزان خود را در سال ۱۳۸۷ تجربه کرده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود واردات مناطق آزاد در سال ۱۳۸۷ تقریباً ۱۲/۵ برابر واردات این مناطق در سال ۱۳۸۰ می‌باشد.

نمودار ۱۶. واردات مناطق آزاد طی دوره ۱۳۸۸-۱۳۹۱ (میلیون دلار)^۲

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات ولیقلی‌زاده و ذکی (۱۳۹۱) و گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹)^۲.

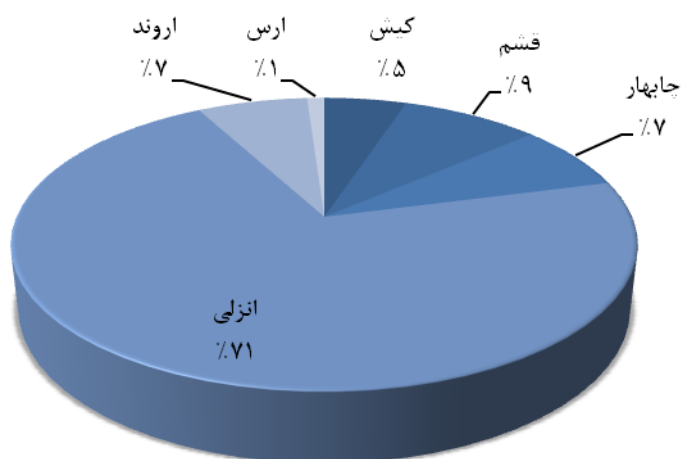
توضیحات: ۱. آمار قسمت‌هایی که با منطقه چین مشخص شده است در مقالات مورد بررسی وجود نداشته است و بر اساس آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی ارائه شده است.

۲. بر اساس اطلاعات غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی میزان واردات در سال‌های ۱۳۸۰، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ به ترتیب معادل ۳۴۸، ۱۶۹۵، ۵۵۹۷، ۵۴۲۳، ۶۴۱۸ و ۴۹۰۲ بوده است. البته آمارهای ارائه شده دبیرخانه در اکثر مواقع تفاوت قابل ملاحظه‌ای با آمارهای مقالات مورد بررسی نداشته است.

در ارتباط با تبیین افزایش واردات و روند شتابان آن در سال‌های پس از سال ۱۳۸۳، می‌توان به ایجاد مناطق آزاد جدید اشاره کرد. بررسی سهم هر منطقه از کل واردات مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۸ نشان می‌دهد، بیشترین سهم را منطقه آزاد انزلی^۴ (۷۱ درصد) و کمترین سهم را منطقه آزاد ارس (۱ درصد) داشته است.^۵

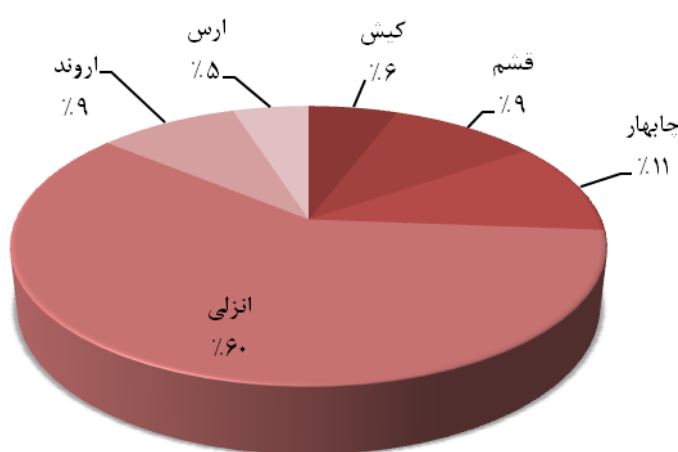
۱. به دلیل وجود تناقضاتی در آمار مربوط به سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰، سال‌های بعد از ۱۳۸۰ مورد بررسی قرار گرفته‌اند.
 ۲. نکته قابل توجه در این زمینه سقف مصوب واردات از مناطق آزاد است که معادل ۲ میلیارد دلار است، حال آنکه بر اساس اطلاعات آماری ارائه شده در مقالات مورد بررسی و آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری، صنعتی و ویژه اقتصادی، میزان واردات این مناطق طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ بیش از سقف تعیین شده است.
 ۳. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به مقاله «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابران، ش ۵۸، ۱۳۸۴.
 ۴. اگرچه در مقالات مورد بررسی توجهی به ترکیب واردات مناطق آزاد صورت نگرفته است، اما سهم بالایی واردات منطقه آزاد انزلی را می‌توان با ترکیب واردات این منطقه که اغلب به کالاهای اساسی اختصاص دارد، توضیح داد.
 ۵. روند واردات مناطق آزاد بعد از سال ۱۳۸۹ نزولی بوده است که این مسئله نیز با تحریم‌های اقتصادی قابل توضیح است.

نمودار ۱۷. سهم مناطق آزاد از واردات طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۸

مأخذ: همان^۱.

در صورتی که آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی در ارتباط با واردات مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱ نیز در نظر گرفته شود، سهم مناطق آزاد مورد بررسی از واردات اندکی تغییر خواهد داشت.

نمودار ۱۸. سهم مناطق آزاد از واردات طی دوره ۱۳۸۸-۱۳۹۱

مأخذ: همان و آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی برای سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱.

در این قسمت به‌منظور ارائه تصویری شفاف‌تر از وضعیت واردات مناطق آزاد به بررسی دو شاخص خالص صادرات و نسبت واردات به صادرات، پرداخته شده است.

۱. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به مقاله «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابران، ش ۵۸، ۱۳۸۴.

جدول ۲. خالص صادرات و نسبت واردات به صادرات در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱

منطقه آزاد	خالص صادرات طی دوره ۱۳۸۰-۸۸	خالص صادرات طی دوره ۱۳۸۸-۱۳۹۱*	نسبت واردات به صادرات (طی دوره ۸۸-۱۳۸۰)	نسبت واردات به صادرات (طی دوره ۱۳۸۸-۱۳۹۱)*
کیش	-۵۵۸	-۱۱۳۰	۱/۸	۲/۱
قشم	-۱۶۲۵	-۲۹۶۴	۴/۱	۵/۸
چابهار	-۱۸۳۰	-۳۹۶۳	۱۱۳/۳	۱۲۸/۸
انزلی	-۱۷۴۵۳	-۲۱۳۸۶	۳۶/۹	۲۹/۴
اروند	-۳۲۲	-۶۶۹	۱/۲	۱/۲
ارس	-۲۲۷	-۱۶۴۸	۶/۴	۱۰
کل مناطق آزاد	-۲۲۰۱۵	-۳۱۷۵۹	۷/۹	۷

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات ولیقلی‌زاده و ذکی (۱۳۹۱) و گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹).^۱

* اطلاعات آماری مربوط به سال‌های ۹۱-۱۳۸۹ در مقالات مورد بررسی وجود نداشته و در اینجا با استفاده بر آمارهای دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد ارائه شده است.

براساس مطالعات انجام شده، خالص صادرات طی دوره مورد بررسی در تمام مناطق آزاد کشور منفی بوده است. طبق ادبیات اقتصادی، پایین بودن خالص صادرات به احتمال زیاد ناشی از ناتوانی صنایع مستقر در مناطق آزاد و پیوندهای ضعیف آنها با صنایع داخلی است.^۲

ازسوی دیگر نسبت واردات به صادرات در مناطق آزاد نشان می‌دهد، طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۸ میزان واردات حدود ۸ برابر میزان صادرات مناطق مذکور است. ابعاد این نسبت در برخی مناطق آزاد مانند چابهار و انزلی بسیار تأمل برانگیز است. با تکیه بر مشاهدات صورت گرفته، به‌طور کلی می‌توان گفت مناطق آزاد کشور به جای تبدیل شدن به مناطق پردازش صادرات بیشتر به‌عنوان دریچه‌های وارداتی عمل کرده‌اند.^۳

۳-۱۱-۲. درآمدها و هزینه‌های سازمان‌های مناطق آزاد

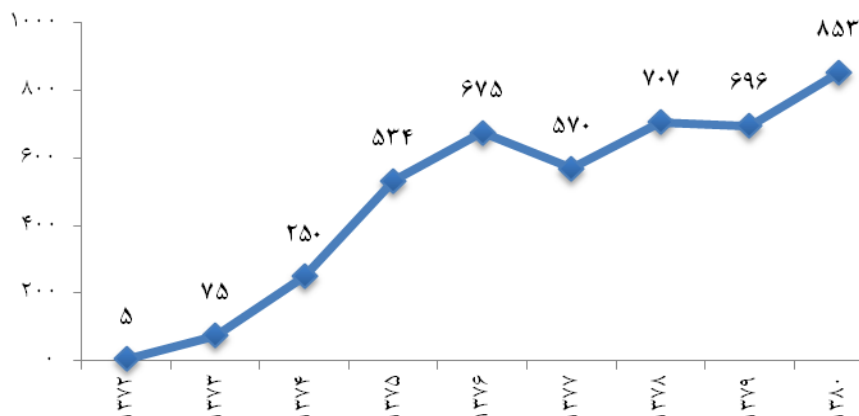
سازمان‌های مناطق به نمایندگی از جانب دولت عوارض متعلقه به کالاهای وارداتی را اخذ نموده و آنها را در چارچوب بودجه‌های سالیانه جهت فراهم کردن امکانات زیربنایی مناسب هزینه می‌کنند. براساس مطالعات انجام شده، مجموع درآمدهای کسب شده توسط مناطق آزاد طی دوره ۱۳۷۲-۱۳۸۰ روند فزاینده‌ای را تجربه کرده؛ به‌طوری که درآمد مناطق آزاد در سال ۱۳۸۰ تقریباً ۱۶۵ برابر درآمد سال ۱۳۷۲ بوده است. نمودار زیر درآمد مناطق آزاد را براساس گروه‌های مختلف درآمدی نشان می‌دهد.

۱. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به مقاله «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابران، ش ۵۸، ۱۳۸۴.

۲. التجایی (۱۳۸۸).

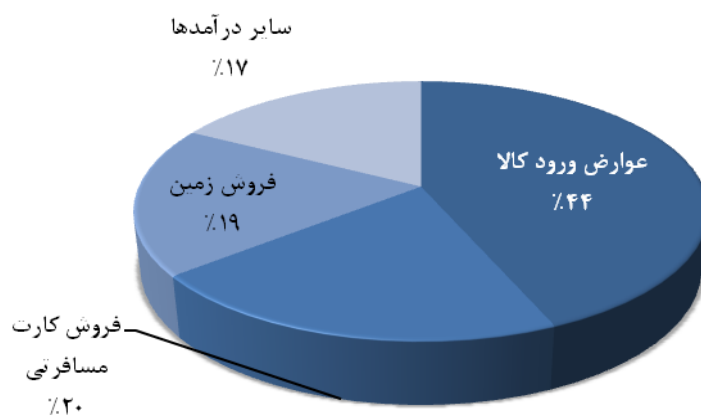
۳. البته در خصوص موضوع واردات از مناطق آزاد باید به این نکته توجه کرد که واردات انجام شده به محدوده منطقه آزاد صرفاً جهت مصرف منطقه نبوده و این مناطق به‌دلیل ماهیت بندری و یا مرزی، فارغ از کارکرد منطقه آزاد به عنوان مسیری برای واردات کالا به سرزمین اصلی محسوب می‌شوند. به این معنا که حتی در صورت عدم فعالیت منطقه آزاد در برخی از این مناطق، واردات از طریق آنها به سرزمین اصلی انجام می‌شده است. در ضمن با توجه به نبود ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های مقداری برای ورود کالاهای مجاز، در صورت عدم ورود این کالاها از مسیر منطقه آزاد، امکان دارد که از سایر مبادی رسمی و غیررسمی وارد شوند.

نمودار ۱۹. روند درآمدهای مناطق آزاد طی دوره ۱۳۷۲-۱۳۸۰ (میلیارد ریال)

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات التجایی (۱۳۸۸) و شاددل (۱۳۸۶).

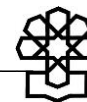
در ادامه به منظور ارائه تصویر شفاف‌تر از درآمدهای مناطق آزاد به بررسی ترکیب آنها پرداخته شده است. نمودار زیر درآمد مناطق آزاد را براساس گروه‌های مختلف درآمدی نشان می‌دهد.

نمودار ۲۰. ترکیب درآمدهای مناطق آزاد طی دوره ۱۳۷۲-۱۳۸۰ (درصد)^۱

مأخذ: همان.

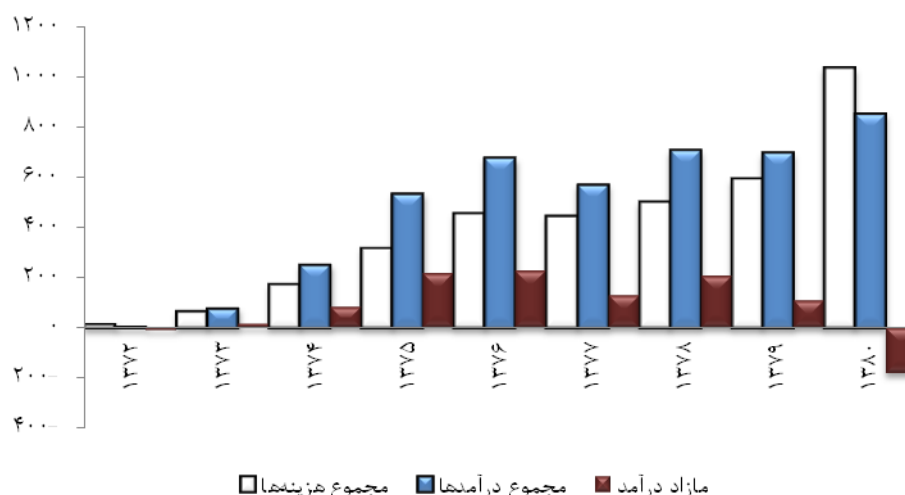
همان‌طور که مشاهده می‌شود، در ترکیب درآمدهای مذکور بیشترین سهم مربوط به عوارض ورود کالا و فروش کارت مسافرتی است؛ به‌طوری که تقریباً ۶۴ درصد مجموع درآمدهای حاصله را شامل می‌شود. این امر نشانگر وابستگی شدید بودجه مناطق آزاد به واردات کالا به منطقه و از منطقه به داخل کشور است.

۱. با توجه به اینکه در مقالات مورد بررسی آخرین آمار مربوط به سال ۱۳۸۰ بوده است، بنابراین تحلیل‌های این قسمت تا سال مذکور را پوشش خواهند داد.

ازسوی دیگر بررسی هزینه‌های سازمان‌های مناطق آزاد طی دوره مشابه نشان می‌دهد، در اغلب سال‌ها درآمدها بیش از هزینه‌ها محقق شده است، اما روند افزایش هزینه‌ها نسبت به رشد درآمدها در سال ۱۳۸۰ بیشتر بوده و موجب بروز کسری درآمد شده است.

نمودار ۲۱. درآمدها، هزینه‌ها و مازاد درآمد در مناطق آزاد طی دوره ۱۳۷۲-۱۳۸۰ (میلیارد ریال)

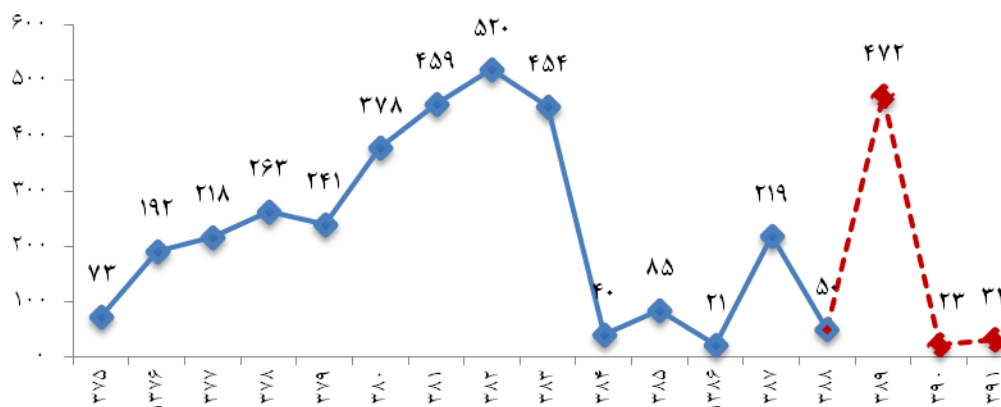
مأخذ: همان.

لازم به توجه است که در ترکیب هزینه‌های مناطق آزاد طی سال‌های مورد بررسی، هزینه‌های عمرانی سهمی معادل ۶۶ درصد و هزینه‌های جاری سهم ۳۴ درصدی داشته‌اند.

۲-۱۱-۴. جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد

جذب سرمایه‌گذاری بعد از تکمیل زیرساخت‌ها و امکانات اولیه و به‌منظور تحقق اهداف مناطق آزاد از اولویت بالایی برخوردار است. آمارها نشان می‌دهند که مناطق آزاد کشور طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۸ توفیق چندانی در ایجاد شرایط جذب سرمایه‌گذاری‌های جدید نداشته‌اند. به‌طوری‌که سرمایه‌گذاری خارجی تحقق یافته در سال ۱۳۸۸ تقریباً نزدیک به میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۷۵ بوده است.

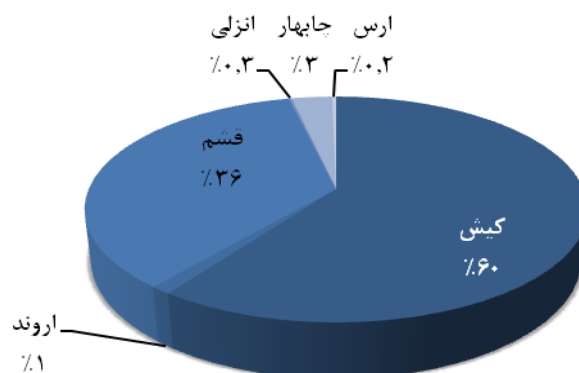
نمودار ۲۲. روند میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی طی دوره ۱۳۷۵-۱۳۹۱ (میلیون دلار)

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات احساندار (۱۳۸۹)، گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹)، تقی‌زاده (۱۳۸۹)، تحقیقی (۱۳۸۶)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، صامتی و همکاران (۱۳۸۷)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)، شاددل (۱۳۸۶).
توضیحات: آمار قسمت‌هایی که با منطقه چین مشخص شده است در مقالات مورد بررسی وجود نداشته است و بر اساس آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی ارائه شده است. لازم به ذکر است، سهم اعظم جذب سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۸۹ مربوط به منطقه آزاد انزلی بوده است.

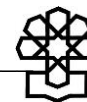
در ادامه بررسی سهم هریک از مناطق آزاد از حجم سرمایه‌گذاری خارجی شده طی سال‌های مورد نظر نشان می‌دهد، منطقه آزاد کیش با ۵۹/۸ درصد بیشترین سهم را در جذب سرمایه‌گذاری خارجی به‌خود اختصاص داده است، حال آنکه مناطق آزاد انزلی و ارس به‌ترتیب با داشتن سهمی حدود ۰/۲ درصد و ۰/۳ درصد کمترین سهم را از سرمایه‌گذاری خارجی جذب شده داشته‌اند. عملکرد منطقه آزاد کیش در جذب سرمایه‌گذاری خارجی تفاوت قابل ملاحظه‌ای با سایر مناطق آزاد داشته است.

نمودار ۲۳. سهم مناطق آزاد مختلف از سرمایه‌گذاری خارجی شده طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۸

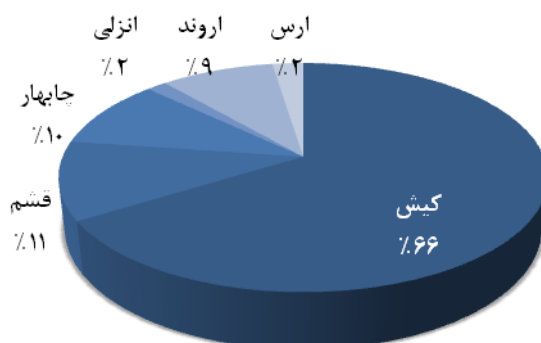
مأخذ: همان.^۲

۱. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به مقاله «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابران، ش ۵۸، ۱۳۸۴.
۲. همان.

اگرچه سال شروع به فعالیت مناطق آزاد متفاوت بوده است، اما بررسی سهم مناطق آزاد در جذب سرمایه‌گذاری خارجی طی دوران ۱۳۸۴-۱۳۸۸ نیز حکایت از آن دارد که در این بازه نیز تغییری در رتبه‌بندی مناطق آزاد ایجاد نمی‌شود.

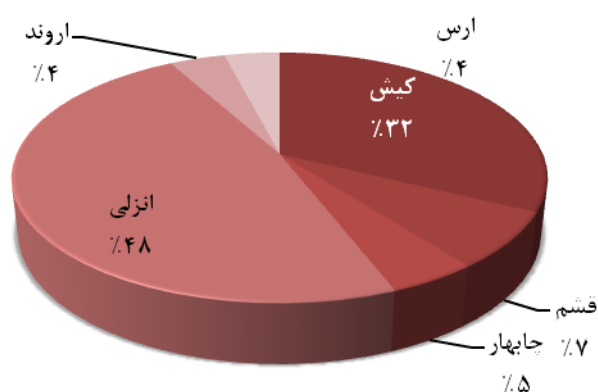
نمودار ۲۴. سهم مناطق آزاد مختلف از سرمایه‌گذاری خارجی جذب شده طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۸

مأخذ: همان.^۱

همچنین در صورتی که آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی در ارتباط با جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱ نیز در نظر گرفته شود، سهم مناطق آزاد مورد بررسی از واردات اندکی تغییر خواهد داشت.

نمودار ۲۵. سهم مناطق آزاد مختلف از سرمایه‌گذاری خارجی جذب شده طی سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱

مأخذ: همان و آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی برای سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۱.

با توجه به مطالب ارائه شده و براساس مطالعات انجام شده می‌توان گفت به‌طور کلی مناطق آزاد همانند سرزمین اصلی نتوانسته‌اند در حد مطلوب اقدام به جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی کنند. برخی مطالعات این مسئله را نشئت گرفته از نبود زیرساخت‌ها و امکانات اولیه جهت جذب سرمایه‌گذاری خارجی دانسته‌اند.^۱ ازجمله دیگر دلایل برای توضیح این مسئله، می‌توان به نبود تضمین مناسب سرمایه‌گذاری خارجی در منطقه، نبود قوانین کافی و جامع برای بیمه، ضعف‌های سیاسی کشور^۲ و رویکرد دولتی و عدم ثبات مدیریت در مناطق آزاد اشاره کرد. البته بخشی از عدم توفیق مناطق آزاد در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی نیز می‌تواند ناشی از اعمال تحریم‌ها باشد.^۳

ازسوی دیگر بررسی علل عدم موفقیت مناطق آزاد ایران به‌صورت تفصیلی و با در نظر گرفتن جزئیات، از طریق بررسی وضعیت مؤلفه‌های مورد نظر سرمایه‌گذاران خارجی در مناطق آزاد امکانپذیر است. جدول زیر مؤلفه‌های مذکور را نشان می‌دهد.

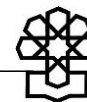
جدول ۳. مؤلفه‌های مهم سرمایه‌گذاری از نظر سرمایه‌گذاران خارجی

ردیف	مؤلفه	شرایط ایران	ردیف	مؤلفه	شرایط ایران
۱	ثبات اقتصادی و سیاسی	-	۱۳	کمک در ارائه آمار و اطلاعات	-
۲	معافیت از حقوق گمرکی	+	۱۴	زیربناهای صنعتی توسعه‌یافته	-
۳	سیاست‌ها و برنامه‌های اقتصادی کشور	-	۱۵	شرایط عمومی زندگی در منطقه	-
۴	زیرساخت‌های منطقه	-	۱۶	تسهیلات برای آموزش کارگران	-
۵	معافیت مالیاتی	+	۱۷	بازار صادراتی در کشورهای همجوار	+
۶	علاقه به سرمایه‌گذاری خارجی	-	۱۸	تجربه کشور در صنایع با تکنولوژی بالا	-
۷	کارگر ماهر و ارزان	-	۱۹	کمک‌های بلاعوض	-
۸	ثبات ارزش پول	-	۲۰	بازار فروش داخلی	+
۹	کمک در خلال و پس از استقرار در منطقه	-	۲۱	بانک‌های اطلاعاتی	-
۱۰	وجود تسهیلات حمایتی	-	۲۲	کمک در مطالعات امکان‌سنجی	-
۱۱	فراهم بودن ارز	-	۲۳	کمک در یافتن سرمایه‌گذار داخلی	-
۱۲	دسترسی به تأمین مالی داخلی	-	۲۴	حمایت‌های تعرفه‌ای	-

مأخذ: فیضی، ۱۳۷۹.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، وضعیت کشور از منظر اغلب مؤلفه‌های مورد بررسی منفی ارزیابی شده است.

۱. اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، التجایی (۱۳۸۸) و شاددل (۱۳۸۶).
 ۲. صامتی و همکاران (۱۳۸۷).
 ۳. احساندار (۱۳۸۹).

۵-۱۱-۲. جذب سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد

مطابق اطلاعات آماری ارائه شده در مقالات مورد بررسی، در مناطق آزاد سه‌گانه کیش، قشم و چابهار طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۷ مبلغ ۳۱۹۱۱ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده است.

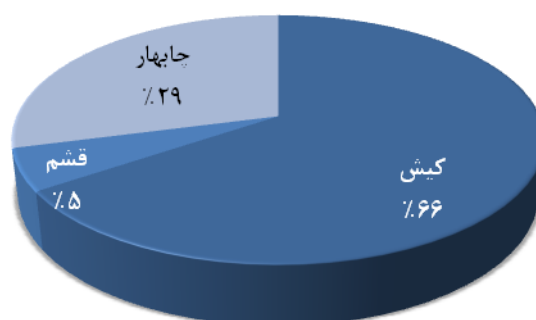
جدول ۴. سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده در مناطق آزاد^۱ طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۷ (میلیارد ریال)

منطقه	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰-۱۳۸۷	۱۳۷۲-۱۳۸۷
کیش	۴	۲۶	۱۱۶	۳۰۵	۳۳۵	۱۷۲	۲۵۳	۳۱۲	۱۹,۳۷۸	۲۰,۹۰۱
قشم	۱۱۷	۱۹۱	۸۳	۵۷	۱۸۴	۲۷۷	۳۳۱	۴۷۹	۱۲	۱,۷۲۸
چابهار	۰	۰	۵	۶۹	۷۶	۱۳۴	۱۱۴	۱۱	۸,۸۶۲	۹,۲۷۱
جمع	۱۲۲	۲۱۸	۲۰۶	۴۳۲	۵۹۶	۵۸۴	۶۹۹	۸۰۳	۲۸,۲۵۲	۳۱,۹۱۱

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات التجایی (۱۳۸۸)، گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹) و شاددل (۱۳۸۶).^۲

از این میزان سهم منطقه آزاد کیش معادل ۶۵/۵ درصد و سهم مناطق آزاد قشم و چابهار به‌ترتیب ۵/۴ و ۲۹/۱ درصد بوده است. ازجمله دلایل مطرح شده در ارتباط با سهم بالای منطقه آزاد کیش در جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی، قابلیت منطقه کیش در جذب توریست است.

نمودار ۲۶. سهم مناطق آزاد از سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۷۸

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات التجایی (۱۳۸۸)، گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹) و شاددل (۱۳۸۶).^۳

۱. در مقالات مورد بررسی اطلاعات آماری در ارتباط با سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده در مناطق آزاد ارس، اروند و انزلی موجود نبود، بنابراین آمارها و تحلیل‌های ارائه شده مربوط به مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار است.
 ۲. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به مقاله «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابران، ش ۵۸، ۱۳۸۴.
 ۳. همان.

همچنین در صورتی که آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری- صنعتی و ویژه اقتصادی در ارتباط با جذب سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد در نظر گرفته شود، می‌توان جدول تکمیلی زیر را ارائه کرد:

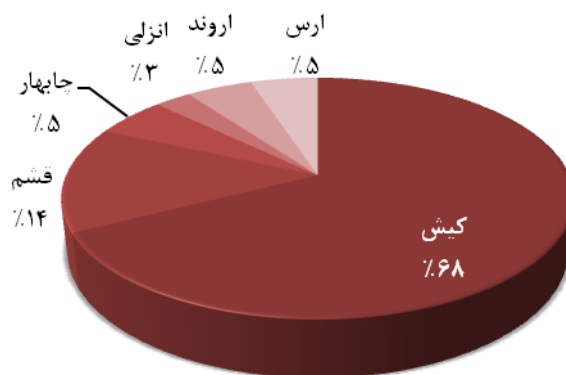
جدول ۵. سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱ (میلیارد ریال)

منطقه	کیش	قشم	چابهار	انزلی	اروند	ارس	جمع در سال
۱۳۸۰	۲,۵۵۳	۵۸۵	۵	۰	۰	۰	۳,۱۴۳
۱۳۸۱	۳,۳۹۸	۶۰۰	۴	۰	۰	۰	۴,۰۰۲
۱۳۸۲	۷,۶۴۹	۶۴۹	۱۰۹	۰	۰	۰	۸,۴۰۷
۱۳۸۳	۸,۲۹۶	۶۷۰	۸۳۸	۰	۰	۰	۹,۸۰۴
۱۳۸۴	۲,۳۲۴	۴,۱۳۶	۸۳۸	۳۱	۰	۹	۷,۳۳۷
۱۳۸۵	۲,۶۲۶	۱,۵۳۰	۱,۳۲۵	۲۹۶	۰	۸۸	۵,۸۶۴
۱۳۸۶	۴,۶۵۱	۸۶۵	۱,۴۷۹	۲۲۹	۱,۵۵۶	۴۳	۸,۸۲۲
۱۳۸۷	۹,۱۱۲	۵,۱۷۱	۴,۳۸۹	۹۳	۲,۱۴۶	۰	۲۰,۹۱۲
۱۳۸۸	۳,۱۸۰	۴,۲۳۰	۳۶۲	۳۹۷	۲,۶۰۵	۱۰۲	۱۰,۸۷۷
۱۳۸۹	۶۹,۹۵۲		۴۷۹	۳۶۴	۵۳۷	۱,۷۲۸	۷۳,۰۶۰
۱۳۹۰	۲۱,۱۶۵	۴,۳۰۷	۱,۳۵۷	۱,۰۴۹	۱,۳۲۸	۵,۶۰۲	۳۴,۸۰۸
۱۳۹۱	۱۱,۷۶۹	۸,۱۰۰	۶۳۶	۳,۵۱۴	۲,۶۷۸	۳,۵۲۰	۳۰,۲۱۷

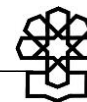
مأخذ: براساس آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری- صنعتی و ویژه اقتصادی برای سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در جدول فوق می‌توان سهم هریک از مناطق آزاد را از کل سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده محاسبه کرد. نمودار زیر این سهم را نشان داده است:

نمودار ۲۷. سهم مناطق آزاد از سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱

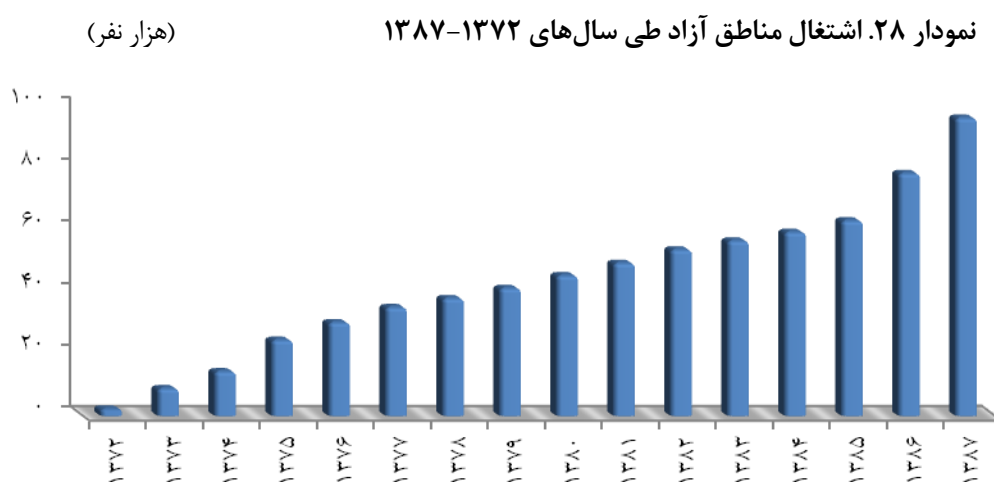
مأخذ: براساس آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری- صنعتی و ویژه اقتصادی برای سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱.

نکته قابل توجهی که در ارتباط با هر سه منطقه آزاد و در تمام سال‌های فعالیت آنها ذکر شده، میزان سرمایه‌گذاری پایین در بخش تولید و تمایل سرمایه‌گذاران داخلی به سرمایه‌گذاری در امور تجاری و خدماتی است. این مسئله خود می‌تواند منجر به فاصله گرفتن مناطق آزاد از هدف اصلی این مناطق یعنی توسعه صادرات شود؛ زیرا بیشتر سرمایه‌گذاری‌های داخلی در راستای واردات کالا و فروش آن در بازارهای داخلی بوده است.^۱

۱۱-۲. اشتغال در مناطق آزاد

تحلیل عملکرد مناطق آزاد در زمینه ایجاد اشتغال منوط به دسترسی به اطلاعاتی از قبیل زمینه‌های ایجاد اشتغال، نوع اشتغال و مسائلی از این دست است. براساس بررسی‌های انجام شده اشتغال در مناطق آزاد در مقایسه با نیروی کار و اشتغال کل کشور اصلاً قابل ملاحظه نیست، ضمن اینکه اغلب فعالیت‌های رایج در مناطق آزاد مربوط به بخش خدمات و تجارت بوده و بنابراین سطح بالایی از مهارت را نمی‌طلبد.^۲

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات التجایی (۱۳۸۸)، تقی‌زاده (۱۳۸۹) و شاددل (۱۳۸۶).

شایان ذکر است که ایجاد مشاغل فوق‌الذکر در پرتو سرمایه‌گذاری‌های خارجی، سرمایه‌گذاری‌های داخلی و هزینه‌های جاری و عمرانی صورت گرفته و نسبت هزینه‌های صورت گرفته در مناطق آزاد به اشتغال ایجاد شده^۳ حکایت از عملکرد ناموفق مناطق آزاد در زمینه ایجاد اشتغال دارد.^۴

۱. لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵) و شاددل (۱۳۸۶).

۲. التجایی (۱۳۸۸) و شاددل (۱۳۸۶).

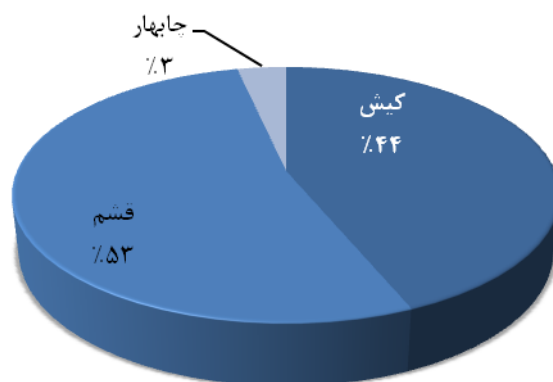
۳. براساس محاسبات مقاله (شاددل، ۱۳۸۶)، صرفنظر از سرمایه‌گذاری خارجی انجام شده، طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ برای ایجاد هر شغل حدوداً ۱۸۰ میلیون ریال هزینه شده است.

۴. التجایی (۱۳۸۸)، تقی‌زاده (۱۳۸۹) و شاددل (۱۳۸۶).

۷-۱۱-۲. سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در مناطق آزاد

وجود تسهیلات زیربنایی مناسب، یکی از پیش‌شرط‌های لازم جهت جلب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و رونق فعالیت‌های اقتصادی در مناطق آزاد است. سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در مناطق آزاد، عمدتاً در بخش‌های «آب و فاضلاب»، «انرژی»، «حمل‌ونقل» و «ارتباطات» صورت گرفته است.^۱ مجموع سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷ بالغ بر ۸,۵۲۴,۰۰۰ میلیون ریال بوده است.^۲ نمودار زیر سهم مناطق آزاد سه‌گانه را از سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی نشان می‌دهد.

نمودار ۲۹. سهم مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار از سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹) و شاددل (۱۳۸۶).^۳

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، مناطق آزاد قشم (۵۳ درصد) و کیش (۴۴ درصد)، نزدیک به ۹۷ درصد کل سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی را جذب کرده‌اند و عملکرد منطقه آزاد چابهار در این زمینه بسیار نامطلوب بوده است.^۴

۸-۱۱-۲. توسعه فناوری پیشرفته در مناطق آزاد

براساس اطلاعات ارائه شده در مقالات مورد بررسی، مناطق آزاد در توسعه فناوری‌های پیشرفته نیز توفیق چندانی نداشته‌اند، به‌طوری که اغلب صنایع فعال در این مناطق را شرکت‌های مونتاژ محصولات الکترونیکی، واحدهای نساجی و پوشاک، صنایع غذایی و مصالح ساختمانی تشکیل می‌دهند.^۵

۱. شاددل (۱۳۸۶).

۲. شاددل (۱۳۸۶).

۳. برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به مقاله «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابران، ش ۵۸، ۱۳۸۴.

۴. گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹) و شاددل (۱۳۸۶).

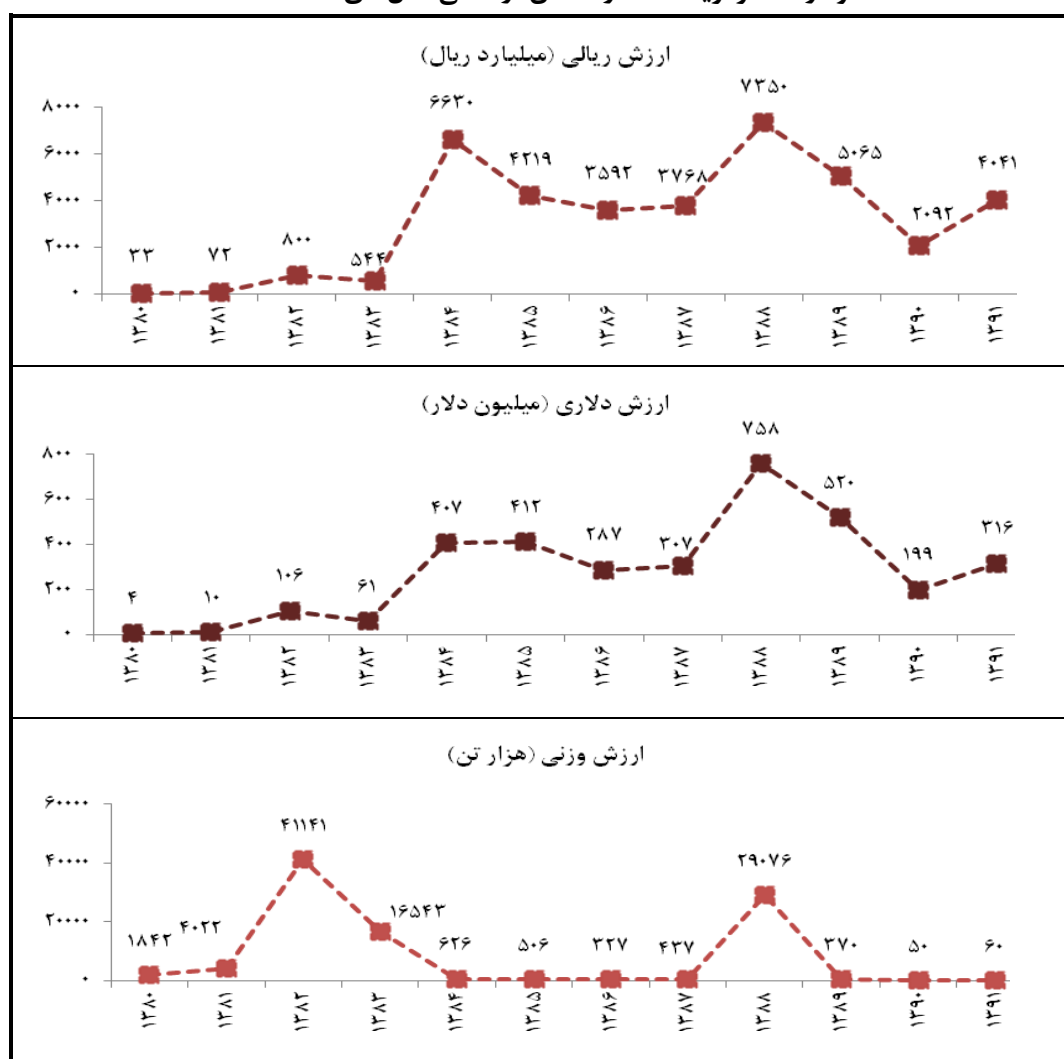
۵. تقی‌زاده (۱۳۸۹).

۹-۱۱-۲. ترانزیت کالا در مناطق آزاد

برخی مطالعات انجام شده نشان می‌دهند، مناطق آزاد در زمینه ترانزیت نیز توفیق چندانی نداشته‌اند. به استناد اطلاعات آماری ارائه شده، اگرچه میزان ترانزیت کالا از یک میلیون تن در سال ۱۳۸۰ به ۷ میلیون تن در سال ۱۳۸۲ افزایش یافته، اما طی سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۸۷ ترانزیت کالا روند نزولی داشته با ۳۷ درصد کاهش نسبت به سال ۱۳۸۰، به ۶۳۰ هزار تن در سال ۱۳۸۷ رسیده است.^۱ اگرچه در مقالات مورد بررسی اطلاعات آماری مربوط به سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱ وجود نداشته است، اما در اینجا به منظور ارائه تصویری کامل‌تر از ترانزیت کالا در مناطق آزاد، نمودارهای زیر با استفاده از آمارهای غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی ارائه شده است.

نمودار ۳۰. ترانزیت کالا در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱

مأخذ: براساس آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی برای سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱.

۱. تقی‌زاده (۱۳۸۹) و برای مطالعه بیشتر مراجعه شود به مقاله «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابران، ش ۵۸، ۱۳۸۴. لازم به ذکر است آمارهای ارائه شده در مقاله مذکور با آمارهای غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تفاوت‌هایی دارد.

۱۰-۱۱-۲. شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده در مناطق آزاد

مطابق با اطلاعات آماری ارائه شده طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ بیش از ۳۰۰۰ شرکت در مناطق آزاد به ثبت رسیده است. نزدیک به ۶۳/۷ درصد از شرکت‌های به ثبت رسیده مربوط به منطقه آزاد کیش بوده و مناطق آزاد قشم و چابهار به ترتیب سهمی معادل ۱۸/۵ و ۱۷/۸ درصد را به خود اختصاص داده‌اند.^۱

جدول ۶. تعداد شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده در مناطق آزاد

طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳

منطقه	تعداد	سهم
کیش	۱۹۸۲	۶۳/۷
قشم	۵۷۶	۱۸/۵
چابهار	۵۵۳	۱۷/۸
جمع	۳۱۱۱	۱۰۰/۰

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقاله تحقیقی (۱۳۸۶) و شاددل (۱۳۸۶).

آمارهای غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی اطلاعات مربوط به شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده در مناطق آزاد را به شکل تفصیلی‌تر و در دوره ۱۳۸۸-۱۳۹۱ ارائه کرده است.

جدول ۷. تعداد شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱

منطقه آزاد	کیش	قشم	چابهار	انزلی	اروند	ارس	ماکو
۱۳۸۰	۲۲۰	۱۰۲	۱۵۳	۰	۰	۰	۰
۱۳۸۱	۲۹۱	۱۳۷	۱۳۵	۰	۰	۰	۰
۱۳۸۲	۵۰۵	۱۲۵	۱۱۱	۰	۰	۰	۰
۱۳۸۳	۹۶۶	۲۱۲	۱۵۴	۰	۰	۰	۰
۱۳۸۴	۹۳۰	۳۴۰	۷۶	۱۴	۷۲	۳۰	۰
۱۳۸۵	۰	۳۰۵	۵۶	۵۵	۱۷۲	۳۸	۰
۱۳۸۶	۶۶۳	۳۴۵	۷۴	۶۸	۳۶۷	۵۳	۰
۱۳۸۷	۵۴۶	۳۲۳	۱۱۳	۷۵	۲۵۱	۸۰	۰
۱۳۸۸	۶۴۸	۵۲۹	۱۱۲	۷۰	۲۶۸	۱۱۴	۰
۱۳۸۹	۰	۵۸۱	۱۱۱	۸۸	۱۶۴	۱۳۸	۰
۱۳۹۰	۸۸۸	۸۳۲	۱۱۴	۱۰۹	۲۴۹	۱۹۰	۰
۱۳۹۱	۶۰۹	۸۰۲	۱۲۶	۱۷۱	۱۹۳	۴۸۵	۸۹۶
جمع ۱۳۸۸-۱۳۹۱	۶۲۶۶	۴۶۳۳	۱۳۳۵	۶۵۰	۱۷۳۶	۱۱۲۸	۸۹۶
سهم	۳۸	۲۸	۸	۴	۱۰	۷	۵

مأخذ: براساس آمار غیررسمی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی برای سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۱.

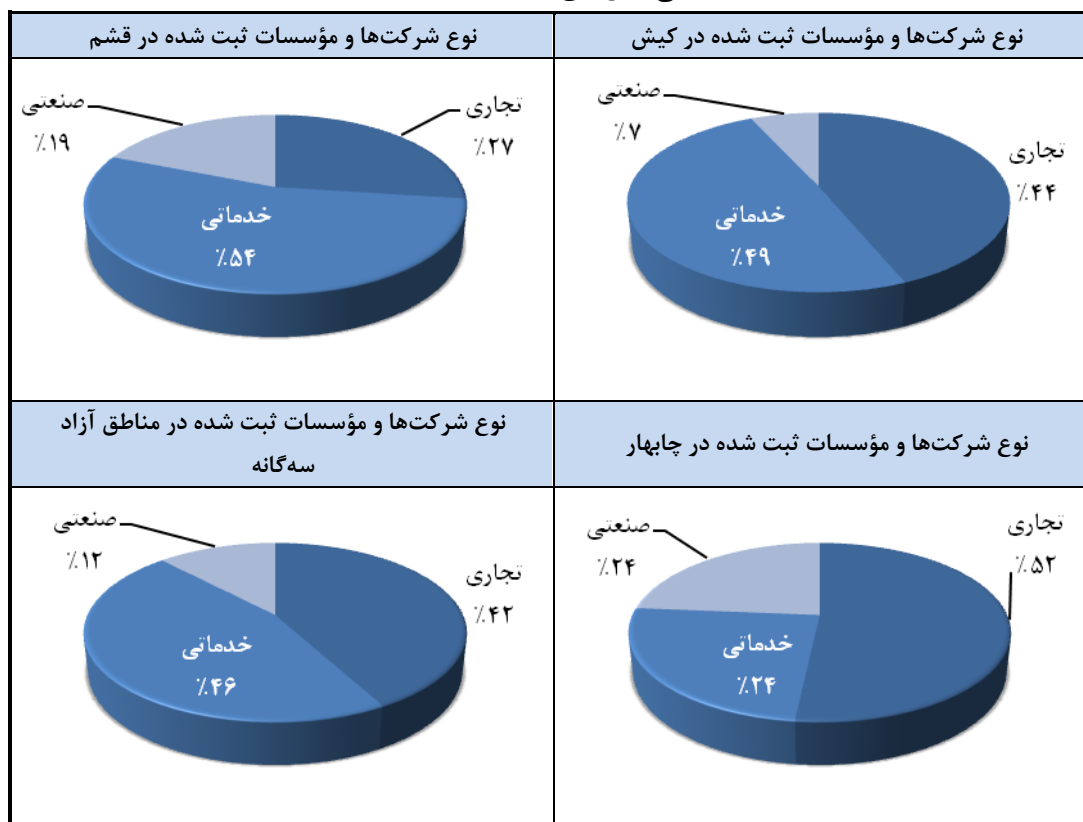
۱. تحقیقی (۱۳۸۶).

۲. آخرین اطلاعات آماری ارائه شده در مقالات مربوط به سال ۱۳۸۳ بوده است.

بررسی نوع شرکت‌های به ثبت رسیده و سهم هریک در مناطق آزاد سه‌گانه تصویر شفاف‌تری را از شرکت‌های به ثبت رسیده در مناطق آزاد نمایش می‌دهد.

نمودار ۳۱. طبقه‌بندی شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده در مناطق آزاد بر حسب نوع و منطقه طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات تحقیقی (۱۳۸۶) و شاددل (۱۳۸۶).

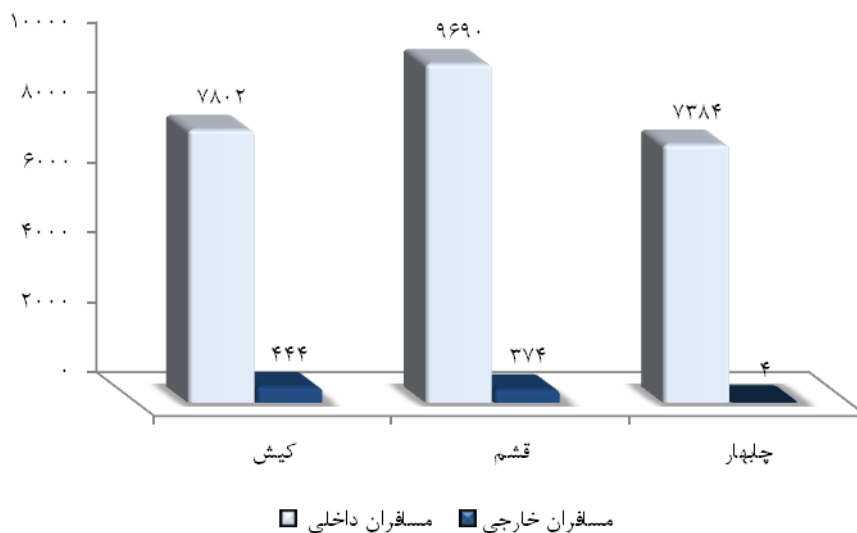
به‌طور کلی شرکت‌ها و مؤسسات صنعتی کمترین سهم (۱۲ درصد) را به‌خود اختصاص داده‌اند، در مقابل شرکت‌های خدماتی و تجاری به‌ترتیب سهمی معادل ۴۶ و ۴۲ درصد داشته‌اند. شایان ذکر است که در هر سه منطقه آزاد کیش، قشم و چابهار، مؤسسات صنعتی کمترین فراوانی را داشته‌اند، البته سهم این مؤسسات در چابهار نسبت به دو منطقه آزاد کیش و قشم بیشتر بوده است. به‌طور کلی در عمل مشاهده می‌شود مناطق آزاد تعداد قابل ملاحظه‌ای شرکت تشکیل داده‌اند، که با توجه به کارکرد و وظایف محوله به آنها به‌نظر می‌رسد که شرکت‌های یاد شده فضای عملیاتی را برای بخش خصوصی کاهش داده‌اند که این خود می‌تواند منجر به کاهش کارایی این مناطق شود.^۱

۱. شاددل (۱۳۸۶).

۱۱-۲-۱۱. صنعت توریسم در مناطق آزاد (حضور در بازارهای جهانی)

براساس اطلاعات آماری ارائه شده در مطالعات مورد بررسی، طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۳ حدوداً ۲۵/۷ میلیون نفر از مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار بازدید کرده‌اند. سهم مناطق آزاد قشم، کیش و چابهار از این میزان به ترتیب ۳۹/۲، ۳۲/۱ و ۲۸/۷ درصد بوده است. نمودار زیر وضعیت مناطق آزاد را از منظر مسافران داخلی و خارجی نشان می‌دهد.

نمودار ۳۲. آمار توریسم در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۳ (هزار نفر)

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقالات لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵) و شاددل (۱۳۸۶).

با توجه به آمار مسافران داخلی و خارجی مناطق آزاد مورد بررسی، مشخص می‌گردد مسافران داخلی حدود ۳۰ برابر مسافران خارجی بوده‌اند و سهم ۹۶/۸ درصدی از کل بازدیدهای صورت گرفته را به خود اختصاص داده‌اند. لازم به ذکر است که بخش عمده‌ای از مسافران داخلی، جزء مسافران واقعی نبوده و به صورت اجیر (به منظور ورود کالای همراه مسافر) به مناطق مذکور برده شده‌اند.^۱

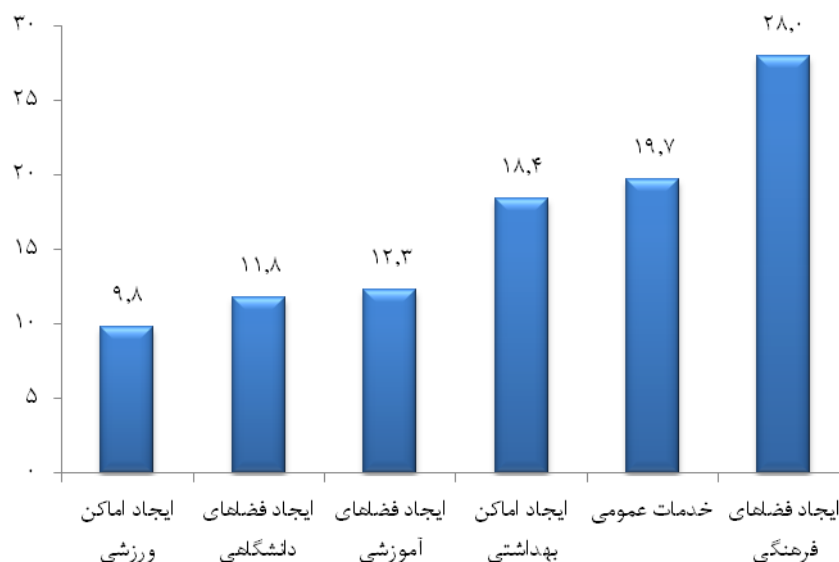
۱۲-۱۱-۲. سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی مناطق آزاد

براساس مطالعات انجام شده، سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی شامل «توسعه امکانات ورزشی-تفریحی»، «فضاهای دانشگاهی»، «فضاهای آموزشی»، «اماکن بهداشتی»، «فضاهای فرهنگی» و «سرمایه‌گذاری عمرانی در بخش خدمات عمومی» است. کل سرمایه‌گذاری انجام شده در توسعه انسانی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ معادل ۳۵۴ میلیارد ریال بوده که بیشترین حجم سرمایه‌گذاری مربوط به ایجاد فضاهای فرهنگی بوده است.

۱. لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵) و شاددل (۱۳۸۶).

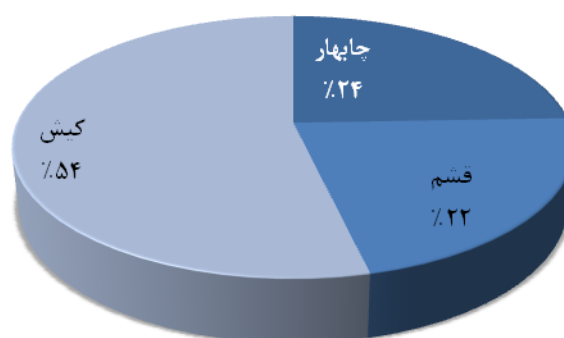
نمودار ۳۳. ترکیب سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ (درصد)

مأخذ: براساس اطلاعات آماری مقاله «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابرن، شماره ۵۸، ۱۳۸۴.

نمودار زیر سهم هریک از مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار را از سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ نشان می‌دهد.

نمودار ۳۴. سهم مناطق آزاد از سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳

مأخذ: همان.

منطقه آزاد کیش طی سال‌های مورد بررسی، بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. بررسی ترکیب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد سه‌گانه نشان می‌دهد در منطقه آزاد کیش بیشترین سرمایه‌گذاری در ایجاد فضاهای فرهنگی (۴۷ درصد) بوده و در مناطق آزاد قشم و چابهار سرمایه‌گذاری در خدمات عمومی به ترتیب با ۴۱ و ۴۴ درصد بیشترین سهم را داشته است.

۱۲-۲. علل عدم موفقیت مناطق آزاد ایران

با توجه به مقالات مورد بررسی در این پژوهش، ازجمله مهمترین عوامل ناکامی مناطق آزاد در ایران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مکانیابی نادرست (از لحاظ وجود امکانات اولیه مورد نیاز)،^۱
- فضای نامساعد برای جذب سرمایه خارجی،^۲
- بی‌ثباتی سیاسی و ضعف قدرت مرکزی در اتخاذ تصمیم‌های اساسی (اختلاف عمیق فکری قوای سه‌گانه در برخورد با مناطق آزاد)،^۳
- ضعف مدیریت مناطق آزاد (وجود بوروکراسی، فساد مالی، تورم کارمند و نگاه دولتی مسئولان، فقدان سازمان اجرایی مناسب و عدم برخورداری از مدیریت صحیح و کارآ)،^۴
- دخالت‌های بی‌مورد عوامل خارجی از منطقه (تداخل تصمیمات اجرایی دستگاه‌های ذیربط با فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده مدیریت مناطق آزاد)،^۵
- وجود قوانین و مقررات دست و پاگیر (محدودیت و نارسایی قوانین و مقررات، قانون ناکارآمد چگونگی اداره مناطق آزاد ایران و وجود قوانین یکسان و مأموریت‌های متفاوت برای مناطق آزاد)،^۶
- کمبود آموزش نیروی کار و بازده اندک نیروی انسانی،^۷
- عدم سرمایه‌گذاری اولیه برای ایجاد زیربنای لازم (عدم تکمیل زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق آزاد در بدو تأسیس توسط دولت و از محل بودجه عمومی کشور)،^۸

۱. تقی‌زاده (۱۳۸۹)، رهنورد (۱۳۸۹)، تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷).

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.

۲. آرمش (۱۳۸۷)، تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)، محمدی‌راد (۱۳۸۷)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۹، ۱۳۸۰.

«موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

۳. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷).

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۹، ۱۳۸۰.

۴. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)، اصغیا (۱۳۸۵).

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۹، ۱۳۸۰.

«موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

«مناطق آزاد و انتقال فناوری»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.

۵. تحقیقی (۱۳۸۶).

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۹، ۱۳۸۰.

«موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

۶. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)، آرمش (۱۳۸۷)، اصغیا (۱۳۸۵).

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۹، ۱۳۸۰.

«مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، ش ۲۴۸، ۱۳۸۸.

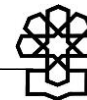
۷. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷).

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

۸. رهنورد (۱۳۸۹)، آرمش (۱۳۸۷)، اصغیا (۱۳۸۵).

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

- کمبود امکانات مالی و نقدینگی (کمبود تسهیلات بیمه‌ای و بانکی)،^۱
- کمبود ارتباطات و ضعف خدمات‌دهی و خدمات‌رسانی،^۲
- ضعف تعمیر و نگهداری تأسیسات و امکانات زیربنایی و ناکارایی عملیاتی،^۳
- جایگاه مبهم مناطق آزاد در اسناد توسعه‌ای کشور،^۴
- عدم تنظیم سند راهبردی توسعه مناطق آزاد تجاری (در نظر گرفتن اهداف بلندپروازانه برای مناطق آزاد و عدم انطباق مأموریت‌های محوله به مناطق آزاد با زیرساخت‌های موجود)،^۵
- عدم اولویت‌بندی نیازهای هر منطقه،^۶
- ناآگاهی و عدم توجه به حساسیت سرمایه خارجی به امنیت و بازدهی فضای سرمایه‌گذاری،^۷
- تعیین غیراصولی اهداف ایجاد مناطق آزاد،^۸
- همزمانی اجرا، نظارت و بهره‌برداری،^۹
- افزایش هزینه‌های جاری مناطق آزاد،^{۱۰}
- وجود برخی شرایط فرهنگی ناشی از باورها و اعتقادات مذهبی و نبود امکانات تفریحی مناسب برای گردشگران خارجی،^{۱۱}
- رویکرد محرومیت‌زدایی بدون توجه به مزیت نسبی هر منطقه.^{۱۲}

۱. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۹، ۱۳۸۰.

۲. **همان** و «موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

«بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۵، ۱۳۸۸.

۳. برهانی (۱۳۸۷)، تحقیقی (۱۳۸۶)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۹، ۱۳۸۰.

۴. رفیعی (۱۳۸۸)

۵. تقی‌زاده (۱۳۸۹)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

۶. رهنورد (۱۳۸۹)

۷. برهانی (۱۳۸۷) و لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)

۸. رهنورد (۱۳۸۹)

۹. آرمش (۱۳۸۷)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

۱۰. لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)

۱۱. **همان**.

۱۲. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، ش ۳، ۱۳۸۷.

۳. گام سوم: تحلیل نتایج و پیشنهادهای ارائه شده در مطالعات

همان‌طور که ملاحظه شد در مطالعات انجام شده پیرامون «مناطق آزاد»، موضوعات مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است و در برخی از آنها پیشنهادهایی برای برطرف ساختن مشکلات ارائه شده است. در ادامه پیشنهادهای و راهکارهای ارائه شده در مقالات مورد بررسی ارائه شده است.

۳-۱. پیش‌نیازها و عوامل تأثیرگذار در موفقیت مناطق آزاد

بی‌شک موفقیت مناطق آزاد تجاری به شرایط و پیش‌نیازهایی وابسته است. براساس مطالعات انجام شده در این زمینه مهمترین عوامل موفقیت مناطق آزاد به شرح زیر است:

- برخورداری از صلح و آرامش، روابط بین‌المللی کم‌تشنج و رعایت تعهدات بین‌المللی،^۱
- ثبات داخلی و تمرکز سیاسی و ثبات در قوانین،^۲
- داشتن اجماع نظر در زمینه هدف‌های ایجاد و گسترش مناطق آزاد و حمایت همه‌جانبه دولت (هماهنگی مجریان و مردم و حمایت پیگیرانه دولت)،^۳
- برخورداری از موقعیت مکانی درست (مکان‌یابی درست از نظر دسترسی فیزیکی به بازارهای محلی، منطقه‌ای و جهانی)،^۴
- ضوابط اصلی مکان‌یابی: دوری از نواحی بحرانی و بحران‌زای خارجی، دسترسی به راه‌های آبی و بین‌المللی، دسترسی به مسیرهای عمده ارتباطی داخلی و بین‌المللی، اهمیت بازارهای بین‌المللی، اهمیت بازارهای منطقه‌ای، دسترسی مطمئن به صنایع همگانی و خدماتی، دسترسی به نیروی کار و دسترسی به نوار مرزی کشور.
- ضوابط ثانویه مکان‌یابی: دسترسی به انرژی ارزان، دسترسی به منابع معدنی، اهمیت دادوستد بین‌المللی و یا بازارهای خاص، سهولت کنترل فیزیکی و امنیتی منطقه آزاد، برخورداری از شرایط آب و هوایی مناسب، دسترسی به پسرکانه‌های قابل توسعه و دوری از پایگاه‌های نظامی عمده.

۱. رهنورد (۱۳۸۹)، تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه، ش ۹، ۱۳۸۰.

«بیمه، حلقه هم زنجیره اقتصادی مناطق آزاد»، فصلنامه تخصصی آسیا، ش ۲۵، ۱۳۸۱.

۲. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۸۲، ۱۳۸۶.

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه، ش ۹، ۱۳۸۰.

۳. تحقیقی (۱۳۸۶)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

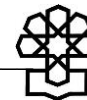
«نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۸۲، ۱۳۸۶.

«تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه، ش ۹، ۱۳۸۰.

۴. رضایی (۱۳۸۶)، فیضی (۱۳۷۹)، تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«بیمه، حلقه هم زنجیره اقتصادی مناطق آزاد»، فصلنامه تخصصی آسیا، ش ۲۵، ۱۳۸۱.

- پذیرفتن هدف‌های آزادسازی اقتصادی و مالکیت خصوصی و ضرورت کاهش مداخلات دولتی در امور اقتصادی^۱

- استفاده از قوانین بدون ابهام در مورد حمایت از سرمایه‌گذاران خارجی^۲
- داشتن انسجام و قدرت مدیریت متمرکز در منطقه^۳
- برخورداری از یک سیستم اداری فاقد جنبه‌های بوروکراتیک در منطقه آزاد^۴
- قوانین و مقررات گمرکی ساده و فاقد جنبه‌های دست و پاگیر در منطقه آزاد^۵
- حق آزاد نقل و انتقال سرمایه و ارز در منطقه^۶
- وجود تأسیسات زیربنایی و خدمات همگانی مناسب^۷
- برخورداری از قوانین کار متناسب با الزامات اقتصاد آزاد در منطقه^۸
- کفایت نیروی کار متخصص و برخورداری از آزادی نسبی در به‌کارگیری نیروی کار خارجی (در دسترس بودن نیروی کار ارزان)^۹

- دسترسی به امکانات مالی و نقدینگی مناسب در منطقه^{۱۰}
- درک نقاط ضعف و نیازهای منطقه آزاد^{۱۱}
- ایجاد احساس امنیت برای سرمایه‌گذار^{۱۲}
- ارائه آموزش‌های ویژه مناطق آزاد^{۱۳}

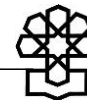
-
۱. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه، ش ۹، ۱۳۸۰.
 ۲. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)، فیضی (۱۳۷۹)
 ۳. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه، ش ۹، ۱۳۸۰.
 ۴. «بیمه، حلقه هم‌زنجیره اقتصادی مناطق آزاد»، فصلنامه تخصصی آسیا، ش ۲۵، ۱۳۸۱.
 ۵. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه، ش ۹، ۱۳۸۰.
 ۶. همان.
 ۷. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷)، رضایی (۱۳۷۹) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
 ۸. «نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۸۲، ۱۳۸۶.
 ۹. تحقیقی (۱۳۸۶)، برهانی (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی»، ماهنامه مناطق آزاد، ش ۱۸۲، ۱۳۸۶.
 ۱۰. رهنورد (۱۳۸۹)، برهانی (۱۳۸۷)، رضایی (۱۳۷۹)
 ۱۱. برهانی (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
 ۱۲. فیضی (۱۳۷۹)
 ۱۳. برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «لروم تأمین سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
 ۱۴. فیضی (۱۳۷۹) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: «مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند؟»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.

۳-۲. پیشنهادهای ارائه شده در مقالات مورد بررسی

همانطور که اشاره شد، برخی مقالات مورد بررسی پیشنهادات مشخصی در ارتباط با مناطق آزاد ارائه کرده‌اند. در این بخش با تکیه بر مطالب ارائه شده در مقالات و از طریق به‌کارگیری روش تحلیل محتوا، اهم پیشنهادات به‌شرح زیر ارائه شده‌اند.

- تنش‌زدایی، ثبات سیاسی و اقتصادی و پیوند با بازارهای بین‌المللی،^۱
- تقویت و تسریع ایجاد زیرساخت‌ها (از طریق جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی، خارجی و بودجه دولت)،^۲
- تسهیل، شفاف‌سازی و اصلاح قوانین (پیشنهاد بازنگری و اصلاح قوانین اداره مناطق آزاد و قانون ارزش افزوده) و تسریع در رسیدگی به درخواست‌های سرمایه‌گذاری،^۳
- جذب نیروهای متخصص و کارآمد و مدیران کارآفرین در مناطق آزاد،^۴
- ایجاد امنیت برای سرمایه‌گذاری به‌خصوص سرمایه‌گذاران خارجی،^۵
- آموزش و تربیت نیروی انسانی متخصص،^۶
- آزادسازی رژیم تجاری کشور، خصوصی‌سازی و تقویت بخش خصوصی و رونق تشکیل شرکت‌های چندملیتی،^۷

۱. کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، التجایی (۱۳۸۸)، رهنورد (۱۳۸۹)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، برهانی (۱۳۸۷)، داوریان (۱۳۸۷)، اسلام‌نیا (۱۳۸۹)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵) و صدیقی (۱۳۸۴) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«حفظ و ارتقای منافع ملی در مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۲. «اهداف راهبردی مناطق آزاد در سند چشم‌انداز توسعه کشور»، ماهنامه نفت و انرژی، ش ۳۸، ۱۳۸۸.
۳. «زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.
۴. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۲)، کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، احساندار (۱۳۸۹)، گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، رفیعی (۱۳۸۸)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، محمدی‌راد (۱۳۸۷)، عزیزبانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵) و خاتمی (۱۳۹۲) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«برنامه پنجم و خلا زیرساخت‌ها در مناطق آزاد»، ماهنامه مهندسی زیرساخت‌ها، ش ۱۰، ۱۳۸۸.
۵. «مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
۶. «جای خالی بانک‌های خارجی در ایران: بانک‌های خارجی حاضر به تأسیس شعبه در مناطق آزاد نیستند»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۵۳، ۱۳۸۲.
۷. «بخش‌دگی بلندمدت مالیاتی، انگیزه اصلی برای سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۱۵، ۱۳۸۱.
۳. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۲)، کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، حافظ‌نیا و همکاران (۱۳۹۰)، شیرافکن (۱۳۹۰)، رهنورد (۱۳۸۹)، اسلام‌نیا (۱۳۹۰)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، علی‌میرزایی (۱۳۸۷)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، داوریان (۱۳۸۷)، جمشیدی‌فر (۱۳۸۷)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)، خاتمی (۱۳۹۰) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد تجاری، صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
۴. کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«برنامه پنجم و خلا زیرساخت‌ها در مناطق آزاد»، ماهنامه مهندسی زیرساخت‌ها، ش ۱۰، ۱۳۸۸.
۵. التجایی (۱۳۸۸)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)، محمدی‌راد (۱۳۸۷)، داوریان (۱۳۸۷) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد و انتقال فناوری»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۶. «کالبدشکافی قوانین حاکم بر مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۷. «لزوم تأمین امنیت سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۶. کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، پورزمانی و نادری (۱۳۹۱)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.
۷. کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، شیرافکن (۱۳۹۰)، احساندار (۱۳۸۹)، رفیعی (۱۳۸۸)، صدیقی (۱۳۸۴)، اسلام‌نیا (۱۳۸۹) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.

- تقویت مدیریت و ایجاد وحدت رویه و پشتیبانی مدیریتی ملی از مناطق آزاد،^۱
- کاهش وابستگی درآمد سازمان‌های مناطق آزاد از محل واردات،^۲
- ارائه تسهیلات بانکی به طرح‌های با توجیه اقتصادی و فنی،^۳
- کارآمد کردن سیستم بانکی و بیمه‌ای و ایجاد یک شعبه از بانک‌های معتبر بین‌المللی،^۴
- کاهش وابستگی مناطق آزاد به دولت و کاهش دخالت دولت،^۵
- کوچک‌سازی مناطق آزاد،^۶
- عضویت در WTO و بررسی مناطق آزاد به‌عنوان پایلوت،^۷
- حذف وظایف توسعه منطقه‌ای، امنیت سرزمینی و محرومیت‌زدایی از وظایف مناطق آزاد،^۸
- تعریف استانداردهای مشخص برای ارزیابی عملکرد مناطق آزاد،^۹
- نظارت بر اجرای قوانین و اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی،^{۱۰}
- اداره مناطق آزاد به‌صورت خودگردانی محلی،^{۱۱}
- جلب مشارکت مردم،^{۱۲}
- پیوند تمام مناطق آزاد با یکدیگر،^{۱۳}
- بازتعریف و تعیین دقیق و شفاف اهداف تأسیس و استراتژی توسعه مناطق آزاد،^{۱۴}

۱. کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، رهنورد (۱۳۸۹)، صامتی و همکاران (۱۳۸۷)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)، اسلام‌نیا (۱۳۸۹)، خاتمی (۱۳۹۳) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«مناطق آزاد تجاری رقابتی، بایدها و نبایدها»، ماهنامه بندر و دریا، ش ۱۴۶، ۱۳۸۶.
۲. «زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.
۳. «جای خالی بانک‌های خارجی در ایران: بانک‌های خارجی حاضر به تأسیس شعبه در مناطق آزاد نیستند»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۵۳، ۱۳۸۲.
۴. کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، صدیقی (۱۳۸۴).
۵. رهنورد (۱۳۸۹)، اسلام‌نیا (۱۳۸۸).
۶. رهنورد (۱۳۸۹)، رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، محمدی‌راد (۱۳۸۷)، عزیزبانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶)، اسلام‌نیا (۱۳۸۸) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.
۷. «جای خالی بانک‌های خارجی در ایران: بانک‌های خارجی حاضر به تأسیس شعبه در مناطق آزاد نیستند»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۵۳، ۱۳۸۲.
۸. کیوان (۱۳۸۹) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«فقدان قانون جامع، مانعی برای رشد و توسعه مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۹. «لزوم تأمین امنیت سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۱۰. لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)
۱۱. خرم (۱۳۸۴) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«چرا مناطق آزاد ما قطب سرمایه‌گذاری نشدند؟»، ماهنامه پیام دریا، ش ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۱۲. «زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.
۱۳. صدیقی (۱۳۸۴)
۱۴. پورزمانی و نادری (۱۳۹۱)، تحقیقی (۱۳۸۶)، خاتمی (۱۳۹۳)
۱۵. پورزمانی و نادری (۱۳۹۱)، محمدی‌راد (۱۳۸۷)، جبارزاده (۱۳۸۷)، شاددل (۱۳۸۶)
۱۶. حافظ‌نیا و همکاران (۱۳۹۰)، رهنورد (۱۳۸۹)
۱۷. ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده (۱۳۹۰)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، عزیزبانی‌فر و قاسمی (۱۳۸۶) برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:
«زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه»، ماهنامه آغاز، ش ۱۲، ۱۳۸۸.
۱۸. صدیقی (۱۳۸۷)
۱۹. کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، صدیقی (۱۳۸۷)، التجایی (۱۳۸۸)، گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹)، رهنورد (۱۳۸۹)، اسلام‌نیا (۱۳۸۹)

- انجام مطالعات بازاریابی و تهیه استراتژی بازاریابی^۱،
 - ایجاد منطقه آزاد انرژی در قشم^۲،
 - اطلاع‌رسانی و تبلیغات صحیح و به‌موقع قوانین، مزایا و شرایط مساعد گردشگری جهت جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی^۳،
 - استفاده از منابع طبیعی، جاذبه‌های گردشگری مناطق آزاد و به‌کارگیری مدیران متخصص و تبلیغات مؤثر جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری^۴،
 - فعال کردن، تقویت و معرفی بورس کالا و بورس اوراق بهادار بین‌المللی^۵.
- همان‌طور که ملاحظه می‌شود بسیاری از پیشنهاد‌های ارائه شده در مقالات مورد بررسی بر ایجاد شرایط و پیش‌شرط‌های اولیه موفقیت مناطق آزاد تأکید می‌کند؛ بنابراین می‌توان این‌گونه برداشت کرد که در حال حاضر حداقل‌های اولیه نیز در مناطق آزاد مهیا نیست. ازسوی دیگر بدون به فعلیت رسیدن پیش‌نیازهای اولیه موفقیت در مناطق آزاد، تحقق سایر پیشنهاد‌های ارائه شده محل تردید است.

جمع‌بندی و پیشنهادها

فرا تحلیل مطالعات انجام شده در حوزه مناطق آزاد، حکایت از آن دارد که تجربه ایجاد این مناطق در ایران، تجربه چندان موفق‌ی در میان تجربیات سایر کشورها به‌شمار نمی‌رود و عملکرد آنها، در برخی اهداف ازجمله «صادرات»، «جذب سرمایه‌گذاری خارجی» و «تولید»، با وجود گذشت حدود سه دهه از تأسیس اولین منطقه آزاد در کشور، با دست‌آورد چندان قابل اعتنایی همراه نبوده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد آنچه که در مطالعات این حوزه به‌عنوان مزیتی برای مناطق آزاد کشور ذکر شده است، عمدتاً از جنس فرصت‌های بالقوه نظیر برخورداری از شرایط مناسب ژئوپلیتیکی است و در این میان، مزیت بالفعل قابل توجهی که در نتیجه سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی، نهادسازی و ساختار مناسب مدیریتی حاصل شده باشد و به‌عنوان یک نقطه قوت برای مناطق آزاد کشور به‌شمار برود، قابل اشاره نیست.

۱. کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)

۲. رهبر و همکاران (۱۳۹۳)

۳. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)، ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده (۱۳۹۰)، گوگردچیان و همکاران (۱۳۸۹)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۸۷)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«چابهار: مشکلات بنادر و مناطق آزاد استراتژیک»، ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۱۴۲، ۱۳۸۹.

۴. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، ابراهیم‌زاده و آقاسی‌زاده (۱۳۹۰)، رکن‌الدین‌افتخاری و همکاران (۱۳۸۸)، موسایی و عزیزبانی‌فر (۱۳۸۷)، لطیفی و امین‌آقایی (۱۳۸۵)

برای مطالعه بیشتر رجوع شود به:

«گردشگری، آهن‌ربایی در جذب سرمایه در مناطق آزاد و ویژه»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۶۸، ۱۳۹۰.

«گردشگری در مناطق آزاد و ویژه: ضرورت‌ها و راهکارها»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، ش ۵۷، ۱۳۸۸.

«جای خالی بانک‌های خارجی در ایران: بانک‌های خارجی حاضر به تأسیس شعبه در مناطق آزاد نیستند»، ماهنامه اقتصاد ایران، ش ۵۳، ۱۳۸۲.

۵. ممی‌پور و همکاران (۱۳۹۳)، کریمی‌کیا و مقدم (۱۳۹۱)

در این ارتباط باید توجه داشت که این دست فرصت‌ها، در اختیار دیگر کشورهای منطقه نیز وجود داشته‌اند و اکنون باید پذیرفت که برخی از کشورهای همسایه، به بهترین نحو از این فرصت‌ها بهره برده و سال‌هاست که گوی سبقت را از مناطق آزاد ایران ربوده‌اند. برای مثال با وجود بندر عظیم جبل‌علی در دубی، نمی‌توان از موقعیت استراتژیک جزیره قشم و یا بندر چابهار به‌عنوان قابلیت برای تبدیل این مناطق به قطب‌های ترانزیتی منطقه و جهان یاد کرد و به راحتی تمامی بایسته‌های رقابت بین‌المللی را نادیده گرفت. به عبارتی باید توجه داشت که فرصت‌هایی که از آنها تحت عنوان مزیت‌های مناطق آزاد کشور در تجارت بین‌المللی یاد می‌شود، در حال حاضر توسط رقبای منطقه‌ای به فعلیت درآمده‌اند و تبدیل به نقاط قوت آنها شده‌اند.

این درحالی است که مناطق آزاد ایران با وجود سابقه نسبتاً طولانی تأسیس آنها، عملکرد چندان مطلوبی در تحقق برخی از اهداف اصلی خود نداشته‌اند. در این زمینه، در اسناد بالادستی مناطق آزاد، اهداف گوناگونی برای این مناطق نظیر جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و افزایش مهارت نیروی انسانی، کسب درآمد ارزی و افزایش صادرات، دستیابی به فناوری پیشرفته، ارتقا و توسعه فعالیت‌های تولیدی با جهت‌گیری صادرات، جذب نقدینگی سرگردان داخلی و کمک به مهار تورم، محرومیت‌زدایی، افزایش کارآیی اقتصاد ملی، اتصال تدریجی اقتصاد ملی به اقتصاد جهانی، افزایش درآمد عمومی، تنظیم بازار کار و کالا، ارائه خدمات عمومی و تحرک‌آفرینی در اقتصاد داخلی، در نظر گرفته شده است.

در تحلیل اهداف مناطق آزاد کشور، اولین موضوعی که جلب نظر می‌کند گستردگی اهداف است که این گستردگی سبب شده است، گاهی این اهداف در تعارض با یکدیگر قرار گیرند و ازسوی دیگر امکان اتخاذ یک راهبرد قدرتمند با تمرکز بر چند هدف محدود را سلب کرده است. این موضوع سبب از بین رفتن فرصت‌ها و عدم تحقق همه اهداف مدنظر شده است. بررسی عملکرد مناطق آزاد کشور مؤید این مطلب است.

جدول ۸. عملکرد مناطق آزاد کشور با توجه به اهداف آنها

ردیف	هدف	عملکرد
۱	توسعه صادرات	- متوسط سهم صادرات مناطق آزاد از کل صادرات کشور معادل ۲/۴ درصد - خالص صادرات منفی در تمامی سال‌ها
۲	جذب سرمایه‌گذاری خارجی	- اندک (متوسط سالیانه در حدود ۲۲۰ میلیون دلار) - عمدتاً متمرکز در بخش خدمات و سهم ناچیز بخش صنعت
۳	جذب سرمایه‌گذاری داخلی	- سرمایه‌گذاری ناچیز در بخش تولید و تمایل بیشتر به سرمایه‌گذاری در بخش تجارت و خدمات و علی‌الخصوص واردات کالا
۴	ایجاد اشتغال و توسعه مهارت نیروی انسانی	- سهم اندک از کل اشتغال کشور - ایجاد مشاغل ساده با سطح مهارت مورد نیاز پایین (عمدتاً در بخش خدمات)

ردیف	هدف	عملکرد
۵	سرمایه‌گذاری زیربنایی	- ناچیز و نیاز جدی مناطق آزاد به ایجاد زیرساخت‌ها
۶	ترانزیت کالا	- سهم اندک از بازار بین‌المللی ترانزیت کالا
۷	شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده	- سهم اندک واحدهای صنعتی و فعالیت اغلب شرکت‌ها و مؤسسات در حوزه تجارت و خدمات
۸	گردشگری	- سهم اندک در جذب گردشگر خارجی

مأخذ: مطالعات محقق.

با توجه به اطلاعات جدول فوق، که به روشنی حکایت از عدم موفقیت نسبی مناطق آزاد کشور در دستیابی به برخی اهداف اصلی ترسیم شده دارد، پرسشی که پیش می‌آید این است که چرا ایجاد مناطق آزاد جدید، تا بدین اندازه مورد توجه تصمیم‌گیران و سیاستگذاران کلان کشور قرار گرفته است؟

در این ارتباط به نظر می‌رسد نگرش اشتباه نسبت به مناطق آزاد سبب شده است به جای نگاه ملی و بلندمدت به این مناطق به‌عنوان کانون‌های رشد و توسعه کشور و بسیج تمامی نیروها و امکانات برای موفقیت مناطق موجود، ایجاد مناطق آزاد تبدیل به مطالبه‌ای استانی شود. این وضعیت شرایطی را رقم زده است که در حال حاضر، تقریباً در تمامی استان‌های مرزی کشور، یک منطقه آزاد ایجاد شده و یا در حال ایجاد است. شایان ذکر است در استان‌های مرکزی نیز، ایجاد مناطق ویژه اقتصادی متعدد، مورد توجه قرار دارد. بی‌تردید بروز چنین شرایطی سبب می‌شود به جای تجهیز کلیه امکانات و استعداد‌های کشور در جهت توسعه ملی، اهداف منطقه‌ای از ارجحیت بیشتری برخوردار شوند و بر این اساس رقابت‌های منطقه‌ای جایگزین مشارکت و همکاری‌های ملی شود.

فارغ از این موارد، چالش‌ها و مشکلات دیگری نیز وجود دارند که در مطالعات مورد بررسی به‌عنوان عوامل عدم موفقیت مناطق آزاد کشور، مورد توجه قرار گرفته‌اند. بررسی و واکاوی این چالش‌ها به‌منظور حصول شناخت نسبت به وضع موجود مناطق آزاد کشور، از اهمیت فراوانی برخوردار است. به‌ویژه آنکه در مطالعات مزبور، علاوه بر این چالش‌ها، پیشنهادهایی به‌منظور بهبود عملکرد مناطق آزاد کشور ارائه شده است. بنابراین تحلیل همزمان این موارد، می‌تواند حاوی نکات فراوانی باشد.

در این مسیر، به‌منظور جلوگیری از پراکندگی موضوع و ارائه تصویری شفاف از چالش‌ها و پیشنهاد‌های ارائه شده در مطالعات مورد بررسی، با استفاده از روش تحلیل محتوا و سطوح نهادی به دسته‌بندی چالش‌ها و پیشنهاد‌های مذکور پرداخته شده است. بر این اساس، طبقه‌بندی چالش‌ها و یا عوامل عدم موفقیت مناطق آزاد کشور، در جدول زیر ارائه شده است:

جدول ۹. طبقه‌بندی چالش‌های مناطق آزاد ایران بر حسب سطوح نهادی^۱

ردیف	چالش‌های مناطق آزاد ایران (علل عدم موفقیت)	طبقه‌بندی بر حسب سطوح نهادی			
		سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	سطح ۴
۱	مکان‌یابی نادرست		*		
۲	فضای نامساعد برای جذب سرمایه خارجی		*		
۳	بی‌ثباتی سیاسی و ضعف قدرت مرکزی در اتخاذ تصمیم‌های اساسی (اختلاف عمیق فکری قوای سه‌گانه در برخورد با مناطق آزاد)			*	
۴	ضعف مدیریت مناطق آزاد			*	
۵	دخالت‌های بی‌مورد عوامل خارج از منطقه (تداخل تصمیمات اجرایی دستگاه‌های ذیربط با فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده مدیریت مناطق آزاد)			*	
۶	وجود قوانین و مقررات دست و پاگیر		*		
۷	کمبود آموزش نیروی کار و بازده اندک نیروی انسانی		*		
۸	عدم سرمایه‌گذاری اولیه برای ایجاد زیربنای لازم		*		
۹	کمبود امکانات مالی و نقدینگی		*		
۱۰	کمبود ارتباطات و ضعف خدمات‌دهی و خدمات‌رسانی			*	
۱۱	ضعف تعمیر و نگهداری تأسیسات و امکانات زیربنایی و ناکارایی عملیاتی			*	
۱۲	جایگاه مبهم مناطق آزاد در اسناد توسعه‌ای کشور		*		
۱۳	عدم تنظیم سند راهبردی توسعه مناطق آزاد تجاری		*		
۱۴	عدم اولویت‌بندی نیازهای هر منطقه		*		
۱۵	ناآگاهی و عدم توجه به حساسیت سرمایه خارجی به امنیت و بازدهی فضای سرمایه‌گذاری		*		
۱۶	تعیین غیراصولی اهداف ایجاد مناطق آزاد		*		
۱۷	همزمانی اجراء نظارت و بهره‌برداری			*	
۱۸	افزایش هزینه‌های جاری مناطق آزاد			*	
۱۹	وجود برخی شرایط فرهنگی ناشی از باورها و اعتقادات مذهبی و نبود امکانات تفریحی مناسب برای گردشگران خارجی	*			
۲۰	رویکرد محرومیت‌زدایی بدون توجه به مزیت نسبی هر منطقه		*		
	فراوانی چالش‌ها در هریک از سطوح نهادی	۱	۸	۱۱	۰

مأخذ: همان.

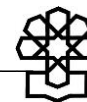
در جدول زیر، پیشنهاد‌های ارائه شده در مطالعات مورد بررسی، بر حسب سطوح نهادی، طبقه‌بندی شده‌اند:

۱. لازم به ذکر است برخی از موارد مورد بررسی قابلیت طبقه‌بندی در دو سطح را داشته‌اند که در برخی موارد که سهم نسبتاً مشابهی وجود داشته، به هر دو سطح اختصاص داده شده است.

جدول ۱۰. طبقه‌بندی پیشنهادهای ارائه شده در مطالعات مورد بررسی بر حسب سطوح نهادی

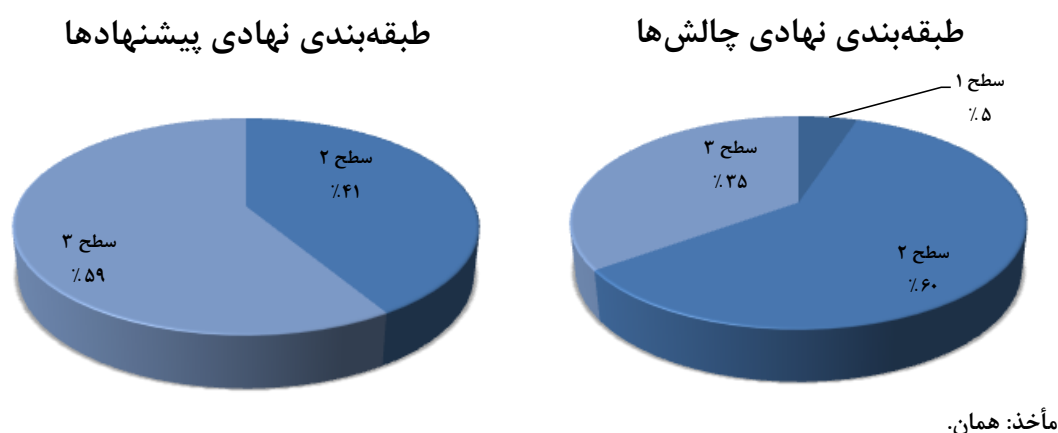
ردیف	پیشنهادهای ارائه شده	طبقه‌بندی بر حسب سطوح نهادی			
		سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	سطح ۴
۱	تنش‌زدایی، ثبات سیاسی و اقتصادی و پیوند با بازارهای بین‌المللی		*	*	
۲	تقویت و تسریع ایجاد زیرساخت‌ها		*		
۳	تسهیل، شفاف‌سازی و اصلاح قوانین و تسریع در رسیدگی به درخواست‌های سرمایه‌گذاری		*		
۴	جذب نیروهای متخصص و کارآمد و مدیران کارآفرین در مناطق آزاد		*		
۵	ایجاد امنیت برای سرمایه‌گذاری به‌خصوص سرمایه‌گذاران خارجی		*	*	
۶	آموزش و تربیت نیروی انسانی متخصص			*	
۷	آزادسازی رژیم تجاری کشور، خصوصی‌سازی و تقویت بخش خصوصی و رونق تشکیل شرکت‌های چندملیتی		*		
۸	تقویت مدیریت و ایجاد وحدت رویه و پشتیبانی مدیریت ملی از مناطق آزاد			*	
۹	کاهش وابستگی درآمد سازمان‌های مناطق آزاد از محل واردات		*		
۱۰	ارائه تسهیلات بانکی به طرح‌های با توجیه اقتصادی و فنی		*	*	
۱۱	کارآمد کردن سیستم بانکی و بیمه‌ای و ایجاد یک شعبه از بانک‌های معتبر بین‌المللی			*	
۱۲	کاهش وابستگی مناطق آزاد به دولت و کاهش دخالت دولت			*	
۱۳	کاهش قلمرو و تعداد مناطق آزاد		*		
۱۴	بررسی مناطق آزاد به‌عنوان پایلوت به‌منظور آمادگی عضویت در WTO			*	
۱۵	حذف وظایف توسعه منطقه‌ای، امنیت سرزمینی و محرومیت‌زدایی از وظایف مناطق آزاد		*		
۱۶	تعریف استانداردهای مشخص برای ارزیابی عملکرد مناطق آزاد		*		
۱۷	نظارت بر اجرای قوانین و اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی			*	
۱۸	اداره مناطق آزاد به‌صورت خودگردانی محلی			*	
۱۹	جلب مشارکت مردم			*	
۲۰	پیوند تمام مناطق آزاد با یکدیگر			*	
۲۱	بازتعریف و تعیین دقیق و شفاف اهداف تأسیس و استراتژی توسعه مناطق آزاد		*		
۲۲	انجام مطالعات بازاریابی و تهیه استراتژی بازاریابی			*	
۲۳	ایجاد منطقه آزاد انرژی در قشم			*	
۲۴	اطلاع‌رسانی و تبلیغات صحیح و به‌موقع درباره قوانین، مزایا و شرایط مساعد گردشگری جهت جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی			*	
۲۵	استفاده از منابع طبیعی، جاذبه‌های گردشگری مناطق آزاد و به‌کارگیری مدیران متخصص و تبلیغات مؤثر جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری			*	
۲۶	فعال کردن، تقویت و معرفی بورس کالا و بورس اوراق بهادار بین‌المللی			*	
فراوانی پیشنهادها در هریک از سطوح نهادی		۰	۱۲	۱۴	۰

مأخذ: همان.

براساس اطلاعات جدول فوق، ۶۰ درصد از چالش‌های مورد اشاره در مطالعات مورد بررسی، در سطح دوم نهادی طبقه‌بندی می‌شوند و ۳۵ درصد در سطح سوم قرار می‌گیرند. همچنین سهم هریک از سطوح اول و چهارم از چالش‌های مطرح شده به ترتیب ۵ و صفر درصد است. این درحالی است که ۵۹ درصد از راهکارها و پیشنهادهای ارائه شده در مطالعات، در سطح سوم نهادی طبقه‌بندی می‌شوند و ۴۱ درصد از پیشنهادها نیز در سطح دو نهادی طبقه‌بندی شده‌اند. شایان ذکر است در این مطالعات پیشنهادی در راستای بهبود زیرساخت‌های نهادی سطح اول ارائه نشده است که البته با توجه به طولانی بودن زمان مورد نیاز برای ایجاد تغییرات نهادی در سطح نخست، معمولاً کمتر مورد توجه قرار می‌گیرند. در نمودار زیر، درصد فراوانی چالش‌ها و راهکارهای ارائه شده، در چهار سطح نهادی مورد مقایسه قرار گرفته‌اند:

نمودار ۳۵. مقایسه چالش‌ها و پیشنهادها از منظر سطوح نهادی

باید توجه داشت که سطوح چهارگانه نهادی در تعامل تنگاتنگ و دوسویه با یکدیگر قرار دارند و مؤلفه‌های مربوط به هریک از سطوح، بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند. بنابراین ضروری است تأمین زیرساخت‌های نهادی نظیر بسترهای قانونی و تجهیزات و تأسیسات زیربنایی به‌عنوان امور مربوط به سطح دو، همراستا با مؤلفه‌های سطح یک که «فرهنگ» نمود عینی آن تلقی می‌شود، ایجاد شوند تا از این طریق مقبولیت سیاستگذاری‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای ارتقا یابد. بدین ترتیب زمانی که مؤلفه‌های سطح دوم به خوبی تنظیم شوند، مدیریت، اجرا و نظارت در سطح سوم، به نحو مطلوب‌تری عمل می‌کنند و در نهایت می‌توان انتظار داشت دستاوردهای مورد نظر (خُرد و کلان) که در سطح چهارم طبقه‌بندی می‌شوند، ظاهر شوند. بدیهی است در صورت تحقق اهداف توسعه‌ای، منتفع شدن جامعه از دستاوردهای توسعه و پایداری شرایط، به تدریج منجر به

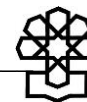
ارتقای سطح فرهنگ جامعه و هم‌گامی هر چه بیشتر آن با فرآیند توسعه خواهد شد و در چرخه تعامل سطوح چهارگانه نهادی، آثار توسعه‌ای به‌صورت باثبات‌تر و پایدارتر بروز می‌یابند.

طبقه‌بندی نهادی چالش‌های مناطق آزاد ایران و پیشنهادهای ارائه شده، حکایت از آن دارد که بیشترین چالش‌ها و پیشنهادهای، در سطح دو و سه بروز یافته است. در این ارتباط باید توجه داشت امور زیربنایی و بسترسازی قانونی که با وجود گذشت زمان نسبتاً طولانی از تأسیس مناطق آزاد کشور، مهمترین چالش‌های این مناطق در سطح دو به‌شمار می‌روند، در زمره پیش‌نیازهای ایجاد مناطق آزاد طبقه‌بندی می‌شوند و الزامی است قبل از به بهره‌برداری رسیدن مناطق، به نحو احسن تأمین شوند. بنابراین تا زمانی که اصلاحات اساسی در مسائل مربوط به سطح دو صورت نگیرد، نمی‌توان انتظار عملکرد مثبت از مناطق آزاد داشت.

ازسوی دیگر، چالش‌های سطح سه، نشان‌دهنده وجود نارسایی‌های اساسی در بُعد اجرا و مدیریت است. این بدان معناست که حتی با فرض مرتفع شدن تمامی چالش‌های سطح دو، در صورتی که توجه لازم به چالش‌های سطح سه نشود و بازنگری جدی در ساختار مدیریتی، اجرایی و نظارتی به‌عنوان مهمترین مؤلفه‌های سطح سه نهادی، صورت نپذیرد، باز هم نمی‌توان نسبت به تحقق اهداف و حصول دستاوردهای مطلوب، خوشبین بود.

بدین‌ترتیب ملاحظه می‌شود به‌دلیل بی‌توجهی به بایسته‌های توسعه و فلسفه اساسی برنامه‌ریزی توسعه در ارتباط با مناطق آزاد و نادیده گرفتن برخی روندهای گذشته (روندهایی که باید متوقف شوند، روندهایی که باید ایجاد شوند و روندهایی که باید استمرار یابند)، هماهنگی‌های لازم در ابعاد گوناگون توسعه مناطق آزاد ایجاد نشده و در نتیجه تراحم‌های ناشی از عدم هماهنگی‌ها، علیرغم صرف هزینه، زمان، منابع، سرمایه انسانی و انرژی فکری کشور، دستاورد قابل ملاحظه‌ای حاصل نشده است. ازجمله مهمترین این ناهماهنگی‌ها، به‌شرح زیر است:

- **ناهماهنگی در نظام تصمیم‌گیری و عدم اجماع ملی:** اجماع ملی به معنی اراده و توافق ملی و بسیج تمامی نیروها در راستای عملیاتی‌سازی برنامه‌های مد نظر است. این اجماع همه ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه را دربرمی‌گیرد. به‌عبارتی اگر توسعه مناطق آزاد به‌عنوان راهبرد توسعه ملی مورد توجه قرار گیرد، نیاز است در عرصه سیاسی، مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی به‌منظور افزایش تحقق‌پذیری توسعه مناطق آزاد طرح‌ریزی شود که برقراری روابط بین‌المللی آرام و بدون تنش با سایر کشورها از ملزومات اولیه آن به‌شمار می‌رود. در عرصه اقتصادی، ضروری است نقش مناطق آزاد در برنامه توسعه ملی به روشنی مشخص شود، اعتبارات لازم تخصیص داده شود و کلیه سیاست‌های اقتصادی در راستای حمایت از این مناطق جهت‌گیری شوند. از بعد فرهنگی- اجتماعی نیز باید آمادگی لازم در جامعه از طریق ارتقای سطح اعتماد عمومی به سیاست‌های کلان کشور ایجاد شود و

زمینه‌های افزایش سطح مشارکت آحاد جامعه ایجاد شود. بر این اساس هر چه مشارکت ذینفعان افزایش یابد، هزینه‌ها کمتر و دستاوردها بیشتر خواهد بود.

این درحالی است که بر اساس تجربه چندین ساله فعالیت مناطق آزاد در کشور، به نظر نمی‌رسد اعتقاد راسخی در همه ارکان تصمیم‌گیری کشور نسبت به کارآمدی راهبرد توسعه صادرات به‌طور عام و ابزار مناطق آزاد به‌طور خاص وجود داشته باشد و بنابراین مناطق آزاد به گونه‌ای شایسته، مورد حمایت قرار نگرفته‌اند. در این ارتباط، عدم موفقیت در ایجاد زیرساخت‌ها و عدم جذب منابع سرمایه‌ای، گواهی بر این مدعاست. بر این اساس در تأسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد به‌عنوان کانون‌های توسعه کشور، تنها به صورت ظاهری عمل شده است. این وفاداری به ظاهر تا بدانجا پیش رفته است که مناطق آزاد را از ابزاری برای توسعه ملی به مطالبه‌ای استانی بدل کرده است که در بهترین حالت، ایجاد برخی امتیازات و رفع محرومیت از منطقه‌ای خاص را دنبال می‌کنند.

- **ناهماهنگی میان خواست ملی و خواست منطقه‌ای:** در برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای، توسعه منطقه‌ای باید در راستای توسعه ملی صورت پذیرد. اما به نظر می‌رسد در خصوص مناطق آزاد کشور، منافع و مطالبات منطقه‌ای در اولویت نخست قرار گرفته است. این نگرش نه تنها منجر به تحقق اهداف توسعه منطقه‌ای و محرومیت‌زدایی از مناطق نشده، بلکه حتی با منافع بلندمدت ملی نیز در تضاد است و در نهایت نتیجه‌ای بجز ایجاد رانت برای گروهی خاص، توسعه خدمات توزیعی به‌ویژه در زمینه واردات کالا و ناتوانی در توسعه فعالیت‌های تولیدی دربر نداشته است.

- **ناهماهنگی‌های اجرایی:** تداخل وظایف و اختیارات میان دستگاه‌های ذی‌مدخل در مناطق آزاد نظیر سازمان مناطق آزاد، فرمانداری و بخشداری موجب ایجاد اصطکاک در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌ها می‌شود که علی‌الخصوص در صورت همراستا نبودن تصمیمات، موانع و محدودیت‌های فراوانی بر سر راه اجرای برنامه‌های توسعه‌ای منطقه ایجاد می‌شود.

- **ناهماهنگی میان سیاست‌ها:** سیاست‌های مربوط به توسعه صادرات، مهمترین سیاست‌های اجرایی در مناطق آزاد محسوب می‌شوند. این درحالی است که سیاستگذاری برای تأمین هزینه‌ها و احداث زیرساخت‌ها به گونه‌ای بوده است که سازمان‌های مناطق برای کسب درآمد به عوارض حاصل از واردات متکی شده‌اند. این رویه، سبب انحراف جدی مناطق آزاد از اهداف راهبردی‌شان شده است.

- **ناهماهنگی میان بخش دولتی و بخش خصوصی:** با توجه به نقش محوری که در توسعه مناطق آزاد برای بخش خصوصی در نظر گرفته شده است، سیاستگذاری‌ها باید به گونه‌ای باشد که فضا برای تعامل بخش دولتی و بخش خصوصی به صورت حداکثری فراهم شود که نتیجه آن، سپردن امور تا حد امکان به بخش خصوصی است. در این مسیر نکته کلیدی در جذب سرمایه‌گذاری‌های خصوصی، به رسمیت شناختن حق کسب سود و منفعت اقتصادی برای سرمایه‌گذار و ایجاد فضای اطمینان از آینده سرمایه‌گذاری است. در این مسیر، مهمترین وظیفه دولت، آماده کردن زیرساخت‌های

مورد نیاز برای این امر است. این در حالیست که عملکرد مناطق آزاد کشور در خصوص جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی حکایت از آن دارد که فضای سرمایه‌گذاری در این مناطق، آنچنان مساعد نبوده است. در این ارتباط می‌توان گفت، زمانی که دولت مسئولیت‌های بنیادی خود را که شامل سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی و ایجاد زیرساخت‌های اولیه می‌شود، به عهده نمی‌گیرد، بخش خصوصی اعتمادی به جدیت دولت نسبت به تحقق برنامه‌های توسعه‌ای مورد نظر و در نتیجه آینده سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد نخواهد داشت.

- **ناهماهنگی‌های فرهنگی- اجتماعی:** در حال حاضر، در برخی مناطق آزاد کشور، ساکنان بومی با مناطق آزاد تقریباً ارتباطی ندارند و گویا حصار میانی مناطق بومی‌نشین با محدوده مناطق آزاد کشیده شده است. این در حالی است که لازمه موفقیت، مشارکت همه‌جانبه مردم با طرح‌های این‌چنینی است و لازمه جلب مشارکت نیز تشریک مساعی و ایجاد منافع مشترک است.

بدین ترتیب ملاحظه می‌شود ناهماهنگی‌ها در ابعاد مختلف وجود دارند و موانع جدی در فرآیند توسعه مناطق آزاد به‌وجود آورده‌اند. بنابراین به‌منظور تحقق اهداف مورد نظر، دولت موظف است در وهله اول، ریشه‌های ایجاد و تداوم این ناهماهنگی‌ها را شناسایی کند و در جهت برطرف ساختن آنها، اقدامات جدی را در دستور کار قرار دهد. در این مسیر ابتدا باید مطالعات جامعی با استفاده از دیدگاه آینده‌شناختی و لحاظ آینده ایران در تجارت بین‌الملل صورت گیرد تا مشخص شود مناطق آزاد بهترین ابزار در ارتقای جایگاه کشور در تجارت جهانی و تحقق اهداف توسعه ملی هستند یا خیر؟ در صورتی که اجماع ملی مبنی بر استفاده از مناطق آزاد در فرآیند توسعه ملی به‌وجود آید، پیشنهاد می‌شود:

- **تغییر نگرش نسبت به مناطق آزاد:** مناطق آزاد باید به‌عنوان یک ابزار توسعه ملی در نظر گرفته شوند و به‌شدت از برخوردهای سیاست‌زده و کوتاه‌مدت پرهیز شود تا از تبدیل آن به یک مطالبه استانی جلوگیری شود. در این ارتباط باید موفقیت هریک از مناطق آزاد کشور، به یک خواست عمومی بدل شود.

- **واقع‌بینی در تبیین شرایط موجود:** در این ارتباط باید توجه داشت تکیه بر مزیت‌های جغرافیایی و طبیعی، شرط کافی برای موفقیت مناطق آزاد کشور به‌شمار نمی‌رود. به‌ویژه در شرایطی که رقابت منطقه‌ای، طی سال‌های اخیر، پیشرفت قابل ملاحظه‌ای در عرصه تجارت بین‌المللی داشته‌اند.

- **تقویت توان تولید:** موفقیت مناطق آزاد کشور منوط به توسعه فعالیت‌های مولدی است که از قابلیت رقابت‌پذیری لازم در عرصه‌های بین‌المللی برخوردار باشند. در این مسیر شایسته است نظارت کافی برای هدایت هدفمند فعالیت‌های اقتصادی که در این مناطق شکل می‌گیرند، وجود داشته باشد. بدیهی است هر گونه انحرافی در این زمینه باید در همان ابتدا از بین برود تا ساختار اقتصادی مناطق بر پایه فعالیت‌های نامولد ساماندهی نشود.

- تحلیل صحیح عملکرد مناطق و اصلاح آن: کشورهایی که تجربیات موفق در حوزه مناطق آزاد به دست آورده‌اند، عمدتاً در محدود مناطق آزاد خود، اهداف محدود و مشخصی را مورد توجه قرار داده‌اند و با واکاوی دقیق عملکرد این مناطق، اقدام به رفع مشکلات و چالش‌های پیرامون آن کرده‌اند. بنابراین لازم است عملکرد مناطق آزاد به خوبی مورد بررسی قرار گیرد و علل عدم کامیابی و کسب موفقیت در این مناطق، با ژرف‌نگری تحلیل شود.

- ایجاد بانک اطلاعاتی مناسب در ارتباط با عملکرد و وضعیت مناطق آزاد: با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، مناطق آزاد در زمینه آمار و اطلاعات با فقر و کمبودهای جدی روبرو هستند. به‌طوری که بسیاری از مطالعات صورت گرفته در این زمینه یا با محدودیت دسترسی به منابع آماری روبرو بوده‌اند و یا آمارهای مخدوش ارائه کرده‌اند. بنابراین ایجاد بانک اطلاعاتی مناسب می‌تواند امکان مشارکت تمامی بدنه پژوهشی کشور را جهت بررسی مناطق آزاد و ارائه توصیه‌های راهبردی فراهم سازد.

- ایجاد ثبات اقتصادی و سیاسی: لازمه مشارکت در تجارت بین‌الملل و جذب سرمایه‌گذاری، برخورداری از ثبات اقتصادی و برقراری روابط سیاسی پایدار با جامعه بین‌المللی است. بنابراین نیاز است به این موضوع در سیاستگذاری‌های داخلی و خارجی کشور، توجه ویژه‌ای شود.

- پرهیز از دیدگاه محرومیت‌زدایی نسبت به مناطق آزاد: وجود زیرساخت‌ها و نیروی کار ماهر، عاملی کلیدی در موفقیت مناطق آزاد و جذب سرمایه‌گذاری‌های خصوصی به‌شمار می‌رود. بنابراین در صورتی که از مناطق آزاد انتظار محرومیت‌زدایی وجود داشته باشد و در همین راستا، این مناطق در مناطق محروم و عدم برخورداری از زیرساخت و سرمایه انسانی لازم، جانمایی شوند، نه در ایفای نقش منطقه آزاد به‌عنوان یک کانون توسعه اقتصادی موفق خواهند بود و نه در محرومیت‌زدایی و نتیجه‌ای جز هدررفت منابع، در پی نخواهند داشت.

- حمایت و پرورش بخش خصوصی: یکی از ویژگی‌های اقتصاد ایران، سهم بزرگ دولت در اقتصاد و بخش خصوصی ضعیف است. بنابراین نمی‌توان از بخش خصوصی که گاه‌گاه برای حیات خود نیازمند برخورداری از حمایت‌های دولت است، انتظار چندانی برای سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در محدوده مناطق آزاد داشت. در این ارتباط باید ضمن اهتمام بیشتر دولت در تأمین زیرساخت‌ها، نسبت به تقویت و پرورش بخش خصوصی قدرتمند نیز اقدام شود.

- دیدگاه محتاطانه نسبت به ایجاد مناطق آزاد جدید: در مورد ایجاد مناطق آزاد در دیگر نقاط کشور، نباید چندان مشتاقانه نگریست. فراموش نشود مناطق آزاد فعال کشور، هنوز گرفتار بسترسازی‌های اولیه هستند و منافع چندانی نصیب کشور نکرده‌اند. بنابراین در چنین شرایطی، ایجاد مناطق آزاد جدید، می‌تواند به هدررفت منابع، گشودن پنجره دیگری به روی واردات و در نهایت سرخوردگی و سلب اعتماد جامعه نسبت به موفقیت سیاست‌های عمومی منجر شود.

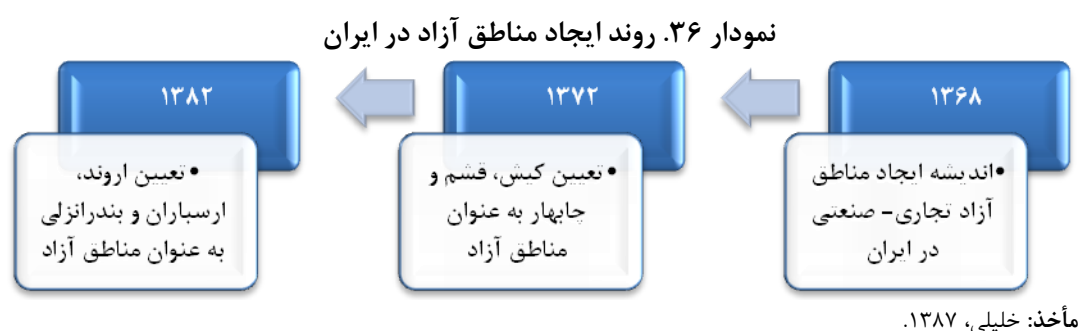
پیوست‌ها

در این قسمت خلاصه ۸۲ مقاله مورد بررسی به همراه اطلاعات مربوط به نویسندگان و محل انتشار آنها ارائه شده است. همچنین به منظور سهولت در به‌کارگیری نتایج ارائه شده در این بخش، مقالات مذکور از منظر موضوعی در بخش‌های «اهداف و راهبردها»، «تأثیر مناطق آزاد بر اقتصاد»، «عملکرد مناطق آزاد»، «سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، «نقش مناطق آزاد در توسعه صادرات»، «توسعه گردشگری در مناطق آزاد»، «مناطق آزاد در برنامه‌های توسعه»، «قوانین مرتبط با مناطق آزاد» و «سایر موضوعات در ارتباط با مناطق آزاد» طبقه‌بندی شده است.^۱

پیوست الف - مناطق آزاد؛ اهداف و راهبردها

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱	اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده	عبدالرسول خلیلی	ماهنامه آغاز، شماره ۳، مرداد ۱۳۸۷ : ۳۸
روش تحقیق: توصیفی			

براساس مطالب ارائه شده در این مطالعه، در کشور چین هم اکنون تعداد ۱۸۰ منطقه آزاد وجود دارد که حدود نیمی از صادرات آن از طریق این مناطق به خارج صورت می‌گیرد. در امارات متحده عربی هم اکنون ۹ منطقه آزاد وجود دارد که از قانونمندی کامل و زیربنای لازم برخوردار هستند. روند اندیشه ایجاد مناطق آزاد به شکل نمودار زیر است:

تفاوت مناطق آزاد مصوب سال ۱۳۸۲ با سال ۱۳۷۲ در این است که ورود کالای همراه مسافر از این سه منطقه آزاد جدیدالتأسیس به سایر نقاط کشور به هر میزان ممنوع است.

۱. لازم به ذکر است در برخی موارد نویسنده مقالات در مقاله مشخص نشده است و علیرغم نامه‌نگاری‌های صورت گرفته با ماهنامه‌ها و فصلنامه‌های مرتبط، به دلیل قدیمی بودن مقالات مذکور و یا انحلال مجلات مورد نظر، امکان دستیابی به اسامی نویسندگان در موارد اندکی امکانپذیر نگردید. اما با در نظر مفاهیم و تحلیل‌های ارائه شده در آنها، در نهایت در جامعه آماری این مطالعه قرار گرفته‌اند.

در مقایسه سابقه ایجاد مناطق آزاد در جهان و ایران ملاحظه می‌شود که بین تأسیس اولین منطقه آزاد در جهان در بندر شانون ایرلند و ایران حدود ۳۰ سال فاصله وجود دارد. نکته این است که زمانی مسئولان اقتصادی کشور به اهمیت مناطق آزاد پی بردند که دوره مناطق آزاد در نیا به پایان رسیده بود و اقتصاد دنیا در فرآیند توسعه‌ای و جدید خود به این نتیجه رسید که در عصر جهانی شدن، مناطق آزاد با مفهوم اولیه خود دیگر کارایی لازم را ندارند و بدون تطبیق با اصول تجارت جهانی جدید نخواهند توانست سر از بازارهای هدف بین‌المللی درآورند. این مسئله نشان می‌دهد که کشور ما در استفاده از ابزار اقتصادی مناطق آزاد، یک دوره عقب‌تر بوده و به لحاظ تأخیر در استفاده از این ابزار، بهره‌برداری لازم را از این مناطق نداشته است.

۱-۱. گذشته تاریخی مناطق آزاد

سابقه تاریخی مناطق آزاد تجاری-صنعتی به نزدیک به دو هزار سال پیش باز می‌گردد. در آن دوران مناطق یا بنداری را به‌عنوان مناطق یا بنادر آزاد در نظر می‌گرفتند که در آنجا بتوانند محدودیت‌های اقتصادی و بازرگانی موجود را اعمال نکنند.

به این ترتیب بود که کالاها بدون حقوق و عوارض و محدودیت‌های گمرکی در این مناطق آزاد تخلیه و مجدداً به نقاط دیگر حمل می‌شد. این کار درواقع همان صادرات مجدد است که امروزه در مناطق آزاد انجام می‌شود.

بعد از جنگ جهانی دوم در بعضی از مناطق جهان مانند سنگاپور، هنگ‌کنگ، بندر آزاد هامبورگ در آلمان، کپنهاگ در دانمارک و ... با توجه به موقعیت خاص ارتباطی و بازرگانی خود به‌عنوان مناطق آزاد مطرح شدند. اما ایجاد منطقه آزاد با مفاهیم جدید با آغاز دهه ۱۹۶۰ میلادی برابر با سال ۱۳۳۹ شمسی برای اولین بار در بندر شانون در ایرلند صورت گرفت که به سرعت نیز در کشورهای دیگر به‌خصوص خاور دور در آسیا گسترش یافت.

۱-۲. تعریف جدید منطقه آزاد

منطقه آزاد تجاری، قلمرو معینی است که غالباً در محدوده داخل یک بندر یا در مجاورت آن قرار گرفته و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان مجاز شناخته شده است، چنان‌که کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی از این مناطق صادر یا به این مناطق وارد کرد و آنها را برای مدتی در انبار ذخیره و در صورت لزوم بسته‌بندی و مجدداً صادر کرد.

ازسوی دیگر می‌توان گفت منطقه آزاد ناحیه صنعتی ویژه‌ای است که تولیدات آن جهت‌گیری صادراتی دارند. تسهیلات این مناطق جهت جلب سرمایه‌گذاران خارجی و تسهیل استقرار آنهاست و معمولاً با مشوق‌های دیگری نیز همراه است.

۳-۱. ویژگی‌های مناطق آزاد

مناطق آزاد عموماً سه ویژگی زیر را دارند:

- به‌عنوان مکانی تجاری که در آنجا کارفرمایان و بنگاه‌ها به‌طور آزادانه می‌توانند مواد خام، کالاهای نیمه‌ساخته، ماشین‌آلات و تجهیزات خود را بدون عوارض گمرکی، تعرفه و مالیات وارد کرده و به تولید و یا سرمایه‌بندی کالا اقدام کرده و با کمترین محدودیت و مقررات صادر نمایند.

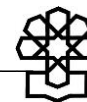
- به‌عنوان مکان صنعتی که در انجام ساختمان‌های استاندارد جهت تأسیس کارخانه، ارائه خدمات عمومی و امکانات صنعتی توسط دولت ایجاد شده تا تسهیلات لازم را جهت تولیدات صنعتی فراهم نماید. برای سهولت صادرات معمولاً این مناطق در نزدیکی بندر یا فرودگاه ساخته و به‌وسیله یک کادر اداری مستقل اداره می‌شود تا کارها را با کمترین زمان و مقررات انجام دهد. بنابراین مناطق آزاد زیرساخت‌های مخصوصی را ارائه می‌نمایند که معمولاً در خارج از آن مناطق وجود ندارد. هم‌چنان‌که یک کشور توسعه می‌یابد و زیرساخت‌های اقتصادی آن در سطح ملی بهبود پیدا می‌کند، جذابیت نسبی این مناطق کاهش یافته و به نسبت گذشته از اعتبار می‌افتند.

- صنایع و بنگاه‌های مستقر در مناطق آزاد معمولاً از مجموعه‌ای از امتیازات و تسهیلات سرمایه‌گذاری و صادرات نظیر معافیت مالیاتی برخوردار می‌شوند.

مناطق آزاد دنیا اغلب از نظر قانونمندی، کامل و از تسهیلات زیرساختی و زیربنای لازم در زمینه فرودگاه، شبکه حمل‌ونقل و دسترسی به ساحل دریا، تسهیلات برای حمل محموله‌های کانتینری، ساختمان و کارگاه‌ها و کارخانجات کارآ و استاندارد، ارتباطات و تسهیلات مخابراتی، شبکه‌های برق‌رسانی، آب و پشتیبانی خدماتی شامل خدمات فیزیکی عرضه یا تولید نیروی الکتریسیته و آب و فاضلات، دفع زباله و ... برخوردار هستند.

به‌علاوه حجم انبارها، کیفیت و کمیت راه‌ها، امکانات اسکله‌ها، بنادر، هتل، شبکه‌های توزیع آب و برق، هزینه انرژی، حجم سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی، سهولت تأمین منابع مالی برای سرمایه‌گذاری زیربنایی، مشارکت بخش خصوصی در زیربناسازی و هزینه مطالعات و تحقیقات نیز در مناطق آزاد موفق دنیا قابل توجه است.

کشورهای مذکور با تأکید بر مناطق آزاد تجاری خواهان جذب سرمایه و تکنولوژی مدرن شده و منابع بلااستفاده خود را مورد استفاده قرار داده و از نیروی کار مازاد خود بهترین استفاده را می‌نمایند. با فراهم کردن تسهیلات زیربنایی و ارائه امکانات و انگیزه‌های لازم انتظار می‌رود که سرمایه‌های خارجی از معافیت‌های مالیاتی و حذف قوانین و مقررات دست‌وپاگیر اداری برخوردار شده و بخشی از فعالیت‌های تولیدی خود را به این کشورها منتقل کنند و از طریق شبکه‌های گسترده جهانی با این مراکز پیوند برقرار کرده و موجبات توسعه صنعتی کشور را فراهم نمایند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲	اهداف راهبردی مناطق آزاد در سند چشم‌انداز توسعه کشور	مهندس مهدی غفاریان - سازمان منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس جنوبی	ماهنامه نفت و انرژی، شماره ۳۸، آبان ۱۳۸۷ : ۱۴
روش تحقیق: توصیفی			

برای تحقق سند چشم‌انداز کشور در افق بیست‌ساله آینده، الزاماتی مد نظر بوده‌اند که قرار است در قالب ۴ برنامه پنج‌ساله طراحی و پیاده شوند. رشد پایدار اقتصادی دانایی‌محور (برنامه چهارم توسعه)، تثبیت مبانی رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی (برنامه پنجم توسعه)، توسعه مستمر پایدار و دانش‌بنیان کشور (برنامه ششم توسعه) و تأمین عدالت اجتماعی (برنامه هفتم توسعه)، مأموریت‌های نظام برنامه‌ریزی کشور در طی این سند و در جهت تحقق آن هستند.

۱-۲. انواع مناطق آزاد

از زمان تأسیس نخستین منطقه آزاد تاکنون، نسل‌های متعدد مناطق آزاد با رسالت‌های گوناگون و با توجه به شرایط زمانی و مکانی مختلف پدید آمده‌اند. مدل ابتدایی این مناطق دارای شرایط و ویژگی‌های تجاری بود. ابتدا در سال ۱۸۸۸ میلادی، با رفع موانع و محدودیت‌های تجاری در بندر هامبورگ، رونق و شکوفایی را برای این منطقه به ارمغان آورد، به گونه‌ای که کشورهای دیگر به مشابه‌سازی و الگو برداری از هامبورگ پرداختند.

بعد از خاتمه جنگ دوم جهانی، مدل دوم و سوم مناطق آزاد با شرایط و ویژگی ایجاد صنایع و ارائه خدمات به‌وجود آمدند. بنادری نظیر جنوا در ایتالیا و رتردام در هلند از این گونه هستند. کارخانه‌ها و صنایع بزرگ که علاوه بر منابع اولیه و نیروی کار ارزان، به دنبال فاصله گرفتن و جذب مقررات گمرکی دست‌وپاگیر و هزینه‌بر بودند، در این مناطق مستقر شدند و با ایجاد خوشه‌های صنعتی و کاهش هزینه‌ها، به تولید کالاهای ارزش‌افزاینده پرداختند. همچنین ارائه خدمات بازرگانی که دیگر جزء خدمات جدا نشدنی مناطق آزاد شده بود با پشتوانه تولید ارزان رونق بیشتری یافت.

تفکر جذب سرمایه و فناوری به دنبال جذب صنایع و تأسیسات فنی جهت راهکاری برای کاهش قیمت تولید و افزایش قدرت رقابت در بازارهای جهان، موجب گسترش و توسعه این‌گونه مناطق آزاد در بین کشورهای کمتر توسعه‌یافته گردید، بندر کاندلا در هند از این نمونه است.

مدل چهارم مناطق آزاد در دهه ۱۹۷۰ میلادی تشکیل و فرم‌دهی گردید. در پی توسعه سیاسی و اقتصادی جهان و انقلاب در فناوری، نسل جدید مناطق آزاد از مناطق خدماتی - صنعتی به مناطق آزاد بر پایه دانش همانند پارک‌های صنعتی علمی - پژوهشی ارتقا پیدا کرد. این‌گونه مناطق آزاد ابتدا در آمریکا ایجاد شدند و سپس در دیگر کشورها گسترش یافتند. به‌منظور ارتقای توان صنایع با فناوری بالا و همچنین تجاری‌سازی یافته‌های تکنولوژیک، برخی مناطق شهرها یا حومه آنها که شامل تعداد

بیشتری از مناطق تحقیقاتی و دانشگاهی بود. به عنوان مناطق مناسب برای ایجاد این گونه مناطق آزاد انتخاب شدند و با ارائه تسهیلات و امتیازات ویژه، مکان مناسب برای رشد و ترقی این صنایع را فراهم ساختند. پارک تحقیقات استنفورد از این نمونه است.

مدل پنجم مناطق آزاد مناطق با تمامی کارکردهایی بود که تاکنون در دوره توسعه مناطق آزاد تعریف شد و همین دلیل منطقه ویژه اقتصادی جامع نامگذاری گردید. بدین معنی که کلیه فعالیت‌های صنعتی، تجاری و خدماتی بر پایه دانش در این مناطق امکان حضور دارند. از خصوصیات این مناطق، وسعت جغرافیایی، قوانین و امتیازات خاص برای فعالان اقتصادی، اهداف چندمنظوره و جامع در زنجیره‌های صنعتی سرزمین اصلی است. مانائوس برزیل و بنادر جامع مثل هنگ‌کنگ، سنگاپور نمونه‌های شناخته شده از این مناطق هستند.

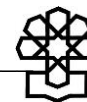
ششمین مدل دارای رسالت سایر مناطق آزاد می‌باشد، منتهی فرمانطقه‌ای در تعامل با سرزمین اصلی برای کسب درآمد ارزی و ایجاد ارزش افزوده به فعالیت می‌پردازد. مناطق آزاد اقتصادی فرامرزی مفهومی جدید و پذیرفته شده است که هر دو مفهوم منطقه آزاد اقتصادی و همگرایی اقتصادی منطقه‌ای را دربردارد.

دولت‌های همجوار این گونه مناطق را در یک محدوده فرامرزی با ساختار اداری پیشرفته و سازمان یافته بر مبنای همکاری، شکل می‌دهند. نظام اداری این مناطق و شرکت‌های شکل یافته مسئولیت اصلی مشارکت و توسعه اقتصادی را برعهده می‌گیرند. سیاست‌های توجیهی اقتصادی و حمایت‌های مالی دولتی و غیردولتی به همراه زیرساخت‌های پیشرفته باعث می‌شود تا مناطق آزاد فرامرزی بتوانند بر پایه سیاست اقتصاد مبتنی بر بازار به اهداف بلندمدت اقتصادی و سیاسی خود دست یابند.

رشد سه جانبه مناطق آزاد فرامرزی در سنگاپور و مالزی و اندونزی یا در تایلند و مالزی و سوماترا و یا در منطقه مکونگ ریو (چین، تایلند، برمه، لائوس، ویتنام، کامبوج) باعث پیشرفت چشمگیری در تبادل اطلاعات، تفاهم متقابل، سرمایه‌گذاری و انتقال فناوری و همچنین بهبود زیرساخت‌ها شده است. این مناطق نقش استراتژیکی در ترویج همگرایی اقتصادی منطقه‌ای، همکاری اقتصادی و سرانجام توسعه اقتصاد ملی و توسعه تکنولوژیک سرزمین اصلی ایفا می‌کنند.

۲-۲. جمع بندی

اگرچه فضای کسب و کار در ایران نامناسب است، با وجود این باید ترتیبی داد تا برای خلق فرصت‌های بزرگ تجاری و سرمایه‌گذاری‌های خارجی و داخلی و به فعل درآوردن توانمندی‌ها و ظرفیت‌های عظیم اقتصادی و راهبردی، سازوکارهای تجارت بین‌المللی به خوبی شناخته و سیاست‌های ملی و منطقه‌ای حساب شده‌ای اتخاذ شود. در پی آن، مناطق آزاد ایران می‌توانند براساس زمینه‌های فعالیت تعریف

شده و استاندارد، موقعیت شایسته‌ای را در فرآیند بازرگانی جهانی به‌دست آورند و به مناطق آزاد مهمی برای تجارت، صنعت و گردشگری تبدیل شوند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳	مناطق آزاد، اهداف و کارکردها	شادی اصفیا	هفته‌نامه گسترش صنعت، شماره ۱۷۸، شنبه ۲۸ بهمن ۱۳۸۵: ۲۷
روش تحقیق: توصیفی			

۳-۱. ویژگی‌هایی که باید در مورد مناطق آزاد در نظر گرفته شود

- مناطق آزاد وابسته به جغرافیای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و براساس شرایط زمانی، مکانی و زیرساخت‌ها و حتی آب و هوایی متفاوت بوده و هر کدام باید به‌صورت مجزا مورد توجه و برنامه‌ریزی قرار گیرند.
- هر منطقه آزاد وابسته به خصوصیات ماهوی و برنامه‌های از پیش تدوین شده، دارای دورنمای مشخص با یک فعالیت عمده و اصلی و تعدادی خرده فعالیت که همگی موازی و همسو با فعالیت تعریف می‌شوند، بوده و مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.
- مهمترین ویژگی مناطق آزاد پویا بودن آنها در راستای اهداف و چشم‌انداز اصلی و منطبق با تغییرات منطقه‌ای و جهانی است. درواقع مدیریت مناطق آزاد با برنامه‌ریزی هوشمند و با اطلاع مداوم از تغییرات جهانی و منطقه‌ای موجبات لازم برای تحقق توسعه منطبق بر اهداف و برنامه از پیش تعیین شده را فراهم می‌آورد. اعطای امتیازات خاص و ایجاد جاذبه و شرایط رقابتی ازجمله ابزار مهم دولت برای تقویت پویایی در این مناطق است.
- از دیگر ویژگی‌های بسیار مهم مناطق آزاد آن است که این مناطق به‌صورت هدفمند مهاجرپذیر هستند و دولت شرایط و تسهیلات مناسب برای مهاجرت افراد غیربومی را به منطقه فراهم می‌آورد.
- با توجه به حجم بالای سرمایه‌گذاری‌های دولتی و غیردولتی، مناطق آزاد بسیار استراتژیک بوده و ایجاد امنیت و از آن مهمتر تضمین امنیت در این مناطق بسیار مهم است. در همین ارتباط نیروهای انتظامی، دستگاه‌های قضایی و بیمه مهمترین ارکان مربوطه هستند.

۳-۲. مهمترین موانع پیش روی مناطق آزاد

- فقدان سازمان‌های اجرایی مناسب و عدم برخورداری از مدیریت صحیح و کارآ با ضریب ۳۲ درصد،
- محدودیت و نارسایی قوانین و مقررات با ضریب ۲۵ درصد،
- اثر سیاست‌های دولت با ضریب ۲۵ درصد،
- محدودیت منابع و زیرساخت‌ها با ضریب ۱۸ درصد.

پیوست ب - تأثیر مناطق آزاد بر اقتصاد

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴	نقش مناطق آزاد در اقتصاد کشورها	فاطمه علی میرزایی	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۴، بهمن ۱۳۸۷: ۲۸
روش تحقیق: توصیفی			

۴-۱. استراتژی توسعه صادرات و گسترش مناطق آزاد در جهان

- رشد سریع تجارت بین‌الملل از ویژگی‌های برجسته قرن بیستم محسوب می‌شود که از نرخ رشد تولید جهانی نیز پیشی گرفته است. در این زمینه استراتژی جایگزینی واردات و استراتژی توسعه صادرات، دو راهبرد عمده کشورها در زمینه تجارت و صنعتی شدن است که هریک مورد توجه کشورهای مختلف جهان قرار گرفتند، اما به مرور اقبال به سوی توسعه صادرات در سطح دنیا افزایش یافت.

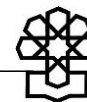
- بدین ترتیب یکی از تحولات عمده ساختار اقتصاد جهانی از نیمه دوم دهه ۱۹۶۰ به بعد، اتخاذ سیاست توسعه صادرات توسط کشورهای مختلف جهان بوده است. گسترش ایده مناطق آزاد، بخشی از مباحث گسترده در زمینه عملیاتی‌سازی این استراتژی توسعه صنعتی است که بسیاری از کشورها از جمله ایران، به آن روی آورده‌اند.

- در این ارتباط، اعمال مقررات گمرکی سخت و شدید برای حمایت از صنایع داخلی، ضمن ممانعت از واردات بی‌رویه کالاهای خارجی، برای جریان صدور کالاهای داخلی نیز نامطلوب است. بنابراین برخی از کشورها برای رفع این تضادها و توسعه صادرات، مناطق خاصی را ایجاد کردند تا با تمرکز بر تولید کالاهای صادراتی در این نواحی، تشویق‌های صادراتی را بدون مغایرت با اهداف حمایتی داخلی، اعمال کنند. بنابراین مناطق آزاد با هدف توسعه صنایع صادراتی با کمک سرمایه‌های خارجی شکل گرفتند. در این زمینه موفقیت در ایجاد این مناطق، گامی در جهت تضمین موفقیت سیاست توسعه صادرات محسوب می‌شود.

۴-۲. تعریف منطقه آزاد تجاری

- منطقه آزاد تجاری بخشی از قلمرو یک کشور است که کالای عرضه شده در آنجا به‌طور کلی از لحاظ حقوق و عوارض ورودی مانند کالایی محسوب می‌شود که خارج از قلمروی گمرکی بوده و مشمول نظارت‌های گمرکی معمول نیست.

- یونیدو (UNIDO) مناطق آزاد را وسیله‌ای برای تشویق توسعه صنعتی با هدف صدور کالاهای صنعتی می‌داند. آنکتاد (UNCTAD) معتقد است ساختار فعلی تجارت جهانی به زیان کشورهای توسعه نیافته است و مناطق آزاد ابزاری برای دگرگونی این ساختار به نفع کشورهای مذکور است.

سازمان تجارت جهانی (WTO) مناطق آزاد را ابزاری برای گسترش تجارت بین‌الملل و یاری‌دهنده توسعه می‌داند. سازمان بین‌المللی کار (ILO) نیز مناطق آزاد را به‌لحاظ اشتغالزایی و کاهش بیکاری مثبت ارزیابی کرده است.

۳-۴. وضعیت مناطق آزاد در ایران

- ایران از نظر شرایط جغرافیایی و موقعیت استراتژیک نسبت به اغلب کشورهای همجوار، از شرایط مساعدتری برخوردار است؛ اما آنچه که می‌تواند سبب شود پتانسیل‌های استراتژیک و جغرافیایی ایران در جهت تحقق اهداف مناطق آزاد سودمند واقع شود، فراهم کردن شرایط و زیرساخت‌های لازم از قبیل امکانات و تجهیزات سخت‌افزاری، حمایت‌های قانونی و تخصیص تسهیلات است.

- برای مناطق آزاد در ایران علاوه بر توسعه صادرات اهداف دیگری نظیر جذب سرمایه‌گذاری خارجی و جذب تکنولوژی‌های برتر در نظر گرفته شده است. که بعد از گذشت حدود دو دهه از فعالیت رسمی اولین مناطق آزاد در ایران، بررسی‌های انجام شده حکایت از عدم توفیق آنها داشته است.

- در این ارتباط، عدم همسویی اقتصادی ملی با منطقه‌ای، رها شدن مناطق پس از اعلام آنها به‌عنوان منطقه آزاد، عدم تأمین بودجه لازم از سوی دولت برای این مناطق و عدم تأمین امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری در مناطق که در نهایت منجر به بالا بودن هزینه‌ها در مناطق آزاد ایران نسبت به سایر مناطق آزاد جهان می‌شود، از مهمترین دلایل این امر تلقی می‌شوند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵	مناطق آزاد و تأثیر آن در اقتصاد داخلی	حمید برهانی	فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، زمستان ۱۳۸۷: ۳۶
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۵. تاریخچه و اهداف مناطق آزاد

اولین منطقه آزاد تجاری که هدف تأسیس آن تا حدی با اهداف مناطق آزاد به مفهوم جدید آن تطابق دارد، در سال ۱۸۸۸ در بندر هامبورگ ایجاد شد و موفقیت آن باعث ایجاد بنادر آزاد دیگر به‌ویژه در اروپا شد. در این ارتباط تفکر حاکم بر این مناطق تا قبل از جنگ جهانی دوم، انبارداری، انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به وسیله دیگر، صدور مجدد کالا و به‌طور کلی در تجارت خلاصه می‌شد.

در ادبیات مناطق آزاد، از منطقه آزاد شانون در ایرلند که در سال ۱۹۵۹ ایجاد شد، به‌عنوان اولین منطقه آزاد به مفهوم امروزی یاد می‌شود. در این منطقه آزاد برای اولین بار جذب سرمایه خارجی، انتقال فناوری و ایجاد اشتغال مورد توجه قرار گرفت.

۵-۲. تعریف منطقه آزاد تجاری

منطقه آزاد تجاری، قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا مجاورت یک بندر واقع شده و در آن، تجارت آزاد با سایر مناطق جهان، مجاز شناخته شده است. کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، از این منطقه خارج یا به آن منطقه وارد کرد.

همچنین به محدوده جغرافیایی مشخص که قوانین گمرکی و محدوده گمرکی کشور در آن اجرا نمی‌شود و به‌منظور تسهیل در امر واردات و صادرات کالا و حمایت از صنعت داخلی کشور و همچنین جذب فناوری‌های جدید در امر تولید و توسعه منطقه‌ای در مبادی گمرکات و نقاط مرزی کشور ایجاد می‌شود، منطقه ویژه تجاری- صنعتی می‌گویند.

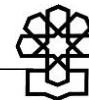
به‌طور کلی کشورهای در حال توسعه‌ای که به ایجاد منطقه آزاد روی آورده‌اند بر این باورند که منطقه آزاد می‌تواند یاری‌دهنده آنان در رهایی از فقر و عقب‌ماندگی باشد، فناوری، مدیریت و سرمایه را به کشور وارد کند و عوامل تولید داخلی را با علم و دانش فنی خارجی تلفیق کرده و کشور را در مسیر توسعه و همسو با اقتصاد جهانی قرار دهد.

اعتقاد این کشورها بر آن است که توسعه اقتصادی و اقتصاد برون‌نگر امری ضرورتی گریزناپذیر است و منطقه آزاد وسیله ورود به بازار جهانی و بهره‌گیری از برتری‌های نسبی اقتصاد داخلی در بازرگانی بین‌المللی است. در عین حال این کشورها پذیرفته‌اند و تجربه آنها نیز نشان می‌دهد که پیش‌نیازها و عوامل مختلفی منجر به مناطق آزاد می‌شوند و فقدان هر یک از آنها، موفقیت در این زمینه را با موانع جدی مواجه می‌کند.

۵-۳. عوامل موفقیت مناطق آزاد

مهمترین عوامل تأثیرگذار در موفقیت مناطق آزاد به شرح زیر است:

- برخورداری از صلح و آرامش، روابط بین‌المللی کم‌تشنج و رعایت تعهدات بین‌المللی،
- برخورداری از ثبات داخلی و تمرکز سیاسی و ثبات در قوانین و مقررات،
- اجماع نظر در زمینه اهداف ایجاد و گسترش مناطق آزاد و حمایت همه‌جانبه دولت،
- برخورداری از موقعیت مکانی مناسب،
- پذیرفتن هدف‌های آزادسازی اقتصادی و مالکیت خصوصی و ضرورت کاهش مداخلات دولتی در امور اقتصادی،
- برخورداری از قوانین و مقررات بدون ابهام در ارتباط با حمایت از سرمایه‌گذاران خارجی،
- حفاظت از فناوری‌های پیشرفته و همسو و هماهنگ با فعالیت‌های اقتصادی در سطح جهانی،
- برخورداری از انسجام و قدرت مدیریت متمرکز در منطقه آزاد و ایجاد یک سیستم اداری فاقد

جنبه‌های بوروکراتیک،

- برخورداری از قوانین و مقررات گمرکی ساده و مشخص،
- برخورداری از آزادی نقل و انتقال سرمایه و ارز در منطقه،
- برخورداری از تأسیسات زیربنایی مناسب،
- کفایت نیروی کار متخصص و برخورداری از آزادی نسبی در به‌کارگیری نیروی کار خارجی،
- برخورداری از قوانین کار متناسب با الزامات اقتصاد آزاد در منطقه،
- دسترسی به امکانات مالی و نقدینگی مناسب در منطقه.

۴-۵. عوامل عدم موفقیت مناطق آزاد

در ادبیات اقتصادی، مهمترین عواملی که باعث ناکامی برخی از مناطق آزاد جهان در دستیابی به اهدافشان شده‌اند، عبارتند از:

- مکانیابی نادرست،
- فضای نامساعد برای جذب سرمایه خارجی،
- بی‌ثباتی سیاسی و ضعف قدرت مرکزی در تصمیم‌گیری‌های اساسی،
- ضعف مدیریت منطقه آزاد (دیوانسالاری اداری، فساد مالی، قوانین و مقررات دست‌وپاگیر و ...)،
- کمبود آموزش نیروی کار و بازدهی اندک آن،
- هزینه تأسیسات زیربنایی و سرمایه‌گذاری‌های بی‌مورد،
- ضعف تعمیر و نگهداری تأسیسات و امکانات زیربنایی و ناکارایی عملیاتی،
- کمبود امکانات مالی و نقدینگی،
- کمبود ارتباطات و ضعف خدمات‌دهی و خدمات‌رسانی،
- ناآگاهی و عدم توجه به حساسیت سرمایه خارجی به امنیت و بازدهی فضای سرمایه‌گذاری.

۵-۵. مناطق ویژه اقتصادی

در تبصره «۲۰» قانون برنامه اول توسعه آمده است: «به‌منظور پشتیبانی تولید، گمرک ایران و سازمان بنادر و کشتیرانی موظفند حداکثر ظرف مدت ۶ ماه از تاریخ تصویب این قانون، مناطق ویژه حراست شده‌ای را در مبادی ورودی و یا گمرکات داخلی جهت نگهداری به‌صورت امانی مواد اولیه و قطعات و ابزار و مواد تولیدی که بدون انتقال ارز وارد می‌شود، تأسیس کنند. ورود کالا از مناطق مذکور جهت مصرف داخلی، تابع مقررات صادرات و واردات خواهد بود. صاحبان کالا می‌توانند بدون هیچ‌گونه تشریفات، کالای وارداتی خود را از مبادی مذکور، از کشور خارج کنند».

البته ایجاد این گونه مناطق حراست شده گمرکی، به سال‌های پیش از انقلاب اسلامی برمی‌گردد که به واحدهای بزرگ تولیدی کشور نظیر ایران ناسیونال اجازه داده می‌شد در جوار واحد خود به ایجاد چنین محدوده‌ای همت گمارند تا با واردات قبلی مواد اولیه و قطعات، به محض نیاز، در کمترین زمان نسبت به ترخیص آن اقدام کنند. هدف از راه‌اندازی چنین مناطقی ایجاد تسهیلات لازم، مقررات‌زدایی و جلوگیری از هرگونه وقفه در روند تولید، به‌خصوص تولید واحدهای بزرگ صنعتی بوده است.

در قانون برنامه دوم توسعه کشور، دامنه اهداف این مناطق به‌منظور ساماندهی مطلوب مزیت‌های پراکنده در کشور، به‌طور نسبی افزایش یافت. در این ارتباط، بند «د» تبصره «۲۵» این قانون مقرر می‌دارد: «به‌منظور پشتیبانی از تولیدات داخلی و توسعه صادرات غیرنفتی و ایجاد تحرک در اقتصاد منطقه‌ای، دولت می‌تواند مناطق ویژه حراست شده‌ای را در مبادی ورودی و یا گمرک‌های داخلی ایجاد کند. ورود کالا از مناطق مذکور، جهت مصرف داخلی، تابع مقررات صادرات و واردات خواهد بود و صدور کالا از این مناطق، بدون هیچ‌گونه تشریفاتی انجام خواهد شد».

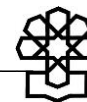
هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۷۳/۱۱/۱۵، کلیه اختیارات خود مندرج در تبصره یاد شده را به شورای عالی مناطق آزاد که قبلاً تشکیل شده بود، واگذار کرد. شورای عالی مناطق آزاد در جلسه مورخ ۱۳۷۴/۰۵/۲۳، به‌منظور زدودن هرگونه ابهام، عنوان «منطقه ویژه اقتصادی» را برای مناطق موضوع بند «د» تبصره «۲۵» قانون برنامه دوم برگزید.

۵-۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مهمترین هدف ایجاد مناطق آزاد در نقاط مختلف جهان، زمینه‌سازی برای فراهم کردن شرایط مناسب برای افزایش تولید و صدور کالاهای صنعتی از طریق راهیابی به بازارهای جهانی براساس اصول رقابت آزاد بوده است.

در همین زمینه نقش اصلی مناطق آزاد در کشورهای بزرگی نظیر هند، چین و ایران، تغییر تفکر اقتصادی و همسویی اقتصادی ملی با اقتصاد جهانی است. کشور چین و تا حدودی هندوستان، از ایجاد منطقه آزاد به خوبی در راستای بازگشایی اقتصاد خویش بهره گرفته‌اند و توانسته‌اند با تغییر قوانین و مقررات در راه جذب سرمایه‌گذاران خارجی و ایجاد فضای مناسب توسعه، از فناوری و علم دیگران بهره گیرند و با افزایش تعداد مناطق آزاد، با سرعت بیشتری فضای درونی اقتصاد ملی را تغییر دهند و قوانین و مقررات و سیاست‌های کلی اقتصادی را با شرایط اقتصاد جهانی، هماهنگ و هم‌جهت سازند.

این درحالی است که مناطق آزاد در ایران، با مشکلات فراوانی دست به گریبانند. ازاین‌رو برای موفقیت مناطق آزاد کنونی، به‌نظر می‌رسد حمایت پیگیرانه همه دستگاه‌ها مشروط بر آنکه فضای مناسب در اقتصاد ملی فراهم شود، اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی همسویی پیدا کند، قوانین و مقررات

اقتصادی در آن راستا سوق داده شود و مقررات محدودکننده به عوامل تسهیل‌کننده تولید تبدیل شوند، مؤثر واقع شود.

در این ارتباط باید توجه شود که عوامل گوناگونی در موفقیت یا عدم موفقیت مناطق آزاد، تأثیرگذارند. اما در میان همه آنها، درجه ثبات سیاسی، چگونگی باورهای اقتصادی و اجتماعی، اجماع یا تفرق نظر در مورد اهداف مناطق آزاد، حمایت یا عدم حمایت همه‌جانبه دولت و بالاخره برخورداری یا عدم برخورداری از امکانات نرم‌افزاری (نظیر قوانین و مقررات) و سخت‌افزاری (زیرساخت‌ها و تأسیسات) از بیشترین میزان تأثیرگذاری برخوردار هستند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶	اهمیت مناطق آزاد و نقش آن در رشد و توسعه اقتصادی کشور	مجید داوریان	فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، زمستان ۱۳۸۷: ۴۴
روش تحقیق: توصیفی			

مناطق آزاد در دنیا سابقه دیرینه‌ای دارند. رشد اقتصادی جهان و لزوم توجه به مزیت‌ها و کاهش قیمت تمام شده و بازاریابی برای محصولات کشورها از سال ۱۹۶۰ به بعد وارد مرحله جدیدی شد، به‌طوری که جذب سرمایه‌گذاری خارجی را با هدف تشویق و توسعه صادرات کالا و خدمات و کسب درآمدهای ارزی از اولویت خاصی برخوردار کرده است و در اغلب کشورها از طریق جذب سرمایه‌گذاری‌ها سعی شده تا با تأمین نیازمندی‌های ارزی، موجبات اشتغال در بخش‌های مختلف اقتصادی، صنعتی و انتقال فناوری روز، فراهم شود. از این رو دلیل توجه به مزیت‌های نسبی سرمایه‌گذاری در کاهش قیمت تمام شده محصولات و ایجاد زمینه مناسب برای تنظیم بازار کار از طریق حضور فعال سرمایه‌گذاران و تولیدکنندگان داخلی در بازار جهانی و منطقه‌ای در راه کسب درآمدهای ارزی، از اهم وظایف مناطق آزاد به‌شمار می‌رود.

۱-۶. تاریخچه مناطق آزاد در ایران

در ایران اندیشه ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی در سال ۱۳۶۸ با تصویب تبصره «۱۹» قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور با انگیزه تحقق سیاست توسعه صادرات غیرنفتی به‌وجود آمد که در این برنامه به دولت اجازه داده می‌شد تا حداکثر در سه نقطه مرزی کشور مناطق آزاد ایجاد کند و براساس مصوبه سال ۱۳۷۲ مجلس شورای اسلامی، کیش، قشم و چابهار به‌عنوان مناطق آزاد تجاری-صنعتی تعیین شدند و سپس در سال ۱۳۸۲ براساس ماده واحده‌ای، محدوده‌هایی از منطقه شهرستان‌های آبادان و خرمشهر (اروند)، جلفا (ارسباران) و بندرانزلی به‌عنوان مناطق آزاد تعیین شدند. اما برخلاف سه منطقه آزاد قبلی، ورود کالاهای همراه مسافر از این سه منطقه آزاد جدیدالتأسیس به سایر نقاط کشور به

هر میزان ممنوع شد و با اضافه شدن این سه منطقه و منطقه آزاد سلفچگان در این اواخر، در حال حاضر تعداد مناطق آزاد تجاری و صنعتی ایران به ۷ منطقه رسیده است.

۲-۶. نحوه اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی

مناطق آزاد در کشور براساس قانون چگونگی اداره مناطق آزاد در سال ۱۳۷۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده و طبق قانون هیئت وزیران مسئولیت مستقیم در ارائه و تصویب آیین‌نامه و هماهنگ کردن اقدامات مناطق آزاد را برعهده دارند. تصویب اساسنامه سازمان و شرکت‌های تابعه تأثیر برنامه‌های عمرانی و فرهنگی و همچنین بودجه سالیانه و صورت‌های مالی، تصویب مقررات امنیتی و انتظامی با تأیید فرماندهی کل قوا و اعمال نظارت کلی بر مجموعه فعالیت‌های منطقه آزاد، بخشی از مهمترین مسئولیت‌های هیئت وزیران در این زمینه است. برای اینکه انجام امور تأسیس و بهره‌برداری از منطقه آزاد، سرعت بیشتری بگیرد، این شرکت و شرکت‌های اقماری آن از شمول قوانین و مقررات عمومی دولت مستثنا شناخته شده‌اند.

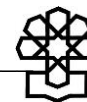
۳-۶. شورای عالی مناطق آزاد

این شورا به منظور هماهنگی در فعالیت سازمان‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی کشور تشکیل شده است و به ریاست رئیس‌جمهور برگزار می‌شود و دارای کمیسیونی مرکب از اعضای هیئت دولت است که دبیر آن را رئیس‌جمهور تعیین می‌کند. در شورای عالی مناطق آزاد تجاری - صنعتی، وزرای امور اقتصادی و دارایی، بازرگانی، کشور، کار و امور اجتماعی، صنایع و معادن، راه و ترابری، نفت، نیرو، مسکن و شهرسازی، رئیس سازمان برنامه و بودجه، رئیس بانک مرکزی، معاون اقتصادی رئیس‌جمهور و دبیر شورای عالی عضویت دارند و برحسب مصوبات شورای عالی مناطق آزاد، دستگاه‌های اجرایی به یکی از دو روش زیر نسبت به هماهنگ کردن فعالیت‌های منطقه اقدام می‌کنند:

- تفویض اختیارات به رئیس هیئت مدیره و مدیر عامل سازمان،
- انتصاب مدیران، رؤسا و سرپرستان دستگاه‌های اجرایی مستقر در منطقه به پیشنهاد مدیرعامل سازمان و حکم بالاترین مقام دستگاه اجرایی مربوط.

۴-۶. ویژگی‌های مناطق آزاد

- مناطق آزاد مکان‌های تجاری هستند که در آن کارفرمایان و بنگاه‌ها به‌طور آزادانه می‌توانند مواد خام، کالاهای نیمه‌ساخته، ماشین‌آلات و تجهیزات خود را بدون عوارض گمرکی، تعرفه و مالیات وارد و با کمترین محدودیت و مقررات صادر کنند.
- صنایع و بنگاه‌های مستقر در مناطق آزاد معمولاً از مجموعه‌ای از امتیازات و تسهیلات

سرمایه‌گذاری و صادراتی نظیر معافیت مالیاتی برخوردار هستند.

- مناطق آزاد دارای مکان‌های صنعتی هستند که در آنها ساختمان‌ها استاندارد بوده و برای تأسیس کارخانه، خدمات عمومی و امکانات صنعتی توسط دولت فراهم می‌شود.
 - برای سهولت صادرات کالاها معمولاً در نزدیکی این مناطق بندری، فرودگاه احداث و به‌طور مستقل اداره می‌شود تا کارها در کوتاه‌ترین زمان و کمترین مقررات انجام گیرد.
 - مناطق آزاد دارای زیرساخت‌های خاصی هستند. امکاناتی را که در اختیار دارند در نقاط دیگر نمی‌توان یافت و وقتی یک کشوری توسعه می‌یابد و زیرساخت‌های اقتصادی آن در سطح ملی بهبود پیدا می‌کند، جذابیت نسبی این مناطق کاهش می‌یابد و به نسبت گذشته از اعتبار کمتری برخوردار می‌شوند.
- به‌طور کلی می‌توان گفت برای توسعه این مناطق در کشور نیازمند توجه به زیرساخت‌ها و تأسیسات زیربنایی هستیم و باید به الزامات و ویژگی‌های ضروری مناطق پردازش صادرات توجه بیشتری شود. به همین دلیل، سرمایه‌گذاری‌های دولت باید روی اصول و زیرساخت‌های مناطق آزاد انجام شود که بدون سرمایه‌گذاری همه‌جانبه و صرفاً با اعمال مشوق‌های قانونی نمی‌توان زمینه جذب و موفقیت مناطق پردازش صادرات را به‌وجود آورد.

۵-۶. مقررات پولی و بانکی در مناطق آزاد

براساس مفاد آیین‌نامه عملیات پولی و بانکی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی، کلیه بانک‌های کشور و مؤسسات بانکی و اعتباری خارجی می‌توانند به تأسیس دفتر محلی خود اقدام کنند. ایجاد این نمایندگی‌ها مستلزم پیشنهاد سازمان و تأیید بانک مرکزی است و تأسیس واحدهای مبادلات پولی و صرافی، تنها مستلزم دریافت اجازه‌نامه مخصوص از خود سازمان منطقه آزاد است. تأسیس بانک‌ها در منطقه، تنها به‌صورت شرکت سهامی عام با سهام با نام و تأسیس مؤسسات اعتباری به‌صورت شرکت سهامی خاص و یا عام و با سهام با نام، طبق مقررات مندرج در قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت - مصوب سال ۱۳۴۷ - و به‌صورت زیر امکانپذیر است:

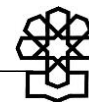
- الف) بانک‌هایی که بیش از ۵۱ درصد از سرمایه آنها متعلق به بانک‌ها یا سازمان‌های دولتی ایران باشد.
- ب) مؤسساتی که سرمایه آنها متعلق به اشخاص حقیقی یا حقوقی ایرانی و خارجی باشد. برابر این قانون حداقل سرمایه بانک‌های ایرانی ۳۵ میلیارد ریال تعیین شده است که تمامی آن باید به‌صورت نقد نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تودیع شود و برای مؤسسات اعتباری ایرانی این رقم ۱۵ میلیارد ریال تعیین شده است.

ج) برای شعب بانک‌ها و مؤسسات اعتباری خارجی حداقل سرمایه‌ای که باید نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تودیع شود، ۱۰ میلیارد ریال است. بانک مرکزی علاوه بر تدوین سیاست‌های پولی و اعتباری کشور برای بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مناطق آزاد تمهیدات ویژه‌ای را به‌منظور

- تسهیل در امر سرمایه‌گذاری در این مناطق فراهم آورده و ضوابط و معاملات ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را به شرح زیر قرار داده است:
- نظام ارزی منطقه آزاد، نظام نرخ شناور است و برابری ریال با سایر ارزهای مختلف برحسب شرایط بازار و براساس عرضه و تقاضا تعیین و اعمال می‌شود.
 - ورود ارز از منطقه آزاد به سرزمین اصلی از هر طریق و به هر شکل آزاد است، اما ورود ارز از سرزمین اصلی به منطقه آزاد تابع ضوابط و نظام‌های سرزمین اصلی است.
 - نقل و انتقال ارز میان منطقه آزاد و سایر کشورها به هر شکل مجاز است.
 - بانک‌ها می‌توانند با رعایت آیین‌نامه و دستورالعمل‌ها، به ارائه خدمات ارزی، مانند برقراری روابط کارگزاری با سایر بانک‌ها، انجام امور اعتبارات اسنادی، بروات وصولی، ضمانت‌نامه و حواله بپردازند.
 - دریافت سپرده‌های ارزی برحسب فهرست ارزهای معتبر بانک مرکزی ایران، خرید و فروش ارز به هر شکل و میزان انتشار و خرید و فروش اوراق قرضه، مشارکت و سرمایه‌گذاری با تأیید بانک مرکزی، انجام معاملات بر روی طلا و نقره، دریافت انواع تسهیلات اعتباری و اعطای این اعتبارها، برحسب آیین‌نامه عملیات پولی و بانکی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی مجاز است.
 - کارمزد عملیات بانکی، نرخ‌های خرید و فروش ارز، سود سپرده‌های مختلف و همچنین سود تسهیلات اعطایی براساس شرایط بازار روز معین می‌شود و صرافی‌ها تنها مجاز به خرید و فروش ارز، با نرخی که براساس عرضه و تقاضا تعیین می‌شود، هستند. اما نقل و انتقال ریال و ارز ازسوی صرافی‌ها باید منحصرأ از طریق سیستم بانکی و مؤسسات منطقه انجام گیرد.
 - بانک‌ها و مؤسسات اعتباری منطقه همواره باید بخشی از سپرده‌های خود را به میزانی که بانک مرکزی ایران تعیین می‌کند، به‌عنوان سپرده قانونی نزد این بانک تودیع کنند و میزان این سپرده هیچ‌گاه از ۲۰ درصد کل سپرده افزون‌تر نخواهد بود.

۶-۶. نقش نظام بانکی در مناطق آزاد و توسعه

فعالیت‌های تجاری و صنعتی بانک‌ها به‌عنوان یکی از محورهای اصلی اقتصاد ایران و موتور محرکه رشد و توسعه اقتصادی، نقش بسیار مهمی را در فعالیت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری برعهده دارند. به‌طوری که با افزایش اهمیت و کارآیی مناطق آزاد در اقتصاد، شاهد رشد روزافزون صادرات کالاهای غیرنفتی هستیم و چون تمام معاملات و مراودات تجاری از طریق سیستم بانکی کشور صورت می‌گیرد، رعایت این اصل کلی از الزامات برنامه‌هاست و بانک مرکزی باید با روان‌سازی مقررات بانکی جاری در مناطق آزاد و نیز اتخاذ تصمیمات راهبردی روشن و قابل حصول، زمینه را برای سرمایه‌گذاری بانک‌ها و ارائه خدمات متنوع بانکی فراهم کند. بنابراین، به‌نظر می‌رسد با تسهیل در امور بانکی در حوزه مناطق ویژه تجاری-صنعتی، از یک طرف موجبات حمایت از صادرکنندگان کالا و خدمات به نحو

مطلوب فراهم شود و از طرف دیگر، باعث رشد سرمایه‌گذاری‌ها به مقدار مناسب بر روی امکانات و تأسیسات اصلی منطقه می‌شود. در واقع، با توسعه فیزیکی و مالی در مناطق آزاد، زمینه جذب سرمایه‌گذاری‌های کلان داخلی و خارجی فراهم می‌شود، اما نباید این نکته را فراموش کرد که کسب توفیقات اقتصادی مرهون تشریک مساعی مجموعه‌ای از عوامل و دستگاه‌های اجرایی و پولی کشور است و تداوم آن نیز مستلزم برنامه‌ریزی دقیق و هماهنگی تمام عوامل درگیر در امر تولید و صادرات است.

۷-۶. خدمات بانکی قابل ارائه به صادرکنندگان در مناطق آزاد

نظام بانکی کشور به‌منظور تسهیل و همکاری در امور تجاری و مبادلات صادرکنندگان، خدماتی را در مناطق آزاد ارائه می‌کند که قوانین و مقررات در آنجا متفاوت با مناطق دیگر در سرزمین اصلی است و غالباً خدمات بانکی در این مناطق دارای مزیت‌های ویژه و مناسبی هستند و شرایط را برای فعالیت‌های تجاری به گونه‌ای فراهم می‌سازند که مشتریان به سرمایه‌گذاری در امر صادرات تشویق شوند. ازجمله این خدمات که مورد نیاز صادرکنندگان در اجرای قراردادهای تجاری است، می‌توان، به صدور انواع ضمانت‌نامه‌های بانکی ارزی و ریالی در قالب شرکت در مناقصه، حسن انجام کار، پیش پرداخت و استرداد کسور وجه‌الضمان، رسیدگی به قراردادهای مربوط به صادرات کالا و خدمات فنی و مهندسی و صدور مجوزها، دریافت و ابلاغ اعتبارات اسنادی صادرکنندگان، خدمات ارزی و تأمین نیازهای ارزی صادرکنندگان اشاره کرد. در واقع، بانک‌ها با خدماتی که در این مناطق به‌صورت ویژه انجام می‌دهند، کمک شایانی به گسترش فعالیت‌های اقتصادی و تجاری در این مناطق می‌کنند و با ارائه تسهیلات ساختمانی، زمینه را برای توسعه زیرساخت‌ها و مکانیزه کردن تأسیسات در مناطق آزاد فراهم می‌سازند.

۸-۶. نقش دولت در امور مناطق آزاد

دولت به‌عنوان یک محور اصلی، وظیفه تأمین امکانات و ساخت تأسیسات و راه‌اندازی مناطق آزاد را برعهده دارد و باید برای تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیل و ارائه خدمات عمومی اقدامات اساسی را انجام دهد و مناطق آزاد به گونه‌ای طراحی و آماده شوند که سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی تمایل به ورود و سرمایه‌گذاری در این حوزه و مناطق را داشته باشند و با پیوندها و ارتباطات مفید و مؤثری که در اقتصاد ملی به‌وجود می‌آید، دولت می‌تواند نقش و حضور خود را پررنگ‌تر کند، اما، اگر دولت صرفاً دخالت کند و سرمایه‌گذاری قابل توجهی انجام ندهد، محدودیت‌هایی به‌وجود می‌آید که

این محدودیت‌ها به‌طور کلی ناشی از برنامه‌های نادرست اقتصادی دولت و تصمیم‌گیری‌های عوامل خارج از منطقه است و باعث بروز آثار منفی‌تری می‌شود، به گونه‌ای که سرمایه‌گذاران دچار تردید شده و حاضر به سرمایه‌گذاری نمی‌شوند. از این رو، اساس طرح‌ریزی‌های منطقه آزاد زیر سؤال می‌رود.

۹-۶. نقش مناطق آزاد و خروج از اقتصاد نفتی

نفت و دولت متکی بر درآمدهای نفتی از محورهای اصلی در اقتصاد ایران است. بعد از سال ۱۹۷۳ که قیمت نفت به‌شدت افزایش یافت، رشد واردات و وابستگی اقتصاد به درآمدهای نفتی تشدید شد و این وضعیت تا سال‌های بعد ادامه یافت. یکی از مهمترین تدبیرهای اقتصادی و اجتماعی کشور که بیشترین تلاش‌ها روی آن متمرکز شده است، اقتصاد بدون نفت است و این هدف به‌علت افزایش سطح مصرف داخلی و نیاز بیشتر به انرژی در سال‌های نه چندان دور کشور تعیین شده است و چون این منابع در حال کاهش و رو به اتمام هستند، پس دولت برای کسب درآمد نیازمند راه‌های دیگری است و باید توجه به تولید کالاهای با کیفیت و به‌کارگیری فناوری‌های جدید در صنایع و مشاغل تولیدی بالا رود و سعی شود از درآمدهای نفتی، برای بالا بردن ظرفیت‌های تولیدی و زیربنایی کشور استفاده شود. از دیگر راهکارهای موجود در مورد پیشگیری از به هدر رفتن درآمدهای نفتی کشور، شتاب دادن به روند صادرات غیرنفتی است، به نحوی که بتوان در زمان مطلوب، خلأ مربوط به درآمدهای نفتی را پوشش داده و بحران‌های پیش روی اقتصاد کشور کنترل شود.

براساس آنچه گفته شد، تنها رشد صادرات غیرنفتی در ابعاد گسترده خواهد توانست هدف اقتصاد بدون نفت را برای کشور محقق سازد که برای رسیدن به این مرحله از رشد، مناطق آزاد می‌توانند در حد مطلوب کمک‌رسان باشند. حضور فعالانه سرمایه‌گذاران داخلی در مناطق آزاد به‌ویژه تولیدی و صنعتی می‌تواند مشوقی برای سرمایه‌گذاران خارجی باشد. اما متأسفانه، در مناطق آزاد ایران بنا به دلایل متعدد استقبال سرمایه‌گذاران داخلی چشمگیر نبوده و علاوه بر این، سرمایه‌گذاران محدودی که در این مناطق حضور دارند به‌طور عمده در زمینه‌های فروش محصولات وارداتی و ایجاد محیط برای عرضه و فروش فعالیت دارند و این درحالی است که اعتماد سرمایه‌گذاران ایران به ثبات قوانین و رفع موانع متعدد از پیش روی آنها می‌تواند زمینه را برای حضور بیشتر آنها در مناطق آزاد و در نتیجه تشویق سرمایه‌گذاران خارجی برای سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد ایران فراهم کند.

۱۰-۶. نتیجه‌گیری

منطقه آزاد مکانی برای توسعه فعالیت‌های گوناگون اقتصادی در انطباق با شرایط مناسب طبیعی، اقلیمی و اجتماعی از طریق پیوند نیروهای داخلی با بازارهای بین‌المللی است و چگونگی رفتار با مشتریان خارجی اهمیت بسزایی در جذب سرمایه‌گذاری‌ها در این مناطق را دارد و می‌تواند الگویی

مناسب یا بازدارنده در جهت همکاری‌های بین‌المللی در کشور محسوب شود. آزادی فعالیت در این مناطق در سطحی قابل پذیرش برای سرمایه‌گذاران (از طریق عمل به قوانین جاری و اعطای امتیازهای ویژه با شرایط مساوی به همه سرمایه‌گذاران خارجی) ویژگی اصلی این گونه مناطق به‌شمار می‌رود. لذا باید برای جذب سرمایه‌گذاران داخلی عوامل و امکانات مالی و فیزیکی به‌طور کافی در تمام زمینه‌ها فراهم شود تا مناطق آزاد در طی فعالیت‌های خود، از یک‌سو شرایط لازم را برای ایجاد روابطی سازمان یافته با اقتصاد ملی برقرار سازند و بتوانند فضای باز اقتصادی منطقه را به درون اقتصاد ملی، منتقل کنند. ازسویی دیگر، با حذف تدریجی کلیه قوانین و مقررات دست و پاگیر که مانع اصلی تولید است، رابطه و پیوند با اقتصاد جهانی و جذب فضای حاکم بر اقتصاد بین‌الملل به درون منطقه آزاد هموار می‌شود که اگر این دو پیوند به‌طور همزمان و موازی اتفاق بیافتد، به کسب موفقیت منجر می‌شود.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷	نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی	دکتر ابراهیم ابراهیمی	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۸۲، دی ۱۳۸۶: ۲
روش تحقیق: توصیفی			

از آنجا که یکی از راه‌های بسط تجارت خارجی، به‌کارگیری ابزار منطقه آزاد است، بسیاری از اقتصاددانان استفاده از این ابزار را مفید تلقی می‌کنند. به‌ویژه آنکه بهره‌گیری از این ابزار می‌تواند عاملی برای جلوگیری از شوک‌های ناشی از مراحل انتقالی اقتصاد باشد و سیاست‌های داخلی را تا اندازه زیادی با تحولات اقتصاد جهانی هماهنگ سازد و کارایی اقتصادی را افزایش دهد.

۷-۱. مسیرهای اثرگذار مناطق آزاد در توسعه اقتصاد ملی

مناطق آزاد می‌توانند از مسیرهای زیر بر توسعه اثرگذار باشند:

- تأمین سریع مواد اولیه و قطعات مورد نیاز کارخانه‌های داخلی،
- کاستن از میزان بیکاری در اقتصاد ملی،
- بالا بردن سطح کیفیت تولیدات داخلی به‌منظور صادرات،
- تأثیر جریان توسعه در مناطق محروم مجاور مناطق آزاد،
- ایجاد امکانات لازم برای رشد صنعت توریسم و جذب جهانگردان داخلی و خارجی.

۷-۲. شرایط و عوامل موفقیت مناطق آزاد

در موفقیت یک منطقه آزاد عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، قوانین و مقررات داخلی و موقعیت مکانی دخالت دارند که به چند عامل به‌طور اختصار اشاره شده است:

- سازگاری هدف‌های منطقه آزاد با استراتژی اقتصاد ملی،
- شفافیت‌های قانونی،
- دسترسی به تسهیلات زیربنایی و خدمات همگانی،
- سازمان اجرایی مناسب،
- ثبات سیاست‌های اقتصادی،
- هماهنگی مجریان و مردم،
- حمایت پیگیرانه دولت،
- تأمین فضای باز کار و زندگی اجتماعی.

پیوست ج - عملکرد مناطق آزاد

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۸	عملکرد مناطق آزاد تجاری- صنعتی کشور در چهار سال اول برنامه چهارم توسعه: دفتر تحقیقات و سیاست‌های پولی و بازرگانی	خدیجه تقی‌زاده- رئیس گروه مطالعات مالی بین‌المللی	مجله اقتصادی، سال دهم، شماره ۹، آذر و دی ۱۳۸۹: ۱۲۲
روش تحقیق: توصیفی			

برنامه چهارم توسعه در کلیت خود تعامل با اقتصاد جهانی، رقابت‌پذیری اقتصادی، توسعه مبتنی بر دانایی، آمایش سرزمین و توازن منطقه‌ای را هدف‌گذاری کرده است که در مجموع با اهداف مناطق آزاد کشور هماهنگی دارد.

۸-۱. تبیین جایگاه مناطق آزاد در برنامه چهارم توسعه

بندهای مرتبط با مناطق آزاد در برنامه چهارم توسعه به شرح زیر است:

- در بند «ل» ماده (۳۳۹) دولت مکلف است به منظور هم پیوندی فعال با اقتصاد جهانی و رونق بخشیدن به تجارت خارجی، قانون مقررات صادرات و واردات، قانون امور گمرکی، قانون مناطق آزاد تجاری و صنعتی را مورد بازنگری قرار داده و آنها را اصلاح نماید و مقررات ضد دامپینگ را تدوین نموده و به تصویب مراجع ذیربط برساند.

- در ماده (۳۵) دولت مکلف است به منظور اعمال مدیریت واحد و ایجاد رشد اقتصادی مناسب در مناطق آزاد اقدامات زیر را انجام دهد:

الف) مدیریت سازمان‌های مناطق آزاد به نمایندگی ازسوی دولت، بالاترین مقام اجرایی منطقه محسوب شده و تمام دستگاه‌های اجرایی مستقر در مناطق آزاد به استثنای دستگاه‌های نهادی دفاعی و امنیتی مکلف هستند ضمن رعایت ماده (۲۷) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی مصوب ۱۳۷۲/۶/۷ نسبت به اصلاح و رفع مغایرت‌های مقرراتی خود با مقررات مناطق آزاد اقدام نمایند. لازم به ذکر است که این بند، یکپارچه‌سازی هرچه بیشتر مدیریت این مناطق را مورد توجه قرار داده است.

ب) وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسه‌ها و شرکت‌های دولتی وابسته به دولت در حیطه وظایف قانونی ضمن هماهنگی با سازمان‌های مناطق آزاد، خدماتی از قبیل برق، آب، مخابرات، سوخت و سایر خدمات را با نرخ‌های مصوب جاری در همان منطقه جغرافیایی از کشور، به مناطق آزاد ارائه خواهد نمود.

ج) کالاهای تولید یا پردازش شده در مناطق آزاد هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن مجاز و تولید داخلی محسوب شده و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهند بود.

د) حقوق، عوارض و هزینه‌های بندری که طبق قوانین جاری از کشتی‌ها و شناورها برای خدمات بندری دریافت می‌شوند در صورتی که این بنادر و لنگرگاه‌ها توسط بخش خصوصی و تعاونی و یا سایر مناطق آزاد ایجاد شده باشند توسط سازمان مناطق آزاد مربوطه اخذ می‌گردد. مناطق مجازند نسبت به ثبت و ترخیص کشتی‌های بین‌المللی اقدام نمایند.

ه) محدوده آبی مناطق آزاد که قلمرو آن با رعایت مسائل امنیتی و دفاعی با پیشنهاد هیئت وزیران به تصویب مجلس شورای اسلامی خواهد رسید از امتیازات قانون مناطق آزاد تجاری-صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۲/۶/۷ و اصلاحات بعدی آن برخوردار خواهد بود.

و) مبادلات کالا بین مناطق آزاد و خارج از کشور و نیز با سایر مناطق آزاد از تمام حقوق، عوارض و مالیات معاف می‌باشند.

ی) در زمینه گسترش ارتباطات علمی با مراکز و نهادهای آموزشی و تحقیقاتی معتبر بین‌المللی وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت و درمان و آموزش پزشکی در چارچوب ضوابط و مقررات قانونی و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی نسبت به صدور مجوز جهت ایجاد دانشگاه‌های خصوصی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی اقدام کنند.

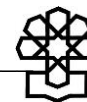
- در ماده (۴۷) به‌منظور ایجاد و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان و تقویت همکاری‌های بین‌المللی اجازه داده می‌شود تا واحدهای پژوهشی و فناوری و مهندسی مستقر در پارک‌های علم و فناوری در جهت انجام مأموریت‌های محوله از مزایای قانونی مناطق آزاد درخصوص روابط کار، معافیت‌های مالیاتی و عوارض، سرمایه‌گذاری خارجی و مبادلات مالی بین‌المللی برخوردار گردند.

- بند «الف» ماده (۷۵): بهره‌گیری مناسب از توانمندی‌های عرصه‌های مختلف سرزمین برای توسعه علم و تعامل فعال با اقتصاد جهانی از روش‌های مختلف ازجمله تعیین مراکز و پارک‌های فناوری علمی، تحقیقاتی، تخصصی و همچنین تعیین نقش و عملکرد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.

- در ماده (۱۵۵) عنوان شده است تمام عملیات اجرایی، طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و سرمایه‌گذاری که در سال‌های برنامه چهارم بر مبنای اسناد توسعه ملی، توسعه بخشی، اسناد ملی توسعه استانی و اسناد ملی توسعه ویژه سازماندهی و اجرا می‌شوند. بنابراین مناطق آزاد نیز مانند استان‌های کشور باید دارای سند توسعه میان‌مدت باشند تا براساس آن بتوان برنامه‌ها و طرح‌های عملیاتی را به ثمر رساند.

۲-۸. تحلیلی اجمالی از عملکرد مناطق آزاد تجاری کشور براساس اهداف قانونی آنها

با تمام مزیت‌ها و ویژگی‌های محیطی مناطق آزاد کشور و پتانسیل‌های بالقوه آنها، این مناطق دارای چالش‌های زیادی هستند و در دستیابی به بسیاری از اهداف پیش‌بینی شده در قانون موفق نبوده‌اند. ازسوی دیگر توجه به اهداف تأسیس این مناطق نظیر توسعه صادرات غیرنفتی، جذب سرمایه‌گذاری

خارجی، جذب فناوری، صادرات مجدد و... نشان می‌دهد که اهداف فوق کمتر محقق شده و عملکرد این مناطق بیشتر به سمت واردات کالاهای لوکس و غیرضروری به داخل کشور معطوف شده است. در این خصوص ملاحظات زیر حائز اهمیت است:

- در بخش صادرات که یکی از مهمترین اهداف مناطق آزاد کشور است طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۸۰، میزان کل صادرات مناطق آزاد کشور حدود ۲۵,۲۹۶ میلیارد ریال بوده که ۸۵/۵ درصد آن مربوط به چهار سال اول برنامه چهارم توسعه است.

- میزان واردات طی سال‌های مذکور در این مناطق برابر ۱۴۳,۱۱۷ میلیارد ریال بوده است که حدود ۹۰ درصد آن مربوط به چهار سال اول برنامه چهارم است. با مقایسه ارقام واردات و صادرات می‌توان گفت طی چهار سال نخست برنامه چهارم توسعه، میزان واردات مناطق آزاد ۶ برابر صادرات آنها بوده و در عمل این مناطق به سکویی برای واردات کالا به داخل کشور تبدیل شده‌اند.

- جذب محدود سرمایه‌گذاری خارجی از دیگر مشکلات مناطق آزاد کشور است. مطابق آمار طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷ میزان سرمایه‌گذاری انجام شده در کل مناطق آزاد کشور معادل ۱۰,۴۵۸ میلیون دلار بوده است که ۸۳/۴ درصد آن مربوط به چهار سال اول برنامه چهارم توسعه است. اگرچه مقایسه این شاخص با میزان سرمایه‌گذاری خارجی در دیگر نقاط کشور وضعیت رضایت‌بخش‌تری را ترسیم می‌کند، با این حال روند سرمایه‌گذاری خارجی طی سال‌های فوق (به‌استثنای سال ۱۳۸۷) همواره نزولی بوده است، به گونه‌ای که با ۲۸ درصد کاهش از رقم ۸۰۳ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۶۹۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۶ کاهش یافته است.

- جذب سرمایه‌گذاری داخلی نیز طی مدت مذکور ۸۰,۹۲۳ میلیارد ریال بوده است که حدود ۸۳ درصد آن مربوط به چهار سال اول برنامه چهارم است. با این حال روند سرمایه‌گذاری داخلی در این مناطق طی دوره فوق افزایشی بوده و از ۲,۵۵۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۰ به رقم ۵۸,۲۵۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۷ رسیده است.

- مناطق آزاد در توسعه فناوری پیشرفته نیز توفیق چندانی نداشته‌اند. اغلب صنایع فعال در این مناطق را شرکت‌های مونتاژ محصولات الکترونیکی، واحدهای نساجی و پوشاک، صنایع غذایی و مصالح ساختمانی تشکیل می‌دهند.

- عملکرد مناطق آزاد کشور در عرصه اشتغالزایی نشان می‌دهد که با گذشت بیش از ۱۵ سال از آغاز فعالیت این مناطق تعداد ۵۱,۶۱۹ نفر شغل در این مناطق ایجاد شده است که با توجه به فعالیت‌های اقتصادی مناطق مذکور بیشتر شغل ایجاد شده در بخش خدمات است. شایان ذکر است که از این تعداد شغل ایجاد شده حدود ۷۷ درصد مربوط به چهار سال اول برنامه چهارم توسعه است. به‌علاوه استفاده از صنایع سرمایه‌بر که میزان اشتغالزایی آنها کمتر است و پایین بودن دستمزد کارگران عادی و نیز بالا بودن سطح دستمزد کارگران فنی به‌دلیل مهاجرت کم آنها باعث به‌وجود

آمدن تفاوت در سطح درآمد بخش صنعت و خدمات شده که این موضوع می‌تواند از دیگر عوامل توفیق اندک سیاست‌های اشتغالزایی در مناطق مذکور باشد.

- در زمینه ترانزیت کالا نیز مناطق آزاد چندان توفیقی نداشته‌اند. اگرچه میزان ترانزیت کالا از یک میلیون تن در سال ۱۳۸۰ به ۷ میلیون تن در سال ۱۳۸۲ افزایش یافته، اما طی سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۸۷ ترانزیت روند نزولی داشته و با ۳۷ درصد کاهش نسبت به سال ۱۳۸۰ به ۶۳۰ هزار تن در سال ۱۳۸۷ رسیده است. طی چهار سال اول برنامه چهارم توسعه جمعاً ۲,۳۶۵ هزار تن کالا ترانزیت شده که حدود ۱۳/۵ درصد ترانزیت انجام شده طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷ را شامل می‌شود.

۳-۸. علل عدم موفقیت مناطق آزاد کشور

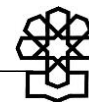
- عدم ایجاد تأسیسات زیربنایی از محل اعتبارات و بودجه عمومی کشور،
- مکان‌یابی نامناسب مناطق (از لحاظ وجود امکانات اولیه مورد نیاز)،
- تلاش مناطق آزاد به تنوع‌بخشی به منابع درآمدی (جهت فراهم آوردن زیرساخت‌های لازم) و فاصله گرفتن از رسالت‌های اصلی،
- عدم تنظیم سند راهبردی توسعه مناطق آزاد تجاری.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۹	عوامل مؤثر بر عملکرد مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران	دکتر فرج‌اله رهنورد- استادیار مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی	فصلنامه فرآیند مدیریت و توسعه، شماره ۷۴، پاییز و زمستان ۱۳۸۹: ۴۵
روش تحقیق: توصیفی- تحلیل عاملی			

اشاعه تفکر تأسیس مناطق آزاد جهان، به‌ویژه از سه دهه پیش تاکنون به‌طور عمده و در بیشتر موارد در کشورهایی با موفقیت، قرین شده است که حرکت پیوسته و باثباتی را در سطح ملی برای جبران عقب‌ماندگی‌های اقتصادی- اجتماعی خود سازمان داده و دستیابی به پیشرفت، رشد و توسعه و ورود به عرصه تولید و تجارت در جهان را در دستور کار خویش قرار داده‌اند. بدین معنا، ایجاد مناطق آزاد در هر کشور را نه به‌صورت اقدامی مجزا از اقتصاد ملی، بلکه باید به منزله ابزاری برای توسعه صنعتی و بخشی از راهبردهای کلان برای توسعه اقتصادی- اجتماعی تلقی کرد.

۱-۹. تعریف منطقه آزاد

مناطق آزاد تجاری، به نواحی گفته می‌شود که در آنها کالا انبار می‌شود و بدون دگرگونی قابل توجه در آن، دوباره به کشور میزبان یا سایر کشورها صادر می‌گردد. بنابراین، ویژگی برجسته مناطق آزاد

تجاری این است که برای کالاهای داخلی کشور میزبان، مالیات در نظر گرفته نمی‌شود و سایر محدودیت‌های تجارت خارجی در واردات و صادرات نیز بر مناطق مذکور اعمال نمی‌شود.

به عبارت دیگر منطقه آزاد تجاری قلمرو معینی است که اغلب در داخل یا مجاورت بندر قرار دارد و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان مجاز دانسته می‌شود. از این مناطق می‌توان کالا را بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی صادر یا وارد کرد، برای مدتی در انبار ذخیره نمود و در صورت لزوم، بسته‌بندی و دوباره صادر کرد.

منطقه آزاد می‌تواند به شکل منطقه آزاد تجاری، منطقه آزاد صنعتی، منطقه آزاد تجاری-صنعتی و غیره باشد. گرچه منطقه آزاد تجاری درون مرزهای ملی قرار دارد، اما از نظر مالی خارج از مرز در نظر گرفته می‌شود. البته باید توجه داشت مفهوم منطقه آزاد تجاری به صورت فراکشوری نیز بیان شده است. برای مثال توافق تجارت آزاد بین کشورهای امریکا، برزیل، آرژانتین، پاراگوئه و اروگوئه ممکن است به منطقه آزاد نیم‌کره تبدیل شود.

۹-۲. عوامل کلیدی موفقیت مناطق آزاد تجاری

- براساس مطالب ارائه شده در این مطالعه عوامل کلیدی موفقیت در مناطق آزاد تجاری عبارتند از:
- **ثبات سیاسی:** ثبات سیاسی مهمترین عاملی است که موجب جذب سرمایه در کشور میزبان می‌شود. سرمایه‌گذاران خارجی به‌طور معمول از سرمایه‌گذاری در کشوری که ثبات سیاسی ندارد و این بی‌ثباتی برای منافع آنها تهدیدآمیز است، اجتناب می‌کنند.
 - **تعهد به اقتصاد آزاد:** هرچه تعهد دولت میزبان به سرمایه‌گذاری، تجارت آزاد و مانند اینها بیشتر باشد، مناطق آزاد تجاری جذابیت بیشتری برای سرمایه‌گذاران خارجی خواهند داشت.
 - **محل استراتژیک:** منطقه آزاد تجاری باید به بازارهای بین‌المللی عمده نزدیک باشد.
 - **در دسترس بودن نیروی کار ارزان:** تولیدکنندگان خارجی به دنبال کاهش هزینه تولید هستند و از این‌رو، نیروی کار ارزان از عواملی است که در جذب سرمایه‌گذاران به منطقه آزاد تجاری مؤثر است.
 - **زیرساخت‌های مناسب:** وجود زیرساخت‌های مناسب مانند سیستم‌های حمل‌ونقل، ارتباطات و اداری برای موفقیت مناطق آزاد تجاری یک ضرورت محسوب می‌شود.

۹-۳. انواع مناطق آزاد تجاری

مناطق آزاد تجاری را می‌توان با انتخاب شاخص‌های مختلف به انواع متفاوت طبقه‌بندی کرد. در واقع، با توجه به ساختار آمایشی می‌توان آنها را به ناحیه‌ای و حکومتی تقسیم کرد. منطقه آزاد ناحیه‌ای، تسهیلات اداری و زیرساخت‌های کیفی متفاوت از سایر مناطق کشور را دارا است و با رویکردهای حکومتی نیز سازگار نیست. این نوع منطقه آزاد تجاری با توجه به ارتباط آن با اقتصاد داخلی و نظارت

گمرکی، به دو گروه قابل تقسیم است: منطقه باز و تحت محاصره. نوع اخیر، به شدت تحت نظارت گمرکی است و ارتباط کمتری با اقتصاد داخلی دارد. در عوض نوع باز ارتباط بیشتری با اقتصاد داخلی دارد و نظارت گمرکی بر آن سخت‌گیرانه نیست.

نوع حکومتی منطقه آزاد تجاری، از منافع شرکت‌های کشور میزبان حمایت می‌کند. در حقیقت در این نوع منطقه، سیاست‌های دولت از نزدیک دنبال می‌شود. متناسب با خط‌مشی‌های صنعتی، منطقه آزاد حکومتی به سه نوع صادرات‌محور، انبارگرا و فناوری برتر تقسیم می‌شود.

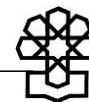
۹-۴. مناطق آزاد تجاری در ایران

با تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۲، فعالیت مناطق آزاد تجاری در ایران شروع شد. قوانین اصلاحی بعدی مصوب مجلس و مجمع تشخیص مصلحت نظام، فرصتی را فراهم کرد تا برخی از محدودیت‌های مناطق آزاد از بین برود. هر منطقه را سازمانی اداره می‌کند که به صورت شرکت است و شخصیت حقوقی مستقل دارد و سرمایه آن متعلق به دولت است.

منطقه آزاد تجاری-صنعتی در ابتدا به سه منطقه کیش، قشم و چابهار محدود می‌شد، اما با تصویب قانون مورخ ۱۳۸۲/۶/۲، محدوده‌ای شهرستان‌های آبادان، خرمشهر و قسمت‌هایی از شهرستان‌های جلفا و بندرانزلی نیز به عنوان مناطق آزاد شناخته شدند (منطقه آزاد ارس، اروند و انزلی). همچنین به منظور ایجاد هماهنگی بین مناطق آزاد تجاری-صنعتی، شورایی به نام شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی به ریاست رئیس‌جمهور تشکیل می‌شود.

بررسی عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی در مقایسه آن با اهداف تأسیس این مناطق در طول بیش از یک دهه در ایران نشان می‌دهد که برخی از اهداف مورد نظر تحقق نیافته و مشکلاتی پدید آمده است. از جمله مهمترین دلایل عدم توفیق این مناطق عبارت است از:

- تعیین نه چندان اصولی اهداف مربوط به ایجاد مناطق آزاد،
- مکان‌یابی نامناسب،
- عدم سرمایه‌گذاری اولیه برای ایجاد زیربنای لازم،
- کمبود منابع مالی،
- محرومیت مناطق با وجود هزینه‌های انجام شده،
- عدم اولویت‌بندی نیازهای هر منطقه،
- کمبود تسهیلات بیمه‌ای و بانکی.

۵-۹. تجزیه و تحلیل داده‌ها

نتایج بررسی‌های انجام شده در این مطالعه نشان می‌دهد عوامل تأثیرگذار در مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران را می‌توان به پنج عامل طبقه‌بندی کرد:

- الزامات اجرایی و سیاستگذاری،
- عوامل محیطی،
- شفاف‌سازی قوانین و مقررات،
- جهت‌گیری استراتژیک،
- سازوکارهای تأمین مالی.

مقایسه عوامل شناسایی شده در ایران با عوامل اثرگذار که در منطقه جبل‌علی امارات متحده عربی شناسایی شده‌اند (ثبات سیاسی، تعهد به اقتصاد آزاد، محل استراتژیک، در دسترس بودن نیروی کار ارزان و زیرساخت‌های مناسب) نشان می‌دهد که با وجود تفاوت ظاهری در عناوین، با توجه به سازه‌های هریک از عوامل، همخوانی زیادی بین عوامل اثرگذار در دو منطقه وجود دارد.

۶-۹. پیشنهاد‌های مبتنی بر یافته‌های پژوهش

در مطالعه مورد بررسی پنج عامل تأثیرگذار بر عملکرد مناطق آزاد تجاری ایران شناسایی شد و متناسب با این یافته‌ها، توصیه‌های اجرایی زیر ارائه شده است:

- طبق یافته‌های این مطالعه، اثربخشی عملکرد مناطق آزاد تجاری، در گرو «الزامات اجرایی و سیاستگذاری» است، از این رو پیشنهاد شده است:

- از تغییرات پی‌درپی سیاست‌های اقتصادی، تجاری و اداری کشور خودداری شود.
- هماهنگی در تدوین خط‌مشی‌ها و راهکارهای ارائه شده بین دستگاه‌های اجرایی و سازمان‌های مناطق آزاد توصیه می‌شود.
- مکان‌یابی دقیق هر منطقه با استراتژی مشخص برای حصول به اهداف دوگانه توسعه صادرات و انتقال دانش فنی همراه باشد و به‌طور کلی، سیاست تولید با هدف صادرات طراحی و اجرا شود.
- عوامل محیطی، دومین عامل اثرگذار بر عملکرد مناطق آزاد ایران شناخته شد که در این باره پیشنهاد‌های زیر ارائه شده است:

- از آنجایی که مناطق آزاد به‌مثابه الگوی نمونه برای اصلاح ساختار اقتصاد کشور به‌منظور تطبیق با تحولات پدید آمده در اقتصاد جهانی محسوب می‌شوند، با برقراری تعامل فعال با اقتصاد جهانی از طریق این مناطق، می‌توان نقاط قوت آن را به اقتصاد ملی تعمیم داد.
- امکان بهره‌برداری از ویژگی‌های جغرافیایی، شرایط و رقابت‌های سیاسی-اقتصادی منطقه‌ای و حضور در سازمان‌های بین‌المللی و برتری‌های نسبی در ترانزیت، از فرصت‌های موجود هستند که

می‌توانند در دستیابی به اهداف مناطق آزاد مؤثر باشند. به‌طور مسلم، در کنار فرصت‌های ملی، شناسایی و استفاده از فرصت‌های خاص هر منطقه نیز می‌تواند راهگشا باشد.

- یکی دیگر از یافته‌های پژوهش، شفاف‌سازی قوانین و مقررات به‌عنوان عامل اثربخش در عملکرد مناطق آزاد است، بنابراین پیشنهاد شده است:

- خط‌مشی‌ها به گونه‌ای وضع شوند تا مناطق آزاد به جای رقابت منفی با یکدیگر، برای افزایش واردات به سرزمین اصلی، به‌منظور تحقق اهداف خودشان (به‌طور عمده تولید برای صادرات) گام بردارند.
- ابلاغ به‌موقع آیین‌نامه‌های اجرایی پولی- بانکی در مناطق، به‌طوری که تناقض‌ها و برداشت‌های مختلف از قوانین و مقررات، موجب اختلاف عمل و تضاد میان دستگاه‌های اجرایی مختلف و مسئول نشود.
- به‌منظور دستیابی به اهداف اصلی، هیئت مدیره سازمان‌های مناطق آزاد، قوانین و مقررات را بازنگری کند و برای تصمیم‌گیری به مراجع ذیربط ارائه دهد.

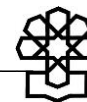
- جهت‌گیری استراتژیک مناسب، عامل دیگری است که در مطالعه مورد بررسی شناسایی شده است و در این ارتباط پیشنهادات زیر مطرح گردیده:

- مناطق آزاد ایران به‌منظور ایفای نقش مناسب در کل ساختار اقتصاد، نیازمند واقع‌بینی در تدوین استراتژی هستند. توجه به حقایق ساختار اقتصاد ایران و تطبیق فعالیت مناطق آزاد با روند رشد و توسعه ایران، در تعیین برنامه‌های هدایتی مناطق آزاد مورد تأکید است.
- مراقبت در اجرای استراتژی‌ها با توجه به اهداف جداگانه هر کدام از مناطق ضروری است.
- همانند سایر مناطق آزاد جهان، به اهداف توسعه صادرات و انتقال تکنولوژی در مناطق آزاد اولویت داده شود.

- آخرین یافته پژوهش مورد بررسی، سازوکارهای تأمین مالی در اثربخشی عملکرد مناطق آزاد در ایران است، از این رو پیشنهاد شده است:

- راهکارهای لازم برای استفاده سازمان‌های مناطق آزاد از تسهیلات بانکی در طرح‌های اقتصادی که از توجیه فنی و اقتصادی لازم برخوردار باشند، ارائه شوند.
- به‌منظور توسعه امکانات زیربنایی در مناطق، به دبیرخانه سازمان‌های مناطق آزاد اجازه داده شود از طریق مالیه و در قالب قوانین بودجه سالیانه و سایر روش‌های تأمین مالی، به جذب منابع خارجی اقدام کنند. بدیهی است سازمان‌های مناطق آزاد، مشابه سایر دستگاه‌های دولتی از حمایت‌های معمول دولت در این باره بهره‌مند خواهند شد.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با رعایت ضوابط پولی و بانکی مناطق آزاد، برای ایجاد حداقل یک شعبه از بانک‌های معتبر جهانی در مناطق آزاد سه‌گانه تلاش کند تا نقل و انتقال بخشی از وجوه ارزی توسط دستگاه‌های اجرایی از طریق همان بانک‌های خارجی مجاز تسهیل شود.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۰	ارزیابی عملکرد مناطق آزاد تجاری ایران و تأثیر آن در توسعه اقتصادی این مناطق	دکتر علی اصغر اسفندیاری- عضو هیئت علمی دانشگاه شهید چمران اهواز سمیره مقدس حسین زاده- عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور واحد ماهشهر دکتر مجید دلاوری- عضو هیئت علمی دانشگاه بین المللی امام خمینی قزوین	پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۲۸، بهار ۱۳۸۷ : ۱۱۹
روش تحقیق: اقتصادسنجی استفاده از پانل دیتا			

بیش از سه دهه پیش مناطق آزاد بر بنیاد نگرش‌های برون‌نگر، مبتنی بر مزیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی، قابلیت دسترسی به بازارهای مصرف و با هدف گسترش صادرات، شکل گرفتند. در کشور ما نیز با توجه به حضور کمرنگ اقتصاد ملی در عرصه رقابت جهانی، ایجاد مناطق آزاد به عنوان عاملی مؤثر در جهت جبران فرصت‌های از دست رفته و توسعه صادرات، ایجاد اشتغال سالم و مولد، ارتقای جایگاه اقتصادی کشور و بهره‌مندی از اقتصاد رقابتی مورد توجه و تأکید سیاستگذاران نظام اقتصادی کشور هستند.

۱-۱۰. مبانی نظری مناطق آزاد در علم اقتصاد

مبحث مناطق آزاد از علم اقتصاد را می‌توان در شاخه‌های متعدد بررسی کرد. در این میان تجارت بین‌المللی و توسعه اقتصادی، مهمترین شاخه‌های علم اقتصاد هستند که مناطق آزاد در پرتو تئوری‌های آنها می‌تواند مورد بحث و نظر قرار گیرد:

۱-۱۰-۱. تئوری‌های تجارت بین‌الملل

کلاسیک‌ها معتقدند هر ملت می‌تواند در تولید یک یا چند کالا در سطح بین‌المللی، براساس هزینه، برتری نسبی پیدا کند و از طریق مبادله آن به رفع نیازهای خود بپردازد. رابطه مبادله نیز از طریق ارزش اجتماعی، اقتصادی و همچنین میزان هزینه تولید تعیین می‌شود.

آدام اسمیت براساس اصل تقسیم کار، تجارت آزاد را بهترین روش برای کشورها پیشنهاد نموده است. استدلال اسمیت بر این اساس بود که از طریق تجارت آزاد هر کشور می‌تواند در کالاهایی تخصص پیدا کند که در آنها دارای مزیت مطلق است.

دیوید ریکاردو تجارت بین‌الملل را در چارچوب نظریه ارزش کار، بررسی و نظریه معروف مزیت نسبی را ارائه کرد. هکشر- اوهلین دانشمندانی بودند که اساس نظریه جدید تجارت بین‌الملل را پی‌ریزی نمودند. آنها معتقدند کشورهایی که از سرمایه فراوانی برخوردارند اقدام به صادرات کالاهای سرمایه‌بر و کشورهایی که از وفور نیروی کار برخوردارند اقدام به صادرات کالاهای کاربر کنند.

۲-۱-۱۰. راهبردهای توسعه اقتصادی با نگرش به تجارت بین‌الملل

در زمینه مباحث توسعه اقتصادی اغلب با دو دسته راهبردهای درون‌نگر و برون‌نگر به‌شرح زیر مواجه هستیم:

- راهبرد جانشینی واردات (راهبرد درون‌نگر): این راهبرد، راهبردی برای توسعه اقتصادی مبتنی بر تأمین احتیاجات بازار داخل کشور با تولیدات داخلی است، به صورتی که این تولیدات به مرور جایگزین واردات گردند. این سیاست در دهه ۱۹۵۰ مطرح و در دهه ۱۹۶۰ اعتلا یافت و بسیاری از کشورها مانند آمریکای لاتین، سیاست صنعتی شدن جایگزینی واردات را به‌عنوان اصلی‌ترین روش حصول به رشد و توسعه اقتصادی اتخاذ کردند. عمده‌ترین هدف از انتخاب این راهبرد، رهایی از وابستگی وارداتی و رسیدن به خودکفایی است.

- راهبرد توسعه صادرات (راهبرد برون‌نگر): از دهه ۱۹۷۰ تردیدهای زیادی درباره موفقیت سیاست جایگزینی واردات در حل مسائل توسعه کشورها ایجاد شد و موجب تقویت موضع اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک (که صادرات را علت رشد و توسعه اقتصادی می‌دانستند) گردید. توسعه صادرات معرف گرایش به آزادی در تجارت بین‌الملل است. منظور از راهبرد توسعه صادرات، صادرات محصولات غیرسنتی (اعم از کالاهای اولیه کشاورزی و معدن)، نیمه‌ساخته و کالاهای ساخته شده (محصولات کارخانه‌ای) است، به‌صورتی که جانشین سنتی کالاهای اولیه گردد. سیاست توسعه صادرات منجر به تخصیص منابع در جهت استفاده از مزیت‌های نسبی توأم با کارایی و گسترش کیفیت می‌شود. استدلال شده که رشد «برونگرا» و مبتنی بر صادرات به رشد بیشتر «بهره‌وری کل عوامل تولید» منجر می‌شود.

۲-۱۰. سابقه ایجاد مناطق آزاد ایران

اندیشه تأسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد در ایران در دهه ۱۳۳۰ شکل گرفت. در آن سال‌ها با توجه به وجود مشکلات ناشی از فقدان تسهیلات و تأسیسات مورد نیاز برای نگهداری کالاهای وارده به کشور، در بنادر جنوبی ضرورت ایجاد مناطق آزاد در کشور احساس می‌شد. با وقوع انقلاب اسلامی ایران، جزیره کیش به‌عنوان اولین منطقه تجارت آزاد ایران تعیین و در سال ۱۳۶۸ براساس برنامه پنج‌ساله اول توسعه به دولت اجازه داده شده تا در سه نقطه مرزی کشور اقدام به تأسیس مناطق آزاد تجاری - صنعتی کند.

۳-۱۰. اهداف مناطق آزاد ایران

در ماده (۱)، قانون چگونگی اداره مناطق آزاد هدف از تشکیل این مناطق را تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی و رشد و توسعه اقتصادی، انجام سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، افزایش

درآمدهای عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای تولید و صادرات کالا عنوان کرده است.

۴-۱۰. انگیزش‌ها و مشوق‌های مناطق آزاد ایران

بخشی از مزیت‌های قانونی مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران عبارتند از: آزادی ورود و خروج سرمایه، معافیت مالیاتی تا پانزده سال، تضمین کامل سرمایه‌های خارجی، امکان ترانزیت، امکان مشارکت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، معافیت گمرکی برای ورود کالای ساخته شده در منطقه به داخل کشور، امکان ورود کالا بدون پرداخت عوارض گمرکی و سود بازرگانی به منطقه، امکان خرده‌فروشی کالا، امکان ورود اتباع خارجی از طریق مبادی ورودی و خروجی.

۵-۱۰. مناطق آزاد ایران

در زیر به‌طور مختصر به مناطق آزاد تجاری کیش، قشم و چابهار اشاره شده است.

۱-۵-۱۰. منطقه آزاد کیش

جزیره کیش که به مروارید خلیج فارس مشهور است با مساحتی حدود ۹۱ کیلومتر مربع در هجده کیلومتری کرانه جنوبی سرزمین ایران قرار دارد. این جزیره از نظر تقسیمات سیاسی، جزئی از شهرستان بندرلنگه در استان هرمزگان محسوب می‌شود و از لحاظ وسعت بعد از جزیره قشم، مقام دوم را در خلیج فارس دارا است. در اواخر سال ۱۳۷۹ براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، جمعیت جزیره کیش ۱۶۵۰۱ نفر برآورده شده است. نتایج سرشماری سال ۱۳۷۹ نشان می‌دهد ۱۳۵۹۳ نفر یا حدود ۹۳ درصد جمعیت کیش را افرادی تشکیل می‌دهند که طی ده سال اخیر به جزیره مهاجرت کرده‌اند.

۲-۵-۱۰. منطقه آزاد قشم

قشم بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس است. مساحت این جزیره ۱۴۳۰ کیلومتر مربع است که در دهانه تنگه هرمز در مسیر راه‌های دریایی از خلیج فارس به دریای عمان و اقیانوس هند و بالعکس قرار دارد. در حال حاضر ۳۰۰ کیلومتر مربع از این جزیره به‌عنوان منطقه آزاد و سایر نقاط این جزیره، منطقه ویژه اقتصادی است. قشم از بالا به شکل نهنگی در خلیج فارس دیده می‌شود. سه جزیره کوچک‌تر (هنگام، لارک و هرمز) را در تنگه هرمز در مجاورت خود دارد. شهر قشم در سر این نهنگ جای دارد. شهرستان قشم در سرشماری سال ۱۳۷۵ حدود ۷۲۹۸۱ نفر جمعیت دارد. جمعیت جزیره قشم حدود ۱۳۵۵۶ نفر است. ترکیب جمعیتی این شهرستان، شهرنشینی ۲۰ درصد با نسبت ۶۱ درصد کل کشور، شاخصی از عقب‌ماندگی است. سیاست دولت ایران، در قبال جزیره قشم به‌عنوان جزئی از بازسازی اقتصادی، تبدیل این جزیره به منطقه آزاد تجاری به‌عنوان بزرگ‌ترین منطقه آزاد در بین راه اروپا و ژاپن

بود. تمامی شناورهای کشورهای حاشیه خلیج فارس مجبور به گذر از نزدیکی سواحل جنوبی این جزیره هستند. این جزیره دروازه خلیج فارس خوانده شده است. هم اکنون دسترسی بندرها از داخل کشور به قشم از راه سه بندر بزرگ شهید رجایی، شهید باهنر و بندر لنگه امکانپذیر است.

۳-۵-۱۰. منطقه آزاد چابهار

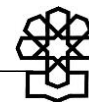
استان سیستان و بلوچستان با مساحتی حدود ۱۱/۴ درصد از مساحت کل کشور سومین استان از لحاظ مساحت است. مساحت استان ۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع بوده که ۱۵۱۹۷ کیلومتر مربع آن مربوط به سیستان و ۱۷۲۳۰۵ کیلومتر مربع آن در بخش بلوچستان واقع شده است. شهرستان چابهار شرقی‌ترین شهرستان جنوبی کشور در بخش بلوچستان قرار دارد. اولین بندر ایران، در دریای عمان از سمت شرق قرار دارد و دارای ۱۷۱۵۵ کیلومتر مربع مساحت است. خلیج چابهار با بریدگی طبیعی و استثنایی خود بزرگ‌ترین خلیج ایران در حاشیه دریای عمان است. آب‌های ساحلی چابهار با برخورداری از عمق زیاد و موقعیت استراتژیکی مناسب، برای پهلوگیری کشتی‌های اقیانوس‌پیما مناسب است. شهرستان چابهار در سرشماری سال ۱۳۷۵ دارای ۱۵۴۹۱۲ نفر جمعیت بود. در این سال بندر چابهار ۳۴۶۱۸ نفر جمعیت داشته است که ۹ درصد جمعیت استان را شامل می‌شود.

۳-۶-۱۰. بررسی عملکرد اقتصادی مناطق آزاد تجاری ایران از نظر انطباق با اهداف اولیه

به‌طور خلاصه عملکرد اقتصادی مناطق آزاد تجاری ایران در فاصله زمانی ۱۳۷۲-۱۳۸۳ به‌شرح زیر است:

- توسعه صادرات و کسب درآمد ارزی: مناطق آزاد سه‌گانه کشور طی سال‌های مذکور ۱/۴۳۴ میلیارد دلار درآمد ارزی کسب کرده‌اند که ۱/۰۸۹ میلیون دلار آن از محل صدور کالا صورت پذیرفته است و جمعاً ۸۳ درصد آن مربوط به منطقه آزاد قشم است. صنایع مناطق آزاد باید با هدف تأمین مواد و قطعات مورد نیاز از تولیدات منطقه و داخل کشور و در حد امکان صدور فرآورده‌های خود به بازارهای جهانی طراحی می‌شدند که این وضعیت عکس شرایط فعلی است. بدین صورت صنایع مستقر در مناطق آزاد عمدتاً بازارهای داخلی را هدف قرار داده‌اند. علاوه بر آن در این مناطق نسبت صادرات به واردات رقمی بسیار کمتر از اقتصاد داخلی است. از این رو می‌توان چنین استنباط کرد که سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی انجام یافته در مناطق به‌صورت کارآ و با هدف توسعه صادرات به بازارهای جهانی نبوده و بیشتر به داخل توجه شده است تا خارج.

- هزینه‌های جاری و عمرانی (تسریع در امور زیربنایی): از آنجا که وجود تسهیلات زیربنایی مناسب، پیش‌شرط لازم جهت جلب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و رونق گرفتن فعالیت‌ها در این مناطق می‌باشد، لذا مناطق آزاد بخشی از درآمدهای حاصله را صرف فراهم نمودن زیرساخت‌ها کرده‌اند. کل هزینه‌های جاری و عمرانی صرف شده در مناطق ۷،۱۸۶ میلیارد ریال است که از این

مبلغ ۴۷۹۱/۸۵ میلیارد ریال به هزینه‌های عمرانی و مبلغ ۲,۳۹۵ میلیارد ریال به هزینه‌های جاری اختصاص دارد.

- **سرمایه‌گذاری داخلی:** حجم سرمایه‌گذاری داخلی صورت گرفته در امور زیربنایی، ساخت مراکز اقامتی و تجاری و مسکونی، خدمات شهری و صنعت طی سال‌های مورد بررسی ۸۹۷۸/۲۸ میلیارد ریال است. ترکیب سرمایه‌گذاری داخلی انجام شده در بخش‌های مختلف نشان می‌دهد که تقریباً نیمی از آن در بخش صنعت و بقیه در بخش‌های خدمات، تجارت و سیاحتی بوده است.

- **سرمایه‌گذاری خارجی:** میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد ایران در فاصله مذکور مبلغ ۲۹۰۰/۸۹ میلیون دلار است. سازمان‌های مناطق آزاد نتوانسته‌اند در حد ظرفیت‌های موجود اقدام به جذب سرمایه‌گذاری خارجی نمایند که اغلب نشئت گرفته از نبود زیربناها و امکانات اولیه جهت جذب سرمایه‌های خارجی بوده است. البته انتظار می‌رود افزایش و تکمیل زیرساخت‌های لازم و همچنین اقدامات انجام شده در جهت رفع خلأهای قانونی در مناطق، ازجمله تصویب قانون پولی و بانکی مناطق آزاد و قانون جلب و تشویق سرمایه‌گذاران خارجی، این روند را در سال‌های آتی بهبود بخشد.

- **درآمدهای عمومی:** به‌رغم جهت‌گیری صحیح مناطق آزاد طی سال‌های اخیر بیشترین سهم درآمدی مناطق آزاد از طریق عوارض مربوط به ورود کالا بوده است، که این امر نشانگر وابستگی شدید بودجه این مناطق به واردات کالا به منطقه و واردات منطقه به داخل کشور است. طی سال‌های مورد بررسی، درآمدهای عمومی سه منطقه آزاد ناشی از عوارض ورود کالا، فروش کارت مسافرتی، فروش زمین و سایر درآمدها، جمعاً مبلغ ۸۰۶۳/۵ میلیارد ریال است.

- **حضور در بازارهای جهانی (صنعت توریسم):** صنعت توریسم یکی از پربازده‌ترین فعالیت‌های اقتصادی در جهان است که بالاترین ارزش‌افزوده را ایجاد می‌کند. در مناطق آزاد ایران طی دوره مورد بررسی ۲۶/۳۴۴ میلیون نفر مسافر داخلی و خارجی از این مناطق بازدید کرده‌اند که از این تعداد حدود ۲۵/۴۵۵ میلیون نفر مسافر داخلی و ۸۸۸/۵ هزار نفر مسافر خارجی است. با توجه به آمار مسافرین داخلی و خارجی مناطق مشخص می‌شود که مسافرین داخلی ۲۹ برابر مسافرین خارجی بوده و این اختلاف عمدتاً به دلیل عدم وجود زیرساخت‌ها و امکانات مناسب خارجی در مناطق آزاد است. رشد متوسط مسافرین داخلی در مناطق آزاد حاکی از آن است که مناطق آزاد در بُعد فرهنگی، با جذب درصدی از مسافرین عازم خارج توانسته است تا حدودی از عوارض ناشی از مسافرت‌های خارجی بکاهد.

۷-۱۰. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این مطالعه با ارزیابی عملکرد مناطق آزاد تجاری ایران در زمینه توسعه صادرات و کسب درآمد ارزی، هزینه‌های جاری و عمرانی، سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، درآمدهای عمومی، جذب مسافرین داخلی

و خارجی نشان داد که سه منطقه کیش، قشم و چابهار توانسته‌اند سهم زیادی در جذب عوامل مذکور در مناطق آزاد ایران داشته باشند.

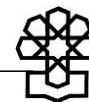
نتایج برآورد انجام شده در این مقاله نشان می‌دهد، افزایش در هزینه‌های جاری و عمرانی با سه وقفه تأخیری، سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و درآمدهای عمومی تأثیر مثبت و معناداری بر توسعه صادرات و درآمد ارزی مناطق آزاد سه‌گانه دارد.

۸-۱۰. پیشنهادها

برای بهبود عملکرد مناطق آزاد ایران پیشنهادهای زیر ارائه شده است:

- برنامه توسعه مناطق آزاد باید در دستور کار سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در دو بخش آمایش سرزمین و برنامه چهارم توسعه کشور به‌عنوان یک بخش مستقل قرار گیرد.
- اختصاص بخشی از بودجه دولت در کل بودجه پیشنهادی برای تقویت زیرساخت‌ها و تأسیسات زیربنایی مناطق سه‌گانه، مخصوصاً منطقه آزاد چابهار
- جلوگیری از ورود بی‌رویه کالا به مناطق آزاد و اعمال عوارض گمرکی بر کالاهای وارداتی به منطقه و تشویق صادرات و معافیت گمرکی و مالیاتی کالاهای صادراتی
- ایجاد امنیت و فضای سیاسی با ثبات در مناطق آزاد و برقراری تعرفه‌های ترجیحی برای مناطق در مقایسه با کشورهای همجوار، جهت تشویق سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی
- تقویت و کارآتر نمودن سیستم مدیریت دبیرخانه مناطق آزاد برای اداره مناطق آزاد ایران و جلوگیری از فعالیت موازی سایر ادارات در اداره این مناطق
- روشن و شفاف‌سازی قوانین و تدوین قوانین به‌صورت بلندمدت و پایدار، هماهنگ با استانداردهای جهانی
- ثبات قوانین و مقررات پولی، بانکی، صادرات و واردات و سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۱	بررسی عملکرد مناطق آزاد ایران	مجید صامتی- عضو هیئت علمی و دانشیار دانشگاه اصفهان صادق بختیاری- عضو هیئت علمی و استاد دانشگاه تربیت مدرس فاطمه علی میرزایی- دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد دانشگاه آزاد واحد خوراسگان	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۳، دی ۱۳۸۷: ۳۲
روش تحقیق: توصیفی			

مهمترین اهداف ایجاد مناطق آزاد در ایران عبارتند از: جذب سرمایه‌گذاری خارجی، انتقال تکنولوژی به کشور، توسعه صادرات، ایجاد اشتغال مولد، کسب درآمد ارزی، عمران و آبادانی کشور است.

۱۱-۱. مناطق آزاد ایران

اولین مناطق آزاد ایران در سال ۱۳۷۲ با تصویب قانون، فعالیت رسمی خود را آغاز کردند و اکنون ۱۵ سال از قدمت آنها می‌گذرد و در سال‌های اخیر سه منطقه ارس، اروند و انزلی به جمع سه منطقه قدیمی کیش، چابهار و قشم افزوده شده‌اند.

هدف اصلی از ایجاد مناطق آزاد تجاری غالباً زمینه‌سازی جهت فراهم ساختن شرایط مناسب برای افزایش تولید و صدور کالاهای صنعتی از طریق راهیابی به بازارهای جهانی براساس اصول رقابت آزاد بوده است. اساسی‌ترین ابزار مورد توجه برای رسیدن به اهداف مذکور، جذب سرمایه‌های خارجی و تکنولوژی از سایر کشورهای جهان است.

مناطق آزاد تجاری به‌علت شرایط تسهیل‌کننده و مساعدی که در زمینه جذب سرمایه خارجی از کشور دارند، دارای مؤلفه‌های مهم هستند که می‌توانند زمینه را برای دستیابی به توسعه همه‌جانبه فراهم نمایند.

۱۱-۲. عملکرد مناطق آزاد ایران از نظر جلب سرمایه‌گذاری خارجی

در این مطالعه عنوان شده است که نکته مهم در سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام شده در مناطق آزاد تجاری این مسئله است که از میزان سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام شده در مناطق آزاد کشور، میزان بسیار کمی (حدود ۳/۴ درصد) در بخش صنعت و تولید بوده است و سرمایه‌گذاران خارجی بیشتر ترجیح می‌دهند تا در بخش‌های خدماتی و تجاری سرمایه‌گذاری کنند. یکی از عمده دلایل این مسئله عدم وجود تضمین مناسب برای سرمایه‌گذاران خارجی در منطقه و عدم وجود قوانین کافی و جامع برای بیمه سرمایه این افراد است به‌صورتی که امکان استفاده از بیمه‌های خارجی در سال‌های اولیه تأسیس این مناطق وجود نداشته و در نهایت نیز مبالغ بیمه به‌دلیل ضعف‌های سیاسی ایران در منطقه بسیار بالاست.

نسبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به تولید ناخالص داخلی به‌منزله یک شاخص مهم اقتصادی در سال‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ در ایران تقریباً صفر بوده است. این نسبت در سال‌های مورد بحث در ترکیه به‌ترتیب ۰/۵ و ۰/۹، در مالزی ۵/۳ و ۰/۹، در کره جنوبی ۰/۷ و ۳/۲، در مصر ۱/۷ و ۱/۳ و در سنگاپور ۲۰/۷ و ۱۱/۶ درصد بوده است.

۳-۱۱. دلایل عدم موفقیت مناطق آزاد ایران در جذب سرمایه‌گذاری خارجی

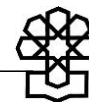
در مطالعه مورد بررسی به دلایل زیر به عنوان دلایل عدم موفقیت مناطق آزاد ایران در جذب سرمایه‌گذاری خارجی عنوان شده است:

- در اصل هشتادویکم قانون اساسی آمده است، دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی، کشاورزی، معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است. به جرئت می‌توان گفت بعد از انقلاب یک شرکت که براساس دلایل و مدارک همه سرمایه آن متعلق به خارجیان باشد، به ثبت نرسیده است، به عبارت دیگر مرجع ثبت شرکت‌ها حاضر به ثبت آنها نشده است. از این رو برداشت نادرست از اصل هشتادویکم قانون اساسی در واقع تأثیر منفی داشته است و دارد و به نظر می‌رسد تنها راه چاره آن است که در اصل واژه «حق انحصاری» جایگزین واژه «امتیاز» شود.

- اصل چهل و چهارم قانون اساسی مقرر می‌دارد، نظام اقتصادی ایران بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی، با برنامه‌ریزی منظم و صحیح استوار است. بخش دولتی دربرگیرنده تمام صنایع بزرگ و مادر، بیمه، بانکداری، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون و مانند اینهاست که به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است. بخش تعاونی شامل شرکت‌ها و مؤسسات تعاونی تولید توزیع است که در شهر و روستا بر طبق ضوابط اسلامی تشکیل می‌شود. بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی، دامداری، صنعت، تجارت و خدمات است که مکمل فعالیت‌های دولتی و تعاونی است. تفصیل ضوابط و قلمرو و شرایط هر سه بخش را قانون معین می‌کند. براساس ماده (۱) قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی نیز هر شخص حقیقی یا حقوقی و هر مؤسسه خارجی که سرمایه خود را به ایران منتقل کند، از امتیازات قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی برخوردار خواهد بود، مشروط بر اینکه متقاضی به کار انداختن سرمایه در رشته‌ای شود که فعالیت در آن برای مؤسسات خصوصی داخلی مجاز باشد. اما از بررسی اصل چهل و چهارم و ماده فوق این نتیجه حاصل می‌شود که سرمایه‌گذار خارجی اجازه فعالیت در بخش‌های اساسی کشور را ندارد، زیرا سرمایه‌گذار خارجی، حتی اگر از زیرمجموعه‌های دولت خارجی باشد، از اجزای بخش خصوصی کشور میزبان است و بخش خصوصی در ایران اجازه فعالیت در بسیاری از بخش‌های مهم را ندارد.

- یکی از موانع سرمایه‌گذاری خارجی، عدم عضویت ایران در نهادهای پشتیبان سرمایه‌گذاری خارجی است. از جمله نهادهای مذکور می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

• آژانس چندجانبه تضمین سرمایه‌گذاری (میگا): یکی از مهمترین عوامل سرمایه‌گذاری نکردن خارجیان در ایران، عضو نبودن در میگاست، این موضوع از نظر سرمایه‌گذاران نشانه عدم قاطعیت ایران در جبران خسارت این کشورها در صورت بروز هرگونه خطر غیرتجاری برای آنهاست. افزون بر این، شرایط انقلابی ایران و نیز پیشینه مصادره شدن سرمایه‌های خارجی، دیوار بی‌اعتمادی را بلندتر می‌کند.

• مرکز بین‌المللی ایکسید: این مرکز یک نهاد بین‌المللی برای حل و فصل اختلافات در زمینه سرمایه‌گذاری بین دولت‌ها و اتباع دیگر دولت‌ها مصوب ۱۸ مارس ۱۹۶۵ است. این کنوانسیون را کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه (بجز کانادا و اسپانیا) و همچنین بیشتر کشورهای در حال توسعه در آسیا و آفریقا پذیرفته‌اند و از هنگام پدید آمدن این مرکز بسیاری از اختلافات مربوط به سرمایه‌گذاری به آن ارجاع شده است.

• سازمان تجارت جهانی: عضو نبودن ایران در این سازمان به این معناست که ایران جدیدترین قوانین مربوط به سرمایه‌گذاری را نپذیرفته است و این علاقه خارجی‌ان را به سرمایه‌گذاری در ایران کاهش می‌دهد.

۴-۱۱. عملکرد مناطق آزاد از نظر صادرات

صادرات این مناطق به‌استثنای برخی از سال‌ها نزدیک به صفر بوده است. مجموع صادرات در سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۷۲ برای هر سه منطقه ۰/۰۰۲ میلیارد دلار است در حالی که این عدد برای کل کشور ۲۸/۸ میلیارد دلار است. یعنی کمتر از یک درصد کل صادرات کشور در این سال‌ها از طریق مناطق بوده است. در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ مجموع صادرات سه منطقه ۰/۰۲۲۶ میلیارد دلار است در حالی که برای کل کشور در همان سال‌ها ۲۲/۳ میلیارد دلار ارزش کالاهای صادراتی از این مناطق بوده است. یعنی ۰/۳۷ درصد کل صادرات کشور در این سال‌ها از طریق مناطق آزاد بوده است. این مسئله نشان می‌دهد که این مناطق در امر تسهیل صادرات نیز نتوانسته‌اند مزیتی برای صادرکنندگان ایجاد نمایند، زیرا بیش از ۹۹ درصد صادرات کشور از مبادی دیگر انجام گرفته است.

به‌طور کلی می‌توان گفت مناطق آزاد از منظر صادرات نیز عملکرد نامطلوبی داشته‌اند. برخی معتقدند دولت فقط مناطق را آزاد معرفی کرده است و پیش‌نیازهای تأسیساتی و قوانین مناسب آنها را تأمین نکرده است و با توجه به هزینه‌های سنگین تأسیسات زیربنایی کمتر شاهد سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این مناطق خواهیم بود.

۵-۱۱. جمع‌بندی

بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهند که عدم وجود تأسیسات زیربنایی مناسب و ضروری، ضعف مدیریت ملی و منطقه‌ای و عدم شفافیت و محدودیت قوانین مربوط به منطقه آزاد از جمله مهمترین دلایل عدم توفیق در مناطق آزاد هستند. نکته مهم و قابل توجه این است که تمامی ناکامی‌های مناطق به دولت و قوانین مربوط نیست و برخی از آنها به ساختار اقتصادی کشور بر می‌گردد. یعنی با توجه به ساختار اقتصادی ایران، سیستم‌های مربوط به مناطق آزاد اقتصادی جوابگو نیست.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۲	نگاهی به عملکرد دولت در حوزه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی	-	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۰، مهر ۱۳۸۷: ۱۳
روش تحقیق: توصیفی			

بررسی عملکرد سه ساله دولت در حوزه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی حاکی از توجه اساسی به افزایش مزیت‌های قانونی این مناطق، تمرکز مدیریت در حوزه مناطق آزاد و افزایش هماهنگی مدیریت مناطق ویژه با این دبیرخانه است. این درحالی است که ایجاد و تکمیل زیرساخت‌های مناطق به‌عنوان ضروری‌ترین اقداماتی که لازمه جذب سرمایه‌گذاری است در دولت نهم از اولویت ویژه‌ای برخوردار شده است.

از جمله مهمترین اقدامات دولت در مورد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- سازماندهی و نظارت بر وضعیت مالی مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به‌منظور ایجاد انضباط مالی
- پیگیری‌های لازم برای انعقاد قرارداد خلیج فارس در قشم و اتصال آن به سرزمین اصلی با توجه به اهمیت استراتژیک آن در پروژه عظیم و ملی شبکه جامع ارتباطی خلیج فارس که تأثیر مهمی بر زندگی مردم سواحل، بنادر و جزایر جنوب کشور خواهد داشت.

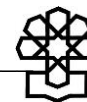
- برگزاری همایش بین‌المللی چابهار، ترانزیت و توسعه محور شرق در تاریخ چهارم و پنجم خردادماه سال ۱۳۸۷ که با حضور مقامات و مسئولین عالی‌رتبه کشورهای ایران، افغانستان، تاجیکستان، قرقیزستان، سوریه، عمان، قزاقستان، قطر، آذربایجان، هیئت‌هایی از سازمان‌های بین‌المللی همکاری راه‌آهن‌ها و نمایندگان شماری از سازمان‌های بین‌المللی مانند کنفرانس تجاری و توسعه سازمان ملل (آنکتاد)، سازمان همکاری‌های اقتصادی اکو، فدراسیون بین‌المللی اتحادیه شرکت‌های حمل‌ونقل بین‌المللی فورواردر (FIATA)، سازمان همکاری‌های راه‌آهن، سازمان هواشناسی جهانی و شرکت بین‌المللی حمل‌ونقل اینتر کانتینر برگزار شد.

- انجام تمهیدات لازم برای تمدید مهلت معافیت مالیاتی انواع فعالیت‌های اقتصادی از مدت ۱۵ سال به ۳۰ سال که طرح آن پس از پیشنهاد شورای عالی مناطق آزاد و تأیید رئیس‌جمهور به‌صورت لایحه به مجلس شورای اسلامی ارائه شد. کلیات این لایحه نیز پس از تأیید کمیسیون‌های اقتصادی و صنعت و معدن مجلس شورای اسلامی، با بیش از ۱۷۰ رأی به تصویب رسید.

- برگزاری پنجمین نمایشگاه دوسالانه مناطق آزاد تجاری و ویژه اقتصادی در محل نمایشگاه‌های منطقه آزاد کیش در تاریخ ۱۱ تا ۱۴ دی‌ماه ۱۳۸۶ با هدف معرفی دستاوردهای این مناطق و ارائه گزارش عملکرد آنها که با حضور گسترده مقامات ارشد دستگاه‌های مختلف انجام شد.

- انتشار مجدد فصلنامه آموزشی، پژوهشی و تحلیلی آغاز با زمینه تخصصی اقتصادی و ویژه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.

- روابط عمومی با توجه به نقش و جایگاه اطلاع‌رسانی دقیق و تبلیغات مؤثر در معرفی مناطق آزاد و

مزایای آنها به سرمایه‌گذاران، ضمن فعال نمودن سایت دبیرخانه و بروز کردن اخبار و مطالب آن، اقدام به برپایی سفرهای دوره‌ای خبرنگاران فعال حوزه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به مناطق آزاد نموده و خبرنگاران مذکور در هر سفر علاوه بر بازدید از کارخانجات، شرکت‌ها و نیز فعالیت‌های اقتصادی هر منطقه و گفتگو با فعالان اقتصادی و آشنا شدن با مسائل و مشکلات آنها، در مصاحبه‌های حضوری با مدیران عامل و نیز سایر مدیران منطقه در مورد نکات و موارد مورد توجه از آنها پرسش می‌نمایند.

- آغاز عملیات اجرایی یکی از بزرگ‌ترین پروژه‌های منطقه آزاد کیش با سرمایه‌گذاری ۲ میلیارد یورو.

- فعال شدن و ارتقای سطح کیفی کمیسیون ارزش‌افزوده و توجه به حل مشکلات تولیدکنندگان در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی کشور.

- برگزاری جلسات متعدد درخصوص مشکلات واحدهای تولیدی و صنعتی در مناطق توسط کمیسیون ارزش‌افزوده و پیگیری آن و تمام‌وقت شدن جلسات کمیسیون ارزش‌افزوده کالاهای ساخته شده.

- تصویب ایجاد ۸ منطقه ویژه اقتصادی در سفرهای استانی رئیس‌جمهور در شهرهای مختلف.

- توجه دولت نهم به افزایش ظرفیت‌های دانشگاهی در مناطق آزاد.

- افزایش اختیارات دبیرخانه حوزه مشاوره رئیس‌جمهور در امور مناطق آزاد و تفویض اختیارات رئیس‌جمهور در مورد نصب مدیران عامل مناطق آزاد به جناب آقای صلاحی مشاور ایشان به‌منظور ایجاد هماهنگی، برنامه‌ریزی و ارتباط مستقیم با مدیران مناطق.

- تصویب طرح اتصال ریلی بندر چابهار به خطوط داخلی راه‌آهن کشور.

- تصویب و آغاز عملیات اجرایی توسعه بنادر شهید بهشتی و شهید کلانتری در منطقه آزاد چابهار.

- تهیه لایحه مربوط به تأمین زیرساخت‌های مناطق آزاد برای تصویب در هیئت دولت.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۳	بررسی وضعیت مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران از منظر برخی از اهداف مورد انتظار از مناطق آزاد	مهدی رضایی- پژوهشگر مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۰۷، تیر ۱۳۸۶: ۴
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۱۳. مناطق آزاد

در ادامه برخی موارد اساسی در ارتباط با مناطق آزاد ارائه شده است.

۱-۱-۱۳. تعریف مناطق آزاد تجاری

مناطق آزاد تجاری و در شکل تعریف جدید آن، مناطق پردازش صادرات که نشان‌دهنده اهمیت ایجاد ارزش‌افزوده در کالاها و صادرات آنها توسط این مناطق می‌باشد، یک مکان جغرافیایی برونوم^۱ نسبتاً کوچک در داخل یک کشور است که هدف از ایجاد آن، جذب صنایع صادرات‌گرا با ارائه شرایط مطلوب برای تجارت و سرمایه‌گذاری می‌باشد. مناطق پردازش صادرات معمولاً در نزدیک بنادر بین‌المللی یا فرودگاه‌ها بنا می‌شود. واردات مواد خام، تولیدات واسطه‌ای، تجهیزات و ماشین‌آلات جهت تولیدات صادراتی مشمول حقوق گمرکی نمی‌باشند.

در آنجا، بنگاه‌های خارجی تولیدکننده کالاهای صنعتی، از شمار زیادی از انگیزه‌های مالی بهره می‌برند. این ناحیه صنعتی، معمولاً در ناحیه ۱۰ تا ۳۰۰ هکتاری محصور شده است که در آن، برای بنگاه‌ها شرایط تجارت و محیط آزاد فراهم شده است.

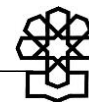
۲-۱-۱۳. اهداف اولیه از ایجاد یک منطقه آزاد

- ایجاد درآمد ارزی به وسیله بهبود صادرات کالاهای غیرسنتی
- اشتغال‌زایی برای کم کردن بیکاری یا مشکلات ناشی از بیکاری در کشور و درآمدزایی
- جذب FDI و انتقال تکنولوژی، انتشار دانش و آثار تظاهری که به‌مانند کاتالیزوری برای بنگاه‌های داخلی درگیر در تولید کالاهای غیرسنتی عمل می‌کند.

۳-۱-۱۳. اشتراکات مناطق آزاد

- به‌طور نامحدود واردات مواد خام، داده‌های واسطه‌ای و کالاهای سرمایه‌ای را به‌صورت معاف از حقوق گمرکی برای تولیدات صادراتی مهیا می‌کنند.
- تشریفات زائد دولتی کمتر و انعطاف‌پذیری قوانین کار برای بنگاه‌ها در مناطق نسبت به بازار داخلی بیشتر است.
- به بنگاه‌های مناطق آزاد بخشودگی، یک دوره معافیت مالیاتی و امتیاز اعطا می‌شود.
- در مناطق آزاد، خدمات ارتباطی و تجهیزات بالاتر از حد متوسط مابقی اقتصاد میزبان ایجاد می‌گردد.
- بنگاه‌های منطقه می‌توانند داخلی، بین‌المللی و یا به‌صورت سرمایه‌گذاری مشترک باشند.
- نقش FDI در فعالیت‌های مناطق آزاد برجسته است.

۱. عبارت «Enclave» به برونوم ترجمه شده است و منظور از آن، ناحیه‌ای از کشور در حال توسعه است که از نظر شرایط، نظیر قوانین و مقررات صادرات و واردات، مالی و پولی، زیربنایها و ...، از مابقی اقتصاد کشور متمایز باشد.

۱۳-۲. اشتغال‌زایی در مناطق آزاد

تقریباً در تمام قوانین مربوط به ایجاد مناطق آزاد، ایجاد اشتغال وجود دارد. هدف اشتغال‌زایی در مناطق پردازش صادرات، بر دو فرض استوار است:

- کشور دارای نرخ بیکاری بالا باشد
- جامعه با تنگنای بازار نیروی کار و افزایش هزینه نیروی کارگر مواجه باشد
- به‌طور کلی در مورد کار، دولت میزبان در مناطق آزاد اقدامات زیر را انجام می‌دهد:
- معافیت از قوانین کار
- اجرا نشدن قوانین ملی، بازرسی کار اغلب کم بوده یا سیستم قضایی در این باره اندیشه‌ای نکرده است.

براساس بررسی‌های صورت گرفته در این مطالعه، تعداد کل مشاغل ایجاد شده از بدو تأسیس مناطق آزاد تا سال ۱۳۸۰، حدود ۴۵۵۰۰ نفر است. از کل اشتغال ایجاد شده، قشم ۵۱ درصد، کیش ۳۲ درصد و چابهار ۱۷ درصد را به‌خود اختصاص داده است. اشتغال‌زایی بیشتر، در گرو جذب سرمایه‌گذاری بیشتر اعم از داخلی و خارجی است.

۱۳-۳. درآمد ارزی مناطق آزاد

درآمد ارزی یکی از منافع اصلی در نظر گرفته شده از یک منطقه پردازش صادرات است. چنین ملاکی یک شاخص غیرکامل برای موفقیت یا شکست یک منطقه و یا فعالیت یک بنگاه در درون آن است. برای دوره مورد بررسی این مطالعه (۱۳۷۲-۱۳۸۰) از نظر حجم صادرات، قشم در مرتبه نخست و کیش و چابهار در رتبه‌های بعدی قرار دارند. ۸۵ درصد از صادرات توسط قشم و ۱۳ درصد توسط کیش و ۲ درصد توسط چابهار انجام می‌گیرد.

با آنکه کیش در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از قشم بهتر عمل کرده است، ولی صادرات کیش به مراتب از قشم کمتر است. علت آن، می‌تواند این باشد که تولید بنگاه‌ها در کیش، بیشتر روانه کشور می‌گردد و یا اینکه جذب سرمایه‌گذاری خارجی در واحدهای تولیدی کالاهای صادراتی نبوده است.

بررسی‌های انجام شده در این مطالعه نشان می‌دهد، بیشترین درآمد ارزی منطقه آزاد کیش از محل گردشگری خارجی بوده است، به‌طوری که ۹۷ درصد از درآمدهای ارزی به‌دست آمده طی ۱۳۷۲-۱۳۷۹ از طریق گردشگری و تنها ۳ درصد از درآمدهای ارزی از طریق صادرات کالاها بوده است، اما در قشم از کل درآمدهای ارزی ایجاد شده توسط این منطقه، ۳۸ درصد مربوط به صادرات، ۴۲ درصد مربوط به سوخت‌رسانی و ۱۹ درصد مربوط به گردشگری خارجی بوده است. به‌استثنای درآمدهای ارزی ناشی شده از سوخت‌رسانی، پس از سال ۱۳۸۷، منشأ اصلی درآمد ارزی منطقه آزاد قشم، از طریق صادرات کالاها بوده است.

در منطقه آزاد چابهار، سهم صادرات کالاها، حمل‌ونقل و گردشگری از کل درآمدهای ارزی ایجاد شده توسط این منطقه، به‌ترتیب ۱۵، ۷۵ و ۱۰ درصد است. سهم زیاد ترانزیت در این منطقه، نشان‌دهنده اهمیت بندر چابهار است. درواقع با آنکه بنادر منطقه آزاد ایران، نسبت به سایر بنادر مناطق آزاد موفق جهان، نظیر جبل‌علی امارات و شانگهای و شنزن چین، از اندازه و کیفیت خدماتی بسیار پایینی برخوردار هستند، با این حال بندر چابهار نسبت به بنادر واقع در کیش و قشم که ماهیگیر هستند، وضعیت بهتری دارد.

۱۳-۴. سیاست‌هایی برای موفقیت مناطق آزاد

۱۳-۴-۱. قبل از برپایی مناطق آزاد

۱۳-۴-۱-۱. باز یا بسته بودن محیط

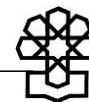
جاذبه اصلی مکان بسته یا محصور تولید این است که فراهم نمودن تسهیلات، زیربناها و خدمات بوروکراسی آسان‌تر است. اگر مناطق آزاد در پیرامون کشور فعالیت کنند، فراهم کردن تسهیلات و زیربنای حمل‌ونقل و ارتباطات برای دولت کشور در حال توسعه با درآمد پایین، هزینه بیشتری دربر دارد. همچنین هزینه‌های اجرایی خدمات گمرکی چند مکانی و نظارت بر واردات و صادرات بنگاه‌ها در این حالت نیز بیشتر است.

در حالت بسته، دولت‌ها بهتر می‌توانند تأثیر مناطق را کنترل کنند، به‌عبارتی قادرند درجه تراوندگی مجاز بین مناطق آزاد و کشور میزبان را تعیین کنند. با این حال مناطق محصور، یک ایراد اساسی دارند و آن این است که تأثیر آن به منطقه‌ای که بلافاصله با آن ارتباط دارند، یعنی جایی که در آن مستقر هستند محدود می‌گردد. این محدودیت مکانی، فرصت‌ها را برای سرریز دانش و فناوری کاهش می‌دهد و سهم آن را در رشد اقتصادی کم می‌کند.

۱۳-۴-۱-۲. مکان و زیربنا

در ابتدا فرض بر این بود که مناطق آزاد محورهایی برای توسعه صنعتی غیرمتمرکز و غیرشهری هستند. مسئولان کشورها از قرار دادن مناطق آزاد به دور از مراکز جمعیتی در جهت تشویق اشتغال‌زایی و توسعه اقتصادی در مکان‌های روشنایی و کاهش مهاجرت روستاییان به شهرها طرفداری می‌کردند. به‌زودی مشخص شد که مناطق آزاد در چنین محل‌هایی رشد نمی‌کنند، مگر آنکه به راحتی به بندر دریایی، فرودگاه، منابع آب و انرژی مناسب بالاتر از حد متوسط، تسهیلات ارتباطی و کارگران ماهر قابل دسترس، دست یابند.

هدفی که از ایجاد مناطق آزاد در ایران مورد نظر بود، مانند مناطق آزاد تجاری دیگر نقاط جهان نبود. در ایران عکس دیگر مناطق آزاد جهان، دولت به‌دلیل کمبود منابع، علاقمند بود مقداری از

منابع، در همان مناطق تجهیز گردد و برای سه منطقه سرمایه‌گذاری شود و به همین دلیل، تجارت کالا به صورت همراه مسافر، به عنوان ابزاری برای جمع‌آوری درآمد مورد توجه قرار گرفت.

از سوی دیگر به دلیل انعکاس شرایط داخلی، هیچ‌گاه فعالیت اقتصادی ورود و خروج سرمایه و کالا در مناطق آزاد به طور جدی مطرح نبود، بلکه همواره توسعه مناطقی همانند قشم و کیش مورد توجه بوده است. بدین صورت که عده‌ای از دویی یا دیگر کشورهای همسایه کالا وارد کنند و عده‌ای دیگر از سرزمین اصلی به آنجا بروند و اجناس را وارد سرزمین اصلی کنند که در نتیجه با سفر این عده به مناطق آزاد، منابعی فراهم شود تا بندر، راه و تأسیسات زیربنایی ایجاد و مردم محل نیز از این طریق تا حدودی وضعیتشان بهتر شود.

این سیاست توسعه منطقه‌ای، موجب مکان‌یابی غیرصحیح مناطق آزاد شد. عده‌ای اعتقاد دارند که مناطق آزاد ایران به درستی مکان‌یابی نشده‌اند و تمام ضوابط لازم را برای این کار در نظر نگرفته‌اند. این ضوابط خود به دو دسته ضوابط تقسیم می‌شوند:

- ضوابط اصلی مکان‌یابی، شامل دوری از نواحی بحرانی و بحران‌زای خارجی، دسترسی به راه‌های آبی و بین‌المللی، دسترسی به مسیرهای عمده ارتباطی منطقه داخلی و بین‌المللی، اهمیت بازارهای بین‌المللی، اهمیت بازارهای منطقه‌ای، دسترسی مطمئن به صنایع همگانی و خدماتی، دسترسی به نیروی کار و دسترسی به نوار مرزی کشور

- ضوابط ثانویه مکان‌یابی، شامل دسترسی به انرژی ارزان، دسترسی به منابع معدنی، اهمیت دادوستد بین‌المللی و یا بازارهای خاص، سهولت کنترل فیزیکی و امنیتی منطقه آزاد، برخورداری از شرایط آب و هوایی مناسب، دسترسی به پسرانه‌های قابل توسعه و دوری از پایگاه‌های نظامی عمده می‌باشند.

۳-۱-۴-۱۳. فرودگاه

فرودگاه کیش، یک فرودگاه بین‌المللی است و ظرفیت پذیرش مسافر و حمل کالای آن، در حد متعارف می‌باشد. این فرودگاه دارای ۶۰۰ هکتار مساحت و باندی به طول ۳۶۶۳ متر و با عرض ۴۵ متر است که مجهز به ترمینال اصلی به مساحت ۸۲ متر می‌باشد که قابلیت نشست و برخاست هواپیماهای پهن پیکر در ساعات مختلف شبانه‌روز را داراست. در چابهار ترمینال مسافربری با زیربنای ۲۲۵۰ مترمربع احداث شده است، اما در مورد احداث فرودگاه، فقط به مطالعات اولیه با همکاری‌های ارتش بسنده شده است. شرکت هواپیمایی چابهار تأسیس شده اما در مورد راه‌اندازی پروازهای مستقیم از تهران و سایر شهرستان‌ها به چابهار و بالعکس، در حد اقدامات اولیه می‌باشد.

در قشم فرودگاه بین‌المللی وجود دارد که مجهز به باند ۴۲۰۰ متری است که دارای تأسیسات سوخت‌رسانی به هواپیماهای داخلی و خارجی و جایگاه بنزین‌گیری است.

با توجه به اینکه یکی از تسهیلات زیرساختی در مناطق آزاد، وجود فرودگاه است، اگر خواست موفقیت مناطق آزاد در نظر باشد، باید منطقه آزاد چابهار نیز مجهز به فرودگاه گردد و در مورد سایر مناطق، اگر کاستی در این مورد وجود دارد، برطرف گردد.

۴-۱-۳. ارتباطات زمینی

قشم و کیش دارای راه زمینی آسفالت شده مناسب هستند، اما با سرزمین اصلی که قرار است از آنجا مواد خام و کالاهای واسطه‌ای وارد گردد، ارتباط ندارند. منطقه آزاد چابهار در سرزمین اصلی است، ولی بعضی از جاده‌های درون آن، در دست احداث می‌باشد و موکول به آینده است. همچنین این منطقه به راه‌آهن سراسری که می‌توان با آن کالاهای را با حجم زیاد و ارزان حمل نمود دسترسی ندارد. به اجبار باید مناطق کیش و قشم به بندر مناسب مجهز گردند تا بتوان از بندرعباس، به فوریت و حجم زیاد، کالا به این دو منطقه حمل کرد. در مورد چابهار باید خط راه‌آهن تا آنجا گسترش یابد تا سرمایه‌گذاران در آن منطقه از حمل‌ونقل ارزان و ظرفیت بالا بهره‌مند گردند.

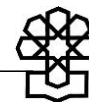
۵-۱-۳. حمل‌ونقل دریایی

کیش دارای بندرگاهی با قابلیت پهلوگیری شناورهای با ظرفیت ۲ هزار تن است که قرار است تا ظرفیت ۱۰۰ هزار تن توسعه یابد. در قشم بندر و اسکله کاوه که فاز اول آن، قابلیت پهلوگیری شناورهای با ظرفیت ۴۰ هزار تن را دارد، به بهره‌برداری رسیده است. به علت جریان‌های آبی مساعد و کرانه بسیار عمیق آن (تا ۲۰ متر)، قابلیت پهلوگیری شناورها تا یکصد هزار تن را داراست، اما هنوز برای بهره‌برداری آن اقدامی صورت نگرفته است و در صورت بهره‌برداری کامل از این اسکله، شناورهای یکصد هزار تنی قابل پهلوگیری هستند.

همچنین اسکله درگهان در کیش، از پیشروی خشکی در درون آب دریا به شیوه بازیافت ایجاد شده است. این اسکله دارای آب‌خور ۶/۲ متری است و امکان تخلیه شناورهای ۳ تا ۴ هزار تن وجود دارد. فعال‌ترین بنادر چابهار و نزدیک‌ترین آنها به منطقه آزاد چابهار، بندرهای شهید بهشتی و شهید کلانتری هستند که در دریای عمان و خلیج چابهار قرار دارند. مشخصات بنادر مورد اشاره به این شرح است:

- ترمینال شماره ۱ بندر شهید کلانتری از اسکله پیش‌ساخته تشکیل شده است که کشتی‌هایی با ظرفیت ۲۵ هزار تن و حداکثر آب‌خور ۹ متر قادر به پهلوگیری در آن هستند. این ترمینال که از طریق یک پل دسترسی ۶۰۰ متری به سرزمین اصلی بندر متصل شده است، دارای یک محوطه ۳۵۰ هزار مترمربعی به عنوان فضای انبارداری روباز است که برای نگهداری و انبار انواع مختلف کالا مناسب است. همچنین دو انبار سرپوشیده به مساحت کل ۱۸ هزار مترمربع نیز وجود دارد.

- بندر شهید بهشتی دارای ۴ اسکله به شماره‌های ۱، ۲، ۳ و ۴ است که طول هر اسکله ۱۵۰ مترمربع و ظرفیت پهلوگیری همزمان کشتی باری و یک تانکر نفتی اقیانوس را دارد. اسکله‌های شماره ۳ و ۴ با آب‌خور ۹ متر، برای استفاده کشتی‌های باری و کانتینری با ظرفیت ۲۵ هزار تن مناسب

هستند. اسکله شماره ۲، مخصوص کشتی‌های تانکری بوده و دارای آب‌خور ۸/۵ متر و مناسب تانکرهای با ظرفیت ۲۵ هزار تن است. اسکله شماره ۱، مخصوص کشتی‌های کانتینری کالای عمومی بوده و دارای آب‌خور تقریبی ۵/۸ متر و مناسب شناورهای با ظرفیت ۲۵ هزار تن است.

- ترمینال شماره ۲، کالای عمومی و کانتینری بندر شهید کلانتری دارای ۴ اسکله پیش‌ساخته است و مخصوص لنج‌های موتوری چوبی، دوبه و شناورهای با حداکثر ظرفیت ۲۵۰۰ تن بوده و علاوه بر این، دارای یک اسکله ۱۷۵ متری است که امکان پهلوگیری کشتی‌هایی با ظرفیت ۴۰ هزار تن را فراهم می‌آورد. دو انبار سرپوشیده به مساحت کل ۴ هزار مترمربع و یک منطقه روباز انباری به مساحت ۷ هزار مترمربع وجود دارد که برای نگهداری عمومی و کانتینرهای بندر شهید کلانتری مناسب است.

- بندر شهید کلانتری دارای ۵ اسکله به شماره‌های ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ است که اسکله شماره ۵ با داشتن دو دولفین به طول ۱۷۵ متر، امکان پهلوگیری کشتی‌های کالاهای عمومی و کانتینری با آب‌خور حداکثر ۱۰/۵ متر را فراهم می‌آورد. با توجه به اجرای عملیات لایروبی توسط پیمانکار خارجی، امید می‌رود که آب‌خور پای اسکله، افزون بر ۱۲ متر شود و در آن صورت، پذیرای کشتی‌های تا ظرفیت ۴۵ هزار تن خواهد شد. اسکله شماره ۴ دارای آب‌خور ۵ متر بوده و یدک‌کش‌ها و کشتی‌های رو-رو و دوبه‌های با ظرفیت کمتر از ۵ هزار، قادر به پهلوگیری در آن هستند. اسکله‌های شماره ۲ و ۳، با آب‌خور ۴ متر امکان پهلوگیری لنج‌های موتوری و دوبه‌ها را فراهم می‌آورد. اسکله شماره ۱ با ۳ متر آب‌خور، برای پهلوگیری لنج‌های موتوری باری و قایق‌های تندرو گارد ساحلی مناسب است، لازم به ذکر است که تنها بندر موجود در محدوده و قلمرو منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار، بندر شهید کلانتری است.

۱-۴-۱۳. دسترسی به بازار منطقه و بین‌المللی

خواص جغرافیایی کشور، یکی از لوازم جذاب یک منطقه است. اگر یک کشور محور اقتصادی یک منطقه و یا امضاکننده توافقنامه یکپارچگی منطقه‌ای باشد، اندازه گسترش یافته بالقوه بازار، ممکن است یک انگیزه اضافی برای بنگاه‌هایی باشد که این بازار را به‌وسیله سرمایه‌گذاری در مناطق هدف قرار داده‌اند. کشورهای عضو توافقنامه‌های ترجیحی تجارت، برای مناطق آزادشان جذابیت بیشتری ایجاد می‌کنند، چون این توافقنامه‌ها دسترسی آزاد به بازار کشورهای توسعه‌یافته را فراهم می‌کنند.

با انجام این کار، مناطق، بنگاه‌ها را از کشورهایی که با محدودیت سهمیه و موانع تجارت مواجه هستند، جذب می‌کنند. ایران نیز با توجه به اینکه در مرکز خاورمیانه قرار دارد و موقعیت ایران در خلیج فارس برای دسترسی به بازارها مناسب است، می‌تواند از این وضعیت استفاده‌های بسیاری ببرد.

۲-۴-۱۳. بعد از برپایی مناطق آزاد

ادبیات مربوط به تجارت بین‌الملل، به لزوم سیاست‌های علاقمند به تجارت برای سهولت موفقیت مناطق اصرار می‌ورزند. تمام نتایج مطلوب مورد انتظار از مناطق آزاد، با جذب سرمایه‌گذاری مستقیم

خارجی و استقرار شرکت‌های فراملیتی و چندملیتی فراهم می‌گردد. کشورهای درحال توسعه انواع مختلفی از مجموعه انگیزه‌ها را جهت جذب شرکت‌های چندملیتی از کشورهای توسعه‌یافته و یا با درآمد متوسط به کار می‌برند. این انگیزه‌ها معمولاً به انگیزه‌های سخت و نرم تقسیم می‌گردند:

- انگیزه‌های سخت، شامل فراهم نمودن زیربنای فیزیکی و خدمات ضروری برای تولید (راه‌ها، عرضه انرژی، تسهیلات حمل‌ونقل و از این دست) هستند.

- انگیزه‌های نرم، شامل مزیت‌های مالیاتی و امتیازات خاص تجاری هستند. این انگیزه‌ها برای سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد، دامنه‌ای از واردات بدون تعرفه مواد خام و تجهیزات سرمایه‌ای، معافیت مالیاتی، تسهیلات زیربنایی، کاهش دخالت‌های دولت و نظایر آن است.

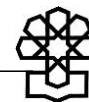
البته باید توجه داشت که ثبات همه‌جانبه و فضای سیاسی و اقتصادی دوستدار دادوستد و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، اولین قدم لازم و بلندمدت برای موفقیت مناطق آزاد است. در کنار انگیزه‌های اولیه، این ثبات شامل ثبات و یکنواختی سیاست‌های اقتصاد کلان (پولی و مالی) و نرخ ارز است. جایی که این سیاست‌ها از اصول اولیه منحرف شده‌اند، عملکرد مناطق آزاد نیز دچار مشکل شده است.

ازسوی دیگر براساس بررسی‌های صورت گرفته مشاهده می‌شود که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی جذب شده در مناطق آزاد ایران، رابطه منفی با نرخ تورم دارد. دلیل منفی بودن این رابطه، به‌طور خلاصه این است که در صورت وجود تورم بالا، انتظار بر آن است که کالاهای اولیه و واسطه‌ای نیز گران‌تر باشند و از طرفی دستمزدهای اسمی را نیز افزایش دهد و با وجود نرخ ارز ثابت در ایران، بنگاه‌های مستقر در مناطق آزاد ایران، بخش بیشتری از درآمد ارزی ناشی از صادرات خود را به هزینه‌های دستمزد اختصاص می‌دهند.

همچنین بنگاه‌ها مقداری از پول حقیقی خود را برای مواقع خاص به‌صورت دست‌نخورده نگه می‌دارند، از آنجا که به این پول‌ها بهره‌ای تعلق نمی‌گیرد، نشان‌دهنده هزینه اضافی برای بنگاه‌هاست، لذا در صورت وجود تورم، بنگاه‌ها برای ثابت نگه داشتن قدرت خرید این منابع، هزینه بیشتری را متحمل می‌شوند.

به‌طور کلی می‌توان گفت، از نظر سیاست‌های مالیاتی، تفاوت بین انواع مالیات‌ها تأثیر اندکی بر جذب سرمایه‌های خارجی در مناطق آزاد دارد. نگرانی‌های مهم‌تر از قبیل محیط عمومی دادوستد، تأثیر بیشتری بر این مسئله دارند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۴	ویژگی‌ها و عملکرد مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران	آمنه شاددل - کارشناس ارشد مدیریت دولتی	دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۰۷، تیر ۱۳۸۶: ۱۶
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۱۴. تاریخچه مناطق آزاد ایران

از سال‌های ۱۳۳۰ به بعد به دلیل تهیه طرح‌هایی در جهت رونق اقتصادی کشور و افزایش تجارت خارجی، بنادر ایران در خلیج فارس مورد توجه قرار گرفت. اما بنادر ایران تا آن زمان توانایی و امکانات لازم برای توسعه صادرات و واردات را نداشته، به طوری که بنادر خرمشهر و بندرعباس که در آن زمان پاسخگوی نیازهای موجود نبودند.

در سال ۱۳۳۴ با منتشر شدن مقاله‌ای تحت عنوان «اشکالات حمل و نقل کالا به خاورمیانه» در مجله انگلیسی به مسئولان خارجی خاطرنشان شد که چگونه می‌توانند ظرفیت واردات و صادرات کالای خود را از طریق منطقه بازرگانی که ارتباط آزادتری با جهان تجارت دارند، انجام دهند. سرانجام با اعتراض تجار ایرانی همراه با افزایش هزینه صادرات و واردات کالا باعث فشار به دولت برای تنوع بخشیدن به مبادی حمل و نقل کالا و توجه بیشتر به بنادر شد و در تیرماه ۱۳۳۵ با بازدید و بررسی مدیر کل گمرک در رابطه با مشکلات ایجاد شده، به بندرعباس رفته و برای اولین بار از منطقه آزاد تجاری «دبی» در آن سوی خلیج فارس نام می‌برد که چگونه از راه مبادله کالاهای ایرانی با سایر نقاط جهان و بالعکس، از رونق و اعتبار برخوردار شده است. با تشکیل وزارت گمرکات و انحصارات در سال ۱۳۳۶، آمادگی تأسیس اولین بندر آزاد تجاری رسماً اعلام می‌گردد. در دی‌ماه ۱۳۳۶ بندرعباس به عنوان مرکز واردات و صادرات کالا توسط دولت اعلام شد و برنامه‌هایی برای فعالیت‌های جدید طی چند سال آینده اعلام گردید.

به طور کلی تفکر ایجاد منطقه آزاد در ایران به اواخر دهه چهل شمسی می‌رسد که دولت وقت از کنفرانس بین‌المللی تجارت و توسعه وابسته به سازمان ملل درخواست کرد که جهت ایجاد بنادر آزاد در ایران تحقیق و بررسی کند. آنکتاب این بررسی را به شرکت مشاوره و مدیریت و سازمان توسعه فرودگاه آزاد شانون محول کرد. این سازمان نتیجه کار خود را به صورت گزارشی همراه به ضائم در سال ۱۳۵۰ به کنفرانس مذکور ارائه داد. در این گزارش بندرعباس به عنوان بندر آزاد اعلام شده بود ولی عملاً این انتخاب صورت نگرفت و فقط به تصویب تخفیف هزینه‌های بندری در آن اکتفا شد.

با توجه به بازدید هیئت ایرانی-آمریکایی از جزیره کیش در سال ۱۳۴۹، این جزیره به عنوان مرکز بین‌المللی توریستی-تجاری انتخاب می‌شود و در سال ۱۳۵۱ سازمان عمران کیش در راستای ایجاد منطقه آزاد در جزیره راه‌اندازی می‌شود و واردات کالاهای خارجی به منظور استفاده، مصرف و فروش به جزیره کیش و برخی از جزایر خلیج فارس از پرداخت حقوق گمرکی و عوارض قانونی، معاف می‌گردند. بالاخره مرکز بین‌المللی جزیره کیش در سال ۱۳۵۶ به طور رسمی شروع به کار کرد.

بعد از پیروزی انقلاب، مصوبه معافیت کالاهای مورد بحث ملغی و برای بهره‌گیری از سرمایه‌گذاری‌های انجام شده و رونق مجدد جزیره کیش، لایحه واردات کالا با استفاده از معافیت گمرکی به منطقه مذکور در تاریخ ۱۸ اسفندماه ۱۳۵۸ به تصویب شورای انقلاب می‌رسد.

در نهایت در سال ۱۳۶۸ براساس تبصره «۱۹» قانون برنامه اول توسعه به دولت اجازه داده شد که در سه نقطه مرزی کشور شامل کیش، قشم و چابهار اقدام به تأسیس مناطق آزاد تجاری - صنعتی نماید. در اجرای این مصوبه و براساس طرح اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی که توسط شورای اقتصاد در تاریخ ۱۳۶۹/۵/۱ مورد تصویب قرار گرفته بود، «شورای عالی مناطق آزاد» به منظور تهیه و تنظیم سیاستگذاری‌ها و خط‌مشی‌های لازم برای مناطق آزاد تشکیل گردید. در همین راستا لایحه چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران تقدیم مجلس شد. بدین ترتیب متن لایحه نهایی پس از اصلاح در تاریخ ۲۱ شهریورماه ۱۳۷۱ به تصویب مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان رسید و جهت اجرا به هیئت دولت ابلاغ شد.

۲-۱۴. ویژگی‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران

- برخی از معافیت‌های وارداتی و صادراتی
- معایت مالیات بر درآمد شرکت‌ها
- قوانین و مقررات ساده
- زیربنای مجهز و ارزان
- سیستم اداری کارآمد
- آزادی ورود و خروج سرمایه

۳-۱۴. مأموریت‌ها و ویژگی‌های مناطق آزاد در ایران

۱-۳-۱۴. منطقه آزاد کیش

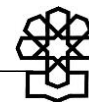
۱-۳-۱-۱۴. نمونه مأموریت خاص

توسعه و ترویج گردشگری، تمرکز خدمات فرهنگی و رفاهی، ایجاد بورس خدمات تجاری، تشکیل نمایشگاه‌ها و همایش‌های داخلی و بین‌المللی، پایگاه توسعه و ترویج فناوری اطلاعات و ارتباطات.

۲-۳-۱-۱۴. شرایط جغرافیایی و اقتصادی

این جزیره به شکل بیضی با طول ۱۵ کیلومتر و عرض ۷ کیلومتر و با مساحتی حدود ۹۱ کیلومتر مربع از لحاظ وسعت مقام دوم را در میان جزایر خلیج فارس داد. فاصله آن با نزدیک‌ترین ساحل جنوبی ایران حدود ۱۷ کیلومتر و با بندرعباس ۳۰۰ کیلومتر است.

فاصله کیش با امارات متحده عربی حدود ۲۰۰ کیلومتر است. این جزیره دارای آب و هوای معتدل، متبوع و ساحلی زیبا می‌باشد. جزیره کیش از لحاظ تاریخی دارای سابقه بازرگانی است به‌طوری که مرکز ارتباطات بازرگانی بین هندوستان، ایران و بین‌النهرین به‌شمار می‌آمده است. عمده تجارت جزیره کیش در گذشته مروارید بوده که هنوز هم صید آن ادامه دارد.

کیش از سال ۱۳۴۸ تاکنون خارج از قلمرو معمولی گمرک کشور شناخته شده و نوعی منطقه آزاد تلقی می‌شده است. در سال‌های دهه پنجاه با افزایش درآمد نفت، امکانات سرمایه‌گذاری عظیم ریالی-ارزی در کیش با همکاری کمپانی‌های چندملیتی به‌ویژه فرانسویان فراهم شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی براساس مصوبه شورای انقلاب در اسفند سال ۱۳۵۸ جزیره کیش به‌عنوان منطقه آزاد تجاری اعلام شد. ولی این طرح تا سال ۱۳۶۵ متوقف بود، تاریخ رسمی تبدیل کیش به منطقه آزاد تجاری-صنعتی مربوط به سال ۱۳۷۲ است.

مهمترین واحدهای تولیدی کیش در بخش‌های مختلف صنایع برقی و الکترونیک، پوشاک، مواد غذایی و دارویی، شیمیایی، سلولزی، صنایع غیرفلزی و یک واحد تولید خودرو است. فرصت‌های سرمایه‌گذاری در این منطقه عبارت است از: ساخت هتل پنج ستاره، رستوران، مجتمع‌های مسکونی، مراکز بهداشتی، کلینیک و داروخانه، مؤسسه آموزشی، نمایشگاه، موزه، کتابخانه، کارگاه، صنایع غیرآلاینده، خدمات، کشاورزی، پایانه‌های صادراتی و وارداتی و تأسیسات زیربنایی.

۲-۳-۱۴. منطقه آزاد قشم

۱-۲-۳-۱۴. نمونه مأموریت خاص

تمرکز سوخت‌رسانی به شناورها و کشتی‌های درحال عبور از خلیج فارس، ایجاد صنایع تولیدی صادراتی، ارائه خدمات فنی-مهندسی، انتقال دانش فنی به منطقه و کشور و ایجاد پارک ملی.

۲-۲-۳-۱۴. شرایط جغرافیایی و اقتصادی

منطقه آزاد جزیره قشم در مدخل خلیج فارس و دریای عمان قرار دارد. مساحت این جزیره ۱۴۳۰ کیلومتر مربع در فاصله ۳۷ کیلومتری جنوب بندرعباس و در دهانه تنگه هرمز قرار گرفته که از شرق در ۱۶ کیلومتری جزیره هرمز، از جنوب‌شرقی در ۱۶ کیلومتری جزیره لارک، از جنوب در ۱۱۴ کیلومتری تنب بزرگ و ۱۶۳ کیلومتری جزیره ابوموسی قرار دارد. جزیره قشم بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس است و کوتاه‌ترین فاصله آن با کرانه ایران، از لاف کهنه تا بندر پل حدود ۲ کیلومتر است. کرانه‌های جزیره از قشم تا جزیره هنگام دارای عمق زیادی است، به‌طوری که ناوها می‌توانند نزدیک کرانه حرکت کنند.

در طرف شمال جزیره قشم، لاف و باسعیدو قرار گرفته است و بندر قشم در انتهای شرقی جزیره واقع است. جزیره قشم تقریباً موازی ساحل ایران قرار گرفته و به‌وسیله تنگه کلارنس از خاک اصلی ایران جدا شده است. قشم به تنهایی از ۱۵ کشور مستقل جهان و یا چندین امیرنشین خلیج فارس وسیع‌تر است. به‌طوری که وسعتی بیش از دو برابر وسعت بحرین، پنج برابر وسعت عمان، دو برابر مساحت ام‌القوین و بیش از مساحت فجیره است.

بندر قشم در منتهی الیه شرق جزیره قرار دارد و بیشترین ارتباط دریایی جزیره را با خارج و نیز بیشترین شمار بازدیدکنندگان را در خود جای می‌دهد. جزیره قشم یکدست و کم‌ارتفاع است و حداکثر ارتفاع جزیره به ۴۰۰ متر بالغ می‌شود.

جزیره قشم به دلیل قرار گرفتن در میان خلیج فارس و اقیانوس هند همواره از موقعیتی استثنایی برخوردار است. قشم از دیرباز به عنوان یک مرکز تجاری بین آسیای غربی، شبه جزیره عربستان و سواحل شرقی آفریقا مورد توجه بوده است.

تاریخ قشم به ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح برمی‌گردد. همراه با کشف قاره آمریکا و توسعه راه‌های ارتباطی با آسیا از طریق دماغه امیدنیک، اهمیت استراتژیک خلیج فارس، تنگه هرمز و جزیره قشم بیش از پیش آشکار شد. اهم تسهیلات قانونی برای سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد قشم که تقریباً مشابه تسهیلات قانون مناطق آزاد کیش و چابهار است به شرح زیر می‌باشد:

- آزادی مشارکت و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی به نسبت
 - مقررات ساده و مناسب کار
 - تضمین سرمایه خارجی و سود حاصل از آن
 - آزاد ورود و خروج سرمایه
 - کمترین تشریفات اداری برای فعالان اقتصادی
 - صدور ویزا برای خارجی‌ان در مبادی ورودی منطقه آزاد
 - معافیت مالیاتی ۱۵ ساله برای فعالیت‌های اقتصادی
 - معافیت از پرداخت عوارض گمرکی برای واردات مواد اولیه و ماشین‌آلات و قطعات یدکی برای تولیدکنندگان در منطقه
 - ایجاد شرایط مناسب برای فعالیت بانکداران داخلی و خارجی
 - امکان انتقال بخشی از کالاهای تولید شده در منطقه آزاد به سایر نقاط در داخل کشور
- بر مبنای درصدی از ارزش افزوده.

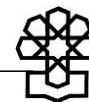
۱۴-۳-۳. منطقه آزاد چابهار

۱۴-۳-۳-۱. نمونه مأموریت خاص

ترانزیت کالا، تجارت منطقه‌ای، بارانداز تجاری کالاها و مواد اولیه، ایجاد صنایع تبدیلی و تولیدی با جهت‌گیری صادراتی، عرضه سوخت و ایجاد صنایع وابسته به نفت، گردشگری.

۱۴-۳-۳-۲. شرایط جغرافیایی و اقتصادی چابهار

شهر بندری چابهار با مساحتی حدود ۱۰۹۰ هکتار در منتهی‌الیه جنوب شرقی ایران در استان سیستان و بلوچستان و در کنار دریای عمان در گوشه شرقی خلیج چابهار واقع شده است. منطقه آزاد

چابهار در زمینی به مساحت ۱۴ هکتار واقع شده که ۱۰ هکتار آن به فعالیت‌های صنعتی و ۴ هکتار به بخش‌های بازرگانی، توریسم و خدمات اقتصادی اختصاص یافته است.

آب و هوای چابهار از نوع گرم بیابانی است که قسمت‌های غربی و جنوبی آن به علت مجاورت با دریا از مطلوبیت بیشتری برخوردار است. با این حال هوای آن از تمام بنادر خلیج فارس و دریای عمان بهتر و سالم‌تر است. آب موجود از شبکه شهر چابهار از سه حلقه چاه عمیق که در حاشیه دریا حفر شده است تأمین می‌شود و این آب به‌طور کلی غیرقابل شرب است. ایران از طریق بندر چابهار می‌تواند به دریای عمان که یکی از پراهمیت‌ترین راه‌های آبی جهان است راه یافته و این امر برای کشور دارای اهمیت اقتصادی است؛ زیرا آبراهی است که ایران را با دریای آزاد و بنادر بزرگ و کوچک جهان مرتبط می‌سازد.

افق برنامه‌ریزی بیست‌ساله (۱۳۷۰-۱۳۹۰) شامل چهار دوره یا مرحله اجرایی برای منطقه آزاد چابهار در نظر گرفته شده است:

- پیش فاز: شامل انجام مطالعات اولیه و ایجاد و اقدامات راه‌اندازی موقت منطقه آزاد تجاری و کنترل و هدایت مبادلات غیرقانونی و سالم‌سازی اشتغال بر بخش بازرگانی و جلب مسافر به منطقه
- مرحله اول: پنج ساله (۱۳۷۱-۱۳۷۵) تقویت، تحکیم و سازماندهی روند فعالیت‌های تجاری و تشویق زمینه‌های سرمایه‌گذاری و ارتقای ظرفیت‌های اشتغال در بخش بازرگانی و خدمات
- مرحله دوم: پنج ساله (۱۳۷۶-۱۳۸۰) ساماندهی فعالیت‌های صادراتی، تولیدی و توریستی
- مرحله سوم: ده ساله (۱۳۸۱-۱۳۹۰) نظام بخشیدن به امر صادرات

۴-۱۴. بررسی تحلیلی عملکرد مناطق آزاد

در ماده (۱) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد ذکر شده است که اهداف مورد نظر از تشکیل مناطق آزاد عبارتند از: «تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی و رشد و توسعه اقتصادی، انجام سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، افزایش درآمدهای عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کالا و نیروی انسانی، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای و تولید و صادرات کالا.

در میان اهداف مذکور، در جلسه چهل و پنجم شورای عالی مناطق آزاد و پیوست قانون برنامه سوم، هدف‌های «توسعه صادرات» و «انتقال تکنولوژی» مورد تأکید ویژه واقع شد. در ادامه عملکرد مناطق آزاد کشور از نظر انطباق با اهداف اولیه ارائه شده است.

۴-۱۴-۱. تسریع در امور زیربنایی

از آنجا که وجود تسهیلات زیربنایی مناسب، پیش‌شرط لازم جهت جلب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و رونق گرفتن فعالیت‌ها در این مناطق می‌باشد، لذا مناطق آزاد بخشی از درآمدهای حاصله را صرف فراهم کردن زیرساخت‌ها کرده‌اند.

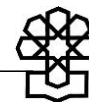
براساس اطلاعات آماری ارائه شده از بدو تأسیس سازمان‌های مناطق آزاد تا پایان سال ۱۳۸۰ بالغ بر ۲۳۸۹ میلیارد ریال در زمینه عمرانی و ۱۲۱۰ میلیارد در زمینه‌های جاری هزینه شده است. به عبارت دیگر به طور متوسط در طول سال‌های مذکور ۶۶/۴ درصد هزینه‌ها در بخش عمرانی و ۳۳/۶ درصد اعتبارات در بخش جاری هزینه شده است.

جدول ۱۱. وضعیت سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی مناطق آزاد ایران در سال آغاز

ردیف	شرح	چابهار	قشم	کیش
۱	بندر	خارج از محدوده منطقه سه بندر	بنادر سنتی ماهیگیری	بندر ماهیگیری
۲	راه	فاقد راه آهن، فاقد جاده‌های ترانزیتی	راه‌های روستایی	۲۵ کیلومتر جاده داخلی
۳	فرودگاه	استفاده از فرودگاه نظامی خارج از محدوده منطقه	ندارد	قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایجاد شده است
۴	برق	۱ مگاوات	۱/۴ مگاوات	۶ مگاوات
۵	آب شیرین‌کن	کمبود شدید	۹۰۰ مترمکعب در روز	۲۹۰۰ مترمکعب
۶	مخابرات	فاقد امکانات مخابراتی	تلفن راه دور (محدود)	خط تلفن ۲۵۰۰
۷	مسکن	هیچ نوع ساخت‌وسازی در منطقه وجود نداشته است، مسکن روستایی	مسکن روستایی در محدوده منطقه	موجود قبل از انقلاب با اهداف خاص
۸	انبار	۶/۹۶ هزار مترمربع مربوط به سازمان بنادر	فاقد انبار	۱۰ هزار مترمربع
۹	گمرک	استقرار در خارج از منطقه	استقرار در خارج از منطقه	استقرار در منطقه
۱۰	هتل	مسافرخانه‌های محلی در جزیره فاقد هتل	مسافرخانه‌های محلی در جزیره فاقد هتل	۳۵۰۰ تخت هتل و مسافرخانه
۱۱	بیمارستان	نداشته است	نداشته است	نداشته است
۱۲	دانشگاه و آموزش عالی	علوم دریایی خارج از محدوده منطقه	نداشته است	نداشته است

مأخذ: شاددل (۱۳۸۶).

اگرچه عملکرد مناطق آزاد در تحقق هدف فوق مثبت بوده و در ایجاد زیربناها و زیرساخت‌های اقتصادی به طور نسبی موفق بوده‌اند؛ لکن باید توجه کرد که به دلیل محدودیت بودجه‌ای، مناطق آزاد می‌باید متناسب با ویژگی‌های هر منطقه و استراتژی تدوین شده نیازهای عمرانی را طبقه‌بندی و سپس متناسب با اولویت‌بندی، منابع مذکور را هزینه می‌کردند. درحالی که در مقام عمل چنین وضعیتی صورت نپذیرفته و حجم عمده‌ای از طرح‌های عمرانی و صنعتی در دستور کار مناطق قرار گرفت و برای اجرای طرح‌ها نیز پرسنل سازمان روند افزایشی داشتند. نتیجه چنین روندی از یکسو منجر به کندی زیربناسازی و استهلاک سرمایه و ازسوی دیگر به افزایش هزینه جاری و در نتیجه کاهش سهم بودجه‌های عمرانی گردید.

۲-۴-۱۴. عمران و آبادانی و رشد و توسعه اقتصادی

به‌منظور بالا بردن رشد و توسعه اقتصادی و ایجاد عمران و آبادانی در محدوده مناطق، سازمان‌های مناطق آزاد برحسب فصول مختلف طبقه‌بندی شده، هزینه‌هایی را به انجام رسانده‌اند. هزینه‌های انجام شده در این خصوص طی سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۰ بالغ بر ۱۴۴/۱ میلیارد ریال به‌ترتیب در فصل‌های آموزش و پرورش عمومی (۲۱ درصد)، فرهنگ و هنر (۲۹ درصد)، بهداشت و درمان (۱۴ درصد)، تربیت‌بدنی و امور جوانان (۱۹ درصد)، آموزش عالی و تحقیقات (۱۷ درصد) هزینه شده است.

۳-۴-۱۴. افزایش درآمد عمومی

سازمان مناطق آزاد به نمایندگی از جانب دولت عوارض متعلقه به کالاهای وارداتی را اخذ نموده و آنها را در چارچوب بودجه‌های سالیانه جهت فراهم نمودن امکانات زیربنایی مناسب هزینه می‌کند. مجموع درآمدهای مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ معادل ۴,۳۶۵ میلیارد ریال بوده است. در ترکیب درآمدهای مذکور بیشترین سهم مربوط به عوارض ورود کالا و فروش کارت مسافری است به‌طوری که تقریباً ۶۴ درصد مجموع درآمدهای حاصله را شامل می‌شود. فروش زمین و سایر درآمدهای دیگر منابع درآمدی مناطق بوده که طی سال‌های مذکور از رشد مناسبی برخوردار بوده است.

لازم به توجه است که بیشترین سهم درآمدی مناطق آزاد از طریق عوارض مربوط به ورود کالا و فروش کارت مسافری بوده است که این امر نشانگر وابستگی شدید بودجه این مناطق به واردات کالا به منطقه و از منطقه به داخل کشور است. واگذار کردن منابع کسب درآمدی مناطق آزاد جهت پوشش هزینه‌های جاری و عمرانی خود از طریق واردات کالا به سرزمین اصلی درواقع منشأ بخش عمده‌ای مشکلات حادث شده و شکل‌گیری پدیده‌های مذمومی همچون اسیربری، قاچاق کالا به شیوه‌های بدیع و عدم کنترل جدی و دقیق دولت بر میزان واردات کالا ناشی از این تصمیم است.

۴-۴-۱۴. جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی

۱-۴-۴-۱۴. سرمایه‌گذاری خارجی

طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ جمعاً ۱۲۹۰ میلیون دلار سرمایه خارجی در مناطق آزاد کشور جذب شده است که ۸۰۴ میلیون دلار آن (۶۲ درصد) مربوط به سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۸۰ بوده است. از این میزان ۴۹/۲ درصد منطقه آزاد قشم، ۴۹/۷ درصد منطقه آزاد کیش و منطقه آزاد چابهار با کمترین سهم ۰/۹۳ درصد را به‌خود اختصاص داده است. سازمان‌های مناطق آزاد در جذب سرمایه‌گذاری خارجی چندان موفق عمل نکرده که عمده‌تأ نشئت گرفته از عدم وجود زیربناها و امکانات اولیه جهت جذب سرمایه‌های خارجی بوده است. منطقه آزاد کیش به‌دلیل برخورداری از زیربناهای مناسب‌تر بیشترین سهم و منطقه آزاد چابهار به‌دلیل برخورداری حداقل زیربناها، کمترین سهم را در جذب سرمایه داشته است.

۲-۴-۱۴. سرمایه‌گذاری داخلی

بررسی‌های انجام شده در این مطالعه نشان می‌دهد طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ توسط بخش خصوصی در امور زیربنایی، ساخت مراکز اقامتی، تجاری و مسکونی، خدمات شهری و صنعت حدود ۴,۶۳۶ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری صورت گرفته است. از این میزان منطقه آزاد کیش ۴۳ درصد، قشم ۴۸ درصد و چابهار ۹ درصد را به‌خود اختصاص داده‌اند.

ازسوی دیگر ترکیب سرمایه‌گذاری داخلی انجام شده در بخش‌های مختلف نشان می‌دهد که تقریباً نیمی از آن در بخش صنعت و مابقی در بخش‌های خدمات، تجارت و سیاحتی بوده است. همچنین به ازای هریک ریال هزینه عمرانی و جاری در منطقه، تقریباً ۱/۳ ریال سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده است.

۵-۴-۱۴. ایجاد اشتغال مولد و مفید

تعداد کل اشتغال ایجاد شده از بدو تأسیس مناطق آزاد تاکنون حدود ۴۵/۵ هزار نفر است. از کل اشتغال ایجاد شده قشم ۵۱ درصد، کیش ۲۳ درصد و چابهار ۱۸/۶ درصد را به‌خود اختصاص داده‌اند.

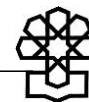
۶-۴-۱۴. توسعه صادرات و ایجاد درآمد ارزی

مناطق آزاد سه‌گانه کشور طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ معادل ۴۸۳ میلیون دلار درآمد ارزی کسب کرده‌اند که ۸۳/۷ میلیون دلار آن از محل صدور کالا صورت پذیرفته است. درآمد ارزی منطقه آزاد کیش معادل ۱۰۶/۹ میلیون دلار بوده است که صادرات کالا ۲/۶ درصد و درآمد ناشی از ناحیه توریسم خارجی ۹۷/۳ درصد است.

منطقه آزاد قشم طی سال‌های مذکور معادل ۳۶۳ میلیون دلار درآمد ارزی داشته است که به‌ترتیب صادرات کالا (۲۱/۷ درصد)، سوخت‌رسانی (۶۲/۸ درصد) و توریسم خارجی (۱۵/۴ درصد) را به‌خود اختصاص می‌دهند. جمع درآمد ارزی منطقه چابهار در همین مدت حدود ۱۲/۷ میلیون دلار بوده است که شامل صادرات کالا ۱/۶ میلیون دلار و ترانزیت کالا ۹/۸ میلیون دلار و توریسم ۱/۶ میلیون دلار است.

عملکرد مناطق آزاد در ایجاد درآمد ارزی نشانگر آن است که منطقه آزاد کیش در جهت صنعت گردشگری که محور اصلی فعالیت‌های این منطقه در نظر گرفته شده، حرکت کرده و قشم در تولید و صادرات و چابهار نیز در بخش ترانزیت فعالیت بیشتری داشته‌اند. قابل ذکر است که از مجموع صادرات کالای مناطق آزاد، تقریباً ۹۵ درصد مربوط به قشم بوده است.

موضوع حائز اهمیت دیگر درخصوص عملکرد صادرات مناطق آزاد آن است که ظاهراً نقل و انتقال و جابجایی کالا از یک منطقه به منطقه دیگر، جزء عملکرد صادراتی محسوب می‌شود؛ در چنین شرایطی احتمالاً عملکرد صادراتی واقعی بسیار کمتر از میزان اعلام شده خواهد بود.

ازسوی دیگر صنایع مناطق آزاد باید با هدف تأمین مواد و قطعات مورد نیاز از تولیدات منطقه و داخل کشور در حد امکان و صدور فرآورده‌های خود به بازارهای جهانی طراحی می‌شدند که این وضعیت عکس شرایط فعلی است. بدین صورت که صنایع مستقر در مناطق آزاد از یکسو بازارهای داخلی را هدف قرار داده و ازسوی دیگر سهم عمده‌ای از مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای خود را از خارج تأمین می‌نمایند.

ضمن آنکه عملکرد مناطق آزاد عمدتاً تجاری بوده و با توجه به عملکرد صادراتی این مناطق طی سال‌های اخیر و با ادامه این روند نمی‌توان به افزایش درآمدهای ارزی از طریق توسعه صادرات و نیز اثر مثبت آن بر اقتصاد کشور امید چندانی داشت، مگر اینکه جهت‌گیری به سمت فعالیت‌های تولیدی و صنعتی و صادراتی تقویت شود.

۱۴-۴-۷. صنعت جهانگردی

طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰ حدوداً ۱۶/۵ میلیون مسافر داخلی و ۳۹۷ هزار مسافر خارجی از مناطق آزاد بازدید کرده‌اند. سهم منطقه آزاد کیش از مسافریں خارجی ۵۲ درصد، منطقه آزاد قشم ۴۷ درصد و منطقه آزاد چابهار ۰/۶۳ درصد است. از مجموع مسافریں داخلی مناطق آزاد منطقه آزاد کیش ۳۴ درصد، منطقه آزاد قشم ۳۷ درصد و منطقه آزاد چابهار ۲۹ درصد را به‌خود اختصاص داده‌اند.

با توجه به آمار مسافریں داخلی و خارجی مناطق آزاد مشخص می‌گردد که مسافریں داخلی حدود ۴۲ برابر مسافریں خارجی بوده‌اند که این امر نشانگر عدم موفقیت مناطق آزاد در جذب جهانگردان خارجی بوده است. ازسوی دیگر بخش عمده‌ای مسافران داخلی جزء مسافران واقعی نبوده به‌صورت اجیر یا اسیر به مناطق مذکور برده شده‌اند.

۱۴-۴-۸. تشکیل شرکت‌های متعدد

علاوه‌بر موارد فوق در عمل مشاهده می‌شود، مناطق آزاد تعداد قابل ملاحظه‌ای شرکت تشکیل داده‌اند که با توجه به کارکرد و وظایف محوله به آنها به‌نظر می‌رسد که شرکت‌های مذکور فضای عملیاتی را برای بخش خصوصی کاهش داده‌اند که این مسئله خود می‌توان موجب کاهش کارآیی شود.

۱۴-۵. جمع‌بندی

با توجه به عملکرد مناطق آزاد کشور به‌طور کلی می‌توان نتیجه گرفت که بنا به دلایل مختلف، مناطق سه‌گانه کشور هرچند درخصوص برخی از اهداف نظیر تسریع در امور زیربنایی، عمران و آبادانی و ایجاد اشتغال عملکرد نسبتاً مثبتی را به منصه ظهور گذاشته‌اند، اما درخصوص اهداف و وظایف اصلی که معمولاً در ایجاد مناطق آزاد در دنیا مورد توجه بوده و هست، فاصله زیادی دارند. این درحالی است که

مناطق آزاد علاوه بر واردات کالای ساخته شده در حد مصوب و احتمالاً بیش از آن به داخل کشور و تشدید قاچاق کالا موجب کاهش اثرگذاری سیاست‌های تجاری و تولیدی شده‌اند. براساس برآوردهای صورت گرفته سالیانه حدود ۴ میلیارد دلار کالا به صورت قاچاق وارد کشور می‌شود. چنین حجمی از قاچاق با توجه به حجم واردات رسمی کشور به طور یقین سیاست‌های تجاری و تولیدی کشور را با اختلال جدی مواجه می‌سازد. هرچند مبادی متعددی برای ورود چنین حجمی از قاچاق در کشور وجود دارد؛ اما وجود زمینه‌های انجام قاچاق از طریق مناطق آزاد و یا از سرزمین‌های مجاور مستمسکی جدی برای شیوع قاچاق از دیگر مبادی شده است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۵	ارزیابی عملکرد مناطق آزاد در جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و ایجاد اشتغال	همایون خاتمی - کارشناس ارشد اقتصاد وزارت صنایع و معادن	مجله اقتصادی، سال سوم، شماره ۲۵، آبان و آذر ۱۳۸۲ ۱۳:
روش تحقیق: توصیفی			

۱۵-۱. مناطق آزاد در ایران

مناطق آزاد در ایران به عنوان ابزار کارآ در امر توسعه کشور مورد توجه قرار گرفت. یکی از مهمترین آرمان‌های مسئولان پس از انقلاب در محرومیت‌زدایی و مواجهه با فقر فراگیر مناطق مختلف بوده است و این آرمان پشتوانه طرح تأسیس سه منطقه آزاد ایران قرار گرفت.

۱۵-۱-۱. کیش

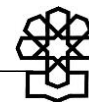
دو اصل مهمی که به عنوان چارچوب هدایت منطقه آزاد کیش مد نظر قرار گرفته است عبارتند از:

- توسعه تجارت منطقه‌ای و بین‌المللی از طریق جزیره با رعایت الزامات و ضوابط قانونی حاکم بر این مناطق

- توسعه امکانات سیاحتی و جهانگردی با در نظر گرفتن آرمان‌های دولت و اصول اولیه توسعه مناطق آزاد. با توجه به طرح‌های اولیه منطقه آزاد کیش سه محور مجزای توریسم، خدمات و صنعت به عنوان پتانسیل‌های توسعه کیش شناخته شده و بر این اساس تصمیم گرفته شده که سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی با چشمداشت‌های رفاهی توأم شود و در نتیجه ضمن برآوردن نیازهای صنعت و خدمات، سیاحان و گردشگران را نیز از امکانات رفاهی مناسب بهره‌مند گردانند.

۱۵-۱-۲. قشم

جزیره قشم با برخورداری از منابع انرژی از جمله گاز طبیعی، وجود سواحل عمیق و مناسب برای احداث اسکله‌های ویژه بارگیری کشتی‌های با ظرفیت بالا همراه با موقعیت خاص آن در منطقه خلیج فارس

دومین منطقه آزاد ایران محسوب می‌شود. با توجه به وجود منابع طبیعی به‌ویژه هیدروکربنها در تصمیم‌گیری‌های توسعه منطقه اولویت اول به ایجاد صنایع سنگین داده شد. تأکید بر محرومیت‌زدایی منطقه از طریق ایجاد صنایع صادراتی، اشتغال و جذب سرمایه‌گذاری مسئولان را بر آن داشت که در ۱۳۷۲ به کمک شرکت سوئدی سوکو برنامه جامع منطقه آزاد را تدوین کنند. نظر مشاوران بر آن بود که بندرعباس به‌عنوان منطقه‌ای مکمل بهره گرفته فرایند توسعه و منطقه را به صورتی موازی سازماندهی کنند. استفاده از منابع انرژی ارزان نیز به‌عنوان مزیت قشم مد نظر قرار گرفت.

۳-۱-۱۵. چابهار

منطقه آزاد چابهار به نقل از کارشناسان سازمان ملل، نقطه عبور جنوبی‌ترین کریدور شرق- غربی جهان است که از کشور چین آغاز و به چابهار ختم می‌شود. همچنین می‌توان دو کریدور دیگر جهان را نیز به کمک اتصال خط‌آهن بین‌المللی ابریشم از طریق چابهار به جنوب پیوند داد. چنین موقعیت ممتاز جغرافیایی و همجواری با پاکستان و دریای عمان، نزدیکی به افغانستان از یکسو و ازسوی دیگر همراه با خلیج عمیق خود پتانسیل توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل را جلوه‌گر می‌کند.

۲-۱۵. زیرساخت‌های فیزیکی و فکری

انتخاب امکان (اماکن) مناسب به‌لحاظ مزایای جغرافیایی، احداث تأسیسات بندرگاهی، انبارها، اسکله و مراکز خدماتی مرتبط، نظام گمرکی شفاف و منسجم با کمترین مانع‌تراشی، به حداقل رساندن تشریفات به‌ویژه در رویه‌های اداری، تلاش به‌منظور روان‌سازی جریان تجارت، فراهم آوردن امکان دسترسی به بازارهای مصرف از نظر حمل‌ونقل، قوانین، احداث زیربنای گسترده فیزیکی و همچنین خدمات مطلوب مالی، بانکی، بیمه و رفاهی و بهره‌گیری از فناوری ارتباطات به‌منظور تسریع کلیه فرآیندها به‌عنوان ملزومات اولیه مناطق آزاد دنیا محسوب می‌شوند و چنانچه این امکانات در سطحی مطلوب و رضایت‌دهنده فراهم نباشند نباید به قابلیت رقابت در بازار مناطق آزاد جهان امیدوار بود. به‌علاوه نباید انتظار داشت فقط با فراهم آوردن این مجموعه وسیع امکانات، اهداف رفاهی و توسعه‌ای محقق شوند؛ زیرا هدایت میزان و چگونگی حضور علاقمندان به سرمایه‌گذاری به‌عنوان عنصر اساسی موفقیت یک منطقه آزاد مطرح است، بنابراین پروژه مناطق آزاد بیش از هر عامل نیازمند تفکری واقع‌گرا، مشکل‌یاب، خیرخواه و البته به‌لحاظ برنامه‌ریزی، اجرا و کنترل توانمند است.

۳-۱۵. جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد

طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۷۸ بیش از یک میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد ایران جذب شده است. از این مبلغ مناطق آزاد قشم، کیش و چابهار به‌ترتیب ۶۵، ۳۴ و ۱ درصد را به‌خود اختصاص داده‌اند.

ارقام سرمایه‌گذاری نشان می‌دهد که حجم سرمایه‌گذاری داخلی بخش خصوصی در امور زیربنایی، ساخت مراکز اقامتی، تجاری و مسکونی، خدمات شهری و صنعت حدود ۱۶۸/۱۲ میلیارد ریال است که از این میزان سهم هریک از مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار به ترتیب ۵۱، ۴۵ و ۴ درصد است.

یکی از شاخص‌های مهم که نشانگر موفقیت یا ناموفق بودن کشور در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی است، نسبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به تولید ناخالص داخلی است که این شاخص برای ایران در دو سال ۱۹۸۹ و ۱۹۹۹ صفر بوده است.

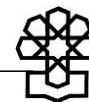
۴-۱۵. اشتغال

مناطق آزاد ایران از ابتدای تأسیس تاکنون^۱ موفق به ایجاد ۴۷ هزار شغل شده‌اند، از این تعداد ۵۱ درصد در قشم، ۳۲ درصد در کیش و ۱۷ درصد در چابهار بوده است. مقایسه این تعداد حتی با تعداد اشتغال ایجاد شده در مناطق آزاد جهان در ۱۹۹۰ نیز بیانگر ناموفق بودن مناطق آزاد ایران در تحقق اشتغال مورد نیاز ایران است.

یکی از شاخص‌های ارزیابی عملکرد یک منطقه آزاد هزینه ایجاد یک شغل است. این رقم از تقسیم هزینه‌های کل سرمایه‌گذاری، بر تعداد مشاغل که در بنگاه‌های منطقه آزاد ایجاد شده است استخراج می‌شود. منظور از هزینه‌های سرمایه‌گذاری، هزینه‌های سرمایه‌گذاری زیربنایی عمومی و هزینه‌های سرمایه‌گذاری خصوصی است. می‌توان نسبت هزینه ایجاد هر شغل را به درآمد سرانه کل و میزان متوسط دستمزد کارگران به دست آورد. براساس مطالعات انجام شده توسط سازمان بین‌المللی کار نسبت ۵ به ۱ و بیشترین نسبت ۱۰ به ۱ میان هزینه‌های سرمایه‌گذاری کل و دستمزد سالیانه، محدوده استاندارد و بهینه مناطق آزاد است. نسبت بالاتر از این محدوده نشان‌دهنده سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی ناکارآمد و یا ناکافی و نامناسب است.

براساس بررسی‌های انجام شده ازسوی بانک مرکزی در سال ۱۳۷۸ هزینه هر شغل در مناطق آزاد ایران ۳۴۲۰ دلار بوده است. این رقم بیانگر هزینه بالای ایجاد فرصت‌های شغلی در مناطق آزاد ایران است. با در نظر گرفتن درآمد سالیانه هر فرد در مناطق آزاد، نسبت ۴۴ به ۱ بین هزینه ایجاد یک شغل و درآمد هر شغل به دست می‌آید که این رقم در مقایسه با استانداردهای جهانی توجیه‌پذیری اقتصادی فعالیت مناطق آزاد ایران را با جدیت مورد پرسش قرار می‌دهد.

۱. با توجه به مطالب ارائه شده در این مقاله، به نظر می‌رسد منظور نویسنده تا سال ۱۳۷۸ است.

۵-۱۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

عملکرد مناطق آزاد ایران در گذشته ناامیدکننده بوده است اما نمی‌توان این حقیقت را فراموش کرد که منابع انسانی و مالی هنگفتی صرف ایجاد و هدایت این مناطق شده است. ازسوی دیگر نقش کارآمد مناطق آزاد در فرآیند توسعه کشورهای چون چین، مالزی، هنگ کنگ و ... غیرقابل انکار است. آنچه راه موفقیت با کمک مناطق آزاد را هموار می‌کند شناخت عملکرد مناطق آزاد، جذب این مناطق به درون اقتصاد و هماهنگ ساختن فعالیت این مناطق با برنامه‌های تعیین شده کلان اقتصادی است. به همین دلیل حفظ ارتباط مناطق آزاد با صنایع داخلی بسیار مورد تأکید قرار گرفته است.

بنابراین آگاهی و اشراف کامل مسئولان در هدایت مناطق آزاد حائز اهمیت است و باید مشخص شود منطقه آزاد تحت مدیریت آنان به کدام نیاز اقتصاد کشور پاسخ می‌دهد.

در انتها نیز نکات حائز اهمیت در امر برنامه‌ریزی و مدیریت مناطق آزاد به شرح زیر ارائه شده است:

- مناطق آزاد ایران به منظور ایفای نقش مناسب در کل ساختار اقتصاد نیازمند واقع‌بینی در امر هدفگذاری هستند. توجه به حقایق ساختار اقتصادی ایران و تطبیق فعالیت این مناطق با روند رشد و توسعه ایران ابتدا در بینش و سپس در تعیین برنامه‌های هدایتی مناطق آزاد راه استفاده از این ابزار را هموار می‌سازد.

- توجه به نیازهای صنایع داخلی و جهت‌دهی مناسب به نوع فعالیت‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها در مناطق آزاد و استفاده از ابزارهای مالی و قانونی به منظور تشویق فعالیت‌های در حال شکل‌گیری در مناطق، متناسب با نیازهای داخلی، پیوند مناسبی را میان مناطق آزاد و صنایع داخلی به وجود می‌آورد.

- قوانین و مقررات تنها ابزارهایی هستند که دستیابی به اهداف را محقق می‌سازند، بی‌تردید ابزارها با توجه به کمبودها و موانع داخلی هر منطقه باید تعیین شوند. صرف الگوبرداری از قوانین سایر نقاط دنیا نمی‌تواند راهگشا باشد. استفاده به جا از معافیت‌ها و کاهش در مالیات به همراه ثبات و شفافیت قوانین گمرکی، استفاده از قوانین به منظور تشویق گرایش‌ها و رشته‌های صنعتی تعیین شده برای ایجاد صنایع و خدمات متناسب با هر کدام از مناطق آزاد، راه صحیح به کارگیری قوانین است.

- همکاری و هماهنگی کلیه سازمان‌ها و وزارتخانه‌های مرتبط با فعالیت مناطق آزاد از بزرگ‌ترین کمبودهای مناطق آزاد ایران است. تدوین و بهره‌گیری از آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مدون و مشخص به منظور ایجاد این گونه هماهنگی‌ها یکی از پیش‌زمینه‌های موفقیت است.

- بزرگ‌ترین عرصه‌ای که نیازمند به ایجاد هماهنگی و همراهی است، هماهنگی میان چگونگی تخصیص بودجه دولت به بخش‌های مختلف اقتصاد و مناطق آزاد است. توجه به نیاز گسترش و بهبود کمی و کیفی زیرساخت‌ها و زیربنای به عنوان یگانه وظیفه پایان‌ناپذیر مدیریت اقتصادی کشور و مناطق آزاد مطرح است. بنابراین تخصیص بودجه مورد نیاز می‌تواند از روش‌ها و سازوکارهای نامناسب تأمین بودجه در حال حاضر که عملکرد مناطق آزاد را خدشه‌دار می‌سازند ممانعت به عمل آورد، ضمن آنکه

پاسخگوی رقابت تنگاتنگ در میان مناطق آزاد جهان باشد.

- ارزیابی عملکرد گذشته یکی از مهمترین مراحل در امر برنامه‌ریزی آینده و مدیریت حرکت لحظه به لحظه بنگاه اقتصادی در چارچوب برنامه تدوین شده آن بنگاه است. بزرگ‌ترین ابزار این مرحله آمار و اطلاعات قابل استفاده روزآمد و در دسترس همگان است. ایجاد نظام آماری و اطلاعات قابل استفاده روزآمد و در دسترس همگان است. ایجاد نظام آماری و اطلاعات امکان ارزیابی دقیق و موشکافانه کارشناسان را فراهم می‌سازد و به این ترتیب نقط قوت و ضعف فرآیند به‌سرعت شناخته می‌شوند و بستر مناسب اتخاذ تصمیم‌های مقتضی را فراهم می‌آورد. ضعف چنین نظامی در بیشتر بخش‌های اقتصادی ایران و به تبع آن مناطق آزاد ایران، به وضوح امر ارزیابی و اصلاحات آتی را دشوار کرده است. بنابراین ایجاد نظام جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها و استنتاج مبتنی بر این اطلاعات در کنار نظام مستندسازی تجربه‌های گذشته و نتایج حاصل از تصمیم‌های اتخاذ شده در گذشته بسیار ضروری است.

دقت در تجربه چین به‌عنوان نمونه‌ای موفق نشان می‌دهد که مسئولان امر تنها زمانی که از موفقیت چهار منطقه اقتصادی اولیه در دستیابی به اهداف تعیین شده اطمینان حاصل کردند اقدام به ایجاد مناطق مشابهی کردند و به این ترتیب تجربه‌های کسب شده را در مورد مناطق جدید به اجرا در آوردند. در ایران با توجه به آنکه مناطق آزاد فعلی در مرحله جستجو برای یافتن شیوه نگرش، مدیریت و اجرای مناسب پروژه مناطق آزاد هستند؛ بنابراین ایجاد مناطق آزاد جدید تنها به بار مسئولیت و انتظار موفقیت بر دوش شورای عالی مناطق آزاد و مسئولان اقتصادی ایران می‌افزاید و این سؤال را مطرح می‌کند که «کدام الگوی مدیریتی موفق تجربه شده در گذشته را برای هدایت مناطق آزاد جدید در نظر داریم؟».

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۶	تجزیه و تحلیل عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی در ایران	کامران فیضی - عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی	فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، شماره ۲۶، بهار و تابستان ۱۳۷۹: ۱۰۵
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۱۶. تعریف منطق آزاد

طبق تعریفی که در کنوانسیون کیوتو ارائه شده است، منطقه آزاد بخشی از سرزمین یک کشور است که کالای عرضه شده در آن خارج از محدوده قوانین آن کشور به‌شمار می‌آید و کنترل‌های متداول بر ورود و خروج کالاها اعمال نمی‌گردد.

بانک جهانی دو گونه منطقه آزاد تجاری و منطقه آزاد پردازش صادرات را تعریف می‌کند:

منطقه آزاد تجاری، قلمرو معینی از یک کشور است که غالباً در داخل یا نزدیک یک بندر واقع شده است و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان مجاز شناخته می‌شود. کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی از این منطقه خارج یا به آن وارد نمود و یا برای مدتی در انبار ذخیره و در صورت لزوم بسته‌بندی مجدد کرد.

منطقه آزاد پردازش صادرات، علاوه بر تسهیلات منطقه آزاد تجاری؛ ابنیه و خدمات مورد نیاز جهت تولید را با هدف صدور آنها و یا فروش در بازارهای داخلی فراهم می‌نماید. تسهیلات این گونه مناطق معمولاً جهت جذب سرمایه‌گذاری برای توسعه صنعتی است و اغلب با مشوق‌های دیگر نیز همراه است.

۲-۱۶. اهداف کشورها از ایجاد مناطق آزاد

- جذب سرمایه‌های خارجی
- انتقال تکنولوژی
- توسعه صادرات و تأمین ارز
- ایجاد اشتغال

۳-۱۶. اهم خصوصیات مناطق آزاد (مزایا و معافیت‌ها)

- معافیت مواد اولیه، کالاهای واسطه‌ای وارداتی و کالاهای صادراتی از تعرفه‌های گمرکی
- معافیت مالیاتی
- زیربناها و ساختارهای بازرگانی کارآ و وجود پاره‌ای یارانه‌های دولتی

۴-۱۶. پیشینه قانونی مناطق آزاد در ایران

به استناد برنامه اول توسعه اقتصادی ایران، جزایر کیش، قشم و بندر چابهار به‌عنوان مناطق آزاد عمدتاً برای تحقق اهدافی چون افزایش تولیدات صنعتی و صادرات غیرنفتی اعلام شدند.

۱-۴-۱۶. رفع محدودیت‌های وارداتی

در اسفندماه ۱۳۵۸، شورای عالی انقلاب اسلامی، براساس مصوبه‌ای جزیره کیش را به‌عنوان اولین منطقه تجارت آزاد ایران تصویب کرد. به‌موجب آیین‌نامه اجرایی این مصوبه که در سال ۱۳۶۵ به تصویب هیئت وزیران رسید، واردات کالاها به این منطقه از پرداخت عوارض گمرکی معاف گردید. در ماه‌های پایانی سال ۱۳۶۷ هیئت دولت وظیفه تازه‌ای برای کیش در نظر گرفت. بر این اساس ورود کالاها و مواد مورد نیاز جهت مناطق بمباران شده در جنگ تحمیلی به کیش آزاد و از سود بازرگانی و عوارض گمرکی معاف گردید.

در حالی که ورود سایر کالاهای مصرفی به این منطقه کماکان ادامه داشت، تا پیش از تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد کشور در سال ۱۳۷۲، اغلب مصوبات دولت بر روی فعالیت‌های تجاری به‌ویژه واردات کالاها از خارج متمرکز بوده است.

۴-۱۶. نکاتی در مورد قانون چگونگی اداره مناطق آزاد و لوایح مرتبط بعدی

قانون چگونگی اداره مناطق آزاد مصوب شهریورماه ۱۳۷۲ را می‌توان اولین قانون تقریباً منسجم در مورد اداره این مناطق تلقی کرد. مجلس شورای اسلامی طبق ماده اول این قانون ۲۷ ماده‌ای به دولت اجازه می‌دهد جزایر کیش و قشم و بندر چابهار را به‌عنوان مناطق آزاد تجاری-صنعتی اعلام و براساس موازین قانونی اداره نماید. ضمناً اهداف مناطق تجاری-صنعتی نیز در همین ماده تصریح شده است.

در مواد (۲۰) و (۲۱) این قانون به اجازه ورود و خروج سرمایه و سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی و همچنین نوعی تضمین سرمایه خارجی ناشی از سلب مالکیت یا ملی شدن اشاره شده است. این قانون از نظر جامعیت و قابلیت اجرا خالی از اشکال نیست ولی تصویب آن لاقلاً راه را برای ادامه کار قانونمندان مناطق مذکور و تصویب قوانین تکمیلی بعدی تا حدودی هموار نمود.

در اسفندماه ۱۳۷۳ هیئت وزیران «مقررات چگونگی سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری-صنعتی» را تصویب کرد. ماده دوم این مقررات به کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی ایرانی و خارجی اجازه سرمایه‌گذاری در این مناطق را می‌دهد. درخصوص میزان مشارکت سرمایه‌گذاران خارجی، در ماده (۵) این مقررات اجازه سرمایه‌گذاری در همه طرح‌ها پیش‌بینی شده است. این مقررات نیز با وجود رفع پاره‌ای از محدودیت‌های سرمایه‌گذاری، آنچنان که باید مشوق و خالی از ابهام نیستند. ازجمله آنکه تصمیم‌گیرنده اصلی در صدور مجوز سرمایه‌گذاری خارجی هنوز کاملاً مشخص نیست.

ازجمله قوانین و مقرراتی که از سال ۱۳۷۳ به بعد در رابطه با مناطق آزاد به تصویب رسیده است می‌توان به اساسنامه‌های سازمان‌های مناطق آزاد تجاری-صنعتی، تفویض اختیارات هیئت وزیران به شورای عالی مناطق آزاد در مورد بند «د» تبصره «۲۵» قانون برنامه دوم و قانون شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی اشاره کرد.

۵-۱۶. نگاهی آماری به عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران

نگاهی به آمارهای مندرج در جدول زیر، حکایت از عدم موفقیت مناطق آزاد در تحقق اهداف اولیه دارد.

جدول ۱۲. آمار بعضی از متغیرهای مربوط به عملکرد مناطق آزاد طی دوره ۱۳۷۶-۱۳۷۲

ردیف	عنوان	واحد	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	کل دوره
۱	واردات کالاهای خارجی	میلیون دلار	۸۱۷	۴۷۶	۳۵۳	۳۶۵	۳۴۷	۲۳۶۰
۲	تولید صنعتی	میلیون دلار	۰	۰	۱	۵	۱۰	۱۶
۳	صادرات	میلیون دلار	۰	۱	۳	۵	۱۰	۱۸
۴	سرمایه‌گذاری داخلی برای تولید	میلیون دلار	۷	۶۶	۲۱۴	۴۱۹	۵۱۳	۱۲۱۸
۵	کل سرمایه داخلی	میلیون دلار	۱۱۲	۱۱۵۴	۱۵۵۸	۳۰۶۹	۵۰۱۸	۱۰۹۱۱
۶	جذب سرمایه‌گذاری خارجی	میلیون دلار	۰	۰	۳	۴۶	۶۲	۱۱۱
۷	سرمایه‌گذاری داخلی برای هر شغل	میلیون دلار	۱۰۴	۲۱۰	۲۱۳	۵۱۲	۵۸۴	۱۶۲۲
۸	ایجاد اشتغال	هزار نفر	۱۱	۶	۷	۶	۸	۳۷
۹	تعداد مسافریں داخلی	نفر در سال	۴۳۱۱۳۹	۷۴۷۷۷۸	۱۱۹۱۱۹۳	۲۰۸۱۳۳۲	۲۳۳۲۵۱۰	۶۷۹۰۹۵۲
۱۰	تعداد مسافریں خارجی	نفر در سال	۲۱۵۰	۲۲۳۲	۳۳۸۰	۱۶۴۸	۱۰۲۰	۱۰۴۳۰

مأخذ: فیضی، ۱۳۷۹.

۶-۱۶. علل عدم موفقیت مناطق آزاد ایران در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی

علل عدم موفقیت مناطق آزاد ایران را می‌توان با بررسی وضعیت مؤلفه‌های مورد نظر سرمایه‌گذاران خارجی در مناطق آزاد آشکار کرد. جدول زیر مؤلفه‌های مذکور را نشان می‌دهد.

جدول ۱۳. مؤلفه‌های مهم سرمایه‌گذاری از نظر سرمایه‌گذاران خارجی

مؤلفه	ضریب اهمیت			جمع امتیاز	شرایط ایران
	بسیار مهم (۲)	مهم (۱)	بی‌اهمیت (۰)		
ثبات اقتصادی و سیاسی	۲۷	۳	۱	۵۷	-
معافیت از حقوق گمرکی	۲۳	۶	۲	۵۲	+
سیاست‌ها و برنامه‌های اقتصادی کشور	۲۰	۱۰	۱	۵۰	-
زیرساخت‌های منطقه	۲۱	۷	۲	۴۹	-
معافیت مالیاتی	۲۲	۴	۲	۴۸	+
علاقه به سرمایه‌گذاری خارجی	۱۶	۱۵	۰	۴۷	-
کارگر ماهر و ارزان	۱۵	۱۳	۳	۴۳	؟
ثبات ارزش پول	۱۷	۹	۵	۴۳	-
کمک در خلال و پس از استقرار در منطقه	۱۶	۹	۶	۴۱	-
وجود شرکت‌های فعال و در حال احداث	۱۲	۱۵	۳	۳۹	؟
وجود تسهیلات حمایتی	۱۰	۱۸	۲	۳۸	-
فراهم بودن ارز	۱۱	۱۳	۴	۳۵	-
دسترسی به تأمین مالی داخلی	۱۱	۱۴	۶	۳۶	-

مؤلفه	ضریب اهمیت			جمع امتیاز	شرایط ایران
	بسیار مهم (۲)	مهم (۱)	بی‌اهمیت (۰)		
کمک در ارائه آمار و اطلاعات	۵	۲۰	۱۱	۳۰	-
زیربناهای صنعتی توسعه‌یافته	۲	۱۶	۸	۲۰	-
شرایط عمومی زندگی در هر منطقه	۳	۶	۱۱	۱۲	-
تسهیلات برای آموزش کارگران	۷	۹	۱۷	۲۳	-
بازار صادراتی در کشورهای همجوار	۴	۹	۱۴	۱۷	+
تجربه کشور در صنایع با تکنولوژی بالا	۴	۳	۱۷	۱۱	-
کمک‌های بلاعوض	۶	۴	۲۰	۱۶	-
بازار فروش داخلی	۵	۹	۲۲	۱۹	+
بانک‌های اطلاعاتی	۲	۷	۱۹	۱۱	-
کمک در مطالعات امکان‌سنجی	۳	۶	۲۱	۱۲	-
کمک دریافتن سرمایه‌گذار داخلی	۲	۲	۲۲	۶	-
حمایت‌های تعرفه‌ای	۱	۰	۲۷	۲	-

مأخذ: همان.

۷-۱۶. ضرورت‌های توفیق مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران

- ضرورت درک نقاط ضعف و نیازها
- ضرورت وجود صراحت در قوانین و هدفمندی آنها
- ضرورت تخصیص جهت‌دار منابع و امتیازات
- ضرورت مکان‌یابی مناسب
- ضرورت آموزش‌های ویژه

پیوست د - سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۷	بررسی و اولویت‌بندی عوامل جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی	سیاب ممی‌پور - استادیار دانشگاه علوم اقتصادی زهرا بشارتی - دانشجوی کارشناسی ارشد مؤسسه آموزش عالی الغدير داود بهبودی - دانشیار دانشگاه تبریز	مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای سال بیستم، دوره جدید شماره ۷، نیمه اول ۱۳۹۳
روش تحقیق: تکنیک دلفی و روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP)			

با توجه به اینکه این مطالعه به بررسی و اولویت‌بندی عوامل جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی پرداخته است، در آن اطلاعاتی در ارتباط با منطقه آزاد انزلی ارائه شده است.

۱-۱۷. معرفی منطقه آزاد انزلی

شهر انزلی به‌عنوان مهم‌ترین بندر شمالی ایران در حاشیه جنوب‌غربی دریای خزر و در غرب دلتای سفیدرود و در طول جغرافیایی ۴۹ درجه و ۲۸ دقیقه و عرض جغرافیایی ۳۷ درجه و ۲۸ دقیقه واقع شده است. ارتفاع آن از سطح دریا منهای ۲۶ متر است. بندرانزلی از شمال به دریای خزر از جنوب به شهرستان صومعه‌سرا از شرق به شهرستان رشت و از غرب به شهرستان رضوان‌شهر متصل است. فاصله مرکز شهرستان بندرانزلی تا تهران ۳۶۰ کیلومتر، تا مرکز استان (رشت) ۴۰ کیلومتر و تا اولین فرودگاه (فرودگاه بین‌المللی سردار جنگل) ۳۵ کیلومتر است. این شهرستان در ناحیه‌ای کاملاً جلگه‌ای به‌صورت طولی مابین دریای خزر و تالاب واقع شده و دارای آب و هوایی معتدل و مرطوب ساحلی بوده که در فصول مختلف سال شرایط آب و هوای مطلوبی را داراست.

منطقه آزاد انزلی از سال ۱۳۸۴ رسماً آغاز به کار نموده است. با شروع به کار بورس کالا در این منطقه که تمامی محصولات قابل عرضه در بورس کالای کشور و به‌خصوص محصولات کشاورزی استان گیلان در آن عرضه خواهد شد، در آینده نزدیک منطقه آزاد انزلی به بورس کالای شمال کشور و دریای خزر تبدیل خواهد شد.

بندر انزلی به‌عنوان بزرگ‌ترین بندر جنوب دریای خزر دارای سابقه طولانی ترابری کالا بین ایران و اروپا بوده است. این بندر محل مناسبی برای ذخیره‌سازی، ترانزیت و حمل مجدد کالا به آسیای میانه است. بندر انزلی یکی از فعال‌ترین بنادر در بین ۵ کشور حاشیه دریای خزر و بزرگ‌ترین بندر حاشیه شمالی کشور است که به‌دلیل واقع شدن در مسیر ترانزیتی شمال - جنوب، کشورهای آسیای جنوب شرقی، حاشیه خلیج فارس، جمهوری‌های آسیای میانه، قفقاز، روسیه و اروپا از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. در ادامه اهداف ایجاد مناطق آزاد به‌شرح زیر ارائه شده است.

۱۷-۲. هدف از ایجاد مناطق آزاد

به‌طور کلی اهداف و فلسفه شکل‌گیری مناطق آزاد در جهان را به‌صورت زیر بیان می‌کنند:

- جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی
- ایجاد فرصت‌های شغلی جدید
- کسب درآمد ارزی و افزایش صادرات
- دستیابی به فناوری پیشرفته
- ارتقا و توسعه فعالیت‌های تولیدی با جهت‌گیری صادراتی توسط سرمایه‌گذارهای خارجی و سرمایه‌های سرگردان داخلی
- جذب نقدینگی سرگردان داخلی و کمک به مهار تورم
- محرومیت‌زدایی از مناطقی که امکان رشد و توسعه بالقوه را دارند
- افزایش کارآیی اقتصاد ملی
- اتصال تدریجی اقتصاد ملی به اقتصاد جهانی

ازسوی دیگر ماده (۱) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوبه مجلس شورای اسلامی ۱۳۷۲/۶/۲۱، اهداف تشکیل مناطق آزاد تجاری- صنعتی را به‌شرح زیر بیان می‌کند:

- سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی
- ایجاد اشتغال سالم و مولد
- تنظیم بازار کار و کالا
- حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای
- تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی
- ارائه خدمات عمومی

۱۷-۳. عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری و زیرشاخص‌های آن در منطقه آزاد انزلی

در این مطالعه با طراحی و پخش ۳ مرحله پرسشنامه در میان نمونه آماری مشخص شده در منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی و استخراج نتایج متغیرهای اصلی اثرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی مشخص شده است.

جدول ۱۴. عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری و زیرشاخص‌های آن در منطقه آزاد انزلی

ردیف	عوامل اصلی	زیرشاخص‌ها
۱	امکانات	۱. زیرساخت‌ها ۲. تالار بورس ۳. پردیس بین‌الملل ۴. شبکه اندیشه سبز خزر
۲	مکان‌یابی	۱. اراضی مستعد جهت واگذاری به سرمایه‌گذاران ۲. منابع طبیعی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری ۳. مزیت منطقه‌ای
۳	اقتصادی	۱. نرخ بازگشت سرمایه ۲. کنترل تورم ۳. تعدیل نرخ بهره ۴. تقویت زیرساخت‌های اقتصادی ۵. اندازه و گسترش بازار
۴	حمایتی	۱. ارائه تسهیلات بانکی مناسب به سرمایه‌گذاران ۲. معافیت مالیاتی و گمرکی به تولیدات شرکت‌ها و واردات نهاده‌های سرمایه‌گذاران ۳. اعطای پوشش بیمه‌ای و تسهیلات زیربنایی به سرمایه‌گذاران ۴. سیاست‌ها و مشوق‌های مالیاتی
۵	سیاست‌گذاری	۱. ارائه تسهیلات بانکی مناسب به سرمایه‌گذاران ۲. گسترش روابط بین‌الملل ۳. آزادسازی و خصوصی‌سازی ۴. برگزاری و شرکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی
۶	قوانین و مقررات	۱. سیاست‌ها و مشوق‌های مالیاتی ۲. تنظیم و تسهیل قوانین و مقررات جهت تأمین امنیت اقتصادی ۳. تثبیت سیاست‌های ارزی ۴. کنترل بر بازار بین‌المللی سرمایه
۷	مدیریت	۱. تبلیغات مناسب ۲. اعلام قوانین و بخشنامه‌ها از طریق رسانه‌ها و انتشارات ۳. تهیه طرح مطالعاتی امکان‌سنجی شده ۴. بازاریابی

مأخذ: ممی‌پور و همکاران، ۱۳۹۳.

۴-۱۷. نتایج

- رتبه‌بندی عوامل مؤثر در جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی به شرح زیر ارائه شده است:
- مهمترین عاملی که جهت جذب سرمایه‌گذاری در منطقه باید به آن توجه کرد عامل امکانات است.
 - عامل دوم توجه به سیاست‌گذاری مناسب است.
 - عامل مهم دیگر که در رتبه سوم قرار دارد عامل اقتصادی است.
 - در رتبه چهارم عامل قوانین و مقررات قرار دارد.
 - عامل مدیریت در رتبه پنجم بوده است.
 - رتبه ششم مربوط به عامل حمایتی است.
 - در نهایت عامل مکان‌یابی در رتبه هفتم قرار دارد.

۵-۱۷. پیشنهادها

- اختصاص بودجه جهت تهیه و خریداری زمین و اراضی مستعد در منطقه به منظور واگذاری به سرمایه‌گذاران خارجی و داخلی.
- تقویت و تسريع در ایجاد زیرساخت‌های پیشرفته از جمله تکمیل اسکله کاسپین، تأسیسات مدرن بندری، فرودگاه مجهز در منطقه، تأسیسات مدرن شهری و غیره.

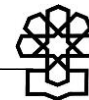
- فعال کردن، تقویت و معرفی بورس کالای تازه تأسیس شده منطقه و تبدیل به بورس بهادر بین‌المللی در منطقه با مشارکت نهادهای مالی بین‌المللی.
- تنظیم و تسهیل قوانین و مقررات و تسریع در رسیدگی به درخواست‌های سرمایه‌گذاری و صدور مجوز شرکت‌ها و یا ورود و خروج کالا به منطقه از طریق سامانه الکترونیکی.
- استفاده از منابع طبیعی و جاذبه‌های گردشگری استان گیلان و شهر انزلی جهت ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری، پارک‌های تفریحی مناسب و مجتمع‌های اقامتی مناسب برای تقویت صنعت گردشگری منطقه و کشور جهت کسب و افزایش درآمد ارزی و ریالی.
- کوشا بودن مدیران منطقه در اطلاع‌رسانی صحیح و به‌موقع قوانین، مزایا و شرایط مساعد سرمایه‌گذاری نزد سایر کشورها از طریق اطلاع‌رسانی به مشتریان بالقوه به شیوه‌ای که علاقه آنها را برانگیزد، تلاش برای متقاعد ساختن مشتریان به سرمایه‌گذاری در منطقه و تلاش برای حمایت و تضمین موفقیت و امنیت سرمایه‌گذاری در منطقه.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۸	بررسی عوامل جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد اروند	اسما کریمی‌کیا- کارشناس ارشد توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی سازمان امور اقتصادی و دارایی استان خوزستان محمد مقدم- کارشناس علوم اقتصادی سازمان امور اقتصادی و دارایی استان خوزستان	مجله اقتصادی، سال دوازدهم، شماره‌های ۶ و ۷، شهریور و مهرماه ۱۳۹۱
روش تحقیق: آمار توصیفی و استنباطی، پرسشنامه			

در این مطالعه پس از بررسی مبانی نظری ایجاد مناطق آزاد و تئوری‌های اقتصادی مرتبط، عوامل مؤثر بر جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد اروند در دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۸۸ مورد بررسی قرار گرفته است:

۱-۱۸. مزیت‌های ایجاد مناطق آزاد تجاری- صنعتی

مناطق آزاد تجاری- صنعتی یا مناطق پردازش صادرات و واردات، به‌عنوان یکی از ابزارهای گسترش صادرات صنعتی و دسترسی کشورها به بازارهای جهانی مورد توجه اغلب دولتمردان و اقتصاددانان قرار گرفته است. درواقع مناطق آزاد تجاری در صورت توفیق می‌توانند سرمایه‌های خارجی را برای گسترش صنعت صادرات‌گرا، انتقال تکنولوژی و ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب به کار برند و اقتصاد بسته و ناکارآی داخلی را به اقتصاد بین‌المللی گره بزنند. بنابراین ایجاد و توسعه مناطق آزاد تجاری می‌تواند به‌عنوان یک خط‌مشی سریع و راهی میانبر برای تحقق اهدافی چون جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و صنعتی شدن سریع به‌منظور توسعه صادرات غیرنفتی مورد استفاده قرار گیرد.

۲-۱۸. تعریف منطقه آزاد

اصطلاحاتی که در طول زمان از سوی کشورهای مختلف برای مناطق آزاد استفاده شده است، لزوماً یکسان نبوده و یک مقصود واحد را بیان نمی‌کنند. بنابراین تعاریف و اصطلاحات گوناگونی برای مفهوم مناطق آزاد ارائه شده است. اما اصطلاحی که بیش از سایر اصطلاحات در مجامع و سازمان‌های بین‌المللی و نشریات معتبر جهان، به کار می‌رود، «منطقه پردازش صادرات» است.

در این ارتباط، سازمان بین‌المللی کار (ILO)، مناطق آزاد را به عنوان مناطق صنعتی با انگیزه‌های خاص که جهت جذب سرمایه‌گذاران خارجی راه‌اندازی می‌شوند و در آنها، مواد وارد شده، پیش از اینکه مجدد صادر شوند، پردازش می‌شوند، تعریف کرده است.

همچنین سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (UNIDO) مناطق آزاد را به عنوان عامل محرکه‌ای برای تشویق توسعه با هدف صدور کالاهای صنعتی می‌داند. بانک جهانی در این رابطه معتقد است که منطقه آزاد تجاری، قلمرو معینی است که اغلب در داخل یا در مجاورت یک بندر واقع شده است و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان، مجاز شناخته می‌شود.

اما در مجموع می‌توان منطقه آزاد را این گونه تعریف کرد که «منطقه آزاد ناحیه‌ای از قلمروی کشور است که خارج از محدوده قانونی، اداری و فیزیکی تأسیسات گمرکی قرار دارد. ورود و خروج سرمایه و سود به آن و جابجایی نیروی کار متخصص در منطقه به سهولت صورت می‌گیرد. کالاها و موادی که منع قانونی نداشته باشد را می‌توان بدون هرگونه مانع گمرکی، ترانزیت و یا در انبارهای آن نگهداری کرد و یا در کارخانه مستقر در منطقه، تغییر شکل داده و به کالاهای دیگر تبدیل کرد. این تولیدات عمدتاً جهت گیری صادراتی دارند و در صورتی که به کشور میزبان وارد شوند، مشمول مقررات و قوانین گمرکی خواهند شد.

۳-۱۸. پشتوانه نظری ایجاد مناطق آزاد در کشورهای در حال توسعه

دیدگاه‌های نظری حاکم بر ایجاد مناطق آزاد در کشورهای در حال توسعه، همان چالش‌هایی هستند که در گزینش استراتژی توسعه این کشورها اثرگذارند. بر این اساس مهمترین پشتوانه نظری ایجاد مناطق آزاد در کشورهای در حال توسعه عبارتند از:

- به کارگیری استراتژی توسعه صادرات به جای استراتژی جایگزینی واردات
- به کارگیری استراتژی استفاده از اصل برتری‌های نسبی (مزیت‌های نسبی)
- به کارگیری استراتژی تجارت خارجی به عنوان عامل محرکه توسعه

۴-۱۸. روش تحقیق

در این مطالعه تلاش شده است با بهره‌گیری از آمار توصیفی و استنباطی، صحت و سقم فرضیات مطرح شده مورد بررسی قرار گیرد. برای این منظور از روش پرسشنامه برای جمع‌آوری آمار و اطلاعات استفاده شده است. در این مسیر، کلیه سرمایه‌گذاران بالفعل و بالقوه و مدیران واحدهای اقتصادی مستقر در منطقه آزاد اروند، جامعه آماری تحقیق را تشکیل داده‌اند و با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس، نمونه مورد نظر استخراج شده است.

۵-۱۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

بررسی آمار و اطلاعات موجود نشان می‌دهد منطقه آزاد تجاری-صنعتی اروند، از ابتدای تأسیس تاکنون توفیق چندانی در زمینه توسعه صنعتی، ایجاد اشتغال، توسعه صادرات و جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی نداشته است. بدین ترتیب می‌توان گفت منطقه آزاد اروند، با وجود وسعت زیاد، در دستیابی به اهداف پیش‌بینی شده شامل توسعه صادرات غیرنفتی، جذب سرمایه‌گذاری، جذب فناوری و صادرات مجدد، موفق نبوده است.

در این ارتباط باید دقت داشت که در تمامی کشورهای موفق در زمینه توسعه صادرات صنعتی به‌وسیله ایجاد مناطق آزاد، ابتدا زیرساخت‌های لازم با گستردگی مناسب فراهم شده است و سپس فعالیت‌های هدفمند آنها در راستای تقویت برنامه‌های توسعه اقتصادی شکل گرفته است. این درحالی است که در منطقه آزاد اروند و سایر مناطق آزاد کشور، برای ایجاد زیرساخت‌ها، عمران و آبادانی و حتی اقدامات اجتماعی و رفاهی، به أخذ عوارض از کالاهای وارد شده اتکا شده است.

بدین ترتیب کار برپایی و احداث زیربناها و ارائه خدمات مناسب به سرمایه‌گذاران، همچنان در نیمه راه قرار دارد و طبیعی است که در چنین شرایطی یعنی نبود امکانات مالی، تأسیسات و تسهیلات زیرساختی کافی، عدم وحدت رویه و پشتیبانی مدیریت ملی و روشن نبودن جایگاه و نقش این مناطق در برنامه‌های راهبردی توسعه اقتصادی کشور، هرگز نمی‌توان انتظاراتی فراتر از عملکردهای کنونی از این مناطق داشت. مضافاً اینکه وابستگی درآمدی سازمان‌های مناطق آزاد به واردات سبب ایجاد فشارهای غیرمستقیم برای تبدیل مناطق به سکوهای واردات شده است. حال آنکه یکی از اهداف اساسی ایجاد مناطق آزاد، توسعه صادرات است.

براساس تحقیقات کارشناسی، توفیق مناطق آزاد تجاری-صنعتی در جذب منابع سرمایه‌ای، به عوامل مختلفی بستگی دارد که در این مطالعه، متغیرهای تأثیرگذار در قالب ۵ گروه ذیل مورد بررسی قرار گرفته‌اند:

- فقدان و کمبود امکانات زیربنایی و زیرساخت‌های پیشرفته

- عدم سرمایه‌گذاری سازمان و مؤسسات دولتی در منطقه
 - عدم صراحت‌های قانونی و نارسایی قوانین و مقررات
 - عدم معرفی مناسب مزایای سرمایه‌گذاری در منطقه
 - مکان‌یابی صحیح و مناسب
- براساس نتایج حاصله، بجز عامل چهارم یعنی «عدم معرفی مناسب مزایای سرمایه‌گذاری در منطقه»، سایر فرض‌ها در منطقه آزاد اروند تأیید شده‌اند و عوامل ناتوانی در جذب سرمایه‌گذاری‌ها محسوب می‌شوند. بنابراین جهت جذب و جلب هرچه بیشتر سرمایه‌گذاران در منطقه آزاد اروند، پیشنهاد می‌شود:
- تعیین دقیق و شفاف اهداف تأسیس منطقه آزاد اروند به‌منظور افزایش آگاهی مدیران منطقه نسبت به اهداف و کارکردهای تأسیس آن.
 - حفظ نیروهای متخصص و کارآمد و مدیران کارآفرین
 - جذب و جلب نیروهای کارآمد و مدیران کارآفرین
 - حذف بوروکراسی و تشریفات زائد اداری جهت تسهیل سرمایه‌گذاری
 - معرفی هرچه بیشتر مزیت‌های نسبی منطقه آزاد اروند
 - انجام مطالعات بازاریابی و اتخاذ سیاست‌های صحیح از طریق تنظیم و تهیه استراتژی‌های بازاریابی
 - اطلاع‌رسانی صحیح و به‌موقع در سایر کشورها به‌منظور اطلاع‌رسانی و متقاعد کردن سرمایه‌گذاران بالقوه و حمایت و تضمین موفقیت و امنیت سرمایه‌گذاری در منطقه
 - آموزش و تربیت نیروی انسانی متخصص از طریق آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و فرهنگ‌سازی در جهت افزایش مشارکت زنان
 - ایجاد بسترهای قانونی در جهت امنیت سرمایه‌گذاری، کاهش ریسک سرمایه‌گذاری، تسهیل ورود و خروج سرمایه و اقدامات انگیزشی نظیر تسهیلات مالی و غیرمالی
 - ابهام‌زدایی از قوانین و مقررات جاری از طریق نقد و اصلاح پاره‌ای از قوانین و مقررات، بهبود روش‌های آسان و منطقی کردن مقررات
 - اختصاص بودجه جهت ساخت و تأسیس امکانات زیربنایی و زیرساخت‌های اساسی منطقه آزاد اروند
 - آزادسازی رژیم تجاری کشور و خصوصی‌سازی مؤسسات و صنایع دولتی با هدف رونق فعالیت‌های شرکت‌های چندملیتی (شرکت‌های مشترک ایرانی-خارجی)
 - تشکیل بورس اوراق بهادار بین‌المللی در منطقه با مشارکت نهادهای مالی بین‌المللی
 - در پیش گرفتن سیاست تنش‌زدایی و پیوند با بازارهای جهانی به‌منظور گسترش فعالیت‌ها در منطقه
 - اعطای تسهیلات قانونی جهت ایجاد زیرساخت‌ها

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۱۹	اثر جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر صادرات غیرنفتی در مناطق آزادی تجاری ایران (۱۳۷۵-۱۳۷۸)	احمد گوگردچیان - استادیار گروه اقتصاد دانشگاه اصفهان سیدکمیل طیبی - دانشیار گروه اقتصاد دانشگاه اصفهان فاطمه امینی - کارشناس ارشد مؤسسه آموزش عالی شهید اشرفی اصفهان	مجله سیاستگذاری اقتصادی، سال دوم، شماره ۳، بهار و تابستان ۱۳۸۹ : ۲۱
روش تحقیق: فرم رگرسیونی تعدیل یافته وایلوف			

براساس مطالب ارائه شده در این مطالعه، ایجاد و گسترش مناطق آزاد تجاری براساس استراتژی توسعه صادرات، زمینه‌ساز جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بسیاری از کشورها، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه بوده است.

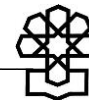
به‌طور کلی هدف از ایجاد مناطق آزاد تجاری، افزایش و توسعه صادرات، ایجاد اشتغال، جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی و انتقال تکنولوژی، افزایش درآمدهای عمومی، توسعه گردشگری، ارتقای جایگاه اقتصادی کشور و بهره‌مندی از اقتصاد رقابتی است. در ایران نیز با توجه به حضور کمرنگ اقتصاد ملی در عرصه رقابت جهانی و با توجه به مزیت‌های قانونی، طبیعی و اقلیمی موجود در مناطق آزاد تجاری ایران، این مناطق از پتانسیل بالایی در زمینه جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی برخوردار هستند.

۱-۱۹. مفهوم منطقه آزاد

در این مطالعه تعاریف مختلفی که توسط مجامع بین‌المللی از منطقه آزاد تجاری ارائه شده، مورد توجه قرار گرفته است.

۱-۱-۱۹. تعریف سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (یونیدو) از مناطق آزاد

مناطق آزاد تجاری به‌عنوان نیروی محرکه‌ای در جهت تشویق صادرات صنعتی تلقی می‌شوند. برداشت جدیدتر از مناطق مذکور غالباً تحت عنوان مناطق پردازش صادرات، مورد توجه قرار گرفته است. منطقه آزاد تجاری ناحیه‌ای از قلمرو یک کشور محسوب می‌شود که خارج از محدوده فیزیکی، قانونی و اداری تأسیسات گمرکی آن قرار دارد و ورود و خروج کالا و سرمایه به آن و جابجایی نیروی کار متخصص در منطقه به سهولت صورت می‌گیرد. کالاهای و مواد خارجی را که منع قانونی نداشته باشد می‌توان بدون هر گونه موانع گمرکی و ترانزیت، در انبارهای آن نگهداری یا در کارخانه‌های مستقر در آن تغییر شکل داده و به کالاهای دیگر تبدیل نمود. از انواع منطقه آزاد می‌توان به منطقه آزاد تجاری، منطقه پردازش صادرات، منطقه ویژه اقتصادی، منطقه توریستی و منطقه آزاد شرکت‌ها اشاره کرد.

۲-۱۹. تعریف بانک جهانی از مناطق آزاد

منطقه آزاد تجاری قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا در مجاورت یک بندر واقع شده و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط مجاز شناخته شده است. کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی از این منطقه خارج یا به آن وارد نمود و برای مدتی در انبار ذخیره و در صورت لزوم بسته‌بندی مجدد کرد. کالاهایی که از منطقه آزاد تجاری به کشور میزبان وارد می‌شوند مشمول حقوق و عوارض گمرکی مقرر هستند. ذخیره‌سازی قبلی آنها در انبارهای منطقه تجاری، تحویل سریع سفارشات را امکانپذیر می‌سازد و همزمان در دریافتی‌های متعلقه به حقوق و عوارض گمرکی صرفه‌جویی می‌شود.

مناطق آزاد پردازش صادرات، علاوه بر تسهیلات فوق، تجهیزات و خدمات مورد نیاز جهت تولید (یعنی تبدیل مواد خام و کالاهای واسطه‌ای وارداتی به محصول نهایی) را با هدف صدور آنها و گاهی جهت فروش در بازار داخلی به شرط پرداخت حقوق و عوارض گمرکی معمول فراهم می‌کند.

۲-۱۹. جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و توسعه مناطق آزاد تجاری ایران

ماده (۱) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری ایران، هدف از تشکیل این مناطق را تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی و رشد و توسعه اقتصادی، انجام سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، افزایش درآمدهای عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه، تولید و صادرات کالا عنوان کرده است.

موفقیت مناطق آزاد در جهت تحقق اهداف فوق، در گرو توجه به چندین عامل است که از مهمترین آنها گسترش جریان ورود سرمایه‌گذاری‌های خارجی به این مناطق است. جریان ورودی و خروجی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی متشکل از سرمایه‌ای است که توسط یک سرمایه‌گذار خارجی برای یک شرکت فراهم شده، یا سرمایه‌گذار خارجی از یک شرکت دریافت می‌کند. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی آن نوع سرمایه‌گذاری است که متضمن مناسبات بلندمدت و منعکس‌کننده نفع مستمر شخصیت حقیقی یا حقوقی مقیم یک کشور از شرکتی واقع در خارج موطن سرمایه‌گذار باشد. یک چنین سرمایه‌گذاری دربرگیرنده معاملات اولیه بین این دو شخصیت و همچنین کلیه معاملات بعدی میان دو و سایر شرکت‌های وابسته خارجی ثبتي و غیرثبتي است.

در ایران سرمایه‌گذار مستقیم خارجی عموماً این‌گونه تعریف می‌شود که لازم است سرمایه‌گذار خارجی حضور فیزیکی داشته باشد و با قبول مسئولیت مالی و پذیرش ریسک در سود و زیان، احتمالاً کنترل و اداره واحد تولیدی را نیز مستقیماً در دست داشته باشد. به این ترتیب سرمایه‌گذار به‌طور مستقیم در اجرای فعالیت تولیدی نقش مؤثر دارد.

در فرآیند جذب سرمایه‌گذاری خارجی عوامل زیادی مثل انگیزه‌های اقتصادی، فنی و مالی، عوامل حمایتی، عوامل سیاسی و جغرافیایی و سازمان‌های ذیربط در تسهیل انتقال سرمایه دخالت دارند که این عوامل بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد تجاری نیز مؤثر است. در ادامه به مزیت‌های نسبی مناطق آزاد در جذب سرمایه‌گذاری خارجی اشاره شده است.

- **مزیت‌های قانونی:** نظیر معافیت‌های مالیاتی و گمرکی، تخفیف در هزینه خدمات، اعطای اعتبارات و تسهیلات مالی و پولی ارزان، برقراری حق تقدم در عرضه تولیدات منطقه به بازار کشور میزبان و بالاخره امکان استفاده منطقه از ظرفیت‌های خالی صادراتی مربوط به کشور میزبان است. به‌علاوه می‌توان به آزادی کامل ورود و خروج سرمایه، معافیت مالیاتی بیست‌ساله فعالیت‌های اقتصادی، تضمین کامل سرمایه‌های خارجی و سود حاصل از آن، استفاده از معافیت گمرکی برای ورود کالاهای ساخته شده در منطقه آزاد به داخل کشور به میزان ارزش‌افزوده، آزادی مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی تا سقف ۱۰۰ درصد، صدور ویزا برای خارجیان در مبادی ورودی منطقه آزاد، فروش و اجاره زمین به سرمایه‌گذاران داخلی و اجاره زمین به سرمایه‌گذاران خارجی نیز اشاره کرد.

- **مزیت‌های طبیعی و اقلیمی:** مزیت‌های طبیعی و اقلیمی یک منطقه شامل موقعیت‌های مکانی مناسب نظیر قرار گرفتن منطقه در مسیر آبراه‌های بین‌المللی، مبادی ترانزیتی کشورهای، دسترسی منطقه به امکانات زیربنایی پیشرفته، وجود نیروی کار ارزان و مناسب در منطقه، دسترسی به انرژی فراوان و ارزان و شرایط آب و هوایی مطلوب و مناسب است. سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار تقریباً تمام مزیت‌های طبیعی و اقلیمی یک منطقه آزاد را دارا بوده و از پتانسیل‌های بالقوه در زمینه جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و گسترش صادرات غیرنفتی برخوردار هستند.

جدول ۱۵. میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مهمترین مناطق آزاد کشور طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۷۵

(میلیون دلار)

سال	کیش	قشم	چابهار	جمع سالیانه
۱۳۷۵	۲۹/۳	۴۳/۷۵	۰	۷۳
۱۳۷۶	۱۳۰	۶۱/۷	۰	۱۹۲
۱۳۷۷	۱۱۸	۱۰۰	۰	۲۱۸
۱۳۷۸	۱۲۰	۱۴۲	۱	۲۶۳
۱۳۷۹	۱۱۵	۱۲۵	۱	۲۴۱
۱۳۸۰	۲۱۸	۱۶۰	۰/۳	۳۷۸/۳
۱۳۸۱	۳۱۵	۱۴۳	۱/۲	۴۵۹/۲
۱۳۸۲	۳۰۲	۲۱۷	۱/۲	۵۲۰/۲
۱۳۸۳	۳۰۰	۱۰۰	۵۳/۵	۴۵۳/۵

سال	کیش	قشم	چابهار	جمع سالیانه
۱۳۸۴	۲۳/۹	۵/۲	۹/۶	۳۸/۷
۱۳۸۵	۵۱/۳۷	۲	۳/۹	۵۷/۲۶
۱۳۸۶	۱۲/۸	۵	۱/۸	۱۹/۶
۱۳۸۷	۱۶۲/۶	۲۹	۲۵/۸	۲۱۷/۴

مأخذ: گوگردچیان و همکاران، ۱۳۸۹.

جدول فوق نشان می‌دهد در بین مناطق آزاد مورد بررسی، منطقه آزاد کیش با رقم ۱/۸ میلیارد دلار بیشترین سرمایه‌گذاری خارجی و منطقه آزاد چابهار با ۹۹/۳ میلیون دلار، کمترین میزان سرمایه‌گذاری خارجی را طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۷ جذب کرده‌اند.

۳-۱۹. عملکرد مناطق منتخب آزاد تجاری ایران

عملکرد اقتصادی سه منطقه آزاد تجاری جنوب کشور (قشم، کیش و چابهار) طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷ به شرح زیر است:

- **صادرات غیرنفتی:** مناطق آزاد مذکور طی سال‌های مورد مطالعه، ۱۲,۷۶۸,۶۲۹ میلیون ریال درآمد ارزی از محل صادرات کسب کرده‌اند در این میان منطقه آزاد کیش با ۶۶ درصد بیشترین سهم را در صادرات بین سه منطقه آزاد داشته است. البته نسبت صادرات به واردات این مناطق ۰/۳۱ درصد است که بیانگر عملکرد بسیار ضعیف این مناطق در توسعه صادرات بوده است.

- **صادرات مجدد:** در میان روش‌های گوناگون صادرات کالا، صادرات مجدد یکی از اساسی‌ترین هدف‌های اقتصادی مناطق آزاد تجاری-صنعتی و مناطق ویژه اقتصادی است. کالاهای خارجی یا وارداتی که با انجام تشریفات ورود قطعی از گمرک ترخیص می‌شوند، چنانچه به کشور ثالث صادر شوند، صادرات مجدد به‌شمار می‌روند. بررسی روند صادرات مجدد در سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار نشان می‌دهد که مناطق مذکور طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷ توانسته‌اند ۲۲,۵۶۹,۱۰۶ میلیون ریال درآمد ارزی از محل صادرات مجدد کسب کنند که منطقه آزاد کیش با ۸۲ درصد بیشترین سهم صادرات مجدد را داشته است.

- **سرمایه‌گذاری داخلی:** حجم سرمایه‌گذاری داخلی صورت گرفته طی سال‌های مذکور ۲۸,۲۵۱,۶۰۶ میلیون ریال بوده است. ترکیب سرمایه‌گذاری داخلی انجام شده در بخش‌های مختلف نشان می‌دهد که تقریباً نیمی از آن در بخش صنعت و بقیه در بخش‌های خدمات، تجارت و سیاحت بوده است.

- **سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی:** میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد تجاری ایران در فاصله مذکور مبلغ ۱,۹۳۰,۲۰۰ هزار دلار بوده است که منطقه آزاد کیش با ۶۰/۷ درصد

بیشترین سهم را در جذب سرمایه‌های خارجی داشته است. لازم به ذکر است که مناطق آزاد قشم، کیش و چابهار نتوانسته‌اند در حد ظرفیت موجود اقدام به جذب سرمایه‌گذاری خارجی کنند. این مسئله اغلب ناشی از عدم وجود زیربناها و امکانات اولیه جهت جذب این نوع سرمایه بوده است.

- **سرمایه‌گذاری زیربنایی:** وجود تسهیلات زیربنایی مناسب، پیش‌شرط لازم جهت جلب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و رونق گرفتن فعالیت‌ها در این مناطق است. سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی در مناطق آزاد در بخش‌های آب و فاضلاب، انرژی، حمل‌ونقل و ارتباطات صورت گرفته که مجموع این سرمایه‌گذاری‌ها در مجموع بالغ بر ۸,۵۲۴,۰۰۰ میلیون ریال بوده است. منطقه آزاد قشم با ۵۲/۸ درصد بیشترین حجم سرمایه‌گذاری زیربنایی را طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷ به‌خود اختصاص داده است.

جدول ۱۶. عملکرد اقتصادی سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۷

چابهار		قشم		کیش		شرح
سهم (درصد)	ارزش	سهم (درصد)	ارزش	سهم (درصد)	ارزش	
۱/۳	۱۶۸۲۴۹	۳۲/۱	۴۱۰۰۵۲۱	۶۶/۶	۸۴۹۹۸۶۹	صادرات (میلیون ریال)
۵/۵	۱۵۳۱۵۴	۱۲/۱	۳۳۵۶۷۳	۸۲/۳	۲۲۸۰۲۷۹	صادرات مجدد (میلیون ریال)
۳۸	۱۵۲۶۳۴۹۷	۳۶	۱۴۴۱۴۸۷۸	۲۵/۸	۱۰۳۴۰۱۹۹	واردات (میلیون ریال)
۳۱/۳۷	۸۸۶۲۳۴۶	۰/۰۴	۱۱۵۸۰	۶۸/۶	۱۹۳۷۷۶۸۰	سرمایه‌گذاری داخلی (میلیون ریال)
۵	۹۷۳۰۰	۳۴/۳	۶۶۱۲۰۰	۶۰/۷	۱۱۷۱۷۰۰	سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (هزار دلار)
۳/۴	۲۹۴	۵۲/۹	۴۵۰۵	۴۳/۷	۳۷۲۵	سرمایه‌گذاری زیربنایی (میلیارد ریال)

مأخذ: همان.

۴-۱۹. تحلیل نتایج

در این مطالعه از داده‌های مربوط به صادرات غیرنفتی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سرمایه‌گذاری زیربنایی سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار استفاده شده است. داده‌های مربوط به نرخ ارز از صندوق بین‌المللی پول به‌دست آمده و تولید ناخالص مناطق سه‌گانه از داده‌های ارزش تولید ناخالص استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان اخذ شده است. تجزیه و تحلیل الگوی صادرات غیرنفتی مورد بررسی در این مطالعه در محیط داده‌های پانلی و آزمون‌های ارزیابی نتایج با استفاده از نرم‌افزار Stata صورت گرفته است.

براساس نتایج برآوردی، اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر صادرات غیرنفتی سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار مثبت و معنادار است. این نتیجه نشان‌دهنده جهت‌گیری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به سمت صادرات در این مناطق است و بنابراین می‌توان گفت این نوع سرمایه‌گذاری می‌تواند

صادرات این مناطق را افزایش دهد به طوری که یک درصد افزایش در سرمایه گذاری مستقیم خارجی ۰/۳۴ درصد صادرات غیرنفتی مناطق مذکور را ارتقا می بخشد.

همچنین سرمایه گذاری های زیربنایی انجام رفته در این مناطق اثر مثبت و معناداری بر صادرات غیرنفتی داشته است. وجود تسهیلات زیربنایی مناسب، نظیر شبکه های ارتباطی و ارتباطات پیشرفته پیش شرط لازم جهت جذب سرمایه گذاران داخلی و خارجی و رونق گرفتن فعالیت های تولیدی در این مناطق است. معنادار بودن ضریب این متغیر به این مفهوم است که هرچه حجم سرمایه گذاری های زیربنایی و عمرانی انجام گرفته در مناطق آزاد مذکور بیشتر باشد، توان تولیدی و صادراتی آنها افزایش می یابد. براساس یافته های این مطالعه یک درصد افزایش سرمایه گذاری های زیربنایی در مناطق آزاد، موجب افزایش ۰/۳۳ درصدی در صادرات غیرنفتی آنها خواهد شد.

۱۹-۵. پیشنهادها

با توجه به نتایج به دست آمده از مدل این مطالعه و عواملی که نقش عمده ای در توسعه صادرات مناطق آزاد ایفا می کنند در انتهای مقاله پیشنهادهای زیر ارائه شده است:

- مشخص کردن راهبرد تجاری و صنعتی کشور و تبیین جایگاه مناطق آزاد در آن.
 - ارتقای امکانات زیربنایی در مناطق آزاد اقتصادی ایران به منظور جذب سرمایه های خارجی.
 - ایجاد زیرساخت های مناسب و برخوردار از استانداردهای جهانی به منظور تقویت صادرات.
- شناخت کامل قابلیت های مناطق آزاد کشور و فرصت های سرمایه گذاری داخلی و خارجی در این مناطق و به کارگیری توان اجرایی کشور در بخش های مختلف اقتصادی به منظور استفاده از تمام قابلیت های مناطق آزاد کشور.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۰	بررسی روند سرمایه گذاری در مناطق آزاد	هانیا کیوان	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۲۱۶، بهمن ۱۳۸۹: ۱۰
روش تحقیق: توصیفی			

نقش اصلی مناطق آزاد در کشورهای در حال توسعه تغییر تفکر اقتصادی در این کشورها و همسویی اقتصاد ملی این کشورها با اقتصاد جهانی است. در شرایط کنونی جهان، روند آزادسازی اقتصادی یک ضرورت اجتناب ناپذیر تلقی می شود، لذا ضرورت تشکیل مناطق آزاد از دیدگاه مفهوم جهانی شدن نیز لازم است مورد بررسی قرار گیرد.

بررسی‌ها نشان می‌دهد طی سال‌های تأسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد کشور به‌رغم هزینه‌ها و تلاش‌های انجام شده، هنوز زیرساخت‌های لازم برای تعریف یک مدل توسعه وجود ندارد. یکی از دلایل بروز این مشکل ضعف در جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و داخلی است.

جدول ۱۷. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مناطق آزاد کشور طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۸

(میلیون دلار)

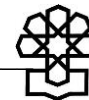
شرح	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸
کیش	۲۱۸	۳۱۵	۳۰۲	۳۰۰	۲۳/۹	۰	۱۲/۸	۰	۲۴
قشم	۱۶۰	۱۴۳	۲۱۷	۱۰۰	۵/۲	۲	۵	۲۹	۴/۸
چابهار	۰/۳	۱/۲	۱/۲	۵۳/۵	۹/۶	۳/۹	۱/۸	۲۵/۸	۰/۰۰۴
انزلی	۰	۰	۰	۰	۰/۱	۰/۰۶	۰/۶۵	۱/۴۴	۴/۳
اروند	۰	۰	۰	۰	۰	۲۵	۰	۰	۱۲
ارس	۰	۰	۰	۰	۱/۶۷	۲/۲۶	۰/۹	۰	۵/۳
جمع	۳۷۸/۳	۴۵۹/۲	۵۲۰/۲	۴۵۳/۵	۴۰/۵	۳۳/۲	۲۱/۲	۵۶/۲	۵۰/۴

مأخذ: کیوان (۱۳۸۹).

همان‌طور که مشاهده می‌شود وضعیت جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی در مناطق آزاد ایران مطلوب نیست. این درحالی است که وضعیت جذب سرمایه‌های داخلی در مناطق آزاد به مراتب بهتر از جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی به‌نظر می‌رسد که البته بخشی از آن نیز به دلایل اعمال تحریم و عدم استقبال سرمایه‌گذاران خارجی در این مناطق بوده است. بر این اساس، مجموع سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد کشور در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۸ حدود ۷۰ میلیارد دلار بوده است که ۳۵ برابر سرمایه‌گذاری خارجی بوده است.

براساس مطالب ارائه شده در این مقاله یکی از معضلات مناطق آزاد در جذب سرمایه‌گذاری، رویکرد دولتی و عدم ثبات مدیریت است که فضا را برای سرمایه‌گذاران دچار مشکل می‌کند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۱	زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی	-	ماهنامه آغاز، شماره ۱۲، اردیبهشت ۱۳۸۸: ۷۲
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۲۱. اهداف تأسیس مناطق آزاد در ایران و جهان

امروزه کشورها برای ایجاد زیرساخت‌های اساسی رشد و توسعه اقتصادی، کسب فناوری‌های نوین و ایجاد اشتغال ناگزیرند برای جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی برنامه‌ریزی کنند. در این میان سرمایه‌گذاری‌های خارجی به دلیل آنکه می‌تواند ورود فناوری‌های روز دنیا و افزایش سطح بهره‌وری نیروی کار و سرمایه را به همراه داشته باشد، از اهمیت بیشتری برخوردار است. بنابراین ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به عنوان راهکاری برای نیل به این هدف، در کشورهای مختلف مورد توجه قرار گرفته است.

در ایران نیز از سال‌های آغازین دهه ۱۳۷۰، مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به منظور تسریع در انجام امور زیربنایی و عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد و ارتقای مهارت‌های شغلی و مدیریتی، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، کسب درآمد ارزی، انتقال فناوری، ایجاد پیوندهای صنعتی بین صنایع مناطق آزاد و اقتصاد ملی، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی شکل گرفته‌اند.

۲-۲۱. سرمایه‌گذاری و زمینه‌های آن در مناطق آزاد

اهمیت امنیت اقتصادی برای سرمایه‌گذاری داخلی انکارناپذیر است و فقدان امنیت موجب گریز سرمایه‌ها به خارج از کشور خواهد شد؛ اما با این وجود، سرمایه‌گذاری خارجی در مقایسه با سرمایه‌گذاری داخلی، ارتباط معنادارتری با برقراری امنیت و رفع مشکلات ناشی از فقدان آن دارد. زیرا انتقال فناوری، تجربه‌ها و مهارت‌های مربوط به مدیریت و بازاریابی، رهاورد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است که اهمیت آن برای توسعه کشور، بسیار مهمتر از سرمایه صرف است.

با نگاهی به تاریخچه ایجاد مناطق آزاد در جهان، مناطق آزاد امروزی را می‌توان مناطقی خواند که یک کشور برای تسهیل و توسعه صادرات و جذب سرمایه‌های خارجی ایجاد کرده و این امر در این مناطق کاملاً آزاد است. به عبارتی کشورها تلاش می‌کنند با راهکارهای بسیار مناسب و تسهیل‌کننده در مناطق آزاد، بستری مطلوب برای سرمایه‌گذاری، توسعه صادرات و تحصیل درآمد ارزی فراهم کنند.

۳-۲۱. محدودیت‌های جذب سرمایه در مناطق آزاد کشور

ریسک بالای سرمایه‌گذاری (به رغم تأکید بر امنیت سرمایه‌گذاری در قوانین مناطق آزاد)، تغییر مداوم قوانین و مقررات، عدم اطلاع‌رسانی مناسب درباره فرصت‌ها، ظرفیت‌ها و توان بالقوه اقتصادی مناطق آزاد به سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، تنش در روابط خارجی، ساختار اقتصادی دولت‌محور، عدم استفاده از قابلیت‌های آژانس‌های سرمایه‌گذاری، عدم برخورداری از استراتژی سرمایه‌گذاری و فقدان

مدل‌های بازاریابی سرمایه‌گذاری، از جمله مهمترین عوامل تأثیرگذار بر روند سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد کشور محسوب می‌شوند.

۴-۲۱. نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی کشور بر پایه سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم

با توجه به اهداف شکل‌گیری مناطق آزاد و حداقل بودن موانع اداری و سایر محدودیت‌ها بر سر راه تولید و صادرات، این مناطق می‌توانند در اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم، نقشی اساسی ایفا کنند. در واقع مناطق آزاد از یکسو می‌توانند به عنوان پایلوت اجرای این سیاست‌ها عمل کنند و از سوی دیگر می‌توانند با گسترش اقتصاد رقابتی و ایجاد محیطی امن و سودآور برای سرمایه‌گذاران، زمینه‌های به حداقل رساندن تصدی‌های دولت را فراهم آورند.

در این ارتباط، اهم راهکارهای موجود برای به حداقل رساندن تصدی‌های دولت با بهره‌گیری از مناطق آزاد، عبارتند از:

- اعمال نقش حاکمیتی توسط دولت در قالب امور سیاستگذاری و نظارت بر اجرای قوانین در مناطق.
- واگذاری هرگونه فعالیت در مناطق آزاد به بخش‌های تعاونی، خصوصی و عمومی غیردولتی براساس بند «الف» سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم.
- زمینه‌سازی برای ایجاد تعاونی‌ها در مناطق آزاد با همکاری وزارت تعاون.
- رفع محدودیت از حضور تعاونی‌ها در تمامی عرصه‌ها نظیر بانک و بیمه.
- ایجاد بانک خصوصی در مناطق آزاد.
- ایجاد بورس خدمات تجاری و معاملات به‌ویژه بورس نفت، گاز و صنایع.
- ایجاد بسترهای مناسب قانونی برای تبدیل مناطق آزاد به پایلوت کشور در زمینه تجارت بین‌الملل و ارائه آن به سازمان تجارت جهانی.
- تبدیل مناطق آزاد به کانون اصلی ترانزیت و صادرات مجدد.
- شفاف‌سازی وضعیت صنعت، ورود فناوری‌های پیشرفته و مشارکت با شرکت‌ها و کشورهای توسعه‌یافته به منظور نوسازی، انتقال فناوری و توسعه صنعتی کشور.
- ایفای نقش فعال در تربیت نیروی انسانی متخصص از طریق گسترش آموزش‌های عالی و افزایش روابط علمی و مستمر در سطح بین‌المللی.
- ایجاد پارک‌ها و شهرک‌های علمی-پژوهشی در مناطق.
- زمینه‌سازی جهت فعالیت بخش خصوصی و تعاونی در حوزه گردشگری.
- افزایش مشارکت با بخش غیردولتی برای توسعه اقتصادی مناطق تا سقف ۴۹ درصد.

- تنظیم و تصویب قوانین و مقررات ضدانحصار.

شایان ذکر است مناطق آزاد کشور، علیرغم پتانسیل‌های فراوان و تلاش‌های بسیار صورت گرفته، عملکرد چندان مناسبی نداشته‌اند. بنابراین با توجه به قابلیت‌ها و نقش این مناطق در اقتصاد ملی کشور، توجه جدی و اصولی به این مناطق و بررسی سیاست‌های مؤثر بر عملکرد آنها و ارائه راهکارهای مناسب در این باره، ضروری می‌نماید.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۲	موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد	محمود صلاحی	ماهنامه آغاز، شماره ۳، مرداد ۱۳۸۷: ۴
روش تحقیق: توصیفی			

در این مطالعه موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد کشور به شرح زیر ارائه شده است:

- از آنجایی که باید مناطق آزاد براساس توانایی‌ها و فرصت‌های سرزمینی و پتانسیل‌های کلان اقتصادی انتخاب گردند و سپس از محل درآمدهای حاصله اقدام به محرومیت‌زدایی از برخی مناطق محروم کشور نمایند، لکن در یک رویکرد وارونه، آزاد کردن بعضی از مناطق محروم با انگیزه محرومیت‌زدایی بدون توجه به مزیت‌های نسبی هر منطقه و رعایت کفایت و تناسب بودجه و اعتبارات مستقل تخصیص یافته شده، آسیبی جدی به آن منطقه و اهداف مناطق آزاد در راستای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و رونق اقتصادی وارد خواهد ساخت.

- تداخل تصمیمات اجرایی دستگاه‌های ذیربط با فعالیت‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده مدیریت مناطق آزاد و از طرفی عدم توجه برخی دستگاه‌های اجرایی به ماده (۲۷) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد و ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، امکان دستیابی به اهداف مناطق آزاد را مشکل کرده است.

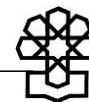
- عدم انطباق مأموریت‌های محوله به مناطق آزاد با زیرساخت‌های موجود از قبیل تأمین خطوط مواصلاتی، ارتباطات، انشعابات ضروری شامل آب، برق، گاز و فاضلاب، مراکز اقامتی و تفریحی و ورزشی، بندر و فرودگاه متناسب، مراکز آموزشی، آزمایشگاهی و درمانی و از طرفی فقدان اعتبارات مورد نیاز در تکمیل زیرساخت‌ها و استانداردسازی مناطق آزاد بسیار مشهود است. با توجه به انتظارات سرمایه‌گذاران مطابق با حداقل الزاماتی که در مناطق آزاد فعال در کشورهای مشابه وجود دارد، توجه به این مهم بسیار ضروری است.

- کم‌توجهی به افزایش ظرفیت‌های نرم‌افزاری لازم برای تدوین ضوابط و مقررات صنعتی، تجاری، گمرکی، بانکی و بیمه، منجر به کاهش رقابت‌پذیری فعالیت‌های اقتصادی مناطق آزاد ایران با سایر مناطق آزاد همجوار خواهد گردید.

- کم‌توجهی به تدوین برنامه استراتژیک مصوب برای هر منطقه متناسب با ویژگی‌ها و مزیت‌های نسبی آن منطقه و اهداف مندرج در سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور موجب بلاتکلیفی مدیران و سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد گردیده است.
- کمبود نیروهای کارآمد و متخصص در زمینه‌های صنعتی، تجاری و اقتصادی به دلیل کمبود امکانات رفاهی، اقامتی، آموزشی، بهداشتی و درآمدهای محدود و غیرجذاب برای اشتغال در منطقه با توجه به شرایط آب و هوایی و هزینه‌های زندگی در مناطق آزاد بسیار مشهود است.
- کم‌رنگ شدن مزیت‌های قانونی مناطق آزاد در مقایسه با قوانین حاکم بر سرزمین اصلی، به‌طوری که با گذشت قریب به ۱۵ سال از تصویب آن و با عنایت به تدوین قوانین جدید در سرزمین اصلی، همسان‌سازی مزیت‌ها را دربرداشته است و از طرفی تحول در ارائه تسهیلات قابل رقابت در فعالیت سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد کشور را کند نموده است.
- کم‌توجهی به ظرفیت‌های مناطق آزاد برای اجرای طرح‌های نوین اقتصادی و تجاری منطبق با ضوابط و مقررات سازمان تجارت جهانی (WTO) و سایر مدل‌های مرفی جهانی امری بسیار یأس‌آور است.
- تعداد سیستم‌های نظارتی، مانعی جدی را در بهره‌گیری از ظرفیت‌های قانونی و مدیریتی در مناطق آزاد ایجاد نموده است. برای نمونه در هر فعالیت منطقه آزاد حداقل هفت مرکز شناسنامه‌دار با استناد به اختیارات قانونی خود، حجم وسیعی از اطلاعات را اعلام می‌نمایند. در این فرآیند حجم وسیعی از توان مدیریتی سازمان‌ها به پاسخگویی به این درخواست‌ها معطوف می‌شود. در ضمن اعمال سلیقه در ارزیابی و صدور رأی، موجبات برخی تحولات مدیریتی را در این مناطق فراهم کرده و باعث کندی تصمیم‌گیری شده است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۳	تأثیر عواملی بجز سیاست آزادسازی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران	مهدی تقوی- استاد دانشگاه علامه طباطبائی مهدی رضایی- پژوهشگر مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی	پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳۶، بهار ۱۳۸۹: ۱۵
روش تحقیق: توصیفی			

مناطق پردازش صادرات به‌عنوان برداشتی جدیدتر از مناطق آزاد، یک مکان جغرافیایی برون‌بوم^۱ به نسبت کوچک در داخل یک کشور است که هدف از ایجاد آن، جذب صنایع صادرات‌گرا با ارائه شرایط مطلوب برای تجارت و سرمایه‌گذاری است.

۱-۲۳. تعریف منطقه آزاد

در مورد منطقه آزاد تعاریف گوناگونی وجود دارد، اما وجه مشترک تمام تعاریف این است که این مناطق اغلب در نزدیک بنادر بین‌المللی یا فرودگاه‌ها بنا می‌شوند، واردات مواد خام، تولیدات واسطه‌ای، تجهیزات و ماشین‌آلات برای تولید صادراتی مشمول حقوق گمرکی نیست و در آنجا بنگاه‌های خارجی تولیدکننده کالاهای صنعتی، از شمار زیادی از انگیزه‌های مالی بهره می‌برند و این نواحی صنعتی، اغلب در محدوده ده تا سیصد هکتاری محصور شده و در آن، برای بنگاه‌ها شرایط مناسب و آزاد کسب‌وکار فراهم شده است.

۲-۲۳. عوامل جذب FDI و رابطه آن با مناطق پردازش صادرات

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، فرآیندی است که به‌وسیله آن، یک کشور (کشور مبدأ)، مالکیت دارایی‌ها را در یک کشور دیگر (میزبان) با هدف کنترل تولید، توزیع و دیگر فعالیت‌ها به‌دست می‌آورد. FDI به‌مثابه درگیری با سرمایه‌گذاری بلندمدت و منعکس‌کننده مناسبات بلندمدت و کنترل یک نهاد اقتصادی در کشور میزبان است.

عوامل گوناگونی بر جذب FDI مؤثر است؛ اما با مذاقه بر ماهیت این عوامل، می‌توان آنها را به‌صورت خلاصه‌تری طبقه‌بندی کرد:

- حضور مزیت‌های ناشی از مالکیت در شرکت‌های چندملیتی
- حضور مزیت‌های مکانی در کشور میزبان
- حضور منابع بارز تجاری در درون بنگاه، در مقابل یک ارتباط جداگانه بین سرمایه‌گذاری و دریافت‌کننده FDI.

۳-۲۳. آزادسازی به‌عنوان پیش‌شرط ورود FDI

با آزادسازی، انحرافات موجود در محیط کسب‌وکار کاهش می‌یابد. از این لحاظ با کاهش انحرافات بازار، محدودیت‌های موجود بر سر راه بنگاه خارجی برای سرمایه‌گذاری کاهش می‌یابد. اهمیت تسهیل ورود FDI به‌مثابه یک تعیین‌کننده، از این حقیقت نشئت می‌گیرد که FDI نمی‌توان انجام شود، مگر اینکه به آن اجازه داده شود تا به یک کشور وارد شود.

مناطق آزاد برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ایجاد شده‌اند و جذب بنگاه‌های خارجی پیش‌شرط تحقق اهداف مناطق بوده و بدیهی است که آزادسازی در غالب کاهش محدودیت‌ها از این لحاظ اهمیت دارد. از نظر انتقال وجوه و اصل سرمایه، در تمام قوانین چگونگی اداره مناطق آزاد، ازجمله ایران، این تسهیلات به خارجیان اهدا می‌شود و این اتفاق را می‌توان به‌عنوان کاهش محدودیت‌ها و ایجاد رفتارها و استانداردها تفسیر کرد.

۴-۲۳. اقدامات پس از سیاست‌های آزادسازی FDI

طی مرحله نخست مزیت مکانی کشورهای در حال توسعه برای جذب FDI ناکافی است؛ به‌استثنای اینکه ممکن است کشور در حال توسعه مالک دارایی‌های طبیعی باشد. نابسندگی این کشورها در انواع دارایی‌ها ممکن است بازگوکننده بازارهای داخلی محدود باشد و یا اینکه می‌توان معلول سازوکار نامناسب اقتصادی یا سیاست‌های دولت باشد. زیرساخت‌های ناکافی از قبیل تسهیلات حمل‌ونقل و ارتباطات و از همه مهمتر فقدان نیروی کار ماهر و آموزش‌دیده، مزید بر علت است.

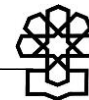
در مرحله دوم، جریان جذب FDI افزایش یافته و رشد صعودی دارد. در این مرحله دولت می‌تواند یک دوره مثبت از انباشت دارایی‌ها را ایجاد کند و مزیت مالکیت به‌دلیل گسترش حمایت از خوشه‌های صنعتی پیرامون صنایع اولیه نیز به‌وجود می‌آید.

۱-۴-۲۳. قبل از برپایی مناطق آزاد

- تصمیم‌گیری در مورد انتخاب باز یا بسته بودن محیط، جاذبه‌های اصلی مکان بسته و محصور تولید، این است که فراهم کردن تسهیلات، زیربناها و خدمات اداری آسان‌تر است. اگر مناطق آزاد در پیرامون کشور فعالیت کنند، فراهم کردن تسهیلات، زیربنای حمل‌ونقل و ارتباطات برای دولت کشور در حال توسعه کم درآمد، هزینه زیادی دربر دارد. همین‌طور هزینه‌های اجرایی خدمات گمرکی و نظارت بر واردات و صادرات بنگاه‌ها در این حالت نیز بیشتر می‌شود. با این حال، مناطق محصور، یک ایراد اساسی دارند، تأثیر آن به منطقه‌ای که بلافاصله با آن ارتباط دارد، یعنی جایی که در آن مستقر است، محدود می‌شود. این محدودیت مکانی، فرصت‌ها را برای سرریز دانش و فناوری کاهش می‌دهد و سهم آن را در رشد اقتصادی کم می‌کند.

- مکان و زیربنا: در ابتدا فرض بر این بود که مناطق آزاد محورهایی برای توسعه صنعتی غیرمتمرکز شهری و غیرشهری هستند. قصد مسئولان کشورها از قرار دادن مناطق آزاد به دور از مراکز جمعیتی، به‌دلیل تشویق اشتغالزایی و توسعه اقتصادی در مکان‌های روستایی و کاهش مهاجرت روستاییان به شهرها بوده است. به زودی مشخص شد که مناطق آزاد در چنین محل‌هایی رشد نمی‌کنند، مگر آنکه به راحتی به بندر دریایی، فرودگاه، منابع آب و انرژی مناسب بالاتر از حد متوسط، تسهیلات ارتباطی و کارگران ماهر در دسترس، دست یابند.

- دسترسی به بازار منطقه و بین‌المللی: مشخصات جغرافیایی کشور، یکی از ویژگی‌های جذاب یک منطقه است. اگر کشوری محور اقتصادی یک منطقه باشد و یا امضاکننده توافقنامه یکپارچگی منطقه‌ای باشد، اندازه بالقوه بزرگ بازار، ممکن است انگیزه‌ای مضاعف برای نگاه‌هایی که این بازار را از طریق سرمایه‌گذاری در مناطق هدف قرار داده‌اند، ایجاد نماید. کشورهای عضو توافقنامه‌های ترجیحی تجارت، برای مناطق آزادشان جذابیت بیشتری را ایجاد می‌کنند، چرا که این توافقنامه‌ها دسترسی آزاد

به بازار کشورهای توسعه یافته را فراهم می‌آورد. با انجام این کار، مناطق، بنگاه‌ها را از کشورهایی که با محدودیت سهمیه و موانع تجارت مواجه هستند جذب می‌کنند.

۲-۴-۲۳. بعد از برپایی مناطق آزاد

- ثبات همه‌جانبه و فضای سیاسی و اقتصادی دوستدار دادوستد و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، اولین قدم لازم و بلند برای موفقیت مناطق آزاد است. در کنار انگیزه‌های اولیه، این ثبات شامل ثبات و یکنواختی سیاست‌های اقتصاد کلان (پولی و مالی) و نرخ ارز است.

- کشورهای درحال توسعه، برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی، انواع مختلفی از معافیت‌های وسیع مالیاتی را ارائه می‌کنند و حتی در این باره به رقابت با یکدیگر نیز می‌پردازند. گروهی از طرفداران این معافیت‌های وسیع، عقیده دارند که زیان مالیاتی بالقوه، به دلیل منافع حاصله از اشتغالزایی و کسب درآمد ارزی، مهم نیست.

- در مورد تسهیلات زیربنایی مناطق و ارائه کمک‌های مالی، بانک جهانی، توسعه و مدیریت خصوصی رو بناها از قبیل سنگ‌فرش خیابان‌ها و رویه‌سازی و ... را توصیه می‌کند. اما تدارک دولتی زیربناهای منطقه، به‌واسطه تسهیل حمل‌ونقل و ارتباطات می‌تواند موجب سرریز مثبت برای منطقه و اقتصاد محلی و ملی شود.

- پایین بودن هزینه کارگر یکی از مشوق‌های مهم جذب سرمایه‌گذاران خارجی، به‌خصوص FDI صادرات‌گراست.

- دولت و ملزومات نهادی، دولت می‌تواند سیاست دخالت و یا عدم دخالت را انتخاب کند. در یک حد، می‌توان رهیافت دخالت را به مجموع کنترل آغاز کار، برپایی و مدیریت مناطق آزاد تفسیر کرد، مخالفان مناطق آزاد دولتی می‌گویند که منطقه دولتی، موجب عدم کارایی، عدم دلبستگی صاحبان بنگاه‌ها، ایجاد تشریفات زائد، بی‌اطمینانی در مورد آینده پیش‌روی بنگاه‌ها و فساد می‌شود که مانعی در برابر موفقیت مناطق آزاد است.

- به غیر از تأثیر نحوه چگونگی مدیریت مناطق آزاد در سرنوشت و عملکرد آنها، اختلاف اندازه بازار داخلی نیز اهمیت دارد، جایی که سرنوشت اصلاحات آنجا مشخص می‌شود، نه در مناطق آزاد که انگیزه و اثر سرمایه‌گذاری از آنجا سرچشمه می‌گیرد، بلکه در جامعه مناطق آزاد برای بلوغ صنایع نوزاد کشور میزبان به‌وجود آمده‌اند، ولی به‌علت نتایج حاصل از صنعتی شدن از طریق جایگزینی واردات، بعید است که صنایع «نوزاد پیر» کشور میزبان بتوانند به مناطق آزاد وارد و در بازارهای جهانی صادرات نیز داشته باشند.

۵-۲۳. نتیجه‌گیری

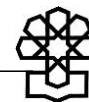
براساس بررسی‌های انجام شده در این مطالعه مشاهده می‌شود که آزادسازی جذب سرمایه‌گذاری خارجی تنها شرط جذب آن به مناطق آزاد نیست. برآورد مدل این مطالعه نشان می‌دهد نرخ تورم اثر منفی و سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق، اثر مثبت بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی به مناطق آزاد ایران دارد. نرخ تورم در کشور میزبان، جدای از انعکاس افزایش قیمت منابع تولید داخلی، برای سرمایه‌گذاران خارجی، وجه نااطمینانی و عدم ثبات اقتصادی و مالی را به همراه دارد. سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق علاوه بر اینکه اثر مکملی بر جذب FDI دارد، نشان‌دهنده آن است که به‌طور کلی با توجه به سیمای محیط کسب‌وکار یک کشور، چه مقدار کارگزاران اقتصادی تمایل به سرمایه‌گذاری در امر تولید، به‌ویژه در مناطق آزاد با رویکرد صادراتی دارند؛ بنابراین به‌طور ضمنی مقدار سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده به مناطق، می‌تواند نشانی از وضعیت مخاطره‌کشوری باشند.

اگر سیاست‌های کلان اقتصادی باعث ایجاد ثبات مشخصه‌های اقتصادی شوند، کاهش مخاطرات را در پی خواهند داشت. این ثبات دارای جذابیت برای سرمایه‌گذاران خارجی است و از طرف دیگر، در این محیط اقتصادی، تشکیل سرمایه‌گذاری داخلی در امر تولید، بیشتر مورد انتظار است تا یک محیط اقتصادی بی‌ثبات‌تر. از طرفی ایجاد تسهیلات نظیر زیرساخت‌های فیزیکی، بازارهای مالی و مشوق‌های صادراتی برای مناطق، هم باعث جذب سرمایه‌گذاران داخلی و هم خارجی می‌شود. به‌طور کلی ملاحظه می‌شود که عوامل مثبت در سطح اقتصادی و همچنین در سطح مناطق موجب تقویت یکدیگر خواهند شد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۴	چرا مناطق آزاد قطب سرمایه‌گذاری نشدند؟	دکتر هادی زنونز - استاد دانشگاه علامه طباطبایی	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، دی ۱۳۸۵ : ۶۲
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۲۴. دستیابی به اهداف

برخلاف آنچه تصور می‌شد، رشد و توسعه مناطق آزاد در ایران به کندی صورت گرفته است. دوره بهره‌برداری از مناطق آزاد زمانی آغاز شد که نه تنها زیرساخت‌های اقتصادی لازم برای ایجاد آنها آماده نبود، بلکه قوانین لازم نیز برای اداره مناطق تدوین نشده بود. عملاً این مناطق به‌جای اینکه قطب‌هایی برای سرمایه‌گذاری خارجی باشند در دوره تنگنای ارزی و محدودیت وارداتی به مبادی ورودی کالا به کشور تبدیل شدند و به‌عبارتی عامل تسهیل‌کننده واردات به کشور بودند. درواقع نوعی تجارت در سطح خرده‌فروشی در این مناطق رونق گرفت و با توجه به معافیت‌های گمرکی، این مناطق تبدیل به محل مراجعه خانوارها برای تأمین اجناس کالاهای مصرفی با دوام شدند. هرچند در این مناطق به

تدریج اسکله‌ها و فرودگاه‌ها، مراکز خرید، هتل‌ها و ... احداث شد، اما هرگز در زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی، ایجاد اشتغال در مقیاس گسترده و توسعه ناحیه‌ای در مقیاس اثربخش نتوانستند موفق باشند.

۲-۲۴. ناکامی در جذب سرمایه‌گذاری

عوامل بسیاری در عدم موفقیت مناطق آزاد دخیل هستند و هیچ کشوری نمی‌تواند از مزایای جهانی شدن بهره‌مند شود مگر اینکه تعامل سازنده با جهان داشته باشد. شرط تعامل سازنده با جهان این است که در مناسبت‌های بین‌المللی تنش‌زدایی داشته باشیم. اگرچه بعد از جنگ تحمیلی در ایران صلح برقرار شد اما تنش کشور با قدرت‌های جهانی باقی ماند.

بحث دیگر، سیاست تجاری و گردشگری است. سیاست تجاری ایران به‌عنوان یک کشور نفتی به این‌گونه است که در دوره‌هایی که با فراوانی ارزی روبرو هستیم نرخ ارز بسیار پایین ارزیابی می‌شود و نرخ ریال بالاتر است. نرخ ارز پایین سبب می‌شود که تولیدکنندگان داخلی از مزیت صادرات بی‌نصیب باشند. تثبیت نرخ ارز در دوران رونق نفتی باعث بالا رفتن هزینه تولید و کاهش حاشیه سود می‌شود. هنگامی که دریافتی دلار تبدیل به ریال می‌شود، کارخانه‌هایی که قصد صدور کالا از این مناطق را دارند زیان می‌بینند.

علاوه بر این ما در مکان‌هایی مناطق آزاد را ایجاد کردیم که از نظر نیروی کار ارزان مزیتی نداشتند. نیروهای کاری در مناطق قشم، کیش و چابهار از مکان‌های دیگر به آنجا آمده‌اند. این نیروی کار نمی‌تواند با نیروی کار هند، چین، فیلیپین، برزیل و اندونزی رقابت کند.

مشکل دیگر در زمینه مدیریت مناطق آزاد است. همواره این مناطق تحت تأثیر مناطق استانی بوده‌اند. همکاری سازنده و تعامل بین دستگاه‌های مختلف وجود نداشته است. همه دستگاه‌ها از مناطق آزاد برای خود امتیاز می‌خواستند، تحت این شرایط مدیران این مناطق نمی‌توانستند ریسک‌پذیر بوده و استقلال رأی داشته باشند.

موضوع دیگر نادرستی استراتژی و برنامه‌های راهبردی برای این مناطق بوده است. اغلب برنامه‌های راهبردی این مناطق را مهندسان مشاور معمار و شهرساز تهیه کرده‌اند.

۳-۲۴. آینده مناطق آزاد

آینده مناطق آزاد جدا از آینده کشور نیست. در این ارتباط دو مسئله باید حل شود، یکی نحوه تعامل با دنیای خارج است. در این حوزه باید در جهت منافع ملی حرکت کنیم. منافع بلندمدت در گرو تعامل سازنده با جهان خارج و همزیستی مسالمت‌آمیز با همسایه‌هاست.

علاوه بر آن باید عضو WTO شویم. سیاست‌های تجاری و سرمایه‌گذاری خود را اصلاح کنیم و پایبندی خود را به قوانین و قواعد بین‌المللی به اثبات برسانیم.

برای توسعه مناطق آزاد و اقتصاد کشور باید سیاست‌های خصوصی‌سازی برنامه چهارم و سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم را اجرا کنیم. هیچ دولتی نمی‌تواند برای بخش خصوصی در کشور مشکل و تنگنا ایجاد کند و توقع سرمایه‌گذاری بخش بین‌المللی در کشور را داشته باشد. بنابراین باید فضای سرمایه‌گذاری را در درجه اول برای سرمایه‌گذاران خصوصی داخلی فراهم کنیم. این فضا را باید در مناطق آزاد تقویت کنیم تا سرمایه‌گذار خارجی نیز جذب شود.

اغلب سرمایه‌گذاران خارجی تمایل به سرمایه‌گذاری به صورت مشترک دارند. آنها به دنبال حریفان محلی و قدرتمند، یعنی کسانی که قوانین، بوروکراسی، زبان و بازار داخلی را بشناسند، هستند. باید در نظر گرفته شود که سرمایه‌گذار خارجی حق انتخاب دارد و به منظور رقابت باید توانایی خود را به حد رقبا برسانیم. باید ریسک‌ها و هزینه‌ها را در کشور کم و استانداردها را افزایش دهیم و سپس این اطمینان را داشته باشیم که سرمایه‌گذار جذب می‌شود.

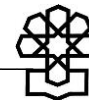
این کار دشوار نیست و بسیاری از کشورها این کار را انجام داده‌اند؛ اما سیاست‌های کشور ضد و نقیض، موسمی و سینوسی است و البته سیاست‌های سینوسی برای کشور بسیار مضر است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۵	لزوم تأمین امنیت سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد	دکتر هادی غنیمی‌فرد- رئیس خانه صنعت و معدن	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، دی ۱۳۸۵: ۸۰
روش تحقیق: توصیفی			

با نهایت تأسف، در کشور ما از مناطق آزاد آن گونه که باید، استفاده نشده است. اگرچه ایجاد مناطق آزاد قدم مثبتی بود اما این تصور که با ایجاد مناطق آزاد می‌توان به افزایش صادرات کمک کند، محقق نشد و کمترین میزان صادرات از مناطق آزاد صورت گرفت.

این درحالی است که باید مناطق آزاد به خوبی تقویت شوند تا به عنوان پایگاه‌های توسعه صادرات فعالیت کنند نه اینکه به مثابه منطقه‌ای جهت واردات باشند. براساس این رویکرد، مناطق آزاد موقعیت مناسبی در اختیار اقتصاد ایران قرار می‌دهند تا بتواند از طریق آنها برای حضور در اقتصاد جهانی آماده شود.

در این ارتباط دو عامل دخالت‌های دولت و امنیت سرمایه‌گذاری، می‌توانند تأثیر بسیاری در موفقیت یا عدم موفقیت مناطق آزاد داشته باشند که در این بررسی مورد توجه قرار گرفته‌اند:

۱-۲۵. کاهش دخالت‌های دولت در همه امور

دخالت گسترده دولت در امور مختلف، مانع توسعه محسوب می‌شود. این درحالی است که در امور اقتصادی، دولت دو نقش عمده دارد. اولاً سیاستگذاری و تشویق مردم به انجام امور و ثانیاً نظارت بر حسن اجرای امور. به عبارتی دولت باید شرایط را به گونه‌ای تسهیل سازد که بخش خصوصی بتواند به خوبی فعالیت کند.

بنابراین بخش خصوصی باید سکان‌دار کلیه فعالیت‌های اقتصادی باشد. تشکلهای غیردولتی و سازمان‌های «مردم‌نهاد» نیز باید مسائل را بررسی کنند و در مقابل کسانی که اجحاف می‌کنند، بایستند. در این صورت است که مردم احساس خواهند کرد، خودشان متولی امور و مسائل مربوط به خودشان هستند.

۲-۲۵. ایجاد احساس امنیت برای سرمایه‌گذار

سرمایه‌گذاری هنگامی تحقق می‌یابد که سرمایه‌گذار، احساس امنیت کند. بنابراین نیاز است ابتدا امنیت سرمایه‌گذاری تأمین شود.

بدین ترتیب باید موانع موجود، از مقابل سرمایه‌گذاری برداشته شوند تا بازده سرمایه‌گذاری به‌ویژه در فعالیت‌های تولیدی افزایش یابد. در این مسیر می‌توان با در نظر گرفتن تسهیلات و مشوق‌های مالیاتی، سرمایه‌گذاران را در این زمینه تشویق کرد. همچنین تغییر مدیریت‌ها نباید براساس اعتقادات جناحی و سلیقه‌ای صورت بگیرد. چرا که چنین امری نیز باعث ایجاد عدم امنیت خواهد شد.

پیوست هـ - نقش مناطق آزاد در توسعه صادرات

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۶	مناطق آزاد تجاری و صنعتی: ابزار راهبرد توسعه صادرات در مقایسه با سه کشور دیگر آسیایی	ابراهیم التجائی - عضو پژوهشکده اقتصاد پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی	پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳۳، تابستان ۱۳۸۸: ۱۸۹
روش تحقیق: توصیفی و تحلیلی			

۲۶-۱. جایگاه مناطق آزاد در راهبردهای توسعه اقتصادی و آثار آن

جوهره راهبرد توسعه صادرات، توسعه منظم صادرات و گذار از نظام تجارت محدود و درون‌گرا به تجارت برون‌گرا و آزاد است. بسیاری از کشورهایی که راهبرد توسعه صادرات را در پیش گرفته‌اند، ابتدا آزادسازی تجارت را به شکل موضعی تجربه کرده‌اند و پس از درس‌گیری‌های لازم، آن را به کل اقتصاد سرایت داده‌اند.

در این ارتباط، چهار دیدگاه کلی درخصوص نقش مناطق آزاد در اقتصاد وجود دارد. یک دیدگاه، این مناطق را به‌عنوان بخش یکپارچه‌کننده اصلاحات وسیع اقتصادی بعدی در نظر می‌گیرد. براساس این دیدگاه، مناطق آزاد، دوره حیات خاصی دارند و پس از اعمال اصلاحات منظم تجاری، اقتصادی و ارزی در سطح کل کشور، اهمیت خود را از دست می‌دهند.

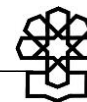
دومین دیدگاه، مناطق آزاد را برحسب ارزش صادرات آنها در نظر می‌گیرد. به‌عبارتی در کشوری که سایر بخش‌های اقتصادی آن، آزادسازی نشده است، مناطق آزاد می‌توانند به‌عنوان مناطق تولیدی با مشارکت محدود در اقتصاد باقی بمانند.

براساس دیدگاه سوم، مناطق آزاد به‌عنوان آزمایشگاهی برای آزمون اقتصاد بازار و سیاست‌های با گرایش بازار آزاد است. بدین ترتیب، تولیدات جدید، قوانین و مقررات نیروی کار و مسائل مالی، قبل از آنکه در کل اقتصاد به اجرا در آیند، در این مناطق مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.

در دیدگاه چهارم، مناطق آزاد با هدف جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی ایجاد می‌شوند و تلاش می‌شود با اتخاذ سیاست‌های انگیزشی و جذب سرمایه‌گذاری‌ها، مزیت کسب شود.

این چهار دیدگاه به مناطق آزاد به‌عنوان منابع انتقال تکنولوژی و توسعه سرمایه انسانی می‌نگرند. این مناطق آثار پسین و پیشین بر صنایع خصوصی داخلی دارند و ساختار صنعتی کارآمدی را برای کشور شکل می‌دهند. نیروی کار نیز از مزایای آموزش فنی و آموزش ضمن خدمت در مناطق آزاد بهره‌مند می‌شود.

شایان ذکر است با وجود آنکه ایجاد مناطق آزاد در اغلب کشورها در مراحل اولیه توسعه صنعتی و به‌عنوان «موتورهای رشد» صورت پذیرفته اما با دستیابی کشورها به اهداف مدنظر مانند تسهیل فرآیند

آزادسازی تجاری و دستیابی به توسعه اقتصادی، از اهمیت این مناطق در اقتصاد کاسته نشده است. زیرا در این مناطق توسعه منطقه‌ای شکل گرفته و انباشت سرمایه انسانی و مالی ایجاد شده است.

۲-۲۶. مناطق آزاد در آسیا

کشورهای آسیایی که اقدام به تأسیس مناطق آزاد تجاری کردند، در دو گروه قابل بررسی هستند. گروه اول کشورهای تازه صنعتی شده نظیر کره جنوبی، تایوان و مالزی هستند که به اصول اقتصاد آزاد تمایل شدید نشان دادند و بازار را به عنوان حاکم اصلی تخصیص منابع معتبر شناختند. این کشورها در اواخر دهه ۱۹۵۰ راهبرد توسعه صنعتی خود را از جایگزینی واردات به توسعه صادرات تغییر دادند و در دهه ۱۹۶۰ به شدت سیاست‌های مبتنی بر برونگرایی را مورد توجه قرار دادند.

نتیجه این اقدامات، جذب مداوم سرمایه‌های خارجی در همه صنایع بود و با کمک مناطق آزاد، استراتژی توسعه صنعتی از طریق گسترش صادرات به ثمر رسید. دستاورد مهم مناطق آزاد در این کشورها بیشتر در زمینه اشتغال و دریافتی‌های ارزی حاصل از صادرات بوده است. در این مناطق سهم سرمایه‌گذاری خارجی در سطح بالایی بود و بیشتر تولیدات صادر می‌شد. همچنین به مرور پیوندهایی با اقتصاد داخلی ایجاد شد و ارزش افزوده داخلی در صادرات، طی سال‌های مختلف افزایش یافت.

در موفقیت نسبی این مناطق، سه عامل مورد توجه قرار گرفته است. عامل نخست اتخاذ استراتژی مناسب صنعتی و اقدامات مطلوب در این زمینه است. عامل دوم ایفای نقش صحیح و قدرتمند دولت‌ها به عنوان حاکمان توسعه‌گراست که با دخالت‌های قوی در اقتصاد و اعمال سیاست‌های مناسب، فعالیت‌های اقتصادی را نظم دهند و تقویت کنند. در نهایت محیط اقتصادی بین‌المللی به عنوان سومین عامل شناخته شده است زیرا در زمان ایجاد این مناطق در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، تجارت جهانی به سرعت در حال رشد بود و بازارهای کشورهای صنعتی به روی کالاهای تولیدی جهان رو به توسعه باز شده بود.

دومین گروه کشورهای آسیایی، کشورهایی هستند که در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ یا از اقتصاد رویگردان بودند (نظیر هند و چین) و یا دچار درونگرایی شدید بودند (نظیر فیلیپین و سریلانکا). برخی از این کشورها همزمان با راهبرد جایگزینی واردات، اقدام به تأسیس مناطق آزاد کردند تا از آن به عنوان ابزاری برای حفظ اقتصاد دوگانه استفاده کنند. اما این موضوع از نگاه سرمایه‌گذاران خارجی به معنی عدم تعهد کامل دولت‌های مزبور نسبت به سیستم اقتصاد آزاد بود که موجب می‌شد آینده سرمایه‌گذاری‌های خارجی بلندمدت مبهم باشد.

در نهایت بسیاری از این کشورها نیز پس از پایان دهه ۱۹۷۰، راهبرد تجاری خود را به سوی برونگرایی و توسعه صادرات تغییر دادند و از آن زمان، مناطق آزاد در این کشورها توانستند نقش خود را در گشودن مرحله‌ای دروازه‌های اقتصاد به جهان خارج ایفا کنند.

در ادامه این مطالعه، وضعیت مناطق آزاد در سه کشور چین، کره جنوبی و هند به‌طور خاص مورد بررسی قرار گرفته است:

۱-۲-۲۶. مناطق ویژه اقتصادی در چین

چین در استفاده از مناطق ویژه و پردازش صادرات به‌منظور اصلاحات اساسی در اقتصاد و تجارت و تعامل هرچه بیشتر با اقتصاد جهانی، موفقیت شایان توجهی کسب کرده است. اهداف تأسیس اولین مناطق ویژه اقتصادی در چین، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، کسب درآمدهای ارزی با صادرات، ورود فناوری خارجی و ارتقای مهارت و کارآیی در تولید بود.

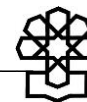
مناطق ویژه اقتصادی چین در چهار گروه مناطق توسعه اقتصادی و فناوری،^۱ مناطق پردازش صادرات،^۲ مناطق محصور^۳ و مناطق توسعه صنایع دارای فناوری بالا^۴ تقسیم‌بندی می‌شوند که هریک از آنها اهداف خاصی را دنبال می‌کنند و سیاست‌های ترجیحی خاصی در هریک از آنها اعمال می‌شود. سهم بسزای مناطق ویژه در ایجاد اشتغال، افزایش پیوسته سهم مناطق از کل صادرات کشور و برآورده کردن هدف توسعه منطقه‌ای، از ویژگی‌های مهم این مناطق در چین است.

۲-۲-۲۶. مناطق پردازش صادرات در کره جنوبی

پس از جنگ کره، سیاست‌های اقتصادی کشور کره جنوبی عمدتاً تحت تأثیر اهداف سیاسی نظیر بازسازی ملی، امنیت و ثبات قرار داشت و بنابراین در دهه ۱۹۵۰، سیاست صنعتی درون‌گرا با تأکید بر بازسازی و تثبیت قیمت‌ها مورد توجه قرار گرفت.

اما در دهه ۱۹۶۰ با بروز مشکلاتی نظیر بیکاری و تورم و هشدار پایان کمک‌های اقتصادی آمریکا، توسعه صادرات به‌عنوان بهترین سیاست برای مقابله با این مسائل قلمداد شد و بنابراین سیاست اقتصادی دولت، از بازسازی و تثبیت به یک برنامه صنعتی سریع متکی بر توسعه صادرات تغییر یافت. رژیم تجاری کره، نه تنها تشویق تولیدات صادراتی را هدفگذاری کرده بود، بلکه حمایت هوشمندانه از برخی صنایع نابالغ داخلی را نیز مورد نظر داشت. درواقع راهبرد تجاری کره، «توسعه صادرات حمایت شده» بود. در این راستا، سیاست‌های وضع شده به گونه‌ای بود که شرکت‌های خارجی سرمایه‌گذار در کره باید صادرات‌گرا می‌بودند تا با شرکت‌های داخلی در بازار داخلی رقابت نکنند. برای این منظور، مناطق پردازش صادرات یک ابزار مناسب برای این هدف دولت بود تا هم سرمایه خارجی جذب کند و هم صادرات را افزایش دهد.

1. Economic and Technical Development Zone (ETDZ)
 2. Export Processing Zone (EPZ)
 3. Bonded Zone (BZ)
 4. High Technology Industrial Development Zone (HTIDZ)

در راستای این اهداف، دولت کره در سال ۱۹۶۵ اقدام به ایجاد شمار محدودی منطقه تجارت آزاد کرد. اهداف عمده ایجاد این مناطق، تسریع در رشد اقتصادی از طریق جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، تشویق صادرات، ایجاد اشتغال و انتقال فناوری اعلام شد.

کره جنوبی از ابزار مناطق آزاد به‌عنوان مناطق پردازش صادرات در راهبرد توسعه صنعتی خود استفاده موفق داشته است. موفقیت در ایفای نقش مرکز رشد و توسعه صنعتی، افزایش صادرات کشور و نیز درصد بالای صادرات خالص این مناطق، ایجاد ارتباطات پیشین و پسین مناسب با اقتصاد داخلی و برآورده ساختن هدف توسعه منطقه‌ای از ویژگی‌های مناطق پردازش صادرات در کره جنوبی است.

۳-۲-۲۶. مناطق پردازش صادرات در هند

هند یکی از کشورهایی است که به‌طور نسبی در استفاده از مناطق آزاد، ناموفق بوده است. این کشور با وجود آنکه نخستین منطقه پردازش صادرات در آسیا را در سال ۱۹۶۵ تأسیس کرد، ولی تا پایان قرن بیستم میلادی نتوانست بهره‌مناسبی از مناطق آزاد خود ببرد. این کشور در تأسیس نخستین منطقه پردازش صادرات خود، اهداف چندان روشنی نداشت و تأسیس این مناطق تا پیش از آغاز قرن جدید میلادی، با راهبرد کلی تجاری کشور هماهنگ نبود.

هدف اصلی از تأسیس مناطق پردازش صادرات در هند، توسعه صادرات و افزایش درآمدهای ارزی بود و علاوه بر اینها اهداف دیگری نظیر افزایش سرمایه‌گذاری و ایجاد فرصت‌های شغلی در کنار یک محیط رقابتی بین‌المللی برای تولید کالاهای صادراتی با هزینه‌های پایین‌تر در این مناطق مدنظر قرار گرفت.

فرآیند ارتقا و گسترش سیاست‌های مناطق پردازش صادرات هند را می‌توان به چهار دوره یا مرحله تقسیم کرد. در هریک از این مراحل چهارگانه، اصلاحاتی در جهت ارائه امکانات بهتر، انگیزه‌های بیشتر و مدیریت بهتر برای بهبود فضای سرمایه‌گذاری و عملکرد مناطق، انجام شده است؛ بنابراین اعتقاد بر این است که عملکرد مناطق به‌طور پیوسته طی این چهار مرحله بهبود یافته است. اما به‌رغم همه این تغییرات، مناطق پردازش صادرات هند نسبت به دیگر مناطق پردازش در آسیا و جهان، سهم چندان در کل صادرات کشور نداشته‌اند و بنابراین در برانگیختن پویایی صادرات کشور، ناموفق بوده‌اند.

۳-۲۶. مناطق آزاد در ایران

در ایران، در خلال سیاست‌های درونگرایی بازرگانی، قانون برنامه اول توسعه بدون هیچ‌گونه توضیح اضافی، مجوز تأسیس سه منطقه آزاد تجاری-صنعتی را صادر کرد. در این هنگام ابعاد مختلف و جنبه‌های تأثیرگذاری این مناطق بر اقتصاد کشور و اهداف و برنامه دقیق مناطق، مشخص نشد.

در سال پایانی برنامه اول توسعه، سه منطقه آزاد تجاری-صنعتی قشم، کیش و چابهار تأسیس شدند و فعالیت خود را در سطحی ناچیز آغاز کردند. در سال ۱۳۷۱ با شکل‌گیری دبیرخانه شورای

عالی مناطق آزاد، تدوین «قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران» در دستور کار قرار گرفت و سرانجام در این قانون برای مناطق آزاد اهدافی نظیر تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازار جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی در نظر گرفته شد.

در سال‌های آغازین فعالیت مناطق آزاد (اواخر دهه ۱۳۶۰) این مناطق از امکانات زیربنایی قابل توجهی در زمینه بندر، راه، فرودگاه، هتل و غیره برخوردار نبودند. ازسوی دولت نیز سرمایه‌گذاری اولیه چندانی برای ایجاد زیرساخت‌ها صورت نگرفته بود و بنابراین مقرر شد سازمان‌های هر سه منطقه آزاد، از طریق درآمدهایی که با مجوز دولت از محل عوارض واردات، فروش مجوز واردات مسافری، اجاره و فروش زمین و غیره کسب می‌کنند، اقدام به فعالیت و سرمایه‌گذاری کنند.

فراهم نبودن تأسیسات و زیرساخت‌های مورد نیاز برای استقرار صنایع باعث شد تا یکی از وظایف بسیار مهم سازمان‌های مناطق آزاد، ایجاد این امکانات باشد که طی یک و نیم دهه گذشته، همچنان ادامه داشته است.

مهمترین سیاست‌های ترجیحی در مناطق آزاد ایران به شرح زیر است:

- معافیت‌های تعرفه‌ای
- انگیزش‌های مالیاتی
- قوانین مالکیت
- سهولت ورود و خروج سرمایه
- تسهیل امور اداری و مقررات اقامت و اشتغال برای خارجی‌ان

۴-۲۶. عملکرد مناطق آزاد در ایران

در این مطالعه با استفاده از آمار و اطلاعات موجود، عملکرد مناطق در زمینه‌های درآمد و هزینه‌های سازمان‌های مناطق آزاد، سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، اشتغال و بازرگانی خارجی مورد بررسی قرار گرفته است:

۱-۴-۲۶. درآمدها و هزینه‌های سازمان‌های مناطق آزاد

مهمترین منبع درآمد سه منطقه آزاد کیش، قشم و چابهار طی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰، عوارض ورود کالا و فروش کارت مسافری بوده است که این موضوع گرایش خاص این مناطق و شیوه عمل و تکیه مناطق در کسب درآمد را نشان می‌دهد. همچنین به‌استثنای دو سال اول و آخر مورد بررسی،

جمع درآمد سازمان‌ها همواره از جمع هزینه‌ها بیشتر بوده است که این موضوع نیز حکایت از حاکم بودن دیدگاه خودگردانی مالی در اداره مناطق آزاد کشور دارد.

۲-۴-۲۶. جذب سرمایه‌گذاری خارجی

سه منطقه آزاد کیش، قشم و چابهار تا سال ۱۳۸۳ یعنی طی دوازده سال، جمعاً مبلغ ۲۸۰۰/۲ میلیون دلار سرمایه خارجی جذب کرده‌اند که چندان قابل توجه نبوده است. در این ارتباط از دلایل اصلی حضور کم‌رنگ سرمایه‌گذاران خارجی در مناطق آزاد کشور می‌توان به کمبود امکانات و چشم‌انداز کلی سرمایه‌گذاری خارجی در کشور اشاره کرد.

۳-۴-۲۶. جذب سرمایه‌گذاری داخلی

سه منطقه آزاد کیش، قشم و چابهار طی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۳، در مجموع ۲۶۸۵۰ میلیارد ریال سرمایه داخلی خصوصی جذب کرده‌اند. که سهم هریک از آنها به ترتیب ۸۰، ۱۵ و ۵ درصد بوده است. تا سال ۱۳۸۰، بیشترین سرمایه‌گذاری داخلی در کیش و قشم وارد بخش صنعت و در چابهار وارد بخش تجارت و ترانزیت شده است.

۴-۴-۲۶. توسعه صادرات و درآمد ارزی

سه منطقه کیش، قشم و چابهار طی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰ در مجموع مبلغ ۴۶۲ میلیون دلار درآمد ارزی از محل صادرات کالا، گردشگری خارجی، ترانزیت و سوخت‌رسانی کسب کرده‌اند. در این میان بیشترین درآمد ارزی کیش و قشم از محل گردشگری خارجی و سوخت‌رسانی بوده و بیشترین درآمد ارزی چابهار از محل ترانزیت به‌دست آمده است.

همچنین از سه منطقه یاد شده طی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰، مجموعاً حدود ۷۰ میلیون دلار کالا صادر شده است. یعنی تنها حدود ۱۵ درصد درآمد ارزی این مناطق از محل صادرات کالا به‌دست آمده است. در این ارتباط، قشم کمتر از نیم درصد و کیش و چابهار کمتر از ۰/۰۲ درصد از صادرات غیرنفتی کشور را به‌خود اختصاص داده‌اند که این ارقام بیانگر میزان ناموفق بودن این مناطق در توسعه صادرات است.

۵-۴-۲۶. خالص صادرات

خالص صادرات مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار همگی طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳ منفی بوده است. یکی از دلایل این امر را می‌توان ضعیف بودن پیوندهای صنایع مستقر در مناطق آزاد با اقتصاد داخلی دانست.

۶-۴-۲۶. اشتغال

طی سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰، در مجموع ۴۵/۵ هزار نفر در مناطق آزاد سه‌گانه کشور اشتغال یافته‌اند که این ارقام نیز در مقایسه با کل نیروی کار کشور و حجم اشتغال، بسیار ناچیز است. ضمن آنکه اغلب

فعالیت‌های رایج در مناطق سه‌گانه مربوط به بخش خدمات، گردشگری خارجی و ترانزیت کالا بوده که اشتغال در این بخش‌ها سطح بالایی از مهارت را نمی‌طلبد.

۵-۲۶. نتیجه‌گیری

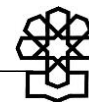
مقایسه انگیزش‌های موجود در مناطق آزاد ایران با مناطق آزاد در سه کشور آسیایی مورد بررسی نشان می‌دهد که در ایران انگیزش‌های مالی به نسبت خوبی از جمله در زمینه تعرفه‌ها، مالیات، ورود و خروج سرمایه و مالکیت خارجی‌ان بر سرمایه ارائه شده و در بعضی موارد به‌نظر می‌رسد حتی از کشور موفقی چون کره جنوبی بهتر است.

با این حال مناطق آزاد ایران برنامه هماهنگ و سازگاری با سیاست‌های تجاری و صنعتی کشور به‌نظر نمی‌رسند و این مسئله باعث شده که تعریف به جا و مناسبی از این مناطق در قالب بسته‌های سیاستی کلی کشور نشده باشد. از این رو لازم است در نخستین اقدام، اصلاحات تجاری و صنعتی در سطح کل اقتصاد مورد توجه قرار گیرد و دولت به اجرای راهبرد تجاری و صنعتی مشخص و هدفمند متعهد شود.

سپس باید جایگاه مناطق آزاد در میان این اصلاحات بازتعریف شود. ارتقای امکانات زیربنایی در مناطق آزاد، کاهش ریسک سیاسی و اقتصادی و بهبود رتبه اعتباری کشور و ارتقای ضریب امنیت سرمایه‌گذاری به‌ویژه ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری خارجی از جمله اقداماتی است که پس از مشخص شدن راهبرد تجاری و صنعتی کشور و جایگاه مناطق آزاد در آن، باید مورد توجه قرار گیرد.

در این زمینه باید دقت داشت که از میان تعداد زیاد مناطق آزاد جهان، تنها مناطقی موفق بوده‌اند و توانسته‌اند نقش اساسی در توسعه اقتصادی و صنعتی کشورها ایفا کنند که در جایگاه مناسب در میان بسته‌های سیاستی کل کشور نشسته باشند و در غیر این صورت تنها جنبه نمایشی و منفک از اقتصاد داخلی کشورها خواهند داشت.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۷	۱۰ گام برای توسعه صادرات مجدد در مناطق آزاد	علی اسلام‌نیا	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۲۱۶، بهمن ۱۳۸۹: ۱۲
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۲۷. اهمیت صادرات مجدد و ظرفیت‌های موجود در مناطق آزاد کشور

استفاده از مناطق آزاد کشور برای توسعه صادرات و به‌ویژه صادرات مجدد با توجه به مهیا بودن مقررات تسهیل‌کننده، کاهش بوروکراسی‌های اداری و خارج بودن از قلمروی گمرکی کشور، حائز اهمیت فراوان است.

در این ارتباط موقعیت جغرافیایی مناطق آزاد ایران به‌گونه‌ای است که هر کدام می‌توانند ارتباط اقتصادی بخشی از کشورهای همسایه را تحت پوشش قرار دهند. در این ارتباط، چابهار نقطه‌ای استراتژیک برای ارتباط ایران با کشورهای عضو ECO، علی‌الخصوص هند، پاکستان و افغانستان است. منطقه آزاد اروند راه ورود به بازارهای کشور عراق محسوب می‌شود. قشم نیز با موقعیت منحصر به فرد به‌عنوان بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس، برخورداری از امکان تولید و دپوی کالا، دسترسی به آب‌های آزاد و عمق مناسب آب، امکان ویژه سوخت‌رسانی به کشتی‌ها و نزدیکی به سرزمین اصلی، به‌عنوان حلقه ارتباطی کشورهای هند و چین با کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS)^۱ مطرح است.

۲-۲۷. تعریف صادرات و صادرات مجدد

صادرات کسب درآمد ارزی است که از فروش تولیدات و خدمات به کشورهای دیگر حاصل می‌شود. صادرات مجدد عبارت است از «خروج عین کالای وارد شده به قلمروی گمرکی، بدون انجام تعمیر، تکمیل و یا تغییر شکل به مقصد کشور اولیه یا کشور ثالث».

۳-۲۷. موانع توسعه صادرات مجدد در کشور

کشور ایران با وجود برخورداری از موقعیت جغرافیایی مناسب برای صادرات مجدد، با چالش‌های عمده‌ای در این زمینه مواجه است. در این ارتباط اهم موانع و معضلات کشور برای توسعه صادرات مجدد عبارتند از:

- عدم وجود سیستم خدماتی و نهادهای مالی مناسب
- عدم وجود زیرساخت‌های مناسب مطابق با استانداردهای بین‌المللی
- دولتی بودن اقتصاد ایران
- فرسودگی و عدم کفایت ناوگان حمل‌ونقل
- عدم وجود نظام بانکی بین‌المللی و ضعف مدیریت گردش پول در کشور

۱ Commonwealth of Independent States: اتحادیه‌ای شامل برخی از جمهوری‌های مستقل اتحاد جماهیر شوروی سابق است.

۴-۲۷. موانع توسعه صادرات مجدد در مناطق آزاد

مهمترین مشکلات مناطق آزاد کشور در توسعه صادرات مجدد عبارتند از:

- نبود تعریف مشخص از صادرات مجدد در مناطق آزاد و عدم توجه به اهمیت آن برای توسعه اقتصادی
- نبود بانک خارجی در مناطق آزاد و عدم امکان برقراری ارتباط بانکی سهل و آسان
- عدم شناسایی صادرات مجدد به‌عنوان یک فعالیت بازرگانی ارزشمند
- وجود حلقه واسطه‌ای گمرک کشوری بین مناطق آزاد و کشورهای ثالث به‌عنوان عامل کندکننده فعالیت‌های صادرات مجدد
- عدم تعریف صادرات مجدد به‌عنوان یکی از اهداف اصلی هریک از مناطق آزاد کشور و نامشخص بودن بازار هدف صادرات مجدد برای هریک از این مناطق
- عدم تناسب سطح کارشناسی و نبود آشنایی کافی نسبت به مقوله صادرات مجدد
- اولویت درآمدزا بودن فعالیت‌های منطقه نسبت به توسعه‌ای بودن آنها به‌دلیل ناکافی بودن منابع بودجه‌ای مناطق
- مشخص نبودن اهداف کمی و عدم تعیین این اهداف برای دوره‌های زمانی
- عدم وجود ثبات مدیریتی و فرصت‌سوزی در دوره زمانی جابجایی مدیران
- قرار نگرفتن مناطق آزاد در چرخه مذاکرات و سیاست‌های اقتصادی بین‌الملل دولت
- فشار مضاعف سازمان‌ها و نهادهای اقتصادی و نظارتی به مناطق آزاد به‌جای تسهیل فعالیت آنها

۵-۲۷. ده گام برای توسعه صادرات مجدد از مناطق آزاد

گام‌های لازم برای توسعه صادرات مجدد و افزایش حجم فعالیت‌های صادراتی عبارتند از:

- در نظر گرفتن اهداف کمی برای مناطق آزاد درخصوص صادرات مجدد و ارزیابی عملکرد آنها بر مبنای میزان تحقق این اهداف
- شناسایی بازارهای هدف صادرات مجدد برای هریک از مناطق به‌منظور افزایش تحقق‌پذیری اهداف و جلوگیری از رقابت کاذب درونی بین مناطق
- تعیین کالاهای هدف
- رسمیت دادن به پذیرش اسناد تجاری گمرکی مناطق آزاد
- قرار گرفتن مناطق آزاد کشور در مجموعه دیپلماسی تجاری کشور
- ایجاد بانک‌های خارجی در مناطق آزاد و اعطای تسهیلات توسط بانک‌های داخلی به بازرگانان فعال در زمینه صادرات مجدد
- تسری مشوق‌های صادراتی به صادرات مجدد

- راهاندازی هاب پستی منطقه ویژه اقتصادی پیام به‌عنوان بزرگ‌ترین پایگاه توسعه صادرات مجدد هوایی و حلقه اتصال مناطق آزاد کشور به کشورهای شرق خاور میانه
- ارزش نهادن به بخش خصوصی و ترغیب آنها به فعالیت در مناطق آزاد کشور
- حضور فعال و گسترده مناطق آزاد در نمایشگاه‌های بین‌المللی به‌منظور ارائه مزیت‌های مناطق آزاد به تجار و فعالان اقتصادی کشورهای هدف

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۸	مناطق آزاد اقتصادی ایران در باتلاق صادرات	مهدیه محمدی‌راد	فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، زمستان ۱۳۸۷: ۲۹
روش تحقیق: توصیفی			

امروزه بسیاری از کشورهای در حال توسعه، تجارت آزاد را رها کرده‌اند که مهمترین دلایل برای اتخاذ این تصمیم، حمایت از صنایع نوپا، رهایی از تک‌محصولی شدن، افزایش درآمد دولت، ایجاد اشتغال و برقراری موازنه تجاری بوده است. درواقع با توجه به این خصوصیات در تعریف منطقه آزاد اقتصادی می‌توان گفت، منطقه آزاد یک منطقه صنعتی، تولیدی و تجاری است که قوانین گمرکی و داخلی بر آنها نظارتی ندارند.

۱-۲۸. تاریخچه مناطق آزاد و ایران

از سال ۱۳۳۰ به بعد همراه با افزایش سطح تجارت خارجی طرح‌های خاصی برای رونق اقتصادی کشور تهیه شده، که براساس این طرح‌ها بنادر ایران در خلیج فارس مورد توجه قرار گرفتند. در دهه ۳۰ دو بندر مهم خرمشهر و بندرعباس تنها شاه‌رگ حیاتی تجارت خارجی ایران محسوب می‌شدند، اما از آنجایی که از امکانات ضعیفی برخوردار بودند، به‌دلیل فقدان ساخت‌های مناسب قادر به پاسخگویی به نیازها نبودند. از این‌رو سازمان برنامه وقت در سال ۱۳۳۴ برای توسعه و ترمیم نقاط ضعف این دو بندر اقدام به عقد قرارداد «بررسی کارشناسی و مطالعاتی» با دو شرکت هلندی و دانمارکی کرد. این دو شرکت پس از بررسی توانایی‌های ساحلی ایران در خلیج فارس، پیشنهاد ایجاد یک بندر آزاد در ایران را برای توسعه صادرات و با الگویی از بندر آزاد کپنهاگ ارائه دادند.

در اسفندماه ۱۳۴۹ قانونی تحت عنوان «قانون معافیت از حقوق و عوارض گمرکی کالاهایی که به‌منظور استفاده، مصرف و فروش وارد بعضی از جزایر خلیج فارس می‌شوند» به تصویب رسید که به‌موجب آن به دولت اجازه داده شد در هریک از جزایر خلیج فارس که مقتضی بداند، کلیه کالاهایی را

که به‌منظور مصرف، استفاده و فروش در فروشگاه‌ها وارد جزیره مذکور می‌شوند، از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، سود بازرگانی، حق انحصار، عوارض مختلف و حق ثبت سفارش معاف کند.

در سال ۱۳۵۹ به‌موجب مصوبه شورای انقلاب کلیه امتیازهای مذکور، در مورد کالاهای وارده به جزیره کیش برقرار شد. به این ترتیب جزیره کیش از بخشی از امتیازهای یک منطقه آزاد برخوردار شد. همچنین در بهمن‌ماه سال ۱۳۶۸ هنگام تهیه و تصویب قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، به‌موجب تبصره «۱۹»، به دولت اجازه داده شد که حداکثر در سه نقطه از نقاط مرزی کشور، مناطق آزاد تجاری-صنعتی تأسیس کند. متعاقب آن در هفتم بهمن ۱۳۶۹، جزیره قشم، هجدهم اردیبهشت ۱۳۷۰ محدوده‌ای از چابهار و سال ۱۳۸۲ منطقه آزاد ارس و سال ۱۳۸۴ منطقه آزاد اروند برای احداث مناطق آزاد تجاری به تصویب رسید.

۲-۲۸. نقش مناطق آزاد اقتصادی در توسعه اقتصاد ایران

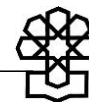
درحال حاضر با وجود تمامی مزیت‌ها و ویژگی‌های محیطی که مناطق آزاد ایران داراست و ظرفیت‌های بالقوه آن، این مناطق با چالش‌های عمده‌ای روبرو هستند و به‌نظر می‌رسد که به بسیاری از خواسته‌های خود دست نیافته‌اند.

هدف اصلی ایجاد مناطق آزاد در کشورمان این بود که از لحاظ صادرات به بازارهای جهان نزدیک‌تر شویم و در این مناطق برخی از قوانین و مقرراتی که سد راه صادرات کالاهاست، از میان برداشته شود و صادرکنندگان به راحتی بتوانند در این مناطق کالای خود را عرضه کنند، به‌خصوص اگر تولیدکننده نیز باشد، در این مناطق می‌تواند فارغ از یکسری محدودیت‌ها و ضوابط دست‌وپاگیر، کالاهای تولیدی خود را به راحتی عرضه کند.

متأسفانه سنگ‌بنای مناطق آزاد اقتصادی در ایران از ابتدا اشتباه گذاشته شده است. اگر کشورهای موفق دنیا در زمینه مناطق آزاد اقتصادی را بررسی کنیم، در می‌یابیم که آنها قبل از احداث این‌گونه مناطق مطالعه و تحقیق کردند و تمامی مسائل و جوانب آن را مورد ارزیابی و بررسی قرار دادند و سرانجام منطقه‌ای را به‌عنوان منطقه آزاد اقتصادی خود تعیین کردند.

در اوایل دهه ۶۰ وقتی تصمیم گرفته شد در ایران مناطق آزاد اقتصادی احداث شود، ابتدا تجزیه و تحلیل کردند که این مناطق در کجا احداث شود. درحالی که این مورد به‌عنوان هدف اصلی کاملاً اشتباه بود، چرا که در درجه اول مناطقی که به‌عنوان مناطق آزاد اقتصادی در نظر گرفته می‌شوند، باید دارای شرایط و زیرساخت‌های لازم و مناسب باشند که متأسفانه، این امر در مورد مناطق انتخاب شده در کشورمان صادق نبود.

تصمیم بر آن بود که این مناطق به منطقه آزاد اقتصادی تبدیل شوند تا به‌واسطه کسب‌وکاری که در این منطقه به‌وجود می‌آید، وضعیت منطقه و ساکنان آن نیز بهتر شود و با گرفتن عوارض و تجمیع

منابعی که از این راه به دست می‌آید، آنجا را آباد کنند و بنابراین می‌توان گفت، شروع احداث مناطق آزاد اقتصادی در ایران، از ابتدا اشتباه کلید خورده بود.

فراموش نکنیم اصل اول و اساسی برای ایجاد این مناطق، وجود زیرساخت‌های مناسب است و در مرحله بعد، مکان این مناطق از اهمیت زیادی برخوردار است. مکان این مناطق باید جایی باشد که سایر کشورها از نقاط مختلف به راحتی به آنجا دسترسی داشته باشند و ما نباید به این فکر باشیم که مناطق آزادی که می‌خواهیم ایجاد کنیم، به صورت وارداتی عمل کند و با این واردات مردم بومی آن منطقه را از فقر و عقب‌ماندگی نجات دهیم.

۲۸-۳. توفیق یا ناکامی ایجاد مناطق آزاد اقتصادی

مناطق آزاد کشور در دستیابی به اهداف اولیه خود و فناوری پیشرفته چندان موفق نبوده‌اند و بیشتر صنایع فعال در مناطق آزاد را اغلب شرکت‌های مونتاژ محصولات الکترونیکی و واحدهای نساجی و پوشاک تشکیل داده‌اند. همچنین این مناطق در زمینه ایجاد اشتغال و محرومیت‌زدایی چندان موفق نبوده‌اند.

در سال‌های اولیه پیروزی انقلاب اسلامی به‌ویژه در دوران جنگ تحمیلی، به دلیل نیاز شدید مردم به کالاهایی که دسترسی به آنها ممکن نبوده و یا بسیار سخت بوده، مناطق آزاد اقتصادی به پنجره ورود کالاهای تولیدی کشورهای دیگر تبدیل شده بودند. متأسفانه این روند تا امروز نیز ادامه داشته و توفیق آنها در این مناطق آنقدر چشمگیر نبوده است، اما در زمینه واردات کالاهای صنعتی و لوازم یدکی تا حدودی موفق بوده‌اند. مهمترین موانع رشد مناطق آزاد، فقدان منابع کافی برای سرمایه‌گذاری در امور زیربنایی است که منجر به گرایش مناطق ویژه به سمت واردات برای تأمین منابع شده است.

متأسفانه در ایران این مناطق هیچ‌گاه رویکرد تولیدی پیدا نکردند و آنها تنها رقیبی برای گمرکات و مالیات واردات ما شدند. به این بیان که این مناطق به محل واردات کالاهایی از خارج از کشور تبدیل شدند، به جای اینکه این کالاها از طریق مرزهای اصلی به داخل کشور بیایند و حقوق گمرکی خود را پرداخت کنند، درآمد خود را به مناطق آزاد داده‌اند. می‌توان گفت که مناطق آزاد اقتصادی هیچ نتیجه مثبتی در اقتصاد کشور ما نداشته‌اند.

متأسفانه جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد اقتصادی کشور ما بسیار ناچیز است؛ حتی قابل مقایسه با سایر کشورهای دنیا نیست. به دلیل ریسک بالای سرمایه‌گذاری در ایران، سرمایه‌گذاران خارجی رغبت چندانی به سرمایه‌گذاری در ایران ندارند.

۴-۲۸. پیشنهادها

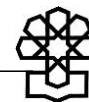
چنانچه مقررات سرمایه‌گذاری و قوانین مالیاتی داخلی را در نظر بگیریم و مناطق آزاد اقتصادی را از این مالیات‌ها معاف کنیم، درحالی که امنیت سرمایه هم آنجا وجود داشته باشد، شاید بتوان برای رفع این مشکلات کاری کرد. باید سرمایه‌گذاران خارجی را در مناطق آزاد، آزاد گذاشت تا مطابق با سلیقه خود فعالیت کنند. البته ما نیز مزیت‌هایی برای آنها داریم. اول اینکه، می‌توانیم انرژی ارزان در دسترس آنها قرار دهیم و دوم این تعداد عظیم نیروی بیکار کشور ما می‌توانند به راحتی به کار مشغول شوند و حتی، دستمزدی که می‌خواهند، پردازیم، حتی اگر بالاتر از دستمزد داخل هم باشد باز هم نسبت به تمامی کشورهای دنیا پایین‌تر است.

بانک‌ها در این زمینه نقش بسیار مهم و حیاتی ایفا می‌کنند، چرا که وجود آنها در این مناطق برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی بسیار مهم و اساسی است. وقتی سرمایه‌گذاران خارجی قصد سرمایه‌گذاری در یک منطقه آزاد اقتصادی را داشته باشند، نمی‌توانند پول‌های خود را با چمدان حمل کنند، پس باید با تسهیلاتی که بانک‌ها می‌دهند، راه را برای سرمایه‌گذاری آنها آسان کرد. همچنین به سبب نبود ابزارهای کنترلی، مناطق آزاد مورد سوءاستفاده قاچاقچیان کالا قرار گرفته و حتی بر مشکلات قبلی اضافه نیز کرده‌اند، هرچند مناطق آزاد ایران استعداد لازم برای مرکزیت خاورمیانه را دارند، متأسفانه هنوز در مجموع فضای مناسبی برای اجرای این مهم در ایران حاصل نشده است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۲۹	مناطق آزاد، فرصت طلایی صادرات غیرنفتی	کریم محمدی	ماهنامه توسعه صادرات، شماره ۴۹، خرداد و تیر ۱۳۸۴: ۱۶
روش تحقیق: توصیفی			

مناطق آزاد یکی از مهمترین شاخصه‌های صادرات غیرنفتی است و از مزایای آن ورود سرمایه خارجی نیز می‌باشد. البته باید توجه داشت مشکل اصلی این مناطق عدم تولید و یا وجود تولیدات غیررقابتی است. وجود سیاست‌های ناکارآمد باعث شده است که مناطق آزاد نه فقط هیچ منفعت ملی برای کشور به همراه نداشته باشد، بلکه ضعف مدیریتی با مقررات دست و پاگیر موجود عجین شده و این مناطق را از «جایگاه صادرات» به محلی برای «واردات» بیشتر کالاهای تبدیل کرده است.

این درحالی است که وضعیت حساس خلیج فارس و به صفر رساندن تعرفه‌ها در میان کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس و حضور آمریکا در میانه کشورهای خلیج فارس و عقد موافقتنامه تجارت آزاد با ۲۲ کشور در منطقه خاورمیانه و همچنین مسائل و مشکلات داخلی کشورمان مانند

بحران جمعیت، اشتغال و تنش‌های سیاسی و اجتماعی، منافع ملی را بیش از پیش تحت‌الشعاع قرار داده و تهدیدی جدی برای اقتصاد ما به‌شمار می‌رود.

ازسوی دیگر به‌علت عدم ارائه طرح جامع سرمایه‌گذاری خارجی و عدم استفاده از کارشناسان خبره در بازار ثانویه سرمایه، حتی چندماه بعد از راه‌اندازی تالار بورس‌های منطقه‌ای مانند تالار بورس اوراق بهادار کیش، این مناطق موفقیت چندانی در جلب سرمایه‌گذاری خارجی نداشته‌اند.

باید توجه داشت که از مهمترین دستاوردهای ورود به WTO عدم تحریم دولت‌های کوچک توسط کشورهای قدرتمند است. لذا با توجه به اینکه در سال‌های بعد از انقلاب کشورمان آسیب‌های جدی فراوانی از تحریم‌های نظام‌های استکباری دیده است و نظر به اینکه در مناطق آزاد کشور ضعف ساختاری وجود دارد، مناطق آزاد می‌تواند به‌عنوان آزمایشگاهی برای ورود به WTO در نظر گرفته شود.

۲۹-۱. منطقه آزاد چابهار

۲۹-۱-۱. مزایای قانون سرمایه‌گذاری در منطقه چابهار (منطقه ترانزیتی)

- برخورداری از معافیت ۱۵ ساله مالیات بر درآمد و دارایی
- مقررات کار و قوانین استخدامی قابل انعطاف
- امکان استفاده از مدیران و کارشناسان خارجی تا ۱۰ درصد تعداد نیروی انسانی شاغل در واحدها
- عدم اعمال مقررات گمرکی و امکان ورود و خروج کالا بدون عوارض گمرکی و سود بازرگانی
- امکان خروج اصل و سود حاصل از به‌کارگیری سرمایه
- امکان تأسیس شرکت‌های خارجی با هر میزان سهام
- امکان ترانزیت و صدور مجدد کالا بدون محدودیت
- امکان احداث شعب بانک‌های خارجی و رقابت بین بانک‌های داخلی و خارجی با نرخ تسهیلات شناور
- امکان ورود و خروج کالا از منطقه بدون پرداخت عوارض گمرکی و سود بازرگانی

۲۹-۱-۲. مزیت چابهار نسبت به دیگر مناطق

- امکان اتصال به خشکی و سرزمین اصلی که نیاز به بارگیری مضاعف ندارد و حمل‌ونقل زمینی با کشورهای مشترک‌المنافع نیز به سهولت انجام می‌گیرد، ضمن اینکه امکان پردازش مجدد صادرات کالا با قیمتی مناسب‌تر از سایر مناطق فراهم است.
- وجود اسکله شهید کلانتری با ظرفیت ۲۵۰۰ تن و اسکله شهید بهشتی با ظرفیت ۴۰۰۰۰ تن برای پهلو گرفتن کشتی‌ها
- جمعیت حدود ۱۸۰,۰۰۰ نفر و نیروی کار ارزان با توجه به بافت نیروی انسانی در دو منطقه قدیم و جدید چابهار

- دسترسی به فرودگاه چابهار (کنارک) با هر ظرفیت هواپیمای پهن پیکر و دور پرواز

- دسترسی به آبراه‌های بین‌المللی اقیانوس هند
- برخورداری از آب و هوایی متعادل از سایر مناطق جنوبی با جاذبه‌های سیاحتی و گردشگری در کلیه فصول سال
- همجواری زمینی و دریایی با کشورهای هند و پاکستان و همچنین افغانستان با توجه به نیاز مواد اولیه و محصولات و کالاهای مختلف جهت بازسازی بعد از جنگ
- فقدان ریسک ترانزیت در دریای عمان همچون ریسک در خلیج فارس با شرایط سیاسی فعلی
- امکان استفاده از دو گمرک منطقه آزاد و گمرک شهر چابهار
- برخورداری از امکانات و خدمات دانشگاه علوم و فنون دریایی و مرکز تحقیقات شیلات

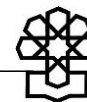
۲-۲۹. منطقه آزاد کیش

۱-۲-۲۹. مزایای قانونی سرمایه‌گذاری در کیش (منطقه توریستی و بازرگانی)

- معافیت ۱۵ ساله مالیاتی
- امکان ورود اتباع خارجی بدون نیاز به اخذ روادید
- تضمین حقوق قانونی سرمایه‌گذاران خارجی
- عدم محدودیت در انتقال ارز به سایر کشورها و دیگر مناطق آزاد ایران
- معافیت گمرکی مواد اولیه و ماشین‌آلات صنعتی
- فروش و اجاره زمین برای ایرانیان و اجاره زمین برای غیرایرانیان
- مقررات آسان برای ورود و خروج کالاها
- سرعت عملیات پولی و بانکی و امکان فعالیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری و بیمه‌های خصوصی و خارجی و انتقال ارز و ریال به خارج بدون هیچ‌گونه محدودیت

۲-۲-۲۹. مزیت کیش نسبت به دیگر مناطق

- دسترسی به نیروی کار از ملیت‌های مختلف
- امکان خرده‌فروشی کالا برای اتباع خارجی و داخلی
- برخورداری از امتیاز جغرافیایی و آب و هوایی نسبتاً متناسب در منطقه خلیج فارس
- وجود بندرگاهی با قابلیت دو هزار تن که به زودی تا حد پذیرش شناورهای با ظرفیت ۱۰ هزار تن توسعه خواهد یافت
- وجود امکانات تفریحی-رفاهی و برخورداری از طبیعتی زیبا و بی نظیر با سواحل آرام

۳-۲۹. منطقه آزاد قشم

۱-۳-۲۹. مزایای قانونی سرمایه‌گذاری در قشم (منطقه صنعتی)

- معافیت ۱۵ ساله مالیاتی
- برخورداری از مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی تا سقف ۱۰۰ درصد
- صدور ویزا برای خارجیان در مبادی ورود منطقه
- معافیت گمرکی برای ورود کالاهای ساخته شده در منطقه آزاد به داخل کشور به میزان ارزش‌افزوده

- فروش و اجاره زمین به سرمایه‌گذاران داخلی و اجاره زمین به سرمایه‌گذاران خارجی
- وجود نیروی کار ارزان ماهر و غیرماهر
- امکان پهلویی‌گیری شناورهای با ظرفیت ۱۰۰ هزار تن
- وجود مخازن و منابع گازی

۲-۳-۲۹. مزیت قشم نسبت به دیگر مناطق

- دارا بودن زمین فراوان برای گسترش فعالیت‌های صنعتی و تجاری به‌عنوان بزرگ‌ترین جزیره خلیج فارس با ۱۳۲ کیلومتر طول و ۱۷۵ کیلومتر عرض و به‌عنوان پرجمعیت‌ترین جزیره ایران
- داشتن فاصله ۲۰ کیلومتر با بندرعباس و ۱۸۰۰ متر با بندر خمیر که با احداث پل ارتباطی با سرزمین اصلی، سهولت رفت و آمد را از طریق خطوط راه‌آهن و جاده فراهم می‌سازد
- وجود بنادر بهمن، درگهان، لافت، سلخ، هامون، فجر و کاوه به‌عنوان مکان‌های مناسب جهت ارائه سرویس‌های خدمات حمل‌ونقل دریایی بار و مسافر
- برخورداری از جاذبه‌ها و ظرفیت‌های سیاحتی و تفریحی از جمله جنگل‌های دریایی حرا و سواحل جنوبی

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۰	مناطق آزاد، قطب‌های صادراتی	محسن ماه‌نشان	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۱۰، دی ۱۳۸۰: ۱۵
روش تحقیق: توصیفی			

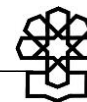
تأسیس مناطق آزاد در ایران پس از اجرای نخستین برنامه توسعه از سال ۱۳۶۹ مورد توجه قرار گرفت و در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران که در شهریورماه ۱۳۷۲ به تصویب رسید، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای و تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی در زمره وظایف و اهداف این مناطق شناخته شد. در دومین برنامه توسعه اقتصادی کشور استفاده مؤثر از مناطق آزاد برای توسعه صادرات و صادرات مجدد نیز مورد تأکید قرار گرفت.

برای نشان دادن اهمیت مناطق آزاد در صدور مجدد کالا کافی است به این نکته اشاره کنیم که بیش از یک سوم کل صادرات کشوری مانند سنگاپور را صادرات مجدد کالا تشکیل می‌دهد. به نظر می‌رسد مناطق آزاد باید خط‌مشی‌های درون‌نگرانه را کنار بگذارند و برای تبدیل شدن به سکوها یا قطب‌های صادراتی برنامه‌های بلندمدتی را تدوین کنند. شورای عالی مناطق آزاد نیز می‌تواند در این زمینه مددکار این مناطق باشد و رهنمودهای الزام‌را به این مناطق در جهت حرکت به سمت صادرات و اتخاذ سیاست‌های برون‌نگرانه ارائه دهد.

تردیدی نیست که برخی از سازمان‌ها و مؤسسات بین‌المللی مانند کمیسیون اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل برای آسیا و اقیانوس آرام،^۱ سازمان بهره‌وری آسیا،^۲ مرکز بازرگانی بین‌المللی،^۳ اتحادیه جهانی مناطق پردازش صادرات^۴ یا حتی سازمان مناطق آزاد در ماسان (کره جنوبی)، کائوشینگ (تایوان)، پتهانگ (مالزی)، سوآپ (برزیل) و ده‌ها منطقه آزاد دیگر در کشورهای جهان سوم دارای تجربیات ارزنده و مفیدی در زمینه چگونگی توسعه صادرات، صادرات مجدد و کسب درآمد ارزی از ممر صدور خدمات هستند. از طریق تماس با این سازمان‌ها و مؤسسات می‌توان به عملکرد صادراتی این مناطق پردازش صادرات پی برد و با توجه به این تجربیات، استراتژی توسعه صادرات را در مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران تنظیم کرد.

توسعه آتی مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران در گروی برون‌نگری و اتخاذ سیاست توسعه مبتنی بر صادرات است. تنها چنین خط‌مشی یا سیاستی است که بقای مناطق آزاد و شکوفایی اقتصادی آنها را در بلندمدت تضمین می‌کند.

1. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP)
 2. Asian Productive Organization
 3. International Trade Center
 4. World Export Processing Zones Association (WEPZA)

پیوست و - توسعه گردشگری در مناطق آزاد

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۱	توانمندی‌های گردشگری ورزشی منطقه آزاد ارس و ارائه راهکارهای مؤثر بر رشد و توسعه آن براساس مدل SWOT	ملیحه گل‌زاده - کارشناسی ارشد تربیت بدنی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر امیر قیامی‌راد - عضو هیئت علمی گروه تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز یعقوب بدری آذرین - دانشیار گروه تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه تبریز علی دلال اوغلی - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر یوسف داداش‌زاده - مدیر برنامه‌ریزی و بودجه منطقه آزاد ارس	فصلنامه فضای جغرافیایی، شماره ۴۸، زمستان ۱۳۹۳: ۲۲۳-۲۳۶
روش تحقیق: توصیفی - تحلیلی/پرسشنامه / مدل SWOT			

این پژوهش با هدف بررسی توانمندی‌های گردشگری ورزشی در منطقه آزاد ارس براساس مدل SWOT صورت گرفته است. در این مسیر با استفاده توصیفی - تحلیلی و همچنین تکمیل پرسشنامه، درجه اهمیت نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه گردشگری ورزشی در منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارس مورد ارزیابی قرار گرفته است:

۱-۳۱. قابلیت‌های منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارس در توسعه گردشگری ورزشی

ایجاد مناطق آزاد ازجمله ابزارهای توسعه اقتصادی محسوب می‌شوند که می‌توانند موجبات جذب سرمایه، انتقال تکنولوژی، آموزش نیروی انسانی و ارتباط با بازارهای جهانی را فراهم آورند. در این ارتباط یکی از فعالیت‌هایی که در مناطق آزاد می‌توانند موجب افزایش درآمد ارزی و سرمایه‌گذاری خارجی و معرفی تمدن و فرهنگ ایرانی به جهانیان گردد، صنعت گردشگری است.

گردشگری انواع مختلفی دارد که از آن جمله می‌توان به گردشگری تفریحی، درمانی، مذهبی، بازاری، همایشی، الکترونیک، بوم‌گردی و ورزشی اشاره کرد. در این میان گردشگری ورزشی شاخه جدیدی از اکوتوریسم است که بسیار مورد علاقه و استفاده مردم دنیا واقع شده و به حرکت‌های مختلف ورزشی به صورت فعال و یا غیرفعال می‌گویند که با بهره‌گیری از جاذبه‌های طبیعی به فعالیت‌های ورزشی نظیر اسکی، شنا، کوهنوردی و دامنه‌نوردی می‌پردازند.

منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارس با وسعت ۹۷ کیلومترمربع با مرکزیت جلفا در استان آذربایجان شرقی در فاصله ۱۳۷ کیلومتری تبریز و ۷۶۱ کیلومتری تهران در شمال غرب کشور و در حاشیه جنوبی رود ارس، واقع شده است. منطقه آزاد ارس نزدیک‌ترین منطقه آزاد کشور به اروپا و تنها منطقه آزاد است که دارای مرز زمینی فعال با کشور ترکیه است.

این منطقه با وجود شرایط ویژه جغرافیایی، برخورداری از جاذبه‌های تاریخی، طبیعی و گردشگری و وجود تنوع اکولوژیکی نظیر سواحل رودخانه دائمی ارس و جنگل‌های سرسبز ارسباران، دارای اهمیت اکوگردشگری است و از توان بالقوه بالایی برای جذب گردشگر برخوردار است. با این حال متأسفانه این منطقه تاکنون در زمینه جذب گردشگر به‌طور عام و گردشگر ورزشی به‌طور خاص توفیق چندانی نداشته است. این درحالی است که با شناخت توانمندی‌های محیطی و برنامه‌ریزی صحیح، می‌توان گام‌های اساسی را برای ارتقای انواع گردشگری از جمله گردشگری ورزشی در منطقه آزاد ارس برداشت و ضمن معرفی منطقه آزاد تجاری ارس در سطح ملی و بین‌المللی، منافع مادی و معنوی حاصله را در توسعه زیرساخت‌ها و رونق اقتصادی منطقه مورد استفاده قرار داد.

۳۱-۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف به روش کاربردی و از حیث شیوه مطالعه به روش توصیفی-تحلیلی صورت گرفته است. در این ارتباط به‌منظور تجزیه و تحلیل یافته‌ها، از مدل تحلیلی SWOT استفاده شده است. برای این منظور با نظرخواهی از صاحب‌نظران حوزه مدیریت ورزشی و مدیریت گردشگری، پرسشنامه‌ای حاوی ۶۰ سؤال طراحی شده است که بخش اول پرسشنامه به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه‌های تحقیق اختصاص یافته و بخش دوم ذیل ۴ زیربخش فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و نقاط ضعف به بررسی درجه اهمیت این موارد در منطقه آزاد ارس می‌پردازد.

۳۱-۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مطالعه، ۱۵ فرصت برای توسعه گردشگری ورزشی در منطقه آزاد ارس شناسایی شده است که براساس نتایج حاصله، «توسعه سواحل رود ارس به‌عنوان یکی از راهبردهای توسعه گردشگری ورزشی»، «مبادلات فرهنگی» و «قرار گرفتن منطقه آزاد ارس از لحاظ جغرافیایی در مرز مشترک با سه کشور» به‌عنوان مهمترین فرصت‌ها شناسایی شده‌اند و ازسوی دیگر، «وجود انواع ورزش‌های فصلی»، «راحت بودن ورود گردشگران ورزشی به منطقه» و «عدم وجود منابع و چشم‌اندازهای طبیعی و فرهنگی در مناطق آزاد رقیب» در زمره کم‌اهمیت‌ترین فرصت‌ها به‌شمار می‌روند.

همچنین از میان ۲۰ تهدید مطرح‌شده، «عدم وجود حامیان مالی از برگزاری رویدادهای ورزشی در منطقه»، «تهدیدهای زیست‌محیطی» و «نبود زیرساخت‌های مناسب» به‌عنوان جدی‌ترین تهدیدها شناسایی شده‌اند. این درحالی است که ۳ تهدید «تسهیلات ویژه اندک برای صدور روادید و امور گمرکی گردشگران»، «پراکنش نامناسب فصلی بازدیدکنندگان ورزشی» و «دیدگاه منفی و تلقی نادرست نسبت به گردشگران خارجی در استان» از کمترین اهمیت برخوردارند.

در بررسی نقاط قوت توسعه گردشگری ورزشی در منطقه آزاد ارس، ۱۰ مورد به عنوان نقطه قوت شناسایی شده است که مطالعات صورت گرفته حکایت از آن دارد که در میان آنها، «برخورداری از سواحل رود ارس»، «موقعیت جغرافیایی مناسب» و «تنوع محیط‌های طبیعی و بکر بودن آنها» از بیشترین اهمیت برخوردار بوده و در مقابل «اماکن زیارتی موجود در منطقه»، «تنوع در صنایع دستی» و «مناسب بودن هزینه اسکان و تغذیه در مدت اقامت» دارای کمترین اهمیت هستند.

شایان ذکر است در مطالعه حاضر ۱۶ نقطه ضعف برای توسعه گردشگری ورزشی در منطقه آزاد ارس شناسایی شده است که در میان آنها «عدم آگاهی عمومی از گردشگری ورزشی و منافع و مزایای آن»، «ضعف تبلیغات» و «عدم همکاری و هماهنگی لازم بین سازمان‌ها و نهادهای مختلف» به عنوان مهمترین نقاط ضعف مطرح شده‌اند و «عدم انعکاس رویدادهای ورزشی منطقه در رسانه‌ها»، «کمبود تجربه برگزاری رویدادهای بین‌المللی در منطقه» و «دیدگاه منفی و تلقی نادرست نسبت به گردشگران خارجی در استان» کم‌اهمیت‌ترین آنها به شمار می‌روند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۲	تأثیر منطقه آزاد چابهار بر توسعه گردشگری حوزه نفوذ آن با بهره‌گیری از مدل رگرسیون و آزمون T-test	دکتر عیسی ابراهیم‌زاده- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه سیستان و بلوچستان عبداله آقاسی زاده- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه سیستان و بلوچستان	مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۲۱، بهار ۱۳۹۰
روش تحقیق: توصیفی- تحلیلی			

این مقاله در نظر دارد با توجه به اهداف اولیه منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار از قبیل توسعه صادرات، کسب درآمد ارزی و جذب گردشگر داخلی و خارجی، به بررسی عملکرد این منطقه آزاد در زمینه توسعه گردشگری در این منطقه بپردازد تا از این رهگذر، علاوه بر شناسایی تنگناها و موانع موجود و همین‌طور شناخت نقاط قوت و فرصت‌ها، به ارائه راهکارهایی در توسعه کارکردی آن بپردازد.

۱-۳۲. اهمیت توسعه گردشگری در مناطق آزاد

در نیم قرن اخیر، گردشگری از یک فعالیت محلی و درون‌مرزی، به پدیده‌ای تأثیرگذار در اقتصاد جهانی تبدیل شده است که به صورت مستقیم و غیرمستقیم، بر فعالیت‌های مختلف اقتصادی، تأثیرگذار است. در این ارتباط، نقش گردشگری به عنوان منبع جدیدی برای ایجاد اشتغال، کسب درآمد، دریافت‌های مالیاتی بیشتر، جذب ارز و تقویت زیرساخت‌های اجتماعی که موجب رشد و توسعه سایر صنایع می‌شود، در مطالعات متعددی مورد تأیید قرار گرفته است.

بر این اساس، گردشگری با ویژگی‌های خاص خود، می‌تواند به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین گزینه‌های مناطق آزاد در جهت ایجاد اشتغال، کسب درآمد ارزی و توسعه منطقه‌ای باشد. در این ارتباط، استراتژی توسعه گردشگری در مناطق آزاد با دو هدف تبیین شده است که عبارتند از:

- گسترش و توسعه گردشگری براساس جلب مشارکت و فعالیت سرمایه و تخصص داخلی و خارجی در زمینه‌های گردشگری دریایی، گردشگری طبیعی، گردشگری علمی و فرهنگی، گردشگری خانوادگی و گردشگری بوم‌گرا، از طریق ایجاد بسترهای لازم برای طرح‌های گردشگری مناسب، بهسازی و سالم‌سازی محیط و توسعه امکانات و زیرساخت‌ها در مناطق آزاد به‌منظور تحقق آن.
- تأکید و توصیه و برنامه‌ریزی به‌منظور جذب و افزایش گردشگران علمی و فرهنگی از کشورهای توسعه‌یافته، گردشگران خانوادگی و ایرانیان مقیم سایر کشورها و توسعه گردشگری داخلی در مناطق آزاد.

۲-۳۲. روش تحقیق

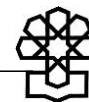
پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی است. در این ارتباط جهت جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از بررسی‌های اسنادی و کتابخانه‌ای و مطالعات میدانی شامل پرسشنامه و مصاحبه با گردشگران، مردم محلی و مدیران اجرایی منطقه، استفاده شده است.

همچنین برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها، از آزمون‌های T-Test تک‌نمونه‌ای، توزیع فراوانی‌ها و رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. سپس ضمن بررسی تطبیقی وضعیت گردشگری منطقه چابهار با دیگر مناطق آزاد کشور و دو نمونه خارجی، به تحلیل عملکرد منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار در توسعه گردشگری پرداخته شده است و در نهایت راهبردهای متناسب با توسعه گردشگری پایدار منطقه ارائه شده است.

۳-۳۲. تاریخچه تأسیس مناطق آزاد در ایران

اندیشه تأسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد در ایران در سال‌های اولیه دهه ۱۳۳۰ شکل گرفت. در آن سال‌ها با به‌وجود آمدن مشکلات ناشی از فقدان تسهیلات بندری و تأسیسات مورد نیاز برای نگاهداری کالاهای وارده به کشور، ضرورت ایجاد چنین مناطقی در بنادر بازرگانی بزرگ جنوب کشور (خرمشهر، بوشهر و بندرعباس) احساس می‌شد. در این ارتباط، نتایج مطالعات اولیه صورت گرفته منجر به راه‌اندازی یک انبار نگاهداری کالا در خرمشهر شد.

پس از آن، در دهه ۱۳۴۰ درخصوص ایجاد مناطق آزاد مسائلی مطرح شد که در نتیجه آن، زمینه تأسیس اولین مرکز جهانگردی در جزایر کیش و مینو فراهم آمد. در نهایت بعد از انقلاب اسلامی، بر طبق تکلیف مقرر در تبصره «۱۹» قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور

(۱۳۶۸-۱۳۷۲) و در سال پایانی این قانون سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار پا به عرصه وجود گذاشتند.

۳۲-۴. بررسی تطبیقی کارکردهای گردشگری مناطق آزاد ایران و کشورهای منطقه

بررسی کارکردی و مقایسه‌ای سه منطقه آزاد ایران شامل کیش، قشم و چابهار با منطقه آزاد آنتالیا در ترکیه و دوبی در امارات به‌طور کلی حکایت از آن دارد که اهدافی که برای مناطق آزاد ایران در نظر گرفته شده است، از چنان تنوعی برخوردار است که عملاً تحقق آنها را با دشواری مواجه می‌سازد و این یکی از مهمترین اشکالات مناطق آزاد کشور تلقی می‌شود. زیرا تنوع و گستردگی اهداف باعث شده زمینه برای انعطاف مسئولان اجرایی دستگاه‌های متولی مناطق آزاد به نحوی غیرمعقول فراهم شود. همچنین از نظر گردشگری و زیرساخت‌های مربوط به آن، مناطق آزاد ایران از رقبای همسایه خود بسیار ضعیف‌تر عمل کرده‌اند.

در مجموع با نگاهی اجمالی به آمار و اطلاعات مربوط به مناطق آزاد ایران و کشورهای منطقه، متوجه عملکرد بسیار ضعیف منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار درخصوص کارکردهای گردشگری آن در مقایسه با سایر مناطق مشابه می‌شویم که می‌توان آن را حاصل انزوای جغرافیایی، توجه کمتر مسئولان کشور به این منطقه، ضعف سرمایه‌گذاری، ضعف زیرساخت‌های اولیه برای جذب سرمایه و گردشگر، محرومیت شدید منطقه و ضعف مدیریتی در آن دانست.

۳۲-۵. منطقه آزاد چابهار و نقش آن در توسعه گردشگری حوزه نفوذ آن

چابهار شرقی‌ترین شهرستان جنوبی کشور و اولین بندر ایرانی واقع در دریای عمان است. در زمینه گردشگری، چابهار از جاذبه‌های گوناگونی نظیر مناطق باستانی، فرهنگ بکر مردم محلی بلوچ، جاذبه‌های طبیعی متنوع از قبیل مناطق ساحلی، کوهستانی و جنگلی، گونه‌های نایاب جانوری و آب و هوای مناسب در فصول مختلف سال برخوردار است.

با وجود این این شهرستان عملاً در صحنه گردشگری داخل و خارج کشور، کمتر شناخته شده است که شاید بتوان علت اصلی این مهجوری را در کنار مسافت طولانی مسافرت به منطقه، عدم وجود زیرساخت‌های مناسب حمل‌ونقل مانند فرودگاه، راه آهن و جاده و در نتیجه گران‌تر تمام شدن هزینه مسافرت، ضعف تبلیغات و بازاریابی گردشگری و ناشناخته ماندن توانایی‌های توریستی منطقه و عدم مدیریت صحیح و یکپارچه گردشگری دانست.

در همین زمینه بررسی‌های میدانی و اسنادی این تحقیق و تجزیه و تحلیل نتایج حاصله، می‌تواند در بررسی و تحلیل دلایل این عدم موفقیت و پیجویی راهکارهای برون‌رفت از این تنگناها و دستیابی به راهبردهای راهگشا، مؤثر باشد.

۳۲-۶. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

آنچه از نتایج به‌دست آمده دریافت می‌شود آن است که از میان سی فاکتور مورد بررسی در مورد میزان تأثیرگذاری منطقه آزاد در توسعه عوامل مؤثر بر گردشگری چابهار، فقط نه عامل به‌عنوان عوامل تأثیرگذار شناسایی شدند و ۲۱ عامل دیگر، عملاً چندان تأثیرگذار نبوده‌اند. عوامل تأثیرگذار عبارتند از:

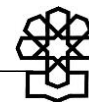
- جشنواره‌های فصلی
- دسترسی به خدمات غذایی و نوشیدنی
- ساختارهای زیربنایی مربوط به تلفن
- امنیت و آرامش
- خدمات جانبی
- برپایی نمایشگاه‌های مختلف
- حمل‌ونقل دریایی
- رستوران و غذاخوری‌ها
- تبلیغات و بازاریابی

همچنین در این مطالعه میزان موفقیت برنامه‌های انجام شده توسط منطقه آزاد چابهار در زمینه «جذب گردشگر داخلی و خارجی»، «همراه کردن سازمان‌ها و مؤسسات مرتبط با گردشگری»، «جلب نظر مردم به برنامه‌های گردشگری» و «تبلیغات و شناساندن قابلیت‌های گردشگری منطقه» مورد بررسی قرار گرفته است که نتایج بیان‌کننده آن است که رضایت کافی در هیچ‌یک از موارد مورد بررسی وجود ندارد.

۳۲-۷. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

علیرغم تمام توجهاتی که به ایجاد مناطق آزاد تجاری در ایران شده است، در طول چند سال فعالیت این مناطق در کشور، سیر پیشرفت فعالیت‌ها و تحقق اهداف، رضایت‌بخش نبوده است. منطقه آزاد چابهار نیز برای رسیدن به اهداف موردنظر که یکی از آنها راهبرد توسعه گردشگری و استفاده از توانمندی‌های بالقوه طبیعی و انسانی منطقه در جهت اشتغال، ارزآوری و توسعه منطقه‌ای بود، عملاً با عدم موفقیت مواجه بوده است. یافته‌های پژوهش حاضر، مهمترین علل این عدم توفیق را در موارد ذیل می‌داند:

- ضعف مدیریتی
- ضعف تبلیغات و بازاریابی
- کمبود زیرساخت‌های ارتباطی منطقه

- عدم مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های گردشگری

یافته‌های حاصل از این پژوهش بیانگر آن است که به‌منظور برون‌رفت از این تگناها و توسعه کارکردهای گردشگری در منطقه، ایجاد زیرساخت‌های مناسب حمل‌ونقل و گردشگری، تحول در نظام مدیریت گردشگری منطقه و جهت‌گیری به‌سوی مدیریتی جامع، واحد و همه‌جانبه‌نگر، برنامه‌ریزی و بازاریابی مناسب در جهت شناساندن قابلیت‌های گردشگری منطقه به مردم داخل و خارج کشور در قالب تبلیغات گسترده، مشارکت و همفکری با مردم در تمامی مراحل برنامه‌ریزی و اجرای برنامه‌های گردشگری می‌تواند راهگشا باشد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۳	گردشگری، آهن‌ربایی جهت جذب سرمایه در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی	-	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۶۸، مرداد ۱۳۹۰: ۶
روش تحقیق: توصیفی			

صنعت گردشگری یا جهانگردی از طریق ترکیب و به‌کارگیری همزمان منابع داخلی و خارجی، منافع اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و فرهنگی زیادی را به همراه دارد. در این ارتباط به سفری موقت و کوتاه اطلاق می‌شود که ضمن آن جهانگرد به منطقه‌ای خارج از محل سکونت و کار خود به‌منظور سیر و سیاحت، سفر می‌کند. از نظر اقتصادی نیز، جهانگردی نشان‌دهنده انتقال قدرت خرید از یک منطقه به منطقه دیگر است و بر این اساس امروزه در بسیاری از کشورها، گردشگری نیروی اصلی بهبود و رشد اقتصادی محسوب می‌شود و با فراهم آوردن فرصتی راهبردی، به اقتصاد محلی تنوع می‌بخشد و موجب اشتغالزایی می‌شود. از این‌رو، گردشگری یک گزینه اولیه در امر توسعه محسوب می‌شود.

از سوی دیگر، ایجاد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی نیز به‌عنوان ابزارهای توسعه اقتصادی مورد توجه قرار گرفته‌اند که می‌توانند موجب جلب سرمایه، انتقال تکنولوژی، آموزش نیروی انسانی، تحصیل مدیریت علمی و ارتباط با بازارهای جهانی شوند.

در این ارتباط، یکی از فعالیت‌هایی که در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی می‌تواند موفق باشد و موجب جذب ارز خارجی و تعامل فرهنگی گردد، گردشگری است. درواقع زیربخش‌های اقتصادی کمی وجود دارند که از چنین انعطاف‌پذیری و قابلیت انطباق با محیطی که در آن عمل می‌کنند، برخوردار باشند و این دلیل ارتباط مبحث گردشگری با موقعیت‌های راهبردی برای توسعه محلی است.

همچنین گردشگری تأثیرات مثبتی در تقویت ارزش‌های بومی منطقه، اثبات ارزش‌های فرهنگی محلی، گشودن جوامع محلی به روی تأثیرات خارجی و توسعه توان بالقوه یک قلمرو می‌گذارد. در این زمینه رشد گردشگری در خلال دهه‌های اخیر قابل توجه بوده است و فرآیند جهانی‌سازی به‌طور

مشخص توسعه این بخش را تحت تأثیر قرار داده و مرزها را به‌عنوان یکی از محدودیت‌های مهم گردشگری، از بین برده است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۴	گردشگری در مناطق آزاد ویژه اقتصادی: ضرورت و راهکارها	-	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۷، اسفند ۱۳۸۸ : ۶
روش تحقیق: توصیفی			

گردشگری مجموعه و منظومه‌ای متشکل از گردشگر، عرضه‌کنندگان خدمات و کالا، دولت و جامعه میزبان می‌باشد که با یکدیگر در تعامل و ارتباط هستند. هدف از گردشگری جلب و جذب گردشگر است.

بنابراین، گردشگری را می‌توان به‌صورت ترکیبی از فعالیت‌ها، خدمات، سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها، ضوابط، معیارها و کالاهایی تعریف کرد که برای تحقق سفر گردشگر ضرورت دارد. صنعت گردشگری علاوه‌بر نقش و تأثیر بسزای آن در ابراز هویت ملی و ایجاد امنیت اجتماعی، موجب ارتقای ابعاد وسیع اقتصادی ازجمله ایجاد فرصت‌های شغلی، درآمدزایی، کاهش فقر و گسترش عدالت اجتماعی و رفاه در جامعه می‌شود و توسعه صنعت گردشگری مقدمه‌ای برای توسعه سرمایه‌گذاری در دیگر بخش‌های اقتصادی است که لازمه آن حضور در زنجیره جهانی گردشگری و نظام‌های بزرگ سامان یافته است.

براساس قانون تشکیل و اداره مناطق آزاد اقتصادی این مناطق به‌منظور پشتیبانی از فعالیت‌های اقتصادی و برقراری ارتباط تجاری بین‌المللی و تحرک در اقتصاد منطقه‌ای و تولید و پردازش کالا، انتقال فناوری، افزایش صادرات غیرنفتی، ایجاد اشتغال مولد و جلب و تشویق سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، صادرات مجدد، عبور خارجی (ترانزیت) و انتقال کالا (ترانشیب) تأسیس شده‌اند و یکی از کارکردهای این مناطق به‌منظور تأمین و تحقق اهداف فوق گردشگری و جذب گردشگر است.

مناطق آزاد ایران دارای مجموعه وسیعی از فرصت‌های گردشگری هستند. آثار تاریخی و جاذبه‌های طبیعی مناطق ازجمله فرصت‌ها و امکاناتی است که اگر درست و به موقع مورد برنامه‌ریزی و بهره‌برداری قرار گیرد می‌تواند به گنجینه‌ای برای کشور و تحقق اهداف مناطق تبدیل شود.

استفاده از مدیران متخصص صنعت گردشگری در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به‌منظور برنامه‌ریزی و ارائه راهکارهای مناسب ضروری به‌نظر می‌رسد. تبلیغات صحیح و اطلاع‌رسانی وسیع نیز از دیگر راهکارهای عملی است که در زمینه جذب گردشگر می‌تواند بسیار مفید واقع شود. ارائه تبلیغات داخلی و خارجی جهت به تصویر کشاندن امکانات و استعدادهای طبیعی و جاذبه‌های متنوع

توریستی و شناخت عمقی فرهنگ‌ها، خرده‌فرهنگ‌ها، تمدن، تاریخ و حیات اجتماعی- اقتصادی مناطق در توسعه صنعت توریسم بسیار مؤثر خواهد بود.

همچنین استفاده از وسایل ارتباط جمعی مانند تلویزیون، رادیو، تلفن، پست و برگزاری کنفرانس‌ها و نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های فرهنگی و هنری و همچنین شرکت در جشنواره‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی بسیار مهم می‌باشند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۵	توسعه گردشگری و مناطق آزاد	دکتر محمدرضا پورجعفر- دکترای معماری و عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس مهندس هادی محمودی‌نژاد- مهندس معماری و کارشناس ارشد شهرسازی دانشگاه تربیت مدرس	ماهنامه راه و ساختمان، شماره ۴۴، شهریور ۱۳۸۶ : ۴۴
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۳۵. تعریف منطقه آزاد

مناطق آزاد را محدوده جغرافیای مشخصی در کشور می‌دانند که مجهز به انواع امکانات برای پردازش صادرات و واردات و یا انبارهای آزاد نگهداری کالا برای ترانزیت یا صادرات مجدد است و هدف اصلی از ایجاد آن دستیابی به شرایط و زمینه‌های مورد نظر در توسعه اقتصادی از قبیل جذب و جلب سرمایه‌های داخلی و خارجی، افزایش تولید و پشتیبانی از آن، نزدیکی بازارهای مصرف و عرضه کالاهای تجاری و صنعتی در بستر بهره‌وری از استعداد و امکانات موجود در منطقه است. تسهیلات ایجاد شده در مناطق آزاد شامل حذف تعرفه‌های گمرکی و سود بازرگانی و حذف مالیات برای تولیدکنندگان، رفع محدودیت‌های صادراتی و ایجاد تسهیلات در ورود و خروج اتباع خارجی است.

۲-۳۵. انواع جاذبه‌های توریستی در مناطق آزاد

۱-۲-۳۵. جاذبه‌های مهیا در مناطق آزاد

جاذبه‌های مهیا عبارت است از عواملی که بهره‌برداری از آنها مستلزم هیچ نوع خرج اضافی برای خود سرمایه نمی‌باشد که از این نوع می‌توان به آب و هوا و مناطق زیبای گردشگری اشاره کرد.

۲-۲-۳۵. جاذبه‌های نامهیا در مناطق آزاد

عناصری که بهره‌گیری از آنها مستلزم سرمایه‌گذاری و تجهیز است. از جمله این موارد می‌توان به آثار تاریخی، موزه‌ها و ... اشاره کرد.

۳۵-۲-۳. جاذبه‌های فرعی و کمکی در مناطق آزاد

جاذبه‌های فرعی معمولاً به صورت غیرمستقیم در جنب جاذبه‌های مهیا هستند. چنانچه مثلاً آب و هوا به عنوان جاذبه‌های مهیا به خودی خود می‌تواند جذب توریست داشته باشد ولی جاذبه‌های فرعی و کمی در کنار جاذبه‌های مهیا خود را عرضه می‌کنند و در عین حال مانع جهانگرد برای وصول به سایر جاذبه‌ها نیستند.

۳۵-۲-۴. جاذبه‌های مذهبی در مناطق آزاد

ایران سرزمینی است که اماکن مذهبی گوناگونی را در خود جای داده است که بسیاری از آنها مورد احترام و تقدس مذاهب و ادیان گوناگون هستند. علاوه بر آن اعیاد و مراسم‌های مذهبی و دینی خاص که در یک اقلیم انجام می‌شود نیز می‌تواند جاذبه توریستی محسوب شود.

۳۵-۲-۵. جاذبه‌های طبیعی در مناطق آزاد

تلاش بشر امروزی برای گریز از محیط‌های شهری آلوده و پناه بردن به دامن طبیعت از جمله دلایلی به شمار می‌رود که می‌تواند در جذب توریسم به مناطق طبیعی مورد ارزیابی قرار گیرد.

۳۵-۲-۶. جاذبه‌های تاریخی در مناطق آزاد

آثار بجا مانده از گذشته همواره مورد توجه جهانگردان است که امکان آشنایی با فرهنگ و تمدن یک کشور یا آگاهی از سابقه تاریخی آن را میسر می‌کند.

۳۵-۲-۷. جاذبه‌های فرهنگی در مناطق آزاد

تنوع قومی و فرهنگی همواره از زیباترین جاذبه‌های صنعت توریسم به شمار می‌روند که به دلیل بهره‌گیری از ویژگی‌های قومی و فرهنگی می‌توانند دارای جذب و پذیرش توریست باشند.

۳۵-۳. ارکان صنعت جهانگردی و توسعه گردشگری در مناطق آزاد

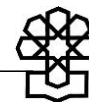
ارکان صنعت گردشگری را می‌توان در چهار گروه تقسیم کرد:

۳۵-۳-۱. منابع طبیعی

شامل آب و هوا، جنگل‌ها و سواحل دریا، حیوانات و جانداران و گلها و گیاهان است. این امر بدیهی است که هر منطقه آزاد تجاری دارای اقلیم و شرایط ویژه‌ای است که نقشی اساسی در توسعه صنعت گردشگری در این مناطق به خود می‌گیرد.

۳۵-۳-۲. عوامل زیربنایی

عوامل زیربنایی شامل شاهراه‌ها، فرودگاه‌ها، خطوط راه‌آهن و هوایی، تسهیلات دریایی و بندری، اتوبوس، هتل، امکان تفریحی و زیارتی است که نقشی اساسی در جذب توریست دارند. این رکن را می‌توان مهمترین رکن در توسعه گردشگری مناطق آزاد دانست و ضروری است از طریق برنامه‌ریزی

کلان و ارزیابی کیفی زیربناهای موجود، اقدامات بهبود و بهسازی در راستای افزایش کیفیت و تسهیل در خدمات‌رسانی و جذب گردشگر انجام شود.

۳-۳-۳۵. تجهیزات حمل‌ونقلی

شامل کشتی، قطار، هواپیما، اتوبوس، وسایل نقلیه موتوری و غیرموتوری می‌شود که اسباب حرکت را فراهم آورده و از مهمترین مؤلفه‌ها در صنعت توریسم است.

۳-۳-۳۶. منابع فرهنگی و روحیه مهمان‌نوازی

منابع فرهنگی هر منطقه شامل ادبیات، تاریخ، موسیقی، هنرهای نمایشی و ... می‌شود. منابع فرهنگی نیز در مناطق آزاد به‌علت نوع فرهنگ جاری بر این مناطق در میزان جذب و نگهداشت گردشگران تأثیر فراوانی دارد.

پیوست ز - مناطق آزاد در قوانین برنامه

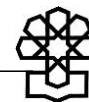
شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۶	برنامه پنجم و خلأ زیرساخت‌ها در مناطق آزاد کشور	عبدالرسول خلیلی	ماهنامه مهندسی زیرساخت‌ها، شماره ۱۰، شهریور ۱۳۸۸: ۶۵
روش تحقیق: توصیفی			

در لایحه برنامه پنجم توسعه دولت موظف به تعیین تکلیف تأمین زیرساخت‌ها در مناطق آزاد شده است. به عبارت دیگر باید در دوران این برنامه بودجه مورد نیاز مناطق آزاد تخصیص و زمینه مشارکت سرمایه‌گذاران براساس روش‌های مناسب تأمین مالی به صورت فاینانس و BOT فراهم گردد.

۱-۳۶. نکات قابل توجه در تأمین و تکمیل زیرساخت‌ها در مناطق آزاد

- اهمیت جذب سرمایه‌گذاری خارجی برای تأمین و تکمیل زیرساخت‌ها بدون توجه به آنکه دولت وظیفه‌ای برای تأمین بودجه و تخصیص اعتبار دولتی برای زیرساخت‌ها برای خود متصور باشد. این درحالی است که یکی از مناسب‌ترین روش‌های توسعه زیرساخت‌ها جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی است. در این راستا میزان جذب سرمایه باید شاخص انتخاب مدیران عامل و دیگر اعضای هیئت مدیره باشد. لازم به ذکر است که باید ملاحظات کلیدی حضور سرمایه‌گذار مورد توجه قرار گیرد که عبارتند از:

- ثبات سیاسی و امنیت اقتصادی
- تسهیلات حمل‌ونقل و ارتباطی خوب
- منابع مطمئن آب، برق و انرژی
- دسترسی به بازار مصرف
- خدمات حمایتی اصلی نظیر بانکداری و فورواردینگ
- نیروی کار ارزان
- محیط شهری توسعه‌یافته و صنعت پیشرفته در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی
- سازماندهی مناسب که اولاً با تقاضای سرمایه‌گذاران برخوردی مناسب و سریع داشته باشد و ثانیاً زمانی که تقاضای آن پذیرفته شد، در مرحله تأسیس و راه‌اندازی با آنها همکاری لازم را داشته باشد.
- تکمیل و احداث زیرساخت‌ها از طریق دولت که حداقل به ده‌ها میلیارد دلار سرمایه نیاز دارد که با افزایش بودجه‌های قطره‌ای، مشکلی از مناطق آزاد و ویژه را متناسب با اهداف بلند بالای آنها حل نمی‌کند.

۳۶-۲. برنامه پنجم و انقلاب صنعتی در مناطق آزاد

به نظر می‌رسد قانونگذار باید نسبت به معافیت حقوق ورودی مواد اولیه و قطعات مواد اولیه و قطعات داخلی و خارجی به کار رفته در کالاهای ساخته شده تولیدی توأمان اقدام کند. به طوری که واردات کالاهای تولیدی از مناطق آزاد به داخل کشور و یا صادرات آن به خارج از کشور با کمترین تشریفات انجام می‌شود. فرآیند فعلی در بند «ج» ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم توسعه، صرفاً کالاهای تولیدی یا پردازش شده در مناطق آزاد را هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن مجاز و تولید داخلی محسوب کرده که از پرداخت حقوق ورودی معاف است.

در تبصره بند «ج» همین ماده، مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای خارجی به کار رفته در تولید مشروط به پرداخت حقوق ورودی شده و آن موقع در حمل مواد اولیه و کالاهای داخلی محسوب می‌شود و همین مانع رشد تولید و تقویت صنعت در مناطق آزاد در طی این دو دهه شده است و قانون ارزش افزوده محصولات تولیدی مناطق آزاد را از سودمندی ساقط کرده است.

این تبصره علاوه بر همه سخت‌گیری‌هایی است که گمرک به عنوان چشم اسفندپار الو مناطق آزاد در کشور برای رشد تولید و تجارت عمل می‌کند و موضوع کابوتاژ را حسب ماده (۲۳۴) آیین‌نامه قانون امور گمرکی رونق می‌بخشد که در تدوین و تصویب قانون جدید امور گمرکی باید به رفع آن توجه اساسی شود.

کالای کابوتاژ حسب ماده (۲۳۶) آیین‌نامه قانون امور گمرکی از پرداخت حقوق ورودی در موقع ورود مجدد معاف است به گونه‌ای که کالاهای خارجی معمولاً پس از ورود به داخل کشور تحت عنوان کالای داخلی به مناطق آزاد قلمداد می‌شوند. در حالی که تولیدکنندگان در منطقه آزاد در صورتی که بتوانند با تأسیس کارگاه یا کارخانه و تجهیز خط تولید به ایجاد اشتغال و رشد تولید منجر شوند کافی است و همین هدف اصلی مناطق آزاد کشور را تأمین می‌کند.

۳۶-۳. جمع‌بندی

امروزه تشویق صادرات به عنوان یک استراتژی اقتصادی جایگزین استراتژی جانشینی واردات است. در حال حاضر آن گروه از کشورهای در حال توسعه که از این استراتژی در روند توسعه صنعتی خود استفاده می‌کنند از نرخ رشد اقتصادی بالاتری نسبت به سایر کشورها برخوردار هستند. این استراتژی متکی به قبول ریسک بیشتر در مراحل اولیه توسعه اقتصادی است. موقعیت این استراتژی در گروه فراوانی تعدادی از عوامل تولید است که امکان تولید و توزیع کالا با هزینه کمتر را به وجود می‌آورد.

باید توجه داشت که علاوه بر شرایط سیاسی لازم، وجود نیروی کار ماهر و ارزان و تسهیلات زیرساختی مانند شبکه راه‌ها، اسکله، آب، برق و دیگر منابع انرژی و غیره ضروری است. بدین منظور

ابتدا دولت‌ها با سرمایه‌گذاری‌های اجتماعی مانند جاده‌سازی، ارتباطات، آموزش و غیره مقدمات شروع استراتژی مذکور را فراهم کنند. آن دسته از کشورهایی که از استراتژی تشویق صادرات در توسعه اقتصادی خود استفاده کرده‌اند، جریان انتقال مواد اولیه و تأمین مواد غذایی ارزان قیمت را تضمین می‌کنند. اعمال سیاست آزادسازی، یکی از خصیصه‌های اصلی این استراتژی توسعه است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد تمام کشورهایی که از این استراتژی در توسعه اقتصادی خود استفاده کرده‌اند، به شدت بر حرکات نیروی کار نظارت دارند زیرا افزایش دستمزد به معنی از دست رفتن مزیت در تولید است. حداقل دستمزد نیروی کار در چین و هندوستان که استراتژی تشویق صادرات را دنبال می‌کنند در همین راستاست.

لازم به توجه است که اگر قرار باشد کالاهای تولیدی در داخل کشور مصرف شوند، یعنی همان سیاستی که تحت عنوان ارزش افزوده محصولات تولیدی در مناطق آزاد، به کشور وارد و مصرف می‌شود، استراتژی تشویق صادرات به راهبرد جایگزینی واردات تبدیل خواهد شد و این نگران کننده است.

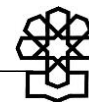
شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۷	جایگاه مناطق آزاد در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایران	دکتر غلامرضا لطیفی - استادیار دانشگاه علامه طباطبایی مهرناز امین آقایی - کارشناس ارشد رشته برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی	فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳۶، زمستان ۱۳۸۵ : ۷۷
روش تحقیق: توصیفی			

۳۷-۱. تعریف منطقه آزاد

منطقه آزاد تجاری، قلمرو معینی است که غالباً در محدوده داخل یک بندر و یا در مجاورت آن قرار گرفته و در آن، تجارت آزاد با سایر نقاط جهان مجاز شمرده می‌شود؛ به گونه‌ای که کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی از این مناطق صادر، یا به آنها وارد کرد. در مورد واردات کالا به این مناطق، امکان ذخیره، بسته‌بندی و صدور مجدد این کالاها وجود دارد. کالاهایی که از مناطق آزاد تجاری به کشور میزبان وارد می‌شوند، ملزم به پرداخت حقوق و عوارض گمرکی کشور میزبان هستند.

۳۷-۲. ویژگی‌های مناطق آزاد

- تأمین مواد خام و کالاهای واسطه‌ای
- صدور تولیدات داخلی بدون پرداخت مالیات بر صادرات یا عوارض فروش
- ارائه یارانه به صادرکنندگان در صورت حمایت از صنایع داخلی
- وجود مدیریت مستقل در مناطق آزاد تجاری

۳-۳۷. مبانی نظری

مناطق آزاد در دنیا، ابتدا مورد توجه کشورهای سوسیالیستی که دارای اقتصاد بسته بودند، قرار گرفت. در واقع، هدف پایه‌گذاران مناطق آزاد در دنیا، ایجاد تجربه تئوری اقتصاد آزاد در بخش‌هایی از کشور بود که پتانسیل‌های پیشرفت در آنها دیده می‌شد. در ایران هم مناطق آزاد تجاری، به تبعیت از ایده نظریه‌پردازان اقتصاد دولتی شکل گرفت، تا گریزی از اقتصاد بسته دولتی باشد. صحبت از تجارت مناطق آزاد و در نظر گرفتن آن به‌عنوان یکی از بنیان‌های اقتصادی کشور، بدون لحاظ کردن اصول رقابت و بازار آزاد، ناممکن است. در حقیقت، مناطق آزاد تجاری در معنای عام خود عموماً براساس مفهوم تجارت آزاد شکل گرفته‌اند.

از لحاظ نظری، تجارت آزاد مخالف تمامی محدودیت‌های تجاری است. در عصر حاضر، هیچ جامعه‌ای به‌طور کامل و ۱۰۰ درصد به‌صورت اقتصاد آزاد اداره نمی‌شود. اقتصاددانان مدافع نظام بازار نیز هیچ‌گاه از جامعه بدون حضور دولت سخن نگفته‌اند. حتی اقتصاددانان کلاسیک و در رأس آنان آدام اسمیت، دخالت دولت را در موارد مشخص انکار نکرده‌اند، بلکه دولت را از دخالت مستقیم در امور اقتصادی و تجاری بر حذر داشته‌اند.

مناطق آزاد ایران نیز در فضایی به‌وجود آمدند که بیش از ۸۰ درصد اقتصاد، دولتی بود. به همین دلیل، مناطق آزاد ایران، به شکل مولودی غریبه در این میان خودنمایی می‌کرد که سال‌ها بعد از تولد، هنوز اجماع نظری در زمینه ماهیت و کارکردهای آن وجود نداشت.

امروزه مناطق آزاد تجاری، محور پیشرفت سایر مناطق پیرامونی به‌شمار می‌روند. نخستین دیدگاه در زمینه الگوهای هسته-پیرامون را میردال و هیرشمن مطرح کردند. اما این فریدمن بود که به آن برجستگی بخشید. در تحلیل میردال، یک منطقه با یک تلنگر رشد، مثل کشف مواد معدنی یا کشت یک محصول غذایی صادراتی، شروع به رشد می‌کند. فریدمن دامنه عوامل مرتبط با موضوع را از حوزه اقتصاد فراتر می‌برد. وی در مدل هسته-پیرامون خود، مناطق عقب‌مانده را چونان پیرامونی تلقی می‌کند که در رابطه استعماری با هسته قرار دارند. اما دوگانگی فضایی ایجاد شده، با گذشت زمان تقویت می‌شود. الگوی فریدمن، عدم توازن‌های ناشی از قدرت سیاسی و اقتصادی و عدم تقارن میان مناطق را به‌لحاظ سرعت دگرگونی فرهنگی نیز دربر می‌گیرد. اما شکاف میان این مناطق به تأسی از الگوهای انتشار نوآوری، سرمایه‌گذاری، تخصیص منابع توسط دولت و مهاجرت، تحت تأثیر قرار گرفته و اندک‌اندک، کم می‌شوند و در نهایت از بین می‌رود. اما مسئله اصلی این است که این پویش، با مداخله سیاستگذاری فعال در قالب سیاست‌های توسعه منطقه‌ای امکانپذیر است.

منطق توسعه منطقه‌ای را می‌توان بدین‌گونه تعبیر کرد که: انباشت سرمایه، منابع جدید، رشد نیروی کار و پیشرفت فناوری، عوامل اصلی رشد اقتصادی در منطقه است. برای انباشت سرمایه باید بخشی از درآمدهای موجود پس‌انداز شود تا با سرمایه‌گذاری (خواه تولیدی و خواه زیربنایی)، موجبات

جذب نیروی کار جدید و به‌کارگیری فناوری جدید (اغلب با بهره‌وری بیش‌تر) فراهم گردد. با توجه به رشد بالای نیروی کار در کشورهای درحال توسعه، محدودیت اصلی در برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، همان سرمایه است؛ آن هم سرمایه‌ای که قسمت قابل توجهی از آن قابلیت تبدیل شدن به ارز خارجی را برای انتقال فناوری خارجی داشته باشد.

مسئله دیگری که کشورهای درحال توسعه در روند برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای با آن روبرو هستند، فشار سیاسی است که منابع عمومی را به نفع منطقه‌ای خاص یا گروهی از مناطق، جذب می‌کند. بنابراین، برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای باید با استفاده از سیاست‌های برون‌نگر، در راستای تحقق عناصر نوینی برای رشد اقتصادی منطقه گام بردارد و با تزریق منابع خارجی، امکان افزایش بهره‌وری و در پی آن، رشد مستمر تولیدات و سپس سرمایه‌گذاری را فراهم آورد. با تکرار این چرخه، در نهایت امکان استفاده بهینه و کامل از امکانات منطقه، میسر و توسعه اقتصادی، پدیدار می‌شود.

ازسوی دیگر، یکی از عمده‌ترین ارکان ایجاد مناطق آزاد تجاری، جذب سرمایه‌گذاری خارجی توسط این مناطق است. در این ارتباط دیدگاه استیگلیتز در بیان تعامل اهمیت سرمایه‌گذاری خارجی قابل تأمل است. استیگلیتز در کتاب «جهانی‌سازی و مسائل آن» با تأکید بر سرمایه‌گذاری خارجی معتقد است که اقتصاد کلان باید فضایی برای جذب سرمایه و ازجمله سرمایه خارجی به‌وجود آورد. این سرمایه‌گذاری می‌توان به‌وسیله دادوستد خارجی، دانش فنی و دسترسی به بازارهای خارجی، امکان اشتغال جدید را فراهم آورد.

شرکت‌های خارجی، همچنین به منابع مالی دسترسی دارند که برای کشورهای درحال توسعه که دارای مؤسسات مالی ضعیفی هستند، اهمیت زیادی دارد. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، در بسیاری از موفق‌ترین نمونه‌های توسعه، مثل سنگاپور و مالزی و حتی چین، نقش مهم داشته است.

۴-۳۷. بررسی مناطق آزاد تجاری در نظام برنامه‌ریزی ایران

پس از پیروزی انقلاب، سازماندهی تشکیلات برای انجام فعالیت‌های مناطق آزاد تجاری-صنعتی، با بهره‌گیری از امکانات و تأسیسات جزیره کیش شروع شد. شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۸۵، مصوبه‌ای مبنی بر واگذاری سازمان عمران کیش به وزارت ارشاد و متعاقب آن، اعلام جزیره کیش به‌عنوان منطقه آزاد صادر کرد.

به‌علت شرایط ناشی از جنگ تحمیلی، امتیازات و تسهیلاتی مغایر با اصول قوانین مناطق آزاد تجاری نظیر اجازه ورود کالاهای خاص، برقراری معافیت‌های گمرکی، برقراری عوارض، گرایش به فعالیت‌های بازرگانی و واردات کالا برای تأمین کالاهای مورد نیاز کشور در دوران جنگ، برای منطقه آزاد کیش در نظر گرفته شد. اتخاذ چنین تصمیمی سبب دور شدن منطقه از اهداف خود شد و این گرایش تا به امروز برای تمام مناطق آزاد تجاری ایران، وجه غالب را پیدا کرده است.

در سیاست‌های کلی برنامه اول توسعه کشور، گرایش به توسعه مناطق آزاد تجاری به چشم می‌خورد و ضرورت ایجاد قوانین جامع برای این مناطق در راستای از بین بردن موانع و ایجاد تسهیلات لازم برای مناطق آزاد کشور مورد تأیید قرار می‌گیرد. با توجه به این اولویت‌ها در دوره برنامه اول توسعه در سال ۱۳۶۹، جزیره قشم به‌عنوان منطقه آزاد تجاری- صنعتی مورد بهره‌برداری قرار گرفت. قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران در سال ۱۳۷۲ به تصویب رسید. اهداف مناطق آزاد در این قانون به این شرح بیان شده است: «انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی.

در سیاست‌های کلی برنامه دوم توسعه، همچنان تأکید بر توسعه و گسترش مناطق آزاد تجاری کشور به چشم می‌خورد. هدف از این تصمیم، تلاش در راستای کاهش وابستگی اقتصاد کشور به درآمدهای حاصل از نفت و توسعه بیش از پیش صادرات غیرنفتی از طریق ایجاد و توسعه مناطق آزاد تجاری ایران عنوان شده است. ضمناً یکی از محورهای هدف این برنامه، توسعه توریسم بود. این درحالی است که به دلیل ضعف امکانات زیربنایی نظیر آب و فاضلاب، امکانات ارتباطی و ... در مناطق آزاد موجود در آن تاریخ، امکان بهره‌برداری کامل از این مناطق امکانپذیر نبوده است.

در سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه کشور، دولت کم‌کم تصمیم به واگذاری فعالیت‌های این مناطق به بخش خصوصی و کنار رفتن از بازار این مناطق گرفت. جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، در اولویت‌های این برنامه قرار گرفت، به‌طوری که تعداد نیروی انسانی شاغل در بخش دولتی در این مناطق از ۱۵۱۴ نفر در سال ۱۳۸۰ به ۴۹۳ نفر در سال ۱۳۸۳ کاهش پیدا کرد. اما در این دوره تحول مثبتی در جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی در این مناطق صورت نگرفت. از این رو از بین بردن موانع سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در این مناطق مورد بررسی قرار گرفته که نتیجه آن در برنامه چهارم توسعه نشان داده شده است.

در سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه کشور، بازنگری و اصلاح قانون امور گمرکی و قانون مناطق آزاد تجاری و صنعتی مورد تأکید قرار گرفت. در این دوره در راستای کاهش واردات کالاهای ساخته شده در مناطق آزاد در هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش‌افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن، مجاز و تولید داخلی محسوب شده و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهد بود.

اما در این دوره به‌رغم تأکیدهای صورت گرفته بر عدم توسعه فضایی مناطق آزاد کشور، مغایر با سیاست‌های کلی این دوره، همچنان مناطق آزاد کشور رو به گسترش نهاد و مجوز ایجاد چندین منطقه آزاد در شمال و جنوب کشور صادر شد.

۵-۳۷. اثربخشی برنامه‌ریزی مناطق آزاد تجاری بر برخی فاکتورهای مهم در این مناطق

۱-۵-۳۷. سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد

براساس اطلاعات آماری ارائه شده در مطالعه مورد بررسی، کیش در جذب سرمایه‌گذاری خارجی در سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۷۷ کمترین میزان موفقیت را داشته و در مقابل قشم موفقیت بیشتری داشته است. این روند در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ معکوس شده است. دلیل این امر، رقابت برنامه‌ریزان اقتصادی قشم و کیش برای افزایش جذب مسافران داخلی و خارجی بوده است.

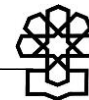
نکته قابل توجه دیگر در این ارتباط این است که با رشد سرمایه‌گذاری‌های دولت در راستای افزایش امکانات زیربنایی منطقه، رشد قابل توجهی در افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی مشاهده می‌شود.

نکته مهم در سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام شده در مناطق آزاد تجاری آن است که میزان بسیار کمی از مجموع سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام شده در مناطق آزاد، سهم بخش صنعتی و تولیدی بوده است و سرمایه‌گذاران خارجی بیشتر ترجیح می‌دهند در بخش‌های خدماتی و تجاری سرمایه‌گذاری کنند. یکی از عمده دلایل این مسئله، عدم وجود تضمین مناسب برای سرمایه‌گذاران خارجی در منطقه و عدم وجود قوانین کافی و جامع برای بیمه سرمایه این افراد است، به‌طوری که امکان استفاده از بیمه‌های خارجی در سال‌های اولیه تأسیس این مناطق وجود نداشته و در نهایت نیز بالغ بیمه به‌دلیل ضعف‌های سیاسی ایران در منطقه بسیار بالاست.

۲-۵-۳۷. سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد

میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۷۷ برابر ۱۲۳۷۵ میلیارد ریال است که از این میزان کیش بیشترین سهم را در جذب سرمایه به‌خود اختصاص داده است. طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به ۲۵۳۵۶ میلیارد ریال افزایش یافته است که از این میزان باز هم کیش بیشترین سهم را داشته و منطقه آزاد قشم رکود قابل توجهی را تجربه کرده است. دلیل استقبال بیشتر سرمایه‌گذاران داخلی در سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد کیش نسبت به سایر مناطق را می‌توان قابلیت منطقه آزاد کیش در جذب توریست دانست.

در هر سه منطقه آزاد در تمام سال‌های فعالیت این مناطق، میزان سرمایه‌گذاری در بخش تولید بسیار پایین بوده است، به‌طوری که سرمایه‌گذاران داخلی نیز ترجیح می‌دهند بیشتر در امور تجاری و خدماتی فعالیت داشته باشند. نکته‌ای که در اینجا باید مورد توجه قرار گیرد، مسئله دور شدن مناطق آزاد از هدف اصلی ایجاد این مناطق، یعنی افزایش میزان صادرات کالا است، به‌طوری که بیشترین سرمایه‌گذاری داخلی در راستای واردات کالا و فروش آن در بازارهای داخلی بوده است.

منطقه چابهار در مجموع نسبت به سایر مناطق آزاد کشور در جذب سرمایه‌گذاری داخلی، ناموفق‌ترین منطقه به‌شمار می‌رود. دلیل این امر شاید محرومیت این منطقه و کمبود تأسیسات زیربنایی باشد. یکی دیگر از دلایل این امر را می‌توان قانونی دانست که در سال ۱۳۷۴ در مورد این منطقه صادر شد. براساس این قانون، سهم گمرک تنها در مورد کالاهای صنعتی و مواد اولیه در این منطقه دریافت نمی‌شد و کالاهای ساخته شده، مشمول پرداخت هزینه گمرکی می‌شدند.

۳-۵-۳۷. تعداد گردشگران داخلی و خارجی

گردشگران خارجی و داخلی در منطقه آزاد کیش نسبت به منطقه آزاد قشم و چابهار از میزان بیشتری برخوردار است. دلیل این امر را می‌توان قدمت این منطقه و امکانات تفریحی و گردشگری بیشتر آن دانست. البته سرعت روند جذب گردشگر در کیش نیز به دلیل رشد تعداد و امکانات مناطق آزاد در خاورمیانه و امکان مسافرت‌های داخلی به امارات و کشورهای عربی یا ترکیه کاهش یافته است.

باید توجه داشت که گردشگران خارجی نیز نظیر سرمایه‌گذاران خارجی، طالب شرایط مورد انتظار خود در مناطق آزاد هستند. مکان نسبتاً ارزان با توجه به امکانات مکان مورد نظر، نقاط دیدنی، تسهیلات سیاحتی و تفریحی در مقیاس گسترده و امکان خرید کالاهای مصرفی با کیفیت و قیمت مناسب از جمله این انتظارات به‌شمار می‌رود.

ازسوی دیگر محدودیت‌های مذهبی موجود در مناطق آزاد از دیگر مسائلی است که جذب توریست‌های خارجی را با مشکل مواجه کرده و گردشگران داخلی را نیز به سمت کشورهای عربی و ترکیه سوق داده است.

۴-۵-۳۷. واردات کالا به مناطق آزاد تجاری-صنعتی

در میان سه منطقه آزاد تجاری ایران قشم مقدار بیشتری از واردات کالا را به‌خود اختصاص داده است. موقعیت استراتژیک منطقه آزاد قشم با داشتن ساحل مناسب برای اسکله‌های بزرگ، وجود ذخایر گاز و انرژی و وجود اسکله‌های بسیار با ظرفیتی بیشتر از اسکله‌های سایر مناطق آزاد تجاری ایران دلیل این مسئله است.

۵-۵-۳۷. صادرات کالا از مناطق آزاد تجاری-صنعتی

میزان صادرات از مناطق آزاد تجاری گرچه روند رو به رشدی داشته است، اما ساختار درآمدی سازمان‌های مناطق آزاد تجاری به خوبی از وابستگی سازمان‌های مذکور به واردات کالاهای مسافری از منطقه آزاد به سرزمین اصلی حکایت دارد و به همین دلیل مناطق آزاد کشور به ظاهر از عمده‌ترین اهداف خود که پردازش صادرات و جذب سرمایه و فناوری خارجی است، بازمانده است. علت عمده این مسئله عدم تقبل احداث زیربناها توسط دولت است.

۳۷-۶. چالش‌ها و تنگناهای موجود در مقابل مناطق آزاد تجاری ایران

- عدم وجود امکانات نرم‌افزاری (قوانین و مقررات) و سخت‌افزاری (زیربنها و تأسیسات) مناسب در این مناطق. این درحالی است که روند رو به گسترش مناطق آزاد موجب شده حجم بالایی از بودجه دولت به ایجاد مناطق آزاد جدید اختصاص یابد.
- اهداف در نظر گرفته شده برای مناطق آزاد در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران، بسیار بلندپروازانه و متنوع در نظر گرفته شده است.
- افزایش هزینه‌های جاری در مناطق آزاد تجاری موجب می‌شود بخشی از هزینه‌هایی که می‌تواند صرف خدمات عمرانی و زیربناهای لازم برای این مناطق شود، به مصرف هزینه‌های پرسنلی برسد.
- عدم وجود شرایط لازم برای جلب سرمایه‌گذاری خارجی از دیگر دلایلی است که مانع تحقق اهداف مناطق آزاد تجاری در کشور شده است.
- وجود محدودیت‌های مذهبی و نبود امکانات تفریحی مناسب برای گردشگران خارجی.
- برخلاف فراهم نمودن آزادی عمل بالقوه در قبال قانون برای مناطق آزاد، ضرورت تنظیم آیین‌نامه‌های مختلف برای تعیین اداره امور آنها توسط هیئت وزیران، در مجموع نوعی چارچوب اجرایی پیچیده برای مناطق آزاد به وجود می‌آورد. به عنوان مثال بیش از ۳۰ مورد تصویب‌نامه در زمینه‌های اجرایی مختلف نظیر مقررات مربوط به ورود و اقامت اتباع خارجی، سرمایه‌گذاری، اشتغال و بیمه اجتماعی، دستمزد کارکنان، تعیین میزان عوارض، مقررات امنیتی و انتظامی، راهنمایی و رانندگی که به تنهایی آیین‌نامه آن بالغ بر ۱۹۰ ماده می‌شود، تصویب شده است، لکن در بعضی موارد نظیر مقررات پولی، ارزی و بانکداری، تضمین حقوق صاحبان سرمایه‌های خارجی در مقابل سلب مالکیت که یکی از زمینه‌های اصلی تأمین شرایط امنیت سرمایه است و نیز استفاده از خدمات شرکت‌های بیمه خارجی، از جمله مسائل اساسی هستند که هنوز لاینحل باقی مانده است.

۳۷-۷. راهبردهای توسعه مناطق آزاد تجاری در ایران

- ایجاد دید آرمانی مشترک نسبت به جایگاه مناطق آزاد در میان مدیران سطح کلان کشور
- کوچک‌سازی مناطق آزاد
- مدیریت فعال و پویا با درک صحیح و به موقع از واقعیت‌ها و تحولات اقتصادی جهان

۳۷-۸. جمع‌بندی

بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد مناطق آزاد کشور در اماکن ساحلی ایران تأسیس شده است و با توجه به اینکه این نقاط از محروم‌ترین نقاط ایران هستند ضروری است اقدامات مکفی در زمینه ایجاد زیربناهای لازم در آنها صورت گیرد. در بیشتر کشورهای دارای مناطق آزاد تجاری موفق، دولت ابتدا

زیربناهای لازم برای فعالیت مناطق آزاد تجاری را فراهم می‌آورد و سپس از درآمد حاصل از صادرات و پردازش کالا در این مناطق، بودجه مصرفی را جبران می‌کند. در صورتی که در ایران مناطق آزاد تجاری باید هزینه لازم برای امور عمرانی و زیربنایی را از صادرات کالا و فعالیت در مناطق آزاد تجاری تأمین کنند.

ازسوی دیگر تنش‌های سیاسی ایران در منطقه و فضای بین‌المللی سبب شده است تا سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی تمایلی برای سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد ایران از خود نشان ندهند و ایران سهمی در رقابت با مناطق آزاد کشورهای همجوار نداشته باشد. به‌علاوه محدودیت‌های فرهنگی و مذهبی نیز از دیگر موانع جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی است.

ایجاد مناطق آزاد در یک کشور نمی‌تواند امری جدا از اقتصاد ملی باشد، بلکه مناطق آزاد باید وسیله‌ای برای توسعه صنعتی و بخشی از برنامه‌ریزی کلان برای توسعه اقتصادی- اجتماعی شمرده شوند. ایجاد زیربناهای لازم در مناطق آزاد تجاری، در نظر گرفتن مدیریت پویا و به کارگرفتن فناوری‌های نوین، رفع محدودیت‌های قانونی جذب سرمایه‌گذاری، تجمیع امکانات لازم برای جذب گردشگران داخلی و خارجی، بدون درک کامل جایگاه مناطق آزاد در اقتصاد کشور ممکن نیست.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۸	مناطق آزاد در برنامه چهارم: هنوز آرزوها در برنامه‌ها گنجانده و یا تکرار می‌شوند	-	ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۸۳، دی ۱۳۸۴: ۲۸
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۳۸. مناطق آزاد در برنامه‌های اول تا سوم توسعه

انتظارات و اهداف تشکیل مناطق آزاد سه‌گانه کشور در اسناد و برنامه‌های رسمی دولت، شفاف و مشخص نیست. به‌طوری که در برنامه‌های اول تا سوم توسعه جایگاه تعریف شده‌ای برای مناطق آزاد وجود نداشت و حتی مواد قانونی سه برنامه اول توسعه کشور، محدود به اجازه تأسیس منطقه آزاد و استفاده مؤثر از آنها برای توسعه صادرات و صادرات مجدد شده است. تنها در راهکارهای اجرایی پیوست برنامه سوم توسعه، ۴ بند به تعیین فعالیت‌های غالب در هریک از مناطق آزاد و نکاتی در مورد نحوه مدیریت این مناطق اختصاص یافته است.

۲-۳۸. مناطق آزاد در قانون برنامه چهارم توسعه

در متن قانون برنامه چهارم توسعه، عبارت مناطق آزاد دقیقاً ۲۰ بار تکرار شده و در بندها و تبصره‌هایی توضیحاتی در این مورد آمده است. در ماده (۳۳) قانون برنامه چهارم آمده است: «به‌منظور نوسازی و روان‌سازی تجارت و افزایش سهم کشور در تجارت بین‌الملل و همچنین رونق بخشیدن به

تجارت خارجی و هم‌پیوندی فعال با اقتصاد جهانی، دولت مکلف است تا برخی قوانین رسمی کشور از جمله قانون صادرات و واردات، قانون امور گمرکی به‌ویژه قانون مناطق آزاد تجاری و صنعتی را بازنگری و اصلاح کند».

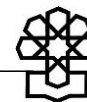
براساس ماده (۳۵)، دولت ملزم به اعمال مدیریت واحد و ایجاد رشد اقتصادی مناسب در مناطق آزاد است. بدین ترتیب، مدیریت سازمان‌های مناطق آزاد به نمایندگی از طرف دولت، بالاترین مقام اجرایی منطقه محسوب شده و کلیه دستگاه‌های اجرایی مستقر در مناطق آزاد به‌استثنای دستگاه‌های نهادی دفاعی و امنیتی، مکلف هستند نسبت به اصلاح و رفع مغایرت‌های مقرراتی خود با مقررات مناطق آزاد اقدام کنند.

همچنین وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، مؤسسه‌ها و شرکت‌های دولتی و وابسته به دولت در حیطه وظایف قانونی ضمن هماهنگی با سازمان‌های مناطق آزاد، باید خدماتی از قبیل برق، آب، مخابرات، سوخت و سایر خدمات را با نرخ‌های مصوب جاری در همان منطقه جغرافیایی از کشور، به مناطق آزاد ارائه کنند. طبق این ماده کالاهای تولید یا پردازش شده در مناطق آزاد هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به‌کار رفته در آن، مجاز و تولید داخلی محسوب شده و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهند بود. بند «د» این ماده به حقوق، عوارض و هزینه‌های بندری مربوط است که طبق قوانین جاری، از کشتی‌ها و شناورها بابت خدمات بندری دریافت می‌شود. براساس بندهای «ه» و «ر» این ماده، محدوده آبی مناطق آزاد از امتیازات قانونی چگونگی اداره مناطق آزاد برخوردار بوده و مبادلات کالا میان مناطق آزاد و خارج از کشور و نیز با سایر مناطق آزاد از کلیه حقوق، عوارض و مالیات معاف است.

ازسوی دیگر، گسترش ارتباطات علمی و ایجاد دانشگاه‌های خارجی در مناطق آزاد، می‌تواند به توسعه علمی، تحقیقاتی و بهداشتی این مناطق انجامیده و حتی سطح علمی دانشگاه‌های داخلی را نیز ارتقا دهد. این اهداف در بند «ز» ماده (۳۵) تصریح شده است.

براساس ماده (۴۷) به‌منظور ایجاد و توسعه شرکت‌های دانش‌بنیان و تقویت همکاری‌های بین‌المللی، اجازه داده شده است واحدهای پژوهشی و فناوری و مهندسی مستقر در پارک‌های علم و فناوری به سهولت وارد مناطق آزاد شوند. این امر، آثار قابل توجهی بر گسترش علم و فناوری در این مناطق داشته و زمینه‌های ایجاد پایلوت علم و فناوری در این مناطق به‌خصوص منطقه آزاد کیش را مهیا می‌کند.

در نهایت ماده (۷۵) برنامه چهارم توسعه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور را مکلف نموده است با همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی به‌منظور بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های سرزمین در راستای ارتقای نقش بین‌المللی کشور، راهبردها و اولویت‌هایی را ارائه دهد که بهره‌گیری مناسب از توانمندی‌های عرصه‌های مختلف سرزمین، برای توسعه علم و تعامل فعال با اقتصاد جهانی از آن جمله است.

پیوست ح - قوانین مرتبط با مناطق آزاد

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۳۹	سیر تحولات قانون ارزش افزوده مناطق آزاد	علی اسلام‌نیا	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۲۱۷، اسفند ۱۳۸۹ و فروردین ۱۳۹۰ : ۲۸
روش تحقیق: توصیفی			

در این مطالعه به منظور بررسی سیر تحولات قانون ارزش افزوده مناطق آزاد به مواد (۱۵) و (۱۶) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد اشاره شده است.

۱-۳۹. مواد مرتبط با ارزش افزوده در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد

- ماده (۱۵): واردات کالاهای تولید شده در منطقه آزاد به سایر نقاط کشور، تا حد ارزش افزوده در آن منطقه با تصویب هیئت وزیران از پرداخت تمام یا قسمتی از حقوق گمرکی و سود بازرگانی معاف است.

- ماده (۱۶): ورود کالاهایی که تمام یا بخشی از مواد اولیه آن از داخل کشور تأمین و در منطقه آزاد تولید می شود از تمام یا بخشی از حقوق گمرکی یا سود بازرگانی مربوط به مواد اولیه داخلی معاف خواهد بود.

هیئت وزیران به منظور تبیین جزئیات روش اجرایی این مواد تصویب نامه ای مصوب کرد، بر این اساس، واردات درصدی از کالاهای تولید شده در مناطق آزاد تجاری- صنعتی به داخل کشور، معادل نسبتی از مجموع ارزش افزوده و مواد و قطعات داخلی به کار رفته، به قیمت کل کالای تولیدی، بدون هرگونه محدودیتی مجاز است و علاوه بر عدم نیاز به ثبت سفارش و گشایش اعتبار، مشمول شرط غیرمجاز و مجاز مشروط نیز نیست.

۲-۳۹. مشکلات اجرای قوانین فوق و راهکار برطرف ساختن آن

در اجرای موارد مذکور مشکلات اساسی بروز کرد. زیرا از یکسو سازمان های مناطق آزاد هنگام جذب سرمایه گذار معافیت گمرکی به میزان ارزش افزوده را به عنوان مشوق مهم به اطلاع سرمایه گذار می رساندند و تولیدکننده پس از احداث واحد تولیدی و تولید کالا ضمن مراجعه به گمرک خواستار ترخیص سهم ارزش افزوده کالای تولیدی بدون پرداخت حقوق ورودی می گردید و ازسوی دیگر گمرک نیز حقوق ورودی مواد اولیه به کار رفته در کالای تولیدی را برای سهم ارزش افزوده مطالعه می کرد. به منظور رفع مشکل مذکور راهکارهایی در سال ۱۳۸۲ به شرح زیر پیش بینی شد.

درخصوص حجم واردات کالاهای تولیدی در مناطق به داخل کشور که درحال حاضر در قالب ارزش افزوده عمل می شوند، مناطق مجازند به ترتیب اولویت به یکی از سه حالت زیر عمل کنند:

- میزان ورود کالا به سرزمین اصلی ضریبی از میزان صادرات آن کالا به خارج از کشور به شرح زیر است:
- طی یک دوره سه‌ساله هر واحد تولیدی مجاز باشد به ازای یک واحد صادرات به خارج از شور، سه واحد به سرزمین اصلی وارد کند.
- طی دوره سه‌ساله دوم به ازای هر واحد صادرات به خارج از کشور، دو واحد صادرات به سرزمین اصلی وارد شود.
- پس از طی دوره سه‌ساله دوم میزان واردات به ازای صادرات یک به یک شود و سپس به تدریج نسبت مذکور کاهش یابد.
- ورود محصولات تولید شده در مناطق آزاد به داخل کشور به میزان ارزش افزوده مجاز است و مازاد بر آن مطابق قوانین تجاری کشور عمل شود.
- ورود محصولات تولید شده در مناطق آزاد به سرزمین اصلی، مشروط بر آنکه کلیه حقوق ورودی مواد اولیه خارجی به کار رفته در کالای تولید وارده به سرزمین اصلی به خزانه دولت پرداخت شود مجاز است. مواد اولیه و واسطه‌ای مصرفی که از سرزمین اصلی پس از اخذ حقوق ورودی به مناطق آزاد ارسال می‌شود، پس از تولید و صدور محصول نهایی از منطقه آزاد به سرزمین اصلی مشمول حقوق ورودی مجدد نمی‌شود.
- با گذشت مدتی از اجرای این مصوبه، قانون برنامه چهارم در دستور کار دولت و مجلس قرار گرفت که ماحصل همه تلاش‌ها با تصویب ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم بود که مصوبه جدید براساس بند «ج» ماده (۳۵) تکلیف واردات از مناطق آزاد را به شرح زیر تعیین کرد:
- کالاهای تولید یا پردازش شده در مناطق آزاد هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن مجاز و تولید داخلی محسوب و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهد بود.
- سؤال اساسی در اینجا مطرح است که اگر واحدهای تولیدی در داخل کشور مجازند مواد اولیه خود را به صورت قطعی یا ورود موقت تأمین و تولد خود را در داخل کشور به فروش برسانند چرا تولیدکنندگان مناطق آزاد نمی‌توانند از قاعده کلی ورود موقت و یا قطعی استفاده نمایند. براساس روال اجرای قانون ارزش افزوده در صورتی که تولیدکننده‌ای در منطقه آزاد کالای خود را تولید و مثلاً ۵۰ درصد سهم مجاز ورود به داخل کشور داشته باشد، با پرداخت حقوق گمرکی مواد اولیه به کار رفته در آن کالا، می‌تواند سهم مجاز را وارد کشور نماید و مابقی کالا را باید یا صادر و یا در منطقه به فروش رسانده و یا از طریق ثبت سفارش به عنوان کالای کامل شده و با پرداخت حقوق ورودی کالا به کشور وارد نماید و دقیقاً نقطه اجحاف به تولیدکننده مناطق آزاد همین جاست. برای حل این مشکل ابتدا باید:

- پذیرفت که مناطق آزاد جزئی از کشور بوده و با هدف توسعه سرمایه‌گذاری ایجاد شده‌اند.
 - مناطق آزاد علاوه بر بهره‌مندی از مزایای داخل کشور دارای مزایای جدید و جاذبه‌های ویژه‌ای هستند که مشوقی برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی است.
 - محدودیت‌های اعمال شده در داخل کشور در این مناطق به حداقل رسیده است.
 - اشتغالزایی در این مناطق موجب اشتغالزایی در کشور است و پشتوانه اساسی برای این امر است.
- پس از اعتقاد به عناصر چهارگانه فوق باید در پی راه‌حل مناسبی برای برطرف کردن موانع بود.

۳-۳۹. پیشنهاداتی برای رفع مشکل واردات کالا با استفاده از قانون ارزش افزوده در مناطق آزاد

- راه‌حل اول: اجرای قانون ارزش افزوده براساس بند «۲» ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم بدون اعمال تبصره ذیل آن و اعطای معافیت گمرکی به میزان ارزش افزوده کالای تولیدی در مناطق. چرا که هدف قانونگذار از تبصره تصریح در داخلی دانستن مواد اولیه به کار رفته خارجی گمرک شده است نه اینکه نفی معافیت ارزش افزوده.
- راه‌حل دوم: به منظور حمایت از تولیدات مناطق آزاد تخفیف حداقل ۲۰ درصدی در سود بازرگانی مواد اولیه وارداتی به مناطق آزاد که به صورت ترخیص قطعی وارد چرخه تولید این مناطق شده و سپس به داخل کشور وارد می‌شوند.
- راه‌حل سوم: اعمال ۵۰ درصد تخفیف در واردات کالاهای تولیدی مناطق آزاد که به صورت ترخیص کالای آماده و تکمیل شده وارد کشور گردند.
- راه‌حل چهارم: اجرای مجدد راهکارهای مندرج در شق ۴ بند «ب» مصوبه ۱۸۸۰۸ هیئت وزیران.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۰	بررسی تطبیقی سیاست‌های ابلاغی اصل چهل و چهارم و مناطق آزاد تجاری - صنعتی	محمدتقی رفیعی	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۶، مهر و آبان ۱۳۸۸ : ۸
روش تحقیق: توصیفی			

۴۰-۱. بررسی دلایل عدم موفقیت مناطق آزاد ایران

۴۰-۱-۱. بومی‌سازی مفاهیم بین‌المللی مناطق آزاد

فرآیند بومی‌سازی در کشور ما یک معضل بسیار پیچیده و البته بسیار فراگیر است که دامنه عملکرد آن به ساختارهای سخت‌افزاری محدود نبوده و دامن‌گیر مفاهیم و ارزش‌های پذیرفته شده جهانی در

مقوله نرم‌افزار و مغزافزار نیز شده است. در میان مظاهر سخت‌افزاری جامعه توانمند قرن بیستم و آزاد در دنیا مهمترین ابزار برای توسعه اقتصاد ملی و تعامل با اقتصاد جهانی محسوب می‌شوند.

۲-۱-۴۰. قانون ناکارآمد چگونگی اداره مناطق آزاد ایران

درواقع تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد کشور را باید سرآغاز شکل‌گیری سایر عوامل عقب‌ماندگی و توسعه نیافتن مناطق آزاد ایران دانست. با مطالعه این قانون می‌توان فاصله عمیق فکری طراحان مناطق آزاد کشور را با مفاهیم بین‌المللی آن درک کرد. تعاریف گنگ و نامفهوم مأموریت‌های مناطق آزاد، نقش مبهم و بسیار کمرنگ دولت در قبال مناطق آزاد، تلاش برای تسری مفاد قانون اساسی ایران به‌ویژه اصل هشتادویکم در ممنوعیت اعطای حق مالکیت معنوی به اتباع خارجی و نیز گنجاندن موضوع احتمال مصادره سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در مناطق به نفع عموم مردم در ماده (۲۱) از مهمترین ابعاد بازدارنده این قانون شمرده می‌شوند.

۳-۱-۴۰. اختلاف عمیق فکری دولت‌های سه‌گانه در برخورد با مناطق آزاد

تغییرات گسترده رویکرد دولت‌های حاکم در ایران در مواجهه با مفهوم منطقه آزاد نیز خود به عاملی تأثیرگذار در ناکارآمدی این مناطق تبدیل شده است. درواقع باید اذعان کرد تفکرات دولت‌های سه‌گانه کشور از زمان تأسیس مناطق آزاد در این خصوص، هیچ نقطه مشترکی ندارند. آشفتگی فکری درخصوص مفاهیم بنیادی مناطق آزاد در میان دولتمردان، به‌صورت کاملاً آشکار در فرآیند اداره مناطق، توقعات بی‌جا از آنها همچون توسعه منطقه‌ای و محدودیت‌های گسترده درخصوص تصمیم‌گیری و پذیرش سرمایه‌خودنمایی می‌کند.

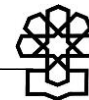
۴-۱-۴۰. عدم تکمیل زیرساخت‌های مورد نیاز مناطق آزاد در بدو تأسیس توسط دولت

متأسفانه یکی دیگر از مشکلاتی که امروزه مناطق آزاد ایران به‌شدت درگیر آن می‌باشند، عدم تعهد دولت در تأمین و تکمیل زیرساخت‌های مورد نیاز ایشان است. دقت نظر در جداول مقایسه‌ای شماره یک به تنهایی نشان‌دهنده وضعیت مناطق آزاد ایران در جایگاه رقابت با مناطق آزاد موفق دنیا است.

۵-۱-۴۰. جایگاه مبهم مناطق آزاد در اسناد توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران

متأسفانه عدم حصول توافق جمعی صاحب‌نظران، دست‌اندرکاران و سیاستگذاران حوزه مناطق آزاد درخصوص تعاریف اولیه و بنیادی، اکنون نیز در موضوع جایگاه مناطق آزاد و نقش ایشان در توسعه ملی تداوم یافته است. شاخصه بلندنظری و توقع واقعی از مناطق آزاد به میزان پتانسیل‌های بالقوه آنها، امروزه در اسناد توسعه‌ای کشور یک کمبود غیرقابل وصف محسوب می‌شود.

در یک جمله می‌توان علت کوتاه‌نظری در تعیین مطالبات توسعه‌ای مناطق آزاد کشورمان را در عملکرد گذشته مناطق جستجو کرد. درواقع برنامه‌ریزان بدون توجه به مشکلات و معضلات متعدد و

محدودکننده مناطق آزاد که عملاً این مناطق را از تعریف بین‌المللی «مناطق آزاد» به «مناطق بسته» سوق داده است، سطح توقعات خود را در حد برداشت خود از توان کاذب فعلی مناطق استوار نموده‌اند.

۲-۴۰. ساختارهای اداره مناطق آزاد در دنیا

امروزه مناطق آزاد در دنیا با ساختارهای متفاوتی اداره می‌شوند که مهمترین آنها به‌شرح ذیل می‌باشند:

الف) ساختار دولتی

در این‌گونه مناطق دولت به‌صورت مستقیم اداره امور را به‌عهده دارد. گاهی دپارتمان‌هایی در بدنه دولت ایجاد می‌گردند که عهده‌دار انجام وظایف می‌گردند. مناطق آزاد ایران از این دسته می‌باشند. در این‌گونه ساختارها تدوین قوانین مربوطه به‌عهده قوه مقننه کشور مربوطه می‌باشد.

ب) حاکمیت دولت‌های محلی

در کشورهایی که به‌صورت فدرال و از اتحاد چندین ایالت یا حکومت محلی تشکیل می‌شوند، نوعی از ساختار اداره منطقه آزاد جاری است که در آن دولت محلی ضمن تبعیت از کلیات مصوب در نظام فدرال، خود به تنهایی اقدام به ایجاد و اداره منطقه آزاد می‌نماید. مناطق آزاد مستقر در کشور امارات متحده عربی نمونه بارز این‌گونه مناطق هستند. دولت‌های محلی که زیر نظر امیران امارت‌های کشور امارات فعال می‌باشند، سیاستگذاری و هدایت مناطق آزاد را به‌عهده دارند. در این ساختارها فرمان‌های امیر به‌عنوان قانون ملاک عمل قرار گرفته و سیاست‌های کلان نیز توسط امیر دیکته می‌شود.

ج) کنسرسیوم

نوع دیگری از ساختارهای اداره مناطق آزاد، تشکیل کنسرسیوم است. در این موارد دولت مؤسس بخش قابل توجهی از سهام خود را به اعضای کنسرسیوم منتقل می‌کند. انتخاب اعضا به روش‌های متفاوت از جمله فراخوان برگزاری مزایده صورت می‌پذیرد. در این ساختار گاهی دولت مؤسس خود ترکیب کنسرسیوم را معین می‌کند. این ترکیب می‌تواند شامل سرمایه‌گذاران دولتی از کشور مؤسس، سرمایه‌گذاران خصوصی داخلی یا خارجی و با شخصیت‌های مستقل حقیقی و حقوقی باشد. کنسرسیوم اگرچه پس از تشکیل هیئت‌مدیره جدید، بعضاً سازوکارها و روش‌های انجام امور را متناسب با اهداف خود تغییر خواهد داد، اما در قوانین کلی تابع قوه مقننه کشور مؤسس خواهد بود. منطقه آزاد جبل علی در دبی نمونه مناطق آزاد از این دست است.

اگرچه این منطقه با سرمایه‌گذاری دولت محلی و تحت سیاست‌های راهبردی امیر دبی تأسیس شده است اما در سال‌های بعد اداره آن به کنسرسیومی از نهادهای دولتی و شرکت‌های قدرتمند اماراتی واگذار شده است.

آنچه توضیح آن در این مقطع لازم است موضوع میزان تابعیت کنسرسیوم از قوانین کشور مؤسس می‌باشد. همان‌طور که اشاره شد، کنسرسیوم در قوانین کلی تابع کشور مؤسس خواهد بود. این قوانین عموماً شامل مقررات گمرکی، اتباع خارجی، معافیت‌های مالیاتی و دارایی و امنیت ملی است. بدیهی است در این‌گونه ساختارها دولت‌های مؤسس و نهادهای قانونگذاری دخالتی درخصوص تدوین سیاست‌های راهبردی منطقه آزاد از جمله محدودیت‌های پذیرش سرمایه و سرمایه‌گذار، انتقال سود، سرمایه و ارز، تعرفه‌ها و سرویس‌های خدماتی و سایر موارد از این دست نخواهند داشت.

د) ساختار خصوصی

این مناطق پس از صدور مجوز توسط حکومت‌های مرکزی، تأسیس و در قوانین کلان تابع تصمیمات قوه مقننه کشور است، ولی در تعیین و تدوین سازوکارهای اجرایی و سیاستگذاری عملکرد خود در بلندمدت مستقل است. مناطق آزاد مکزیک و ترکیه نمونه‌های این ساختار هستند. در کشور مکزیک هم‌اکنون بیش از ۱۰۷ منطقه آزاد وجود دارد که به‌صورت خصوصی اداره می‌شوند. برخی از این مناطق محدود به یک کارخانه می‌باشند که در محدوده مساحت خود از مزایای ویژه مناطق آزاد بهره می‌برند.

ه) ساختار مشارکتی

در این موارد دولت‌های مؤسس بخشی از سهام مناطق آزاد خود را در قالب‌های متفاوتی همچون خصوصی‌سازی به سرمایه‌گذاران عموماً حقوقی واگذار می‌نمایند. مناطق آزاد هند نمونه‌های ساختار مشارکتی می‌باشند. در این‌گونه موارد حق تنظیم قوانین چگونگی اداره منطقه آزاد برای کشور مؤسس محفوظ خواهد ماند. در عین حال این مناطق در تدوین برنامه‌های راهبردی و تعریف برنامه‌های عملیاتی و ایجاد روش‌های کاری خود مستقل عمل می‌نمایند.

فعالیت‌های مناطق آزاد با ساختار مشارکتی عموماً در راستای یک محور متمرکز می‌باشد. بیشتر مناطق آزاد در هند به‌صورت پارک‌های رشد و فناوری و با محوریت صنایع الکترونیکی و کامپیوتر و به‌ویژه نرم‌افزار و با مشارکت شرکت‌های دولتی و خصوصی و تعاونی هندی به‌وجود آمده‌اند.

۳-۴۰. ماهیت ساختاری مناطق آزاد ایران

در ایران طبق تکلیف مقرر در تبصره «۱۹» قانون برنامه اول توسعه و در سال پایانی این قانون سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار پا به عرصه وجود گذاشتند. با شکل‌گیری دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران در شهریورماه ۱۳۷۲ پشت سر گذاشته شد. هیئت وزیران به استناد اصل یکصدوسی‌وهشتم قانون اساسی اختیارات خود ناشی از قانون فوق‌الذکر را به شورای عالی مناطق آزاد تفویض نمود. با تشکیل شورای

عالی مناطق آزاد عمده مقررات و آیین‌نامه‌های اجرایی قانون یاد شده، در طول سال ۱۳۷۳ تهیه و به تصویب این شورا رسید.

ماده (۵) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد ایران نیز عنوان می‌نماید: هر منطقه (منظور مناطق آزاد ایران است)، به‌صورت شخصیت حقوقی مستقل تشکیل می‌گردد و سرمایه آن متعلق به دولت است، اداره می‌شود. لذا می‌توان مناطق آزاد ایران را در زمره ساختارهای دولتی به‌حساب آورد. اگرچه در ظاهر موضوع شکل‌گیری مناطق آزاد ایران در قالب ساختارهای دولتی می‌گنجد اما اشکالاتی نیز در این میان مترتب است که ماهیت ساختاری مناطق آزاد ایران را تحت سؤال قرار می‌دهد. ازجمله اشکالات وارده می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- بخش دوم ماده (۵) قانون اداره مناطق آزاد ایران عنوان می‌دارد، این شرکت‌ها و شرکت‌های وابسته از شمول قوانین و مقررات حاکم بر شرکت‌های دولتی و سایر مقررات عمومی دولت مستثنا بوده و منحصرأ براساس این قانون اداره خواهند شد. بنابراین براساس این ماده سازمان‌های مناطق آزاد از دامنه شمول قوانین و مقررات دولتی خارج می‌باشند.

- اگرچه ماده (۵) تصریح به شخصیت حقوقی مستقل مناطق آزاد دارد اما هیئت وزیران براساس تصویب‌نامه «۱۶۶۶۳۲/ت ۳۰ هـ» مورخ ۱۳۷۳/۲/۱۳ اختیارات خود را به وزرای عضو شورای عالی مناطق آزاد تفویض نموده است. درحال حاضر نیز شورای عالی مناطق آزاد در فرآیند تجمیع شوراها عملاً حذف شده است و دبیر این شورا نیز طی حکمی ازسوی ریاست محترم جمهوری به‌عنوان مشاور رئیس‌جمهور در امور مناطق آزاد منصوب شده‌اند. بدین ترتیب با حذف تدریجی دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد فرآیندهای تصمیم‌گیری در حوزه مناطق آزاد بلامتکلیف و پیچیده‌تر از سابق خواهد شد. همچنین موضوع بازنگری قوانین و مقررات مناطق آزاد نیز که مهمترین مانع توسعه‌ای مناطق می‌باشند در پرده‌ای از ابهام قرار خواهد گرفت.

- اگرچه سیستم بودجه‌ریزی به سبک تبادل موافقت‌نامه و تأیید توسط دبیرخانه شورای عالی درحال حاضر جاری می‌باشد، اما مناطق آزاد علیرغم منتسب بودن به دولت، سهمی از بودجه جاری و عمومی دولت ندارند. همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد، دولت بدون قبول هیچ‌گونه تعهدی در زمینه تکمیل زیرساخت‌های مناطق آزاد نسبت به افتتاح آنها اقدام نمود و سپس موضوع کسب درآمد و توسعه و تکمیل زیرساخت‌های مناطق را به‌عهده خود ایشان گذاشت. حتی در برهه‌ای از زمان نیز دبیرخانه شورای عالی اقدام به سهم‌خواهی از محل منابع درآمدی مناطق نموده است. آنچه اکنون پس از ۱۷ سال از تأسیس مناطق آزاد ایران مشهود است عدم تکمیل زیرساخت‌ها به‌عنوان مهمترین ابزار حضور قدرتمند و رقابتی مناطق آزاد ایران در عرصه بین‌المللی و قطع محل‌های پیش‌بینی شده درآمدی مناطق می‌باشد که روند فعالیت‌های عمرانی از محل منابع درآمدی را به پایین‌ترین سطح خود رسانده است.

- علیرغم تلاش قانونگذار در ماده (۵) قانون اداره مناطق آزاد ایران برای تصریح عدم شمول دامنه قوانین شرکت‌های دولتی در مناطق آزاد، در دیگر مفاد قانون مذکور به دفعات شاهد موادی هستیم که مناطق آزاد را نه تنها در محدودیت‌های شرکت‌های دولتی قرار داده بلکه گاه‌گاه مشکلات مضاعفی را نیز ایجاد نموده است. به‌عنوان مثال می‌توان تسری قانون کار ایران در مناطق آزاد را ذکر کرد.
- یکی دیگر از اشکالاتی که در حوزه وظایف ساختاری مناطق آزاد قابل مشاهده است اختلاط بیش از حد وظایف حاکمیتی و فرامنطقه‌ای در فعالیت‌های حقیقی و ایدئال ایشان است. به بیان دیگر عدم وجود توافق جمعی در تعریف فلسفه تأسیس مناطق آزاد کشور و توقعات بی‌جای مسئولان محلی و ملی از مناطق، بسیاری از وظایف حاکمیتی دولتی را بر دوش مناطق تحمیل نموده است.

۴-۴۰. جمع‌بندی

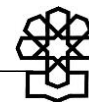
در مجموع مناطق آزاد ایران اگرچه در ظاهر در رسته مناطق آزاد دولتی قرار می‌گیرند اما سیاست‌ها و برخوردهای عموماً انفعالی دولت درخصوص مناطق آزاد و وجود مجموعه قوانین و مقررات ناکارآمد، گونه‌ای جدید و بی‌سابقه از ساختارهای اداره مناطق آزاد در دنیا را تولید نموده است. آنچه امروزه شاهد آن هستیم مناطقی عقب‌افتاده (در مقایسه با سایر مناطق منطقه) و بلا تکلیف می‌باشند که با تصویب یک قانون مشمول قوانین شرکت‌های دولتی نبوده و با ده‌ها مصوبه دیگر از هر شرکت دولتی دیگری مکلف‌تر و وابسته‌تر به دولت و بانک مرکزی و می‌باشند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۱	مناطق آزاد تجاری- صنعتی در آیین قانون	فاطمه جبارزاده	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۰، مهر ۱۳۸۷: ۱۳
روش تحقیق: توصیفی			

برای معرفی مناطق آزاد، از اصطلاحاتی چون منطقه پردازش صادرات، منطقه صادرات آزاد و منطقه تجارت آزاد استفاده می‌شود.

۱-۴۱. تعریف منطقه آزاد

براساس تعریف بانک جهانی، منطقه آزاد تجاری قلمرو معینی است که غالباً در محدوده داخل یک بندر یا در مجاورت آن قرار گرفته و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان مجاز شناخته شده است، چنانچه کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، از این مناطق صادر کرد یا به این مناطق وارد نمود و آنها را برای مدتی در انبار ذخیره و در صورت لزوم بسته‌بندی و مجدداً صادر کرد.

منطقه پردازش صادرات علاوه بر تسهیلات فوق، ابنیه و خدمات مورد نیاز جهت تولید را با هدف صدور آنها و برخی اوقات جهت فروش در بازار داخلی به شرط پرداخت حقوق و عوارض گمرکی معمول فراهم می‌نمایند. از این جهت منطقه آزاد پردازش صادرات ناحیه صنعتی ویژه‌ای است که تولیدات آن جهت‌گیری صادراتی دارند.

لازم به ذکر است که در مقاله‌نامه مورخ ۱۹۷۳ کیوتو درباره مناطق آزاد، بین مناطق آزاد تجاری و مناطق آزاد صنعتی تمایز قائل شده است. بدین گونه که در مناطق آزاد تجاری، کالا تا انتقال بعدی پذیرفته می‌شود و معمولاً پردازش یا ساخت کالا ممنوع است اما در مورد کالاهای پذیرفته شده در مناطق آزاد صنعتی می‌توان عملیات پردازش مجاز را انجام داد. برخی مناطق آزاد جهان فقط جنبه تجاری دارند مانند منطقه آزاد تجاری کلون در پاناما و برخی دیگر به تولید کالاهای صنعتی و سایر کالاها می‌پردازند نظیر مناطق آزاد تایوان و کره جنوبی.

۴۱-۲. مناطق آزاد در ایران

تأسیس مناطق تجاری-صنعتی در ایران با تصویب قانون برنامه اول توسعه آغاز شد. به موجب تبصره «۱۹» این قانون، مصوب ۱۳۶۸/۱۱/۱۱، به دولت اجازه داده شده بود حداکثر در سه منطقه از نقاط مرزی کشور مناطق آزاد تجاری-صنعتی تأسیس کند، اما اجرای آن در ۱۳۷۲ و با تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی عملی شد. در ماده (۱) این قانون، هدف از تأسیس مناطق آزاد به این صورت بیان شده است: «به منظور تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی، به دولت اجازه داده می‌شود مناطق قشم، کیش و چابهار را مناطق آزاد اعلام نموده و براساس موازین قانونی اداره نماید». بنابراین منطقه کیش در سال ۱۳۶۸، منطقه قشم در سال ۱۳۶۹ و اراضی شرقی چابهار در سال ۱۳۷۰ به عنوان مناطق آزاد تجاری-صنعتی تعیین شدند.

براساس قانونی که در تاریخ ۱۳۸۲/۶/۲ به تصویب رسید، محدوده‌ای از شهرستان‌های آبادان، خرمشهر، جلفا و انزلی نیز مناطق آزاد تجاری-صنعتی شناخته شدند و مقرر شد مناطق یاد شده در کلیه امور براساس قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی مصوب سال ۱۳۷۲/۶/۷ و اصلاحات بعدی آن اداره شود. در تاریخ ۱۳۸۴/۳/۸، محدوده برخی مناطق آزاد تجاری-صنعتی از جمله ارسباران، اروند و گلشن (بندر انزلی) نیز تعیین شد.

۴۱-۳. مقررات چگونگی اداره مناطق آزاد

در ماده (۵) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی آمده است: «هر منطقه توسط سازمانی که به صورت شرکت با شخصیت حقوقی مستقل تشکیل می‌گردد و سرمایه آن متعلق به دولت است اداره می‌شود. این شرکت‌ها و شرکت‌های وابسته از شمول قوانین و مقررات حاکم بر شرکت‌های دولتی و سایر مقررات عمومی دولت مستثنا بوده و منحصرأ براساس قانون و اساسنامه‌های مربوط اداره خواهد شد و در موارد پیش‌بینی نشده در این قانون و اساسنامه، تابع قانون تجارت خواهند بود.

به موجب مواد (۷) و (۸) این قانون، سازمان هر منطقه مجاز است با تصویب هیئت وزیران نسبت به تأسیس شرکت‌های لازم، طبق موازین قانون تجارت اقدام کند. سازمان و شرکت‌های تابع آن مجازند قراردادهای لازم را با اشخاص حقیقی و حقوقی داخلی و خارجی منعقد کنند و با رعایت اصول قانون اساسی، با مشارکت سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی به اجرای طرح‌های عمرانی و تولیدی اقدام کنند.

در ۲۱ اردیبهشت سال ۱۳۸۲، به منظور بهبود عملکرد مناطق آزاد تجاری- صنعتی و تعیین منابع مالی آنها تصویب‌نامه‌ای به تصویب هیئت وزیران رسید. براساس این تصویب‌نامه، منابع مالی مناطق آزاد تجاری- صنعتی به سه طریق تأمین می‌شود:

- سرمایه‌گذاری‌های تجاری و تولیدی دارای بازده اقتصادی که با بهره‌گیری از مزایای قانونی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی صورت می‌گیرند.

- طرح‌های زیربنایی که با تعریف مجدد و تنظیم مقررات و ارائه تسهیلات دولت به صورت طرح‌های دارای بازده اقتصادی در می‌آیند و از طریق بخش خصوصی تأمین می‌شوند.

- طرح‌های زیربنایی و اعمال حاکمیتی که توسط دولت و دستگاه‌های اجرایی باید آن را اجرا کنند.

سایر روش‌های تأمین منابع مورد نیاز در قالب برنامه و بودجه‌های سالیانه و با استفاده از تسهیلات بانکی، تسهیلات خارجی از طریق فاینانس و سایر روش‌های تأمین مالی، صدور مجوز انتشار اوراق مشارکت، اختصاص بخشی از منابع حساب ذخیره ارزی به صورت وام به مناطق آزاد لحاظ شده است.

براساس همین مصوبه و به منظور بهبود عملکرد مناطق و تحقق امر خصوصی‌سازی، دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری- صنعتی و هیئت‌مدیره‌های مناطق مکلفند از تصدی مستقیم و غیرمستقیم در امور تولیدی و تجارت بپرهیزند و این‌گونه امور را به بخش خصوصی واگذار کنند، چنانچه اصلاحیه شماره ۱۷ این قانون ارائه تسهیلات بیشتر به شرکت‌ها و فعالیت‌های بخش خصوصی مناطق از طریق حساب ذخیره ارزی را از اولویت‌های بهبود عملکرد این مناطق بر می‌شمرد.

سرانجام در ۱۳۸۴/۹/۱۳ و با اصلاحیه‌ای در تاریخ ۱۳۸۵/۲/۳، هیئت وزیران مصوبه‌ای به تصویب رساند که به موجب آن به منظور ایجاد هماهنگی بین سازمان‌های آزاد تجاری-صنعتی و مناطق ویژه اقتصادی، شورایی به ریاست رئیس‌جمهور و در صورت عدم حضور ایشان به ریاست معاون رئیس‌جمهور در امور اجرایی و مرکب از افراد زیر تشکیل شد: معاون رئیس‌جمهور در امور اجرایی، وزیر امور اقتصادی و دارایی، وزیر بازرگانی، وزیر صنایع و معدن، وزیر نفت، وزیر کشور، وزیر کار و امور اجتماعی، وزیر راه و ترابری، وزیر نیرو، وزیر مسکن و شهرسازی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، رئیس کل بانک مرکزی و دبیر شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی.

۴-۴۱. مقررات سرمایه‌گذاری و فعالیت

طبق ماده (۲) مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد تجاری-صنعتی، مصوب ۱۳۷۳/۲/۱۹ شورای عالی مناطق آزاد، کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی و مؤسسات اعم از ایرانی و خارجی و سازمان‌های بین‌المللی طبق این مقررات می‌توانند مستقلاً و یا با مشارکت سازمان و شرکت‌های تابع آن یا با مشارکت یکدیگر در مناطق آزاد سرمایه‌گذاری کنند.

همچنین به موجب ماده (۷)، دارنده مجوز سرمایه‌گذاری موظف است ظرف مدتی که در مجوز سرمایه‌گذاری تعیین می‌شود، درصد معینی از سرمایه را برای شروع عملیات اجرایی موضوع سرمایه‌گذاری به منطقه وارد کند. همچنین طبق ماده (۱۴)، سرمایه‌گذاران می‌توانند سهام یا سهم‌الشرکه خود را، با موافقت سازمان منطقه، به سرمایه‌گذاران دیگر واگذار کنند. در این صورت انتقال‌گیرنده از هر نظر جانشین سرمایه‌گذار اول می‌شود.

لازم به ذکر است که در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی که در ۱۳۷۲/۶/۷ به تصویب رسیده است، موادی از این قانون در بخش مقررات عمومی به شرایط و ضوابط معافیت مالیاتی می‌پردازد، ازجمله ماده (۱۳): «اشخاص حقیقی و حقوقی که در منطقه به انواع فعالیت‌های اقتصادی اشتغال دارند، نسبت به هر نوع فعالیت اقتصادی در منطقه آزاد از تاریخ بهره‌برداری مندرج در مجوز به مدت پانزده سال از پرداخت مالیات بر درآمد و دارایی موضوع قانون مالیات‌های مستقیم معاف بوده و پس از انقضای پانزده سال تابع مقررات مالیاتی خواهند بود که با پیشنهاد هیئت وزیران به تصویب مجلس شورای اسلامی خواهد رسید.

۴۱-۵. ضوابط ثبت شرکت‌ها و مالکیت‌های قانونی و عملیات پولی و بانکی

براساس ماده (۴) این قانون، مصوب ۱۳۷۴/۲/۴ هر شرکت یا مؤسسه‌ای که در منطقه ثبت شود و مرکز اصلی آن نیز در همان منطقه باشد، شرکت ایرانی و ثبت شده در منطقه محسوب می‌شود.

همچنین طبق ماده (۳) این قانون، بانک‌ها و مؤسساتی که با سرمایه ایرانی یا خارجی و یا با مشارکت ایرانی و خارجی در منطقه به ثبت برسند و مرکز اصلی آنها نیز در همان منطقه باشد، بانک یا مؤسسه ایرانی ثبت شده در منطقه محسوب می‌شوند و تأسیس آن منوط به پیشنهاد سازمان و صدور مجوز بانک مرکزی است.

در فصل سوم از مواد (۹) و (۱۰) آیین‌نامه اجرایی عملیات پولی و بانکی در مناطق چنین بر می‌آید که اشخاص حقیقی و حقوقی مجاز به خرید و فروش کلیه ارزها در مقابل ریال یا سایر ارزها و کلیه معاملات و نقل و انتقالات ارزی در مناطق هستند، همچنین مجاز به نقل و انتقال کلیه ارزها از خارج از کشور به مناطق و از مناطق به خارج از کشور تابع قوانین و مقررات ارزی کشور هستند.

۴۱-۶. مقررات صادرات، واردات و امور گمرکی

با تدوین و تصویب قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مصوب ۱۳۸۶/۶/۱۱، دولت مکلف شده است به‌منظور هم‌پیوندی فعال با اقتصاد جهانی و رونق بخشیدن به تجارت خارجی، قانون صادرات و واردات، قانون امور گمرکی و قانون مناطق آزاد تجاری-صنعتی را بازنگری و اصلاح و مقررات ضد دامپینگ را تدوین نموده و به تصویب مرجع ذیربط برساند.

همچنین طبق ماده (۳۵) همین قانون، مدیریت مناطق آزاد به نمایندگی از دولت و دستگاه‌های اجرایی مستقر در مناطق آزاد مکلفند نسبت به اصلاح و رفع مغایرت‌های مقرراتی خود با مقررات مناطق آزاد اقدام کنند. ازجمله اصلاحاتی که در این قانون (برنامه چهارم توسعه) ذکر شده مربوط می‌شود به حقوق ورودی کالا: «کالاهای تولید یا پردازش شده در مناطق آزاد، هنگام ورود به سایر نقاط کشور، به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن مجاز و تولید داخلی محسوب و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهند بود.

همچنین بند «۵» ماده (۵) می‌گوید: «به‌استثنای مواردی که سازمان هر منطقه ترتیب دیگری مقرر دارد، ورود کالا از خارج یا سایر مناطق آزاد کشور یا از قلمرو گمرکی، برای عرضه در نمایشگاه‌ها، صادرات مجدد، بسته‌بندی مجدد، تفکیک، درجه‌بندی، پاک‌کردن، مخلوط‌کردن و عملیات مشابه به‌صورت موقت و با پرداخت هزینه‌های خدماتی تحت نظارت سازمان هر منطقه مجاز است».

در مورد حقوق گمرکی و سود بازرگانی، ماده (۱۵) این قانون می‌گوید: «واردات کالای تولید شده در منطقه آزاد به سایر نقاط کشور، تا حد ارزش افزوده در آن منطقه، با تصویب هیئت وزیران، از پرداخت تمام یا قسمتی از حقوق گمرکی و سود بازرگانی معاف است» و طبق ماده (۱۶): «ورود کالاهایی که تمام یا بخشی از مواد اولیه آن از داخل کشور تأمین و در منطقه آزاد تولید می‌شود از تمام یا بخشی از حقوق گمرکی و سود بازرگانی مربوط به مواد اولیه داخلی معاف خواهد بود».

در سال ۱۳۷۶، اصلاحاتی در این قانون انجام شد، ازجمله اینکه ورود هر نوع کالا به هریک از مناطق مجاز است به استثنای کالاهایی که به موجب شرع مقدس اسلام یا قوانین کشور که در آنها نام مناطق آزاد تصریح شده باشد، ممنوع یا براساس مقررات ویژه منطقه غیرمجاز شمرده می شود.

۴۱-۷. مقررات کالای همراه مسافر

ماده (۱۱) اصلاحیه مقررات عملیات گمرکی درباره شرایط حمل کالای همراه مسافر می گوید: «مسافری که از کشورهای خارج یا سایر مناطق، از طریق فرودگاه ها یا بنادر مجاز مستقیماً وارد منطقه می شوند، اعم از ایرانی و خارجی، مجازند در حدی که جنبه تجاری نداشته باشد کالا به منطقه وارد و با معافیت از عوارض بندری و فرودگاهی ترخیص نمایند.

ماده (۱۲) نیز تصریح می کند: «مسافری که مستقیماً از طریق منطقه، از کشور خارج می شوند مجازند کلیه کالاها را مشروط به اینکه جنبه تجاری نداشته باشد، بدون نیاز به اخذ مجوز، با خود خارج نمایند» و بنا به تبصره همین ماده، خروج اشیای عتیقه، کتاب های خطی و قدیمی، آثار فرهنگی اصیل و انواع سکه مجاز نیست.

۴۱-۸. تأسیس مراکز علمی و فرهنگی

طرح تأسیس دانشگاه بین المللی در مناطق آزاد پیشینه ای به میزان حیات این مناطق دارد. نخستین منطقه ای که برای اجرای این طرح در نظر گرفته شد جزیره کیش بود و در طرحی که به همین منظور در سال ۱۳۷۲ تهیه شد، موضوع توسعه این جزیره به عنوان شهر دانشگاهی برای فعالیت های بین المللی آموزشی از سه جنبه اقتصادی، سیاسی- فرهنگی و اجتماعی مطرح شد، محتوای طرح بیانگر آن است که احداث قطب علمی تأثیر شگرفی در رونق منطقه دارد.

همچنین در قانون برنامه چهارم توسعه آمده است: «در زمینه گسترش ارتباطات علمی با مراکز و نهادهای آموزشی و تحقیقاتی معتبر بین المللی، وزارتخانه های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در چارچوب ضوابط و مقررات قانونی و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی نسبت به صدور مجوز جهت ایجاد دانشگاه های خصوصی در مناطق آزاد تجاری- صنعتی اقدام نمایند.

همچنین ماده (۷۵) می گوید: «سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور مکلف است با همکاری سایر دستگاه های اجرایی ذیربط، به منظور بهره گیری از قابلیت ها و مزیت های سرزمینی در راستای ارتقای نقش و جایگاه بین المللی کشور و تعامل مؤثر در اقتصاد بین المللی، راهبردها و اولویت های آمایشی ذیل را در قالب برنامه های اجرایی از ابتدای برنامه چهارم به مرحله اجرا در آورد: بهره گیری مناسب از موقعیت و توانمندی های عرصه های مختلف سرزمینی برای توسعه علم و فناوری و تعامل فعال با اقتصاد جهانی از طرق مختلف ازجمله تعیین مراکز و پارک های فناوری علمی، تحقیقاتی، تخصصی و

همچنین تعیین عملکرد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در همین خصوص، با تصویب هیئت وزیران در ۱۳۸۴/۶/۵ مقرر شد:

- زمین مورد نیاز صرفاً با کاربری آموزشی تحقیقاتی به‌طور رایگان در اختیار دانشگاه‌های صنعتی شریف و تهران در منطقه آزاد کیش قرار گیرد.
- درخصوص سایر دانشگاه‌های دولتی، مناطق آزاد می‌توانند تا ۸۰ درصد ارزش زمین با لحاظ شرایط فوق تخفیف قائل شوند.

۹-۴۱. ورود، اقامت و اشتغال اتباع خارجی

ازجمله اهداف تأسیس مناطق آزاد، حضور فعال در بازارهای جهانی و جذب سرمایه‌گذاران خارجی است، به همین منظور مقررات ورود و اقامت اتباع خارجی در تاریخ ۱۳۷۳/۷/۹ به تصویب وزیران عضو شورای عالی مناطق آزاد رسید. طبق ماده (۲) این مصوبه، «اتباع خارجی برای ورود مستقیم به مناطق از طریق مبادی ورودی و خروجی مجاز مناطق، نیاز به تحصیل قبلی روادید نخواهند داشت». تبصره «۲» این ماده اقامت افراد زیر را ممنوع می‌داند:

الف) اتباع کشورهای که دولت جمهوری اسلامی ایران ورود آنها را ممنوع اعلام کرده است

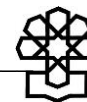
ب) ممنوع‌الورودین به کشور

ج) ممنوع‌الورودین به مناطق آزاد

تبصره «۳» اقامت اولیه را تا دو هفته مجاز می‌داند که طبق تقاضای سازمان تا ۶ ماه قابل تمدید خواهد بود. همچنین ماده (۵) این مصوبه خاطرنشان می‌کند: «اتباع خارجی مقیم مجاز، برای مسافرت به مناطق آزاد نیاز به تحصیل روادید جداگانه نخواهند داشت. این افراد می‌توانند با رعایت مقررات داخلی کشور و ارائه مدارک اقامت معتبر به مناطق مسافرت کنند».

در زمینه اشتغال اتباع خارجی، ماده (۴۱) مقررات اشتغال نیروی انسانی، بیمه و تأمین اجتماعی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی، مصوب ۱۳۷۳/۲/۱۹ بیان می‌دارد: «کلیه کارفرمایان کارگاه‌های واقع در مناطق موظفند حتی‌الامکان نیروی کار مورد نیاز خود را از میان کارگران ایرانی تأمین نمایند. با این حال در کارگاه‌های مذکور می‌توان از خدمات، تخصص‌ها و مهارت‌های متخصصان تبعه کشورهای خارجی تحت شرایط مندرج در این تصویبنامه استفاده کرد».

تبصره همین ماده تصریح می‌کند که نسبت کارگران خارجی نباید از ۱۰ درصد کل شاغلان هر منطقه بیشتر باشد.

۴۱-۱۰. جمع‌بندی

با نگاهی اجمالی به مجموعه قوانین و مقررات مناطق آزاد تجاری- صنعتی و مناطق ویژه اقتصادی، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که از نظر تمهیدات قانونی کم و کاستی ملاحظه نمی‌شود و تداخل تصمیمات اجرایی دستگاه‌های ذیربط با فعالیت‌ها و اقدامات برنامه‌ریزی شده مدیریت مناطق آزاد و از طرفی عدم توجه برخی دستگاه‌های اجرایی به ماده (۲۷) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد و ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، امکان دستیابی به اهداف مناطق آزاد را دشوار کرده است.

اعمال مقررات و قوانین از مسائلی است که سازمان بازرسی کل کشور در همه مناطقی که بازرسی کرده، توجه به آن را به دستگاه‌های اجرایی مرتباً گوشزد کرده است. در آخرین نامه سازمان بازرسی تأکید شده که بعضاً دستگاه‌های اجرایی قوانین و مقررات مناطق آزاد را اجرا نمی‌کنند که این بر خلاف ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم توسعه است. بنابراین آنچه حائز اهمیت است بسترسازی اجرای قوانین و مقررات از سوی دستگاه‌های مربوط است که می‌تواند زمینه رشد و توسعه همه جانبه مناطق آزاد را فراهم آورد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۲	معافیت مالیاتی مناطق آزاد تجاری - صنعتی	سعید جمشیدی‌فرد - عضو شورای عالی انجمن حسابداران خبره ایران	ماهنامه حسابدار، شماره ۱۹۷، مرداد ۱۳۸۷ : ۱۵
روش تحقیق: توصیفی			

۴۲-۱. مقررات مالیاتی مناطق آزاد تجاری- صنعتی

قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران در ۱۳۷۲/۶/۷ به تصویب رسید و طی ماده (۱) اهداف آن چنین تعریف شد که به منظور تسریع در انجام امور زیربنایی، عمرانی و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی به دولت اجازه داده می‌شود تا با تشکیل مناطق اهداف مزبور را از طریق ایجاد تشویقات، معافیت‌ها، تسهیلات و امکانات ویژه در مناطق مورد نظر، در چارچوب قانون محقق سازد.

از جمله ابزار نیل به اهداف مقرر، اعطای معافیت مالیاتی طبق ماده (۱۳) قانون مزبور می‌باشد که به موجب آن اشخاص حقیقی و حقوقی که در منطقه آزاد از تاریخ بهره‌برداری مندرج در مجوز به مدت پانزده سال از پرداخت مالیات بر درآمد و دارایی موضوع قانون مالیات‌های مستقیم معاف خواهند بود و پس از انقضا پانزده سال تابع مقررات مالیاتی خواهند بود که با پیشنهاد هیئت وزیران به تصویب مجلس شورای اسلامی خواهد رسید.

۴۲-۲. تحلیل معافیت مالیاتی مندرج در ماده (۱۳)

معافیت مالیاتی مندرج در ماده (۱۳) را به شرح زیر می‌توان تفکیک و مورد تجزیه و تحلیل قرار داد:

۴۲-۲-۱. اشخاص مشمول معافیت اعم از حقیقی و حقوقی بوده و استثنایی بر آن وجود ندارد

از آنجا که اعطای معافیت به برخی اشخاص در تعارض با مقررات قانون مالیات‌های مستقیم است، هیئت شورای عالی مالیاتی با اتکا به قاعده «عام ناسخ خاص نمی‌شود» نسبت به استعلام اینکه آیا شرکت‌های دولتی نیز از معافیت ماده (۱۳) برخوردار هستند، طی بند «۳» رأی شماره ۵۵۸۶-۳۰/۴ مورخ ۱۳۷۶/۵/۲۲ بدین ترتیب رأی صادر می‌کند که «ماده (۱۳) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی فوق‌الذکر که به منزله یک قانون خاص است، تفاوتی بین شرکت‌های مختلف خواه تمام یا قسمتی از سرمایه آنها با واسطه یا بی‌واسطه متعلق به دولت باشد یا بخش خصوصی، قائل نشده است، علیهذا شرکت‌ها بابت سهم دولت محروم از معافیت مقرر موضوع ماده (۱۳) نخواهند بود».

۴۲-۲-۲. اشتغال به فعالیت اقتصادی، از قیود برخورداری از معافیت مالیاتی است

در این خصوص، اینکه فعالیت اقتصادی چیست و چه تعریفی دارد و محدوده و مرزهای آن کجاست، حائز اهمیت است. در این رابطه، تعریف مشخصی در قانون مناطق آزاد مشاهده نمی‌شود، لکن با استفاده از ماده (۱) قانون در مورد اهداف تشکیل مناطق آزاد می‌توان به مبانی‌ای که به تعریف فعالیت اقتصادی کمک کند، دست یافت.

با این حال، نکات زیر در ارتباط با فعالیت‌های اقتصادی قابل بحث است:

- سرمایه‌گذاری نیز از جمله اهداف مورد نظر مناطق آزاد است. مقدمه آغاز یک فعالیت اقتصادی، سرمایه‌گذاری است. فروش و واگذاری سرمایه‌گذاری را نمی‌توان از فعالیت اقتصادی جدا کرد. بنابراین معافیت مالیاتی سرمایه‌گذاری چه در قالب شخصیت حقوقی و از طریق مبادله سهام و سهم‌الشرکه و یا غیر آن دربر می‌گیرد.

- در پی سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اقتصادی، جابجایی سرمایه و تخصیص بهینه سرمایه در انطباق سیاست‌گذاری‌ها و تمایلات سرمایه‌گذاران، از نظر مالیاتی مورد توجه است. لذا این سؤال باید پاسخ داده شود که با مشمول معافیت قرار دادن درآمد حاصل از واگذاری حقوق مالکیتی یا انتقال سهام و سهم‌الشرکه ناشی از به‌کارگیری در بازار اولیه، آیا نقل و انتقالات از دست دوم به بعد آنها (بازار ثانویه) نیز از معافیت برخوردار هستند؟ بدیهی است که فعالیت‌هایی چون عملیات واسطه‌گری مالی و غیرمالی، کارگزاری و بازاریابی چه از طریق بورس و چه غیربورس در زمره فعالیت‌های اقتصادی قرار گرفته و مشمول معافیت مالیاتی هستند.

- مباحث فوق با تشابهاتی به فعالیت‌های خرید و فروش املاک و مستغلات نیز قابل تسری

است. به عنوان مثال، آیا درآمد حاصل از واگذاری مستغلات و بنایی که شخص پس از خرید زمین و انجام عملیات ساختمانی و زیربنایی در منطقه احداث نموده و حائز تعریف فعالیت اقتصادی است، از نظر مالیاتی با درآمد شخص دیگری که مستغلات مزبور را خریداری و سپس به فروش می‌رساند یکسان است؟

- از جمله درآمدهایی که موضوع بحث و استعلام بوده و در هیئت عمومی شورای عالی مالیاتی در مورد آن رأی صادر نموده، موضوع درآمد ارث می‌باشد. در یک تقسیم‌بندی، آثار حقوقی از اعمال و یا وقایع حقوقی ناشی می‌شود. عمل حقوقی هر عملی است که از روی قصد واقع شود و اثر قانونی داشته باشد. عقود، حائز این عنوان می‌باشند. بنابراین وصیت نیز یک عمل حقوقی تلقی می‌شود. با توجه به تعریف بالا، انجام فعالیت اقتصادی علمی ارادی است که در قالب عقود مختلف و متعدد در جریان عملیات واقع می‌شود. لذا انتقال ماترک به سبب ارث را نمی‌توان در محدوده فعالیت‌های اقتصادی قرار داد.

- اشخاص منحل نیز تشابهاتی با موضوع ارث دارد اما از آنجا که نتایج انحلال قاعداً از فرآیند فعالیت‌های اقتصادی حاصل شده و در نهایت منافع یا خسارات آن متوجه شخص سرمایه‌گذار که در قید حیات است منتقل می‌گردد، از تبعات فعالیت اقتصادی تلقی می‌شود. در این خصوص هیئت عمومی شورای عالی مالیاتی طی بند «۱» رأی شماره ۵۵۸۶۵-۳۰/۴ مورخ ۱۳۷۶/۵/۲۲ ضمن تأیید معافیت مالیاتی ماده (۱۳) برای اشخاص حقوقی در حال انحلال آن بخش از دارایی‌های این اشخاص را که در نقاط خارج از مناطق آزاد و غیرمربوط با فعالیت‌های موضوع ماده (۱۳) است را در زمان انحلال از معافیت برخوردار نمی‌داند.

۳-۲-۴۲. فعالیت اقتصادی باید در منطقه صورت گیرد

در نتیجه عایدات حاصل از اشتغال به عملیات خارج از مناطق آزاد تجاری- صنعتی، مشمول معافیت مالیاتی نخواهد شد. از این رو، در بخشنامه شماره ۹۲۴۶/۳۷۷۵۶-۳۰/۴ مورخ ۱۳۷۶/۹/۲ سازمان امور مالیاتی تأکید می‌نماید که اعطای معافیت به اتکای فعالیت اقتصادی در منطقه بوده و به صرف ثبت اقامتگاه قانونی در یکی از مناطق نمی‌توان درآمدهای حاصله از خارج مناطق را از معافیت بهره‌مند نمود.

۴-۲-۴۲. شرط دیگر بهره‌مندی از معافیت، دارا بودن مجوز است که باید توسط مقامات

ذیربط هر منطقه و یا ذیصلاح صادر شده باشد

مجوزهایی چون پروانه بهره‌برداری، جواز کسب و پروانه فعالیت، نمونه‌هایی است که به تناسب نوع فعالیت صادر می‌گردد. وجود مجوز، علاوه بر شرط اصلی خود قرینه‌ای در تشخیص منطقه‌ای بودن فعالیت است. در این ارتباط باید توجه داشت که مثلاً در مورد نقل و انتقال ملک، عملاً فروشنده ممکن است به امور خرید و فروش ملک تصدی نداشته باشد و عملی یکباره را انجام دهد. لذا طی مراحل متعارف ثبتی ملک و اخذ مفاصاهای مربوط، می‌توان در سطح هر معامله به عنوان مجوز تلقی شود.

۴۲-۳. تحلیل مقررات معافیت مالیات

ماده (۱۳) قانون با رعایت شروط ذکر شده، شخص را از پرداخت مالیات بر درآمد و دارایی موضوع مالیات‌های مستقیم به مدت ۱۵ سال از تاریخ بهره‌برداری از فعالیت اقتصادی، معاف می‌نماید. به‌منظور بررسی مناسب‌تر در این مطالعه موارد به‌شرح زیر تفکیک شده است:

۴۲-۳-۱. مالیات بر درآمد

مالیات بر درآمد، باب سوم قانون مالیات‌های مستقیم را تشکیل داده و مشتمل بر هفت فصل شامل مالیات بر درآمدهای املاک، کشاورزی، حقوق، مشاغل، اشخاص حقوقی، اتفاقی و جمع درآمد ناشی از منابع مختلف است. بر این اساس، می‌توان چنین عنوان داشت که در صورت کسب درآمد به سبب یک فعالیت اقتصادی دارای مجوز، در منطقه آزاد پرداخت مالیات منتفی و معافیت ماده (۱۳) جواز قانونی آن است.

۴۲-۳-۲. مالیات بر دارایی

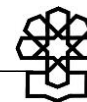
بخش دیگر معافیت، مربوط به مالیات بر دارایی موضوع باب دوم قانون مالیات‌های مستقیم است. در زمان تصویب قانون مناطق آزاد، باب دوم قانون دارای ۵ فصل مالیات‌های سالیانه املاک، مستغلات مسکونی خالی، بر اراضی بایر، ارث و حق تمبر بود. اما به‌موجب اصلاحیه بهمنماه سال ۱۳۸۰، سه فصل اول از قانون حذف و تنها فصول مالیات بر ارث و حق تمبر برقرار است. بنابراین به‌طور کلی در این بخش هم می‌توان ادعا کرد که چنانچه در اثر یک فعالیت اقتصادی در منطقه آزاد، مالیات‌هایی بر دارایی تعلق گیرد، از پرداخت مالیات معاف است.

۴۲-۳-۳. مالیات‌های غیرمستقیم

دایره شمول معافیت مالیاتی صرفاً قانون مالیات‌های مستقیم را دربر می‌گیرد به مفهوم مخالف سایر مالیات‌هایی که در قلمرو قانون مالیات‌های مستقیم نیست در محدوده معافیت ماده (۱۳) قرار نمی‌گیرد. مگر اینکه به حکم خاص قانونگذار جواز فعالیت داده شده باشد، در این ارتباط استثنای موجود مالیات موضوع لایحه مرسوم به تجمیع عوارض مصوب ۱۳۸۱/۱۰/۲۲ است که به استناد ماده (۱) آن نه تنها ماده (۱۳) بلکه کل قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی از شمول عوارض و مالیات قانون موسوم به تجمیع عوارض خارج گردیده است.

۴۲-۴. جمع‌بندی

با توجه به گستردگی قلمرو و رژیم مالیاتی مناطق آزاد تجاری-صنعتی، بررسی و بازنگری در مقررات موجود در تطابق با قوانین و مقررات موجود و همچنین صدور بخشنامه‌های متناسب با اهداف تشکیل مناطق آزاد به‌منظور شفاف‌سازی محیط اقتصادی مربوط، ضروری به‌نظر می‌رسد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۳	فقدان قانون جامع، مانعی برای رشد و توسعه مناطق آزاد	مرتضی تمدن - عضو کمیسیون برنامه و بودجه مجلس شورای اسلامی	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، دی ۱۳۸۵ : ۴
روش تحقیق: توصیفی			

۴۳-۱. موفقیت یا عدم موفقیت مناطق آزاد

علت عدم موفقیت مناطق آزاد در قوانین و موانع موجود است. بخشی از مشکلات به نظام اقتصادی کشور باز می‌گردد. اقتصاد کشوری مانند امارات متحده، اقتصاد باز است. شرایط و نظام اقتصادی کشور اجازه نمی‌دهد اقتصاد باز در کشور حاکم باشد. چون ما نمی‌توانیم نظام اقتصاد باز را به‌صورت ۱۰۰ درصد اعمال کنیم و موانعی وجود دارد که بسیاری از آن موانع باید در درون کشور بازنگری شود، طبعاً نمی‌توانیم مانند امارات و کشورهای جنوب شرقی آسیا باشیم.

اما ضروری است یک الگوی متناسب با خط‌مشی‌های اقتصادی خود طراحی کنیم. مناطق آزادی که در حال حاضر وجود دارند نه مانند مناطق آزاد کشورهای جنوب شرق آسیاست و نه منطبق با الگوی اقتصاد کشور خودمان است. بنابراین ضروری است دولت به‌طور جدی قوانین منطبق بر مناطق آزاد تجاری را مورد تجدیدنظر قرار دهد و اگر در برخی از زمینه‌ها نیز به اصلاح است، آنها را از طریق مجلس اصلاح کند.

کشورهای منطقه خلیج فارس پیشرفت خوبی در مناطق آزاد خود داشته‌اند، زیرا آنها کاملاً به شرکت‌های بزرگ چندملیتی آزادی داده‌اند تا در آن مناطق سرمایه‌گذاری کنند. ما در درون کشورمان سرمایه‌های بسیاری داریم و پیش از اینکه چشم به سرمایه‌گذار خارجی بدوزیم می‌توانیم سرمایه‌گذاران داخلی را تشویق به سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد کنیم.

در کشور ما از سرمایه‌گذار بخش خصوصی حمایت نمی‌شود و در نتیجه سرمایه‌گذار بخش خصوصی با مشکلات دست‌وپاگیر بسیاری مواجه است. اگر قرار است مناطق آزاد اقتصادی رونق پیدا کند، باید تمام موانعی که برای سرمایه‌گذار بخش خصوصی وجود دارد را برطرف کنیم در غیر این‌صورت نباید انتظار رونق داشته باشیم.

۴۳-۲. پیامدهای تغییر مدیران

ما معتقدیم دولت بیش از حد مجاز در مناطق آزاد دخالت می‌کند. مدیریت مناطق آزاد نباید متکی به دولت باشد و دولت تنها باید در مناطق آزاد سیاست‌گذاری کند و نباید به کارهای اجرایی ورود پیدا کند. تغییرات پی در پی مدیران و بی‌ثباتی در مناطق آزاد منجر به گرفتار شدن کسانی می‌شود که می‌خواهند در حوزه مناطق آزاد فعالیت داشته باشند. ثبات در برنامه‌ریزی‌ها از بین می‌رود و سیاست‌ها مدام تغییر می‌کند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۴	کالبدشکافی قوانین حاکم بر مناطق آزاد	فتح‌الله تارّی - استاد دانشگاه علامه طباطبائی	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، دی ۱۳۸۵ : ۶۶
روش تحقیق: توصیفی			

۴۴-۱. مقررات زدایی در قوانین برای مناطق آزاد کشور

بررسی تطبیقی قوانین و مقررات مناطق آزاد صنعتی و تجاری ایران با مناطق مشابه در سایر نقاط دنیا مارا به شناخت و درک نقاط قوت و ضعف عملکرد خودمان هدایت می‌کند. مناطق آزاد دنیا بیشترین شهرت خود را مدیون معافیت‌های مالیاتی و گمرکی برای ورود کالاها و خدمات، عمدتاً مواد اولیه و واسطه و صدور کالاها و خدمات هستند. به همین ترتیب بانک جهانی در تعریفی از مناطق آزاد آورده است: «منطقه آزاد تجاری قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا مجاورت یک بندر واقع شده و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان مجاز شناخته شده است، چنانچه می‌توان کالاها را بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی از این مناطق صادر یا به این مناطق وارد کرد».

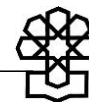
۴۴-۲. علل عدم موفقیت مناطق آزاد در جذب سرمایه‌گذاری خارجی

به‌منظور یافتن دلایل این عدم موفقیت به بررسی قوانین سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد پرداخته شده است:

۴۴-۲-۱. اصل مجاز بودن سرمایه‌گذاری خارجی

این موضوع در ایران همواره با تردیدهایی مواجه بوده است، منشأ این تردیدها وجود اصل هشتادویکم قانون اساسی جمهوری اسلامی است. این اصل مقرر می‌دارد: در بخش عمومی، دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی، کشاورزی، معادن به خارجیان مطلقاً ممنوع است. در تصویب این اصل، بخش عمومی مشمول ممنوعیت مطلق شده بود اما متن نهایی اعلام شده در جلسه ۶۷ مجلس خبرگان به‌ترتیب زیر بود:

«دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی، کشاورزی و معادن، خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است». تغییر مذکور در محتوای اصل نقصانی ایجاد نکرد؛ چرا که امتیاز دادن، خاص بخش دولتی است و به سایر بخش‌ها (تعاونی و خصوصی) ارتباط ندارد. به هر حال در تفسیر اصل هشتادویکم قانون اساسی ممنوعیت مطلق صرفاً متوجه دادن امتیاز در معنای حقوقی کلمه است. بدین معنی که تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی، کشاورزی و معادن فقط از طریق اعطای امتیاز باید ممنوع باشد.

اشکالات اجرایی پدید آمده از اصل هشتادویکم قانون اساسی به‌خاطر عدم ثبت شرکت‌های خارجی در سازمان ثبت شرکت‌ها، دولت را در سال ۱۳۶۱ بر آن داشت که سؤالی بدین شرح نزد شورای نگهبان مطرح نماید. آیا شرکت‌های خارجی طرف قرارداد با دستگاه‌های دولتی ایران که در کشور خود به ثبت رسیده‌اند، می‌توانند به ثبت شعب خود در ایران اقدام نمایند؟ جواب مثبت است. اما این سؤال مطرح است که آیا ثبت شرکت‌هایی که با دولت ایران قرارداد خاصی برای انجام امور محوله ندارند بلکه اقدام به سرمایه‌گذاری در ایران می‌نمایند منع قانونی دارد یا خیر؟ که جواب آن در قانون تصریح نشده بود اما بعداً با توجه به پرسش‌های مطرح شده در سال ۱۳۷۶ این مورد اصلاح گردید.

تفسیری که از اصل هشتادویکم قانون ارائه شده بیانگر این است که اگر میزان سهام خارجی در یک شرکت مشترک ۹۴ درصد یا کمتر از آن باشد، امتیاز محقق نمی‌شود. گرچه مفهوم کنترل تأثیرات آن بر تابعیت اشخاص حقوقی از مبنای مستحکمی در حقوق بین‌الملل برخوردار است، لکن در ارتباط با این موضوع که مالکیت سهام به‌عنوان معیار تحقق برگزیده شود انتقادات زیادی مطرح است. تعیین تابعیت شرکت براساس تابعیت ۵۱ درصد از سهام‌داران شرکت می‌تواند منجر به مشکلات عدیده حقوقی شود. بالاخره این مفهوم در حقوق ایران از پشتوانه قوی برخوردار نیست تا بتوان استدلال مستحکمی را براساس آن بنا نهاد. نکته بسیار مهم دیگری که باید مورد بررسی قرار بگیرد، مفهوم سرمایه‌گذار خارجی است. منظور از سرمایه‌گذار خارجی کیست؟ آیا هر شخص حقیقی و حقوقی تبعه خارجی است؟ آیا مورد اشخاص حقوقی را که کلیه سهام یا بیش از ۵۰ درصد سهام آنها متعلق به اشخاص غیرایرانی است؛ اما مرکز اصلی و عملیاتی آنها در ایران است و بالطبع تبعه ایران محسوب می‌شوند را نیز شامل می‌شود؟ براساس ماده (۵۹۱) قانون تجارت در اینکه عنوان سرمایه‌گذاری خارجی کلیه اشخاص حقیقی غیرایرانی و نه الزاماً تبعه یک کشور خارجی را شامل می‌شود تردیدی نیست.

از طرف دیگر در اینکه عنوان یاد شده کلیه اشخاص حقیقی تبعه ایران و نیز اشخاص حقوقی را که بیش از ۵۰ درصد سهام آنها متعلق به ایرانیان بوده و مرکز اصلی آنها در ایران است شامل نمی‌شود تردیدی وجود ندارد. آنچه تردید برانگیز است، آن است که آیا اشخاص حقوقی که مرکز عملیاتی آنها در ایران و سهام‌داران آن خارجی هستند، سرمایه‌گذار خارجی محسوب می‌شوند یا سرمایه‌گذار ایرانی؟ لذا ما هنوز از نظر مفهوم سرمایه‌گذار خارجی در قانون تجاری و مدنی دچار مشکل هستیم.

تعریف سرمایه‌گذاری در مقررات سرمایه‌گذاری مناطق آزاد این طور آمده است که سرمایه به دو گروه سرمایه خارجی و سرمایه ارزی تقسیم می‌شود. سرمایه خارجی، سرمایه اشخاص تبعه خارجی در مناطق آزاد است و سرمایه ارزی سرمایه ایرانیان است که از خارج به منطقه آزاد وارد می‌کنند.

چون سرمایه ارزی در مقابل سرمایه خارجی به‌کار رفته است، لذا سرمایه خارجی الزاماً غیر از سرمایه ارزی است. بنابراین نتیجه می‌شود که سرمایه اشخاص حقوقی که مرکز آنها در ایران است و

بنابراین ایرانی هستند، سرمایه خارجی محسوب نمی‌شود؛ حتی اگر کلیه سهامداران آن خارجی باشند. قانون تجارت ایران به دلیل عمر طولانی و اصلاحات مکرری که در آن صورت گرفته، بسیار پیچیده است که نه تنها خارجیان بلکه ایرانیان هم از آن درست سر در نمی‌آورند.

۲-۴۴. محدودیت مالکیت سرمایه‌های خارجی در مناطق آزاد جمهوری اسلامی ایران

برخلاف قوانین و مقررات سرمایه‌گذاری خارجی در سرزمین اصلی، مقررات مناطق آزاد جمهوری اسلامی درخصوص پروژه‌های ۱۰۰ درصد سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی تفاوتی قائل نشده است. به موجب ماده (۵) قانون و مقررات مناطق آزاد، سرمایه‌گذاران خارجی می‌توانند با هر نسبتی در پروژه‌های اقتصادی مشارکت نمایند. بدیهی است چون هدف ایجاد مناطق آزاد، جذب سرمایه خارجی است، فعالیت‌های اقتصادی با ۱۰۰ درصد سهم خارجی موجب جذب سرمایه خارجی می‌شود.

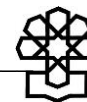
اما چون وصول برخی از اهداف نظیر انتقال دانش فنی در این روش سرمایه‌گذاری چندان موفقیت‌آمیز نبوده لذا روش مالکیت مطلق سرمایه‌گذاری مطلوبیت چندانی ندارد. مشارکت بین سرمایه داخلی و خارجی مطلوب‌ترین روش سرمایه‌گذاری خارجی است و بسیاری از کشورها نظر به همین ملاحظات، ترجیحات و تسهیلاتی قائل شده و برخی حداکثری برای سهام سرمایه داخلی به منظور جلوگیری از سرمایه‌گذاری ۱۰۰ درصد داخلی و برخی دیگر برای سرمایه‌گذاری ۱۰۰ درصد خارجی نیز حداکثر محدودیتی قائل شده و یک نظام ترجیحی قرار داده‌اند.

۳-۲-۴۴. تشریفات سرمایه‌گذاری

یکی از مشوق‌های سرمایه‌گذاری تسریع در انجام تشریفات مربوط به آن است، معمولاً سرمایه‌گذاری خارجی در سرزمین اصلی کشور ایجادکننده مناطق آزاد به دلایل متعددی با تشریفات بسیار زیادی مواجه است.

در مقررات مناطق آزاد ایران آمده است که سرمایه‌گذاران باید درخواست خود را به همراه پرسشنامه‌ای که توسط دبیرخانه و سازمان‌های مناطق آزاد تهیه و در اختیار آنها قرار می‌دهند به سازمان هر منطقه تسلیم نمایند. درخواست‌های رسیده توسط سازمان‌های هر منطقه بررسی و مجوز سرمایه‌گذاری صادر خواهد شد.

نکته کلیدی اینجاست که اگر پاسخ نهاد اداره‌کننده منطقه آزاد به تقاضا منفی باشد چه می‌توان انجام داد؟ آیا راهنمایی و همکاری برای رفع عیوب و علل موجه رد درخواست وجود دارد؟ آیا در درخواست در یک منطقه به منزله رد درخواست در همه مناطق آزاد کشور است؟ مقررات مناطق آزاد ایران در این زمینه ساکت است. لازم به توضیح است که سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد یک حق نیست تا بتوان از عدم احقاق آن و تصمیم منفی نهاد اداری شکایت کرد.

موضوع دیگر آن است که مجوز سرمایه‌گذاری از نظر زمانی دارای اعتبار موقت و محدودی است و در صورتی که در این مدت سرمایه‌گذاری به عمل نیاید لغو خواهد شد. برخی کشورها در سطح جهان در این زمینه قائل به مهلت شده‌اند و معمولاً مدت ۶ ماده الی ۲ سال را جهت سرمایه‌گذاری و اجرای پروژه وقت می‌گذارند که البته با موافقت مناطق آزاد این مهلت قابل تمدید است.

در این زمینه مقررات مناطق آزاد ایران مهلت مشخصی را معین نکرده و تعیین آن را موکول به مجوز سرمایه‌گذاری کرده است. ماده (۷) مقررات سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد مقرر داشته است که: «دارنده مجوز سرمایه‌گذاری موظف است ظرف مدتی که در مجوز سرمایه‌گذاری تعیین کرده درصدی از سرمایه را برای شروع عملیات اجرایی موضوع مجوز سرمایه‌گذاری به منطقه وارد نماید».

۴-۲-۴. انواع سرمایه خارجی

مناطق آزاد در این باره مقرر داشته است که سرمایه از لحاظ این مقررات عبارت است از:

- وجود ریالی یا ارزی قابل تبدیل در مناطق
- ماشین‌آلات، تجهیزات، لوازم و ابزار کار
- حقوق مالکیت صنعتی، شامل حق اختراع، علائم و دانش فنی
- وسایل حمل‌ونقل زمینی، هوایی، آبی مربوط به سرمایه‌گذاری
- تمام یا قسمتی از سود ویژه قابل انتقال که در مناطق حاصل می‌شود و به سرمایه اصلی اضافه شده یا در فعالیت‌های مجاز دیگری که مشمول این مقررات باشد به کار انداخته شود.

نخست آنکه در مقررات بالا هیچ ترجیحی یا تکلیفی درخصوص لزوم واردات برخی کالاها به‌عنوان سرمایه از داخل قلمرو کشور به منطقه آزاد مقرر نگردیده است. توضیح آنکه به‌منظور حمایت از تولیدات و صنایع داخلی می‌توان سرمایه‌گذاران خارجی را مکلف نمود برخی کالاها مانند وسایل حمل‌ونقل و بعضی دستگاه‌ها و تجهیزات را از داخل قلمرو گمرکی و در مقابل پرداخت بهای آنها با ارز وارد نماید. البته ممکن است تحمیل چنین تکلیفی بر تشویق سرمایه‌گذاری تأثیر منفی بگذارد.

دوم آنکه در مقررات بالا به وضعیت مشارکت‌ها توجه شایانی به عمل نیامده است. سومین موضوع که در این ماده مسکوت مانده است، موضوع معافیت سرمایه‌های وارده به مناطق آزاد از مالیات‌ها و عوارض است. چهارمین نکته درخصوص ماده مذکور پذیرش ماده اولیه و قطعات نیمه‌ساخته به‌عنوان سرمایه خارجی است.

۴-۲-۵. تضمین‌ها

هر سرمایه‌گذار خارجی قبل از اقدام به سرمایه‌گذاری باید مطمئن باشد که سرمایه او و همچنین منافع وی در امنیت کامل قرار دارد و به دور از چشم طمع سازمان‌های اداری و مقامات کشور محل سرمایه‌گذاری است و نیز باید مطمئن شود که ابزارهای قانونی و حقوقی به‌منظور حفاظت از سرمایه در طی تحولات مختلف سیاسی و اجتماعی به نحو مطلوبی قابل دستیابی می‌باشد.

۱-۵-۲-۴۴. نحوه ارائه تضمین و عدم ملی کردن در کشورهای مختلف

یکی از تعهداتی که متوجه سرمایه خارجی است و موجب عدم اشتیاق سرمایه‌گذار خارجی می‌گردد خطر ملی کردن دارایی خارجی است. برخی قوانین به منظور تشویق سرمایه‌گذاری خارجی، اصولاً حق ملی کردن سرمایه خارجی را از خود سلب نموده‌اند.

در اصل چهل و چهارم قانون اساسی، نظام اقتصادی کشور به سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی تقسیم شده است و بخش خصوصی فقط تا جایی مورد حمایت قانونگذار اعلام شده است که معارض با منافع عمومی نباشد. بنابراین در ایران نمی‌توان روش عدم ملی کردن مطلق را اتخاذ کرد. درواقع حق ملی کردن دارایی حق اساسی دولت است که نمی‌توان از آن تجاوز نمود. تنها روشی که باقی می‌ماند امکان پرداخت خسارت به صاحب سرمایه است. این امر درباره مقررات سرمایه‌گذاری مناطق آزاد مورد پیش‌بینی قرار گرفته است.

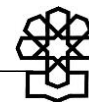
در لایحه پیشنهادی این تصویب‌نامه تفکیکی بین سلب مالکیت و ملی کردن به عمل نیامده بود درحالی که در متن نهایی مقررات بین ملی کردن دارایی و سلب مالکیت با عبارت (یا) قائل به تفکیک شده است که این نکته کاملاً بجاست.

با توجه به روح قانون اساسی پرداخت خسارت در ازای ملی کردن دارایی نیز مورد تردید است و چنین موضوعی در متن قانون پیش‌بینی نشده است. ماده (۹) همان مقررات که امکان بیمه را مقرر داشته است، درواقع منعکس‌کننده چنین تردیدهایی بوده، یعنی سازمان منطقه آزاد برای تأمین مالی پرداخت غرامت‌های یاد شده در ایران ماده باید نسبت به تضمین سرمایه خارجی نزد بانک‌ها یا بیمه اقدام نماید و پس از ملی کردن یا سلب مالکیت از محل چنین تضمین‌هایی غرامت پیش‌بینی شده را بپردازد.

۲-۵-۲-۴۴. تضمین انتقال سرمایه

هدف سرمایه‌گذار از سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد حفظ و بقای ابدی سرمایه در مناطق آزاد نیست، بدیهی است سرمایه‌گذار در صورتی مایل به فعالیت خواهد بود که بتواند در زمان نیاز سرمایه خود را از مناطق آزاد خارج و به هر مکان دلخواه منتقل نماید. مقررات حاکم بر موضوع انتقال سرمایه در مناطق آزاد ایران تصریح به عمل آورده است که سرمایه‌گذار خارجی در هر زمان که اراده کند می‌تواند اصل و فرع سرمایه خود را از مناطق آزاد خارج نماید.

ماده (۱۲) مقررات مذکور مقرر داشته است که خروج سود ویژه و مبالغ مربوط به اصل و منافع حاصل از فعالیت‌های اقتصادی سرمایه‌های خارجی و سرمایه‌های ارزی ایرانیان و همچنین مبالغ ناشی از فروش یا واگذاری این‌گونه سرمایه‌ها از مناطق آزاد مجاز است. در ادامه ماده یاد شده مقرر شده است که سازمان یک هفته پس از درخواست، باید گواهی مربوط را پس از بررسی‌های لازم صادر نماید. بدیهی است که سازمان در بررسی‌های خود مسائل متعددی از قبیل برخورداری از معافیت‌های مالیاتی

و ... را مورد نظر قرار خواهد داد. درخصوص انتقال سرمایه از یک سرمایه‌گذار به دیگر نیز ماده (۱۴) همان مقررات، امکان انتقال با موافقت سازمان را مورد پیش‌بینی قرار داده است. روشن است که اگر سازمان با انتقال موافقت نکند از چنین تصمیمی نمی‌توان شکایت کرد.

۴۴-۲-۶. حل و فصل اختلافات

در ماده (۱۶) مقررات سرمایه‌گذاری مناطق آزاد آمده است که موارد اختلاف بین سرمایه‌گذاران خارجی و طرف ایرانی براساس قراردادهای و توافق‌های کتبی حل و فصل خواهد شد. در این ماده نیز حل و فصل اختلافات به توافق طرفین که می‌تواند داوری باشد موقوف شده است. بنابراین شاید این تصور به وجود آمده باشد که براساس حقوق و قانون فعلی ایران شرط داوری یا ارجاع امور به داوری در قراردادهای بین سازمان منطقه آزاد و طرف خارجی موافق قانون و مجاز است. اما باید دانست چنین تصویری خلاف واقعیت است. تفسیر ماده (۸) قانون منطقه آزاد ماده (۱۶) قانون سرمایه‌گذاری مناطق آزاد به نحوی که شامل داوری نیز شود بی‌تردید مخالف صریح اصل یکصدوسی و نهم قانون اساسی و فاقد اعتبار و وجهات قانونی است. تصویب این قانون توسط مجلس نیز چیزی از ممنوعیت آن نمی‌کاهد. حتی تأیید شورای نگهبان نیز نمی‌تواند در این زمینه مجوز تلقی شود زیرا مجلس نمی‌تواند قوانین مخالف قانون اساسی وضع نماید و تأیید شورای نگهبان نیز نمی‌تواند در این زمینه مجوز تلقی گردد. تأیید شورای نگهبان نیز با توجه به مواد مختلف قانون یاد شده و سوابق اصلاحات و ایرادات شورای نگهبان ناظر بر عدم شمول چنین وضعیتی بوده است. البته مشکلات عملی قضیه و نیز لزوم وضعیت قابل رقابت با دیگر مناطق آزاد منطقه امری قابل درک است و چنین اهدافی مورد تأیید می‌باشد؛ اما وصول به این اهداف نباید به بهای کم توجهی به اصول قانون اساسی تلقی شود.

خوشبختانه در مورد موضوع یاد شده راه‌حل‌های بسیار ساده‌تری وجود دارد، مثلاً می‌توان به سرمایه‌گذاران خارجی اعلام کرد برای فعالیت در مناطق آزاد از ابتدا مبادرت به تشکیل شخصیت حقوقی مستقل در منطقه آزاد نموده و سپس مبادرت به فعالیت نمایند. در این صورت این اشخاص به اعتبار مقرراتی که توضیح داده شد در حکم اشخاص حقوقی ایرانی تلقی خواهند شد و طبق اصل یکصدوسی و نهم قانون اساسی لازم نخواهد بود که ارجاع به داوری در قراردادهای بین سازمان منطقه و این اشخاص به تصویب مجلس برسد و صرفاً تصویب هیئت وزیران را نیز می‌توان به کمیسیون متشکل از چند وزیر درخصوص اختیارات تفویضی به شورای عالی مناطق آزاد واگذار نمود. در این صورت اصل سرعت و وحدت تصمیم‌گیری در مناطق آزاد رعایت خواهد شد و از طرفی اشکال حقوقی نیز ندارد.

۴۴-۲-۷. مشوق‌هایی برای سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد ایران

با توجه به قانون و مقررات مناطق آزاد، مشاهده می‌شود که سرمایه‌گذاران خارجی در مقایسه با سایر سرمایه‌گذاران سرزمین اصلی از حمایت‌ها و مزایای زیر برخوردار هستند:

- آزادی ورود و خروج سرمایه و سود حاصل از سرمایه‌گذاری
- به موجب ماده (۵) قانون و مقررات سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد، سرمایه‌گذار خارجی می‌تواند فعالیت خود را به هر نسبتی سازماندهی کند و لزوماً نباید در قالب مشارکت ایرانی به این کار اقدام نماید.
- در مناطق آزاد، سرمایه‌گذار مشمول ضوابط قانون کار و قانون بیمه‌های اجتماعی نیست.
- سرمایه‌گذاری خارجی در امور بیمه و مؤسسات اعتباری غیربانکی مجاز تشخیص داده شده درحالی‌که در سرزمین اصلی چنین وضعی حاکم نیست.

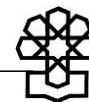
۳-۴۴. نتیجه‌گیری

از اهداف مهم مناطق آزاد و شاید مهمترین هدف آنها، جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. مشخصه‌هایی که از سوی اغلب سرمایه‌گذاران خارجی در مناطق آزاد مورد توجه قرار می‌گیرند و نقش مهمی در رونق و شکوفایی این مناطق برعهده دارند عبارتند از: قوانین سرمایه‌گذاری، قوانین پولی و بانکی، قوانین ارزی، قوانین مالیاتی، معافیت‌های گمرکی و تجاری.

از بین قوانین فوق، قوانین سرمایه‌گذاری از مهمترین موارد مورد توجه سرمایه‌گذاران خارجی است. اصل مجاز بودن سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد از بدیهی‌ترین اصول در اغلب مناطق آزاد جهان است. در بررسی‌های به عمل آمده در قوانین جمهوری اسلامی ایران اصل هشتادویکم قانون اساسی اعطای امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات را در امور تجاری، صنعتی و کشاورزی به خارجیان ممنوع اعلام کرده است. این اصل منشأ تردیدهایی شده است. به‌طوری‌که یکی از موانع بزرگ سرمایه‌گذاری خارجی محسوب می‌شود. نکته دیگر در مورد مفهوم سرمایه‌گذاری خارجی است که ما هنوز از نظر حقوقی دچار مشکل هستیم، به‌طوری‌که تعریف‌های گوناگونی ارائه شده است.

قانون تجارت جمهوری اسلامی ایران به این موضوع اشاره می‌کند که حداکثر سهم مشارکت خارجیان در سرمایه‌گذاری‌ها ۴۹ درصد است. به این منظور حق رأی و تصمیم‌گیری را به ایرانیان واگذار می‌نماید که البته این خود مانعی بزرگ در جهت جذب سرمایه‌گذاری خارجی تلقی می‌شود. اما با توجه به ماده (۵) قانون و مقررات مناطق آزاد سرمایه‌گذاران خارجی می‌توانند در فعالیت‌های اقتصادی به هر نسبتی مشارکت نمایند، که این به نوبه خود می‌تواند تأثیر مثبتی در راه جذب سرمایه‌گذاری خارجی داشته باشد. اما بهتر بود در کنار این قانون، ترجیحاتی به نفع بعضی از الگوهای سرمایه‌گذاری ارائه می‌شد. به‌طور کلی قوانین سرمایه‌گذاری مناطق آزاد ایران به‌صورت ساده و بدون هرگونه تفکیک و توضیح درخصوص تشویق برخی موارد مفید به حال صادرات کشور و دیگر مزایای مربوط به مناطق آزاد است. بهتر است این سکوت در قوانین به نفع اهداف مناطق به نوعی شکسته شود.

از دیگر موضوعات مورد بحث در مورد سرمایه‌گذاری خارجی مسئله تضمین‌هاست. عدم ملی کردن دارایی‌ها در ایران مورد پذیرش قرار نگرفته اما پرداخت غرامت پیش‌بینی شده است. در این

زمینه تضمین‌های مهمی در صورت ملی کردن سرمایه در قانون برای سرمایه‌گذاران خارجی ارائه نشده و پرداخت غرامت با جزئیات دقیق‌تر پیش‌بینی نشده است. در مناطق آزاد برای سرمایه و سود سرمایه را از منطقه خارج نماید که این امتیاز مهم به‌شمار می‌آید. اما درخصوص انتقال سرمایه از یک سرمایه‌گذار به دیگری ماده (۴) همان مقررات امکان انتقال را با موافقت سازمان مورد پیش‌بینی قرار داده است که روشن است اگر سازمان با انتقال آن موافقت نکند از چنین تصمیمی نمی‌توان شکایت کرد. درخصوص قوانین حاکم بر قراردادهای بین سرمایه‌گذار و سازمان منطقه آزاد، قوانین و مقررات ایران قائل به هیچ امتیازی نشده است. بنابراین کلیه قراردادها تابع حقوق ایران خواهد بود اما از جهت حل‌وفصل اختلافات و مرجع صالح رسیدگی به آن مقررات مناطق آزاد تا حدودی مبهم است.

در بررسی‌های به عمل آمده در زمینه مقررات سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد این نکته کاملاً روشن است که علیرغم گذشت بیش از ۱۰ سال از عمر مناطق آزاد ایران در بسیاری از موارد مقررات و قوانین این مناطق در تعارض با قوانین سرزمین اصلی است. منابع و قوانینی نیز برای تضمین سرمایه‌گذاری وجود ندارد و در سطح ملی و منطقه‌ای استراتژی بلندمدتی نداریم.

خلاصه بررسی ۱۶ ماده از مقررات سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد این‌گونه جمع‌بندی می‌گردد: با وجود تصویب مقررات سرمایه‌گذاری فراسرزمینی در مناطق آزاد ایران، قانونگذار همواره دغدغه عدم عدول از حدود قوانین سرزمین اصلی را داشته و در تعیین مرزهای قانونی و حقوقی طوری عمل کرده است که سمت و سوی کلی مقررات و سیاست‌های داخلی کشور حفظ شود.

پیوست ط - سایر موضوعات در ارتباط با مناطق آزاد

- ۱-ط) بایدها و نبایدها
- ۲-ط) چالش‌ها و فرصت‌ها
- ۳-ط) تجارت جهانی
- ۴-ط) مدیریت
- ۵-ط) ترانزیت
- ۶-ط) فناوری
- ۷-ط) بودجه عملیاتی
- ۸-ط) بیمه و تأمین مالی
- ۹-ط) نقش بنادر
- ۱۰-ط) منطقه آزاد قشم
- ۱۱-ط) منطقه آزاد چابهار
- ۱۲-ط) سایر

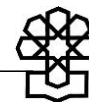
شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۵	مناطق آزاد تجاری رقابتی، بایدها و نبایدها	لیلا سعیدی	ماهنامه بندر و دریا، شماره ۱۴۶، آبان ۱۳۸۶ : ۱۰۴
روش تحقیق: توصیفی			

۴۵-۱. تعریف مناطق آزاد

براساس گزارشی که در کنفرانس اخیر سازمان گمرکات جهانی (WCO) با مشارکت کنوانسیون مناطق آزاد جهان (WFZC) برگزار شد، آمده است: «مفهوم مناطق آزاد مشتمل است بر شرایطی ایدئال برای بهتر کردن اقتصاد یک کشور. این ایدئولوژی، بیشتر کشورهای جهان از جمله چین، پاکستان، بنگلادش، امارات متحده عربی و ... را جذب کرده و آنان را واداشته است تا سیاست‌های خود را در جهت آن تغییر داده و اصلاح کنند.

۴۵-۲. تاریخچه مناطق آزاد

اولین منطقه آزاد تجاری، بندر هامبورگ در سال ۱۸۸۸ میلادی است که با هدف تجارت و رفع موانع و محدودیت‌های موجود به چنان شکوفایی دست یافت که کشورهای دیگر را به الگوبرداری از این منطقه واداشت. نسل‌های دوم و سوم این مناطق همچون بنادر جنوب ایتالیا و بندر روتردام هلند

بیشتر صنایع و خدمات بازرگانی را تحت پوشش قرار دادند و ظرف یک دهه باعث جذب صنایع صادراتی خارجی، سرمایه و فناوری و ایجاد اشتغال در کشورهای کمتر توسعه یافته شدند. مناطق پردازش صادرات از محصولات این دوره بود.

در مناطق آزاد نسل بعد، بیشتر جنبه دانش، علم و تحقیقات نمود پیدا کرد و اثر آن به صورت پارک های صنعتی، علمی و تحقیقاتی ظاهر شد و دانشگاه ها و مراکز تحقیقاتی را در حومه خود به مکانی مناسب برای این مناطق تبدیل کرد، مانند پارک تحقیقاتی استنفورد در آمریکا.

اما مناطق آزاد سال های پس از آن همچون (Comprehensive Free Economic Zone) به وسعت جغرافیایی، قوانین و امتیازات خاص، اهداف چندمنظوره، جامع و کامل کننده زنجیره های صنعتی سرزمین اصلی دست یافتند و با فعالیتهای تکامل یافته صنعتی، تجاری و خدماتی بر پایه دانش و سرمایه گذاری مستقیم و عظیم خارجی، به جایگاهی رسیدند که کشورهای کمتر توسعه یافته را به آن سمت کشاندند تا اقتصاد خود را از چارچوب قوانین حاکم بر سرزمین اصلی آزاد کنند و به منابع مالی حاصل از سرمایه گذاری خارجی دست پیدا کنند مانند آنچه در بنادر آزاد هنگ کنگ و سنگاپور شاهد بودیم.

پس از آن به مناطق آزاد فرامرزی می رسیم که مجموعه ای از چند کشور با همگرایی اقتصادی منطقه ای و ساختار پیشرفته در جهت توسعه اقتصادی، کسب درآمد ارزی و ایجاد ارزش افزوده برای منطقه و نیز توسعه اقتصادی و تکنولوژیک برای سرزمین اصلی هستند.

۳-۴۵. مناطق آزاد در ایران، بایدها و نبایدها

از سال ۱۳۷۰ مناطق آزاد در کشور راه اندازی شد تا ضمن جذب سرمایه گذاری خارجی موجب انتقال تکنولوژی و افزایش صادرات شود. ما طی هشت سال (۱۳۷۲-۱۳۸۰) تنها ۵۰۰ میلیون دلار درآمد ارزی کسب شد که علت عمده آن فقدان زیرساخت های مورد نیاز، عدم وجود امکانات ارتباطی ضروری مورد نیاز و خلأ خطوط ریلی متصل از قشم و چابهار به سرزمین اصلی و فقدان فرودگاه، بیمارستان، دانشگاه و مراکز آموزش عالی، انبار و تأسیسات فراساحلی، امکانات مخابراتی، تجهیزات آب شیرین کن و اسکله بندری بوده است.

بنابراین تأمین این زیرساخت ها و آماده سازی اراضی برای فعالیت اقتصادی در این مناطق، به مناطق آزاد محول شد. عدم سرمایه گذاری دولت و واگذار کردن منابع کسب درآمد برای تأمین هزینه ها از طریق واردات کالا به سرزمین اصلی، مشکلات عمده و در نهایت کارایی نامناسب این مناطق را به ارمغان آورد و کار به آنجا کشید که بودجه های تخصیصی این مناطق چندان دردی را دوا نکرد و ناهماهنگی هایی به وجود آمد. زیرا هر بخشی که فعالیت هایی را به دست می گرفت، می توانست برحسب جذب صنایع موجود منطقه ای، اهداف خود را اولویت بندی کند.

در حالی که مناطق آزاد، می‌تواند نیروی محرک توسعه کشور قرار گیرد، یعنی در راستای سیاست‌ها و استراتژی‌های اقتصاد سرزمین اصلی حرکت کرده و ماهیت رفتاری مطابق با هدف منطقه آزاد را دنبال کند.

ایران از نظر شرایط ورود سرمایه‌گذاران، بسیار دیوانسالارانه و زمانبر عمل می‌کند و به‌علاوه تاکنون مشوقی در خصوص ارائه معافیت‌های مالیاتی مضاعف در ازای فعالیت‌های تحقیقاتی بنگاه‌های اقتصادی فعال ارائه نشده است. همچنین فرآیند طولانی تصویب قوانین و تعریف مشوق‌های اقتصادی جدید و مطابق با تحولات جهانی را نیز باید به موارد بالا افزود.

بهبود شرایط اقتصادی، ثبات سیاسی و در نهایت کاهش درجه خطر اقتصادی کشور، امکان جذب سرمایه‌گذاران خارجی را آسان‌تر خواهد ساخت. در عین حال باید خدمات بانکی بین‌المللی را در این مناطق داشت و مدت زمان اجاره زمین به سرمایه‌گذاران خارجی (۶ سال) را برابر سایر مناطق آزاد جهان قرار داد.

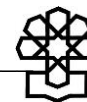
کمبود نیروی انسانی ماهر و متخصص بومی خود نقیصه دیگری است و هزینه اشتغال نیروی ماهر غیربومی نیز غیررقابتی است که محدودیت در اشتغال اتباع خارجی و خلأ تسهیلات قانون در مورد اشتغال در این مناطق به این مسئله دامن می‌زند.

پارک‌های تحقیقاتی سناریوی دیگری است، زیرا این مناطق کارنامه مناسبی در کشورمان ندارند و هنوز به اهمیت تحقیق و توسعه در پیشبرد اهداف اقتصادی پی نبرده‌ایم.

صنایع کشور ما نیز در سطح جهانی جایگاه چندان محکمی ندارند و با مشکلات اساسی کاهش تعرفه وارداتی کالاهای خارجی، عدم امکان رقابت، کیفیت پایین‌تر کالاها و خدمات ایرانی و سطح پایین‌تر از استانداردهای مورد قبول سازمان تجارت جهانی و عدم هماهنگی با استانداردهای بالاتر برخی کالاهای اروپایی مواجه می‌باشد. این موارد باعث شده است که ایران پس از هشت دوره مذاکره با اتحادیه اروپا بر سر موافقتنامه‌های تجاری به نتیجه نرسد و عضویت آن نیز در سازمان همکاری‌های اقتصادی اکو، کمک چندان به شرایط موجود نکند.

۴-۴۵. جمع‌بندی

مناطق آزاد را تنها با مدیریت صحیح، فضای مساعد حقوقی، کافی بودن زیرساخت‌های منطقه‌ای و فراساحلی، ارائه خدمات مختلف مناسب، فضای سیاسی به دور از تنش، بالفعل کردن پتانسیل‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی، انتقال مناسب فناوری، توسعه صادرات و اقتصاد، دوستی بین‌المللی و همکاری هوشمندانه با کشورهای موفق در این عرصه، رشد درآمدهای ارزی متنوع از محل صادرات غیرنفتی و شکل‌گیری اقتصاد مبتنی بر دانایی و حرکت در جهت یکپارچگی اقتصادی که در سطح جهان شاهد آن هستیم، می‌توان اداره کرد و به شکوفایی رساند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۶	مناطق آزاد تجاری، چالش‌ها؛ فرصت‌ها (میزگرد) ^۱	تهیه و تنظیم: همایون آرمش	فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، زمستان ۱۳۸۷: ۱۰
روش تحقیق: هم‌اندیشی			

۴۶-۱. تاریخچه مناطق آزاد

نخستین بنادر آزاد جهان در یونان و روم باستان شکل گرفته است. بنادر «چاليس» و «پیرائونس» در یونان محصور با دیوارهای دفاعی بود و بندر «دلاس» در روم با هدف افزایش حجم مبادلات تجاری با مصر، یونان، سوریه، شمال آفریقا و آسیا تأسیس شده بود. در این بندر که هدف آن افزایش حجم مبادلات تجاری بود، همه دادوستدها بدون دریافت حقوق گمرکی انجام می‌شد.

پیشگام حقیقی مناطق تجاری آزاد که اهداف تأسیس آن تا حد زیادی به هدف‌های مناطق آزاد تجاری در مفهوم امروزی تطابق دارد، بندر آزاد هامبورگ است که در سال ۱۸۸۸ پایه‌گذاری شد. در سال ۱۸۹۴ کپنهاگ به‌صورت بندر آزاد درآمد و طولی نکشید که به مرکز بازرگانی فعال در دریای بالتیک تبدیل شد. در سال ۱۸۹۹ بندر دانزیک در لهستان به‌صورت بندر آزاد درآمد.

در ادبیات مناطق آزاد پس از جنگ جهانی دوم، منطقه آزاد شانون در ایرلند که در سال ۱۹۵۹ ایجاد شد، به‌عنوان اولین منطقه آزاد به مفهوم جدید آن شناخته شد و به همین دلیل در غالب نوشته‌های بعد از دهه ۱۹۷۰، اندیشه مناطق آزاد را ابتکاری با ریشه ایرلندی قلمداد می‌کنند. ابتکار از این نظر که در ایجاد این مناطق شاید برای اولین بار جذب سرمایه‌های خارجی، انتقال تکنولوژی، ایجاد اشتغال و جهش اقتصادی که از هدف‌های مهم تأسیس مناطق آزاد در کشورهای درحال توسعه است، ملحوظ شده بود.

اولین منطقه صادرات در آسیا «کاندلا» نام داشت که در سال ۱۹۶۵ در هند تأسیس شد. اندکی بعد تایوان در سال ۱۹۶۶ به ایجاد منطقه پردازش «کائونسیونگ» و کره جنوبی در سال ۱۹۷۰ به تأسیس منطقه پردازش صادرات «ماسا» مبادرت کردند. هر دو کشور کره جنوبی و تایوان در اواخر دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ ایجاد صنایعی را که به توسعه صادرات محصولات آنها منجر می‌شد، قوت بخشیدند. البته آنها هنگامی به این اقدامات دست زدند که هنوز سایر کشورهای درحال توسعه آسیا، راهبرد جایگزینی واردات را به‌شدت دنبال می‌کردند.

در دهه ۱۹۷۰ تغییرات شدید در خط‌مشی توسعه بسیاری از کشورهای قاره آسیا به‌وجود آمد. به این ترتیب که سیاست جایگزینی واردات را رها کرده و به سیاست توسعه صادرات روی آوردند. به این ترتیب مناطق پردازش صادرات در مالزی، سریلانکا، تایلند و فیلیپین نیز مانند کشورهای دیگر شکل

۱. این مطالعه مربوط به میزگردی با حضور آقایان غلامرضا خلیل ارجمندی، دکتر بیژن لطیف، مهندس حسین حاجیان برزی، دکتر محمد بابازاده، دکتر آلبرت بغزیان، مهندس هادی حق‌شناس و خانم شراره شریف‌زاده است.

گرفت. حتی کشورهایی مانند هند، پاکستان و اندونزی که هنوز از سیاست‌های حمایتی (بخش داخلی) دست برنداشته بودند، به‌منظور توسعه صادرات خود به تأسیس مناطق پردازش صادرات همت گماردند.

۲-۴۶. تعریف مناطق آزاد

در تعریف سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (UNIDO) از مناطق آزاد به‌عنوان «موتور محرکه» در جهت تشویق صادرات صنعتی یاد می‌شود. همچنین در برداشت جدید از مناطق آزاد که به منطقه آزاد پردازش صادرات معروف است، منطقه آزاد به ناحیه صنعتی ویژه‌ای در خارج از مرز گمرکی، که تولیداتش جهتگیری صادراتی دارند گفته می‌شود. فلسفه این اصطلاح را می‌توان در تغییر راهبرد واردات به استراتژی توسعه صادرات دانست.

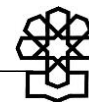
بنابراین به‌طور کلی منطقه تجاری آزاد، قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا مجاورت بندری واقع شده و در آن، تجارت آزاد با سایر مناطق جهان مجاز شناخته شده است و در آن کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، خارج و یا به آن وارد کرد.

۳-۴۶. سابقه مناطق آزاد در ایران

براساس بررسی‌های انجام شده در اسفندماه ۱۳۴۹ قانونی تحت عنوان «قانون معافیت از حقوق و عوارض گمرکی کالاهایی که به‌منظور استفاده، مصرف و فروش وارد بعضی از جزایر خلیج فارس می‌شوند» به تصویب رسید که به‌موجب آن به دولت اجازه داده شد در هریک از جزایر خلیج فارس که مقتضی بداند، کلیه کالاهایی را که به‌منظور مصرف، استفاده و فروش در فروشگاه‌ها وارد جزیره مذکور می‌شوند از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، سود بازرگانی، حق انحصار و عوارض مختلف و حق ثبت سفارش معاف کند.

در سال ۱۳۵۹ به‌موجب مصوبه شورای انقلاب کلیه امتیازهای مذکور، در مورد کالاهای وارده به جزیره کیش برقرار شد. به این ترتیب جزیره کیش از بخشی از امتیازهای یک منطقه آزاد برخوردار شد. در بهمن‌ماه سال ۱۳۶۸ هنگام تهیه و تصویب قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، به‌موجب تبصره «۱۹»، به دولت اجازه داده شد که حداکثر در سه نقطه از نقاط مرزی کشور، مناطق آزاد تجاری-صنعتی تأسیس کند.

در هفتم بهمن‌ماه ۱۳۶۹ هیئت وزیران، جزیره قشم و در ۱۸ اردیبهشت‌ماه ۱۳۷۰ محدوده‌ای از خلیج چابهار (اراضی شرق اسکله شهید کلانتری) را به‌عنوان منطقه آزاد تجاری اعلام کرد. سازمان منطقه آزاد ارس به‌منظور تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات در

شهریورماه سال ۱۳۸۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و در اواخر شهریورماه ۱۳۸۳ آغاز به کار کرد. منطقه آزاد اروند در چهارم مردادماه سال ۱۳۸۳ فعالیت خود را به طور رسمی آغاز کرد.

۴-۴۶. چالش‌های مناطق آزاد

در این قسمت به شکل مختصر به چالش‌های ارائه شده در ارتباط با مناطق آزاد پرداخته شده است.

۴-۴۶-۱. قوانین یکسان و مأموریت‌های متفاوت

یکسان بودن قوانین حاکم بر مناطق آزاد، در حالی که مأموریت‌های جداگانه‌ای برای آنها در نظر گرفته شده است.

- در قشم موضوع تکنولوژی‌های نوین دنبال می‌شود و بحث پارک زیست‌فناوری است.
- در کیش بحث بازرگانی دنبال شده است تا بتواند بانک بین‌المللی و بورس بین‌المللی شبیه سنگاپور و مالزی راه‌اندازی کند و نهادهای پولی-مالی را توسعه بخشد.
- اصالت چابهار به دلیل توسعه سیستان و بلوچستان بوده و به نام ترانزیت طراحی شده است.
- در انزلی موضوع ترانزیت و ارتباط با شرق مطرح بوده است.

۴-۴۶-۲. عدم توفیق در جذب سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد

بررسی نشان می‌دهد که مناطق آزاد ایران در جذب سرمایه‌گذاری خارجی موفق نبوده‌اند و قوانین وضع شده بیشتر به نفع بازرگانان و شرکت‌های داخلی بوده است. به طوری که بخش عمده‌ای از شرکت‌های با پسوند کیش و قشم در تهران فعالیت می‌کنند تا از معافیت‌های مالیاتی و ... در مناطق آزاد برخوردار شوند و در عمل توسعه‌ای برای آن مناطق به همراه نداشته‌اند.

از جمله مسائل اثرگذار دیگر در عدم توفیق جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی به رغم وجود حدود ۱/۳ تریلیون دلار سرمایه ایرانی‌های خارج از کشور، قوانین دست‌وپاگیر است. در اصل چهل و چهارم قانون اساسی توسعه دولت محدود شده، اما مناطق آزاد مستثنا نشده است. اگر سازمان منطقه آزاد کیش بخواهد قراردادی بین‌المللی داشته باشد یا بانکی در آنجا سرمایه‌گذاری کند، نیاز به تصویب هیئت دولت است. لازم به ذکر است که اگرچه به نظر می‌رسد قوانین منطقه آزاد در ابتدا خوب تدوین شده، اما به نظر می‌رسد قوانین مذکور یا اجرا نشده و یا بد اجرا شده است.

۴-۴۶-۳. مهیا نبودن زیرساخت‌های لازم در مناطق آزاد تجاری

یکی از دلایل عدم توفیق در مناطق آزاد توجه نکردن به ساختارهای لازم، بالاخص بانکداری و گمرک است. مناطق آزاد تجاری برای این به وجود می‌آیند که بازرگانان، تجار و کسانی که فعالیت‌های اقتصادی انجام می‌دهند بتوانند با آرامش، اطمینان و امنیت مشغول فعالیت شوند. تا اطمینان و امنیت لازم به وجود نیاید این مناطق تنها به مکانی برای جذب گردشگران تبدیل می‌شوند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در رأس‌الخیمه در عرض یک روز دفتر کار، وام بانکی و تمام امکانات لازم برای تأسیس

شرکت مهیا است، ولی چنین چیزی در کشور ما هنوز به وجود نیامده است. لازم به ذکر است که آماده‌سازی زیرساخت‌های اولیه در مناطق آزاد برعهده دولت است.

۴-۴۶. هدف جذب سرمایه‌های سرگردان داخلی

به نظر می‌رسد هدف ما از ایجاد منطقه آزاد تجاری، جذب سرمایه‌های سرگردان داخلی است. به عنوان مثال مناطق آزاد ما تبدیل به قطب‌های دانشگاهی شده‌اند که در هیچ جای دنیا مرسوم نیست. بنابراین اگر بخواهیم مناطق آزاد تجاری کشور را ارزیابی کنیم، باید با همان اهدافی که آنها را ایجاد کرده‌ایم بسنجیم که متأسفانه به آن اهداف هم نرسیده‌ایم.

۴-۴۵. نگاه دولتی مسئولان منطقه آزاد

بررسی‌ها نشان می‌دهد کسانی که در مناطق آزاد تجاری ایران فعالیت می‌کنند نگاهی ۱۰۰ درصد دولتی دارند. البته نه اینکه نباید دولت در مناطق آزاد حضور داشته باشد، اما دولت نباید در اقتصاد دخالت کند و تنها می‌تواند عهده‌دار وظیفه نظارت و هدایت باشد.

۴-۴۶. همزمانی اجرا، نظارت و بهره‌برداری

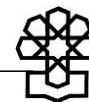
در مناطق آزاد نیز مانند بسیاری از کارهای دیگر، بحث‌های اجرا، نظارت و بهره‌برداری همزمان صورت می‌گیرد. یعنی این گونه نیست که طرحی را مطالعه، بعد اجرا و سپس بهره‌برداری کنیم. ابتدا کار را شروع و سپس در حین کار مطالعه انجام می‌دهیم. گاهی اوقات هنگام ساخت از قسمتی از طرح نیز بهره‌برداری می‌شود. این امر موجب طولانی شدن زمان اجرای پروژه‌ها و گاه غیراقتصادی شدن آنها می‌گردد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۷	مناطق آزاد تونل اتصال به سازمان تجارت جهانی	-	ماهنامه توسعه صادرات، شماره ۳۹، مهر و آبان ۱۳۸۲: ۲۵
روش تحقیق: توصیفی			

۴۷-۱. نقش مناطق آزاد در اتصال به سازمان تجارت جهانی

مناطق آزاد به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه به عنوان اهرمی برای ورود به نظام اقتصاد آزاد، تسهیل در قوانین و مقررات و دوری از بوروکراسی دست‌وپاگیر اقتصاد داخلی طراحی شده‌اند تا هدف سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد که کسب سهمی از بازار جهانی است را دنبال کنند.

در این مسیر، لزوم شناخت و گشایش بازارها به عنوان عامل اصلی پیوند با اقتصاد و بازار هدف منطقه‌ای و جهانی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و برای تحقق این امر، تلاش می‌شود سازوکار تجارت بین‌المللی به‌خوبی شناخته شود و سیاست‌های ملی و منطقه‌ای مناسبی اتخاذ شود. برای این

منظور با تحکیم و تقویت زیرساخت‌های اولیه برای تولید و ایجاد سایر مقدمات مورد نیاز، از مناطق آزاد به‌عنوان اهرمی مؤثر جهت ایجاد بسترهای حضور موفق در بازارهای بین‌المللی و سازمان تجارت جهانی، استفاده می‌شود.

اما باید دقت داشت که عضویت موفق در سازمان تجارت جهانی، نیازمند اصلاح ساختارهای اقتصادی کشور براساس یک برنامه اقتصادی دقیق و هدفمند برای تولید و مصرف در بازار جهانی است و تا این زیرساخت‌ها فراهم نشود، رقابت مؤثر در چرخه دادوستد امکانپذیر نیست.

بدین ترتیب بدون برنامه‌ریزی اقتصادی در زمینه تولید حرفه‌ای و عضویت بی‌محابا در سازمان تجارت جهانی باعث خواهد شد اقتصاد ایران و درآمدهای حاصل از نظام تعرفه‌ای آن که تاکنون برای اقتصاد داخلی طراحی و برنامه‌ریزی شده است، به یکباره دچار اختلال شده و آثار منفی فراوانی را به بار آورد.

بنابراین به‌منظور پرهیز از مخاطرات این خلل و نابسامانی، باید مناطق آزاد کشور را به‌عنوان مناطق مهم بسترسازی برای عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی در نظر گرفت تا وضعیت جدید ساختار اقتصادی، مورد سنجش قرار گیرد.

برای این منظور باید کاربری‌های مناسب را برای مناطق آزاد بازتعریف کرد و آنچه را از قبل وجود داشته مورد بازنگری قرار داد و متناسب با برنامه‌ریزی‌های مربوط به عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی، قانون و مقررات مناطق آزاد کشور را براساس مقررات این سازمان، تنظیم کرد. به‌عبارتی باید با تقویت زیرساخت‌های اولیه، ایجاد تأسیسات پیشرفته و بازتعریف کاربری‌های متناسب برای پیوند با اقتصاد جهانی و به‌دست آوردن سهم در تجارت بین‌الملل، خیز برداشت.

اتخاذ چنین رویکردی، دو اثر مهم دارد:

- مناطق آزاد کشور مطابق با استانداردهای جهانی فعال می‌شوند.
- قبل از حضور در سازمان تجارت جهانی، عواقب منفی آن با آزمون و خطا در مناطق آزاد درک می‌شود و نقایص موجود برطرف می‌گردد.

۴۷-۲. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به فرصت‌هایی که به‌دلیل اجرای نامناسب برنامه‌های اول، دوم و سوم توسعه کشور، از دست رفته‌اند، لازم است در برنامه چهارم توسعه کشور، توجه جدی‌تری به مقوله‌های تولید، تجارت و توریسم در مناطق آزاد شود و به این مناطق به‌عنوان بستری برای زمینه‌سازی عضویت کشور در سازمان تجارت جهانی نگریسته شود. در این راستا، به‌منظور بهبود عملکرد مناطق آزاد پیشنهاد می‌شود:

- اهمیت دادن به ترانزیت کالا در اقتصاد مناطق آزاد و ایجاد زیرساخت‌های مربوطه نظیر

- اسکله، راه‌های جاده‌ای، خطوط آهن، انبارهای ویژه و بارانداز.
- توجه به تولید حرفه‌ای در مناطق آزاد به‌منظور به‌دست آوردن بازار که از اهداف مهم استراتژی توسعه صادرات محسوب می‌شود.
 - توسعه و تقویت توریسم و اکوتوریسم.
 - نگاه به مناطق آزاد به‌عنوان یک پروژه ملی جهت حضور موفق در سازمان تجارت جهانی ازسوی مسئولان کلان کشور.

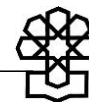
شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۸	بررسی تأثیر الگوی دوگانه مدیریت سیاسی فضا بر کارکردهای مناطق آزاد: مطالعه موردی کیش	محمدرضا حافظ‌نیا- استاد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس کاظم ذوقی بارانی- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس زهرا احمدی‌پور- دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس	فصلنامه مدرس علوم انسانی (برنامه‌ریزی و آمایش فضا)، شماره ۷۱، بهار ۱۳۹۰: ۳۹-۲۱
روش تحقیق: توصیفی و میدانی			

مکان‌ها و نواحی جغرافیایی به‌منظور اداره بهتر امور و تنظیم روابط افقی و عمودی با سایر نواحی و همچنین استقرار نهادها و سازمان‌ها به خودگردانی و مدیریت در بُعد محلی نیازمند هستند. این نوع خودگردانی‌ها و سازمان‌دهی سیاسی فضا در بُعد محلی در ادبیات جغرافیای سیاسی به «دولت محلی» تعبیر می‌شود که با کارکردهای ویژه خود از فعالیت‌هایی که مربوط به قلمرو دولت مرکزی است مجزا می‌شود. مناطق آزاد به‌لحاظ مدیریتی و اداره امور از مرحله تصمیم‌گیری تا اجرا و نظارت، یکی از انواع خودگردانی‌های محلی است که در مناطق جغرافیایی ویژه‌ای با اختیارات و شرح وظایف مشخص به اداره امور محلی می‌پردازد.

۴۸-۱. منطقه آزاد و نحوه تحقق اراده حاکمیت ملی بر پهنه فضایی مناطق آزاد

منطقه آزاد عبارت است از: ناحیه جغرافیایی محدود و محصور در محدوده گمرک ملی اعم از بندر، دریا، جزیره و یا بخشی از خاک کشور که به‌موجب قانون خاصی فعالیت صنعتی و تجاری و ورود و خروج کالا از آن آزاد بوده و مشمول مقررات و محدودیت‌های گمرکی نیست.

باید توجه داشت امکانات مناطق آزاد و بنادر آزاد، تنها به آزادی از حقوق گمرکی منحصر نیست، بلکه آنها به‌صورت یک واحد سیاسی- اقتصادی فراملی که دارای اختیارات ویژه‌ای است، در می‌آیند؛ مدیریت سیاسی و اداری این‌گونه مناطق زیر نظر نماینده سیاسی منطقه‌ای حکومت نیست، بلکه

به‌طور مستقیم زیر نظر بالاترین مقام کشوری هستند و مقررات و قوانین اقتصادی، تجاری و مدنی خاص به‌خود دارند.

ازسوی دیگر مدیریت منطقه آزاد تجاری در ایجاد تعهدات بین‌المللی نیز دارای اختیارات است و قادر به برقراری روابط با دولت‌های خارجی، افراد و شرکت‌های سرمایه‌گذار بیگانه و دادن تضمین‌ها و تعهدات لازم مبنی بر ملی نشدن سرمایه‌های آنان است. در ایران اراده حاکمیت ملی بر پهنه فضایی مناطق آزاد از دو طریق صورت می‌پذیرد: یکی از طریق الگوی مدیریت سیاسی فضا (وزارت کشور و استانداری‌ها) و دیگری اختصاصی (سازمان مناطق آزاد). نوع عملکرد این الگوها در مناطق آزاد می‌تواند در تکامل یا تعارض با هم باشد.

۲-۴۸. مناطق آزاد در جهان و ایران و انواع آن

نخستین بنادر آزاد شناخته شده در جهان، در حقیقت مناطق محصور با دیوارهای دفاعی بودند که در بنادر «چالیس و پیرائوس» یونان بنا شده بودند. قدیمی‌ترین بندر آزاد جهان که به‌طور مشخص برای افزایش حجم دادوستد پایه‌گذاری شد، بندر آزاد رومی‌ها واقع در جزیره «دالاس» در دریای اژه بود که با هدف افزایش حجم مبادلات تجاری بین مصر، یونان، سوریه، شمال آفریقا، آسیا و روم تأسیس شده بود و همه دادوستدها، بدون دریافت حقوق گمرکی انجام می‌شد. به‌علاوه، بنادر دیگری نیز مانند «جنوا»، «ونیز» و «جبل‌الطارق» مانند بندر آزاد «دالاس» وجود داشته‌اند.

مناطق آزاد تجاری- صنعتی در دنیا از یک سابقه طولانی برخوردارند، اما اولین بندر آزاد تجاری- صنعتی که تا حدودی با اهداف مناطق آزاد تطابق دارد در سال ۱۸۸۸ در بندر هامبورگ به‌وجود آمد. تأسیس مناطق آزاد صنعتی- تجاری یا مناطق پردازش صادرات در کشورهای در حال توسعه ازجمله پدیده‌های اقتصادی یک ربع قرن اخیر است. هدف از برپایی این مناطق، فراهم ساختن شرایط مناسب برای افزایش تولید و صدور کالاهای صنعتی از طریق راهیابی به بازارهای جهانی براساس اصول رقابت آزاد و اجرای سیستم‌های مبتنی بر بازار آزاد برای کشور صاحب منطقه بوده است.

در ایران بحث مناطق آزاد در دهه ۱۳۴۰ با تأسیس اولین مراکز جهانگردی در جزایر کیش و مینو فراهم شد و این جزایر تا سال ۱۳۵۷ نقش جهانگردی خود را حفظ کردند، اما در سال ۱۳۵۸ با تصویب ماده واحده‌ای به‌وسیله شورای انقلاب، منطقه آزاد کیش از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی و حق انحصار و ثبت سفارش در مورد کالاهای وارد شده معاف شد. به این ترتیب نقش جهانگردی این جزایر حذف شد.

پس از انقلاب براساس تکلیف مقرر در تبصره «۱۹» قانون برنامه اول توسعه و در سال پایانی این قانون، سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار پا به عرصه وجود گذاشتند. با شکل‌گیری دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد در تابستان ۱۳۷۱، تصویب «قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی

جمهوری اسلامی ایران» در شهریورماه ۱۳۷۲ صورت گرفت. هیئت وزیران نیز به استناد اصل یکصدوسی و هشتم قانون اساسی اختیارات خود ناشی از این قانون را به شورای عالی مناطق آزاد تفویض کرد. در سال پایانی این قانون سه منطقه آزاد قشم، کیش و چابهار پا به عرصه وجود گذاشتند. پس از تشکیل این مناطق آزاد، مناطق ویژه اقتصادی متعددی تأسیس شد. بعدها نیز سه منطقه آزاد ارس، اروند و انزلی به مناطق آزاد فوق اضافه شد، تعداد مناطق آزاد به ۶ عدد رسید.

۴۸-۳. عوامل موفقیت یک منطقه آزاد

الزامات اساسی و نیازهای یک منطقه آزاد در کنار شفافیت قوانین حقوقی شامل یک طیف گسترده از تسهیلات زیرساختی شامل فرودگاه، دسترسی به ساحل دریا و شبکه حمل و نقل، تسهیلات برای حمل محموله‌های کانتینری، ساختمان کارگاه‌ها و کارخانجات کارآ و استاندارد، پشتیبانی خدماتی شامل خدمات فیزیکی عرضه یا تولید نیروی الکتریسیته و آب، تسهیلات ارتباطی و مخابراتی، فاضلاب و دفع زباله و غیره، به انضمام یک رشته خدمات بازرگانی و تجاری مثل بانک، بیمه، خدمات حمل و نقل دریایی و خدمات اجتماعی مانند خدمات مراقبت‌های بهداشتی، تسهیلات فروشنده‌های و رستورانی و غیره است.

سه عامل اساسی به عنوان عوامل موفقیت در مناطق آزاد ارائه شده است:

- سطح پایین دستمزدها به خصوص برای ایجاد مزیت و رجحان در فعالیتهای تولیدی کاربر،
- مکان‌یابی درست یک منطقه از نظر دسترسی و نزدیکی به بازارهای محلی، منطقه‌ای و جهانی،
- ثبات سیاسی، مطالعات اتحادیه جهانی مناطق آزاد نشان می‌دهد علیرغم وجود مشوق‌های قوی مالی و پولی و سایر تسهیلات بسیاری از مناطق به واسطه شرایط سیاسی نامطلوب در عمل ناموفق بوده‌اند.

۴۸-۴. دولت محلی

تعاریف زیادی در این ارتباط وجود دارد، در این مطالعه بر تعریف سازمان ملل تأکید شده است. بنابر تعریف سازمان ملل، بخش حکومت محلی از شاخه مدیریت عمومی سازمان ملل متحد، بین دو واژه محلی و واحد محلی تفاوت قائل شده است. به طوری که حکومت محلی اشاره به یک سیستم دارد و واحد محلی به عنوان سیستم فرعی مطرح است.

بنابراین واژه حکومت محلی به تقسیم‌بندی یک کشور و یا یک ایالت اشاره دارد که به وسیله قانون ایجاد شده و کنترل اساسی امور محلی همچون قدرت وضع مالیات را در دست دارد و هیئت اداره‌کننده چنین موجودیتی به صورت محلی انتخاب می‌شود.

در تعریف فوق به چند نکته کلیدی توجه شده است، نخست حکومت محلی باید به وسیله قانون ایجاد شده باشد، دوم بر امور محلی کنترل اساسی داشته باشد و سوم هیئت اداره کننده، منتخب مردم محلی باشد.

۵-۴۸. الگوهای مدیریتی در کیش

اداره مناطق آزاد به نوعی متأثر از دو الگوی مدیریت سیاسی فضا (وزارت کشور و استانداری‌ها) و مدیریت اختصاصی (سازمان مناطق آزاد کشور) است. این دو الگو می‌توانند مکمل یکدیگر و یا متعارض از هم بوده و بر کارکرد منطقه تأثیر متفاوت بگذارند.

علاوه بر الگوهای فوق، نهادهایی وجود دارد که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بر عملکرد مدیران منطقه آزاد کیش و در نهایت کارکرد منطقه تأثیر می‌گذارند. نهاد امامت جمعه کیش به عنوان نماینده رهبری (حکومت) در آن بوده و با نظارت خود بر عملکرد مدیران محلی، حافظ منافع حکومت و یاری‌دهنده حکومت در اعمال حاکمیت ملی به عنوان رکن اساسی نظام دولت است.

به علاوه به دلیل قرار گرفتن ضلع جنوبی جزیره در نقطه صفر مرزی و در انتهای ضلع جنوبی سرزمین اصلی، اداره نقاط و خطوط مرزی پیرو قوانین خاصی خواهد بود که از طرف حکومت مرکزی در راستای اهداف و منافع ملی اعمال می‌شود. بالطبع مدیریت مرزی مقوله‌ای مجزا از انواع مدیریت‌های محلی اعمال شده در منطقه است که از آنها تأثیر گرفته و تأثیرگذار در عملکرد سایر نهادهای تصمیم‌گیرنده خواهد بود.

نهاد دیگر تأثیرگذار بر عملکرد سایر نهادها، شوراهای ده و سپس شورای بخش کیش است. این نهادهای بی‌رمق در حقیقت برای کمک به امنیت محلی و به ویژه جمع‌آوری مالیات و عوارض شکل یافته‌اند و به طور عملی تأثیر چندانی بر کارکرد سایر مدیریت‌ها ندارند. انتخاب شهردار که از اصلی‌ترین وظایف شورای بخش منطقه آزاد کیش است، به وسیله مدیر سازمان منطقه آزاد صورت می‌گیرد و شورا به طور عملی فاقد تأثیرگذاری در این زمینه است. تأیید استشهاد محلی تنها کاری است که هم‌اکنون از طریق شورا صورت می‌گیرد.

۱-۵-۴۸. الگوی مدیریت سیاسی فضا (وزارت کشور و استانداری‌ها)

براساس قانون تقسیمات کشوری سال ۱۳۱۶، حاکمیت دولت بر سرزمین از طریق سیستم اداری پنج درجه‌ای که به ترتیب در برگیرنده استان، شهرستان، بخش، دهستان و ده است اعمال می‌شود. وظایف و مسئولیت‌های استانداران، فرمانداران و بخشداران در هشتادمین جلسه مورخ ۱۳۷۷/۷/۲۸ شورای عالی اداری در اجرای مفاد تبصره «۳۱» قانون برنامه دوم توسعه در ۲۴ ماده و ۱۶ تبصره مورد تصویب قرار گرفت. با توجه به اینکه برابر ماده (۲۴) مصوبه فوق «کلیه وظایف و اختیاراتی که برعهده

استانداران محول شده است، فرمانداران نیز همان وظایف و اختیارات را (به‌استثنای قائم مقام شورای شهر) در شهرستان محل مأموریت خود دارا هستند».

۲-۵-۴۸. الگوی مدیریت اختصاصی مناطق آزاد

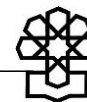
اختیارات و وظایف مناطق آزاد در ایران تعیین‌کننده محدوده و اختیار خودگردانی محلی در این مناطق است. قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی جمهوری اسلامی ایران گویاترین سندی است که حدود اختیارات خودگردانی محلی را در مناطق آزاد ایران روشن می‌کند. این قانون در چهار قسمت و ۲۴ ماده است که در ۷ شهریور ۱۳۷۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. ماده (۱) قانون فوق هدف از تشکیل این نوع مناطق را این‌گونه بیان می‌کند: به‌منظور تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی، به دولت اجازه داده می‌شود مناطق ذیل (منطقه آزاد جزیره کیش، منطقه آزاد قشم حداکثر به وسعت ۳۰۰ کیلومتر مربع و منطقه آزاد چابهار) را به‌عنوان مناطق آزاد تجاری-صنعتی براساس موازین قانونی و این قانون اداره کند.

قسمت سوم این قانون ناظر بر وظایف مناطق آزاد است که نحوه اداره این مناطق را روشن می‌کند. درواقع دامنه اختیارات و وظایف خودگردانی محلی در مناطق آزاد ایران را مشخص کرده است. براساس قانون مذکور ارکان شورای عالی و سازمان مسئولیت مناطق آزاد را برعهده دارند. شورای عالی به ریاست رئیس‌جمهور و عضویت وزرای امور اقتصادی-دارایی، بازرگانی، کشور، اطلاعات، فرهنگ و ارشاد اسلامی، کار و امور اجتماعی، صنایع، راه و ترابری، صنایع سنگین، معادن و فلزات، رئیس سازمان برنامه و بودجه، رئیس کل بانک مرکزی و رئیس اتاق بازرگانی، صنایع و معادن ایران به‌عنوان عالی‌ترین نهاد سیاستگذاری در مناطق آزاد تجاری و صنعتی تشکیل می‌شود. ساختار اداری سازمان منطقه آزاد کیش عبارت است از: مدیرعامل، قائم مقام، چهار حوزه معاونت و چهار واحد مدیریت.

۳-۵-۴۸. تعارضات کارکردی بین دو الگوی مدیریت

در ادامه نمونه‌هایی از تعارضات کارکردی که بخشداری و سازمان مناطق آزاد کیش در تعامل با هم با آن مواجه هستند ارائه شده است:

- بخشدار در قلمرو مأموریت خویش به‌عنوان نماینده عالی دولت مسئولیت اجرای سیاست‌های عمومی کشور را در ارتباط با وزارتخانه‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و سایر دستگاه‌هایی که به نحوی از بودجه عمومی دولت استفاده می‌کنند، همچنین نهادهای انقلاب اسلامی، نیروهای انتظامی، شوراهای اسلامی شهر و شهرداری‌ها و مؤسسات عمومی غیردولتی را عهده‌دار است. نیروهای انتظامی نیز در چارچوب وظایفی که در ارتباط با امنیت منطقه دارند، تحت نظارت بخشدار عمل خواهند کرد.

در منطقه آزاد کیش تقریباً تمام وظایف ذکر شده از طریق سازمان منطقه آزاد اعمال می‌شود و نه تنها فرمانده نیروی انتظامی با نظر موافق مدیرعامل سازمان منطقه آزاد انتخاب می‌شود، بلکه تأمین امنیت منطقه آزاد کیش نیز برعهده سازمان است.

- هدایت و تشکیل مرتب جلسات شورای تأمین و نظارت بر حسن اجرای مصوبات آن از دیگر وظایف بخشدار است که عملاً درحال حاضر مدیر سازمان منطقه آزاد به آن رسیدگی می‌کند. بخشدار نیز در حیطه مأموریت خود مسئول اجرای موارد مذکور است که این مسئله موجب موازی‌کاری می‌شود.

- نظارت بر حسن اجرای قوانین و مقررات راهنمایی و رانندگی و اداره گذرنامه از مسئولیت‌هایی است که براساس قانون به بخشدار محول شده است که این امر نیز در جزیره کیش از طریق سازمان منطقه آزاد کیش اعمال می‌شود.

- بخشدار باید بر حسن اجرای قوانین و مقررات مربوط به تردد، اقامت، تابعیت، استملاک و سایر امور مربوط به اتباع و نمایندگی‌های خارجی، پناهندگان، مهاجران و آوارگان در حیطه مدیریت خود نظارت داشته باشد که این کار در منطقه آزاد کیش از طریق سازمان منطقه آزاد صورت می‌گیرد. همچنین صدور مجوز برای تأسیس ادارات، بانک‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات خصوصی از طریق سازمان منطقه آزاد صورت می‌گیرد.

- نظارت بر تشکیل و هدایت اتحادیه‌ها و اصناف و رعایت تصمیم‌های اتخاذ شده اتحادیه‌ها و اصناف مذکور براساس قوانین و مقررات مربوطه برعهده بخشدار است، در جزیره کیش این کارها از طریق سازمان منطقه آزاد نظارت، هدایت و مدیریت می‌شود.

- تنها کاری که بخشدار منطقه آزاد آن را با استقلال کامل انجام می‌دهد، اجرا و نظارت بر همه‌پرسی و انتخاباتی است که به‌موجب قانون مسئولیت اجرای آن را دارد. همچنین کارهایی مانند انجام مطالعات و ارائه پیشنهادها درخصوص تقسیمات کشوری، طرح ملی آمارگیری، سرشماری، ریشه‌کنی فلج اطفال و

- سازمان منطقه آزاد کیش، نظارت بر حسن اجرای امور مربوط به ثبت احوال، فراهم آوردن زمینه‌های مناسب برای رشد و پیشرفت و گسترش آموزش و پرورش، ورزش همگانی، بهداشت عمومی، آموزش عالی و تحقیقات را در جزیره مدیریت می‌کند. صدور مجوز برای مراکز بهداشتی، دانشگاه و مراکز علمی غیرانتفاعی از طریق سازمان منطقه آزاد صورت می‌گیرد. انجام این کارها از مسئولیت‌هایی است که قانون برای بخشدار تعریف کرده است.

- اتخاذ تدابیر و اعمال هماهنگی لازم به‌منظور پیشگیری، کنترل و مهار بحران‌های ناشی از حوادث و بلایای طبیعی از قبیل سیل و زلزله، هماهنگی و نظارت بر مسائل رفاهی کارکنان دولتی و هماهنگ کردن امور رفاهی آنان و همچنین نظارت بر حسن اجرای قوانین و مقررات، نظارت و بازرسی

از کلیه ارگان‌های دولتی اعم از ادارات و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و سایر دستگاه‌هایی که به نحوی از بودجه عمومی استفاده می‌کنند و همچنین مراقبت در رفتار و اعمال کلیه کارکنان ارگان‌های مذکور، از وظایف بخشدار است. این در حالی است که هم‌اکنون در جزیره مدیر سازمان منطقه آزاد عهده‌دار نظارت بر اعمال مدیران رؤسا و کارکنان دولتی است.

- نظارت و مراقبت در اجرای برنامه‌های عمرانی و در صورت لزوم دادن تذکر به مسئولان اجرایی و اعلام مراتب به سازمان و اداره کل مربوطه در جهت رفع نواقص احتمالی، از طریق سازمان منطقه آزاد صورت می‌گیرد. این کار به نوعی به صورت موازی در راستای وظایف بخشدار در این زمینه است و جزء اموری است که تداخل در اعمال مدیریت را باعث می‌شود.

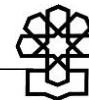
- نظارت بر حفظ و حراست از منابع طبیعی و محیط زیست و استفاده بهینه از منابع و امکانات بالقوه و موجود جزیره نیز به طور قانونی جزء وظایف بخشدار است که در جزیره کیش از طریق سازمان منطقه آزاد مدیریت و اعمال اراده می‌شود.

- هدایت و هماهنگی فعالیت‌های بانکی و تعیین اولویت‌ها در اعطای تسهیلات تکلیفی بانکی در برنامه‌های توسعه و تشویق سرمایه‌گذاران از طریق تشکیل مؤسسات اعتباری غیردولتی و جذب سرمایه‌های محل و سوق دادن آنها به سمت فعالیت‌های تولیدی و عمرانی و ... که به طور کامل از طریق منطقه آزاد صورت می‌گیرد. تمام موارد مذکور از مسئولیت‌های بخشدار است که در قانون مربوطه به آن تفویض شده است.

- نصب مدیران جزیره و مسئولان نهادهای انقلاب اسلامی، فرمانده انتظامی و نماینده صدا و سیما، عزل و تغییر رؤسا و مسئولان ادارات به وسیله مقام‌های مجاز دستگاه‌های مربوط، از طریق مدیران کل با هماهنگی مدیرعامل منطقه آزاد صورت می‌گیرد که براساس قانون از وظایف بخشدار است. این در حالی است که هم‌اکنون کلیه رؤسای ادارات و یا بالاترین مقام اجرایی در جزیره کیش، عدم حضور خود را در محل خدمت به اطلاع مدیر سازمان منطقه آزاد می‌رسانند و جانشین موقت خود را به وی معرفی نمایند.

- کلیه واحدهای قضایی در جزیره موظفند درخصوص مسائلی که به نحوی با آرامش و امنیت عمومی کیش مرتبط می‌باشد، هماهنگی‌های لازم را با مدیر منطقه آزاد، معمول دارند. در صورتی که آیین‌نامه اجرایی در این رابطه به وسیله امور اداری و استخدامی کشور با همکاری وزارت کشور و وزارت دادگستری تهیه و به تصویب شورای عالی اداری رسیده است و از وظایف ذاتی نماینده حکومت در محل که بخشدار عهده‌دار آن است، می‌باشد.

- انجام مراسم تشریفات از مقامات عالی‌رتبه داخلی و خارجی که به طور رسمی به جزیره سفر می‌کنند، به وسیله سازمان صورت می‌گیرد که در قانون جزء مسئولیت‌های بخشدار است. آیین‌نامه

اجرای موضوع این ماده و همچنین نحوه انجام تشریفات مربوطه به موجب آیین‌نامه‌ای است که به پیشنهاد وزیر کشور و وزارت امور خارجه به تصویب هیئت وزیران رسیده است.

۴۸-۶. برخی مشاهدات میدانی پیرامون تعارضات موجود در مدیریت

- در زمان مدیریت کلی آقای یزدان‌پناه، به منظور آزادسازی قسمتی از سواحل جزیره که سفین قدیم نام دارد، شهرکی به نام شهرک کرمانشاهان با معماری سنتی و محلی برای انتقال و اسکان بومیان محلی سفین ساخته شد. پس از اتمام شهرک جدید، بومیان از رفتن به شهرک امتناع کردند و پروژه آزادسازی ساحل ناتمام ماند. تعارضی که از قبل بین بخشداری و سازمان منطقه آزاد وجود داشت، منجر به ایجاد چنین وضعیتی شد.
- پروژه جاده‌سازی از سفین قدیم نیز در زمان آقای یزدان‌پناه اجرا شد که وجود اختلاف میان بخشداری و سازمان منطقه آزاد مانع از تکمیل شدن این طرح در زمان مقرر شد.
- در موردی دیگر بخشداری اقدام به صدور مجوز فنس‌کشی در اطراف کارگاه ساختمانی کرد. مدیر سازمان منطقه آزاد قائل به داشتن صلاحیت چنین مجوزی از سوی بخشداری نبوده و طی اختلاف و اصطکاک پیش آمده دستور به جمع‌آوری فنس‌های کشیده شده داد.
- در موردی مشابه، بخشداری اقدام به صدور مجوز حصاری در اطراف روستای باغو کرد که انجام یافتن این کار واکنش شدیدی را از سوی سازمان مناطق آزاد به همراه داشت و مدیر این سازمان در این مورد نیز دستور داد حصارها جمع‌آوری شوند.

۴۸-۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

براساس بررسی‌های صورت گرفته در این مطالعه، مشاهده می‌شود که گذشت زمان و افزایش تسلط سازمان منطقه آزاد کیش بر بیشتر امور جزیره و به وجود آمدن اختلاف آشکار میان اختیارات سازمان منطقه با بخشداری در اداره این جزیره، جهت روابط به محدود شدن اختیارات سایر مدیریت‌ها نیل پیدا کرده است.

به‌طور کلی نتیجه‌گیری شده است که مدیریت منطقه آزاد به‌صورت متمرکز و از طریق یک منبع تصمیم‌گیرنده می‌تواند توسعه و بالندگی هرچه بیشتر را به همراه داشته باشد. اگرچه لازم به ذکر است در حال حاضر نیز تنها کارهای مربوط به برگزاری انتخابات، طرح ملی آمارگیری سراسری و سرشماری به‌وسیله بخشداری انجام می‌گیرد و سایر امور توسط سازمان منطقه آزاد اداره می‌شود.

در قسمت پایانی این مطالعه مبتنی بر «توسعه سطوح همکاری»، «کاهش سطوح تعارض» و «توسعه هم‌تکمیلی کارکردی در مسیر توسعه کیش»، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه شده است:

- بهترین راه ممکن برای به حداقل رساندن تعارض بین مدیریت‌های موجود در منطقه آزاد

کیش، بازنگری در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد است که در سال ۱۳۷۲ به تصویب هیئت وزیران رسیده است. در این بازنگری باید نهایت دقت صورت گیرد که از تعریف کارکردهای مشابه برای سازمان منطقه آزاد با کارکرد سایر مدیریت‌های موجود در جزیره پرهیز شود.

- اداره مدیریت مناطق آزاد به دلیل اینکه در ماهیت نوعی خودگردانی محلی به خصوصی است، باید دارای مدیریتی واحد و منبع تصمیم‌گیری مستقلی باشد تا بتواند در راستای توسعه قدم بردارد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۴۹	ارس از دیدگاه مدیریت استراتژیک	-	ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۱۷۲، خرداد ۱۳۹۲: ۴۰
روش تحقیق: توصیفی و SWOT			

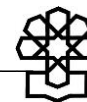
منطقه آزاد ارس به برکت برخورداری از موقعیت خاص جغرافیایی-اقتصادی، فرصت‌های زیادی برای بهبود وضعیت صنایع خود دارد، اما به دلیل مشکلات زیاد سالیان طولانی است که نتوانسته به جایگاه واقعی خود برسد. تبدیل شهر جلفا و حومه آن به منطقه آزاد، تلاشی برای حل همین مشکلات بوده است.

۴۹-۱. نقاط قوت ارس

- دسترسی به منابع معدنی سنگ‌های ساختمانی در شهرهای همجوار و کشورهای همسایه
- نزدیکی به تبریز به عنوان یک قطب صنعتی کشور
- دسترسی به منابع انرژی و قرار داشتن در مسیر ترانزیت انرژی
- وجود نهادهای تحقیقاتی و دانشگاهی
- وجود امکانات زیرساختی، شریان‌های ارتباطی ریلی و همچنین زیرشاخه‌های مخابراتی
- وجود نیروی کار فراوان و مستعد
- وجود مزایای قانونی

۴۹-۲. نقاط ضعف ارس

- نبود بانک‌ها، صندوق‌ها و سایر نهادهای مالی به اندازه لازم
- کمبود منابع بودجه‌ای
- وابستگی صنایع موجود به خارج از منطقه برای تأمین مواد اولیه
- پایین بودن هم‌افزایی میان واحدهای تولیدی
- فقدان اتحادیه‌ها، انجمن‌ها یا هرگونه تشکل اقتصادی ذریبط
- کمبود نیروی کار متخصص

۴۹-۳. فرصت‌های ارس

در مورد فرصت‌های خارجی می‌توان به دسترسی به بازارهای آسیای میانه، همسایگی با کشور ارمنستان به‌عنوان یک عضو سازمان تجارت جهانی، استقبال سرمایه‌گذاران ترک زبان و همسایگی و قرابت تاریخی با کشورهای حوزه قفقاز اشاره کرد.

۴۹-۴. تهدیدهای ارس

در سوی مقابل تهدیدات خارجی در اقتصاد منطقه بسیار زیادند. انتظاری عبث است که اقتصاد کشور با مشکلاتی روبرو باشد و این مشکلات در یک بخش کشور نفوذ نکند. این یک حقیقت است که ضریب ریسک سرمایه‌گذاری خارجی در کشور ما بالاست. اعطای تسهیلات بسیار زیاد انجام می‌شود اما به‌دلیل اینکه تخصیص منابع بهینه نیست، بسیاری از طرح‌های صنعتی با کمبود منابع مالی روبرو هستند. موضوع تورم، نوسانات نرخ ارز و مسائل مربوط به تحریم‌ها همه بخش‌های اقتصاد و بالطبع اقتصاد ارس را تحت‌الشعاع قرار داده‌اند.

۴۹-۵. استراتژی توسعه صنعتی ارس

- برنامه‌ریزی و افزایش تعامل با بازارهای هدف در قفقاز، ترکیه و عراق با توجه به اشتراکات تاریخی و فرهنگی
- توسعه سرمایه‌گذاری‌های صنعتی از طریق پوشش ریسک سرمایه‌گذاری خارجی در کشور توسط دولت
- توسعه صنعتی از طریق توسعه بازار در کشورهای هدف با استفاده از تضمین‌های دولتی
- جلب حمایت‌های دولتی و أخذ بودجه برای ایجاد خوشه‌های صنعتی در سطح فرامنطقه
- تعامل و ایجاد هماهنگی اجرایی و تشکیلاتی با دستگاه‌های متولی حفظ محیط زیست برای توسعه کالبد لازم برای تحولات صنعتی
- فراهم آوردن امکانات و تسهیلات بانکی و بیمه‌ای به‌منظور ایجاد خوشه‌های صنعتی در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای با ایجاد نهادهای مالی در منطقه

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۰	جایگاه مناطق آزاد در حوزه حمل‌ونقل و ترانزیت کجاست؟	نرگس احساندار	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۹۸، دی ۱۳۸۹: ۱۲
روش تحقیق: مصاحبه			

۵۰-۱. مزیت‌های ترانزیتی ایران

ایران از جمله کشورهایی است که بهترین مسیر ترانزیت کالا را دارد و بر سر راه بسیاری از کریدورهای مهم بین‌المللی نظیر کریدور شمال - جنوب (اقیانوس هند و خلیج فارس را به دریای خزر، روسیه و شمال اروپا متصل می‌کند)، کریدور شرق - غرب یا جاده باستانی ابریشم (چین و آسیای میانه را در شرق و شمال شرقی به حوزه‌های قفقاز، آسیای غربی و دریای مدیترانه متصل می‌کند)، کریدور جنوبی آسیا (آسیای جنوب شرقی را به عراق، ترکیه و اروپا متصل می‌کند)، کریدور تراسیکا (از طریق دریای سیاه، قفقاز و دریای خزر، اروپا را به آسیای میانه متصل می‌کند) و کریدور آلتید یا پروژه توسعه زیرساخت حمل‌ونقل زمینی آسیا قرار گرفته است.

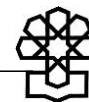
بدین ترتیب ایران در شاهره ارتباطی با دیگر کشورهای جهان قرار گرفته است و باید از این مزیت در بخش ترانزیت و حمل‌ونقل کالا، به بهترین نحو استفاده کرد. گسترش ترانزیت در ایران، قطعاً نیاز به زیرساخت‌هایی دارد که بسیاری از آنها در دسترس است و بسیاری دیگر باید ایجاد شود. شایان ذکر است آمار و ارقام ترانزیت، حاکی از روند رو به رشد توسعه ترانزیت در سال‌های اخیر است، اما با توجه به موقعیت مناسب ایران، جایگاه کنونی کشور، جایگاه مطلوبی نیست. در این ارتباط روان‌سازی قوانین و مقررات، افزایش تجهیزات گمرکی، کاهش بوروکراسی‌های اداری، هماهنگی ارگان‌های مربوطه مانند سازمان بنادر و دریانوردی، گمرک، وزارت امور خارجه، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز و راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران و تکمیل زیرساخت‌ها در توسعه ترانزیت مؤثرند.

۵۰-۲. آثار و تبعات توسعه ترانزیت در کشور

یکی از آثار و تبعات مثبت ترانزیت، ایجاد اشتغال است. با توجه به آنکه طیف وسیعی از نیروهای انسانی در بخش ترانزیت درگیر می‌شوند، می‌توان به ترانزیت به‌عنوان یک نقطه اتکا در توسعه اشتغال نگاه کرد. به‌علاوه با توجه به سرمایه‌گذاری‌های دولتی و غیردولتی، ترانزیت می‌تواند در فرآیند توسعه پایدار کشور، نقش محوری ایفا کند. به‌عبارتی افزایش نقش کشور در توسعه ترانزیت به نوعی اقتدار و وزن کشور را در معادلات منطقه‌ای و جهانی افزایش می‌دهد. بدین ترتیب ترانزیت توسعه امنیت و ثبات اقتصادی را به همراه دارد، زیرا ارتباطات اقتصادی کشورها، صلح و دوستی را میان آنها ایجاد می‌کند.

۵۰-۳. عوامل مؤثر در توسعه ترانزیت در کشور

جهانی شدن تجارت و نیاز اقتصادهای ملی به پیوند با اقتصاد جهانی باعث شده تا مقوله ترانزیت و انتقال کالا، از اهمیت بالایی برخوردار گردد. در این ارتباط زمان، هزینه و امنیت مسیر کالای ترانزیتی، سه شرط اساسی در توسعه بخش ترانزیت محسوب می‌شوند.

اگر کشوری اقدام به توسعه ترانزیت می‌کند، باید به توسعه زیرساخت‌های مورد نیاز توجه داشته باشد. در این زمینه نقاط مرزی مانند بنادر یا گمرکات در مرزهای خاکی، مبادی ورودی و خروجی کالاهای ترانزیتی محسوب می‌شوند که توسعه زیرساخت‌های ارائه خدمات به وسایل حمل در این نقاط از اهمیت بالایی برخوردار است. اما نکته مهمتر ایجاد ارتباط بین مبادی ورودی و خروجی کالاهای ترانزیتی از طریق ریل و جاده است. بنابراین یکی از مهمترین عوامل در توسعه ترانزیت، برخورداری از زیرساخت‌های مناسب به‌ویژه زیرساخت‌های حمل‌ونقل است.

ساده‌سازی قوانین و مقررات در جهت تسهیل جریان ترانزیت کالا یکی دیگر از عوامل توسعه ترانزیت در کشور است. این امر نقش دولت‌ها را در جذب کالاهای ترانزیتی پررنگ‌تر می‌کند. عامل دیگری که در توسعه بخش ترانزیت تأثیرگذار است، جلب اعتماد مشتریان برای استفاده از مسیر ترانزیتی ایران است. در این ارتباط، کاهش زمان ترانزیت کالا از مبادی ورودی تا مبادی خروجی، مقرون به صرفه بودن از لحاظ اقتصادی، ثبات قوانین و مقررات و شیوه‌های برخورد با کالاهای ترانزیتی، از جمله عوامل جلب اعتماد مشتریان ترانزیتی محسوب می‌شوند.

به‌کارگیری ظرفیت‌های دیپلماتیک به‌منظور انعقاد موافقتنامه‌های ترانزیتی با دیگر کشورها و یا عضویت در کریدورهای ترانزیتی از دیگر عوامل مؤثر در توسعه ترانزیت کشور به‌شمار می‌روند.

۴-۵۰. نقش مناطق آزاد در توسعه ترانزیت در کشور

فلسفه وجودی مناطق آزاد، آماده کردن کشورها برای ورود به بازار جهانی است. کشورهایی که می‌خواهند از یک سیستم بسته اقتصادی عبور کنند و پا به عرصه اقتصاد آزاد بگذارند، مناطق آزاد می‌تواند محلی برای تمرین ورود به بازار جهانی تلقی گردد. در حقیقت، مناطق آزاد، دروازه ورودی کشورها به بازار جهانی با بهره‌گیری از مزیت‌های اقتصاد داخلی در تجارت بین‌المللی هستند.

همچنین مناطق آزاد عموماً در استراتژیک‌ترین نقاط مرزی کشور از نظر مزیت ترانزیتی قرار گرفته‌اند. این مناطق با کاهش بوروکراسی، امکان پاسخگویی سریع به سرمایه‌گذار و کاهش هزینه‌های وی می‌توانند بهتر از سایر نقاط کشور، در امر ترانزیت فعال شوند. بدین‌ترتیب با توجه به موقعیت راهبردی و ترانزیتی کشور، انتظار می‌رود این مناطق نقشی کلیدی در توسعه ترانزیت کشور داشته باشند.

با وجود این مناطق آزاد کشور نتوانسته‌اند آن‌گونه که لازم است در زمینه ترانزیت مؤثر باشند. این درحالی است که یکی از مهمترین مسائل طرح شده در استراتژی مدیریت دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد، ترانزیت است.

بدین ترتیب عملکرد مناطق آزاد کشور در حوزه ترانزیت نشان می‌دهد صرف قرار گرفتن در یک منطقه جغرافیایی مناسب، برای توسعه ترانزیت کافی نیست. بی‌تردید بدون وجود زیرساخت‌های

ترانزیتی نظیر بنادر، راه‌آهن، جاده و سایر زیرساخت‌های حمل‌ونقلی، این مناطق عملکرد مطلوبی در ترانزیت نخواهند داشت.

بدین ترتیب با وجود امکانات بالقوه فراوان در مناطق آزاد کشور برای ترانزیت کالا، به‌منظور تبدیل شدن امکانات بالقوه به بالفعل، نیاز است مسئولان کشور، شرایط ترانزیت کالا را در این مناطق به نحو بهتری فراهم آورند:

۱-۴-۵۰. منطقه آزاد چابهار؛ حلقه تکمیلی ترانزیت شرق

چابهار به‌عنوان حلقه تکمیلی زنجیره محور ترانزیت شرق کشور، در بُعد ملی به‌عنوان نقطه اتکای توسعه محور شرق و در بُعد فراملی به‌عنوان پل ارتباطی کشورهای آسیای میانه و کشورهای جنوب شرق آسیا برای ورود به بازارهای جهانی است.

بزرگ‌ترین مشکل منطقه آزاد چابهار برای بهره‌گیری از این مزیت‌ها، آماده نبودن زیرساخت‌ها و فراهم نبودن امکانات پهلوگیری کشتی‌های بزرگ در اسکله‌های چابهار است.

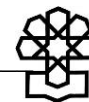
در این ارتباط، توافقات لازم برای راه‌اندازی خط منظم کشتیرانی چابهار به سنگاپور انجام شده است. اسکله شهید بهشتی با قابلیت پهلوگیری کشتی‌های اقیانوس‌پیما در حال تکمیل است. همچنین با توجه به قرار گرفتن چابهار در مسیر ترانزیت هوایی، مصوبه احداث فرودگاه بین‌المللی چابهار، از سوی دولت تصویب شده است. با احداث راه‌آهن چابهار- مشهد و چابهار- زاهدان نیز، خط ریلی این مسیر بهتر از قبل فعال خواهد شد. با اجرایی شدن این اقدامات زیرساختی، انتظار می‌رود چابهار در آینده نزدیک، به‌عنوان بهترین مسیر برای ترانزیت کالا و مسافر مطرح شود.

۲-۴-۵۰. منطقه آزاد قشم؛ قطب ترانزیتی خلیج فارس

از مهمترین مزیت‌های منطقه آزاد قشم می‌توان به دسترسی به آبراه‌های بین‌المللی، بازارهای داخلی، بازارهای کشورهای آسیای میانه و حاشیه جنوبی خلیج فارس، نیروی کار ماهر، برخورداری از منابع انرژی از جمله گاز و سواحل عمیق و مناسب برای احداث اسکله‌های بارگیری کشتی‌های با ظرفیت بالا اشاره کرد.

در این ارتباط احداث پل خلیج فارس و اتصال قشم به خشکی، مزیتی دیگر برای توسعه ترانزیت در این منطقه محسوب می‌شود، چرا که بدین وسیله ضمن قرار گرفتن منطقه آزاد قشم در کریدور ترانزیت شمال- جنوب، هزینه حمل و زمان سیر کالا نیز به میزان قابل توجهی کاهش می‌یابد و منطقه قشم می‌تواند به انبار بزرگ تجاری و مرکز توزیع و پخش کالا تبدیل شود.

در سوی مقابل، عمده‌ترین مشکل ترانزیت کالا در منطقه آزاد قشم، مشخص نبودن نقش منطقه در برنامه‌های ملی- بازرگانی و به‌خصوص کریدور شمال- جنوب است. مشکل مهم دیگر نیز، کافی نبودن درآمدها برای احداث زیرساخت‌های لازم در برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت است.

۳-۴-۵۰. منطقه آزاد اروند

منطقه آزاد اروند در استان خوزستان و در محل تلاقی اروندرود و کارون قرار گرفته و مرز مشترک با کشورهای عراق و کویت دارد و مهمترین مزیت این منطقه، بازرگانی و ترانزیت است. در این ارتباط، مجاورت با بازار بکر عراق، ظرفیت‌های مناسب بندری در خرمشهر و آبادان و نزدیکی به بندر امام خمینی، برخورداری از امکانات مطلوب حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی و هوایی به داخل و خارج کشور و فاصله کم با کشورهای همجوار از مزیت‌های منحصر به فرد این منطقه است که بازرگانی و ترانزیت را در اولویت فعالیت‌های اقتصادی منطقه قرار می‌دهد.

منطقه آزاد اروند، ازجمله مناطقی است که از مزیت حمل‌ونقل از طریق جاده، فرودگاه، دریا و راه‌آهن برخوردار است و وجود حمل‌ونقل ترکیبی در این منطقه، یک مزیت به‌شمار می‌رود.

همچنین منطقه آزاد اروند در مسیر کریدور ترانزیتی کشور قرار گرفته که این مسیر بندر امام خمینی، شلمچه و بصره در عراق را شامل می‌شود. این مسیر با توجه به پیشینه تجاری عراق با روسیه و وجود راه‌آهن سراسری، می‌تواند به‌عنوان کریدور شمال- جنوب غربی تلقی شود که کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS)^۱ می‌توانند در آن به‌صورت فعال حضور داشته باشند.

افزایش تعداد باسکول‌های کامیونی مستقر در منطقه، ایجاد زیرساخت‌های رفاهی و خدماتی، احداث بارانداز ۱۱ هکتاری به‌منظور تسریع در فرآیند ترانزیت و تخلیه و بارگیری، اتصال خط آهن خرمشهر- شلمچه با هدف اتصال به بصره، بازسازی خطوط راه‌آهن اهواز- خرمشهر و بندر امام- خرمشهر، ترمیم، بازسازی و افزایش راه‌های زمینی ترانزیتی، فعال کردن بندر خرمشهر و تلاش برای فعال کردن بندر آبادان و صادرات و توسعه ترانزیت محصولات نفتی به‌صورت حمل‌ونقل ترکیبی، ازجمله اقدامات منطقه آزاد جهت بهره‌گیری از مزیت‌های ترانزیتی است.

در این زمینه، فقدان انسجام کامل بین گمرک ایران و منطقه آزاد اروند، تکمیل نشدن حصارکشی منطقه آزاد اروند و تکمیل نشدن سایر زیرساخت‌های لازم، مهمترین مشکلات توسعه منطقه محسوب می‌شوند و انتظار می‌رود با ارتقای سیستم‌های مکانیزه موجود در بنادر منطقه و تکمیل زیرساخت‌های لازم، انسجام و همکاری مستمر گمرک ایران با منطقه آزاد اروند، اطلاع‌رسانی گسترده در زمینه مزایای حمل‌ونقل و ترانزیت از طریق منطقه، لایروبی رودخانه اروند و ارتقای ظرفیت‌های بندری منطقه، فعالیت‌های ترانزیتی به میزان قابل ملاحظه‌ای توسعه یابند.

۱. Commonwealth of Independent States: اتحادیه‌ای شامل برخی از جمهوری‌های مستقل اتحاد جماهیر شوروی سابق است.

۴-۴-۵۰. منطقه آزاد ارس

مهمترین مزیت منطقه آزاد ارس، همسایگی با کشورهای درحال توسعه آسیای میانه و قفقاز است و مهمترین مشکل این منطقه، عدم اتصال به شبکه ریلی است. این درحالی است که انتظار می‌رود با توسعه خط آهن منطقه آزاد ارس، میزان تخلیه و بارگیری این منطقه، به دو برابر افزایش یابد.

۴-۴-۵۱. منطقه آزاد انزلی

منطقه آزاد انزلی در مسیر کریدور بین‌المللی شمال- جنوب نوستراک قرار گرفته است. این کریدور بندر هلسینکی در شمال اروپا را از طریق روسیه به بنادر شمال و جنوب دریای خزر، بنادر ایران در خلیج فارس و سپس به کشورهای جنوب شرق آسیا متصل می‌کند.

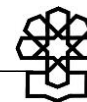
بدین ترتیب ارتباط با بنادر شمال و جنوب اروپا از طریق رود ولگا و ولگا- دن، همجواری با بنادر آستاراخان و لاگان در روسیه، کرسنودسک در ترکمنستان، آکتائو در قزاقستان و باکو در آذربایجان و وجود راه‌های ترانزیتی و ارتباطی مناسب با شهرها و مناطق داخلی کشورهای همجوار شامل روسیه، آسیای میانه و قفقاز از ویژگی‌های این منطقه است.

۴-۴-۵۲. منطقه آزاد کیش

کیش از گذشته دور، به علت موقعیت خاص جغرافیایی، مرکز دادوستد و مبادلات کالا در منطقه خلیج فارس بوده است. اما درحال حاضر، ترانزیت کالا از کیش، کمتر مورد توجه است که علت اصلی آن را می‌توان هزینه بالای ترانزیت در این منطقه برشمرد.

فقدان زیرساخت‌های لازم ازجمله اسکله با آب‌خور بالا، تجهیزات بندری، باراندازهای مناسب، کانتینر و انبارهای سرپوشیده و امکانات زیربنایی در بندر و فرودگاه، ازجمله مهمترین مشکلات توسعه ترانزیت در منطقه آزاد کیش محسوب می‌شوند. در کنار این موارد، عدم حمایت کافی مسئولان، فقدان بودجه کافی، وجود رقبای قدرتمند، تحریم، نداشتن کشتیرانی بزرگ و عدم هماهنگی با کشورهای همجوار از دیگر مشکلات این منطقه به‌شمار می‌روند.

این درحالی است که با توجه به معافیت‌های مالیاتی منطقه و نبود قوانین دست‌وپاگیر گمرکی، انتظار می‌رود بتوان با ایجاد زیرساخت‌های تسهیل‌کننده حمل‌ونقل دریایی و هوایی، اجرای طرح توسعه بندر و ایجاد تأسیسات، ابنیه و تجهیزات بندری مناسب، سرعت بخشیدن به امور اجرایی، اعطای تسهیلات و تخفیفات چشمگیر و قابل توجه در زمینه‌های انبارداری، بندری و دریایی، ایجاد ترمینال کارگو در فرودگاه، راه‌اندازی امور بندری در فرودگاه و ایجاد تسهیلات گمرکی، برای بهتر شدن وضعیت مبادلات تجاری و ترانزیتی داخلی و خارجی کمک مؤثری کرد.

۵-۵۰. حمل و نقل ترکیبی و ترانزیت

توسعه حمل و نقل ترکیبی یا چندوجهی، نکته‌ای کلیدی در توسعه فعالیت‌های ترانزیتی است. امروزه بدون حضور و فعالیت شرکت‌های حمل و نقل چندوجهی، ترانزیت در کشور معنایی ندارد. در این ارتباط، یکی از اصول فعالیت شرکت‌های حمل و نقل چندوجهی، توانایی آنها در ایجاد ارتباط با سایر شرکت‌های داخلی و شرکت‌های حمل و نقل خارجی است.

۵۰-۶. پیشنهادهایی برای افزایش سهم کشور از بازار ترانزیت

- اعطای نقش محوری به بخش خصوصی به گونه‌ای که این بخش حتی در عرصه قانونگذاری و تدوین قوانین و مقررات مربوطه نیز نقش ایفا کند.
- جذب سرمایه‌گذاری خارجی در توسعه زیرساخت‌های ترانزیتی کشور در بخش حمل و نقل ریلی، جاده‌ای، بنادر و مناطق آزاد که علاوه بر تأمین سرمایه پروژه‌های ترانزیتی، می‌توان از قدرت بازاریابی سرمایه‌گذاران خارجی برای پروژه‌های مذکور به منظور افزایش نرخ بازگشت سرمایه برخوردار شد.
- عضویت در کریدورهای ترانزیتی و مشارکت با سرمایه‌گذاران کشورهای ترانزیت‌کننده در پروژه‌های ترانزیتی داخلی و صدور مجوز سرمایه‌گذاری بخش خصوصی داخلی در زیرساخت‌های ترانزیتی کشورهای مذکور.
- تسهیل مشارکت بخش خصوصی داخلی و سرمایه‌گذاری در توسعه بازار مصرف کشورهای هدف به منظور افزایش تقاضا برای بخش ترانزیت کشور.
- برخورداری فعالان عرصه ترانزیت از جایزه ملی صادرات و یا اعطای جایزه مستقل به عنوان جایزه ملی ترانزیت.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۱	نقش مناطق آزاد در ترانزیت کالا	-	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۹۸، دی ۱۳۸۹: ۲
روش تحقیق: توصیفی			

در شرایطی که تجارت، مبادلات اقتصادی و رقابت در بازارهای جهانی، روز به روز افزایش می‌یابد، مناطق آزاد نیز ابعاد گسترده‌تری یافته‌اند و بر اهمیت آنها افزوده می‌شود. مناطق آزاد با اهداف ملی و فراملی شکل می‌گیرند و بنابراین دولت‌ها و بخش خصوصی برای توسعه زیرساخت‌ها در این مناطق، سرمایه‌گذاری می‌کنند.

در حالی که مناطق آزاد در کشورمان با بسیاری از مشکلات و نارسایی‌ها مواجهند، مناطق آزاد در کشورهای همسایه در جهت توسعه و گسترش مبادلات حرکت می‌کنند. در این ارتباط، مناطق آزاد با استعدادها و پتانسیل‌هایی که دارند، می‌توانند نقش بسزایی در حمل و نقل و ترانزیت کالا ایفا کنند. اما در مناطق آزاد کشورمان به این مقوله توجهی نشده و توسعه حمل و نقل و ترانزیت در مناطق آزاد ایران، از منظر زیرساختی و الزامات سخت‌افزاری با چالش‌های جدی مواجه است.

این درحالی است که از دیدگاه اقتصادی، مناطق آزاد که هر روز بر تعداد آنها افزوده می‌شود، هریک دارای مزیت ترانزیتی هستند. برای مثال منطقه آزاد چابهار در محور شرق، با قرار گرفتن در دریچه ورودی کریدور شمال- جنوب و کریدور شرق، عامل تأثیرگذاری به‌شمار می‌رود. منطقه آزاد قشم در مناسب‌ترین نقطه خلیج فارس و در دهانه مهم‌ترین مسیر ترانزیتی اروپا و آسیای میانه قرار دارد. همچنین مناطق آزاد ارس، اروند، انزلی و سایر مناطق آزاد کشور نیز با موقعیت مناسبی که دارند، می‌توانند نقشی اساسی در رونق فعالیت‌های ترانزیتی ایفا کنند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۲	مناطق آزاد و انتقال فناوری	حجت‌الله میرزایی - استاد دانشگاه علامه طباطبائی	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، دی ۱۳۸۵: ۸۲
روش تحقیق: توصیفی			

هدف اولیه‌ای که برای مناطق آزاد در نظر گرفته می‌شود جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. کشورهای در جذب سرمایه‌گذاری خارجی موفق بوده‌اند که مناطق آزاد موفق داشته‌اند. هدف دوم از ایجاد مناطق آزاد که به تبع از سرمایه‌گذاری خارجی به‌وجود می‌آید جذب و انتقال تکنولوژی به داخل مرزها است. هدف سوم نیز پردازش صادرات و افزایش درآمدهای ارزی کشور از طریق صادراتی است که در مناطق آزاد کشور انجام می‌پذیرد.

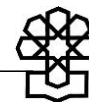
بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد در زمینه تکنولوژی هیچ‌گونه تکنولوژی برتری در مناطق آزاد وجود ندارد و این مناطق کاملاً به‌صورت جزیره‌ای عمل کرده‌اند. ما نتوانسته‌ایم در این مناطق تحولات نظام اقتصادی بازار را تجربه کنیم. مناطق آزاد کشور به قدری ضعیف هستند که نه تنها نتوانستند نقطه ورود ما به بازارهای جهانی باشند، بلکه در سطح ملی نیز مجبور به تحمل تبعات ناشی از سوء عملکرد این مناطق بوده‌ایم.

۵۲-۱. علت عدم موفقیت مناطق آزاد

۵۲-۱-۱. زیربناها

علت عدم موفقیت مناطق آزاد به الزامات اولیه تأسیس منطقه آزاد باز می‌گردد. یکی از مؤلفه‌های مهم برای ایجاد مناطق آزاد مکان‌یابی درست است. مناطق آزاد باید از نظر وضعیت جغرافیایی درست انتخاب شوند. انتخاب مناطق آزاد در کشور در مقایسه با سایر مکان‌های موجود، بهترین انتخاب نبود. برای مثال در مقایسه با بندرعباس، قشم انتخاب خوبی نبود.

نکته دیگر وجود زیربناها است. در مناطق آزاد تجاری و صنعتی حتماً باید زیربناها فراهم باشند. این زیربناها شامل اسکله، بندر، فرودگاه و ترمینال مناسب، ظرفیت مناسب انبارداری، حمل‌ونقل و ارتباطات، دسترسی به شبکه مناسب راه‌آهن و حمل‌ونقل ریلی، دستیابی به منابع انسانی مناسب،

امکانات فرهنگی، آموزشی و بهداشتی مناسب، سیستم‌های مدیریتی ویژه، مقررات مالی ویژه و مهم‌تر از همه داشتن نظام مدیریتی مبتنی بر اختیارات ویژه و استقلال است که تقریباً هیچ‌یک از آنها در کشور وجود نداشت.

در کشور ما پس از اینکه مناطق آزاد انتخاب شدند، تازه اقدام به تأسیس زیربنایها شد. مناطق آزاد کشور از جمله چابهار و قشم جزء محروم‌ترین مناطق کشور از نظر بهداشتی و آموزشی تلقی می‌شدند. اسکله‌های مناسبی که کشتی‌های بزرگ بتوانند در آن پهلو بگیرند در این مناطق وجود نداشت و درحال حاضر نیز منطقه چابهار فاقد فرودگاه و شبکه حمل‌ونقل هوایی مناسب است.

۲-۱-۵۲. نظام مدیریت

نظام مدیریت نامناسب سبب شده است بسیاری از محدودیت‌هایی که در بحث ملی مطرح بودند در مناطق آزاد نیز وجود عینی داشتند و مدیران مناطق آزاد فاقد استقلال عمل در این زمینه‌ها بودند. در سطح ملی نیز نهاد قدرتمند هماهنگ‌کننده‌ای برای پژوهش و پشتیبانی قانونی، علمی و اداری مناسب برای این مناطق وجود نداشت.

در سطح ملی تنها یک نهاد به نام دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد ایجاد شد که نه اختیارات لازم را داشت و نه لوازم پژوهشی، علمی و حقوقی لازم برای پشتیبانی از این مناطق را به‌وجود آورد. عدم ثبات مدیریتی نیز یکی از مشکلات این مناطق بوده است. در منطقه آزادی مانند چابهار این عدم ثبات ملموس‌تر است و تقریباً هر دو سال یکبار مدیران مناطق آزاد عوض می‌شدند. بنابراین امکان پیگیری سیاست‌ها وجود نداشته است. همزمان مدیران محلی و منطقه‌ای نیز با شتاب بیشتر و دوره مدیریتی کوتاه‌تری تغییر پیدا کرده‌اند و همین تغییرات ناهماهنگی‌ها را افزایش داده است.

۳-۱-۵۲. اعتبارات ناکافی

هیچگاه اعتبارات لازم از بودجه عمومی کشور برای تأمین زیربنایها در مناطق آزاد فراهم نشد، در مقابل به مناطق آزاد مأموریت داده شد تا در قبال واردات به این مناطق عوارض دریافت کنند و عوارض دریافت شده را در جهت تجهیز و ایجاد زیربنایهای عمرانی، فرهنگی و اجتماعی به‌کار ببرند. همین امر سبب انحراف جدی کارکرد مناطق آزاد شد. در حقیقت کارکرد جدی مناطق آزاد به توسعه واردات برای افزایش درآمدهای حاصل از عوارض واردات تبدیل شد که عملاً منبع مالی اصلی برای ایجاد زیربنایها از درآمد حاصل از واردات تأمین می‌شد.

این مسیر نادرست به توسعه جدی واردات در کشور کمک کرد. درحالی که در مقایسه با درآمد کسب شده، مبالغ خیلی بیشتری را از دست داده‌ایم. در حقیقت درآمدهای کسب شده در مناطق آزاد تنها ۴۰ درصد از درآمد گمرکی بود که می‌توانستیم به‌دست آوریم.

۵۲-۲. انتظارات خارج از قانون

در تمام دوران گذشته انتظاراتی از مناطق آزاد وجود داشته که اساساً جزء اهداف اولیه مناطق آزاد نبوده است. برای مثال این انتظار وجود داشته است که مناطق آزاد جایگزین دولت برای توسعه منطقه‌ای و محلی باشند. این تصور نیز وجود داشت که مناطق آزاد می‌توانند نقش حرکت به سمت توسعه منطقه‌ای را ایفا کنند، درحالی که این انتظار درست نبود.

بنابراین می‌توان گفت هیچگاه از حیث نظری بصیرت لازم برای ایجاد این مناطق وجود نداشت تا براساس آن برنامه‌ریزی پژوهشی صورت گیرد و قوانین و مقررات ایجاد شود. در کنار این قوانین و سازماندهی و تقسیم کار نیز باید ایجاد می‌شد و باید وظایف محوله به مناطق آزاد متناسب با دستاوردهای مورد انتظار مناطق باشد.

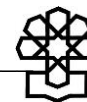
۵۲-۳. علت عدم توسعه

مؤلفه‌های بسیاری در توسعه یا عدم توسعه مناطق آزاد نقش دارند. یکی از مؤلفه‌های مهم، هزینه‌های مبادله است. سرمایه در جستجوی مکانی با بیشترین بازدهی و کمترین ریسک است. معمولاً در دنیای امروز سرمایه‌گذار موفق سرمایه‌گذاری است که ریسک را می‌پذیرد و مدیریت ریسک بهتری دارد، اما این ریسک با بازدهی متناسب است.

هزینه مبادله در ایران نسبت به سایر کشورهای منطقه خلیج فارس بسیار بالا است. بالا بودن هزینه‌های مبادله ناشی از فقدان محیط مناسب کسب‌وکار است. ازجمله عواملی که به کاهش هزینه‌های مبادله و ایجاد فضای کسب‌وکار مناسب کمک می‌کند، شفافیت، پایداری دولت به قول و قرارها، مشخص‌تر شدن قوانین، قابل پیش‌بینی‌تر بودن رفتار دولت، تثبیت هرچه بیشتر قوانین و مقررات، ایجاد زیربنای قانونی، فیزیکی، فرهنگی و اجتماعی است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۳	بررسی موانع استقرار بودجه عملیاتی در سازمان‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران	دکتر زهرا پورزمانی - استادیار حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی بابک نادری - کارشناس ارشد مدیریت دولتی	فصلنامه حسابداری سلامت، دوره اول، شماره اول، شماره پیاپی (۱)، تابستان ۱۳۹۱: ۱-۱۶.
روش تحقیق: مصاحبه و توزیع پرسشنامه			

اصلاح نظام‌های بودجه‌ریزی کمک شایانی به اقتصاد کشور می‌کند. هرچند که به‌نظر می‌رسد اجرای کامل بودجه‌ریزی عملیاتی با موانعی ازجمله افزایش اختیارات مدیران اجرایی رده‌های پایین، تغییر رویکرد حسابداری دولتی به حسابداری تعهدی و اصلاح قانون محاسبات عمومی کشور روبه‌رو

است، اما تغییر نظام بودجه‌ریزی به بودجه‌ریزی عملیاتی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر برای اقتصاد کشور به‌شمار می‌رود. در این مطالعه موانع موجود در فرآیند استقرار بودجه عملیاتی در مناطق آزاد مورد بررسی قرار گرفته است که در ادامه خلاصه‌ای از یافته‌های آن ارائه شده است.

۱-۵۳. بودجه‌ریزی عملیاتی و اهمیت توجه به آن در مناطق آزاد

بودجه‌بندی بر مبنای عملکرد به‌عنوان ابزاری برای تخصیص منابع جهت دستیابی به هدف‌ها، مقاصد برنامه‌ریزی شده و همچنین دستیابی به بعضی از شاخص‌های عملکرد، از قبیل کارایی و اثربخشی است. با توجه به تعاریف ارائه شده، می‌توان گفت که بودجه‌بندی بر مبنای عملکرد بیشتر حول دو محور «ارتباط بودجه با نتایج» و «ارتباط بودجه با شاخص‌های عملکرد و ارزیابی» می‌چرخد.

افزون بر این، رشد و توسعه خدمات دولت‌ها و افزایش وظایف آنها، باعث شده است که نظام‌های بودجه‌ریزی سنتی کارایی خود را از دست بدهند و به‌منظور رفع نیاز دولت‌ها، نظام‌های بودجه‌ریزی یکی پس از دیگری به‌وجود آیند و سیر تکاملی خود را طی کنند.

بودجه‌ریزی عملیاتی با تمام مزایایی که دارد، در مراحل مختلف نیازمند اقدامات پیچیده در ابعاد فنی و سیاسی بودجه‌ریزی است. به‌طور کلی، نظام حسابداری و نظام مدیریت باید هماهنگ با یک فرآیند بودجه‌ریزی عملیاتی دچار تحول شود، چراکه توافق و هماهنگی در سطوح مختلف قوه مجریه با قوه مقننه، از الزامات اصلی موفقیت در بودجه‌ریزی عملیاتی محسوب می‌شود. در کشور ما، طبق اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، پی‌ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه مطابق ضابطه‌های اسلامی با هدف ایجاد رفاه و رفع فقر و محرومیت‌زدایی در زمینه‌های گوناگون از جمله هدف‌های آرمانی نظام مقدس جمهوری اسلامی تعیین شده است. در همین راستا، طبق ماده (۱) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران به‌منظور تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و ... به دولت اجازه داده می‌شود مناطق (ذیل) را به‌عنوان مناطق آزاد تجاری و صنعتی براساس موازین قانونی و این قانون اداره نماید.

با توجه به موارد تأکید شده در قوانین کشور و همچنین، با توجه به اینکه سازمان‌های مناطق آزاد به‌عنوان یکی از عمده‌ترین دستگاه‌های ارائه خدمات زیربنایی و توسعه‌ای کشور و پیشرو در اجرای سیاست‌های اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی، اشاعه و گسترش تمرکززدایی را در سرلوحه هدف‌های کلان خود قرار داده‌اند، شناسایی دقیق موانع اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی و رفع این موانع نقش مهم و اساسی در اجرای اثربخش بودجه‌ریزی عملیاتی و به تبع آن تحقق هدف‌های تعیین شده در چشم‌انداز بیست‌ساله و برنامه‌های توسعه خواهد داشت.

۲-۵۳. مبانی نظری

در بخش مبانی نظری به بودجه‌ریزی عملیاتی و ابعاد مختلفی که باید در این ارتباط مورد توجه قرار گیرد، پرداخته شده است. براساس مطالب ارائه شده در این مطالعه، اجرای صحیح بودجه مصوب و همچنین اجرای طرح‌ها و فعالیت‌های پیش‌بینی شده، مستلزم ادامه نظارت نمایندگان مردم به‌منظور حصول اطمینان از تحصیل صحیح منابع و مصرف آن در جهت تحقق هدف‌های مصوب خواهد بود و این مهم، از طریق اعمال نظارت مالی و عملیاتی امکانپذیر است.

از آنجایی که میزان کارآیی سازمان، در نحوه مصرف منابع برای تولید خروجی‌ها است، سه عنصر اصلی در نظام بودجه‌ریزی عملیاتی قابل توجه است که عبارت است از: برنامه‌ریزی، محاسبه بهای تمام شده و ارزیابی عملکرد. بودجه‌ریزی عملیاتی، برنامه‌ای است که به نحو دقیق‌تر و روشن‌تری اجرای برنامه‌ها را از دیدگاه فایده و هزینه تجزیه و تحلیل می‌کند و به علت‌های افزایش قیمت تمام شده پی می‌برد و در نهایت به مدیریت سازمان کمک می‌کند. استقرار این نظام مستلزم وجود اطلاعات دقیق در مورد اجرای برنامه‌ها، فعالیت‌ها و عملیات هر واحد است. لذا، حرکت به‌سوی بودجه عملیاتی موجب گسترش و نگهداری حساب‌ها و جزئیات در امور مالی دستگاه می‌شود.

موردکاوی‌ها و گزارش‌ها در مورد پیاده‌سازی بودجه‌ریزی عملیاتی نشان می‌دهد که سه بُعد از توانایی سازمانی شامل توانایی ارزیابی عملکرد، توانایی نیروی انسانی و توانایی فنی برای پیاده‌سازی کامل بودجه‌ریزی عملیاتی اساسی است.

گرایش‌های اخیر به اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی، عقایدی را در مورد عوامل تأثیرگذار بر اجرای موفق این نظام ایجاد کرده است که این مجموعه از عقاید، در مدل نهادی بخش دولتی تحت عنوان ارائه «شه» شده است. این مدل، بر سه عامل اثرگذار بر انجام اصلاحات یعنی توانایی، اختیار و پذیرش تأکید می‌کند.

نمودار ۳۷. انواع اختیار و پذیرش

مأخذ: پورزمانی و نادری، ۱۳۹۱.

۳-۵۳. یافته‌های پژوهش

نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که سازمان‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران، توانایی لازم برای اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی را ندارند. همچنین، نداشتن اختیار قانونی در سازمان‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران و نیز نبود اختیار رویه‌ای لازم در سازمان‌های مزبور به عنوان یک مانع در اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی شناسایی شده است. اما در مورد اختیار سازمانی در سازمان‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران، این عامل به عنوان مانعی برای بودجه‌ریزی عملیاتی در این سازمان‌ها تشخیص داده نشده است. در رابطه با پذیرش نیز نتایج نشان می‌دهد که در سازمان‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران پذیرش لازم برای اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی وجود ندارد.

۴-۵۳. جمع‌بندی و پیشنهادها

- در این مطالعه پیشنهادهای زیر در جهت رفع موانع بودجه‌ریزی عملیاتی ارائه شده است:
- استانداردهای مناسب برای ارزیابی عملکرد و سنجش عملکرد در سازمان‌های مناطق آزاد تجاری- صنعتی تعریف شود.
 - دوره‌ها و کارگاه‌های آموزشی برای آشنایی کارکنان و مسئولین در رابطه با مزایای استفاده از بودجه‌ریزی عملیاتی و نیز روش استقرار آن در مناطق آزاد برگزار شود.
 - ضمانت اجرایی و نظارت لازم در رابطه با قوانین ناظر بر اجرای بودجه‌ریزی عملیاتی در مناطق آزاد ایجاد شود.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۴	بیمه؛ حلقه مهم زنجیره اقتصادی مناطق آزاد	-	فصلنامه تخصصی آسیا، شماره ۲۵، زمستان ۱۳۸۱: ۲
روش تحقیق: توصیفی			

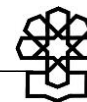
ایجاد مناطق آزاد در اقتصاد بین‌المللی یک تجربه موفق به‌شمار می‌رود. این رویکرد توانسته است بسیاری از مشکلات اقتصادی کشورهای مختلف را برطرف ساخته و در کنار آن تحولات شایان توجهی را در زمینه‌های مدیریت، آموزش، تکنولوژی و رویارویی با اقتصاد جهانی ایجاد نماید.

۱-۵۴. تعریف مناطق آزاد

یونیدو مناطق آزاد را وسیله‌ای برای تشویق صنعتی با هدف صدور کالاهای صنعتی می‌داند. انکتاد معتقد است ساختار فعلی تجارت جهانی به زیان کشورهای توسعه‌نیافته است و مناطق آزاد ازجمله ابزارهایی است که می‌تواند موجب دگرگونی در این ساختار شود. سازمان جهانی تجارت، منطقه آزاد را وسیله‌ای برای گسترش تجارت جهانی و مشوق توسعه می‌داند. همچنین دفتر بین‌المللی کار، عملکرد آن را از نظر اشتغالزایی و کاهش بیکاری مثبت ارزیابی می‌کند.

۲-۵۴. مناطق آزاد در ایران

براساس تبصره «۱۹» قانون برنامه‌ریزی سال اول نخستین برنامه پنج‌ساله (۱۳۶۸-۱۳۷۲)، سه منطقه آزاد کیش، قشم و چابهار معرفی شدند. با تشکیل شورای عالی مناطق آزاد در تابستان سال ۱۳۷۱ و تصویب قانون چگونگی اداره این مناطق در سال ۱۳۷۲ زمینه مناسبی برای تحرک این مناطق در کشور فراهم شد.

همچنین برای افزایش سرعت ایجاد مناطق آزاد در ایران، تلاش شد تا با به کارگیری اقدامات و تسهیلاتی خاص، نظیر اعلام هدف‌های مشخص، سیاستگذاری و تعیین خط‌مشی، ایجاد زیربناها و ارائه خدمات همگانی، فراهم ساختن شرایط کار و اعطای امتیازها و معافیت‌های مختلف مالیاتی، گمرکی و تسهیلات اعتباری، شرایط کافی برای فعال شدن این بخش صورت گیرد.

۵۴-۳. عوامل اثرگذار در موفقیت مناطق آزاد

موفقیت مناطق آزاد تابع فراهم شدن دو مجموعه عوامل و شرایط ملی و منطقه‌ای است. وجود صلح و آرامش، برخورداری از روابط بین‌المللی کم‌تشنج، ثبات سیاسی و مقرراتی و عزم سیاسی، برخی از پیش‌نیازها و عوامل ضروری ملی برای تحقق مناطق آزاد هستند.

در کنار این متغیرهای ملی، وجود عوامل و شرایط مناسب منطقه‌ای، نظیر مدیریت کارآ، آگاهی و دانش فنی کافی، موقعیت مکانی مناسب و آزادی انتقال سرمایه و ارز نیز در میزان موفقیت مناطق آزاد نقش بسیار مهم دارد. علاوه بر آن سازماندهی و تکمیل حلقه‌های اساسی زنجیره فعالیت اقتصادی مناطق آزاد در تأمین کارکردهای این مناطق بسیار ضروری است.

۵۴-۴. بیمه حلقه مفقوده در زنجیره فعالیت‌های اقتصادی مناطق آزاد

صنعت بیمه با برخورداری از قابلیت‌های خاص و پراهمیت خود، ضمن حمایت از افراد و فعالیت‌های خرد و کلان این مناطق و جلوگیری از آسیب، گُندی و یا توقف فعالیت‌ها، بستر مناسبی را برای ورود برخی عوامل توسعه و جلب همکاری‌های بین‌المللی فراهم می‌سازد. بدین ترتیب صنعت بیمه به‌عنوان یکی از ارکان اساسی فعالیت مناطق آزاد، باید در کنار سایر اجزای اقتصادی این مناطق به ارائه خدمت بپردازد.

تصویب قانون اجازه تأسیس مؤسسات بیمه غیردولتی در مناطق آزاد کشور که در راستای سیاست‌های آزادسازی و خصوصی‌سازی صنعت بیمه صورت پذیرفت، امکان حضور این بخش از اقتصاد در مناطق آزاد را فراهم ساخت. البته بدیهی است که دستیابی به اهداف صنعت بیمه در مناطق آزاد و تأمین آثار آن در اقتصاد کلان کشور، تابع فراهم بودن مجموعه شرایط مقرراتی، مدیریتی و فنی خواهد بود.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۵	تأمین مالی واحدهای صنعتی در مناطق آزاد	علی اسلام‌نیا	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۷، اسفند ۱۳۸۸: ۱۲
روش تحقیق: توصیفی			

در ایران منابع داخلی عمده‌ترین منابع تأمین سرمایه برای بخش صنعت محسوب می‌شوند.

۱-۵۵. تأمین سرمایه از منابع خارجی

برای استفاده از کلیه ظرفیت‌های بالقوه موجود در بخش صنعت، نیاز مبرم به سرمایه‌گذاری خارجی وجود دارد. تحقق این امر مستلزم تصویب قوانین و مقررات جامعی است که ضمن رعایت منافع مالی ملی، منافع سرمایه‌گذاری خارجی را در حد معقولی تأمین کرده و زمینه را برای جذب سرمایه آنها فراهم می‌سازد.

تأمین مالی واحدهای صنعتی فعال در مناطق آزاد از نیازهای اساسی تولید و اشتغالزایی و توسعه است. قوانین و مقررات مناطق آزاد پس از تصویب مجلس و هیئت وزیران به مناسبت‌های مختلفی با توجه به ضرورت تأمین مالی طرح‌ها تلاش نموده است ضمن تعیین راهکار مناسب برای سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی مشوقی برای سرمایه‌گذاران بخش خصوصی در این مناطق باشد.

با تصویب آیین‌نامه اجرایی عملیات پولی و بانکی در مناطق آزاد در سال ۱۳۷۹ و براساس بند «ب» ماده (۱۳) معاملات کلیه واحدهای بانکی در مناطق آزاد مشمول مقررات بانکداری اسلامی خواهد بود.

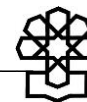
ماده (۱۴) همین تصویب‌نامه تشویق سرمایه‌گذاری را مورد توجه قرار داده و تصریح می‌کند در مقررات پولی و اعتباری تسهیل و تشویق سرمایه‌گذاری در این مناطق و نیز حفظ موقعیت رقابتی بین‌المللی مناطق رعایت خواهد شد.

مصوبه ۱۸۸۰۸/ت مورخ ۱۳۸۲/۴/۱۰ هیئت وزیران بر استفاده از تسهیلات بانکی مشابه شرایط داخلی کشور تأکید دارد. این مصوبه استفاده از تسهیلات بانکی برای طرح‌هایی که از توجیه فنی و اقتصادی لازم برخوردارند را به‌عنوان مشوق سرمایه‌گذاری مدنظر قرار داده است.

بند «۶» قسمت (ب) راهکارهای اصلاحی همین مصوبه دستگاه‌های دولتی را مکلف نموده است که مناطق آزاد را نظیر سایر نقاط کشور در پوشش خدمات اولویت‌دار خود قرار دهند. همچنین بر ارائه تسهیلات بیشتر به شرکت‌ها و فعالیت‌های بخش خصوصی مناطق از طریق حساب ذخیره ارزی تأکید شده است.

۲-۵۵. مشکلات موجود در راه اجرای مصوبات قانونی برای تأمین مالی واحدهای صنعتی

– شرکت‌های تولیدی مناطق از منابع مالی کم‌بهره بی‌نصیب هستند. علت اصلی این موضوع به چگونگی تصویب طرح‌ها در کارگروه اشتغال و بانک‌های عامل برمی‌گردد. براساس دستورالعمل‌های موجود شرایط اصلی تصویب طرح‌های کم‌بهره، موافقت وزارت صنایع است و از آنجایی که با توجه به قوانین و مقررات مناطق آزاد واحدهای تولیدی مستقر در این مناطق مجوزهای خود را از سازمان منطقه آزاد دریافت کرده‌اند و مجوزی از وزارت صنایع دریافت نکرده‌اند، ادارات کل وزارت صنایع

مسئولیتی برای تأیید طرح‌های متقاضی وام متوجه خود نمی‌داند.

- نرخ تسهیلات بانکی در مناطق آزاد برخلاف آنچه در قوانین مناطق آمده است، بیش از سرزمین اصلی است. بر همین اساس دریافت تسهیلات با نرخ بالا تحت هیچ عنوانی برای واحدهای تولیدی توجیه‌پذیر نمی‌باشد.

- واحدهای صنعتی که طی سال ۱۳۸۵ و قبل از آن موفق به اخذ وام شده‌اند و به علت ناتوانی در پرداخت دیون مشمول دستورالعمل اخیر دولت مبنی بر استمهال دیون واحدهای تولیدی می‌شوند نیز (ضرورت اخذ تأییدیه به ادارات کل وزارت صنایع)، از این امتیاز بی‌بهره مانده‌اند.

علیرغم همه تبلیغاتی که برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی به مناطق آزاد به عمل می‌آید، متأسفانه امکان استفاده سرمایه‌گذاران خارجی از تسهیلات بانکی فراهم نیست. این درحالی است که در تمامی کشورهایی که جذب سرمایه‌گذاری خارجی برای توسعه مورد توجه قرار گرفته بخشی از سرمایه آنان با رعایت اصول و ضوابطی که صرفه و صلاح کشور در آن مدنظر باشد از منابع داخلی آن کشور تأمین می‌گردد.

۳-۵۵. پیشنهادها

- دولت و شورای پول و اعتبار مجدداً بر همسان بودن نرخ تسهیلات بانکی مناطق آزاد با داخل کشور تأکید نمایند و این دستورالعمل جهت اجرا به شعب بانک‌های مناطق ابلاغ گردد.
- به‌منظور استفاده از تسهیلات بانکی و مزایا و امتیازاتی که دولت به واحدهای صنعتی در این زمینه اعطا می‌نماید، تأیید رؤسای مناطق آزاد و یا رئیس مرکز امور مناطق آزاد، جایگزین تأیید وزارت صنایع در تصویب اعطای اعتبارات به واحدهای تولیدی مناطق آزاد گردد.
- برای مناطق آزاد، مبلغ متناسب با اهداف تعیین شده توسط دولت از حساب ذخیره ارزی در نظر گرفته شده و اختیار تصویب آن به مرکز امور مناطق آزاد اعطا گردد.
- به‌منظور جلب و جذب سرمایه‌گذاری خارجی امکان اعطای وام به شرکت‌های صنعتی خارجی فعال در منطقه به نسبت سهم آورده با نرخ بهره کم فراهم گردد.
- به واحدهای صنعتی فعال در زمینه صادرات در این مناطق متناسب با قراردادهای فروش و صادرات وام‌های کم‌بهره اعطا گردد تا زمینه توسعه صادرات فراهم گردد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۶	جای خالی بانک‌های خارجی در ایران: بانک‌های خارجی حاضر به تأسیس شعبه در مناطق آزاد ایران نیستند	-	ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۵۳، تیر ۱۳۸۲: ۳۷
روش تحقیق: توصیفی			

امروزه تلاش‌های بسیاری از سوی کشورهای مختلف به منظور جلب سرمایه‌گذاران خارجی صورت می‌گیرد. در این راستا بهره‌مندی از خدمات بانک‌های خارجی، می‌تواند سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی را به مشارکت در طرح‌های عمرانی و ملی ترغیب کرده و سهم بسزایی در جذب پس‌اندازهای داخلی و خارجی کشور داشته باشد.

از سوی دیگر حضور بانک‌های خارجی می‌تواند به عنوان عاملی در جهت رشد و توسعه بانکداری سنتی ایران که با عدم کارآیی مناسب و فاصله بسیار با استانداردهای جهانی مواجه است، محسوب شود.

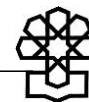
در این ارتباط، مهمترین دلیل عدم حضور بانک‌های خارجی در ایران آماده نبودن بسترهای حقوقی تأسیس بانک خارجی در کشور است. درواقع سردمداران سرمایه‌گذاری جهان در حال حاضر، بانک‌ها هستند. زیرا سرمایه‌گذار نمی‌تواند خود به تنهایی بررسی‌های سیاسی، مالی و اقتصادی را به طور جامع انجام دهند ریسک سرمایه‌گذاری را تجزیه و تحلیل کنند.

در نتیجه بانک‌ها و مؤسسات مالی در منطقه موردنظر مستقر شده و کیفیت و مشخصه اقتصادی آن منطقه را بررسی کرده و توصیه‌های لازم را به مشتریان خود عرضه می‌کنند. البته میزان این جذابیت، بستگی به وضعیت سیاسی، اقتصادی و پتانسیل‌ها و توانایی‌های موجود در کشور مقصد دارد. در این ارتباط، بانک‌های خارجی علیرغم منع قانونی برای تأسیس شعبه در کشور، در مناطق آزاد مجاز به تأسیس شعبه هستند. با وجود این، تاکنون هیچ بانک خارجی در مناطق آزاد ایران حضور نیافته است. چرا که بررسی‌های این بانک‌ها حکایت از آن دارد که تأسیس شعبه در این مناطق، از توجیه مالی و اقتصادی برخوردار نیست.

در این زمینه، مهمترین پیش‌شرط‌های حضور بانک‌های خارجی برای توسعه فعالیت‌های مالی در ایران، ایجاد بسترهای لازم از جمله گسترش و بهبود راه‌ها و وسایل ارتباطی، نزدیک کردن سطح خدمات‌رسانی بانک‌های داخلی به استانداردهای جهانی و افزایش توان رقابتی آنان در مواجهه با بانک‌های خارجی است. در این ارتباط تکنولوژی یک بانک باید در حدی باشد که بتواند در طرح‌های اجرایی کشور مشارکت کند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۷	نقش بنادر در میزان موفقیت مناطق آزاد	محمدتقی رفیعی	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۵، مرداد و شهریور ۱۳۸۸ : ۵۰
روش تحقیق: توصیفی			

منطقه آزاد جبل‌علی که عملیات اجرایی آن از سال ۱۹۷۸ میلادی آغاز گردید، ۲/۵ میلیارد دلار برای ایجاد زیرساخت‌های خود هزینه کرد و تنها زمانی این منطقه آزاد در سال ۱۹۸۵ افتتاح شد که تمامی زیرساخت‌های مورد نیاز یک منطقه آزاد در آن فراهم گردیده بود. برق، آب، فرودگاه پیشرفته، دفاتر کار،

انبارهای سرپوشیده و سردخانه‌های مجهز، هتل‌ها و شبکه‌های دسترسی جاده‌ای زیرساخت‌های الزامی در رونق فعالیت‌های اقتصادی در یک منطقه آزاد به‌شمار می‌روند که احداث گردیدند. اما آنچه منطقه آزاد جبل‌علی را در میان تمام مناطق آزاد دنیا منحصر به فرد ساخته، بندر آن است. بندر جبل‌علی عملاً بزرگ‌ترین بندرگاه دست‌ساز بشر است، ۱۴ کیلومتر پست اسکله با عمق آب‌خور بسیار مناسب که شرایط پهلوگیری بزرگ‌ترین کشتی‌های حمل بار و کانتینر در جهان را مهیا نموده است، تنها بخشی از جاذبه‌های این بندر به‌شمار می‌رود. درواقع کلید موفقیت منطقه آزاد جبل‌علی و دیگر مناطق آزاد کشور امارات‌متحده عربی و البته بسیاری از کشورهای دنیا، وجود چنین بنادری است.

۱-۵۷. اهمیت بنادر در مناطق آزاد

حمل‌ونقل دریایی مطمئن‌ترین و کم‌هزینه‌ترین روش جابجایی کالا است. تصور کنید یک کشتی کانتینربر نسل هفتم با ظرفیت ۷۰۰۰ کانتینر، فاصله بندر سنگاپور تا خلیج فارس را در کمتر از ۴ ماه می‌پیماید. برای حمل چنین حجمی از کانتینر با قطار لازم است تا حداقل ۱۲۰ دستگاه قطار فاصله ۱۰۰۰۰ کیلومتری عرض قاره آسیا را که موانع طبیعی و سیاسی بسیار متفاوتی در خود دارد، طی نماید و البته تاکنون خط سراسری آسیا نیز به بهره‌برداری نرسیده است. بدین‌ترتیب، ارزش بنادری همچون جبل‌علی که توان پذیرش بزرگ‌ترین کشتی‌های حمل بار و کانتینر را در خود دارند، به‌خوبی مشخص می‌گردد.

شاخص‌های موفقیت عملکرد یک بندر بسیار گسترده است، در ادامه به مهمترین عوامل اشاره شده است:

- توان عملیاتی پذیرش انواع کشتی‌ها اعم از حمل بار فله
- سوخت و کانتینر آن هم با ظرفیت‌های بالا
- زمان انتظار صفر و زمان تخلیه و بارگیری مینیمم
- وجود فضای عملیاتی نگهداری کالا به اشکال مختلف
- تضمین سلامت کالا در دوره نگهداری
- معافیت‌های دوره‌های زمانی نگهداری و ...

تمامی مناطق آزاد دنیا که در حاشیه آب‌های بین‌المللی قرار دارند (البته به‌استثنای مناطق آزاد ایران) مجهز به بنادری کارآ و قدرتمند هستند. هنگ‌کنگ، شنزن، شانگهای در چین، بندر سنگاپور، جوهور در مالزی، جبل‌علی در دبی، تمامی مناطق آزاد کشور امارات متحده عربی، گوادر در پاکستان، بندر هامبورگ در آلمان، بنادر ازمیر، استانبول و آریگین در ترکیه و ... تماماً مناطق آزاد موفق و شناخته شده‌ای هستند که توان عملیاتی بسیار بالایی در فعالیت‌های بندری و به‌ویژه در حوزه ترانزیت کانتینری دارند.

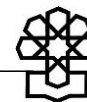
۵۷-۲. بررسی مناطق آزاد کشور از منظر بنادر

از میان شش منطقه آزاد جمهوری اسلامی ایران، پنج منطقه در حاشیه آب‌های بین‌المللی قرار دارند. منطقه آزاد انزلی در حاشیه دریای خزر، مناطق آزاد اروند، کیش و قشم در خلیج فارس و منطقه آزاد چابهار در شمال دریای عمان و اقیانوس هند قرار گرفته‌اند.

از نظر استراتژیکی نیز مناطق آزاد ایران در شناخته‌شده‌ترین مناطق جغرافیایی در حوزه حمل‌ونقل و تجارت قرار دارند. تقریباً تمام مناطق آزاد ایران در مسیر کریدورهای شمال- جنوب یا شرق- غرب قرار گرفته‌اند و در شرایطی قرار دارند که انتظار می‌رود، حداقل در حوزه ترانزیت، جایگاهی رفیع و درخور داشته باشند. مناطق آزاد ایران چه از نظر قرار گرفتن در حاشیه یک اقتصاد بسیار بزرگ منطقه‌ای و چه از نظر قرارگیری در مناطق ژئوپلیتیک بین‌المللی، در شرایطی تقریباً استثنایی قرار دارند.

این درحالی است که هیچ‌یک از مناطق آزاد ایران دارای بندر مجهز و کارآمد نمی‌باشند. مواردی از قبیل عدم تأمین برق و آب کافی، فقدان گمرک تخصصی منطقه آزاد، عدم اتصال بهینه به شبکه‌های حمل‌ونقل، فرودگاه‌های ناکارآمد و ... کاستی‌هایی هستند که تأثیرات جبران‌ناپذیری داشته و باعث عدم ایجاد زمینه‌های شکوفایی پتانسیل‌های بالقوه مناطق آزاد ایران گشته‌اند. توجه به چند مثال عینی ضروری به‌نظر می‌رسد:

- در چابهار علیرغم وجود دو بندر شهید بهشتی و شهید کلانتری، مرزها به‌گونه‌ای در نظر گرفته شده است که هیچ‌کدام از بنادر در آن واقع نیست. تلاش‌های چندین و چندساله منطقه آزاد چابهار درخصوص الحاق بنادر نیز تاکنون بدون نتیجه باقی مانده‌اند.
- عملیات ساخت بندر شهید کاوه در منطقه آزاد قشم که یکی از بهترین و بی‌نظیرترین نقاط کل خلیج فارس برای ساخت اسکله با توان پذیرش بزرگترین کشتی‌های جهان (بدون عملیات اضافی حفر کانال لایروبی) محسوب می‌شود، یکباره متوقف می‌شود.
- پل خلیج فارس نیز طی ۱۵ سال گذشته تقریباً هیچ پیشرفتی نداشته است.
- جهتگیری منطقه آزاد کیش به فعالیت در حوزه توریستی نیز مانع از تبدیل آن به هاب منطقه‌ای کالا و احداث بندر مناسب و کارآمد گشته است.
- منطقه آزاد اروند نیز عملاً با قرارگیری در حاشیه رودخانه، تقریباً تحت هیچ شرایطی نمی‌تواند به یک بندر بزرگ و قدرتمند مجهز گردد.

۳-۵۷. جمع‌بندی

فرآیند احیای مناطق آزاد جمهوری اسلامی ایران علاوه بر تغییرات ساختاری و قانونی و حضور پررنگ بخش خصوصی، در گام نخست باید شاهد تکمیل و توسعه زیرساخت‌ها و الزامات اولیه باشد. البته در میان زیرساخت‌های مورد اشاره، بنادر قدرتمند و کارآمد جایگاهی کاملاً شناخته شده دارند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۸	امکانسنجی تبدیل ایران به منطقه آزاد انرژی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)	فرهاد رهبر- عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران محمدابراهیم یاوری- عضو هیئت علمی دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی مهدی فولادی- دانشجوی دکتری دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران	فصلنامه راهبرد اقتصادی، شماره ۸، بهار ۱۳۹۳: ۱۰۳
روش تحقیق: روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)			

در این مطالعه با تأکید بر نقش منابع هیدروکربوری در اقتصاد جهانی و پتانسیل ایران از منظر این منابع به مسئله ایجاد منطقه آزاد انرژی پرداخته شده است. براساس مطالب ارائه شده، ایجاد منطقه آزاد انرژی می‌تواند موجب جذب سرمایه‌گذاران خارجی و داخلی و ورود تکنولوژی‌های نوین در حوزه انرژی شود. این مسئله می‌تواند منجر به توسعه بخش انرژی کشور نیز شود و علاوه بر تأثیرات مثبت و هم اقتصادی موجب ارتقای جایگاه کشور در مناسبات بین‌المللی نیز گردد.

ازجمله مهمترین دلایل ایده تبدیل شدن ایران به منطقه آزاد انرژی به موارد زیر اشاره شده است:

- نیاز مبرم بخش انرژی کشور به سرمایه‌گذاری.
- تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه و جهان.

۱-۵۸. مزیت‌های ایران در بخش انرژی

برخی از مزیت‌های کم‌نظیر ایران در بخش انرژی در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱۸. مزیت‌های ایران در بخش انرژی

ردیف	مزیت	شرح
۱	حجم ذخایر	ایران با داشتن ۱۵۷ میلیارد بشکه نفت خام و ۱۱۸۷/۳ تریلیون فوت مکعب گاز طبیعی، برترین کشور جهان به لحاظ حجم ذخایر نفت و گاز است.
۲	هزینه پایین تولید	منطقه خاورمیانه با ۱۶/۸۸ دلار، پایین‌ترین هزینه‌های بالادستی نفت و گاز شامل هزینه اکتشاف و استخراج را در جهان دارد.
۳	بازار مصرف مناسب	ایران با جمعیتی حدود ۸۰ میلیون نفر از بازار مصرف مناسب داخلی برخوردار است.
۴	نیروی کار متخصص	براساس آمار بانک جهانی، ۱۹ درصد از جمعیت ۲۵ میلیون نفری نیروی کار ایران دارای تحصیلات دانشگاهی در رشته‌های مختلف هستند.
۵	قرار گرفتن در کانون دو بیضی استراتژیک جهان	۷۰ درصد از ذخایر اثبات شده نفت خام و بیش از ۴۰ درصد از ذخایر اثبات شده گاز طبیعی جهان در این منطقه بیضی شکل قرار دارد.
۶	دسترسی به آب‌های آزاد	ایران بیش از ۲۰۰۰ کیلومتر مرز آبی دارد که به آب‌های آزاد متصل است.
۷	همسایگان متعدد	ایران بعد از چین و روسیه بیشترین تعداد همسایگان را در دنیا دارد.
۸	موقعیت ترانزیتی	ایران در مسیر پنج کریدور بین‌المللی شمال-جنوب، شرق-غرب، جنوبی آسیا، ترانسیکا و آلتید قرار دارد.
۹	شبکه ریلی و جاده‌ای	ایران در میان رقبای اصلی خود در بازار انرژی تراکم جاده‌ای و ریلی را دارد.
۱۰	شبکه انتقال نفت و گاز	ایران با داشتن ۱۴۰۰۰ کیلومتر خطوط انتقال نفت و ۳۳۰۰۰ کیلومتر خطوط انتقال گاز فشار قوی بیشترین تراکم خطوط انتقال نفت و گاز نسبت به مساحت سرزمین را در جهان داراست.

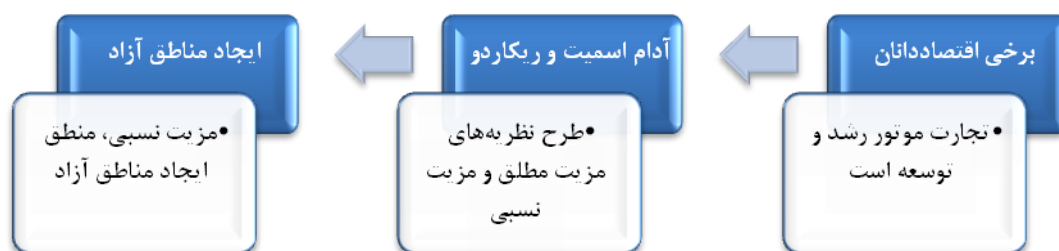
مأخذ: رهبر و همکاران، ۱۳۹۳.

۲-۵۸. چارچوب نظری

در قسمت چارچوب نظری این مطالعه به دو مبحث «مبانی تئوریک مناطق آزاد» و «تعریف منطقه آزاد انرژی و فعالیت‌های قابل تعریف در آن» پرداخته شده است.

از منظر مبانی تئوریک مناطق آزاد می‌توان گفت، این مسئله از نظر علم اقتصاد قابلیت بررسی در شاخه‌های متعددی را دارد، اما در این میان تجارت بین‌الملل، مهمترین شاخه علم اقتصاد است که مناطق آزاد را می‌توان در پرتو تئوری‌های آن مورد بررسی قرار داد.

نمودار ۳۸. مبانی تئوریک مناطق آزاد

مأخذ: رهبر و همکاران، ۱۳۹۳.

منطقه آزاد انرژی، نوعی آزادسازی موردی است. آزادسازی موردی به شرایطی اطلاق می‌شود که یک کشور در مورد یک کالا یا خدمت اقدام به آزادسازی تجارت، سرمایه‌گذاری و به‌طور کلی حذف مقررات دست‌وپاگیر در آن بازار کند. مناطق آزاد در دنیای امروز به صورتی ایجاد شده‌اند که در قسمت کوچکی از یک کشور، تجارت برای تمامی کالاها و یا صرفاً برای یک کالا آزاد اعلام می‌شود، اما در اینجا منظور از آزادسازی موردی، آزادی تجارت، ترانزیت، تولید و سرمایه‌گذاری در تمام نقاط کشور در یک حوزه است. به عبارت دیگر حتی‌الامکان در یک حوزه شرایط رقابتی برقرار می‌شود.

تبدیل ایران به منطقه آزاد انرژی می‌تواند زمینه مناسبی برای سرمایه‌گذاری و فعالیت در این حوزه فراهم کند. در این خصوص می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- اکتشاف، استخراج، پالایش نفت و گاز و پتروشیمی،
- ایجاد نیروگاه‌های تولید برق در نقاط مختلف ایران با هدف تأمین مصرف داخلی و صادرات،
- ایجاد بورس مبادلات نفت، گاز و محصولات پتروشیمی،
- صادرات و انتقال گاز منطقه از طریق ایران به بازارهای مصرف.

۳-۵۸. شاخص‌های مورد استفاده در امکان‌سنجی

در این مطالعه شاخص‌های مهم و تأثیرگذار در ایجاد و موفقیت منطقه آزاد انرژی از دو منبع مبنای تئوریک و مطالعات تجربی استخراج شده‌اند.

جدول ۱۹. شاخص‌های مورد استفاده در امکان‌سنجی

ردیف	مبنای انتخاب شاخص	زیرشاخص	شرح
۱	مبنای تئوریک	شاخص‌های اقتصادی	حجم ذخایر
۲			هزینه‌های بالادستی تولید
۳			بازار مصرف داخلی
۴			بازار مصرف بین‌المللی
۵			نیروی انسانی
۶		شاخص‌های جغرافیایی	دسترسی به آب‌های آزاد
۷			تعداد همسایگان
۸			موقعیت ترانزیتی
۹			دسترسی تولیدکنندگان
۱۰	براساس مطالعات تجربی	شاخص‌های مربوط به مسائل سیاسی	ثبات سیاسی
۱۱			کارآیی دولت
۱۲			کنترل فساد
۱۳			حاکمیت قانون

ردیف	مبنای انتخاب شاخص	زیر شاخص	شرح
۱۴		شاخص‌های مربوط به زیرساخت‌های لازم	خطوط لوله انتقال نفت و گاز
۱۵			تعداد بنادر
۱۶			شبکه ریلی و جاده‌ای
۱۷			سهولت کسب و کار
۱۸			امکانات رفاهی

مأخذ: رهبر و همکاران، ۱۳۹۳.

۵۸-۴. گزینه‌های مطرح برای ایجاد منطقه آزاد انرژی

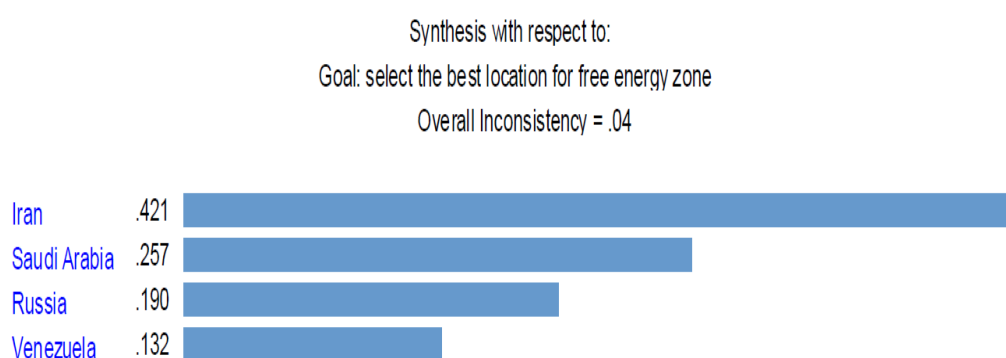
براساس تعریف ارائه شده، منطقه آزاد انرژی تمامی فعالیت‌های مرتبط با حوزه انرژی را شامل می‌شود. بنابراین به نظر می‌رسد که کشورهایی که دارای منابع انرژی هستند در این زمینه مزیت نسبی دارند. براساس آمار منتشر شده از سوی شرکت نفتی بریتیش پترولیوم در سال ۲۰۱۳، چهار کشور برتر دنیا به لحاظ حجم مخازن گاز به شرح زیر است:

- جمهوری اسلامی ایران، دارنده ۱۳/۰۸ درصد از ذخایر نفت و گاز جهان،
- ونزوئلا، دارنده ۱۱/۴۵ درصد از ذخایر نفت و گاز جهان،
- عربستان سعودی، دارنده ۱۰/۹۸ درصد از ذخایر نفت و گاز جهان،
- روسیه، دارنده ۱۰/۳۸ درصد از ذخایر نفت و گاز جهان.

۵۸-۵. نتایج

در این بخش براساس محاسبات انجام شده در این مطالعه، نتایج به دست آمده به شرح زیر گزارش می‌شود:

نمودار ۳۹. تعیین امتیاز نهایی و اولویت‌بندی گزینه‌ها برای ایجاد منطقه آزاد انرژی

مأخذ: رهبر و همکاران، ۱۳۹۳.

نتایج به دست آمده بیانگر این مطلب است که جمهوری اسلامی ایران در میان کشورهای اصلی دارای پتانسیل لازم برای ایجاد منطقه آزاد انرژی در جایگاه اول قرار دارد. بنابراین ایران در این مورد، دارای مزیت است. به لحاظ معیارهای اقتصادی، ایران در میان رقبای خود جایگاه اول را دارد، اما این مطلب در مورد شاخص‌های سیاسی و برخی زیرساخت‌ها صادق نیست.

بهبود شاخص‌های مربوط به متغیرهای سیاسی و انجام سرمایه‌گذاری‌های لازم در ایجاد و بهبود زیرساخت‌های مورد نیاز، بدون شک جذابیت ایران را برای سرمایه‌گذاری در این بخش افزایش خواهد داد و ایران را به بهترین مکان برای سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی‌های هیدروکربوری در دنیا تبدیل خواهد ساخت.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۵۹	بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی	ابراهیم رستم گورانی - دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام‌نور، تهران مریم بیرانوندزاده - دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی سیددانا علی‌زاده - دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی مهدی حشمتی جدید - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد اقلیم‌شناسی، دانشگاه رازی	دو فصلنامه آمایش سرزمین، سال پنجم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۲: ۴۹-۲۷
روش تحقیق: توصیفی - پیمایشی			

در کمتر از یک قرن پیش، قشم به‌منزله هسته مرکزی جزایر تنگه هرمز، دارای تجارت پررونقی بوده و از مناسب‌ترین مکان‌های موجود در خلیج فارس برای ایجاد سرمایه‌گذاری است. این منطقه واقع در تنگه هرمز از موقعیت خاص بین خلیج فارس و اقیانوس هند بهره می‌برد. همچنین، تمامی کشورهای حاشیه همچون ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی، بحرین، قطر، امارات متحده عربی و عمان تقریباً از سواحل جنوبی این مرز آبراهی عبور می‌کند، تمام ترافیک هوایی شرق و غرب از فراز آسمان قشم می‌گذرد. بنابراین قشم بر قله کانالی ایستاده است که حجم وسیعی از نفت و گاز جهان برای قرن آینده از آنجا منتقل می‌شود.

از آنجایی که استان هرمزگان و به‌ویژه جزایر آن از نقاط محروم کشور به لحاظ برخورداری از شاخص‌های توسعه محسوب می‌شوند، دولت در چارچوب عدالت اجتماعی و توازن امکانات و خدمات در کشور، ایجاد مناطق آزاد را در جزایر و مناطق کمتر توسعه‌یافته مدنظر قرار داد.

۵۹-۱. مبانی نظری

در بخش نخست مبانی نظری این مطالعه به ارائه تعاریفی در ارتباط با مفاهیم عملیاتی مورد استفاده نظیر «امنیت»، «امنیت اجتماعی»، «توسعه پایدار شهری»، «منطقه آزاد» و «امنیت پایدار شهری» پرداخته شده است.

۵۹-۲. منطقه آزاد قشم و روند توسعه فعالیت‌ها و اهداف آن در جزیره قشم

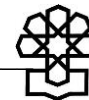
منطقه آزاد قشم از سال ۱۹۹۰ میلادی (۱۳۶۹ هجری شمسی) در جزیره قشم، براساس دستور مجلس کار خود را آغاز کرد. محدوده‌ای که برای قشم در نظر گرفته شده است، برابر با ۳۰ کیلومتر مربع است. البته از ساحل شمال شرقی جزیره قشم به وسعت تقریبی ۱۳۰ کیلومتر مربع، به‌عنوان قسمتی از محدوده ۳۰۰ کیلومتری منطقه آزاد، تعیین می‌شود.

البته باید یک نکته را بیان کرد که خدمات منطقه آزاد مربوط به محدوده ۳۰۰ کیلومتری نیست، بلکه با توجه به توان مالی و سرمایه‌ای خود به تمام جزیره قشم امکانات ارائه می‌کند. همچنین، مدیران منطقه آزاد تصویب هیئت دولت برای تبدیل کل جزیره قشم به منطقه آزاد را در روند توسعه‌ای منطقه راهگشا دانستند و به این خوشبین هستند که این مصوبه به تصویب مجلس نیز برسد. مهمترین اهداف سازمان منطقه آزاد قشم در نمودار زیر نشان داده شده است.

نمودار ۴۰. مهمترین اهداف منطقه آزاد قشم

مأخذ: رستم گورانی و همکاران، ۱۳۹۲.

براساس آمار و اطلاعات فعالیت‌های منطقه آزاد در سال‌های اولیه تأسیس و تا سال ۱۳۷۵ متوجه شهر قشم بوده است. نشانه این مسئله را می‌توان احداث اسکله‌ها، فعال کردن گمرک و ایجاد شهر صنعتی در حدود پنج کیلومتری غرب قشم دانست. بخش صنعت در جزیره قشم یکی از بخش‌های اساسی و زیربنایی توسعه و پیشرفت است. فعالیت‌های مذکور سبب شده است که از یک طرف خدمات شهری و امکانات در قشم توسعه پیدا کند و از سوی دیگر، این خدمات به شهرهای دیگر جزیره مانند درگهان و سوزا نیز انتقال یابد.

۳-۵۹. بررسی مؤلفه‌های امنیت اجتماعی در شهر قشم

توسعه شهرنشینی و متعاقب آن گسترش بیش از حد جمعیت شهری در فضای محدود جغرافیایی اشکال متفاوتی از انحرافات و ناهنجاری‌های اجتماعی را در این گونه محیط‌ها شکل می‌دهد که در صورت ضعف در کنترل، زندگی را بر افراد جامعه سخت و دشوار خواهد نمود و استرس و نگرانی را در خانواده‌های شهرنشین دامن می‌زند.

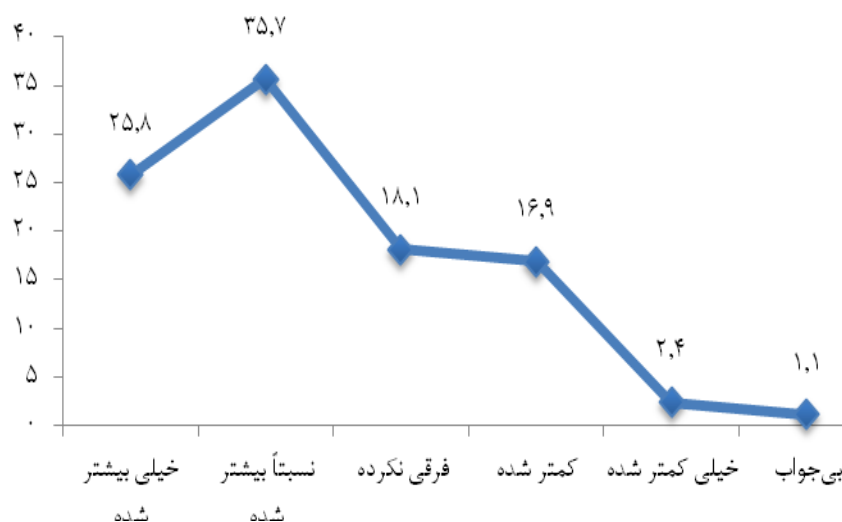
عناصر اصلی امنیت اجتماعی در ایران با فرض نسبی بودن، تنوع، قابل کنترل بودن، تغییر و چندوجهی بودن مفهوم امنیت اجتماعی در ایران، عبارتند از: خشونت خانوادگی، فقر، اعتیاد، فحشا، هویت‌خواهی و مسائل زنان.

براساس اطلاعات ارائه شده در این مطالعه، ۳۷/۸ درصد کل پاسخگویان معتقدند میزان ناامنی در شهر قشم بیشتر از سایر شهرها است. ۲۲/۲ درصد پاسخگویان میزان ناامنی در قشم را کمتر می‌دانند و ۳۴/۱ درصد معتقدند نرخ وقوع جرم در قشم مثل سایر شهرها است.

۴-۵۹. سنجش میزان ناامنی اجتماعی در قشم در مقایسه با قبل از تأسیس منطقه آزاد

ناامنی اجتماعی عبارت است از: مجموعه حرکت‌های عمدی و تحولات عادی که اطمینان خاطر افراد و انسجام گروه‌های اجتماعی را مخدوش می‌سازند. یافته‌ها نشان می‌دهد پاسخگویان پژوهش حاضر معتقدند میزان وقوع جرم در منطقه آزاد قشم و به تبع آن ناامنی اجتماعی در قشم نسبت به گذشته بیشتر شده است.

نمودار ۴۱. نظرات پاسخگویان در مورد میزان ناامنی اجتماعی در قشم در مقایسه با قبل از ایجاد منطقه آزاد (درصد)

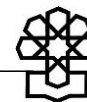
مأخذ: رستم گورانی و همکاران، ۱۳۹۲.

۵-۵۹. سنجش نگرش افراد در مورد وضعیت ناامنی اجتماعی شهر قشم در آینده
ارزیابی نگرش ساکنین شهر قشم در مورد وضعیت ناامنی اجتماعی این شهر طی سال‌های آتی در قالب نمودار زیر منعکس شده است.

نمودار ۴۲. نگرش افراد در مورد وضعیت ناامنی اجتماعی شهر قشم در آینده (درصد)

مأخذ: همان.

همانطور که ملاحظه می‌شود، بیش از ۵۰ درصد پاسخگویان معتقد به روند رو به رشد ناامنی اجتماعی در قشم نسبت به وضع موجود می‌باشند. براساس مطالعه صورت گرفته، جرائمی نظیر قاچاق کالا، خرید و فروش نوار، CD و عکس‌های مبتذل، خرید و فروش مشروبات الکلی، نزول و رباخواری، چک برگشتی و بلامحل، به‌ترتیب اولویت، از عوامل مخل امنیت اجتماعی در منطقه آزاد قشم هستند.

۵۹-۶. نتیجه‌گیری و راهکارها

جزیره قشم به‌دلیل موقعیت قرارگیری در جنوب ایران و دور بودن از مراکز جذب جمعیت تا قبل از تأسیس منطقه آزاد قشم از محورهای توسعه به دور بوده است و بجز شهر قشم، که به‌عنوان مرکز شهرستان فعالیت‌های اندکی داشته، بقیه روستاها در اوج محرومیت قرار داشتند. با ایجاد منطقه آزاد قشم و توسعه فعالیت‌های سرمایه‌گذاری با استفاده از طرح‌های بالادست، مکان‌های دارای پتانسیل توسعه مشخص شدند.

براساس بررسی‌های این گزارش، روندهای اجتماعی در قشم همسو با دستاوردهای اقتصادی نبوده است. به‌طوری که از نظر نزدیک به ۳۸ درصد از پاسخگویان، میزان ناامنی و وقوع جرائم در شهر قشم بیشتر از سایر شهرهای استان بوده و میزان وقوع جرم در منطقه آزاد قشم نسبت به گذشته افزایش یافته است.

با در نظر گرفتن اینکه تحقق امنیت پایدار شهری در منطقه آزاد قشم در گرو توجه به ابعاد مختلف توسعه پایدار و در نهایت، کاهش نابرابری‌ها و رفع عدم تعادل در سیستم شهری است، راهکارهای اجرایی این پژوهش به‌شرح زیر ارائه شده است:

- اختلاط کاربری‌های سازگار،
- نظارت اجتماعی بر فضاها در زندگی روزمره،
- ایجاد تناسب بین فرم و عملکرد،
- سازوکارهایی برای دستیابی به میزان مناسبی از محرومیت برای برخی رفتارها،
- دستیابی به خوانایی و جهت‌یابی در فضا و زمان،
- وجود حس تعلق به مکان اجتماعی و جغرافیایی،
- معنا و مفهوم مثبت دادن به یک مکان می‌تواند باعث از بین رفتن جرم و جنایت در آن شود،
- حضور مردم در فضاها شهری،
- سرمایه‌گذاری در بافت‌های فرسوده به‌منظور حل مشکلات کالبدی آنها،
- توجه به طراحی جنسیتی فضا،
- شناخت جامعه میزبان و مهمان و برنامه‌ریزی مناسب برای برخورد آنها.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۰	اهمیت استراتژیک پل خلیج فارس در توسعه ژئواکونومیک منطقه آزاد قشم	علی ولیقلی زاده - استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه مراغه پاشار ذکی - استادیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران	فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۲، زمستان ۱۳۹۱: ۲۰۳
روش تحقیق: توصیفی - تحلیلی			

ایده احداث پل خلیج فارس که مزیت‌های پرشماری برای ایران و منطقه در پی خواهد داشت، به دهه ۵۰ و زمان ایجاد نخستین بندر آزاد تجاری ایران در جزیره قشم بازمی‌گردد. در این راستا، قرار بود که با یک پل سنگی از ناحیه «لافت» در میانه شمالی جزیره تا ساحل مقابل که حدود دو کیلومتر فاصله دارد، ارتباط زمینی میان قشم و سواحل جنوبی ایران برقرار و جزیره قشم به یک مرکز گردشگری و تجاری بزرگ در دهانه خلیج فارس و تنگه هرمز مبدل شود.

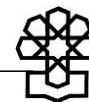
نکته شایان توجه اینجاست که در عرصه بین‌المللی و رقابت‌های ژئواکونومیک، احداث پل خلیج فارس اماراتی‌ها را که با تأمین ظرفیت پهلوگیری کشتی‌های ۲۵۰ هزار تنی در بنادر جبل علی و فجیره، گوی سبقت را از ایران ربوده‌اند، نگران کرده است. هم‌اکنون، بنادر جنوبی ایران تنها می‌توانند کشتی‌هایی با ظرفیت حداکثر ۱۰۰ هزار تن پذیرش کنند. از این‌رو، کشتی‌های خارجی حامل کالا به مقصد ایران، به جای پهلوگیری در بنادر جنوبی ایران، راهی اسکله‌های امارات می‌شوند تا محموله‌ها را از آنجا بار دیگر با کشتی‌های کوچک‌تر به ایران ارسال کنند و کالاهای صادراتی ایران نیز، برای بارگیری به کشتی‌های بالای ۱۰۰ هزار تن، ابتدا راهی امارات شده و از آنجا به نام صادرات مجدد امارات، راهی نقاط مختلف جهان می‌شوند.

براساس برخی از تحلیل‌ها، اجرای این پروژه، سبب بهبود ۴۰ درصدی سرعت انتقال کالاها به ایران و از ایران به منطقه آزاد قشم برای صادرات به بازارهای منطقه و نیز، صرفه‌جویی ۳۰ درصدی در هزینه ورود کالاها به ایران خواهد بود؛ چرا که با بهره‌برداری از این پروژه، بارهای تخلیه شده در قشم با سرعت زیاد وارد ناوگان حمل‌ونقل جاده‌ای و ریلی ایران خواهد شد و محصولات صادراتی ایران نیز با همین سرعت از راه بنادر دریایی منطقه آزاد قشم به نقاط مختلف دنیا صادر خواهد شد.

۱-۶۰. مبانی نظری

در قسمت مبانی نظری این مطالعه به بررسی مفاهیم «ژئواکونومی»، «مناطق آزاد» و «اهمیت ژئواکونومیک مناطق آزاد» پرداخته شده است.

- ژئواکونومی فن ماهرانه‌ای است برای پیشبرد منافع اقتصادی در عرصه سیاست خارجی و اقدامات

استراتژیکی در فضای ژئواکونومیکی، با هدف کلی شناسایی و به کارگیری پرمزیت‌ترین الگوها و موقعیت‌هایی که سهم و مشارکت اقتصاد ملی را در عرصه تولیدات جهانی و توزیع درآمد جهانی بیمه می‌کند.

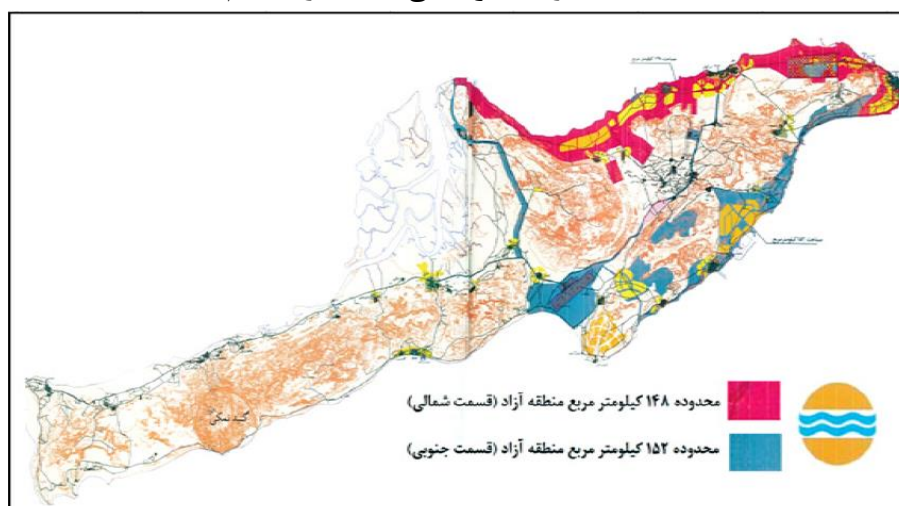
- منطقه آزاد، محدوده‌ای است در داخل مرزهای سیاسی کشور که مشمول محدودیت‌های قانونی، به‌ویژه مقررات گمرکی نباشد. این مناطق صرفنظر از فلسفه وجودی، ماهیت و کارکردهای اقتصادی تجاری آنها، از آن جهت که بخشی از حاکمیت و اقتدار سیاسی حکومت و دولت مرکزی را به‌خود اختصاص می‌دهند و نسبت به سایر عناصر سازمان سیاسی فضا از موقعیت ترجیحی برخوردارند، مورد توجه خاص جغرافیای سیاسی قرار دارند. درواقع، این مناطق به شکل واحدهای سیاسی اقتصادی هستند که دارای اختیارات ویژه‌ای در ورای اختیارات سایر واحدها و عناصر تقسیمات کشوری‌اند. مدیریت سیاسی و اداری این گونه مناطق، به‌طور عمده زیر نظر نماینده سیاسی حکومت در منطقه نیست؛ بلکه بالاترین مقام کشوری به‌طور مستقیم بر اداره این مناطق نظارت می‌کند و مقررات و قوانین اقتصادی و تجاری و مدنی خاصی بر آنها حاکم است.

- نقش جغرافیای مناطق آزاد در پیوند اقتصاد داخلی به اقتصادهای منطقه‌ای جهانی، بهترین توجیه برای نقش ژئواکونومیک این مناطق به‌شمار می‌رود. به‌گونه‌ای که نقش یک منطقه آزاد در همگرایی و فعالیت‌های مشترک اقتصادی کشورهای متفاوت، می‌تواند در شکل‌گیری صلح و امنیت منطقه‌ای نیز نقش بارزی ایفا کند و حتی به شکل‌گیری و تأسیس یک اتحاد منطقه‌ای هم بیانجامد.

۲-۶۰. منطقه آزاد قشم و پتانسیل‌های ژئواکونومیکی آن

جزیره قشم در جنوب ایران و در حساس‌ترین منطقه خلیج فارس، در شمال تنگه استراتژیک هرمز واقع شده و منطقه آزاد تجاری - صنعتی قشم، حدود ۳۰۰ کیلومتر مربع از وسعت آن را به‌خود اختصاص داده است. قشم به‌عنوان بزرگترین جزیره خلیج فارس، از موقعیت ویژه‌ای بین خلیج فارس و اقیانوس هند بهره می‌برد. خطوط کشتیرانی تمام کشورهای پیرامونی (ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی، بحرین، قطر، امارات و عمان) از سواحل جنوبی آن عبور می‌کند و بخش عمده‌ای از ترافیک هوایی شرق و غرب، از نزدیک محدوده فضایی آن می‌گذرد. قشم با تمام ویژگی‌های خود دریچه‌ای است به‌سوی خلیج فارس. بنابراین این جزیره بر بلندای کانالی ایستاده است که حجم وسیعی از نفت و گاز جهان از آن طریق به بازارهای جهانی حمل می‌شود.

نقشه ۱. محدوده جغرافیایی منطقه آزاد قشم

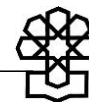

مأخذ: ولیقلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱.

جزیره قشم به دلیل موقعیت مکانی خاص خود و همجواری با جزیره هرمز، لارک، هنگام، تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی، از دوره‌های گذشته تا عصر کنونی، کاربرد ژئواستراتژیک داشته و در هر دوره، به دلیل استراتژیکی و ژئوپلیتیکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است. با وجود این انتخاب این جزیره به عنوان محل استقرار منطقه آزاد قشم در سال ۱۹۹۰، نقطه عطف تاریخی مهم قشم است. جدا از پتانسیل‌های اقتصادی-طبیعی-جغرافیایی جزیره قشم، بعضی از پتانسیل‌های ویژه و پوشیده از چشم، از جمله ثبات سیاسی، اجتماعی، سابقه مکانی از دیدگاه تجاری، وجود نهادها و پایین بودن هزینه‌ها از دسته مواردی است که باید آنها را در معادله مزیت‌های ژئواکونومیکی جزیره و آماده‌سازی آن برای تبدیل شدن به یک سکوی صادراتی و کسب مکان شایسته در بازارهای منطقه‌ای در نظر گرفت.

افزون بر موقعیت استراتژیک، یکی از مهمترین مزایای ژئواکونومیکی منطقه قشم، دسترسی به بازار بیش از ۷۰ میلیونی ایران و نزدیکی به بازار بیش از ۳۰۰ میلیونی خاورمیانه، قفقاز و آسیای مرکزی است.

همچنین درحالی که امروزه بیش از ۸۰ درصد تجارت جهان از راه دریاهای آزاد به انجام می‌رسد، جزیره قشم در دروازه استراتژیک دهلیز خلیج فارس (که نزدیک‌ترین و مهمترین مرکز ارتباطی جهان میان قاره اروپا، آسیای جنوبی و جنوب شرقی به‌شمار می‌رود) واقع شده است. شایان ذکر است کریدور بین‌المللی شمال-جنوب که از کشورهای اروپای مرکزی آغاز می‌شود، در نهایت از طریق خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند به آسیای جنوبی و جنوب شرقی می‌پیوندد. براساس برآوردهای انجام شده، هزینه حمل‌ونقل هر کانتینر از این مسیر، ۳۰ درصد ارزان‌تر از حمل‌ونقل از طریق مسیر کنونی (دریای سرخ، کانال سوئز و دریای مدیترانه) و نیز مدت زمان آن، ۵۰ درصد کمتر از مسیر کنونی است.

بنابراین قشم افزون بر موقعیت مکانی استثنایی آن در دهانه تنگه استراتژیک هرمز و وجود منابع هیدروکربن در این جزیره و اطراف آن، در کریدور حمل و نقل بین‌المللی شمال - جنوب نیز از موقعیت ممتازی برخوردار است. این جزیره با بهره‌گیری از مزیت مناطق ساحلی در زمینه حمل و نقل مستقیم و غیرمستقیم کالا، به دلیل قرار گرفتن در مسیر کشتیرانی بین‌المللی (با تواتر عبور هر ۱۲ دقیقه یک کشتی) و با دارا بودن سواحل عمیق (بندر کاوه با عمق بیش از ۲۳/۵ متر) و امکانات بالقوه برای تبدیل شدن به یک مرکز تولید و تجاری منطقه‌ای، دارای امتیازها و برتری‌های ویژه‌ای است که می‌تواند در چشم‌انداز توسعه تجاری - صنعتی منطقه جنوب ایران مدنظر قرار گیرد.

همچنین، جزیره قشم بعد از استقرار منطقه آزاد قشم در این جزیره، در کریدور پروازهای بین‌المللی شرق به غرب جهان قرار گرفته و با توجه به ارزانی نسبی بهای سوخت هواپیما، با ایجاد هاب هوایی بین‌المللی در جزیره، پیش‌بینی می‌شود، امکان ارائه کلیه خدمات هوایی در منطقه (مانند فروش سوخت، تعمیر و نگهداری هواپیماها، حمل و نقل بار، خدمات مسافرتی و...) فراهم شود. ازسوی دیگر با توجه به تراکم زیاد امور مشابه در مناطق آزاد کشورهای پایین‌دست و به تبع آن، آلودگی زیست‌محیطی این مناطق و مغایرت آن با قوانین و مقررات بین‌المللی، مزیت ارائه خدمات ازسوی جزیره قشم را در این خصوص قوت بخشیده و امکان انتقال بخشی از فعالیت‌های مورد اشاره به این جزیره، وجود خواهد داشت.

با تمام مباحثی که پیرامون پتانسیل‌های ژئواکونومیکی منطقه آزاد قشم گفته شد، واقعیت این است که براساس آمارهای دفتر امور مناطق آزاد، هرچند صادرات مناطق آزاد ایران در فاصله سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸، از ۱۳/۷ میلیون دلار به ۷۷۴/۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۶ افزایش یافته است (یعنی در طول این مدت، صادرات مناطق آزاد ایران ۵۶ برابر شده است، درحالی‌که صادرات غیرنفتی ایران طی همین دوره در حدود ۴ برابر شده است)، با این حال، این میزان صادرات برحسب پتانسیل‌های موجود در مناطق آزاد رضایتبخش نیست. ازسوی دیگر، آمارها حاکی از آن است که در طول این مدت، رشد واردات در مناطق آزاد ایران به مراتب شتاب بیشتری از رشد واردات در سرزمین اصلی داشته است، به‌گونه‌ای که واردات مناطق آزاد از ۴۸۴/۵ میلیون دلار در سال ۱۳۸۰ به ۶۸۴/۶ میلیون دلار در سال ۱۳۸۸ رسیده و ۱۰ برابر شده است.

جدول ۲۰. آمار صادرات مناطق آزاد ایران طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸

شرح	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸
کیش	۴/۱	۳	۴	۶/۳	۲۵۸	۱۵۰	۸۲	۹۵	۱۲۰
قشم	۹/۵	۱۱/۴	۱۱۴	۴۰/۵	۴۴	۵۸	۴۸	۱۷۵	۳۱/۲
چابهار	۰/۱	۰/۳	۰/۲	۰/۲	۰/۲	۱/۵	۰/۲	۵/۶	۸
انزلی	۰	۰	۰	۰	۷۲	۹۸	۱۱۳	۸۶	۱۱۷/۶
اروند	۰	۰	۰	۰	۰	۴۴۵	۵۲۸	۱۹۴	۲۳۰/۴
ارس	۰	۰	۰	۰	۱۰/۸	۳/۶	۳/۴	۱/۳	۲۲/۸۵
جمع	۱۳/۷	۱۴/۷	۱۱۸/۲	۴۷	۳۸۵	۷۵۶/۱	۷۷۴/۶	۵۵۶/۹	۵۳۰/۱

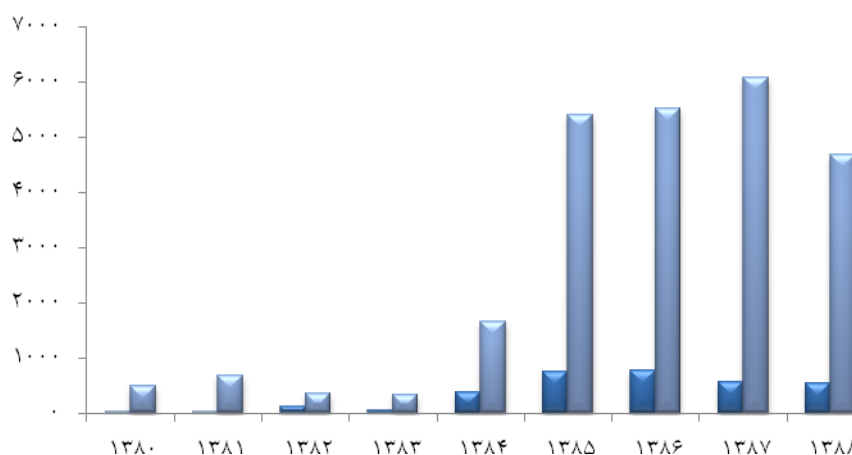
مأخذ: ولیقلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱.

جدول ۲۱. آمار واردات مناطق آزاد ایران طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۸

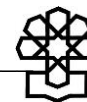
شرح	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸
کیش	۱۳۶/۶	۱۳۵/۲	۸۲	۶۸/۲	۷۴	۱۴۱	۱۸۷	۲۲۰	۲۳۶/۴
قشم	۲۴۷/۸	۴۴۵/۱	۱۹۴/۵	۱۶۲/۳	۲۰۶	۲۰۶	۲۰۳	۲۲۲	۲۷۰
چابهار	۱۰۰/۱	۱۰۲/۳	۷۳/۸	۱۰۵/۳	۰/۲	۲۹۴/۳	۳۵۳/۸	۴۳۵	۳۸۱/۶
انزلی	۰	۰	۰	۰	۱۳۵۷	۴۳۷۳/۶	۴۳۱۶	۴۷۰۵/۴	۳۱۸۷/۲
اروند	۰	۰	۰	۰	۱۴	۴۰۴	۴۶۱	۵۰۱	۳۳۹/۶
ارس	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۶۸/۸
جمع	۴۸۴/۵	۶۸۲/۶	۳۵۰/۳	۳۳۵/۸	۱۶۵۱/۲	۵۴۱۸/۹	۵۵۲۰/۸	۶۰۸۳/۴	۴۶۸۳/۶

مأخذ: همان.

نمودار ۴۳. صادرات و واردات مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۸

مأخذ: ولیقلی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱.

در این بین سهم منطقه آزاد قشم از کل صادرات سال ۱۳۸۸ مناطق آزاد تنها ۶ درصد و سهم آن از کل واردات این سال حدود ۶ درصد بوده است. به عبارت دیگر عملکرد کنونی این منطقه چندان رضایتبخش ارزیابی نمی‌شود.

۳-۶۰. پل خلیج فارس و دورنمای توسعه ژئواکونومیک منطقه آزاد قشم

پل خلیج فارس بخشی از طرح جامع ارتباطی قشم با سرزمین اصلی ایران شمرده می‌شود که سازمان منطقه آزاد قشم با هماهنگی معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری و دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد، مجری این طرح عظیم اقتصادی است. این طرح جامع ارتباطی، قرار است در چهار بخش (احداث پل خلیج فارس، توسعه و تجهیز بندر بین‌المللی کاوه، احداث خط راه‌آهن از بندر کاوه تا شبکه راه‌آهن سراسری در محدوده بندرعباس و تکمیل و احداث بزرگراه زمینی از بندر کاوه تا بزرگراه سراسری در بندرعباس) با محوریت پل خلیج فارس اجرا شود.

پل خلیج فارس به طول ۲۶۶۰ متر دارای چهار باند برای خودرو (دو خط رفت و دو خط برگشت) و یک خط راه‌آهن است و میزان سرمایه‌گذاری لازم برای این پروژه، ۶۵۰ میلیون یورو ارزیابی شده است که ۱۵ درصد آن ازسوی دولت و ۸۵ درصد آن ازسوی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی تأمین خواهد شد.

۱-۳-۶۰. اهمیت پل خلیج فارس در توسعه اقتصادی قشم

احداث این پل موجب خواهد شد که قشم از جزیره بودن خارج شود که این موضوع به‌طور قابل توجهی حمل‌ونقل زمینی را متأثر خواهد کرد. ازسوی دیگر، احداث این پل موجب آمدود و بازدید بیشتر گردشگران و مسافران داخلی با کمترین هزینه، همراه با وسایل نقلیه شخصی به این جزیره خواهد بود.

همچنین، با احداث این پروژه، پل خلیج فارس می‌تواند به‌عنوان یک مسیر ارتباطی و انتقال کالا نقش بسیار مهمی در جهت دسترسی کشورهای محصور در خشکی، به‌ویژه کشورهای حوزه آسیای مرکزی و قفقاز، به گستره آب‌های گرم خلیج فارس ایفا کند.

در حقیقت، اجرای طرح پل خلیج فارس در قشم دارای مزایای فراوانی خواهد بود. با اجرای این پروژه، قشم در کریدور ترانزیت شمال جنوب قرار خواهد گرفت و به انبار بزرگ تجاری و مرکز توزیع و پخش کالا تبدیل خواهد شد. از دیگر مزایای احداث پل خلیج فارس، می‌توان به کاهش هزینه‌های حمل‌ونقل، حداقل به میزان ۳۰ درصد، کاهش زمان سیر کالا به میزان ۴۰ درصد و هماهنگی دو بندر کاوه در قشم و بندر شهید رجایی در بندرعباس با کارکردی مکمل اشاره کرد.

همچنین، پیش‌بینی می‌شود با احداث این پل و برقراری ارتباط مستقیم بین جزیره قشم با سواحل جنوبی ایران و به دنبال آن، تسریع در روند توسعه اقتصادی جزیره قشم، با جذب جمعیت

انبوه از نقاط مختلف ایران به این جزیره، به‌ویژه در صورت به‌کارگیری سیاست‌های اصولی و کاملاً ژئواکونومیکی، حتی می‌توان این جزیره را در موقعیت بالادست تنگه استراتژیک هرمز به «هنگ‌کنگ» خلیج فارس تبدیل کرد.

۲-۳-۶۰. اهمیت ژئوپلیتیکی پل خلیج فارس

اهمیت ژئوپلیتیکی فضاهای جغرافیایی، به تبیین جایگاه جغرافیایی سیاسی فضاهای مورد نظر در بین فضاهایی می‌پردازد که از ارزش سیاسی-اقتصادی- نظامی برخوردار هستند. شایان ذکر است، بار سیاسی-اقتصادی- نظامی فضاهای جغرافیایی، محصول کنش‌های متقابل رقابت‌های بین دولت‌ها یا بازیگران سیاسی برای مالکیت یا کنترل بر ارزش‌های جغرافیایی طبیعی یا انسانی است.

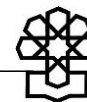
اهمیت ژئوپلیتیک پل خلیج فارس، بیش از همه محصول موقعیت جغرافیایی آن در قسمت بالادست تنگه هرمز است که از آن به‌عنوان دروازه ورودی و خروجی خلیج فارس یاد می‌شود. اهمیت استراتژیک تنگه هرمز با توجه به گذر حجم بالا و غیرقابل جایگزین حامل‌های انرژی از آن، انکارنشده است.

براساس آمار اداره اطلاعات انرژی آمریکا، روزانه ۱۶/۵ تا ۱۷ میلیون بشکه نفت خام از منطقه خلیج فارس عمدتاً به مقصد ژاپن، آمریکا، اروپای غربی و دیگر کشورهای آسیایی صادر می‌شود که تمام آن از تنگه هرمز می‌گذرند و این خارج از حجم عظیم فرآورده‌های نفتی، گاز مایع و نیازهای کشورهای منطقه است که از این تنگه عبور می‌کنند. درواقع براساس آمارهای موجود، حداقل ۸۸ درصد نفت عربستان سعودی، ۹۰ درصد نفت ایران، ۹۸ درصد نفت عراق، ۹۹ درصد نفت امارات متحده عربی و ۱۰۰ درصد نفت کشورهای کویت و قطر، از تنگه هرمز عبور می‌کند که در مجموع می‌توان گفت ۹۰ درصد صادرات نفت تولیدکنندگان خلیج فارس توسط تانکرهای نفتی، از این مسیر می‌گذرند.

۳-۳-۶۰. پیامدهای زیست‌محیطی احداث پل خلیج فارس

در جزیره قشم زیستگاه‌های ویژه، گونه‌های جانوری و گیاهی کمیاب، پدیده‌های زمین‌شناسی متنوع و چشم‌اندازهای بدیع در خشکی و سواحل جزیره، به‌ویژه سواحل شمالی، به وفور یافت می‌شوند. طولانی‌ترین غار نمکی دنیا و نخستین ژئوپارک ایران در جزیره قشم قرار دارد. همچنین لاک‌پشت‌های دریایی، سواحل مرجانی، زیستگاه‌های میگو، ذخیره‌گاه زیست کره و جنگل‌های دریایی حرا، رویش گیاه‌های جلبکی و علف‌های دریایی و تالاب بین‌المللی خورخوران، از دیگر ظرفیت‌های زیست‌محیطی و اکوتوریستی جزیره قشم به‌شمار می‌روند.

برخی از کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند با احداث پل خلیج فارس، مرجان‌های زیبای دریایی، به‌ویژه در سواحل شمالی جزیره با خطر نابودی روبرو خواهند بود. به باور این دسته از کارشناسان، جزیره قشم حتی به‌لحاظ زیرساختی، ظرفیت پذیرش گردشگر زیاد را ندارد و با احداث پل و افزایش

حضور گردشگران در این جزیره، اثری از محیط زیست زیبای قشم باقی نخواهد ماند و چنانچه تدبیری اندیشیده نشود، باید منتظر نابودی جنگل‌های حرا نیز باشیم.

۴-۶۰. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

با توجه به پتانسیل‌های کارکردی که برای پل خلیج‌فارس قابل پیش‌بینی است، می‌توان از پل خلیج‌فارس به‌عنوان یک پدیده فضایی با کارکرد مواصلاتی- ارتباطی با عنوان شاه‌رگ حیاتی آتی جزیره و منطقه آزاد قشم یاد کرد. در این مقاله صحبت از هنگ‌کینگ ایرانی در دروازه استراتژیک خلیج‌فارس شد؛ هنگ‌کینگ دیگری که بتواند خود را به‌عنوان مرکز جدید تجارت منطقه‌ای در تقاطع راه‌های مواصلاتی ارتباطی تجاری بین اروپا و آسیای جنوبی مطرح کند، بی‌شک شکل‌گیری آن بسته به ارتباط مستقیم جزیره و منطقه آزاد قشم با انواع کریدورهای ارتباطی است. به‌ویژه اینکه، از سواحل جنوبی ایران در بالادست جزیره قشم، به‌عنوان طولانی‌ترین و نزدیک‌ترین خط ساحلی ایستگاهی در مسیر ترانزیتی شمال - جنوب یاد می‌شود.

پل خلیج‌فارس قادر به خلق فرصت‌ها و ابزارهایی با توانایی نقش‌آفرینی ژئوپلیتیکی یا چشم‌اندازهای ژئوپلیتیکی برای ایران در عرصه رقابت با کشورهای منطقه است. در این زمینه، می‌توان به نقش دومی در عرصه سیاست خارجی امارات، به‌عنوان نقطه ثقل اقتصاد منطقه اشاره کرد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۱	نگاهی به طرح تبدیل قشم به منطقه آزاد بین‌المللی دریایی	دربادار محمدحسین ملک‌زادگان	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۷۸، اسفند ۱۳۸۷: ۶۶
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۶۱. موقعیت استراتژیک جزیره قشم

موقعیت استراتژیک بسیار ممتاز جزیره قشم در تنگه هرمز و امکان دسترسی بسیار نزدیک آن به آبراه‌های بین‌المللی و واقع شدن در کریدور حمل‌ونقل دریایی از یکسو و ظرفیت‌های بالقوه سرزمینی، برخورداری از ۲۶۰ کیلومتر ساحل، وجود ذخایر عظیم نفت و گاز و اسکله‌هایی با عمق مناسب و قابلیت پهلوگیری کشتی‌هایی با ظرفیت بالا همچنین مزیت‌های قانونی جزیره قشم به‌عنوان منطقه آزاد مانند فعالیت‌های اقتصادی اعم از صنعتی، تجاری و خدماتی، سرمایه‌گذاری خارجی تا میزان ۱۰۰ درصد سهام، معافیت از پرداخت هرگونه حقوق گمرکی و سود بازرگانی برای واردات مواد اولیه، ماشین‌آلات و قطعات یدکی جهت تولیدکنندگان در منطقه ازسوی دیگر، همچنین از آنجایی که توسعه و حمایت از صنایع دریایی پس از تصویب در مجلس، توسط ریاست‌جمهوری به واحدهای ذیربط و وزارتخانه‌های مربوطه ابلاغ شده است. بنابراین تنها جزیره قشم می‌تواند یک هدف ایدئال

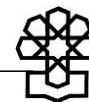
برای تجارت جهانی دریایی معرفی شده و در صورت برخورداری از سیستم یکپارچه مدیریتی به قطب صنایع دریایی کشور و کل منطقه تبدیل شود.

۶۱-۲. اهداف و برنامه‌های استراتژیک توسعه صنایع دریایی در جزیره قشم

- ایجاد کارخانه‌های کشتی‌سازی در انواع مختلف
- ایجاد تجهیزات دریایی در همه زمینه‌ها
- ایجاد تعمیرگاه‌های مجهز برای سرویس‌دهی به کشتی‌های خودی و عبوری
- سازماندهی و گسترش فعالیت‌های شیلات
- ایجاد سایت سوخت‌رسانی به کشتی‌ها با امکانات ۱۰ مخزن سوخت، بویه شناور، اسکله، دو فروند بارج، لنگرگاه بین لارک و قشم
- ایجاد صنایع دریایی و همزمان انتقال فناوری
- ایجاد مراکز آموزشی و انتقال دانش فنی دریایی در سطوح مختلف
- تبدیل جزیره به کانون اصلی ترانزیت و حمل‌ونقل کالا از طریق دریا
- طراحی و اصلاح ساختار موجود در جهت رفع موانع

۶۱-۳. صنایع وابسته ایجاد تأسیسات بندری

- تأسیس کارخانه CNG گاز فشرده کمپرس شده که در صورت تأسیس نیاز به بندر بارگیری و تأسیسات بندری خواهند داشت.
- ایجاد مخازن نفت خام در جزیره که مورد نیاز کشور است.
- ایجاد پالایشگاه
- توسعه صنایع فولاد و آلومینیم
- تأسیس محلی با امکانات محیط زیستی جهت اوراق کشتی‌های فرسوده با امکانات ایجاد نورد کردن آهن‌ها و فروش ماشین‌آلات کشتی‌های اوراق شده
- ایجاد کارخانه ذوب آهن، با توجه به حمل‌ونقل سنگ آهن که حجیم بوده و از طریق دریا بسیار راحت‌تر انجام می‌شود و از طرفی نفت و گاز در منطقه جهت تأمین آن وجود دارد.
- ایجاد ترمینال کانتینری که با توجه به اشباع شدن بندر شهید رجایی و بندر دویی می‌تواند به‌عنوان بازار بسیار خوبی باشد.
- تأسیس کارخانه بزرگ سیمان ۳ تا ۵ میلیون تن
- ایجاد انبار جهت ذخیره کالاهای مختلف دریایی

۴-۶۱. ویژگی‌های مرکز امور دریایی بین‌المللی قشم

- هماهنگی بین سازمان منطقه آزاد قشم و کلیه سازمان‌ها و ارگان‌ها و نهادها با شرکت‌های مرتبط دریایی
- تهیه دستورالعمل‌های لازم بر مبنای قوانین حاکم در جهت تسهیل در انجام امور
- شناخت ارگان‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات دریایی از یکدیگر به دلیل تجمع در یک محل
- ارتباط سهل و آسان آنها به خاطر حضور همگی آنها در یک مجتمع مشخص
- کاهش هزینه‌های مختلف و سهولت در رفت و آمد
- افزایش دانش دریایی جمعی حاضر در مجتمع

۵-۶۱. دلایل و مزایای عمده طرح ایجاد قطب دریایی و مرکز امور دریایی بین‌المللی جزیره

قشم

رشد تجارت و پیشی گرفتن بر تولید سایر کشورها، جهانی شدن اقتصاد، یکپارچگی و ادغام بازارها، روند تحولات کشتیرانی که عبارتند از: افزایش رقابت میان خطوط کشتیرانی و توسعه فناوری‌های جدید در کشتی‌ها، توسعه ارتباط میان صنایع دریایی، گسترش ظرفیت و مهارت‌های بخش دریایی، استفاده از فناوری‌های بالا در فعالیت‌های دریایی، افزایش رقابت میان شرکت‌های کوچک در حوزه دریایی، کسب درآمد هنگفت برای کشور از طریق کشتی‌سازی، ارائه خدمات دریایی شامل تعمیرات کشتی‌ها، سوخت‌رسانی، فروش مایحتاج کشتی‌ها و قطعات یدکی و سایر ملزومات، ایجاد وحدت و یکپارچگی مدیریت در حوزه صنایع دریایی که باعث به وجود آمدن بزرگترین منطقه آزاد راهبردی در پایانه حمل‌ونقل دریایی منطقه می‌گردد، کسب درآمد با توسعه صنعت شیلات، حمل‌ونقل دریایی، ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب برای مردم با تغییر بافت جمعیتی و قابلیت افزایش جمعیت، کسب درآمد از منابع جهانگردی و کسب درآمد از طریق صادرات مجدد کالاهای وارده به کشور از دلایل عمده طرح ایجاد قطب دریایی جزیره قشم است.

۶-۶۱. مراحل انجام مطالعات با هدف ایجاد قطب دریایی در منطقه آزاد قشم

- شناسایی و تعریف حوزه‌های مختلف صنایع دریایی و بخش‌های غیرصنعتی مرتبط با آن
- تقسیم‌بندی مناسب صنایع در امور دریایی و تعیین ویژگی‌ها و مشترکات آن با دیگر حوزه‌های صنعتی
- معرفی مراکز مهم مرتبط با حوزه صنعت دریایی و تأثیرگذار در آن در سطح کشور و جهان
- مطالعه موقعیت اجمالی صنایع و امور دریایی در کشورهای رقیب و در سطح جهانی و منطقه و مقایسه آنها با شرایط کشور
- مطالعه و بررسی دامنه فعالیت‌های موجود صنایع و امور دریایی در سطح منطقه آزاد قشم

- پیش‌بینی بازار آینده کشور در بخش‌های مختلف صنایع و امور دریایی
- تعیین شاخص‌های کلیدی و زمینه‌های ورود یا افزایش حضور منطقه آزاد قشم در بخش‌های مختلف صنایع و امور دریایی
- تحلیل فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف صنایع و امور دریایی کشور
- تعیین چشم‌انداز مناسب برای منطقه آزاد قشم در بخش صنایع و امور دریایی
- تعیین استراتژی‌های مناسب برای ورود یا افزایش حضور منطقه آزاد قشم در تحقق چشم‌انداز ایجاد قطب دریایی
- تعیین راهکارهای اجرایی مناسب در بخش‌های مختلف، شامل اقدام‌های لازم قانونی، حقوقی، سرمایه‌گذاری، تحقیقاتی

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۲	بررسی استراتژی‌های رقابتی مناطق آزاد ایران با تأکید بر موقعیت استراتژیک منطقه آزاد چابهار	مهدی شیرافکن، دانشگاه دریانوردی و علوم دریایی چابهار	فصلنامه دریا و کشتی، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۰: ۵۳
روش تحقیق: کتابخانه‌ای و توصیفی			

منطقه آزاد تجاری قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا در مجاورت یک بندر واقع گردیده است و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان صورت می‌گیرد. در این مناطق می‌توان کالاها را بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی خارج و وارد کرد. به‌طور کلی اهداف و فلسفه شکل‌گیری مناطق آزاد اقتصادی جذب سرمایه‌های خارجی، ایجاد فرصت‌های شغلی، کسب درآمدهای ارز، افزایش صادرات، دستیابی به فناوری‌های پیشرفته، جذب نقدینگی و حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای و ارائه خدمات عمومی است.

۱-۶۲. مبانی نظری

براساس مطالب ارائه شده در این مطالعه، سه استراتژی عمومی برای پرداختن به مزیت‌های رقابتی در مناطق آزاد وجود دارد:

- **تنوع‌سازی:** در برگیرنده رقابت براساس ارزش‌افزوده به مشتریان (کیفیت، خدمات، تنوع‌سازی) است تا مصرف‌کنندگان هزینه‌های بالاتر را بپردازند.
- **رهبری کلی هزینه‌ها:** رهبری مبتنی بر هزینه‌های در برگیرنده ارائه محصولات و خدمات در پایین‌ترین قیمت ممکن است. کیفیت و خدمات بی‌اهمیت نیستند، اما کاهش هزینه‌ها باعث تمرکز فعالیت‌های اصلی سازمان می‌شود.

- تمرکز: تمرکز در برگیرنده ترکیب عناصر در استراتژی‌های قبلی و هدف قرار دادن گسترده بازارهای خاص است.

۲-۶۲. سابقه تاریخی ایجاد مناطق آزاد

در آغاز دهه ۶۰ میلادی برای اولین بار بندر «شانون» در ایرلند به‌عنوان منطقه آزاد معرفی شد و با سرعتی باور نکردنی گسترش یافت و در کمتر از سه دهه صدها همزاد پیدا کرد. به‌گونه‌ای که هم‌اکنون ۹۰۰ منطقه آزاد تجاری در پنج قاره جهان وجود دارد. برای معرفی مناطق آزاد از اصطلاحاتی چون منطقه پردازش صادرات (Export Processing) و منطقه تجارت خارجی (Free Export Zone) استفاده می‌شود.

۳-۶۲. منطقه آزاد چابهار

بندر چابهار به‌عنوان یکی از بنادر مهم در جنوب ایران و در بخش شمالی دریای عمان قرار گرفته است. این بندر به علت موقعیت استراتژیک و دستیابی به آب‌های آزاد بین‌المللی جایگاه ویژه‌ای در مبادلات ایران با سایر کشورهای منطقه دارد. ازسوی دیگر این بندر به‌دلیل نزدیکی به کشورهای نظیر افغانستان، پاکستان و آسیای میانه، در آینده‌ای نزدیک با اتصال به شبکه ریلی کشور اهمیت ویژه‌ای در ترانزیت کالا به این کشورها خواهد داشت.

بندر شهید کلانتری که یکی از دو بندر مهم چابهار است، از سال ۱۳۶۲ به‌طور جدی آغاز و به بهره‌برداری رسید. بندر شهید بهشتی نیز به‌عنوان دومین بندر مهم چابهار در سال ۱۳۶۱ با توجه به شرایط خاص حاکم بر خلیج فارس و با تأکید دولت بر لزوم داشتن بندر در خارج از تنگه هرمز و خلیج فارس احداث گردید.

منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار یکی از مناطق آزاد سه‌گانه کشور (چابهار، کیش و قشم) است که در سال ۱۳۷۰ تأسیس شده است. این منطقه در شرق خلیج چابهار و در ۷ کیلومتری شهر چابهار واقع است. مساحت منطقه آزاد چابهار ۱۴۰۰۰ هکتار است که ۱۰ هزار هکتار آن به فعالیت‌های صنعتی و ۴ هزار هکتار دیگر به فعالیت‌های تجاری، خدمات، توریست و ترانزیت اختصاص یافته است. جدول زیر فاصله بنادر مهم منطقه و جهان را از بندر چابهار نشان می‌دهد.

جدول ۲۲. فاصله بنادر منطقه و جهان تا بندر چابهار

کشور	نام بندر	فاصله تا بندر چابهار (مایل)
ایران	بندرعباس	۳۰۵
	بندر امام	۸۰۵
	خارک	۶۸۰
	جاسک	۱۶۵
	کیش	۴۲۰
	قشم	۲۹۵
	بوشهر	۶۸۰
	خرمشهر	۸۲۵
	آبادان	۷۹۰
امارات	دوبی	۳۶۴
	شارجه	۳۷۵
عمان	مسقط	۱۵۱
کویت	شویخ	۸۹۵
قطر	دوحه	۵۶۰
بحرین	منامه	۶۲۵
پاکستان	کراچی	۳۳۱
هند	بمبئی	۷۶۸
سريلانكا	کلمبو	۱۵۳۰
استرالیا	سیدنی	۶۶۵۵
چین	شانگهای	۵۲۶۸
چین	هنگ کنگ	۴۵۳۱
انگلستان	لندن	۵۶۸۶
سنگاپور	سنگاپور	۳۰۷۶
ژاپن	یوکوهاما	۵۹۷۱
آفریقای جنوبی	کیپ‌تاون	۴۴۰۰

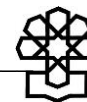
مأخذ: شیرافکن، ۱۳۹۰.

جدول زیر اسلکه‌های بندر چابهار را به همراه ویژگی‌های آنها نمایش می‌دهد.

جدول ۲۳. اسلکه‌های بندر چابهار

نام بندر	نوع اسلکه	تعداد پست	طول (متر)	آبخور (متر)	ظرفیت پذیرش (تن)
شهید بهشتی	عمومی	۳	۱۵۰	۵/۹	۲۵۰۰۰
	نفتی	۱	۱۵۰	۹/۸	۲۰۰۰۰
	عمومی	۱	۲۶۸	۱۶	۱۰۰۰۰۰
شهید کلانتری	عمومی سنتی	۴	۱۲۰	۵/۱	۵۰۰۰۰
	عمومی با عرشه بتونی	۱	۱۸۶	۵/۱۲	۴۵۰۰۰

مأخذ: همان.

۴-۶۲. منطقه آزاد قشم

جزیره قشم با بهره‌گیری از مزیت مناطق ساحلی در زمینه حمل‌ونقل مستقیم و غیرمستقیم کالا و به‌لحاظ قرار گرفتن در مسیر کشتیرانی بین‌المللی و با دارا بودن سواحل عمیق و امکانات بالقوه برای تبدیل شدن به یک مرکز تولید و تجاری منطقه‌ای واجد امتیازات و برتری‌های ویژه‌ای است.

۵-۶۲. منطقه آزاد کیش

جزیره کیش با ۹۰۴۵۷ کیلومتر مربع مساحت، یکی از زیباترین جزایر خلیج فارس است که در ۱۸ کیلومتری کرانه جنوبی ایران واقع شده است. جدول زیر اسکله‌های کیش را نشان می‌دهد.

جدول ۲۴. اسکله‌های بندر کیش

نام اسکله	کاربری	طول اسکله (متر)	آبخور مجاز (متر)	ظرفیت پذیرش شناور (تن)
اسکله غربی	تجاری- متفرقه	۳۰۰	۷/۵	۵۰۰۰
اسکله شمالی	نفتی	۱۸۰	۱۰	۱۷۰۰۰
اسکله تدارکاتی	تدارکاتی	۲۵۰	۷/۵	۵۰۰۰
اسکله کابوتاژی	متفرقه	۲۰۰	۵	۱۰۰۰

مأخذ: همان.

ازجمله مزایای سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد کیش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- معافیت مالیاتی ۱۵ ساله از تاریخ بهره‌برداری برای فعالیت اقتصادی،
- عدم نیاز به روادید برای ورود و خروج خارجی‌ان،
- آزادی کامل خروج ارز و

۶-۶۲. منطقه آزاد اروند

منطقه آزاد اروند متشکل از سه زون و با مساحتی بالغ بر ۱۷۰ کیلومتر مربع در جنوب غرب استان خوزستان و جوار رودخانه مرزی اروند واقع شده است. منتهی‌الیه مرزهای غربی و شرقی منطقه را به‌ترتیب مرز بین‌المللی ایران- عراق در محل گمرک مرزی و پالایشگاه آبادان تشکیل می‌دهند. جدول زیر فاصله بنادر منطقه آزاد اروند را با برخی از بنادر مهم کشور نشان می‌دهد.

جدول ۲۵. فاصله بنادر منطقه آزاد اروند با برخی از بنادر مهم کشور

نام بندر	فاصله (مایل)
بندرعباس	۶۰۷
کیش	۲۷۵
خارک	۱۳۳
بوشهر	۱۴۵
چابهار	۷۹۰

مأخذ: همان.

ازجمله مزیت‌های جغرافیایی منطقه آزاد اروند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- همجواری با مهمترین منابع نفت و گاز کشور و جهان،
- وفور انرژی‌های مبتنی بر نفت و برق آبی در منطقه، به‌عنوان پیش‌نیازهای توسعه صنعتی،
- واقع شدن در مرکزیت ثقل منابع طبیعی، صنایع نفت، راه‌آهن و زمین‌های مستعد.

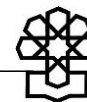
۶۲-۷. منطقه آزاد بندر انزلی

شهرستان بندرانزلی در کرانه جنوبی دریای خزر واقع شده است. در این شهر فعالیت کشتیرانی دارای ۳۵۰ سال سابقه است و شیلات نیز در این ناحیه قدمت ۱۶۰ ساله دارد. این شهر ساحلی در یک قرن پیش شاهد جابجایی ۲۰ هزار مسافر به روسیه و سایر کشورها بوده و در همین ایام ۴۸۲ کشتی تجاری از روسیه در اسکله بندرانزلی پهلو می‌گرفته است. پل غازیان، کاخ میان پشته، برج ساعت، موج‌شکن، فانوس دریایی، اسکله، پناهگاه حیات وحش، تالاب بین‌المللی بندرانزلی به وسعت ۱۸ هزار هکتار همراه با پرندگان دریایی و نیلوفر آبی و بسیاری از جزایر کوچک و بزرگ و همچنین بازار هفتگی و سواحل زیبای ماسه‌ای از جاذبه‌های جهانگردی بندرانزلی است.

تحوالات بندرانزلی در زمینه تکمیل و احداث زیرساخت‌ها، اعم از احداث ۶ پست اسکله جدید، نوسازی پنج پست اسکله قدیمی با مجموع طول ۱۵۶۷ متر و قابلیت پهلودهی همزمان ۱۲ کشتی، افزایش مساحت بندر از ۴۴ هکتار به ۷۱ هکتار، خرید تجهیزات استراتژیک خشکی و دریایی و مخابراتی، واگذاری عملیات تخلیه و بارگیری به سه ترمینال اصلی، جذب سرمایه‌گذار به روش BOT در زمینه احداث انبار و سیلوی ذخیره غلات، احداث اتوبان ویژه بندر و راه‌اندازی ترانزیت سوخت.

۶۲-۸. جمع‌بندی

مناطق آزاد دارای مزیت‌های رقابتی بالایی هستند که برخورداری از پشتوانه کامل دولتی، مدیریت کارآ و اعتبارات کافی و هماهنگ در میزان تحقق اهداف آنها بسیار اثرگذار است. اما بررسی‌ها نشان می‌دهد که در کشور ما به‌دلیل عدم وجود همکاری‌ها و هماهنگی‌های لازم بین بخش خصوصی و دولتی، ضعف

مدیریتی و در نتیجه عدم جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی، قوانین و مقررات دست‌وپاگیر منطقه، مناطق آزاد نتوانستند به موفقیت لازم دست یابند.

بنابراین در فرآیند احیای مناطق آزاد ایران علاوه بر تغییرات ساختاری و قانونی و حضور پررنگ بخش خصوصی در گام نخست باید زیرساخت‌ها و الزامات اولیه تکمیل و توسعه یابند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۳	چابهار: مشکلات بندر و مناطق آزاد استراتژیک	-	ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۱۴۳، دی ۱۳۸۹: ۴۱
روش تحقیق: توصیفی			

منطقه آزاد چابهار یکی از پنج نقطه جهان است که قابلیت تبدیل شدن به مگاپورت را دارد. با توجه به موقعیت این بندر در صادرات و واردات و رفع نیاز کشورهای آسیای جنوبی و ۱۱ کشور دیگر، منطقه چابهار نقطه‌ای استراتژیک، ارزان، مطمئن و سهل‌الوصول در مقایسه با دیگر کریدورهای ترانزیتی جهان به‌شمار می‌رود. این منطقه به‌وسیله شبکه حمل‌ونقل زمینی و هوایی از شمال به کشورهای آسیای میانه و افغانستان، از شرق به پاکستان و از جنوب به اقیانوس هند متصل است. چابهار جزیره نیست، بلکه به سرزمین اصلی متصل است و در مسیر تجارت کشورهای خاور دور به خاورمیانه و شاخ آفریقا قرار گرفته است. به همین دلیل، می‌تواند نقش مهمتری نسبت به دیگر مناطق آزاد در زمینه ترانزیت کالا داشته باشد.

۱-۶۳. چالش‌های پیرامون منطقه آزاد چابهار

- در منطقه آزاد چابهار، بنگاه‌های سرمایه‌گذاری به علت کوچک بودن توانایی استفاده از صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس تولید را در مقابل سرمایه‌گذاری‌های بزرگ ندارند.
- مقدار سرمایه‌گذاری خارجی در منطقه آزاد چابهار بسیار اندک است.
- یکی از ضعف‌های عمده مناطق آزاد خلأهای قانونی است. علیرغم تحولات اقتصادی - سیاسی گسترده کشور در سال‌های اخیر، هیچ‌گونه بازنگری در قانون مناطق آزاد رخ نداده است.
- قوانین موجود یا اجرا نمی‌شوند و یا به‌صورت سلیقه‌ای اجرا می‌شوند.
- سیاستگذاری‌های دولت و به‌طور کلی نگرش مدیران دولتی به مناطق آزاد کشور یکدست و شفاف نیست.
- بخش خصوصی در تدوین قوانین و مقررات مشارکت داده نمی‌شود درحالی که می‌توان از طریق تعامل جدی با بخش خصوصی، نظرات و تجربیات آنها را در اداره مناطق آزاد خصوصاً چابهار و حل مشکلات و موانع توسعه این مناطق به‌کار گرفت.

۲-۶۳. پیشنهادها

- به فعالیت رساندن امکانات بالقوه و معرفی آنها برای ترغیب سرمایه‌گذاران جهت حضور در این نواحی
- مقایسه میزان تسهیلات و اعتبارات لازم با مقدار موجود و جبران کمبودها
- واگذاری بندر چابهار به منطقه آزاد چابهار جهت استفاده مفید و توسعه بندر
- تقویت زیرساخت‌های مهمی همچون حمل‌ونقل ریلی و جاده‌های زمینی ترانزیتی
- ارتقای موقعیت فرمانطقه‌ای چابهار و جذب اتباع کشورهای همجوار با توجه به علایق مشترک منطقه‌ای
- ایجاد زیرساخت‌های لازم برای رونق محور شرق با توجه به جایگاه راهبردی چابهار
- اتصال چابهار به شبکه گاز از طریق خط انتقال گاز بندرعباس - ایرانشهر جهت فراهم کردن امنیت انرژی.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۴	موانع و محدودیت‌های توسعه بندر چابهار به‌عنوان یک منطقه آزاد	ملوک پرتوی، پژوهشگر آزاد و همکار معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی	مجله اقتصادی، سال ششم، شماره ۶۳، بهمن و اسفند ۱۳۸۵: ۱۷
روش تحقیق: توصیفی			

در برنامه چهارم توسعه کشور از بندر چابهار به‌عنوان قطب سوم اقتصادی نام برده شده است. با توجه به موقعیت جغرافیایی ویژه‌ای که این بندر به شکل پل ارتباطی اروپا و آسیا و تنها دروازه اصلی تجارت است، این بندر در اوایل دهه ۱۳۷۰ با تصویب قانون مناطق آزاد به‌عنوان یک منطقه آزاد با عملکرد تجاری و تولیدی معرفی شد.

۱-۶۴. ویژگی‌های بندر چابهار

از گذشته تاکنون چابهار به‌عنوان یکی از مراکز مهم تجاری کرانه‌های دریای عمان مطرح بوده و در تجارت خارجی ایران نقش ویژه‌ای داشته است. این بندر دارای ۱۱ کیلومتر مربع مساحت و حدود ۶۰۰ کیلومتر سطح آب‌های ساحلی بوده و از نظر موقعیت ممتاز جغرافیایی و حضور در منطقه استراتژیک خاورمیانه و خلیج فارس و به‌عنوان پل ارتباطی اروپا و آسیا نیز دارای اهمیت است. منطقه آزاد چابهار از اواخر سال ۱۳۷۰ و با اجرای تبصره «۱۹» قانون برنامه اول توسعه در برنامه دولت قرار گرفت. دلیل اولیه شکل‌گیری این منطقه تحت عنوان منطقه آزاد، ارتقای صادرات غیرنفتی بود و مقرر شد که تمامی مناطق آزاد از نظر فعالیت‌های اقتصادی، تولیدی، خدماتی و اجتماعی مشمول مقررات خاص باشند و ورود و خروج سرمایه و معاملات ارزی و سهام در این مناطق آزادانه صورت گیرد.

موقعیت جغرافیایی و استراتژیک چابهار و دسترسی مستقیم به آب‌های آزاد دریای عمان و اقیانوس هند، پل عبور به آسیا و کشورهای عضو اکو، دروازه اصلی تجارت با آسیای مرکزی، قرار گرفتن در مسیر تجاری بین خاورمیانه و آفریقا و مطرح بودن به‌عنوان حلقه واسطه‌ای در کریدور شمال- جنوب به‌دلیل دسترسی مستقیم به راه‌های ارتباط بین‌المللی و داخلی شرق و غرب، نشان‌دهنده مزیت ترانزیتی این بندر در برنامه‌ریزی‌های توسعه مناطق آزاد است. همچنین وجود دو اسکله شهید بهشتی و شهید کلانتری که شرایط پذیرش، تخلیه و بارگیری کشتی‌های با تناژ بالا را دارند، بهره‌مندی از منابع غنی و دسترسی آسان به انرژی ارزان، فرودگاه، شبکه جاده‌ای سراسری برای ارتباط با پاکستان، افغانستان و کشورهای آسیای مرکزی، بهره‌مندی از نیروی کار ارزان و تخصصی، سیستم‌های ارتباطی الکترونیکی، جاذبه‌های توریستی و شرایط مناسب سرمایه‌گذاری برای نیازهای واردات و تسهیلات صادرات از ایران و نظایر آن، توان و پتانسیل داخلی بندر چابهار را به‌عنوان یک منطقه آزاد در ایفای نقش خود در راستای فرآیند توسعه اقتصادی کشور نشان می‌دهد.

مأموریت اصلی منطقه آزاد چابهار توسعه ترانزیت و حمل‌ونقل کالا، تجارت منطقه‌ای، بارانداز، تجارت کالاها و مواد اولیه، ایجاد صنایع تبدیلی و تولیدی با جهتگیری صادراتی، عرضه سوخت و ایجاد صنایع وابسته به نفت و جذب گردشگر است.

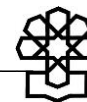
۲-۶۴. مشکلات ساختاری منطقه آزاد چابهار

- نبود راهبرد اجرایی برای تحقق اهداف قانونگذار، یکی از مشکلات ریشه‌ای مناطق آزاد ازجمله منطقه آزاد چابهار است که از ابتدای تشکیل آن به چشم می‌خورد. این امر به تصویب برنامه اجرایی پنج‌ساله در سال ۱۳۷۶ منتهی شد که براساس آن برای منطقه آزاد چابهار وظایفی خاص در زمینه امور تولیدی و تجاری تعیین شده است.
- ایجاد مناطق آزاد در ایران در چارچوب اهداف تأسیس منطقه آزاد در جهان نبوده و در مراحل اولیه تأسیس این مناطق ازجمله منطقه آزاد چابهار هیچ اجماع و درک مشترک پیرامون اهداف، راهبردها و سیاست‌های مناطق آزاد در سطح کشور وجود نداشت. به‌رغم اندیشه اولیه مناطق آزاد از سال ۱۳۷۰، بحث مناطق آزاد در برنامه‌های اول و دوم و حتی سوم توسعه به‌طور جدی مطرح نشده بود.
- قابلیت‌ها و توانایی و نیازهای بندر چابهار در برنامه‌ریزی‌های اولیه تبدیل این بندر به منطقه آزاد به‌دلیل نبود شناخت کافی برنامه‌ریزان از واقعیت‌های حاکم بر منطقه، مورد توجه قرار نگرفته است.
- نگاه یکسان به مناطق آزاد کشور، در تدوین قانون مناطق آزاد که بیشتر بر مسائل تجاری تأکید دارد، ازجمله نقاط ضعف در برنامه توسعه‌ای منطقه آزاد چابهار بوده است.
- برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای منطقه چابهار برحسب ویژگی‌های جغرافیایی، زیست‌محیطی و مردم‌شناسی منطقه صورت نگرفته است.

- به نقش فعال بخش خصوصی در ابتدای امر توجه چندانی نشده به‌طوری که سهم سرمایه‌گذاری بخش دولتی نسبت به بخش خصوصی بیشتر است.
- قوانین و مقررات مربوط به این مناطق از جمله چابهار از ثبات برخوردار نبوده و همواره شامل تغییرات و گاه روزمرگی است.
- به دلیل موقعیت جغرافیایی این منطقه که دارای مرزهای آبی و زمینی است پدیده قاچاق همواره یکی از مشکلات منطقه آزاد چابهار است.
- حذف حضور گمرک در مناطق آزاد و جایگزینی آن با گمرک سازمان مناطق که با فرض صحت عمل آنها براساس قوانین کشور، موجب خدشه‌دار شدن وحدت گمرکی کشور شده است.
- پیشرفت منطقه در زمینه تجارت بیشتر به دلیل حمایت‌های قانونی دولت بوده و درواقع این منطقه آزاد قادر به بالفعل درآوردن مزیت نسبی خود نیست.
- در ابتدای امر، منطقه آزاد چابهار نظیر سایر مناطق آزاد از نظر امکانات و تأسیسات زیربنایی برای جلب سرمایه‌گذاری برخوردار نبود، ولی به‌موجب قانون این مناطق مکلف شدند منابع مورد نیاز برای ایجاد تأسیسات زیربنایی و برنامه‌ریزی توسعه‌ای خود را از محل عوارض گمرکی واردات کالا، توسعه و صدور بار همراه مسافر به داخل کشور تأمین کنند. این امر سبب گسترش واردات و تبدیل این منطقه به سکوی واردات کشور شد. از این رو به‌رغم آنکه یکی از اهداف اولیه تأسیس مناطق آزاد، گسترش صادرات بود، ولی منطقه چابهار مانند سایر مناطق آزاد از ابتدای تأسیس محکوم به فعالیت‌های وارداتی شد.
- یکی از اهداف اولیه منطقه آزاد چابهار، اصرار بر معرفی این منطقه به‌عنوان یک قطب گردشگری بود درحالی که مزیت نسبی منطقه را ویژگی‌های ترانزیتی آن می‌دانستند.
- نگرش بخشی در مدیران اجرایی عالی‌رتبه کشور در اجرای برنامه‌های توسعه مناطق آزاد موجب شد که این مدیران برحسب فعالیت بخش خود به این مناطق از جمله منطقه آزاد چابهار همواره به‌عنوان رقیب و مانع بنگرند.
- در برنامه‌ریزی‌های اولیه، به ویژگی جایگاه ترانزیتی منطقه آزاد چابهار در رابطه با کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان که می‌توانند به‌عنوان بازارهای هدف تجاری برای ایران مطرح باشند، توجه چندانی نشده است.

۳-۶۴. مشکلات جاری

- عملکرد ضعیف مدیران، ناکارایی و تصمیم‌گیری‌های نادرست آنها و پایین بودن میانگین دوره مدیریت در منطقه، نبود مدیریت متمرکز و برخوردار از اختیارات قانونی مناسب که موجب ایجاد دوگانگی در تصمیم‌گیری‌های مربوط به اجرای برنامه‌های توسعه‌ای در منطقه می‌شود.

- تغییر سیاست‌های بازرگانی و آزادی واردات اغلب کالاهای مجاز از طریق وضع تعرفه موجب وارد شدن شوک جدیدی به مناطق آزاد ازجمله چابهار شد که سرمایه‌گذاری‌های تجاری و خدماتی و کسب‌وکار را در آنجا دچار رکود کرد.
- بعضی مشکلات ساختاری در اقتصاد کلان کشور مانند میزان مخاطرات، نبود شفافیت، احساس ناامنی اقتصادی و قضایی وجود دارد که به فعالیت‌های منطقه آزاد چابهار نیز سرایت کرده است.
- فعالیت‌ها و عملکرد منطقه آزاد چابهار و اجرای طرح‌های عمرانی و زیرساختی، به دلیل کاهش جذابیت واردات و با توجه به اینکه درآمدهای منطقه از طریق واردات بوده، دچار وقفه شده است.
- تسهیلات بیمه‌ای و بانکی در حد استانداردهای بین‌المللی با کمبود مواجه است.
- سرمایه‌گذاری خارجی یکی از عوامل رونق موفقیت ترانزیتی است که به دلیل نقش مؤثر در پروژه کریدور شمال- جنوب نیازمند جذب سرمایه خارجی است. اما به‌رغم توافقاتی با هند و چین در این زمینه، عملکرد سرمایه‌گذاری خارجی در این منطقه به دلیل مشکلات کلان کشور چندان رضایتبخش نمی‌باشد.
- از پدیده‌های مدرن اقتصادی و تجاری نظیر تجارت الکترونیک در این منطقه، استفاده چندان مؤثری نشده است.
- کیفیت سیستم‌های خدمات‌رسانی در حوزه‌های مختلف در چابهار چندان ارتقا نیافته است.
- زمینه حضور و فعالیت نهادهای اقتصادی و تجاری بین‌المللی همچون بانک‌ها و شرکت‌های بیمه خارجی و نمایندگی‌های آنها در منطقه چابهار فراهم نمی‌باشد.
- تشکیل بازارهای سهام و تسهیل فعالیت صاحبان سرمایه و صنایع در این منطقه، با مشکلاتی مواجه است.
- متأسفانه به ظهور رقبای جدید برای این منطقه که مهمترین آن بندر گودار در پاکستان است توجه چندانی نمی‌شود.
- چابهار در حال حاضر دارای ۹ اسکله، هفت جایگاه صیادی و دو مکان تجاری نظیر اسکله شهید کلانتری و شهید بهشتی است. اما این تعداد اسکله برای تأمین نیازهای این منطقه کافی نیست. با توجه به افزایش اهمیت صادرات از آنجا و گسترش دستیابی به بازار افغانستان و آسیای میانه، نبود اسکله اختصاصی به چشم می‌خورد.
- بندر چابهار به‌رغم موقعیت ترانزیتی خود در میان سایر بنادر کشور از کمترین رشد عملیات بندری طی ۱۰ سال اخیر در زمینه‌های ترانزیت و صادرات برخوردار بوده که این امر نشان‌دهنده بهره‌برداری ناکافی از ظرفیت‌های این بندر در تخلیه و بارگیری است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۵	برای توسعه مناطق آزاد چه کرده‌ایم؟	دکتر محمدباقر صدری - عضو اتاق ایران	فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، زمستان ۱۳۸۷: ۴
روش تحقیق: توصیفی			

مناطق آزاد و ویژه اقتصادی به شهرها و بندرگاه‌ها و ... گفته می‌شود که خارج از ضوابط قانونی حاکم بر کشور و طبق قانون و مقررات ویژه اداره می‌شوند تا در فرآیند توسعه کشور نقشی فراگیر و تأثیرگذار ایفا کنند. ایجاد مناطق آزاد معمولاً در کشورهایی انجام می‌گیرد که سعی دارند کشور خود را سریع‌تر از زمان مقرر از مواهب توسعه پایدار و متوازن برخوردار کنند و چون حوزه‌ای را با مشخصات ویژه انتخاب می‌کنند، انتظار دارند که بتوانند این حوزه را به‌عنوان بخشی از کشور در فرآیند توسعه سریع قرار دهند و دستاوردهای آن را در کل کشور تعمیم دهند.

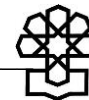
مناطق آزاد معمولاً در کنار دریا، رودخانه یا مرز قرار دارند تا بتوانند زمینه ارتباطات را با سایر کشورها فراهم کنند و بر صادرات و واردات و بازاریابی صنایع و صادرات مجدد تأکید ورزند. در آسیا، آفریقا، آمریکای لاتین، اقیانوسیه و بخشی از اروپا این‌گونه مناطق تأسیس و فعال شده‌اند.

مناطق آزاد در آسیای جنوب شرقی پس از استقلال بسیاری از کشورها از استعمار ایجاد شدند تا به روند توسعه کشورها یاری رسانند. از مناطق تأثیرگذار در آسیای جنوب شرقی می‌توان از منطقه آزاد پوسان در کره جنوبی نام برد که از دهه ۶۰ در فرآیند توسعه کره جنوبی نقش مؤثری داشته است.

۱-۶۵. بررسی تجربه سنگاپور

تجربه سنگاپور در آسیای جنوب شرقی در ارتباط با مناطق آزاد، تجربه‌ای قابل اتکا است. چون در تاریخ کشورها هیچ کشوری به سرعت سنگاپور نتوانسته در مدار توسعه و پیشرفت قرار گیرد و از یک کشور استعمارزده و فقرزده در ظرف کمتر از بیست سال به یک کشور پیشرفته صنعتی تبدیل شود. حتی آلمان نیز پس از جنگ جهانی از زیرساخت‌های ویران شده با نیروی انسانی آموزش‌دیده و ماهر بهره برده است، ولی سنگاپور نه زیرساخت داشته است و نه نیروی انسانی ماهر.

در دهه ۱۹۸۰ نخست‌وزیر سنگاپور طرح ملی توسعه را با اتکا به IT در سه مرحله عملی ساخت: - مرحله اول ۱۳۸۱-۱۳۸۶ که زیر نظر هیئت مدیره ملی رایانه‌ای اداره شد و زمینه مناسبی را برای زیرساخت در مسیرهای توسعه، بانک‌های اطلاعاتی و فناوری فراهم کرد. در آن دوره از هر دلار سرمایه‌گذاری، ارزش افزوده‌ای معادل سه دلار به‌دست می‌آمد. در این دوره به‌تدریج سنگاپور به چهارراه تجارت و بازرگانی جهانی در حوزه تنگه مالاکا و آسیای جنوب شرقی تبدیل شد.

- مرحله دوم ۱۹۸۶-۱۹۹۱ که به نام طرح فناوری اطلاعات ملی عملی شد و صناعی شکل گرفت که بر این فناوری‌ها متمرکز بود، ضمن اینکه دولت در این مرحله وظیفه هدایت، نظارت، آموزش و تحقیقات را عهده‌دار و عمده وظایف به بخش خصوصی محول شد. در این دوره تولید کالا با فناوری بالا و قیمت پایین بود که توانست راه صادرات را باز کند.
- در مرحله سوم که طرح اصلی IT ۲۰۰۰ نام گرفت، سنگاپور به یک کشور هوشمند در همه زمینه‌ها تبدیل شد.
- در سه مرحله مذکور سنگاپور کوشید که:
 - قانونی برای تجارت جهانی و خدمات حمل‌ونقل جهانی درآید. در این دوره سنگاپور تا ۹۵ درصد ارتباطات دولتی، خصوصی، داخلی و خارجی را به شیوه الکترونیک انجام می‌داد و تمامی کشور به کارگاه آموزش تبدیل شده بود.
 - افزایش برنامه عمومی: IT وارد تمام مراحل زندگی مردم از کنترل ترافیک گرفته تا هدایت گردشگران و برگزاری نمایشگاه‌های بسیار مهم شد. به‌طوری که سنگاپور ۳ تا ۹ میلیون نفر گردشگر داشت. در این مرحله مقرر شد در کارت هوشمند تمام اطلاعات فردی، پزشکی، مالی، تجاری و اداری افراد گرد آید.
 - گسترش شبکه اطلاعاتی، که در خدمت توسعه ملی و رشد اقتصادی قرار گیرد، همراه مقررات ویژه‌ای برای جلوگیری از ورود به حریم خصوصی افراد مصوب شد. تلفن وسیله‌ای شد که هر فرد می‌تواند با آن وارد شبکه اطلاعاتی کشور شود و تمام اطلاعات مورد نیاز خود را به‌دست آورد.
 - افزایش بهره‌وری در جامعه سنگاپور: می‌توان با ورود به شبکه اطلاعات سنگاپور، اطلاعاتی در ارتباط با سنگاپور و تمام مناطق جهان به‌دست آورد و از خدمات سریع و رایگان بهره‌مند شد.
- از مطالب فوق‌الذکر چنین برداشت می‌شود که مناطق آزاد اقتصادی کشور هنوز در مراحل اولیه قرار دارند و لذا ضرورت دارد نگاهی دوباره به اهداف داشته باشیم و با کمک شبکه IT کلیه مناطق آزاد کشور را به یکدیگر پیوند زنیم، اما متأسفانه در کشور هنوز دولت الکترونیک ایجاد نشده است.

۶۵-۲. نکاتی پیرامون مناطق آزاد ایران

در این مقاله اشاره شده است که ما کیش، قشم، چابهار، مناطق پارس جنوبی، شهر آبادان، طبس و منطقه آزاد جلفا در شمال غرب را داریم. روزگاری جلفا به‌عنوان گمرک تا ۵۵ درصد واردات کشور را تا سال ۱۳۷۱ از طریق راه‌آهن از مسیر اروپا، چین و ژاپن در اختیار داشت، اما در بحران قره‌باغ (بین جمهوری آذربایجان و ارمنستان) این راه بسته شده است و کلیه این بارها به بندر شهید رجایی (بندر عباس) حمل می‌شود. راه ترکیه-بازرگان و طرابوزان-تبریز نیز وجود دارد، ولی به‌دلیل هزینه‌های حمل‌ونقل گران در سال‌های گذشته از این مسیر کمتر استفاده شده است.

علاوه بر این، منطقه آزاد طیس در شمال شرق که می‌باید راه ارتباطی آسیای مرکزی با ایران و خلیج فارس را برقرار سازد، هنوز راه‌آهن ترکمنستان و قزاقستان به راه‌آهن ایران نپیوسته است. در خرمشهر که از طریق راه‌آهن به جلفا وصل است و می‌تواند با اتصال به بصره تحولاتی را ایجاد کند، کارهای فراوانی باید انجام شود.

۳-۶۵. پیشنهادها

در این مطالعه پیشنهاد شده است که دبیرخانه مناطق آزاد در ریاست جمهوری، کلیه مناطق آزاد را مدنظر قرار داده و با یک برنامه‌ریزی همانند آنچه در سنگاپور اتفاق افتاد، تمام مناطق آزاد را به هم پیوند زند. در این میان به کار گمرک نیز به‌عنوان یک سازمان مهم کشور در امر واردات و صادرات نیز سهولت بخشیده می‌شود.

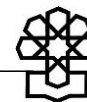
ازسوی دیگر باید توجه داشت که ضروری است با نگاهی به چشم‌انداز ۲۰ ساله و اصل چهل‌وچهارم قانون اساسی و برنامه پنج‌ساله پنجم، اهداف ملی با نگاهی به اهداف ۲۰ سال پیش در ایجاد مناطق آزاد مجدداً تعریف شود. بنابراین می‌توان گفت هدف همه مناطق آزاد علاوه بر توسعه خود منطقه، باید تأثیرگذاری در توسعه ملی باشد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۶	نقش مناطق آزاد در توسعه مبادلات مرزی	دکتر کمال دهقانی فیروزآبادی - مدیرعامل منطقه آزاد انزلی	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۶۲، مرداد و شهریور ۱۳۸۶ : ۷۰
روش تحقیق: توصیفی			

در حاشیه دریای خزر کشوری وجود ندارد که دارای منطقه آزاد باشد. البته باید توجه داشت که بسیاری از کشورهایی که در گذشته جزء اتحاد جماهیر شوروی بودند، هم‌اکنون به مناطق آزاد نیازی ندارند. زیرا آنها به اندازه‌ای قوانین و مقررات را تسهیل نموده‌اند که سرمایه‌گذاران خارجی به راحتی در آن کشورها سرمایه‌گذاری می‌کنند و سود حاصله به کشورشان منتقل می‌شود.

۱-۶۶. قوانین و مقررات مربوط به مناطق آزاد

اگرچه سال‌های زیادی است که قوانین و مقررات ویژه‌ای بر مناطق آزاد حاکم است، اما هنوز در ارتباط با اجرایی شدن آنها با مشکلاتی مواجه هستیم. برای نمونه ماده (۲۷) قانون و مقررات مناطق آزاد و ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم توسعه، به درستی اجرا نمی‌شود.

اگر این دو ماده به درستی اجرا شود بخشی از مسائل و مشکلات حل خواهد شد. در ماده (۲۷) آمده است: به منظور ایجاد هماهنگی در فعالیت‌های مناطق آزاد، با تأکید وزیر مربوطه به یکی از دو روش زیر عمل خواهد شد:

الف) دستگاه‌های اجرایی اختیارات خود در منطقه را به رئیس هیئت مدیره و مدیرعامل سازمان‌های مناطق آزاد تفویض نماید.

ب) مدیران، رؤسا و سرپرستان دستگاه‌های اجرایی مستقر در مناطق آزاد به پیشنهاد رئیس هیئت مدیره و مدیرعامل سازمان به حکم بالاترین مقام دستگاه اجرایی منصوب می‌شوند. یکی از مشکلات کشور در سرزمین اصلی بخشی‌نگری است.

- بند «الف» ماده (۳۵) قانون برنامه چهارم توسعه نیز می‌گوید در مناطق آزاد، اصل، مناطق آزاد هستند و تمام دستگاه‌های اجرایی باید مغایرت‌های قانونی خود را با توجه به قوانین مناطق آزاد اصلاح نمایند. زیرا توسعه اقتصادی و پیشرفت آن منطقه مورد نظر است و همه باید به پیشرفت آن کمک نمایند.

۲-۶۶. عمده‌ترین چالش منطقه آزاد انزلی

بزرگ‌ترین مشکل این منطقه، مشکل اراضی آن است. منطقه آزاد انزلی حدود ۵۸۰ هکتار اراضی منابع طبیعی خود را تحویل گرفته است که عمدتاً دارای معارض است. مابقی اراضی دارای مالک خصوصی هستند. بنابراین باید تکلیف اراضی مشخص شود و برای مالکان خصوصی موقعیتی فراهم شود که بتوانند فعالیت کنند.

چالش دیگر ناپایدار بودن منابع درآمدی است. برای حل این موضوع باید به منابع درآمدی ثبات داد و دولت منابع درآمدی ثابتی در بودجه عمومی کشور برای مناطق آزاد پیش‌بینی کند و دیگر اینکه خود مناطق آزاد به فکر ایجاد منابع پایدار باشند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۷	بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان	-	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۵، مرداد و شهریور ۱۳۸۸: ۶۲
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۶۷. تاریخچه مناطق آزاد

اولین مناطق آزاد جهان در یونان و روم باستان شکل گرفته است. بندر «چالیس و پیرائوس» در یونان محصور با دیوارهای دفاعی بود و بندر «دلاس» در روم با هدف افزایش حجم مبادلات تجاری با مصر، یونان، سوریه، شمال آفریقا و آسیا تأسیس شده بود.

اولین منطقه صادرات در آسیا «کاندلا» نام داشت که در سال ۱۹۶۵ در هند تأسیس شد. اندکی بعد تایوان در سال ۱۹۶۶ به ایجاد منطقه پردازش «کائونسیونگ» و کره جنوبی در سال ۱۹۷۰ به تأسیس منطقه پردازش صادرات «ماسان» مبادرت کردند. هر دو کشور کره جنوبی و تایوان در اواخر دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ ایجاد صناعی را که به توسعه صادرات محصولات آنها منجر می‌شد، قوت بخشیدند. البته آنها هنگامی به این اقدامات دست زدند که هنوز سایر کشورهای در حال توسعه آسیا، استراتژی جایگزینی واردات را به شدت دنبال می‌کردند.

در دهه ۱۹۷۰ تغییرات شدید در خط‌مشی توسعه بسیاری از کشورهای قاره آسیا صورت گرفت. بدین ترتیب که سیاست جایگزینی واردات را رها کرده و به سیاست توسعه صادرات روی آوردند. به این ترتیب مناطق پردازش صادرات در مالزی، سریلانکا، تایلند و فیلیپین نیز مانند کشورهای دیگر شکل گرفت. حتی کشورهایی مانند هند، پاکستان و اندونزی که هنوز از سیاست‌های حمایتی (بخش داخلی) دست بر نداشته بودند، به‌منظور توسعه صادرات خود به تأسیس مناطق پردازش صادرات همت گماردند.

۲-۶۷. تعریف مناطق آزاد

در تعریف سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (UNIDO) از مناطق آزاد به‌عنوان «موتور محرکه» در جهت تشویق صادرات صنعتی یاد می‌شود. همچنین در برداشت جدید از مناطق آزاد که به منطقه آزاد پردازش صادرات معروف است، منطقه آزاد به ناحیه صنعتی ویژه‌ای در خارج از مرز گمرکی، که تولیداتش جهت‌گیری صادراتی دارند گفته می‌شود. فلسفه این اصطلاح را می‌توان در تغییر راهبرد واردات به استراتژی توسعه صادرات دانست.

بنابراین به‌طور کلی منطقه تجاری آزاد، قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا مجاورت بندری واقع شده و در آن، تجارت آزاد با سایر مناطق جهان مجاز شناخته شده است و در آن کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، خارج و یا به آن وارد کرد.

۳-۶۷. سابقه مناطق آزاد در ایران

براساس بررسی‌های انجام شده در اسفندماه ۱۳۴۹ قانونی تحت عنوان «قانون معافیت از حقوق و عوارض گمرکی کالاهایی که به‌منظور استفاده، مصرف و فروش وارد بعضی از جزایر خلیج فارس می‌شوند» به تصویب رسید که به‌موجب آن به دولت اجازه داده شد در هریک از جزایر خلیج فارس که مقتضی بداند، کلیه کالاهایی را که به‌منظور مصرف، استفاده و فروش در فروشگاه‌ها وارد جزیره مذکور می‌شوند از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، سود بازرگانی، حق انحصار و عوارض مختلف و حق ثبت سفارش معاف کند.

در سال ۱۳۵۹ به موجب مصوبه شورای انقلاب کلیه امتیازهای مذکور، در مورد کالاهای وارد به جزیره کیش برقرار شد. به این ترتیب جزیره کیش از بخشی از امتیازهای یک منطقه آزاد برخوردار شد. در بهمن‌ماه سال ۱۳۶۸ هنگام تهیه و تصویب قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، به موجب تبصره «۱۹»، به دولت اجازه داده شد که حداکثر در سه نقطه از نقاط مرزی کشور، مناطق آزاد تجاری- صنعتی تأسیس کند.

در هفتم بهمن‌ماه ۱۳۶۹ هیئت وزیران، جزیره قشم و در ۱۸ اردیبهشت‌ماه ۱۳۷۰ محدوده‌ای از خلیج چابهار (اراضی شرق اسکله شهید کلانتری) را به عنوان منطقه آزاد تجاری اعلام کرد. سازمان منطقه آزاد ارس به منظور تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات در شهریورماه سال ۱۳۸۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و در اواخر شهریورماه ۱۳۸۳ آغاز به کار کرد. منطقه آزاد اروند در چهارم مردادماه سال ۱۳۸۳ فعالیت خود را به طور رسمی آغاز کرد.

منطقه آزاد تجاری- صنعتی ارس در چهارراه ارتباطی شمال به جنوب و شرق به غرب قرار گرفته است و به عنوان پل ارتباطی آسیا به اروپا می‌تواند با جذب واحدهای صنعتی- تولیدی فعال در انتقال فناوری از شمال به جنوب (اروپا به آسیا) و خدمات از شرق به غرب (آسیا به اروپا) نقش مهم ایفا نماید.

منطقه آزاد اروند در چهارم مردادماه سال ۱۳۸۳ فعالیت خود را به طور رسمی آغاز کرد. این منطقه بخشی از شهرستان آبادان و خرمشهر را که دارای زیرساخت‌های صنعتی، تجاری و توریستی است، در خود جای داده و از موقعیتی ممتاز نسبت به سایر نقاط کشور برخوردار می‌باشد.

منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی اهدافی چون، عمران و آبادانی و ارائه خدمات عمومی، رشد و توسعه اقتصاد، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، تشویق تولید و صادرات کالا، ورود و حضور فعال در بازارهای منطقه‌ای و جهانی، جذب فناوری‌های جدید و انتقال علم و دانش فنی به عوامل تولید داخلی همسو با توسعه علمی و فناوری جهان، تسریع در فرآیندهای تجاری، اقتصادی و فناوری با ایجاد بستر مناسب جهت انجام آزمایشی طرح‌ها و تعمیم آن به سراسر کشور را دنبال می‌کند. این منطقه شامل محدوده وسیعی از شهرستان بندرانزلی به مساحت ۳۲۰۰ هکتار خشکی و ۴۰ کیلومتر مربع آبی است.

۴-۶۷. شرحی از اهداف تشکیل مناطق آزاد در کشور

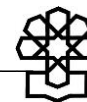
به طور کلی اهداف و فلسفه شکل‌گیری مناطق ویژه در جهان را به صورت زیر بیان می‌کنند:

- جذب سرمایه‌های خارجی،
- ایجاد فرصت‌های شغلی جدید،

- کسب درآمد ارزی و افزایش صادرات،
 - دستیابی به فناوری پیشرفته،
 - جذب نقدینگی سرگردان داخلی و کمک به مهار تورم،
 - محرومیت‌زدایی از مناطقی که امکان رشد و توسعه بالقوه را دارند.
- ازسوی دیگر براساس ماده (۱) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی، اهداف تشکیل مناطق آزاد، تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی.

۵-۶۷. آسیب‌های فعلی مناطق آزاد

- در بخش صادرات، مناطق آزاد کشور با مشکلاتی جدی مواجه می‌باشند. به‌طوری که این مناطق به پایگاه‌هایی برای ورود کالا به کشور تبدیل شده‌اند. قسمت اعظم مواد اولیه و قطعات نیمه‌ساخته شده صنایع مستقر در مناطق آزاد، وارداتی هستند. ازسوی دیگر صنایع داخلی نیز دارای ساختاری وابسته می‌باشند، بدین لحاظ نمی‌توان خالص صادرات چندانی را از مناطق آزاد انتظار داشت، مضافاً بر اینکه عملکرد فعلی مناطق، عمدتاً بر فعالیت‌های تجاری تکیه دارد.
- در زمینه اشتغال نیز مناطق آزاد کشور نتوانسته‌اند به اهداف مورد نظر خود دست یابند. بیشترین فعالیت در مناطق آزاد بخش خدماتی می‌باشد. استفاده از صنایع سرمایه‌بر که میزان اشتغالزایی آنها کمتر است، پایین بودن دستمزد برای کارگران عادی و همچنین بالا بودن سطح دستمزدهای کارگر فنی به دلیل مهاجرت کم آنها که باعث به‌وجود آمدن تفاوت در سطح درآمد بخش صنعت و خدمات شده است، از دیگر عوامل شکست سیاست‌های اشتغالزایی در مناطق آزاد است.
- همچنین به سبب نبود ابزارهای کنترلی، مناطق آزاد مورد سوءاستفاده قاچاقچیان کالا قرار گرفته و بر مشکلات قبلی افزوده شده است و در عمل مناطق آزاد به پایگاه قاچاق کالا به داخل کشور تبدیل شده‌اند.
- هر چند مناطق آزاد ایران استعداد لازم جهت مرکزیت خاورمیانه را دارند، هنوز مجموعه فضای مناسبی جهت اجرای این مهم حاصل نشده است. به همین منظور باید مجموعه فضای مناسب نیز از جمعیت و هماهنگی مجموعه ابزارهای نرم‌افزاری (کلیه قوانین، مقررات و امتیازها) و سخت‌افزاری (زیربنای، راه، آب، برق و ارتباطات) و محیط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی و اجماع باورها به‌دست آید.
- برای اجرای بهره‌برداری صحیح و مطلوب از سرزمین و مدیریت آن باید آمایش سرزمین مورد توجه قرار گیرد و ضوابط مکان‌یابی اعمال شود تا در آینده کشور با مناطق آزاد جدید موفق به اجرای اهداف مناطق آزاد گردد. براساس ضوابط مکان‌یابی، هیچ‌یک از سه منطقه کیش، قشم و چابهار در اولویت برای این کار قرار نمی‌گیرند.

- یکی دیگر از مهمترین موانع رشد مناطق آزاد فقدان منابع کافی برای سرمایه‌گذاری در امور زیربنایی است که منجر به گرایش مناطق آزاد به سمت واردات برای تأمین منابع شده است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۸	ارزیابی و اولویت‌بندی مناطق آزاد تجاری ایران با استفاده از روش MADM	عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری - دانشیار گروه برنامه‌ریزی و توسعه روستایی، دانشگاه تربیت مدرس هدیه وجدانی طهرانی - کارشناس ارشد برنامه‌ریزی و توسعه اقتصادی، عضو هیئت علمی پژوهشی مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی ابراهیم علی رازینی - استادیار گروه اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی کرج	فصلنامه مدرس علوم انسانی، شماره ۶۲، پاییز ۱۳۸۸: ۱۴۳
روش تحقیق: تصمیم‌گیری چند متغیره (TOPSIS، تاکسونومی و SAW)			

امروزه این اعتقاد وجود دارد که مناطق آزاد می‌توانند تکنولوژی و مدیریت سرمایه را به کشور وارد کنند، عوامل تولید داخلی را با علم و دانش فنی نوین تلفیق کرده و کشور را در مسیر توسعه و همسو با اقتصاد جهانی قرار دهند. مناطق آزاد وسیله‌ای برای ورود به بازارهای جهانی و بهره‌گیری از برتری‌های نسبی اقتصاد داخلی در بازرگانی بین‌المللی بوده و باید به‌عنوان تسریع‌کننده ارتباط اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی به کار روند. چنین منطق و طرز فکری سبب می‌شود که از این مناطق به‌عنوان ابزاری برای توجیه رفع موانع ضد توسعه‌ای یاد گردد.

۱-۶۸. تعریف، تاریخچه و کارکرد مناطق آزاد

بنابه تعاریف بین‌المللی، منطقه آزاد محدود حراست شده بندری و غیربندری است که از شمول برخی از مقررات جاری عمومی کشور متبوع خارج بوده و با استفاده از مزایایی مانند بخشودگی مالیاتی و عوارض گمرکی و معافیت از مقررات ویژه صادرات و واردات با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و جذب تکنولوژی مدرن به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌کند. طبق تعریف سازمان توسعه ملل متحد (یونیدو)، منطقه آزاد به‌عنوان محرکه‌ای در راستای تشویق صادرات صنعتی تلقی می‌شود.

اولین منطقه آزاد تجاری که هدف تأسیس آن تا حدی به اهداف مناطق آزاد با مفهوم جدید آن تطابق دارد، در سال ۱۸۸۸ میلادی در بندر هامبورگ ایجاد شد. موفقیت چشمگیر بندر آزاد هامبورگ منجر به ایجاد مناطق آزاد دیگر به‌ویژه در اروپا شد. کپنهاگ در سال ۱۸۹۴، دانزیگ لهستان در سال ۱۸۹۹ و مالمو، هانگو، فیدم و تریست در اروپا، سنگاپور، هنگ‌کنگ و ماکائو در آسیا در زمره بنادر آزادی بودند که به‌تدریج تا قبل از جنگ جهانی دوم ایجاد شدند. به‌طور کلی تفکر حاکم بر مناطق

آزاد، قبل از جنگ جهانی دوم در انبارداری، انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به یک وسیله نقلیه دیگر، صدور مجدد کالا و کلاً تجارت خلاصه می‌شد.

در ادبیات مناطق آزاد بعد از جنگ جهانی دوم، منطقه آزاد شانون را در ایرلند که در سال ۱۹۵۹ برپا شد، به‌عنوان اولین منطقه آزاد به مفهوم امروزی آن می‌شناسند. زیرا برای اولین بار جذب سرمایه‌گذاری خارجی، انتقال فناوری و ایجاد اشتغال از هدف‌های عمده منطقه آزاد شانون محسوب می‌شد.

در کشورهای بزرگی مانند هند و چین، مناطق آزاد مهمترین عامل تغییر تفکر اقتصادی در این کشورها و همسویی و تعامل اقتصاد ملی آنها با اقتصاد جهانی است. این دو کشور از ابزار منطقه آزاد به‌خوبی در راستای آزادسازی اقتصاد خویش بهره گرفته و توانسته‌اند با تغییر قوانین و مقررات در راه جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ایجاد فضای مناسب توسعه از تکنولوژی و علم دیگران بهره گیرند. هند و چین با افزایش تعداد مناطق آزاد، فرآیند تعامل اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی را با سرعت بیشتری دنبال کرده و قوانین، مقررات و سیاست کلی اقتصاد خود را با اقتصاد جهانی هماهنگ ساخته‌اند.

سازمان‌های گوناگون بین‌المللی نظرات متفاوتی در مورد مناطق آزاد دارند. یونیدو مناطق آزاد را وسیله‌ای برای تشویق توسعه صنعتی با هدف صدور کالای صنعتی می‌داند. آنکتاد^۱ معتقد است که ساختار فعلی تجارت جهانی به زیان کشورهای توسعه‌نیافته بوده و از ابزارهایی که به‌نظر آنکتاد می‌تواند موجب دگرگونی در این ساختار شود، مناطق آزاد است. سازمان جهانی تجارت (WTO)، ایجاد و توسعه منطقه آزاد را راهکاری برای گسترش تجارت بین‌المللی و یاری‌دهنده توسعه می‌داند. بانک جهانی در سال‌های اخیر بر این نظر بوده است که سرمایه‌گذاری‌های انجام شده در این مناطق باید هماهنگ با بازده آن باشد. دفتر بین‌المللی کار (IBRD) ضمن تأکید بر محترم شمردن حقوق نیروی کار در این مناطق، در مجموع آن را از نظر اشتغالزایی کاهش بیکاری مثبت ارزیابی می‌کند.

۶۸-۲. مناطق آزاد در ایران

در ایران تفکر ایجاد مناطق آزاد تجاری، در سال ۱۳۳۰ شکل گرفت و با تدوین برنامه اول توسعه به دولت اجازه داده شد تا در سه نقطه اقدام به تأسیس مناطق آزاد تجاری-صنعتی کند. براساس این برنامه گمرک و سازمان بنادر نیز موظف به ایجاد مناطق حراست‌شده ویژه‌ای شدند که کالاها و مواد اولیه، قطعات و ابزار تولیدی را که بدون انتقال ارز وارد کشور می‌شد، به‌صورت امانی نگهداری کنند.

در سال ۱۳۶۹ طرح اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی توسط شورای اقتصاد تصویب شد و در سال ۱۳۷۱ دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد شکل گرفت. در سال ۱۳۷۲ قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید، که هدف از ایجاد چنین مناطقی را

تسریع در امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی بر می‌شمرد.

بر این اساس به دولت اجازه داده شد تا سه منطقه کیش، قشم و چابهار را به‌عنوان مناطق آزاد تجاری و صنعتی، براساس موازین قانونی اداره کند. رسالت اصلی مناطق آزاد، کسب درآمد ارزی و تولید ثروت است که از طرق مختلفی چون ترانزیت، انبارداری، خدمات بازرگانی، برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی و همایش‌ها، فروش برگ سبز و عوارض ورود کالا قابل حصول است.

در حوزه بازرگانی نیز رسالت مناطق آزاد را می‌توان به‌صورت زیر برشمرد:

- صادرات کالا و خدمات به بازارهای منطقه‌ای، جهانی و محلی،
- صادرات مجدد کالا،
- ترانزیت کالا،
- تبدیل شدن به منطقه تجاری.

۳-۶۸. میزان جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در ایران

با تکمیل زیرساخت‌ها و امکانات اولیه و به‌منظور حرکت در راستای رسالت‌های عنوان شده برای مناطق آزاد، جذب سرمایه‌های خارجی و داخلی در اولویت قرار می‌گیرد. آمارها نشان می‌دهند که مناطق آزاد سه‌گانه کشور طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ معادل ۱۲۶/۷ میلیون دلار درآمد ارزی کسب کرده‌اند که بیشترین میزان آن (۱۱۷/۵ میلیون دلار) به منطقه کیش و کمترین میزان آن (۲/۷ میلیون دلار) به منطقه قشم اختصاص یافته است.

جدول ۲۶. درآمدهای ارزی مناطق آزاد کشور طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳

شرح	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	جمع منطقه
کیش	۲۴/۶	۳۳/۶	۳۳/۸	۲۵/۵	۱۱۷/۵
قشم	۰/۵	۰/۶	۰/۵	۱/۱	۲/۷
چابهار	۰/۲	۵/۶	۰/۴	۰/۳	۶/۵
جمع سالیانه	۲۵/۳	۳۹/۸	۳۴/۷	۲۶/۹	۱۲۶/۷

مأخذ: رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۸).

بررسی‌های این مطالعه نشان می‌دهد طی سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۸۳، حدود ۲۸۰۰ میلیون دلار سرمایه خارجی در مناطق آزاد سرمایه خارجی در مناطق آزاد کشور جذب شده است که ۶۴ درصد آن مربوط به سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ بوده است. از این میزان ۵۸/۸ درصد در منطقه آزاد کیش، ۳۹/۱ درصد در منطقه آزاد قشم و ۲/۱ درصد در منطقه آزاد چابهار سرمایه‌گذاری شده است.

علاوه بر این، مجموع سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳ معادل ۲۵,۳۵۶ میلیارد ریال بوده که بیشترین میزان آن مربوط به منطقه آزاد کیش و کمترین میزان آن مربوط به منطقه آزاد چابهار بوده است.

۴-۶۸. شاخص‌های نهایی ارزیابی مناطق آزاد ایران

در این مطالعه با توجه به اهداف مندرج در اساسنامه مناطق آزاد کشور، هفت شاخص عمده زیر به‌عنوان شاخص‌های تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار گرفته است:

- امور زیربنایی،
- سرمایه‌گذاری،
- افزایش درآمد عمومی،
- ایجاد اشتغال،
- افزایش تولید،
- حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه،
- ارائه خدمات.

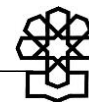
۵-۶۸. نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از بررسی‌های صورت گرفته در این مطالعه نشان می‌دهد که کیش بالاترین اولویت و منطقه آزاد چابهار پایین‌ترین اولویت را دارند. ازسوی دیگر نتایج مؤید آن است که مناطق آزاد قشم و چابهار به‌دلیل وجود موانع و مشکلاتی در اموری همچون جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، زیرساخت‌های اساسی، سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی به‌ویژه در بخش‌های انرژی، حمل‌ونقل و ارتباطات، جذب نیروهای ماهر، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، مدیریت صحیح و کارآ به‌منظور افزایش تولید، حجم درآمدهای عمومی اعم از ارزی و ریالی و بالاخره ارائه خدمات مطلوب و قابل توجه، به‌ویژه در بخش‌های آموزشی، بهداشتی، جهانگردی و خدمات بانکی و بیمه‌ای در رده‌های بعدی اولویت‌بندی پس از منطقه آزاد کیش قرار گرفته‌اند.

۶-۶۸. پیشنهادها

در این مطالعه براساس نتایج به‌دست آمده و به‌منظور تخصیص بهینه منابع در مناطق آزاد مورد بررسی، پیشنهادهای زیر ارائه شده است:

- برنامه‌ریزی صحیح و اتخاذ راهبردهای مناسب برای دستیابی به اهداف مندرج در اساسنامه مناطق آزاد و نیز تدوین برنامه خاص و مشخص برای دستیابی به اهداف کلان هر منطقه به‌وسیله مدیران مربوط،

- ایجاد و تقویت زیرساخت‌هایی مانند احداث ساختمان‌ها، تجهیز ناوگان حمل‌ونقل جاده‌ای، هوایی و دریایی، تقویت شبکه‌های آب و برق، سوخت، تلفن، تلکس، ارتباطات راه دور، ایجاد تسهیلات و خدمات رفاهی، بهداشتی، اقامتی، تفریحی و ... در هریک از مناطق آزاد با توجه به اولویت‌های به‌دست آمده،
- جذب و گسترش سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی،
- تنظیم و تسهیل قوانین و مقررات موجود به‌منظور تأمین امنیت اقتصادی کشور با توجه به موقعیت خاص جغرافیایی هر منطقه،
- زمینه‌سازی و گسترش فعالیت‌های بانکداری، بیمه و تشکیل بازار سرمایه و امکانات بخش خصوصی داخلی و خارجی،
- تنوع بخشیدن به منابع درآمدی از طریق حرکت تدریجی در راستای سرمایه‌گذاری به‌منظور انجام فعالیت‌های تجاری مولد و درآمدزا،
- توسعه خدمات اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و ...،
- ایجاد ظرفیت‌های جدید گردشگری و جذب جهانگرد و گردشگر به‌منظور افزایش درآمدهای ارزی و ریالی،
- ایجاد تسهیلات مناسب به‌منظور صدور خدمات فنی و مهندسی.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۶۹	تحلیلی بر وضعیت مناطق آزاد و ویژه در ایران	مهدی تحقیقی	دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۰۷، تیر ۱۳۸۶ : ۲۸
روش تحقیق: توصیفی			

ایجاد مناطق آزاد که در ابتدا مناطق پردازش صادرات خوانده شده‌اند اقدامی در جهت ایجاد مزیت نسبی و به‌عبارت بهتر مزیت رقابتی از طریق کاهش قیمت تمام شده محصول و حذف تشریفات و مقررات دست‌وپاگیر اداری و گمرکی است.

۱-۶۹. مبانی نظری ایجاد مناطق آزاد

خاستگاه اصلی ایجاد مناطق آزاد و ویژه نظریه مزیت نسبی در ادبیات اقتصادی است که سیاست‌های برون‌گرایانه تجاری- اقتصادی را مبتنی بر گسترش صادرات به‌منظور توسعه تجارت و در نهایت توسعه اقتصادی تجویز می‌کند.

ایجاد این مناطق درواقع یکی از مجموعه اقدامات عملی برای کاهش هزینه‌های مبادله (اعم از مقرراتی و مالی) به‌منظور توسعه صادرات است و می‌تواند از نظر قیمت و سهولت مبادلات تجاری، مزیت نسبی برای کشور ایجاد کند.

در مجموع و با توجه به نکات نظری و تجربه عملی کشورها انتظار می‌رود تجارت، تولید، سرمایه‌گذاری و اشتغال در مناطقی که به‌عنوان آزاد تعیین می‌شوند، پس از یک دوره مناسب زمانی افزایش یابد و به‌تدریج باعث شکوفایی و استفاده بهتر از پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل کشور گردد.

۶۹-۲. تعریف منطقه آزاد تجاری

منطقه آزاد تجاری قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا در مجاورت یک بندر واقع گردیده و در آن تجارت آزاد با سایر مناطق جهان، صورت می‌گیرد. در این مناطق سرمایه‌گذاران به جهت فراهم بودن شرایط مناسب سرمایه‌گذاری از انگیزه بالایی در زمینه احداث واحدهای تولیدی صادراتی برخوردار می‌شوند. این انگیزه‌ها شامل معافیت در برخی از مالیات‌های تجاری و عوارض گمرکی، تخفیف در مالیات‌ها، مبادلات آزاد نرخ ارز، کنترل‌های مالکیتی و سایر امتیازات متنوع است.

۶۹-۳. هدف از ایجاد مناطق آزاد

هدف از ایجاد مناطق آزاد برقراری ارتباط بین‌المللی، تحرک در اقتصاد منطقه‌ای، تولید، انتقال فناوری، توسعه صادرات، صادرات مجدد و ترانزیت کالا است. که عبارتند از:

- برقراری ارتباط بین‌المللی،
- تحرک در اقتصاد منطقه‌ای،
- تولید و انتقال فناوری،
- توسعه صادرات،
- صادرات مجدد و عبور خارجی (ترانزیت) و انتقال کالا (ترانشیپ)،
- ایجاد اشتغال مولد و جلب و تشویق سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی.

۶۹-۴. ویژگی‌های مناطق آزاد

براساس قانون مناطقی که توان و ویژگی‌های لازم را جهت تحقق اهداف قانون داشته باشند دارای ویژگی‌های زیر هستند:

- امکانات و تجهیزات و تأسیسات موجود در منطقه،
- شرایط بندری و مرزی (موقعیت جغرافیایی)،
- امکانات زیربنایی در سطح استان مربوطه،
- جمعیت و نیروی انسانی،
- دسترسی به آب‌های آشامیدنی،
- وجود صنایع بزرگ با پایه صادراتی در منطقه،

- دسترسی به راه‌های مواصلاتی ریلی و جاده‌ای،
- اثربخشی بر اقتصاد ملی به‌خصوص تجارت داخلی.

۵-۶۹. ویژگی‌ها و مزیت‌های قانونی مناطق آزاد در ایران

در جدول زیر مزیت‌های قانونی مناطق آزاد در ایران ارائه شده است.

جدول ۲۷. ویژگی‌ها و مزیت‌های قانونی مناطق آزاد در ایران

ردیف	شرح مزیت‌ها	منطقه آزاد تجاری صنعتی
۱	امکان ورود کالا بدون پرداخت عوارض گمرکی و سود بازرگانی به منطقه	در منطقه آزاد وجود دارد
۲	معافیت گمرکی برای ورود کالاهای ساخته شده در منطقه به داخل کشور	به تناسب ارزش افزوده و مواد داخلی به کار رفته در محصول
۳	آزادی کامل ورود و خروج سرمایه	در منطقه آزاد وجود دارد
۴	امکان کامل ورود و خروج سرمایه	وجود دارد
۵	فروش و اجاره زمین	به اتباع داخلی فروش و اجاره و به اتباع خارجی فقط اجاره ممکن است
۶	ثبت شرکت‌ها، مالکیت‌های معنوی و وسائط حمل‌ونقل دریایی و هوایی	وجود دارد
۷	معافیت مالیاتی از نظر درآمد و دارایی	تا ۱۵ سال معافیت مالیاتی وجود دارد
۸	مقررات کار و بیمه‌های اجتماعی در استخدام اتباع خارجی	طبق مقررات خاص مناطق آزاد است
۹	امکان مشارکت و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی	وجود دارد
۱۰	تضمین کامل سرمایه‌های خارجی و سود حاصل از آنها	برطبق قانون چگونگی اداره مناطق آزاد و نیز برطبق قانون جلب و حمایت از سرمایه‌های خارجی امکان دارد
۱۱	تشریفات و مقررات اداری برای صدور مجوز	طبق مقررات مناطق آزاد صورت می‌گیرد
۱۲	امور بانکی، پولی، ارزی	تابع مقررات مناطق آزاد است
۱۳	خرده‌فروشی کالا	هم برای اتباع خارجی و هم داخلی امکانپذیر است
۱۴	مقررات ویزا برای اتباع بیگانه	براساس مقررات خاص منطقه آزاد است

مأخذ: تحقیق، ۱۳۸۶.

موارد زیر در ارتباط با مناطق آزاد قابل توجه است: (آسیب‌شناسی)

- مبنای واحدی در انتخاب آنها دیده نمی‌شود.
- به دلیل فقدان برخی زیرساخت‌ها و موقعیت جغرافیایی نمی‌توانند اهداف را تأمین کنند.
- برخی از آنها فاقد امکانات اولیه و زیربنایی هستند و از نقطه صفر شروع کرده‌اند.
- ظرفیت‌های موجود و خالی در برخی موارد رها شده و در برخی مناطق ویژه جدید باید مجدداً ظرفیت‌سازی شود.

- به نظر می‌رسد چانه‌زنی‌های بومی و سیاسی نیز در تعیین برخی موارد مؤثر بوده است.
- برخی مناطق صرفاً با رویکرد توسعه منطقه‌ای و محرومیت‌زدایی انتخاب شده‌اند.

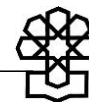
۶۹-۶. مقررات در مناطق آزاد تجاری ایران و سایر کشورهای جهان

جدول زیر برخی مقررات را در مناطق آزاد کشور در مقایسه با مناطق آزاد سایر کشورهای جهان نشان می‌دهد.

جدول ۲۸. مقایسه برخی از مقررات و معافیت‌های موجود در مناطق آزاد تجاری جهان و جمهوری اسلامی ایران

مناطق آزاد تجاری	آزادی ورود سرمایه (درصد)	آزادی بازگشت سود (درصد)	آزادی بازگشت سرمایه (درصد)	معافیت از حقوق و عوارض ملی (درصد)	معافیت‌های مالیاتی
کره جنوبی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	پرداخت عوارض مادامی که کالاهای تهیه شده از مواد خام وارداتی صادر می‌شوند لغو می‌گردد	مالیات بر درآمد و مالیات بر شرکت به میزان ۵۰ درصد برای مدت ۵ سال کاهش می‌یابد
تایوان	۱۰۰	۱۰۰	تأثیر آن ۲۰ درصد در سال از اولین سال پس از سرمایه‌گذاری مجاز می‌باشد	۱۰۰	اعطای معافیت‌های پنج ساله
هنگ کنگ	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	مالیات‌ها در سطح بسیار نازلی قرار دارد
سنگاپور	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	عوارض گمرکی تنها بر کالاهایی نظیر بنزین، الکل و تنباکو وضع می‌شود	عدم اخذ هرگونه مالیات از سود و سرمایه
دوبی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	عدم اخذ هر نوع مالیات
ترکیه	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	عدم اخذ هر نوع مالیات
چین	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	معافیت کالاهای تولیدی مناطق آزاد از پرداخت مالیات
کیش	۱۰۰	طبق مقررات آزاد است	طبق مقررات آزاد است	۱۰۰	طبق قانون مالیات‌های مستقیم در مورد مناطق محروم
قشم	۱۰۰	طبق مقررات آزاد است	طبق مقررات آزاد است	۱۰۰	معافیت کامل مالیات بر درآمد

مأخذ: همان.

۶۹-۷. بررسی اجمالی عملکرد مناطق آزاد تجاری- صنعتی

در این بخش از مطالعه به صورت اجمالی به بررسی عملکرد مناطق آزاد تجاری- صنعتی پرداخته شده است.

۶۹-۷-۱. سرمایه‌گذاری

یکی از مهمترین اهداف ایجاد مناطق آزاد تجاری- صنعتی گسترش و رشد سرمایه‌گذاری‌ها به‌ویژه سرمایه‌گذاری‌های خارجی است. از مجموع ۱۲۹۰ میلیون دلار سرمایه‌گذاری خارجی جذب شده در مناطق آزاد طی سال‌های ۱۳۷۲-۱۳۸۰، کیش ۵۰ درصد، قشم ۴۹ درصد و چابهار ۱ درصد، سرمایه جذب کرده‌اند. از ۴۶۳۴ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری داخلی نیز کیش ۴۳ درصد، قشم ۴۸ درصد و چابهار ۹ درصد را به خود اختصاص داده‌اند.

روند این سرمایه‌گذاری‌ها نشان می‌دهد که جذب سرمایه‌های خارجی در مناطق آزاد قشم و کیش از روند باثبات‌تری برخوردار بوده است. روند سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد طی دوره ۱۳۷۲-۱۳۸۰ نیز نشان می‌دهد، سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد توأم با نوسان بوده و این نوسان تأکید بر ضربه‌پذیر بودن سرمایه‌گذاری‌های داخلی در مناطق آزاد دارد. به نظر می‌رسد علت اصلی این مسئله اندازه کوچک بنگاه‌های سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد است که در مقابل سرمایه‌گذاری‌های بزرگ توانایی استفاده از صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس تولیدی را ندارند.

۶۹-۷-۲. اشتغال

براساس اطلاعات آماری طی دوره ۱۳۷۲-۱۳۸۰ از ۴۵/۵ هزار نفر اشتغال ایجاد شده مناطق آزاد، کیش، قشم و چابهار به ترتیب حدود ۲۳، ۵۸ و ۱۷ درصد را به خود اختصاص داده‌اند. محاسبه هزینه ایجاد هر شغل در منطقه قشم، کیش و چابهار به‌طور متوسط طی سال‌های ۱۳۷۳-۱۳۸۰ با در نظر گرفتن هر دلار برابر ۸۰۰۰ ریال به ترتیب معادل ۸۴۰۰۰، ۳۴۰۰۰ و ۷۷۰۰ دلار است که نسبت به شاخص‌های بین‌المللی (بین ۲ تا ۵ هزار دلار) رقم بالایی را نشان می‌دهد. می‌توان گفت علت عمده این مسئله بالا بودن هزینه‌های زیرساخت در مناطق آزاد ایران است.

ساختار اشتغال در مناطق آزاد به‌گونه‌ای است که بخش خدمات به دلیل تفاوت میان سطح درآمد، با بخش صنعت بیشترین مشاغل را به خود اختصاص داده است. پایین بودن جمعیت فعال به‌ویژه از نظر مهارت‌های فنی باعث شده است تا نیروی انسانی مورد نیاز از خارج تأمین شود و هزینه‌های سرمایه‌گذاری را بالا برد.

این مسئله در قشم به دلیل اینکه بیشتر سرمایه‌گذاری‌های انجام یافته جنبه صنعتی داشته و حدود ۷۰ درصد ساکنان منطقه قشم از سطح تحصیلات پایینی برخوردارند و نیروی کار ساده به‌شمار می‌روند، بارزتر است. لذا سرمایه‌گذاری‌های انجام یافته در جذب نیروی کار خارجی و غیربومی نسبت به ساکنان منطقه تأثیر بیشتری داشته است.

۶۹-۷-۳. واردات و صادرات

مناطق آزاد طی دوره ۱۳۷۴-۱۳۸۰ بالغ بر ۵۶ میلیارد دلار واردات کالا داشته‌اند و تنها ۴/۷ میلیارد دلار کالا صادر نموده‌اند. همچنین از آنجا که به‌طور متوسط مجموع واردات و صادرات مناطق به‌ترتیب ۸ و ۳ درصد از کل واردات و صادرات کشور را شامل می‌شود، لذا این مناطق نسبت به جایگاه اصلی‌شان که به‌عنوان مناطق پردازش واردات و صادرات شکل گرفته‌اند، فاصله بیشتری دارند.

بررسی مناطق آزاد از نظر نسبت واردات به صادرات نیز نشان می‌دهد که هریک از مناطق آزاد قشم، کیش و چابهار به‌ترتیب از نسبت واردات به صادرات حدود ۵/۷، ۲ و ۴/۳ برخوردار بوده‌اند. به‌طوری که یکی از مهمترین تأثیرات احداث مناطق آزاد، کاهش موانع وارداتی بوده و می‌توان این مناطق را به‌عنوان منطقه پردازش واردات تلقی نمود.

۶۹-۷-۴. شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده

طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳ بیش از ۳۰۰۰ شرکت در مناطق آزاد به ثبت رسیده‌اند که بیشترین تعداد آن با ۱۹۸۲ فقره در منطقه آزاد کیش بوده است. تعداد شرکت‌ها در این منطقه در طی دوره مزبور بیش از ۹ برابر شده است. اما روند رشد تعداد این شرکت در قشم و چابهار وضعیت مشابهی ندارد. اما در مجموع این تعداد شرکت و روند کلی آن نشان می‌دهد که اقبال شدیدی نسبت به فعالیت اقتصادی در مناطق آزاد وجود دارد.

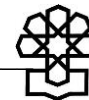
۶۹-۸. مهمترین علل ناکامی مناطق آزاد در ایران

از مهمترین عوامل ناکامی مناطق آزاد در ایران، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مکان‌یابی نادرست،
- فضای نامساعد برای جذب سرمایه خارجی،
- بی‌ثباتی سیاسی و ضعف قدرت مرکزی در اتخاذ تصمیم‌های اساسی،
- ضعف مدیریت منطقه آزاد (وجود بوروکراسی، فساد مالی، تورم)،
- دخالت‌های بی‌مورد عوامل خارج از منطقه آزاد،
- وجود قوانین و مقررات دست‌وپاگیر و ...،
- کمبود آموزش نیروی کار و بازده اندک نیروی انسانی (گرانی نیروی کار)،
- ضعف تعمیر و نگهداری تأسیسات و امکانات زیربنایی و ناکارایی عملیاتی،
- کمبود امکانات مالی و نقدینگی، کمبود ارتباطات و ضعف خدمات‌دهی و خدمات‌رسانی.

۶۹-۹. پیش‌نیازهای توفیق مناطق آزاد

ازسوی دیگر مجموعه پیش‌نیازهایی برای توفیق مناطق آزاد الزامی است:

- برخورداری از صلح و آرامش،
- داشتن روابط بین‌المللی کم‌تشنج و نیز رعایت تعهدات بین‌المللی،
- ایجاد ثبات داخلی و تمرکز سیاسی و ثبات در قوانین،
- داشتن اجماع‌نظر در زمینه هدف‌های ایجاد و گسترش مناطق آزاد و حمایت همه‌جانبه دولت،
- برخورداری از موقعیت مکانی درست،
- پذیرفتن هدف‌های آزادسازی اقتصادی و مالکیت خصوصی و ضرورت کاهش مداخلات دولتی در امور اقتصادی به‌لحاظ رعایت اصل عرضه و تقاضا و تبادلات اقتصاد،
- استفاده از قوانین بدون ابهام در مورد حمایت از سرمایه‌گذاران خارجی،
- حفاظت از تکنولوژی‌های پیشرفته و هماهنگ با فعالیت‌های اقتصادی در سطح جهانی،
- داشتن انسجام و قدرت مدیریت متمرکز در منطقه آزاد،
- برخورداری از یک سیستم اداری فاقد جنبه‌های بوروکراتیک در منطقه آزاد و آزاد بودن از دخالت‌های عوامل خارج از منطقه،
- قوانین و مقررات گمرکی ساده و فاقد جنبه‌های دست‌وپاگیر در منطقه آزاد،
- حق آزاد و نقل و انتقال سرمایه و ارز در منطقه،
- وجود تأسیسات زیربنایی مناسب،
- وضع قوانین کار متناسب با مناطق آزاد و ویژه همسو با الزامات اقتصاد آزاد.

۱۰-۶۹. جمع‌بندی

بررسی‌های صورت گرفته در این مطالعه نشان داد مناطق آزاد در ایران به‌صورت پراکنده و در سال‌های مختلف با هویت‌های کاری مختلف ایجاد شده‌اند، اما هنوز انتظارات تئوریک و یا تجربه‌ای که دیگران داشته‌اند برآورد نشده است. به‌نظر نمی‌رسد رویه‌ای واحد و روشن برای انتخاب مناطق به‌عنوان آزاد وجود داشته باشد.

در حال حاضر مناطق آزاد علاوه بر اینکه در حوزه‌های مختلف و مکان‌های جغرافیایی متنوع ایجاد شده‌اند، فاقد سیستم مدیریت یکپارچه هستند و اداره آنها بسته به متولی‌شان می‌تواند متفاوت باشد. نکته قابل توجه دیگر در این ارتباط نیز این است که بسیاری از مسئولان تصورات نظری درستی از آثار مثبت تأسیس مناطق آزاد بر حوزه‌های مرتبط داشته و براساس آن درخواست تأسیس را دنبال می‌کنند، اما از الزامات توفیق آنها چندان آگاه نبوده و البته برخی الزامات نیز در کنترل ایشان نیست.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۰	راهنمای مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران	-	ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۵، اسفند ۱۳۸۷ و فروردین ۱۳۸۸ : ۲
روش تحقیق: توصیفی			

در این مطالعه به معرفی مناطق آزاد پرداخته شده است. در ادامه به شکل مختصر مطالب مربوطه ارائه خواهد شد.

۱-۷۰. منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار

بندر تاریخی چابهار با ۲۲۰ هزار نفر جمعیت از موقعیتی راهبردی برخوردار و به‌عنوان دروازه کشور برای ورود به آب‌های بین‌المللی مطرح است. این بندر در جنوب شرقی کشور در کنار آب‌های دریای عمان واقع و به اقیانوس هند مشرف است.

این بندر با مساحت ۱۱ کیلومتر مربع هر عرض جغرافیایی بندر میامی در ایالت فلوریدای آمریکا و با شرایط آب و هوایی مشابه است. حداکثر دمای سالیانه آن ۳۴ درجه و حداقل دمای آن ۱۰/۵ درجه سانتیگراد بوده و از این نظر خوش آب و هواترین بندر جنوبی ایران به‌شمار می‌آید. بیشتر مردم چابهار قوم بلوچ و اهل سنت بوده و معیشت آنها مبتنی بر صیادی و کشاورزی است. در سال‌های اخیر با تأسیس منطقه آزاد چابهار، صنایع بازرگانی و گردشگری نیز رونق گرفته است.

نقشه ۲. توسعه محور شرق از طریق کریدور ترانزیتی چابهار

مأخذ: ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۵، اسفند ۱۳۸۷ و فروردین ۱۳۸۸.

چابهار با پیشینه‌ای چندین هزارساله دارای بندری به نام تیس یا تیز است که از زمان هخامنشیان بندری معروف در امر بازرگانی و دریایی به‌شمار می‌آمده، به‌طوری که کالاهای تجاری از چین، هند و آسیای جنوب شرقی از طریق این بندر به بازارهای خاورمیانه فرستاده می‌شده است.

۲-۷۰. موقعیت جغرافیایی

منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار با ۱۴۰ کیلومتر مربع مساحت جزئی از شهرستان چابهار، واقع در استان سیستان و بلوچستان است. این منطقه از طریق شهرستان ایرانشهر و پس از عبور از استان خراسان جنوبی به کشورهای آسیای میانه و افغانستان و از شرق به کشور پاکستان و از جنوب به دریای عمان، اقیانوس هند و آبراه‌های بین‌المللی، قاره آفریقا، شرق آسیا، اروپا و دریای مدیترانه راه دارد.

جدول ۲۹. فاصله دریای منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار با برخی از بنادر مهم جهان

(مایل دریایی)

ردیف	شهر	فاصله
۱	بمبئی	۷۶۸
۲	سیدنی	۶۶۵۵
۳	شانگهای	۵۲۶۱
۴	پوسان	۵۵۷۹
۵	مانیل	۵۶۸۶
۶	قطر	۵۶۰
۷	کراچی	۳۳۱
۸	سنگاپور	۳۰۷۶
۹	هنگ‌کنگ	۴۵۳۱
۱۰	یوکوهاما	۵۹۷۱
۱۱	هامبورگ	۶۰۰۱
۱۲	شارجه	۳۷۵
۱۳	کویت	۸۹۵
۱۴	کیپ‌تاون	۴۴۰۰
۱۵	عمان	۱۵۰

مأخذ: ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۵، اسفند ۱۳۸۷ و فروردین ۱۳۸۸.

۳-۷۰. اهداف تأسیس منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار

- راه‌اندازی و احیای جاده قدیم ابریشم و توسعه ترانزیت محور شرق
- افزایش نقش و سهم کشور در ترانزیت بین‌المللی و بازرگانی خارجی

- ارتقای عملکرد بندر چابهار تا حد یک ابربندر و تبدیل آن به یک HUB منطقه‌ای
- ارتقای نقش و عملکرد منطقه آزاد تجاری در توسعه ملی و منطقه‌ای
- تولید و صدور کالاهای صنعتی جهت حضور فعال در بازارهای جهانی
- انتقال تکنولوژی، آموزش نیروی کار و فقرزدایی
- ایجاد فرصت‌های شغلی و کسب درآمد ارزی
- اتصال چابهار به شبکه راه‌آهن سراسری
- ارتقای نقش و عملکرد منطقه آزاد چابهار در توسعه ملی و منطقه‌ای
- جذب سرمایه‌های خارجی

۴-۷۰. تأسیسات زیربنایی منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار

ازجمله تأسیسات زیربنایی چابهار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

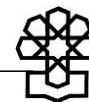
- **اسکله شهید بهشتی:** این اسکله دارای ۱۸۰۰۰ مترمربع انبار سرپوشیده بوده و ظرفیت پذیرش کشتی‌های ۱۰۰,۰۰۰ تنی را می‌تواند داشته باشد.
- **اسکله شهید کلاتری:** این اسکله کشتی‌هایی با ظرفیت ۴۵۰۰۰ تن را پذیرش نموده و دارای ۴۲۰۰ مترمربع انبار سرپوشیده است.

تصویر ۱. بندر چابهار

مأخذ: ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۵، اسفند ۱۳۸۷ و فروردین ۱۳۸۸.

- **فرودگاه:** راه ارتباطی هوایی منطقه آزاد، فرودگاه کنارک است. این فرودگاه در ۲۰ کیلومتری منطقه واقع و درحال حاضر پروازهای مستمر از تهران، مشهد، بندرعباس و زاهدان و نیز برخی کشورهای همسایه به این فرودگاه صورت می‌گیرد.
- **راه‌های زمینی:** اتصال منطقه آزاد چابهار به سرزمین اصلی و وجود راه‌های زمینی، امکان

ارتباط با سایر نقاط کشور و همچنین کشورهای همجوار آسیای میانه را فراهم نموده است. وجود پایانه باربری با پذیرش حدود ۱۰۰۰ دستگاه کامیون از تسهیلات مرتبط در این زمینه است.

- **فناوری، ارتباطات و اطلاعات طرح‌ها و اهداف ICT سازمان منطقه آزاد چابهار:** ایجاد شرایط و امکانات مناسب برای توسعه بخش خصوصی در حوزه ICT و ارتقای دانش فنی و نیروی انسانی مورد نیاز این شرکت‌ها در جهت ارائه انواع خدمات الکترونیکی در صنایع گردشگری، نفت، گاز و پتروشیمی در منطقه آزاد چابهار و سرزمین اصلی، مهمترین مأموریت دفتر فنی ICT سازمان منطقه آزاد چابهار است.

- **دانشگاه بین‌المللی چابهار:** دانشگاه بین‌المللی چابهار با استفاده از استانداردهای لازم و راهبری دانشگاه‌های معتبر داخلی و خارجی و با اخذ مجوزهای رسمی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، فعالیت خود را آغاز کرده است. در این دانشگاه رشته کامپیوتر و سیستم‌های اطلاعات و مدیریت، اقتصاد، مدیریت بانکداری و امور مالی، مدیریت بازرگانی، تجارت و اقتصاد توسعه دایر شده است.

۵-۷۰. گردشگری در چابهار

در چابهار پدیده‌های نادر طبیعی و آثار باستانی مختلفی وجود دارد که در ادامه به برخی از آنها اشاره شده است.

- **جنگل حرا:** جنگل‌های حرا یا منانگرو در خلیج گواتر واقع شده و زیستگاه مناسبی را برای گونه‌های ارزشمند پرندگان آبی مانند: فلامینگو، پلیکان، عقاب، ماهیگیر و ... پدید آورده است.

- **ساحل صخره‌ای:** با پیشروی آب دریا و فرسایش سنگ‌های رسوبی، سواحل دریای عمان به‌ویژه در قسمت‌های جنوبی شهر چشم‌انداز بدیعی را به‌وجود آورده و به‌عنوان یکی از دیدنی‌ترین سواحل جنوبی ایران تا گواتر امتداد دارد.

- **تالاب لیپار:** این تالاب نزدیک روستای زمین و در ۱۵ کیلومتری شرق چابهار- گواتر قرار گرفته است. در این تالاب گونه‌های مختلف بوته‌ها و درختچه‌های گز و چش دیده می‌شود.

- **رودخانه باهوکلالت:** این رودخانه یکی از پرآب‌ترین رودهای بلوچستان و عامل اصلی حیات در جنوب این منطقه محسوب می‌گردد. رودخانه باهوکلالت در ۹۰ کیلومتری شرق چابهار قرار گرفته و تنها زیستگاه تمساح در ایران است.

- **کوه‌های مریخی:** کوه‌های مریخی یا سوزنی به‌موازات دریا از منطقه کچو تا نزدیکی خلیج گواتر کشیده شده و یکی از زیباترین پدیده‌های زمین‌شناسی در جهان است.

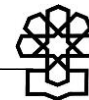
- **تپه گل‌افشان:** در شمال غرب چابهار، پدیده زیبا و طبیعی گل‌افشان دیده می‌شود. این پدیده با پرتاب گل و متصاعد شدن گاز از ژرفای زمین ایجاد می‌شود.

- **حسینیه آل رسول:** این اثر در بافت سنتی شهر چابهار و در مجاورت دریا واقع شده است. تزئینات معماری جالب در قسمت داخل و خارج این حسینیه از آثار دوره قاجاریه به‌شمار می‌رود.
- **قلعه تیس (پرتغالی‌ها):** این قلعه در فراز تپه‌ای مشرف بر جاده چابهار- تیس و در ۶ کیلومتری شهر چابهار واقع شده و یادگار حضور استعمار پرتغال در این منطقه است.
- **روستا و بندر تاریخی تیس:** روستای تیس در ۹ کیلومتری شمال بندر چابهار و در دهانه خلیج چابهار قرار گرفته است.
- **غارها و معبدبان مسیتی:** این اثر شامل دو غار طبیعی و یک غار مصنوعی بوده و در دامنه رشته کوه شهبازبند روستای تیس واقع است. «بان» نام مرد صالح خداپرست و «مسیتی» نام معبد است. این غارها به‌عنوان پرستشگاه برای انجام اعمال مذهبی و یا تشریفات مورد استفاده قرار می‌گرفتند.
- **آرامگاه سیدغلام رسول:** این اثر فرهنگی، تاریخی و مذهبی، در حاشیه ضلع شرقی چابهار قرار گرفته و ۸۰۰۰ سال از قدمت آن می‌گذرد.
- **ساختمان قدیم پست (تلگرافخانه):** این ساختمان یکی از قدیمی‌ترین ساختمان‌های سنگی موجود در چابهار و یادگار حضور انگلیسی‌ها در این منطقه است. کتیبه سنگی سردر ساختمان سال تأسیس ۱۸۶۹ میلادی را نشان می‌دهد.
- **قلعه گواتر:** این قلعه در جنوب شرقی‌ترین نقطه ایران و در منطقه گواتر بر فراز تپه‌ای قرار گرفته و سفال‌های به‌دست آمده این نقطه مربوط به هزاره سوم پیش از میلاد است.

۶-۷. مزیت‌های تجاری و ترانزیتی منطقه آزاد تجاری- صنعتی چابهار

ازجمله مهمترین مزیت‌های منطقه آزاد چابهار در زمینه تجارت و ترانزیت می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- موقعیت جغرافیایی مناسب به جهت قرار گرفتن در کنار آب‌های آزاد،
- اتصال به خشکی و امکان ارتباط زمینی با کشورهای منطقه،
- قابلیت ترانزیت و نگهداری کالاها از طریق انبارهای موجود،
- گشایش اعتبار مستقیم از طریق بانک‌های منطقه،
- پردازش کالا به‌منظور صادرات، خارج از قوانین و ضوابط حاکم در سرزمین اصلی،
- وجود شبکه مخابرات مستقل و شبکه تلفن همراه با تعرفه‌های ملی و قابل رقابت،
- تخفیف ویژه برای واردکنندگان کالا از طریق گمرک چابهار به داخل کشور به استناد مصوبه هیئت وزیران.

۷-۷۰. امتیازات و تسهیلات قانونی برای سرمایه‌گذاران

موارد زیر از جمله اصلی‌ترین امتیازات و تسهیلات قانونی برای سرمایه‌گذاران در منطقه آزاد چابهار است:

- امکان سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی به هر میزان،
- تضمین سرمایه‌گذاری خارجی در منطقه آزاد براساس مکانیسم مندرج در قانون منطقه آزاد،
- آزادی ورود و خروج سرمایه و سود حاصله از فعالیت‌های اقتصادی،
- معافیت مالیاتی ۳۰ ساله،
- ورود آزاد و بدون حقوق گمرکی ماشین‌آلات، قطعات یدکی و وسایل نقلیه سرمایه‌ای، مواد اولیه و مصالح ساختمانی،
- مستثنا بودن صدور کالاهای ساخته شده در منطقه آزاد به خارج از کشور از شمول مقررات عمومی مرتبط،
- امکان استفاده از نیروی انسانی متخصص خارجی در منطقه به میزان ۱۰ درصد نیروی کار شاغل در واحدها،
- وجود مقررات کار و اشتغال قابل انعطاف و براساس توافقات فی‌مابین،
- امکان ترانزیت و صدور مجدد کالا بدون محدودیت،
- امکان ورود خارجیان به منطقه بدون نیاز به اخذ روادید،
- امکان خرده‌فروشی کالا برای اتباع داخلی و خارجی،
- فقدان محدودیت واگذاری اراضی جهت استقرار و توسعه صنایع بزرگ،
- معافیت گمرکی برای ورود کالاهای ساخته شده در منطقه آزاد به داخل کشور به تناسب ارزش‌افزوده و مواد داخلی به کار رفته در آن،
- صدور گواهی مبدأ برای کالاهایی که از منطقه آزاد خارج می‌شوند.

۸-۷۰. بخشی از فرصت‌های سرمایه‌گذاری در چابهار

- احداث نیروگاه
- احداث فرودگاه اختصاصی
- احداث پالایشگاه و مجتمع پتروشیمی و صنایع سنگین و صنایع وابسته
- احداث صنایع خودروسازی و صنایع وابسته
- توسعه بندر
- احداث انبارهای عمومی
- احداث صنایع شیلاتی

- احداث صنایع غذایی
- تأسیس شرکت‌های سرمایه‌گذاری و تأمین‌کننده منابع مالی برای احداث واحدهای صنعتی، تولیدی، خدماتی و گردشگری
- ایجاد مراکز خدمات گردشگری
- تأسیس مراکز فناوری ارتباطات و اطلاعات
- صنایع خدمات مرتبط با ترانزیت کالا
- ایجاد شرکت‌های هواپیمایی جهت ارائه خدمات پروازی
- ایجاد شبکه‌های حمل‌ونقل زمینی جهت ترانزیت کالا
- ایجاد خطوط کشتیرانی
- احداث خط لوله گاز

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۱	مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت	-	ماهنامه پیک شورا، شماره ۲۴۸، اردیبهشت ۱۳۸۸ : ۵۰
روش تحقیق: توصیفی			

۷۱-۱. تاریخچه مناطق آزاد در جهان

اولین مناطق آزاد جهان در یونان و روم باستان شکل گرفتند. بندر چاليس و پیرائوس در یونان با دیوارهای دفاعی محصور بود و بندر دلاس در روم با هدف افزایش حجم مبادلات تجاری با مصر، یونان، سوریه، شمال آفریقا و آسیا تأسیس شده بود.

اولین منطقه صادرات در آسیا «کاندلا» نام داشت که در سال ۱۹۶۵ در هند تأسیس شد. اندکی بعد تایوان در سال ۱۹۶۶ به ایجاد منطقه پردازش «کائونسیونگ» و کره جنوبی در سال ۱۹۷۰ به تأسیس منطقه پردازش صادرات «ماسان» مبادرت کردند. هر دو کشور کره جنوبی و تایوان در اواخر دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ ایجاد صناعی را که به توسعه صادرات محصولات آنها منجر می‌شد قوت بخشیدند. البته آنها هنگامی به این اقدامات دست زدند که هنوز سایر کشورهای در حال توسعه آسیا، استراتژی جایگزینی واردات را به شدت دنبال می‌کردند.

در دهه ۱۹۷۰ تغییرات شدید در خط‌مشی توسعه بسیاری از کشورهای قاره آسیا صورت گرفت. بدین ترتیب که کشورها سیاست جایگزینی واردات را رها کرده و به سیاست توسعه صادرات روی آوردند و مناطق پردازش صادرات در مالزی، سریلانکا، تایلند و فیلیپین نیز مانند کشورهای دیگر شکل گرفت. حتی کشورهایی مانند هند، پاکستان و اندونزی که هنوز از سیاست‌های حمایتی (بخش داخلی)

دست بر نداشته بودند، به منظور توسعه صادرات خود به تأسیس مناطق پردازش صادرات همت گماردند.

۷۱-۲. تعریف مناطق آزاد

در تعریف سازمان ملل متحد، مناطق آزاد به عنوان «محرکه» در جهت تشویق صادرات صنعتی تلقی می‌گردد. همچنین برداشت جدید از مناطق آزاد به ناحیه صنعتی ویژه‌ای در خارج از مرز گمرکی، که تولیداتش جهتگیری صادراتی دارند، گفته می‌شود. فلسفه این اصطلاح را می‌توان در تغییر استراتژی واردات به استراتژی توسعه صادرات دانست.

به طور کلی مناطق آزاد را این گونه می‌توان تعریف کرد: «منطقه تجاری آزاد، قلمرو معینی است که غالباً در داخل یا مجاورت یک بندر واقع شده و در آن، تجارت آزاد با سایر مناطق جهان مجاز شناخته شده است. کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، از این منطقه خارج یا به آن وارد کرد».

۷۱-۳. تفاوت مناطق ویژه اقتصادی و آزاد تجاری

- برخی از مهمترین تفاوت‌های مناطق آزاد و ویژه را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:
- معافیت مالیاتی به مدت ۱۵ سال در مناطق آزاد وجود دارد و در مناطق ویژه اقتصادی تخفیف مالیاتی طبق مقررات داخل کشور است.
 - خرده‌فروشی کالا در مناطق ویژه اقتصادی فقط برای اتباع خارجی امکانپذیر است. لکن در مناطق آزاد خرده‌فروشی برای اتباع داخلی و خارجی امکانپذیر است.
 - مقررات روادید برای اتباع خارجی در مناطق ویژه براساس ضوابط داخل کشور است، ولی در مناطق آزاد روادید در مرزهای ورودی اعطا می‌شود.
 - مقررات کار و بیمه اجتماعی در استخدام اتباع خارجی در مناطق آزاد تابع مقررات خاص مناطق است، ولی در مناطق ویژه اقتصادی تابع مقررات داخل کشور است.

۷۱-۴. تاریخچه مناطق آزاد کشور

در اسفندماه ۱۳۴۹، قانونی تحت عنوان «قانون معافیت از حقوق و عوارض گمرکی کالاهایی که به منظور استفاده، مصرف و فروش وارد بعضی از جزایر خلیج فارس می‌شوند» به تصویب رسید که به موجب آن به دولت اجازه داده شد در هریک از جزایر خلیج فارس که مقتضی بداند، کلیه کالاهایی را که به منظور مصرف، استفاده و فروش در فروشگاه‌ها وارد جزیره مذکور می‌شوند، از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی، سود بازرگانی، حق انحصار، عوارض مختلف و حق ثبت سفارش معاف نماید.

در سال ۱۳۵۹ به موجب مصوبه شورای انقلاب کلیه امتیازات مزبور، در مورد کالاهای وارده به جزیره کیش برقرار شد. بدین ترتیب جزیره کیش از بخشی از امتیازات یک منطقه آزاد برخوردار گردید.

در بهمن‌ماه سال ۱۳۶۸ هنگام تهیه و تصویب قانون برنامه اول توسعه به موجب تبصره «۱۹» به دولت اجازه داده شد حداکثر در سه نقطه از نقاط مرزی کشور، مناطق آزاد تجاری - صنعتی تأسیس کند. در هفتم بهمن‌ماه ۱۳۶۹ هیئت وزیران، جزیره قشم و در هجدهم اردیبهشت‌ماه ۱۳۷۰ محدوده‌ای از خلیج چابهار را به عنوان منطقه آزاد تجاری اعلام کرد.

سازمان منطقه آزاد ارس به منظور تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات در تاریخ ۱۳۸۲/۶/۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و در اواخر شهریورماه ۱۳۸۳ آغاز به کار کرد.

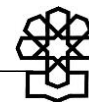
منطقه آزاد تجاری - صنعتی ارس در چهارراه ارتباطی شمال به جنوب و شرق به غرب قرار گرفته است و به عنوان پل ارتباطی آسیا به اروپا می‌تواند با جذب واحدهای صنعتی - تولیدی فعال در انتقال فناوری از شمال به جنوب و خدمات از شرق به غرب نقش مهم ایفا کند که در نتیجه این ارتباط، رشد و توسعه پیوسته در عرصه‌های صادرات، اشتغالزایی و ارزآوری به داخل کشور را موجب خواهد شد.

منطقه آزاد اروند در چهارم مردادماه سال ۱۳۸۳ فعالیت خود را به طور رسمی آغاز کرد. این منطقه بخش‌هایی از شهرستان آبادان و خرمشهر که دارای زیرساخت‌های صنعتی، تجاری و توریستی است را در خود جای داده و از موقعیتی ممتاز نسبت به سایر نقاط کشور برخوردار است.

منطقه آزاد تجاری - صنعتی انزلی اهدافی چون، عمران و آبادانی و ارائه خدمات عمومی، رشد و توسعه اقتصاد، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، تشویق تولید و صادرات کالا، ورود و حضور فعال در بازارهای منطقه‌ای و جهانی، جذب فناوری‌های جدید و انتقال علم و دانش فنی به عوامل تولید داخلی هم‌سود با توسعه علمی و فناوری جهان، تسریع در فرآیندهای تجاری، اقتصادی و فناوری با ایجاد بستر مناسب جهت انجام آزمایشی طرح‌ها و تعمیم آن به سراسر کشور را دنبال می‌کند. این منطقه شامل محدوده وسیعی از شهرستان بندرانزلی به مساحت ۳۲۰۰ هکتار خشکی و ۴۰ کیلومتر مربع آبی است.

۵-۷۱. تحلیل مختصری از ناکارآمدی و عدم حصول نتایج مدنظر

با وجود تمام مزیت‌ها و ویژگی‌های محیطی که مناطق آزاد ایران دارد و پتانسیل‌های بالقوه آن، این مناطق دارای چالش‌های بسیاری است و به بسیاری از خواسته‌های خود دست پیدا نکرده‌اند. در بخش صادرات که یکی از مهمترین اهداف مناطق آزاد است، می‌توان گفت واردات جایگزین صادرات شده

است. مطابق آمار طی سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳، میزان صادرات از سه منطقه ویژه چابهار، قشم و کیش ۱۴۶۹/۹ میلیارد ریال بوده است. این در حالی است که میزان واردات طی این سال‌ها در این مناطق برابر با ۱۴۲۰۰/۳ میلیارد ریال بوده است و تقریباً ۱۰ برابر مقدار صادرات است. همچنین میزان صادرات کشور از مناطق آزاد طی ده سال گذشته بجز سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ که میزان آن بیشتر از ۳ میلیون دلار بوده است، مقداری نوسان داشته است و همواره کمتر از ۷۰۰ هزار دلار بوده است. با نگاهی اجمالی به وضعیت مناطق آزاد در می‌یابیم مناطق آزاد کشور در دستیابی به فناوری پیشرفته، توسعه گردشگری، اشتغال و محرومیت‌زدایی چندان اثربخش نبوده است. عدم جذب سرمایه‌گذار خارجی از دیگر مشکلات مناطق آزاد کشور است. مطابق آمار طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ در مناطق آزاد چابهار، قشم و کیش میزان سرمایه‌گذاری خارجی ۱۱۸۱/۲ میلیون دلار و جذب سرمایه‌گذاری داخلی ۲۵۳۵۶ میلیارد ریال بوده است.

۶-۷۱. شرحی از اهداف تشکیل مناطق آزاد در کشور

- جذب سرمایه‌های خارجی
- ایجاد فرصت‌های شغلی جدید
- کسب درآمد ارزی و افزایش صادرات
- دستیابی به فناوری پیشرفته
- جذب نقدینگی سرگردان داخلی و کمک به مهار تورم
- محرومیت‌زدایی از مناطقی که امکان رشد و توسعه بالقوه دارند

۷-۷۱. آسیب‌های فعلی مناطق آزاد

- در بخش صادرات، مناطق آزاد کشور با مشکلاتی جدی مواجه هستند، به‌طوری که این مناطق به پایگاه‌هایی برای ورود کالا به کشور تبدیل شده‌اند. قسمت اعظم مواد اولیه و قطعات نیمه ساخته شده صنایع مستقر در مناطق آزاد، وارداتی هستند و ازسوی دیگر صنایع داخلی نیز دارای ساختاری وابسته‌اند، به این لحاظ نمی‌توان خالص صادرات چندانی را از مناطق آزاد انتظار داشت، مضاف بر اینکه عملکرد فعلی مناطق عمدتاً بر فعالیت‌های تجاری تکیه دارد.
- در زمینه اشتغال نیز مناطق آزاد نتوانسته‌اند به اهداف مورد نظر خود دست یابند. بیشترین فعالیت در مناطق آزاد مربوط به بخش خدمات است. استفاده از صنایع سرمایه‌بر که میزان اشتغالزایی آنها کمتر است، پایین بودن دستمزد برای کارگران عادی و همچنین بالا بودن سطح دستمزد کارگر فنی به دلیل مهاجرت کم آنها که باعث به‌وجود آمدن تفاوت در سطح درآمد بخش صنعت و خدمات شده است، از دیگر عوامل شکست سیاست‌های اشتغالزایی در مناطق آزاد است.

- تاکنون هیچ‌یک از مناطق آزاد کشور به هدف توسعه صادرات غیرنفتی دست نیافته‌اند و عمدتاً واردکننده کالاهای لوکس بوده‌اند.
- یکی از دلایل عدم توفیق مناطق آزاد فقدان مقررات و قوانین روشن جهت فعالیت این‌گونه مناطق است.
- به سبب نبود ابزارهای کنترلی، مناطق آزاد مورد سوءاستفاده قاچاقچیان کالا قرار گرفته و بر مشکلات قبلی آنها افزوده شده است.
- آمایش سرزمین باید به‌منظور اجرای بهره‌برداری صحیح و مطلوب از سرزمین و مدیریت آن اعمال شود.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۲	حفظ و ارتقای منافع ملی در مناطق آزاد نفوذ در پیمان‌های اقتصادی	دکتر محمدقلی یوسفی - عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، دی ۱۳۸۵ : ۵۶
روش تحقیق: توصیفی			

مناطق آزاد در کشورهایی مانند ایران که در یک موقعیت استراتژیک قرار دارند، می‌توانند به‌عنوان موتور محرکه اقتصاد عمل کنند. گاهی صنایع کشورها نوپا است و تولیدات توان رقابت با تولیدات سایر کشورها را ندارند و با توجه به اینکه نمی‌توان واردات را آزاد گذاشت، مناطق آزاد تجاری به‌گونه‌ای طراحی می‌شوند که سرمایه‌گذاران خارجی در آنها سرمایه‌گذاری کنند تا علاوه بر ایجاد اشتغال، سطح درآمد ملی نیز افزایش پیدا کند.

دنیای آینده، دنیایی است که در آن مرزها کمرنگ می‌شود، اقتصاد جهان به‌سوی یکپارچگی حرکت می‌کند و حقوق فردی و اجتماعی جنبه بین‌المللی پیدا می‌کند. مبادلات کالا و خدمات حتی می‌تواند به‌صورت انفرادی شکل بگیرد. با توجه به سرعت رشد ۲/۵ برابری گردش پول در برابر گردش کالا و با توجه به اینکه گردش کالا ۸ برابر تولید ناخالص داخلی کشورها است، در آینده تعامل در مناطق آزاد تجاری می‌تواند نقش مهمی ایفا کند. اگر تعامل سازنده با سایر کشورها برقرار کنیم تولید امنیت پیدا می‌کند.

مناطق آزاد از نظر داخلی آینده روشنی در زمینه حمل‌ونقل کالا، تجارت و توسعه خدمات خواهند داشت. موقعیت جزایر قشم، کیش و چابهار و عسلویه فوق‌العاده است. این مناطق می‌توانند به مراکز فعال اقتصادی در ایران تبدیل شوند. هر کدام از این مناطق می‌تواند رقیبی برای دوبی باشد.

برای شروع کار باید ارتباط خود را با دنیای خارج بهبود بخشیم و لازمه آن نیز اتخاذ سیاست‌های متقاعدکننده است. با توجه به تحولاتی که در دنیا در حال رخ دادن است و با توجه به اینکه پیمان‌های نظامی جای خود را به پیمان‌های اقتصادی می‌دهند و دنیا در حال یکپارچگی اقتصادی است، جزایر و مناطق آزاد تجاری می‌توانند حوزه‌های نفوذ را برای ارتقای منافع ملی فراهم کنند.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۳	توجیه اقتصادی ایجاد منطقه آزاد تجاری در کردستان	میثم موسایی - دانشیار گروه برنامه‌ریزی اجتماعی دانشگاه تهران جمال عزیزیانی‌فر - کارشناس ارشد برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی دانشگاه تهران	دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۱۶، آذر و دی ۱۳۸۷: ۷۲
روش تحقیق: توصیفی، اسنادی، مشاهده و مصاحبه			

۷۳-۱. ضرورت‌های ایجاد مناطق آزاد

منطقه آزاد، محدوده حراست شده بندری و غیربندری است که از شمول برخی از مقررات جاری عمومی کشور متبوع، خارج است و با استفاده از مزایایی مانند بخشودگی مالیاتی و عوارض گمرکی و معافیت از مقررات ویژه صادرات و واردات، با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و جذب فناوری مدرن به‌عنوان دو هدف عمده، به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌کند.

در این ارتباط بررسی‌ها حکایت از آن دارد که جهان سرمایه، تابع هیچ قیدوبندی ازجمله مرزهای ملی و نظام‌های سیاسی و اقتصادی نیست و همواره به دنبال جایی است که در آن خطر اندک و بازده اقتصادی فراوان وجود داشته باشد. بنابراین با توجه به همین طبیعت آزاد سرمایه، بسیاری از کشورهای جهان برای جلب سرمایه‌گذاران خارجی، اقدام به تأسیس مناطق آزاد تجاری - صنعتی کرده‌اند.

بدین‌ترتیب ایجاد منطقه آزاد تجاری - صنعتی، ازجمله ابزارهای توسعه اقتصادی است که می‌تواند موجب جلب سرمایه، انتقال فناوری، آموزش نیروی انسانی، تحصیل مدیریت علمی و ارتباط با بازارهای جهانی شود. به همین علت در سال‌های دهه ۱۹۶۰، ایجاد مناطق آزاد در بسیاری از کشورهای درحال توسعه مورد توجه قرار گرفت.

در ایران نیز، بررسی سیر تحول بازرگانی خارجی نشان‌دهنده وابستگی فزاینده اقتصاد کشور به صادرات نفت است. اما با توجه به سقوط شدید قیمت نفت طی سال‌های ۱۳۶۴ - ۱۳۶۵ که باعث کاهش درآمدهای ارزی کشور شد، سیاستگذاران کشور بر آن شدند تا با اتخاذ تمهیدات مناسب، صادرات کالاهای غیرنفتی را افزایش دهند. در این ارتباط ایجاد مناطق آزاد تجاری - صنعتی، به‌عنوان یکی از مهمترین راهکارها مطرح شد.

۷۳-۲. معرفی استان کردستان

استان کردستان با وسعتی معادل ۲۸۲۳۵ کیلومتر مربع، در غرب کشور و در مجاورت خاک عراق قرار دارد. این استان علاوه بر همجواری با کشور عراق، با استان‌های آذربایجان غربی، زنجان، همدان و کرمانشاه همسایه است.

براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، این استان دارای جمعیتی معادل ۱۴۴۰۱۵۶ نفر است که ۸۵۵۸۱۹ نفر در نقاط شهری و ۵۸۴۳۳۷ نفر در نقاط روستایی ساکن هستند. نرخ بیکاری کل استان ۹ درصد بوده که این نرخ در نقاط شهری ۱۰/۰۹ درصد و در نقاط روستایی ۷/۸۹ درصد بوده است.

این استان دارای پتانسیل‌های بسیار خوبی در زمینه منابع آب، جنگل، مرتع و ذخایر معدنی است؛ اما علیرغم برخورداری از این امکانات، تنگناهای بسیاری بر سر راه رشد و توسعه این استان وجود دارد و در مقایسه با سایر مناطق کشور، سهم چندانی از توسعه ملی ندارد.

این شرایط، آثار نامساعدی بر رشد فعالیت‌های صنعتی، معدنی و کشاورزی این استان بر جای گذاشته و در نهایت عدم ایجاد فرصت‌های شغلی مناسب، شیوع بیکاری را به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین معضلات اجتماعی استان در پی داشته است. در چنین شرایطی مردم برای تأمین معاش و گذران زندگی خود، به انواع مشاغل کاذب و غیررسمی نظیر مبادلات مرزی غیررسمی (قاچاق کالا) روی آورده‌اند.

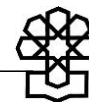
این درحالی است که انتظار می‌رود با بهره‌برداری مطلوب از قابلیت‌ها و پتانسیل‌های استان، علاوه بر رشد و توسعه منطقه و مرتفع‌سازی معضلات اجتماعی استان، با برقراری ارتباط با سایر اجزای اقتصاد ملی، در فرآیند توسعه کشور نیز نقش‌آفرینی کرد.

۳-۷۳. مبانی نظری تجارت آزاد

در حوزه تجارت آزاد، تئوری‌های مختلفی وجود دارد که هریک از آنها به‌گونه‌ای ضرورت‌های تجارت آزاد و منافع آن را تشریح کرده‌اند. از منظر این تئوری‌ها، عوامل تولید به‌صورت نابرابر در مناطق مختلف جهان توزیع شده‌اند و کشورها به‌لحاظ برخورداری از منابع طبیعی و معدنی، منابع مالی و انسانی، توانایی‌های فناورانه، مهارت‌های سازمانی، مدیریت و غیره با یکدیگر متفاوتند. این تفاوت‌ها باعث می‌شود توانایی کشورها در تولید کارآمد کالاهای مختلف، متفاوت باشد. این موضوع تقسیم کار میان کشورهای مختلف را به امری ضروری تبدیل می‌کند.

در این ارتباط، اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک، تجارت خارجی را عامل ایجاد رقابت، نوآوری، بالا بردن کیفیت کالا و تحرک اقتصادی می‌دانند و عقیده دارند می‌توان از تجارت خارجی به‌عنوان موتور محرکه رشد و توسعه اقتصادی در کشورهای مختلف و به‌خصوص کشورهای در حال توسعه استفاده کرد. در این زمینه عمده‌ترین تئوری‌های تجارت عبارتند از:

- نظریه مزیت مطلق آدام اسمیت،
- نظریه مزیت نسبی دیوید ریکاردو،
- نظریه هکشر - اوهلین.

۷۳-۴. تاریخچه مناطق آزاد در جهان

قدیمی‌ترین بندر آزاد جهان که به‌طور مشخص برای افزایش حجم دادوستد پایه‌گذاری شد، بندر آزاد رومی‌ها در جزیره دالاس در دریای اژه است که پس از آن بنادر آزاد دیگری نظیر جنوا، ونیز و جبل‌الطارق به‌وجود آمدند.

اولین بندر آزاد تجاری که اهداف تأسیس آن تا حدی با اهداف مناطق آزاد به مفهوم امروزی، مطابقت داشت، بندر هامبورگ است که در سال ۱۸۸۸ ایجاد شده است. هدف از ایجاد این بندر آزاد، تولید محصولات صنعتی بوده مشروط بر آنکه از رقابت با صنایع داخلی اجتناب ورزد.

با وجود این در ادبیات مناطق آزاد، منطقه آزاد شانون در ایرلند که در سال ۱۹۵۹ تأسیس شد به‌عنوان اولین منطقه آزاد جهان با مفهوم جدید آن شناخته می‌شود. تفکر حاکم بر مناطق آزاد جهان قبل از جنگ جهانی دوم در انبارداری، انتقال کالا از یک وسیله نقلیه به‌وسیله دیگر و صدور مجدد کالا خلاصه می‌شد، اما نوآوری شانون در پیگیری اهدافی نظیر جذب سرمایه‌های خارجی، انتقال فناوری و ایجاد اشتغال از طریق تأسیس منطقه آزاد بود. موفقیت منطقه آزاد شانون باعث گسترش مناطق آزاد در سراسر جهان شد.

در این ارتباط اولین مناطق آزاد در آسیا عبارتند از: منطقه آزاد کاندلای هند (سال ۱۹۶۵)، سنگاپور (سال ۱۹۶۸) و باتان فیلیپین (سال ۱۹۶۹). همچنین مالزی در دهه ۱۹۷۰ به‌عنوان چهارمین کشور آسیایی، دو منطقه آزاد را تأسیس کرد و کره جنوبی پنجمین کشوری بود که در نیمه دوم دهه ۱۹۷۰ دو منطقه آزاد ماسان و ایرسی را تأسیس کرد.

۷۳-۵. تاریخچه مناطق آزاد در ایران

اندیشه تأسیس مناطق آزاد در ایران در دهه ۱۳۳۰ و با بروز مشکلات ناشی از فقدان تسهیلات بندری و تأسیسات مورد نیاز برای نگهداری کالاهای وارده به بنادر بزرگ جنوب کشور شکل گرفت. در اثر مطالعات صورت گرفته برای ایجاد این مناطق، تنها یک انبار نگهداری کالا در خرمشهر ایجاد شد.

پس از آن، این ایده مجدداً در دهه ۱۳۴۰ مطرح شد که در نهایت زمینه تأسیس اولین مراکز جهانگردی در جزایر کیش و مینو فراهم شد. این مناطق تا سال ۱۳۵۷ نقش جهانگردی خود را حفظ کرده بودند، اما در سال ۱۳۵۸، براساس ماده واحده مصوب شورای انقلاب، منطقه کیش از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی و حق انحصار و ثبت سفارش در مورد کالاهای وارداتی، معاف شد.

در برنامه اول توسعه، سیاست توسعه صادرات مورد توجه قرار گرفت و در این میان، ایجاد مناطق آزاد به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم افزایش صادرات غیرنفتی در تبصره «۱۹» قانون برنامه اول توسعه مطرح شد. اما یکی از مهمترین نواقص این تبصره، عدم تبیین نحوه اداره مناطق آزاد بود. بنابراین

مناطق آزاد کیش، قشم و چابهار فعالیت خود را بدون برخورداری از هیچ قانون مشخصی، به ترتیب در سال‌های ۱۳۶۸، ۱۳۶۹ و ۱۳۷۰ آغاز کردند.

اما با شکل‌گیری دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد در تابستان سال ۱۳۷۱، قانون «چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران» در شهریور ۱۳۷۲ به تصویب رسید و براساس این قانون علاوه بر تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی، اهداف دیگری نظیر اشتغال سالم و مولد، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، حضور فعال در بازارهای جهانی و توسعه منطقه‌ای برای مناطق آزاد کشور در نظر گرفته شد.

شایان ذکر است با تشکیل شورای عالی مناطق آزاد، بخش اعظمی از مقررات و آیین‌نامه‌های اجرایی مناطق آزاد، طی سال ۱۳۷۳ تهیه و به تصویب شورا رسید.

۷۳-۶. اهداف ایجاد مناطق آزاد

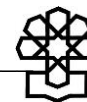
مناطق آزاد تقریباً اهداف مشابهی دارند. در این ارتباط مهمترین اهداف تأسیس این مناطق عبارتند از:

- ایجاد اشتغال
- انتقال فناوری
- جذب سرمایه
- کسب درآمد ارزی
- رشد و توسعه منطقه‌ای خاص

۷۳-۷. پتانسیل‌ها و مزیت‌های نسبی استان کردستان برای ایجاد منطقه آزاد

استان کردستان از امکانات بالقوه‌ای برخوردار است که ایجاد منطقه آزاد تجاری- صنعتی، ابزار مناسبی برای بالفعل درآوردن این امکانات در جهت رفع مشکلات اقتصادی و اجتماعی منطقه نظیر بیکاری، مهاجرت و گرایش به مبادلات غیررسمی به‌شمار می‌رود. در این ارتباط، اهم پتانسیل‌های استان کردستان عبارتند از:

- هم‌مرز بودن با کشور عراق و وجود سه بازارچه مرزی در شهرستان‌های مریوان، سقز و بانه،
- مازاد تولید بخش کشاورزی،
- صنایع دستی نظیر فرش، گلیم و محصولات چوبی،
- قابلیت‌های گردشگری و برخورداری از جاذبه‌های طبیعی و تاریخی،
- برخورداری از منابع معدنی.

۷۳-۸. پیامدهای ایجاد منطقه آزاد تجاری بر اقتصاد استان کردستان

ایجاد منطقه آزاد از طریق چند محور اساسی می‌تواند بر اقتصاد استان تأثیرگذار باشد. این محورها عبارتند از:

- گسترش سرمایه‌گذاری
- گسترش صادرات
- جذب گردشگر
- کاهش فعالیت‌های زیرزمینی و قاچاق

۷۳-۹. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

استان کردستان، در عین محرومیت، از پتانسیل‌ها و امکانات بالقوه فراوانی برای دستیابی به رشد و توسعه برخوردار است که با ایجاد منطقه آزاد و گسترش حجم سرمایه‌گذاری‌ها، می‌تواند به این مهم دست یابد. در این مسیر به‌منظور موفقیت در ایجاد منطقه آزاد، پیشنهاد می‌شود:

- از مشارکت تمامی ساکنان منطقه به‌ویژه در حفظ امنیت بهره گرفته شود.
- سیستم‌های کارآمد حمل‌ونقل، مخابرات، بانک و بیمه مورد مطالعه قرار گیرد.
- دولت از تشکیل شرکت‌های تأمین وسایل یدکی کارخانجات، ماشین‌آلات و وسایل حمل‌ونقل و خدمات تعمیر و نوسازی حمایت کند.
- مطالعاتی به‌منظور شناسایی کلیه استعدادها و کمبودهای استان در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و منابع در قالب برنامه‌های بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت انجام شود.
- در صورت ایجاد منطقه آزاد در استان کردستان، تمهیداتی برای جلوگیری از افزایش بی‌رویه قیمت زمین در استان در نظر گرفته شود تا انگیزه‌های سرمایه‌گذاران کاهش نیابد.
- به آموزش و توانمندسازی کارآفرین و صنعتگران توجه ویژه شود و تسهیلاتی در این زمینه در نظر گرفته شود.
- راه‌های مواصلاتی استان با استان‌های مجاور گسترش یابد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۴	توجیه اقتصادی- اجتماعی- ایجاد منطقه آزاد تجاری - صنعتی در استان کردستان	جمال عزیزیانی‌فر- دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی دانشگاه تهران زینب قاسمی- دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات زنان دانشگاه تهران	فصلنامه زیربار، شماره ۶۴، تابستان ۱۳۸۶: ۲۷۵
روش تحقیق: توصیفی، کتابخانه‌ای			

در این مطالعه تلاش شده است با تکیه بر مباحث تئوریک و ادبیات موضوع، به شناسایی پتانسیل‌ها و مزیت‌های استان کردستان و تأثیر ایجاد منطقه آزاد بر اقتصاد این استان پرداخته شود:

۷۴-۱. تعریف منطقه آزاد و اهداف ایجاد آن

منطقه آزاد تجاری- صنعتی یک قلمرو تخصیص‌یافته خاص با مرزهای مشخص اداری و شرایط ویژه حقوقی است که برای جلب سرمایه‌های خارجی با هدف توسعه شتابان اجتماعی و اقتصادی منطقه، تأسیس شده است.

امروزه کشورهای مختلف برای دستیابی به اهداف گوناگونی نظیر توسعه اقتصاد ملی، جذب سرمایه‌های خارجی، استفاده از برتری‌های نسبی، ایجاد فرصت‌های شغلی، تربیت نیروی انسانی، افزایش داده‌های ناشی از فعالیت‌های خدماتی، آشنایی عینی و تجربی با اقتصاد جهانی، توسعه منطقه‌ای و تبدیل بخش‌های عقب‌مانده به قطب‌های توسعه، اقدام به ایجاد مناطق آزاد تجاری- صنعتی می‌کنند.

۷۴-۲. معرفی استان کردستان و ویژگی‌های آن

استان کردستان با وسعتی معادل ۲۸۲۳۵ کیلومتر مربع، در غرب کشور و در مجاورت کشور عراق و استان‌های آذربایجان غربی، زنجان، همدان و کرمانشاه قرار دارد. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، نرخ بیکاری در این استان ۹ درصد است که در نقاط شهری و روستایی به ترتیب ۱۰/۰۹ و ۷/۸۹ درصد است.

استان کردستان قابلیت‌ها و پتانسیل‌های خوبی در زمینه آب، کشاورزی، کانسارهای معدنی و گردشگری دارد؛ اما به دلایل گوناگونی نظیر عدم سرمایه‌گذاری لازم در امور زیربنایی و تولیدی، فرصت بالفعل شدن پتانسیل‌های استان فراهم نشده است.

این شرایط آثار نامساعدی بر فعالیت‌های اقتصادی در بخش‌های صنعتی، معدنی و کشاورزی استان داشته که در نهایت منجر به تشدید معضلات اقتصادی - اجتماعی استان نظیر شیوع بیکاری و گسترش فعالیت‌های کاذب و غیررسمی نظیر مبادلات مرزی غیررسمی (قاچاق کالا) شده است.

۷۴-۳. چارچوب نظری

اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک، تجارت خارجی را عامل ایجاد رقابت، نوآوری، بالا بردن کیفیت کالا و تحرک اقتصادی می‌دانند. ایشان معتقدند تجارت خارجی می‌تواند به‌عنوان موتور محرکه رشد و توسعه اقتصادی در کشورهای مختلف به‌ویژه کشورهای در حال توسعه، مورد استفاده قرار گیرد. بر

همین اساس یکی از اهداف پایه‌گذاری مناطق آزاد، آزمودن تئوری اقتصاد آزاد در مناطق مشخصی از کشورها بود.

در این ارتباط، نظریات گوناگونی در تجارت آزاد مطرح شده است که اهم آنها عبارتند از:

- نظریه مزیت مطلق آدام اسمیت،

- نظریه مزیت نسبی دیوید ریکاردو.

۷۴-۴. مزیت‌های نسبی استان کردستان برای ایجاد منطقه آزاد تجاری- صنعتی

مهمترین مزیت‌های نسبی استان کردستان برای ایجاد منطقه آزاد تجاری- صنعتی عبارتند از:

- هم‌مرز بودن با کشور عراق و برخورداری از بازارچه‌های مرزی در شهرستان‌های مریوان، سقز و بانه،

- مازاد تولید بخش کشاورزی،

- قابلیت منطقه در زمینه تولید فرش، گلیم، جاجیم و سنگ‌های تزئینی،

- بهره‌مندی از شبکه ارتباطی برون منطقه‌ای نسبتاً مطلوب،

- جاذبه‌های تاریخی و طبیعی گردشگری،

- پتانسیل‌های معدنی و صنعتی.

۷۴-۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به پتانسیل‌های استان کردستان برای توسعه بازرگانی، عدم بهره‌مندی این استان از توسعه مطلوب منطقه‌ای و محدودیت زمینه‌های سرمایه‌گذاری خصوصی در کشور، ایجاد منطقه آزاد تجاری- صنعتی که با تسهیل شرایط، زمینه لازم برای افزایش سرمایه‌گذاری خارجی را فراهم می‌کند، می‌تواند در رشد و توسعه استان مؤثر باشد.

در این ارتباط در صورت ایجاد منطقه آزاد در استان کردستان، پیشنهادهای زیر برای افزایش احتمال موفقیت این طرح، ارائه می‌شود:

- بهره‌گیری مقامات دولتی از مشارکت جمعی تمامی افراد شاغل در منطقه به منظور ایجاد امنیت،

- انجام مطالعات به منظور ایجاد سیستم‌های کارآمد حمل‌ونقل، مخابرات، بانک و بیمه،

- حمایت دولت از تشکیل شرکت‌های تأمین وسایل یدکی کارخانجات، ماشین‌آلات و وسایل

حمل‌ونقل و تأمین خدمات تعمیر و نوسازی،

- انجام مطالعات به منظور شناخت وجوه مختلف اجتماعی، اقتصادی، منابع و استعدادهای

جمعی و تدوین برنامه جامع بلندمدت، میان‌مدت و کوتاه‌مدت،

- کنترل قیمت زمین در منطقه و جلوگیری از افزایش تصاعدی آن پس از اعلام تأسیس منطقه

آزاد به منظور جلوگیری از کاهش بازده سرمایه‌گذاری‌ها.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۵	مناطق آزاد تجاری- صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند؟	بیژن اسدی- استادیار دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی	ماهنامه بندر و دریا، شماره ۱۴۶، آبان ۱۳۸۶، ص ۹۴
روش تحقیق: توصیفی			

۷۵-۱. فلسفه ایجاد مناطق آزاد تجاری در ایران و جهان

بنادر از نظر تخصص و نوع خدمتی که ارائه می‌دهند، به گروه‌های مختلفی نظیر بنادر آزاد، ترانزیتی، صنعتی، نفتی، مسافرتی، بازرگانی و نظامی تقسیم می‌شوند. هریک از انواع بنادر با توجه به اهداف دولت و موقعیت ویژه منطقه‌ای، ایجاد می‌شوند. اما در میان انواع بنادر یادشده، «بنادر آزاد تجاری» نقش مهمی در عرصه اقتصاد کشورها و پیشبرد برنامه‌های توسعه اقتصادی، صنعتی و عمرانی آنها ایفا می‌کنند.

در این ارتباط در دهه‌های اخیر کشورهای مختلف جهان، به‌ویژه کشورهای درحال توسعه با نظام‌های مختلف اقتصادی از قبیل نظام سرمایه‌داری یا نظام اشتراکی، اقدام به ایجاد و استفاده از مناطق آزاد تجاری کرده‌اند.

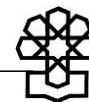
درواقع ساختار اقتصادی کشورهای درحال توسعه به‌ویژه کشورهایی که استراتژی جانشینی واردات را اتخاذ کرده بودند، عمدتاً فضای نامناسبی را برای فعالیت‌های صادراتی به‌وجود آورده بود. ازسوی دیگر مداخله گسترده دولت در اقتصاد و نظام اداری بوروکراتیک، امر سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری به اقتصاد داخلی را نیز به سختی ممکن می‌ساخت.

بنابراین فلسفه و هدف ایجاد مناطق آزاد در کشورهای درحال توسعه، از چنین ساختاری ناشی شده و این مناطق به‌عنوان «راه‌حلی» برای رهایی از مقررات و پیچیدگی‌های اداری و قانونی جاری جامعه مورد توجه این کشورها قرار گرفته‌اند.

در همین زمینه، یکی از برنامه‌های عمده اقتصادی ایران طی سالیان اخیر، افزایش صادرات غیرنفتی کشور به‌منظور کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی بوده است. تأکید بر این موضوع در طراحی و اجرای برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور به وضوح دیده می‌شود. در راستای همین تأکید، دولت در سال‌های نخستین پس از جنگ ایران و عراق، اقدام به تأسیس و راه‌اندازی چندین منطقه آزاد تجاری-صنعتی نظیر کیش، قشم و چابهار کرده است.

۷۵-۲. تعریف، ویژگی‌ها و نقش‌های منطقه آزاد تجاری

منطقه آزاد تجاری، منطقه‌ای محدود و مشخص و گاه محصور و مستقر در یک بندر، جزیره یا فرودگاه است که مواد خام، کالاهای نیمه‌ساخته و یا محصولات ساخته‌شده براساس مقررات و امتیازهای ویژه

به آنجا وارد شده و انبار می‌شوند. مواد خام و کالاهای نیمه‌ساخته را می‌توان تبدیل به کالاهای دیگر کرده و به‌همراه کالاهای ساخته‌شده، طبق شرایطی آسان، دوباره صادر کرد. فرآوری، خدمات و کارهای گوناگون انجام شده روی مواد خام یا کالاهای موجود در منطقه آزاد، عاملی جهت ایجاد فعالیت‌های اشتغالزا و ارزش‌افزوده در داخل این محدوده خواهد شد.

بنادر آزاد تجاری که با هدف اساسی گسترش و توسعه مبادلات بین‌المللی ایجاد می‌شوند از طریق ایجاد صنایع جدید، توسعه فعالیت‌های گردشگری، ایجاد بندرها و لنگرگاه‌ها، انبارهای عمومی و سایر تأسیسات زیربنایی و اقتصادی و صنعتی باعث توسعه انواع فعالیت‌های بازرگانی، صنعتی و مالی و درنهایت رونق اقتصادی منطقه و یا حتی کل کشور می‌شوند.

شروع کار مناطق آزاد باید به‌صورت جدی و کاملاً برنامه‌ریزی‌شده انجام گیرد. در این ارتباط تجربیات گذشته نشان می‌دهد در مواردی که شروع کار مناطق آزاد به شکل اصولی و در شرایط مطلوب صورت نگرفته است، ممکن است سال‌ها زمان ببرد تا کارهای جاری، روال مطلوب و اصولی خود را بازیابند. نکته دیگر اینکه مفهوم منطقه آزاد این نیست که همه چیز در آن آزاد است، بلکه اصل اساسی در منطقه آزاد بر مبنای کنترل‌های لازم و مقررات اصولی و منطقی استوار شده است.

شایان ذکر است در ارتباط با نقش مناطق آزاد، دیدگاه‌های گوناگونی وجود دارد. از یک دیدگاه، نقش مناطق آزاد، ارائه خدمات در راستای تسهیل مبادلات بین‌المللی است که با توجه به موقعیت مکانی این مناطق، می‌توانند به‌عنوان یک مرکز توزیع منطقه‌ای عمل کنند. در این حالت، محموله‌های بزرگ به این مرکز فرستاده می‌شوند و در حجم‌های کوچک‌تر به بازارهای مصرف ارسال می‌شوند.

دومین نقش مناطق آزاد که در کشورهای مختلف اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه مورد توجه قرار گرفته است، «صادرات مجدد» کالا به بازارهای داخلی است. به عبارت دیگر این مناطق به‌منظور تسهیل و سرعت بخشیدن به تحویل و تحول کالا برای واردات کشور ایجاد می‌شوند و به‌عنوان منبعی برای تغذیه بازارهای داخلی به‌شمار می‌روند.

سومین دیدگاه در خصوص نقش مناطق آزاد که به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه مورد توجه قرار گرفته است، ایجاد مرکزی برای تولید محصولات صادراتی است. در واقع این‌گونه مناطق با پدید آوردن قطب صنعتی، گامی در جهت تغییر استراتژی جانشینی واردات با استراتژی توسعه صادرات محسوب می‌شوند. در این ارتباط، مهمترین اهداف ایجاد مناطق آزاد توسعه صادرات عبارتند از:

- رشد صنایع صادراتی، خلق ارزش‌افزوده و کسب درآمد ارزی،
- جذب سرمایه‌گذاری خارجی با استفاده از مشوق‌های گوناگون به‌منظور تأمین منابع ارزی سرمایه‌گذاری،

- ایجاد اشتغال از طریق تأسیس صنایع کاربر،

- انتقال فناوری‌های حاصل از سرمایه‌گذاری خارجی،

- افزایش مهارت‌های نیروی انسانی به‌ویژه در زمینه مدیریت واحدهای صنعتی و بازاریابی در بازارهای بین‌المللی،
- ایجاد ارتباط بین صنایع احداث شده در مناطق آزاد با صنایع داخلی و تحرک‌آفرینی در تولید داخلی.

۳-۷۵. موقعیت، امکانات و تجهیزات مورد نیاز در مناطق آزاد

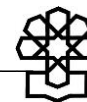
مکان مناسب برای ایجاد یک منطقه آزاد تجاری، بندر، جزیره یا یک فرودگاه است. درواقع مطلوب‌ترین موقعیت یک منطقه آزاد آن است که بر سر راه خطوط کشتیرانی یا خطوط هوایی بین‌المللی قرار گرفته باشد.

همچنین یکی از ملزومات مهم مناطق آزاد تجاری-صنعتی، انجام سرمایه‌گذاری در زمینه ایجاد تأسیسات زیربنایی عمده و مطلوب در آنهاست. در این ارتباط فرودگاه بین‌المللی مجهز، تأسیسات بندری مجهز، اسکله‌ها و لنگرگاه‌های متعدد، وسیع و مناسب برای پذیرش انواع کشتی‌ها، تجهیزات بندری و فرودگاهی جدید برای تخلیه و جابجایی کالاها و بارگیری، محوطه‌های وسیع برای تخلیه و ترانزیت کالا، انبارهای متعدد و وسیع، سالن‌های متعدد برای فعالیت‌های تولیدی یا مونتاژ مصنوعات، ساختمان‌های مسکونی برای اسکان نیروهای شاغل، سردخانه‌های مجهز، تأسیسات رفاهی و خدماتی گسترده نظیر هتل، مؤسسات بانکی و مالی، ساختمان‌های اداری برای دفاتر نمایندگی شرکت‌ها، امکانات پزشکی و درمانی، مراکز خرید و مؤسسات آموزشی ازجمله ضرورت‌های یک منطقه آزاد مطلوب محسوب می‌شوند.

علاوه بر اینها، ارائه خدمات پشتیبانی و رفاهی نظیر تأمین آب مصرفی، برق، انرژی کافی، در دسترس و با قیمت مناسب برای کشتی‌ها، هواپیماها و مصارف دیگر، شبکه راه‌های هوایی و زمینی و شبکه ارتباطات و مخابرات شامل تلفن، فاکس، اینترنت، پست، شبکه ماهواره‌ای و غیره برای برقراری ارتباط با دیگر مراکز تجاری و مالی جهان، نیازمند توجه ویژه و انجام سرمایه‌گذاری‌های لازم است.

همچنین چارچوب‌های حقوقی مناسب، شرکت‌های کشتیرانی مجهز، بانک‌ها و مؤسسات بیمه‌ای فعال در عرصه بین‌المللی، به‌منظور تدارک و تأمین خدمات ضروری بازرگانی لازمند و بدون آنها، فعال کردن واقعی یک منطقه آزاد تجاری-صنعتی، امکانپذیر نخواهد بود.

در نهایت، مکان و زمینی که برای ایجاد منطقه آزاد تجاری در نظر گرفته می‌شود، باید از فضای کافی برای توسعه و گسترش در آینده برخوردار باشد.

۷۵-۴. تسهیلات و شرایط در مناطق آزاد

یکی از وجوه تمایز میان مناطق آزاد تجاری و مناطق تجاری معمولی، تسهیلات و شرایط ویژه‌ای است که به منظور جذب سرمایه‌گذاران و بازرگانان به فعالیت در منطقه آزاد، در نظر گرفته می‌شوند. در این ارتباط، اجرای چهار شرط اساسی زیر، در تأسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد، حائز اهمیت است:

- معافیت از عوارض و تعرفه‌های گمرکی،
- معافیت‌ها و مشوق‌های مالیاتی،
- تسهیل قوانین و مقررات و ثبات آنها،
- استقلال مناطق و برکنار بودن از محدوده نفوذ مستقیم دولت.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۶	فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان؛ سکوی صادرات یا بارانداز واردات	تهیه و تنظیم: نرگس احساندار مترجم: مهتاب سروش	ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، دی ۱۳۸۵: ۱۰
روش تحقیق: توصیفی			

مناطق آزاد کشور، هنوز به جایگاه واقعی خود دست نیافته‌اند. در این ارتباط عدم درک منافع ملی از سوی دستگاه‌های مختلف، ناهماهنگی دستگاه‌های دولتی، فراهم نبودن زیرساخت‌ها، عدم ثبات مدیریت در مناطق آزاد و بسیاری عوامل دیگر به عنوان مهمترین دلایل عدم توفیق مناطق آزاد در تحقق اهدافشان بیان شده است.

بدین ترتیب مجموعه‌ای از عوامل باعث شده‌اند این مناطق به جای تبدیل شدن به پایگاه صادرات، جذب تکنولوژی و جذب سرمایه خارجی، به بارانداز واردات تبدیل شوند. این درحالی است که برخی از کشورهای جهان، با ایجاد چنین مناطقی، به موفقیت‌های قابل توجهی دست یافته‌اند. در گزارش حاضر مباحث کلی درخصوص مناطق آزاد به خصوص مناطق آزاد کشور مورد توجه قرار گرفته است.

۷۶-۱. تاریخچه ایجاد مناطق آزاد در جهان

نخستین بنادر آزاد شناخته شده جهان، مناطق محصور با دیوارهای دفاعی بودند که در بنادر پیرائوس یونان بنا شده بودند. نخستین بندر آزاد جهان که مشخصاً با هدف افزایش حجم دادوستد پایه‌گذاری شد، بندر آزاد رومی‌ها در جزیره دالاس در دریای اژه بود که تمامی دادوستدها در آن بدون دریافت حقوق گمرکی انجام می‌شد. بعد از آن، بنادر آزاد مشابهی در جنوا، ونیز و جبل الطارق ایجاد شدند.

اولین بندر آزادی که اهداف تأسیس آن تا حدود زیادی با هدف‌های مناطق آزاد با مفهوم امروزی نطابق دارد، بندر هامبورگ است که در سال ۱۸۸۸ به‌منظور تولید کالا مشروط بر آنکه با صنایع داخلی کشور رقابت نکند و فقط در جهت صادرات باشد، ایجاد شد.

منطقه آزاد شانون در ایرلند، در سال ۱۹۵۹ برپا شد و به‌عنوان اولین منطقه آزاد به مفهوم جدید آن شناخته می‌شود. در آسیا، هند اولین کشوری بود که در سال ۱۹۶۵ منطقه آزاد کاندلا را ایجاد کرد. پس از آن سنگاپور در سال ۱۹۶۸، مالزی و کره جنوبی در سال ۱۹۷۰ و تایلند در سال ۱۹۷۷ اولین مناطق آزاد خود را تشکیل دادند.

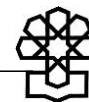
به‌طور کلی مناطق آزاد جهان در ۴ مرحله تأسیس شده‌اند که عبارتند از:

- مرحله رشد آرام که تعدادی مناطق آزاد در جهان تا اوایل سال ۱۹۷۰ میلادی در اروپا و آمریکای لاتین تشکیل شدند.
- مرحله رشد متوسط که از اوایل دهه ۱۹۷۰ تا اوایل دهه ۱۹۸۰ را شامل می‌شود و طی آن کشورهای جنوب شرقی آسیا و تا حدی آفریقا اقدام به تأسیس مناطق آزاد کردند.
- مرحله رشد سریع که در دوره گسترش بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و موج تفکر اقتصادی خودلیبرالی در کشورهای جهان ایجاد شد.
- مرحله جابجایی و توقف نسبی که از اوایل دهه ۱۹۹۰ تا به امروز ادامه دارد.

۲-۷۶. تعریف منطقه آزاد

براساس تعریف بین‌المللی، منطقه آزاد محدوده حراست‌شده بندری و غیربندری است که از شمول برخی از مقررات جاری کشور متبوع خارج بوده و با بهره‌گیری از مزایایی نظیر معافیت‌های مالیاتی، بخشودگی سود و عوارض گمرکی، عدم وجود تشریفات زاید ارزی، اداری و مقررات دست‌وپاگیر و همچنین سهولت و تسریع در فرآیندهای صادرات و واردات با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری، به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌کند.

در این ارتباط سازمان بین‌المللی کار (ILO) این مناطق را برحسب نوع فعالیت، به چند دسته از قبیل منطقه گمرکی، منطقه آزاد گمرکی، منطقه پردازش صادرات معاف از گمرک، منطقه آزاد صادراتی، منطقه آزاد پردازش صادرات، منطقه پردازش صادرات، منطقه تجارت خارجی، منطقه آزاد اقتصادی، منطقه تجاری آزاد، منطقه آزاد، منطقه آزاد صنعتی، منطقه ممتاز صادراتی و منطقه ویژه اقتصادی تقسیم کرده است.

۷۶-۳. تاریخچه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در ایران

پس از پایان جنگ تحمیلی هشت ساله در ایران، طرح ایجاد مناطق آزاد به عنوان سریع ترین راه در دستیابی به اصول اقتصاد آزاد بازار، ایجاد انگیزه و تسهیل سرمایه گذاری داخلی و خارجی، مورد بررسی قرار گرفته و با تصویب قانون مربوطه توسط مجلس در سال ۱۳۷۲، به مرحله اجرا درآمد. به موجب قانون مذکور، جزایر کیش و قشم و بندر چابهار به عنوان منطقه آزاد اعلام شدند. همچنین براساس قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور، مناطق «حراست شده گمرکی» ایجاد شدند که بعدها به «منطقه ویژه اقتصادی» تغییر نام دادند.

۷۶-۴. تفاوت منطقه آزاد با منطقه ویژه اقتصادی

اهم تفاوت های مناطق آزاد با مناطق ویژه اقتصادی عبارت است از:

- مناطق آزاد در امور بانکی، پولی و ارزی و همچنین مقررات مربوط به کار و تأمین اجتماعی، از قوانین و ضوابط جاری کشور، پیروی نمی کنند و تابع مقررات خاص مناطق آزاد هستند. در حالی که مناطق ویژه در این موارد، دقیقاً تابع مقررات داخلی هستند.
- خرده فروشی کالاهای وارداتی و صادراتی در مناطق آزاد برای اتباع داخلی و خارجی مجاز است؛ اما در مناطق ویژه، تنها به اتباع خارجی می توان خرده فروشی کرد.
- امکان ورود مستقیم اتباع خارجی به مناطق آزاد، بدون اخذ روادید وجود دارد. در حالی که ورود به مناطق ویژه تابع ضوابط مربوط به ورود به داخل کشور است.

۷۶-۵. وضعیت مناطق آزاد کشور

در ادامه به وضعیت مناطق آزاد تجاری- صنعتی کشور پرداخته می شود:

۷۶-۵-۱. منطقه آزاد چابهار

چابهار به لحاظ ملی، دروازه ای به آب های اقیانوسی است و به لحاظ منطقه ای سهل ترین مسیر دسترسی آسیای میانه و افغانستان به آب های آزاد است که با قرار گرفتن در دهانه منطقه پراهمیت خلیج فارس و دریای عمان، امکان بالقوه عظیمی برای ترانزیت و صادرات مجدد کالا از این بندر ایجاد کرده است. علاوه بر این ضرورت توسعه منطقه سیستان و بلوچستان به لحاظ نقش آن در امنیت و همبستگی ملی، به مسئله توسعه منطقه آزاد چابهار اهمیت بیشتری بخشیده است.

ایجاد اشتغال، کسب درآمدهای ارزی از طریق صادرات محصولات صنعتی، تجارت و ترانزیت کالا، جذب سرمایه های خارجی و سرمایه ایرانیان مقیم خارج از کشور به فعالیت های منطقه آزاد، انتقال تکنولوژی تولید در فعالیت های صنعتی و مهارت مدیریت و بازاریابی در فعالیت های صنعتی و تجاری، آموزش نیروی کار و ارتقای مهارت آن و بهره مندی از صرفه های خارجی منطقه آزاد در جهت برآورده

ساختن اهداف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی توسعه استان سیستان و بلوچستان از جمله اهداف ایجاد منطقه آزاد چابهار بوده است.

شایان ذکر است با توجه به محدودیت‌های منطقه چابهار، نقش این منطقه با توجه به چشم‌انداز پتانسیل‌ها تبیین شده است نه از میان امکانات بالفعل محدود کنونی.

۲-۵-۷۶. منطقه آزاد قشم

قشم بزرگترین جزیره خلیج فارس است و دقیقاً در دهانه آن قرار دارد. نیروی کار ارزان، ۱۱ میدان گازی مستقل قابل بهره‌برداری، سواحل عمیق برای احداث کم‌هزینه بندر، قرار گرفتن در مسیر هوایی منطقه و کریدور ترانزیت شمال و جنوب از مهمترین مزیت‌های این منطقه به‌شمار می‌رود.

براساس سیاست‌های کلان کشور، منطقه آزاد قشم می‌باید به یک منطقه آزاد تجاری و صنعتی و در نهایت به بزرگترین منطقه میان اروپا و ژاپن تبدیل شود. در این ارتباط، مهمترین اهداف منطقه آزاد قشم، بهینه‌سازی مصرف مزایای انرژی، جغرافیایی، طبیعی، اقتصادی و استراتژیکی با هدف ترویج و توسعه اقتصادی، افزایش سرمایه، جذب تکنولوژی و افزودن تولیدات اقتصادی است.

به‌علاوه اهداف دیگری نظیر انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم، تنظیم بازار کار، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و ارائه خدمات عمومی نیز مورد توجه قرار دارد.

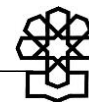
۳-۵-۷۶. منطقه آزاد کیش

مهمترین ویژگی و مزیت کیش، در عرصه گردشگری است. برخورداری از طبیعت بکر، سواحل ماسه‌ای- مرجانی و آب و هوای مناسب به‌خصوص در زمستان مزیت‌های گردشگری این منطقه محسوب می‌شوند.

به‌علاوه این منطقه به‌لحاظ موقعیت جغرافیایی، می‌تواند به مرکز توسعه‌یافته و فوق پیشرفته تجاری و فناوری اطلاعات و امور مالی تبدیل شود. همچنین در این منطقه زمینه ایجاد و تقویت بورس‌های مالی صنایع نفت و گاز نیز فراهم است.

۴-۵-۷۶. منطقه آزاد ارس

منطقه آزاد ارس با مرکزیت جلفا در استان آذربایجان شرقی، در حاشیه رود ارس و همسایگی کشورهای آذربایجان و ارمنستان و جمهوری خودمختار نخجوان واقع شده است. مهمترین اهداف ایجاد سازمان منطقه آزاد ارس، تسریع در انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات ذکر شده است.

این منطقه در چهارراه ارتباطی شمال به جنوب و شرق به غرب قرار دارد و به‌عنوان پل ارتباطی آسیا به اروپا، می‌تواند با جذب واحدهای صنعتی- تولیدی فعال، نقش مهمی را در انتقال تکنولوژی از اروپا به آسیا و خدمات از آسیا به اروپا ایفا کند و در نهایت موجب رشد و توسعه پیوسته صادرات، اشتغالزایی و ارزآوری برای کشور شود.

۵-۷۶. منطقه آزاد انزلی

مهمترین اهداف منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی، عمران و آبادانی و ارائه خدمات عمومی، رشد و توسعه اقتصاد، جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، تشویق تولید و صادرات کالا، ورود و حضور فعال در بازارهای منطقه‌ای و جهانی، جذب فناوری‌های جدید و انتقال علم و دانش فنی به عوامل تولید داخلی همسو با توسعه علمی و فناوری جهان، تسریع در فرآیندهای تجاری، اقتصادی و فناوری با ایجاد بستر مناسب جهت انجام آزمایشی طرح‌ها و تعمیم آن به سراسر کشور هستند.

قرار گرفتن در مسیر کریدور بین‌المللی شمال- جنوب به‌عنوان کریدور حمل‌ونقل قرن ۲۱ آسیا- اروپا که بندر هلسینکی را در شمال اروپا به بندر شمال و جنوب دریای خزر، بندر خلیج فارس و سپس کشورهای جنوب و شرق آسیا متصل می‌کند، ارتباط و مبادلات تجاری با بندر شمال و جنوب اروپا از طریق رود ولگا و ولگا-دن، همجواری با بندر آستراخان و لاگان روسیه، کراسنودسک ترکمنستان، آکتائوی قزاقستان و باکو در آذربایجان و وجود راه‌های دسترسی به بازارهای مصرف کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (CIS) از مهمترین ویژگی‌های منطقه آزاد انزلی به‌شمار می‌رود. همچنین وجود بندر انزلی در محدوده منطقه آزاد که از امکانات، تجهیزات و تأسیسات پیشرفته‌ای جهت تخلیه، بارگیری و انبارداری برخوردار است، مزیت دیگری برای این منطقه محسوب می‌شود.

۶-۷۶. منطقه آزاد اروند

منطقه آزاد اروند در جنوب غربی ایران و در استان خوزستان واقع شده است. دستیابی سریع، آسان و ارزان به بازارهای منطقه‌ای و جهانی از طریق جاده، ریل، دریا و هوا، تولید بیش از ۹۰ درصد برق آبی کشور در منطقه، انرژی ارزان، امکان ترانزیت کالا به کشورهای منطقه، امکان دسترسی به نیروی انسانی ماهر و ارزان از ملیت‌های مختلف، امکانات و تأسیسات زیربنایی صنعتی و شهری، فرودگاه بین‌المللی آبادان، تأسیسات بندر خرمشهر، امکان معرفی محصولات تولیدی از طریق برگزاری نمایشگاه‌های ادواری، حاصلخیز بودن خاک حاشیه رودخانه‌های منطقه جهت گسترش تولیدات کشاورزی، وجود روحیه مشارکت اجتماعی میان ساکنان منطقه، فعالیت بازارچه مرزی شلمچه، وجود پالایشگاه آبادان، وجود زیرساخت شبکه راهی و ارتباطی ریلی در منطقه و برخورداری از پتانسیل گسترش شبکه راه‌آهن، جریان داشتن سه رودخانه مهم کشور در منطقه، بالا بودن ظرفیت

جمعیت‌پذیری در منطقه، نزدیکی به بندر امام و بندر ماهشهر، وجود جزیره زیبای مینو، شرایط مساعد اقلیمی و منابع آبی منطقه، امکان گسترش فعالیت‌های بخش کشاورزی با احیای اراضی قابل کشت و کوتاه‌ترین فاصله مراکز جمعیتی ایران با خلیج فارس، ازجمله قابلیت‌ها و امکانات منطقه آزاد اروند عنوان شده است.

همچنین کمک به توسعه صنعتی و تجاری منطقه و کشور، ایجاد اشتغال، رفع محرومیت، ایجاد رفاه اجتماعی، تسریع در بازسازی منطقه، افزایش درآمد ملی، ارتباط صنعتی و تجاری کشورهای همسایه و مسلمان، تثبیت امنیت ملی، استفاده بهینه از توان صنعتی و تجاری منطقه، بهره‌برداری بهینه از منابع و امکانات دریایی موجود و بازیابی نقش صنعتی و تجاری گذشته ازجمله اهداف کلی ایجاد منطقه تجاری-صنعتی اروند است.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۷	تصویرهایی از مناطق آزاد	-	ماهنامه ترابرن، شماره ۵۸، آبان و آذر ۱۳۸۴: ۴۳
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۷۷. جذب سرمایه‌گذاری خارجی: تصویر کمرنگ

کل سرمایه‌گذاری خارجی جذب شده در مناطق آزاد تا سال ۱۳۸۳ حدوداً ۱/۸ میلیارد دلار بوده که بیشترین سرمایه‌گذاری خارجی سالیانه در سال ۱۳۸۲ و کمترین آن در سال ۱۳۸۰ جذب شده است. منطقه آزاد کیش با ۱/۱۴ میلیارد دلار بیشترین سرمایه‌گذاری خارجی و منطقه آزاد چابهار با ۵۶ میلیون دلار کمترین میزان سرمایه‌گذاری خارجی را در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳ جذب کرده‌اند.

۲-۷۷. جذب سرمایه‌گذاری داخلی: تصویر پررنگ

کل سرمایه‌گذاری داخلی جذب شده توسط مناطق آزاد در دوره مذکور ۲۵۳۵۶ میلیارد ریال بوده که بیشترین میزان سرمایه‌گذاری داخلی سالیانه، در سال ۱۳۸۳ و کمترین آن در سال ۱۳۸۰ صورت گرفته است. منطقه آزاد کیش بیشترین سرمایه‌گذاری داخلی را در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳ جذب و منطقه آزاد چابهار کمترین سرمایه‌گذاری داخلی را در این دوره به‌خود اختصاص داده است.

۳-۷۷. سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی: تصویر بنیادین

در مناطق آزاد سه‌گانه ایران در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳ در بخش آب و فاضلاب ۱۸۲/۶ میلیارد ریال، بخش انرژی ۱۴۲/۵ میلیارد ریال، بخش حمل‌ونقل ۴۰۴/۴ میلیارد ریال و در بخش ارتباطات ۵۶۶/۷ میلیارد ریال سرمایه‌گذاری شده است.

روند سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد، شتاب سریعی را نشان می‌دهد به‌طوری که رقم سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها از میزان ۱۰/۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۰ به میزان ۱۲۹۶/۳ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۳ رسیده است (حدوداً ۱۰۰ برابر) که بین بخش‌های فوق‌الذکر، بیشترین میزان سرمایه‌گذاری در سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ در بخش ارتباطات انجام شده است. در امور زیربنایی مجموعاً ۱۱۴ پروژه انجام شده است که ۹۳ پروژه به بهره‌برداری رسیده و ۲۱ مورد آن در حال انجام است.

۴-۷۷. سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی: تصویر انسانی

طبق تقسیم‌بندی صورت پذیرفته، سرمایه‌گذاری در توسعه انسانی شامل توسعه امکانات ورزشی-تفریحی، فضاهای دانشگاهی، فضاهای آموزشی، اماکن بهداشتی، فضاهای فرهنگی و سرمایه‌گذاری عمرانی در بخش خدمات عمومی است.

کل سرمایه‌گذاری انجام شده در توسعه انسانی در دوره زمانی مذکور ۳۵۴ میلیارد ریال بوده است که بیشترین سرمایه‌گذاری برای توسعه انسانی در کیش، قشم و چابهار، مربوط به سرمایه‌گذاری در توسعه و ایجاد فضاهای فرهنگی بوده است.

تعداد پروژه‌هایی که برای توسعه انسانی شامل ۶ بخش ذکر شده ظرف دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳ انجام شده است، ۵۷ پروژه است که از این میزان ۴۶ پروژه به بهره‌برداری رسیده و ۱۱ پروژه در حال انجام است.

۵-۷۷. آماده‌سازی اراضی صنعتی: تصویر عریض

وسعت کل زمین و شهرک‌های صنعتی آماده‌سازی شده در مناطق آزاد در فاصله زمانی ۱۳۸۰-۱۳۸۳، ۱۱۳ هکتار بوده است. بیشترین وسعت سالیانه آماده‌سازی زمین و شهرک‌های صنعتی در سال ۱۳۸۲ و کمترین آن در سال ۱۳۸۱ بوده است.

تعداد کل مجوزهای صادره برای ایجاد واحدهای صنعتی در منطقه کیش، قشم و چابهار ۴۹۵ فقره بوده است. بیشترین مجوزهای سالیانه صادره مربوط به سال ۱۳۸۲ و کمترین آن در سال ۱۳۸۰ بوده است.

تعداد کل پروانه‌های بهره‌برداری صادر شده در مناطق آزاد ۱۵۵ فقره بوده که بیشترین پروانه‌های بهره‌برداری به‌صورت سالیانه در سال ۱۳۸۲ و کمترین آن در سال ۱۳۸۰ صادر شده است.

۶-۷۷. صادرات کالا: تصویر کوچک

- مجموع ارزش وزنی کالای صادر شده از مناطق آزاد در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳، ۲۷۳/۴ هزار تن بوده است.

- مجموع ارزش ریالی کل کالای صادر شده از مناطق آزاد در دوره مورد نظر حدوداً ۱۴۷۰ میلیارد ریال بوده است.
- مجموع ارزش دلاری کل کالای صادر شده از مناطق آزاد در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳، ۱۹۳/۵ میلیون دلار بوده است.

۷-۷۷. ترانزیت: تصویر آینده

براساس اطلاعات مربوط به میزان ترانزیت کالا از مناطق آزاد سه‌گانه در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳ مجموع ارزش وزنی، ارزش ریالی و ارزش دلاری ترانزیت کالا در مناطق آزاد ایران در دوره مورد نظر، به‌ترتیب ۶۳/۶ هزار تن، ۱۴۴۸ میلیارد ریال و ۱۹۱ میلیون دلار بوده است.

۸-۷۷. کالای همراه مسافر: تصویر برجسته

کل میزان کالای همراه مسافر طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۳ که وارد کشور شده است که مجموعاً دارای ارزش وزنی، ریالی و دلاری به‌ترتیب ۱۵۱/۷ هزار تن، ۳۸۸۶ میلیارد ریال و ۵۷۵ میلیون دلار بوده است.

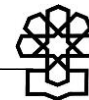
۹-۷۷. واردات کالا: تصویر واقعی

مجموع ارزش وزنی کالای وارداتی به مناطق آزاد در دوره ۱۳۸۰-۱۳۸۳، ۱/۴۵ میلیون تن بوده است. همچنین مجموع ارزش ریالی کل کالای وارداتی به مناطق آزاد برحسب ارزش ریالی در دوره مورد نظر حدوداً ۱۴۲۰۰ میلیارد ریال بوده است.

۱۰-۷۷. مسافرین داخلی و خارجی: تصویر وارونه

آمار تعداد مسافرین داخلی و خارجی که از مناطق آزاد در فاصله زمان ۱۳۸۰-۱۳۸۳ بازدید به عمل آورده‌اند نشان می‌دهد تعداد کل مسافرین داخلی و خارجی در دوره مورد نظر حدود ۱۲ میلیون نفر بوده که ۱۱/۴ میلیون نفر آن را مسافرین داخلی و ۶۰۰ هزار نفر را مسافرین خارجی تشکیل داده است. بیشترین مسافران خارجی در این دوره به منطقه آزاد کیش و کمترین آن به منطقه آزاد چابهار اختصاص دارد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۸	مناطق آزاد : جغرافیای تحول	دکتر علی خرم	ماهنامه روند اقتصادی، شماره ۱۵، آبان ۱۳۸۴: ۳۰
روش تحقیق: توصیفی			

۱-۷۸. نوع نگاه به مناطق آزاد ایران در دولت‌های مختلف

مناطق آزاد در ایران هنوز از یک راهبرد مشخص جهت رشد و توسعه کشور برخوردار نیستند. در این ارتباط در دولت‌های پنجم و ششم (دوره ریاست‌جمهوری آقای هاشمی رفسنجانی) مناطق آزاد تأسیس شدند؛ اما به علت کمبود منابع مالی، خودکفایی مالی آنها در دستور کار قرار گرفت. تلاش‌های اولیه در این دوره باعث شد مناطق آزاد نشان دهند توانایی پیشتاز شدن در رشد و توسعه کشور را دارا هستند.

در دولت‌های هفتم و هشتم (دوره ریاست‌جمهوری آقای خاتمی) گرچه در مناطق آزاد حرکت جدی در جهت توسعه زیربنایی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی صورت پذیرفت، اما کماکان اعتقاد راسخی در دولت در خصوص نقش این مناطق در پیشبرد رشد و توسعه کشور شکل نگرفت. در واقع در این دوران نیز به مناطق آزاد به عنوان موضوعی فرعی نگریسته شد. وزارتخانه‌ها نیز که عمدتاً نگاهی بخشی و صنفی به موضوع مناطق آزاد داشتند، تنها در این اندیشه بودند که این مناطق، مانعی بر سر اعمال سیاست‌های آنها ایجاد نکنند.

اکنون چگونگی نگرش دولت جدید (دولت نهم) به مناطق آزاد، کانون توجه بسیاری از فعالان اقتصادی به ویژه سرمایه‌گذارانی است که در حال سرمایه‌گذاری در این مناطق هستند.

۲-۷۸. تجربه چین

کشور چین در اوایل دهه ۱۹۸۰ به منظور اجرای سیاست باز و اعتلای اقتصاد کشور، همه امید خود را معطوف به مناطق ویژه اقتصادی کرد و این مناطق را موتور محرکه اقتصاد و نوسازی می‌دانست. دولتمردان این کشور به دلیل نگرانی از آثار منفی فرهنگی-اجتماعی سیاست درهای باز، مناطق ویژه را دایر کردند تا تبدیل به آزمایشگاه تحول اقتصاد چین شوند و برای هرگونه آثار منفی این تحول، چاره‌ای از قبل اندیشیده شود.

با توجه به اعتقاد راسخ سران کشور چین به درستی این رویکرد، با تلاش مجدانه، تمامی امکانات کشور در خدمت مناطق ویژه اقتصادی قرار گرفت و در نتیجه زیربناها در مناطق ویژه اقتصادی جهت جذب سرمایه‌گذاری خارجی ظرف تنها چند سال شکل گرفت. همچنین به منظور اطمینان بخشی در خصوص ثبات و پایداری وضعیت سیاسی چین، این کشور سیاست‌های خارجی سازنده و آرامی را در پیش گرفت.

بر این اساس چینی‌ها توانستند تبعات منفی پیاده‌سازی اقتصاد آزاد را در مناطق ویژه اقتصادی مورد ارزیابی قرار دهند و راه‌حلهایی برای مهار و کنترل آن بیابند. سپس آنچه در مناطق ویژه اجرا شده بود، به تدریج در مناطق دیگر نیز اجرا شد و تحولی شگرف در کل کشور پدید آمد. در این راستا

فناوری و دانش فنی که از طریق سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق ویژه به‌دست آمده بود، برای نوسازی کل صنعت چین مورد استفاده قرار گرفت.

۳-۷۸. تجربه امارات متحده عربی

کشور امارات با استفاده از قوانین بنادر آزاد موفق شده است به مرکز مالی، اقتصادی و تجاری ایرانی‌ها تبدیل شود. در این ارتباط، در منطقه آزاد دوی، کلیه امور مربوط به بندر آزاد، مستقیماً زیر نظر حاکم دوی اداره می‌شود و وی شخصاً تضمین‌کننده آزادی سرمایه‌گذاری، صادرات و واردات است.

۴-۷۸. نتیجه‌گیری

ایده مناطق آزاد در بسیاری از کشورها، راهگشا بوده و به‌عنوان موتور محرکه رشد آنها مطرح شده است. لکن در ایران چنانکه باید محل توجه نیست. کشور ایران ازسویی نگران پیامدهای منفی احتمالی اجرای اقتصاد آزاد است و ازسوی دیگر گام نهادن در این راه را برگزیده است (تلاش برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی). بنابراین به‌منظور پیمودن موفقیت‌آمیز این مسیر، ضروری است:

- استفاده از مناطق آزاد به‌عنوان آزمایشگاهی برای پیاده‌سازی اقتصاد آزاد،
- پیاده‌سازی قوانین سازمان تجارت جهانی در مناطق آزاد، ارزیابی آثار آن و یافتن راه‌حل‌های مربوطه،
- ترغیب سرمایه‌گذاری خارجی و تجارت (صادرات و واردات) در مناطق آزاد به‌وسیله بالاترین سطوح مدیریت کشور،
- استفاده از مناطق آزاد به‌عنوان گذرگاهی برای ورود فناوری‌های مدرن به کشور،
- ایجاد هماهنگی میان وزارتخانه‌ها و سایر دستگاه‌های مرتبط با مناطق آزاد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۷۹	بخشودگی بلندمدت مالیاتی، انگیزه اصلی برای سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی		ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۱۵، مرداد و شهریور ۱۳۸۱، ص ۴
روش تحقیق: توصیفی			

مهمترین معضلاتی که سبب شده‌اند سرمایه‌گذاران خارجی، آینده‌ای برای سرمایه‌گذاری صنعتی در مناطق آزاد ایران متصور نباشند، عدم وجود نیروی انسانی، بازار فروش، منابع اولیه و فضا برای ساخت‌وساز است.

در این ارتباط، پرورش نیروی انسانی متخصص و جذب آن از طریق واگذاری امتیازات اساسی و در خور توجه در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی و همزمان ایجاد کار مناسب برای آنها، نیروی انسانی این مناطق را تأمین خواهد کرد. در مورد بازار فروش نیز، طبقاً بدون تولید بازاری وجود نخواهد داشت. بنابراین طبق نظریه بازارهای فروش، معمولاً تولید براساس یک بازار فرضی بالقوه طرح‌ریزی و انجام می‌شود و پس از رسیدن تولید به حجم معین، به تدریج بازار خود را پیدا می‌کند. بنابراین دولت برای ایجاد کار در مقیاس وسیع و افزایش تولید با ظرفیت‌های صادراتی در این مناطق، باید انگیزه‌های کافی ایجاد کند.

در این ارتباط، یکی از قوی‌ترین انگیزه‌هایی که می‌تواند سبب توسعه تولید و جلب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی شود، بخشودگی‌های بلندمدت مالیاتی است. در شرایط کنونی، با توجه به سرعت پایین پیشرفت امور عمرانی در کشور، تا کار به نتیجه برسد، مهلت بخشودگی مالیاتی سر آمده و تکلیف سرمایه‌گذار نسبت به سودآور شدن طرح، بعد از سرمایه‌گذاری‌های انبوه، نامشخص است.

بنابراین نیاز است دولت و مجلس، با اعمال معافیت‌های بلندمدت مالیاتی، اجازه ندهند منابع بسیاری که در این مناطق جهت ایجاد زیرساخت‌ها و تأسیسات سرمایه‌گذاری شده‌اند، بی‌حاصل و بی‌نتیجه رها شوند. بدین ترتیب با ادامه حمایت‌ها در زمینه تکمیل زیرساخت‌ها و بخشودگی‌های مالیاتی، می‌توان در هنگام به بار نشستن سرمایه‌گذاری‌ها و رونق فعالیت‌های اقتصادی این مناطق، از منافع آنها بهره‌مند شد.

در نهایت درخصوص کمبود فضا برای ساخت‌وساز، با وجود آنکه در برخی مناطق آزاد فضای لازم وجود ندارد، اما در بسیاری از مناطق آزاد و ویژه، عمدتاً چنین کمبودی احساس نمی‌شود؛ مضافاً اینکه می‌توان در هنگام نیاز، این مناطق را گسترش داد و نتایج مثبت آنها را به سایر نقاط کشور سرایت داد.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۸۰	پارادایم نوین مناطق آزاد؛ الگوی کارکردی و نقش‌پذیری جدید مناطق آزاد در ایران	کورس صدیقی	ماهنامه بورس، شماره ۴۷، اردیبهشت ۱۳۸۴، ص ۱۰
روش تحقیق: توصیفی			

موضوع جایگاه مناطق آزاد در اقتصاد جهانی و نقش مؤثر آن درهم‌آمیزی اقتصادها و بازارها و جذب سرمایه‌های خارجی حائز اهمیت فراوان است. در مطالعه حاضر، پارادایم جدیدی که در زمینه مناطق آزاد در جهان شکل گرفته تشریح می‌شود و جایگاه مناطق آزاد در ایران براساس آن تحلیل می‌شود:

۸۰-۱. تاریخچه شکل‌گیری مناطق آزاد

در دو دهه اخیر، گسترش سریع مناطق آزاد تجاری-صنعتی و پردازش صادرات در کشورهای در حال توسعه به عنوان مؤلفه اصلی استراتژی‌های توسعه صنعتی معطوف به صادرات و جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی، از جمله تحولات بسیار مهم در عرصه اقتصاد جهانی محسوب می‌شود.

در این ارتباط، نخستین منطقه مدرن پردازش صادرات در سال ۱۹۵۵ در منطقه آزاد صادراتی شانون در ایرلند ایجاد شد و تجربه موفق آن شکل‌گیری سریع مناطق مشابه در دیگر کشورها را در پی داشت. هند نیز به عنوان اولین کشور آسیایی در سال ۱۹۶۵ منطقه آزاد تجاری کاندلا را تأسیس کرد. اکنون در ۶۰ کشور در حال توسعه، بیش از ۴۰۰ منطقه آزاد پردازش صادرات وجود دارد که تقریباً نیمی از آنها در کشورهای در حال توسعه قاره آسیا مستقر هستند.

پیدایی و رشد شتابان مناطق آزاد، بازتابی از تحول و دگرگونی در استراتژی توسعه صنعتی-تجاری کشورهای در حال توسعه است که پیش از آن در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، استراتژی جایگزینی واردات با تکیه بر کاهش وابستگی به جهان خارج، پارادایم مسلط جریان توسعه در این کشورها را شکل می‌داد.

اما از اواخر دهه ۱۹۶۰، به تدریج راهبردهای صنعتی برون‌گرا از طریق توسعه صادرات غیرسنتی، به عنوان الگوی اصلی صنعتی شدن مطرح شد و در شماری از کشورها با رویکردی آزادانه‌تر نسبت به پذیرش سرمایه خارجی به عنوان عامل انتقال تکنولوژی، ارتقای مهارت‌ها و دسترسی به بازار و شبکه‌های توزیع جهانی، مورد توجه قرار گرفت.

آنچه از دیدگاه راهبردی حائز اهمیت است میزان تأثیرگذاری این مناطق به منزله ابزاری برای توسعه بلندمدت این کشورهاست که این موضوع به گستردگی و عمق پیوند بین صنایع احداث شده در مناطق با صنایع سرزمین اصلی و همچنین به اثربخشی آنها در زمینه انتقال فناوری و ارتقای مهارت‌ها در سطح ملی وابسته است.

۸۰-۲. مدل‌های پیشین و پارادایم کنونی توسعه مناطق آزاد

در دو دهه آخر قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم، جهان شاهد حضور یک نظام فنی-اقتصادی بوده است که از یک سو بر پایه تحولات فناورانه (به ویژه در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات) و از سوی دیگر آزادسازی‌های گسترده در سطح بین‌المللی شکل گرفته است. شکل‌گیری این نظام فنی-اقتصادی یا پارادایم توسعه با فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی همراه بوده است که گرایش‌هایی را در همه کشورها به منظور تغییر و همگرایی در رویکردهای سیاستی-نهادی و حرکت به سمت الگوی واحدی برای توسعه پدید آورده است.

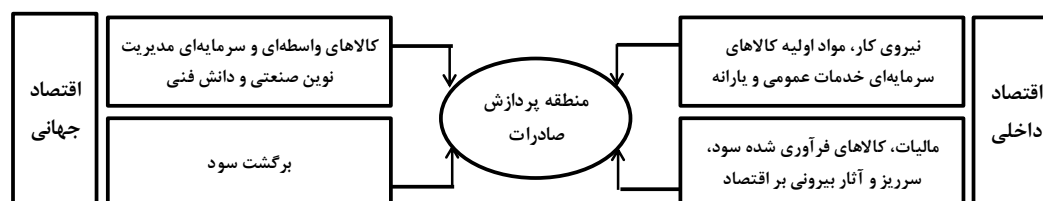
این تغییر پارادایم، با دگرگونی کارکردی و پذیرش نقش‌های جدیدی برای مناطق آزاد به‌عنوان سکوه‌های صادراتی و ابزارهای مؤثر سیاست‌های صنعتی-تجاری همراه بوده است. در این ارتباط، نسل اول مناطق آزاد، در قالب حوزه‌های جغرافیایی محصور و حراست شده گمرکی و با هدف رشد صادرات در اقتصادهای درونگرا و فراهم آوردن شرایط گذار از اقتصاد بسته به اقتصاد رقابتی و یا زمینه‌سازی برای پیوند مؤثرتر اقتصادهای برونگرا با بازارهای جهانی طراحی شده بودند.

اما در پارادایم نوین، مناطق آزاد از یکسو به‌عنوان حلقه واسطه خوشه‌های صنعتی، بنگاه‌های داخلی و صادرکنندگان با زنجیره‌های ارزش و شبکه‌های تولیدی-تجاری جهانی عمل می‌کنند و ازسوی دیگر پایگاه‌های تولیدی-تجاری مجهز و مدرن را جهت رقابت‌پذیر کردن اقتصاد ملی و کسب سهم در نظام تقسیم کار بین‌المللی، شکل می‌دهند.

کارکرد جدید مناطق آزاد تنها در اقتصادهایی موفق خواهد بود که اصلاحات اقتصادی با محوریت آزادسازی‌های گسترده در همه زمینه‌ها، ارتقای رقابت‌پذیری و تعامل با اقتصاد جهانی در سرزمین اصلی به‌عنوان اصول اساسی پیشرفت و توسعه اقتصادی-اجتماعی، مورد پذیرش و عمل قرار گرفته باشد.

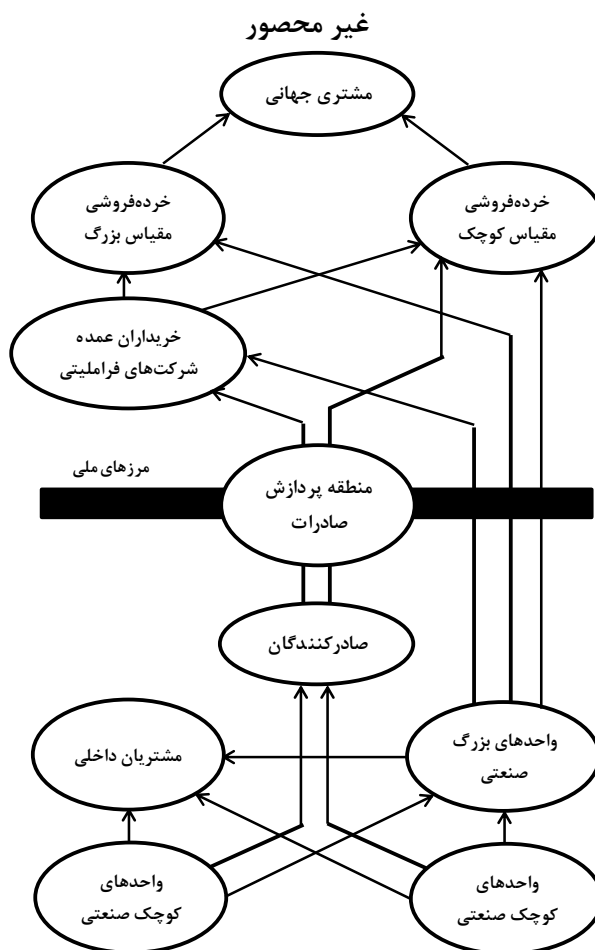
نمودار ۴۴. دادوستد بین منطقه پردازش صادرات با اقتصاد جهانی و اقتصاد داخلی: مدل منطقه آزاد

محصور

مأخذ: صدیقی (۱۳۸۴).

نمودار ۴۵. پیوند خوشه‌ها و گروه‌های صنعتی داخلی با زنجیره‌های ارزش جهانی مدل منطقه آزاد

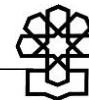

مأخذ: همان.

۳-۸۰. بررسی تجربه کشورهای شرق آسیا

در فرآیند رشد و توسعه کشورهای شرق آسیا و حرکت سریع آنها به سمت صنعتی شدن، مهمترین عامل، تکیه بر توسعه و گسترش صادرات بوده است. البته مجموعه این کشورها از سیاست‌های واحدی پیروی نکرده‌اند و هریک متناسب با شرایط داخلی و خارجی اقتصاد ملی، تدابیر و الگوهای مختلفی را به کار گرفته‌اند که به‌طور کلی عبارتند از:

هنگ‌کنگ و سنگاپور به‌عنوان نماینده اقتصادهای با اندازه بازار داخلی کوچک، فرآیند توسعه صادرات خود را بر مبنای استقرار تجارت آزاد، اتصال قیمت‌های داخلی به قیمت‌های بین‌المللی، ایجاد ساختارهای انگیزشی بی‌طرف متضمن عدم تبعیض بین بازارهای داخلی و خارجی، عرضه اعتبارات صادراتی بدون یارانه پیگیری کردند که در مورد سنگاپور، تمرکز فوق‌العاده بر جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی معطوف به صادرات نیز در این فرآیند تأثیرگذار بوده است.

ژاپن، کره جنوبی و تایوان نیز سیاست توسعه صادرات خود را با تکیه بر استقرار نظام‌های انگیزشی بی‌طرف و بدون تبعیض بین بخش‌های صادراتی و تولید برای جایگزینی واردات دنبال کردند. اما در این فرآیند انگیزه‌های صادراتی بین رشته‌ها و شاخه‌های مختلف صنعتی با تفاوت‌گذاری و اولویت‌بندی همراه بوده است.

در این ارتباط ژاپن و تایوان به‌کارگیری اعتبارات صادراتی همراه با رایانه و همچنین ارزشگذاری نقصانی پول (پول داخلی ارزان) را به‌منزله دو اهرم مهم توسعه صادرات به‌کار گرفتند.

شایان ذکر است ازجمله مهمترین عوامل موفقیت برنامه‌های توسعه صادرات در این کشورها (به‌ویژه ژاپن و کره جنوبی) نقش دولت در ترکیب دو عنصر همکاری و رقابت بوده است.

در الگوی جدید توسعه صادرات که در کشورهای جنوب شرقی آسیا نظیر اندونزی، مالزی و تایلند به‌کار گرفته شده است، کاهش تدریجی حمایت در مقابل واردات توأم با ارائه پشتیبانی نهادی به صادرکنندگان و استقرار نظام تجارت آزاد برای ورود نهاده‌های تولیدی کالاهای صادراتی و تکیه کمتر بر استفاده از ابزارهای انگیزش‌گزینشی و تبعیضی، چارچوب سیاستگذاری‌ها را در این زمینه شکل داده است. همچنین در استراتژی‌های صادراتی این گروه از کشورها، نسبت به جذب سرمایه‌گذاری‌های مستقیم خارجی در حوزه‌های صادراتی، ترجیح و جهتگیری صریحی وجود دارد.

همچنین تأسیس مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در کشور چین در دو دهه گذشته معطوف به دو هدف راهبردی بوده است؛ نخست جلب و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و توسعه صادرات و دوم تجربه‌اندوزی در مورد عملکرد اقتصاد آزاد در قالب نمونه‌های آزمایشی محدود و کنترل‌شده برای تعمیم تدریجی و سازوکار بازار آزاد به مجموعه اقتصاد چین.

انتخاب شهرها و مناطق جغرافیایی وسیع و محدود نکردن عملکرد آنها به کارکردهای صرفاً صنعتی، از مشخصه‌های اصلی مناطق آزاد و ویژه اقتصادی چین به‌شمار می‌رود که با تحقق صرفه‌های ناشی از مقیاس و صرفه‌های ناشی از تجمع، امتیازات مهمی را برای این حوزه‌ها ایجاد کرده است. در همین حال، افزون‌بر تکیه بر هدف توسعه صادرات در فعالیتهای این مناطق، دسترسی به بازار گسترده داخلی نیز همراه با سایر انگیزه‌های سرمایه‌گذاری، مدنظر قرار داشته است.

بدین‌ترتیب از مجموع بررسی تجربه‌های ایجاد مناطق آزاد موفق در نسل‌های اول (کره جنوبی، تایوان و سنگاپور) و دوم (مالزی و چین) می‌توان به جریان تحولی کارکرد این مناطق اشاره کرد که عموماً از چرخه خیزش، بلوغ و ادغام در مجموعه اقتصادهای ملی و جهانی گذر کرده و به مرحله تبدیل شدن به قطب‌های اقتصادی- تجاری گام نهاده‌اند.

۴-۸۰. روندها و گرایش‌های آتی در فرآیند توسعه مناطق آزاد

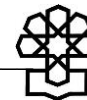
با ملاحظه تجارب مناطق آزاد در کشورهای مختلف، دگرگونی‌های ایجاد شده در فضای اقتصاد جهانی و همچنین مراحل و جریان جهانی شدن اقتصادهای ملی، مهمترین روندها و گرایش‌هایی که در آینده بر شکل‌گیری و توسعه مناطق آزاد تأثیرگذار خواهند بود، عبارتند از:

- جایگزین شدن سرمایه با نیروی کار در فرآیندهای تولید و بنابراین کاهش نقش اشتغالزایی مناطق آزاد، افزایش اهمیت مهارت، تخصص و کیفیت سرمایه انسانی و اهمیت یافتن میزان برخورداری از زیربناهای مدرن به‌منزله شرط اصلی اقتصادی بودن و رقابتی شدن این مناطق در منظومه‌های تولید و تجارت بین‌المللی.
- اهمیت یافتن نقش هزینه‌های حمل‌ونقل، مکان‌یابی مناسب مناطق آزاد و میزان دسترسی به بازارهای وسیع‌تر در شرایط رقابت شدید در بازارهای بین‌المللی و جریان آزادسازی تجارت در جهان.
- افزایش یافتن کاربری‌های متنوع در مناطق آزاد به‌منظور بهره‌مندی از صرفه‌های ناشی از تجمع فعالیت‌ها و جاذبه‌های سرمایه‌گذاری.
- افزایش نقش و سهم خدمات در تولید و تجارت جهانی و شکل‌گیری پایگاه‌های خدماتی به‌عنوان فعالیت‌های مسلط در مناطق آزاد.
- گرایش به خصوصی شدن مدیریت و شکل‌گیری مناطق آزاد غیردولتی و گسترش حوزه‌های سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد به امور زیربنایی، گردشگری و خدماتی به‌موازات سرمایه‌گذاری‌های صنعتی.
- گرایش به جریان ادغام مناطق آزاد در زنجیره‌ها و خوشه‌های صنعتی- تولیدی ملی و بین‌المللی.

بدین‌ترتیب فرآیند تحول آینده مناطق آزاد جهان، دگرگونی تدریجی در کارکرد آنها ایجاد خواهد کرد که نتیجه آن تبدیل مناطق آزاد از حوزه‌های جغرافیایی بسته و حراست شده (الگوی محصور مناطق آزاد) به سمت پذیرش نقش واسطه در ایجاد ارتباط و ادغام اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی (الگوی غیرمحصور مناطق آزاد) است.

۵-۸۰. الگوی کارکردی و نقش‌پذیری جدید مناطق آزاد در ایران

مهمترین ویژگی تحولات در دو دهه اخیر در عرصه اقتصاد جهانی، بین‌المللی شدن تولید و گسترش روزافزون تجارت کالاها و خدمات است. بنابراین تمامی کشورها و ازجمله ایران باید برای دستیابی به رشد و فرصت‌های توسعه صنعتی، خود را با شرایط نوین جهانی و منطقه‌ای هماهنگ سازند.

ایجاد این همسویی و ایفای نقش در فرآیندهای اقتصاد جهانی مستلزم تغییر در الگوی کارکردی مجموعه اقتصاد ملی و در درون آن سپردن وظیفه ایجاد هماهنگی و هم‌پیوندی با اقتصاد جهانی به مناطق آزاد و سایر سکوه‌های صادراتی کشور است.

باید توجه داشت که ایران در سال‌های اخیر با چالش‌های رقابتی سختی از سوی همسایگان مواجه بوده و به‌منظور دستیابی به رشد سریع، بهره‌مندی از فرصت‌های رقابتی و تحکیم امنیت ملی، نیازمند آرایش‌های جدیدی است که مناطق آزاد می‌توانند نقشی کلیدی در آن ایفا کنند.

به‌عبارتی توسعه و تکمیل مناطق آزاد کشور برای احراز شرایط مشارکت فعال در موج سوم جهانی شدن اقتصاد، گامی اساسی در پیشبرد اهداف بلندمدت اقتصادی- صنعتی کشور در راستای ایجاد پیوند دوسویه و متقارن با بازارهای جهانی، زمینه‌سازی برای گسترش همکاری‌های منطقه‌ای، ارتقای توانمندی‌ها و حفظ ثبات و تحکیم امنیت ملی محسوب می‌شود.

در این ارتباط، مناطق آزاد ایران به‌لحاظ انطباق ساختار نهادی و قانونی با قواعد بین‌المللی تجارت و سرمایه‌گذاری، برتری‌های مکانی و برخورداری از مزیت‌های مناطق ساحلی، وسعت محدود و امکان ایجاد زیربنای مدرن و متناسب با الزامات هم‌پیوندی با شبکه‌های تولید بین‌المللی، می‌توانند و باید نقش ویژه‌ای را در راستای دسترسی به فناوری و سرمایه و بازارهای بین‌المللی و ایجاد مناسبات آزاد با اقتصاد جهانی و سپس تسهیل اتصال مجموعه اقتصاد کشور با فرآیند درهم‌آمیزی بین‌المللی عهده‌دار شوند.

با توجه به فرآیند جهانی شدن اقتصاد و گسترش تجارت بین‌المللی در ابعاد وسیع، پیش‌بینی می‌شود در دو دهه آینده، حجم تجارت جهانی به ۳۰ هزار میلیارد دلار برسد و اگر با توجه به موقعیت ممتاز جغرافیایی ایران به‌منزله گذرگاه اصلی کریدور شمال- جنوب، تنها پنج درصد از این مبادلات تجاری از مسیر ایران بگذرد، به‌طور بالقوه ایران در آن زمان باید بتواند زمینه‌های لازم برای پایگاه‌های تجاری و ترانزیت منطقه‌ای و بین‌المللی را در حد ۱۵۰۰ میلیارد دلار در سال، هدفگذاری کند.

مضافاً اینکه ایران از منظر شکل‌گیری شبکه بزرگ تولید و تجارت مواد و کالاهای واسطه‌ای و قطعات و کارافزارهای صنعتی با توجه به دسترسی به بازار وسیع منطقه، دارای پتانسیل قابل قبولی است. بنابراین استقرار بخش بزرگی از این شبکه تأمین مواد و قطعات از طریق ایجاد و توسعه صنایع متوسط و خوشه‌های صنعتی و گروه‌های هم‌پیوند این صنایع در مناطق آزاد، می‌تواند موجبات مشارکت این مناطق را در این فرآیند صنعتی فراهم آورد.

تحقق این هدف نیازمند بازشناخت وظایف و کارکردهای مناطق آزاد و اتخاذ رویکردی مناسب در این زمینه و همچنین بازتعریف نقش‌پذیری مناطق آزاد در مسیر تحول صنعتی و درهم‌آمیزی و تعامل دوسویه اقتصاد کشور با اقتصاد جهانی است.

۶-۸۰. پیشنهادهایی برای بازتعریف کارکردها و نقش‌پذیری مناطق آزاد در ایران

در بازتعریف کارکردها و نقش مناطق آزاد کشور، اصول و مبانی زیر باید مورد توجه قرار گیرد:

- مناطق آزاد در تجربه جهانی از ارکان مهم راهبردهای صنعتی محسوب می‌شوند و در ایران نیز باید این نهادسازی در قالب استراتژی توسعه صنعتی و چشم‌اندازهای آینده توسعه اقتصاد ملی صورت پذیرد و مناطق آزاد جایگاه ویژه خود را بازیابند.
- ایفای نقش و انجام مأموریت استراتژیک مناطق آزاد کشور در گرو اتصال آنها با سایر برنامه‌های عمران و توسعه ملی در ابعاد میان‌مدت و کوتاه‌مدت است. به عبارتی ایجاد سریع زیربناهای کالبدی و غیرکالبدی این مناطق باید در اولویت‌های برنامه‌ای دولت گنجانده شود و تسهیلات و اعتبارات مورد نیاز، پیش‌بینی شود.
- وظایفی نظیر توسعه منطقه‌ای، امنیت سرزمینی و محرومیت‌زدایی که حاکمیتی هستند، از شمول وظایف سازمان‌های مناطق آزاد خارج شود و به دستگاه‌های اجرایی ذیربط سپرده شود.
- موفقیت مناطق آزاد کشور در گرو هم‌پیوندی اقتصاد ایران با اقتصاد جهانی است که این مهم نیز مستلزم وجود زیربناهای مدرن با مدیریت در تراز بین‌المللی و تسهیلات و امکانات تجاری-خدماتی ویژه و قابل رقابت با مناطق همجوار نظیر فرودگاه، بندر، اسکله، ناوگان حمل‌ونقل، راه‌های ارتباطی، زیرساخت مخابراتی، آب، برق و گاز، خدمات بانکی و بیمه‌ای کارآمد و زیرساخت‌های گردشگری، اقامتی و رفاهی است. تأمین این زیرساخت‌ها نیازمند منابع مالی فراوان است که دولت باید در مرحله آماده‌سازی، بخش مهمی از آن را در زمره تعهدات اجرایی خود قلمداد کند.
- الگوهای مدیریتی و سازمان‌دهی مناطق آزاد ایران در شرایط رقابتی نوین در جهان، باید در سطح استانداردهای بین‌المللی شکل گیرد. ارتباط با خارج از کشور به گونه‌ای برقرار شود که جریان ورود و خروج سرمایه را تسهیل کند. در این راستا، ایجاد دفاتر سرمایه‌گذاری با مشارکت شرکت‌های خارجی در درون سازمان‌های مناطق آزاد می‌تواند راهگشا باشد.
- دستگاه‌های اجرایی کشور باید مکلف شوند در حوزه موضوعی وظایف خود به احداث زیربناها و ایجاد تسهیلات در مناطق آزاد مشارکت کنند و در این زمینه فعالیت‌های خود را با سازمان‌های مناطق آزاد هماهنگ کنند.
- ساختارهای انگیزشی مناسبی به‌منظور ترغیب شرکت‌های خصوصی و دولتی با فعالیت‌های برون‌مرزی به استقرار محل فعالیت خود در مناطق آزاد، در نظر گرفته شود.
- همراه با ارتقای شرایط رقابت‌پذیری مناطق آزاد کشور، زمینه‌های نقش‌پذیری تکمیلی این مناطق با مناطق آزاد کشورهای همسایه در چارچوب همکاری‌های فی‌مابین سازمان‌ها، بنگاه‌ها و تأسیسات تولیدی-تجاری فراهم شود.

- باید برای سازمان‌های مناطق آزاد، از یکسو به‌مثابه یک مؤسسه خصوصی، تمهیدات لازم برای برخورداری از تسهیلات حساب ذخیره ارزی و منابع بانکی فراهم شود و ازسوی دیگر با ملاحظه تعهدات دولت در حوزه‌های زیربنایی، امکاناتی برای فروش اوراق مشارکت و ارائه تضمین‌های دولتی در نظر گرفته شود.

به‌منظور حذف وابستگی درآمدی سازمان‌های مناطق آزاد به واردات، باید در برنامه‌های عمرانی و بودجه عمومی کشور، منابع لازم جهت امور زیربنایی در این مناطق تخصیص داده شود و در عین حال مکانیسمی پیش‌بینی شود که به استقلال عملیاتی سازمان‌های مناطق آزاد نیز خدشه‌ای وارد نشود.

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۸۱	تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان	-	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۹، آبان و آذر ۱۳۸۰: ۱۶
روش تحقیق: توصیفی			

۸۱-۱. تاریخچه مناطق آزاد

اولین منطقه آزاد تجاری که هدف تأسیس آن تا حدی با هدف‌های مناطق آزاد به مفهوم جدید آن تطابق دارد در سال ۱۸۸۸ میلادی در بندر هامبورگ ایجاد شد. موفقیت چشمگیر بندر آزاد هامبورگ ایجاد مناطق آزاد دیگر را به‌ویژه در اروپا باعث شد. کپنهاگ در سال ۱۸۹۴، دانزیک لهستان در سال ۱۸۹۹ و بنادر مالمو، هانگو، فیدم و تریست در اروپا، سنگاپور، هنگ‌کنگ و ماکائو در آسیا در زمره بنادر آزادی بودند که به‌تدریج تا قبل از جنگ جهانی دوم ایجاد شدند.

۸۱-۲. علل عدم موفقیت مناطق آزاد

- فضای نامناسب برای جذب سرمایه‌های خارجی
- بی‌ثباتی سیاسی و ضعف قدرت مرکزی در اتخاذ تصمیم‌های اساسی
- ضعف مدیریت منطقه آزاد، وجود بوروکراسی، فساد مالی، تورم کارمند، دخالت‌های بی‌مورد عوامل خارجی از منطقه آزاد، وجود قوانین و مقررات دست‌وپاگیر
- هزینه تأسیس زیربنا و سرمایه‌گذاری‌های بی‌مورد
- ضعف تعمیر و نگهداری تأسیسات و امکانات زیربنایی و ناکارایی عملیاتی
- کمبود امکانات مالی و نقدینگی
- کمبود ارتباطات و ضعف خدمات‌دهی و خدمات‌رسانی
- ناآگاهی از اینکه سرمایه خارجی فاقد ملیت است و به مجرد احساس ناامنی و کم‌بازدهی، منطقه آزاد را ترک و به فضای امن‌تری نقل مکان خواهد کرد.

۳-۸۱. نظر سازمان‌های مختلف در مورد مناطق آزاد

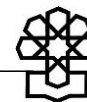
- آنکتاد معتقد است که ساختار فعلی تجارت جهانی به زیان کشورهای توسعه‌نیافته است و یکی از ابزارهایی که می‌تواند موجب دگرگونی در این ساختار شود را مناطق آزاد می‌داند.
- سازمان تجارت جهانی منطقه آزاد را ابزاری برای گسترش تجارت بین‌المللی و یاری‌دهنده توسعه می‌داند.
- بانک جهانی بر این نظر است که باید سرمایه‌گذاری انجام شده در این مناطق هماهنگ با بازده آن باشد.
- دفتر بین‌المللی کار ضمن تأکید بر محترم شمردن حقوق نیروی کار در این مناطق در مجموع آن را از نظر اشتغالزایی و کاهش بیکاری مثبت ارزیابی کرده است.

۴-۸۱. پیش‌نیازهای موفقیت مناطق آزاد

- برخورداری از صلح و آرامش، برخورداری از روابط بین‌المللی کم‌تشنج و نیز رعایت تعهدات بین‌المللی
- برخورداری از ثبات داخلی و تمرکز سیاسی و ثبات در قوانین و مقررات
- برخورداری از اجماع نظر در زمینه هدف‌های ایجاد و گسترش مناطق آزاد و حمایت همه‌جانبه دولت
- پذیرفتن هدف‌های آزادسازی اقتصادی و مالکیت خصوصی و ضرورت کاهش مداخلات دولتی در امور اقتصادی به‌لحاظ رعایت اصل عرضه و تقاضا در مبادلات اقتصادی
- برخورداری از انسجام و قدرت مدیریت متمرکز در منطقه آزاد و نیز برخورداری از یک سیستم اداری فاقد جنبه‌های بوروکراتیک در منطقه آزاد و رها از دخالت‌های عوامل خارجی
- برخورداری از قوانین و مقررات گمرکی ساده و فاقد جنبه‌های دست‌وپاگیر در منطقه
- برخورداری از آزادی نقل و انتقال سرمایه و ارز در منطقه آزاد

شماره	عنوان مقاله	نویسندگان	محل انتشار
۸۲	دستورالعمل بانک مرکزی در خصوص واردات کالا و خدمات به مناطق آزاد و ویژه اقتصادی	-	ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۹، آبان و آذر ۱۳۸۰: ۳۱
روش تحقیق: توصیفی			

اداره سیاست‌ها و مقررات ارزی بانک مرکزی بخشنامه شماره ۶۰/۱۰۹۸ مورخ ۱۳۸۰/۷/۱۶ را به‌شرح زیر ابلاغ کرده است:

۸۲-۱. واردات کالا به مناطق آزاد تجاری- صنعتی

واردات کالا به مناطق مذکور به دو صورت امکانپذیر است:

- گشایش اعتبار اسنادی و یا ثبت سفارش برات توسط بانکهای مستقر در داخل سرزمین اصلی کشور،

- گشایش اعتبار اسنادی و یا ثبت سفارش برات توسط بانکهای مستقر در منطقه.

واردات کالا به مناطق از هریک از دو طریق فوق‌الذکر، با تودیع ارز منشأ خارجی متقاضی و خرید ارز به نرخ روز از بانکها میسر خواهد بود.

واردات مزبور، واردات به داخل سرزمین اصلی کشور محسوب نشده و نیاز به طی مراحل ثبت سفارش و همچنین أخذ حق ثبت سفارش که برای ورود کالا به داخل سرزمین اصلی کشور الزامی است، نخواهد بود.

واردات این قبیل کالاها تابع مقررات صادرات و واردات و امور گمرکی مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران و نیز ماده بند «د» تبصره «۲۵» قانون برنامه پنج‌ساله دوم توسعه کشور و آیین‌نامه‌های اجرایی مربوطه و همچنین اصلاحیه‌های بعدی مقررات مذکور بوده و قانون و مقررات صادرات و واردات کشور در رابطه با واردات کالا به داخل سرزمین اصلی کشور بر آنها حاکم نخواهد بود.

بانکهای گشایش‌کننده اعتبار اسنادی و یا ثبت سفارش‌کننده برات در رابطه با پیش‌پرداخت می‌توانند با تشخیص و مسئولیت خود و متناسب با وضعیت اعتباری مشتری، نسبت به تعیین و وصول پیش‌پرداخت مورد نظر و أخذ سایر تعهدات و وثایق مورد قبول از مشتری برای تأمین وجه اسناد اقدام کنند. با توجه به اینکه واردات کالا به مناطق با تودیع ارز منشأ خارجی توسط متقاضی و یا خرید ارز به نرخ روز از بانکها صورت می‌پذیرد، لذا برای اعتبارات اسنادی و برواتی که بدین منظور گشایش و یا ثبت سفارش می‌گردند، نیاز به ارائه تعهدنامه و رفع تعهد ارزی نخواهد بود.

توجه خواهند داشت، علیرغم تسهیلاتی که برای واردات کالا به مناطق مورد بحث فراهم شده است، معهذاً با توجه به اینکه بانکهای عامل با گشایش اعتبار اسنادی و یا پذیره‌نویسی برات، در قبال بانکهای کارگزار تعهد ایجاد می‌نمایند، لذا به‌منظور اطمینان از ورود کالا طبق شرایط از پیش تعیین‌شده و حفظ منافع بانک و مشتری، رعایت کامل مقررات بین‌المللی اعتبار اسنادی و وصولی‌ها که طبق آخرین نشریه‌های اتاق بازرگانی بین‌المللی (UCP500 و URC522) که ناظر بر موضوعات مرتبط با اعتبارات اسنادی و بروات است و نیز رعایت عرف پذیرفته شده بین‌المللی الزامی است.

۸۲-۲. واردات خدمات به مناطق آزاد تجاری- صنعتی

واردات خدمات تابع شرایط قراردادی و کارفرمای مربوطه بوده و پرداخت در چارچوب شرایط اعتبار اسنادی یا از طریق برات منظور شده، در مقابل صورت وضعیت انجام کار که با تأیید کارفرما رسیده باشد صورت خواهد گرفت.

تبصره - رعایت مقررات مربوط به کسر کسور قانونی حاکم بر مناطق الزامی است. بدیهی است چنانچه اگر دستگاه‌های ذیربط عدم تعلق کسور قانونی بر پرداخت‌های بخش خدماتی را کتباً اعلام نمایند درج آن در شرایط اعتبار اسنادی یا برات اسنادی ضرورتی نخواهد داشت.

۸۲-۳. ورود ارز از طریق شبکه بانکی به داخل مناطق و خروج ارز از مناطق به صورت حواله

و یا چک‌های مسافرتی به هر میزان بلامانع است

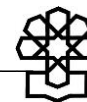
لکن ورود و خروج اسکناس حداکثر تا مبلغ ده هزار دلار بلامانع بوده و مازاد آن با تکمیل اظهارنامه در مبادی ورودی و خروجی مناطق امکانپذیر خواهد بود. ارائه ارزهای نقدی وارده از خارج کشور به مناطق و شبکه بانکی نیز تا سقف ده هزار دلار بلامانع بوده و مازاد آن با ارائه اظهارنامه میسر است.

منابع و مآخذ

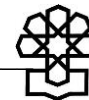
۱. ابراهیم‌زاده، عیسی و آقاسی‌زاده، عبدالله. «تأثیر منطقه آزاد چابهار بر توسعه گردشگری حوزه نفوذ آن با بهره‌گیری از مدل رگرسیون و آزمون T-test»، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۲۱، ۱۳۹۰.
۲. ابراهیمی، ابراهیم. «نقش مناطق آزاد در توسعه اقتصادی»، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۸۲، ۱۳۸۶.
۳. احساندار، نرگس. «فراز و نشیب مناطق آزاد در ایران و جهان؛ سکوی صادرات یا بارانداز واردات»، ترجمه مهتاب سروش، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۴. احساندار، نرگس. «جایگاه مناطق آزاد در حوزه حمل‌ونقل و ترانزیت کجاست؟»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۹۸، ۱۳۸۹.
۵. اسدی، بیژن، «مناطق آزاد تجاری - صنعتی چگونه می‌توانند کارآ و موفق باشند»، ماهنامه بندر و دریا، شماره ۱۴۶، آبان‌ماه ۱۳۸۶.
۶. اسفندیاری، علی‌اصغر، مقدس حسین‌زاده، سمیره و دلاوری، مجید. «ارزیابی عملکرد مناطق آزاد تجاری ایران و تأثیر آن در توسعه اقتصادی این مناطق»، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۲۸، ۱۳۸۷.
۷. اسلام‌نیا، علی. «تأمین مالی واحدهای صنعتی در مناطق آزاد»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۷، اسفندماه ۱۳۸۸.
۸. اسلام‌نیا، علی. «۱۰ گام برای توسعه صادرات مجدد در مناطق آزاد»، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۲۱۶، ۱۳۸۹.
۹. اسلام‌نیا، علی. «سیر تحولات قانون ارزش‌افزوده مناطق آزاد»، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۲۱۷، اسفندماه ۱۳۸۹ و فروردین‌ماه ۱۳۹۰.
۱۰. اصفیا، شادی. «مناطق آزاد، اهداف و کارکردها»، هفته‌نامه گسترش صنعت، شماره ۱۷۸، ۱۳۸۵.
۱۱. آرمش، همایون. «مناطق آزاد تجاری، چالش‌ها؛ فرصت‌ها (میزگرد)»، فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، ۱۳۸۷.
۱۲. التجائی، ابراهیم. «مناطق آزاد تجاری و صنعتی: ابزار راهبرد توسعه صادرات در مقایسه با سه کشور دیگر آسیایی»، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳۳، ۱۳۸۸.
۱۳. یزانلو، بلال و حبیبی، مجتبی. «کاربرد فراتحلیل در تحقیقات علوم اجتماعی و رفتاری: مروری بر مزایا، تنگناها و روش‌شناسی»، دو ماهنامه تحقیقات علوم رفتاری، دوره ۹، شماره ۱، ۱۳۹۰.
۱۴. برهانی، حمید. «مناطق آزاد و تأثیر آن در اقتصاد داخلی»، فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، ۱۳۸۷.
۱۵. پرتوی، ملوک. «موانع و محدودیت‌های توسعه بندر چابهار به‌عنوان یک منطقه آزاد»، مجله اقتصادی، سال ششم، شماره ۶۳، ۱۳۸۵.
۱۶. پورجعفر، محمدرضا و محمودی‌نژاد، هادی. «توسعه گردشگری و مناطق آزاد»، ماهنامه راه و ساختمان، شماره ۴۴، ۱۳۸۶.
۱۷. پورزمانی، زهرا و نادری، بابک. «بررسی موانع استقرار بودجه عملیاتی در سازمان‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران»، فصلنامه حسابداری سلامت، دوره اول، شماره اول، شماره پیاپی (۱)، ۱۳۹۱.
۱۸. تاری، فتح‌الله. «کالبدشکافی قوانین حاکم بر مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۱۹. التجائی، ابراهیم. «مناطق آزاد تجاری و صنعتی: ابزار راهبرد توسعه صادرات در مقایسه با سه کشور دیگر آسیایی»، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳۳، ۱۳۸۸.

۲۰. تحقیقی، مهدی. «تحلیلی بر وضعیت مناطق آزاد و ویژه در ایران»، دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۰۷، ۱۳۸۶.
۲۱. تقوی، مهدی و رضایی، مهدی. «تأثیر عواملی بجز سیاست آزادسازی بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران»، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۳۶، ۱۳۸۹.
۲۲. تقی‌زاده، خدیجه. «عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی کشور در چهار سال اول برنامه چهارم توسعه: دفتر تحقیقات و سیاست‌های پولی و بازرگانی»، مجله اقتصادی، سال دهم، شماره ۹، ۱۳۸۹.
۲۳. تمدن، مرتضی. «فقدان قانون جامع، مانعی برای رشد و توسعه مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۲۴. جبارزاده، فاطمه. «مناطق آزاد تجاری-صنعتی در آیین قانون، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۰، ۱۳۸۷.
۲۵. جمشیدی‌فرد، سعید. «معافیت مالیاتی مناطق آزاد تجاری-صنعتی»، ماهنامه حسابدار، شماره ۱۹۷، ۱۳۸۷.
۲۶. حافظ‌نیا، محمدرضا؛ ذوقی بارانی، کاظم و احمدی‌پور، زهرا. «بررسی تأثیر الگوی دوگانه مدیریت سیاسی فضا بر کارکردهای مناطق آزاد: مطالعه موردی کیش»، فصلنامه مدرس علوم انسانی (برنامه‌ریزی و آمایش فضا)، شماره ۷۱، ۱۳۹۰.
۲۷. خاتمی، همایون. «ارزیابی عملکرد مناطق آزاد در جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی و ایجاد اشتغال»، مجله اقتصادی، سال سوم، شماره ۲۵، ۱۳۸۲.
۲۸. خرم، علی. «مناطق آزاد: جغرافیای تحول»، ماهنامه روند اقتصادی، شماره ۱۵، آبان‌ماه ۱۳۸۴.
۲۹. خلیلی، عبدالرسول. «اهداف راهبردی مناطق آزاد و حرکت به سوی آینده»، ماهنامه آغاز، شماره ۳، ۱۳۸۷.
۳۰. خلیلی، عبدالرسول. «برنامه پنجم و خلأ زیرساخت‌ها در مناطق آزاد کشور»، ماهنامه مهندسی زیرساخت‌ها، شماره ۱۰، ۱۳۸۸.
۳۱. دانایی‌فر، حسن، الوانی، سیدمهدی و آذر، عادل. «روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع»، انتشارات صفار-اشراقی، تهران، ۱۳۸۳.
۳۲. داوریان، مجید. «اهمیت مناطق آزاد و نقش آن در رشد و توسعه اقتصادی کشور»، فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، ۱۳۸۷.
۳۳. دهقانی فیروزآبادی، کمال. «نقش مناطق آزاد در توسعه مبادلات مرزی»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۶۲، ۱۳۸۶.
۳۴. رستم‌گورانی، ابراهیم و دیگران. «بررسی جایگاه مناطق آزاد تجاری جزیره قشم در توسعه پایدار و امنیت اجتماعی»، دو فصلنامه آمایش سرزمین، سال پنجم، شماره ۱، ۱۳۸۲.
۳۵. رفیعی، محمدتقی. «بررسی تطبیقی سیاست‌های ابلاغی اصل چهل‌وچهارم و مناطق آزاد تجاری-صنعتی»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۶، ۱۳۸۸.
۳۶. رفیعی، محمدتقی. «نقش بنادر در میزان موفقیت مناطق آزاد»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۵، ۱۳۸۸.
۳۷. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، وجدانی طهرانی، هدیه و علی رازینی، ابراهیم. «ارزیابی و اولویت‌بندی مناطق آزاد تجاری ایران با استفاده از روش MADM»، فصلنامه مدرس علوم انسانی، شماره ۶۲، ۱۳۸۸.
۳۸. رهبر، فرهاد؛ یآوری محمدابراهیم و فولادی، مهدی. «امکان‌سنجی تبدیل ایران به منطقه آزاد انرژی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)»، فصلنامه راهبرد اقتصادی، شماره ۸، ۱۳۹۳.
۳۹. رهنورد، فرج‌اله. «عوامل مؤثر بر عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران»، فصلنامه فرآیند مدیریت و توسعه، شماره ۷۴، ۱۳۸۹.

۴۰. زنوز، هادی. «چرا مناطق آزاد قطب سرمایه‌گذاری نشدند؟»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۴۱. سعیدی، لیل. «مناطق آزاد تجاری رقابتی، بایدها و نبایدها»، ماهنامه بندر و دریا، شماره ۱۴۶، ۱۳۸۶.
۴۲. شاددل، آمنه. «ویژگی‌ها و عملکرد مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران»، دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۰۷، ۱۳۸۶.
۴۳. شیرافکن، مهدی. «بررسی استراتژی‌های رقابتی مناطق آزاد ایران با تأکید بر موقعیت استراتژیک منطقه آزاد چابهار»، فصلنامه دریا و کشتی، شماره ۲، ۱۳۹۰.
۴۴. صامتی، مجید؛ بختیاری، صادق و علی میرزایی، فاطمه. «بررسی عملکرد مناطق آزاد ایران»، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۳، ۱۳۸۷.
۴۵. صدری، محمدباقر. «برای توسعه مناطق آزاد چه کرده‌ایم؟»، فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، ۱۳۸۷.
۴۶. صدیقی، کورس. «پارادایم نوین مناطق آزاد؛ الگوی کارکردی و نقش‌پذیری جدید مناطق آزاد در ایران»، ماهنامه بورس، شماره ۴۷، ۱۳۸۴.
۴۷. صلاحی، محمود. «موانع سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه آغاز، شماره ۳، ۱۳۸۷.
۴۸. عزیزانی‌فر، جمال و قاسمی، زینب. «توجیه اقتصادی - اجتماعی ایجاد منطقه آزاد تجاری - صنعتی در استان کردستان»، فصلنامه زیربار، شماره ۶۴، ۱۳۸۶.
۴۹. علی میرزایی، فاطمه. «نقش مناطق آزاد در اقتصاد کشورها»، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۴، ۱۳۸۷.
۵۰. غفاریان، مهدی. «اهداف راهبردی مناطق آزاد در سند چشم‌انداز توسعه کشور»، ماهنامه نفت و انرژی، شماره ۳۸، ۱۳۸۸.
۵۱. غنیمی‌فرد، هادی. «لزوم تأمین امنیت سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۵۲. فیضی، کامران. «تجزیه و تحلیل عملکرد مناطق آزاد تجاری - صنعتی در ایران»، فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، شماره ۲۶، ۱۳۷۹.
۵۳. کریمی‌کیا، اسما و مقدم، محمد. «بررسی عوامل جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد اروند»، مجله اقتصادی، سال دوازدهم، شماره ۶ و ۷، ۱۳۹۱.
۵۴. کیوان، هانیا. «بررسی روند سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد»، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۲۱۶، ۱۳۸۹.
۵۵. گل‌زاده، ملیحه و دیگران. «توانمندی‌های گردشگری ورزشی منطقه آزاد ارس و ارائه راهکارهای مؤثر بر رشد و توسعه آن براساس مدل SWOT»، فصلنامه فضای جغرافیایی، شماره ۴۸، ۱۳۹۳.
۵۶. گوگردچیان، احمد، طیبی، سیدکمیل و امینی، فاطمه. «اثر جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر صادرات غیرنفتی در مناطق آزاد تجاری ایران (۱۳۷۵ - ۱۳۸۷)»، مجله سیاستگذاری اقتصادی، سال دوم، شماره ۳، ۱۳۸۹.
۵۷. لطیفی، غلامرضا و امین آقایی، مهرناز (۱۳۸۵)، «جایگاه مناطق آزاد در برنامه‌ریزی منطقه‌ای ایران»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳۶، زمستان ۱۳۸۵.
۵۸. ماه‌نشان، محسن (۱۳۸۲)، «مناطق آزاد، قطب‌های صادراتی»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۱۰، دی ۱۳۸۰.
۵۹. متوسلی، محمود و فتح‌اللهی، جمال. «مقدمه‌ای بر نظریات ویلیامسون و کاربرد آن در تحلیل مسائل توسعه ایران»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال دهم، شماره سوم، ۱۳۸۹.
۶۰. محمدی، کریم. «مناطق آزاد، فرصت طلایی صادرات غیرنفتی»، ماهنامه توسعه صادرات، شماره ۴۹، ۱۳۸۴.
۶۱. محمدی‌راد، مهدیه. «مناطق آزاد اقتصادی ایران در باتلاق صادرات»، فصلنامه بانک صادرات ایران، شماره ۴۷، ۱۳۸۷.

۶۲. مکنون، رضا؛ سلیمی، جلیل و بهرامی، محسن. «فراتحلیلی بر آسیب‌شناسی‌های برنامه‌های توسعه در ایران»، فصلنامه علمی- پژوهشی راهبرد اقتصادی، سال سوم، شماره دهم، ۱۳۹۳.
۶۳. ملک‌زادگان، محمدحسین. «نگاهی به طرح تبدیل قشم به منطقه آزاد بین‌المللی دریایی»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۷۸، ۱۳۸۷.
۶۴. ممی‌پور، سیاب؛ بشارتی، زهرا و بهبودی، داود. «بررسی و اولویت‌بندی عوامل جذب سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد انزلی»، مجله اقتصاد و توسعه منطقه‌ای سال بیستم، دوره جدید، شماره ۷، ۱۳۹۳.
۶۵. موسایی، میثم و عزیزانی‌فر، جمال. «توجیه اقتصادی ایجاد منطقه آزاد تجاری در کردستان»، دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۱۶، ۱۳۸۷.
۶۶. مهدی رضایی. «بررسی وضعیت مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران از منظر برخی از اهداف مورد انتظار از مناطق آزاد»، دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۲۰۷، ۱۳۸۶.
۶۷. میرزایی، حجت‌الله. «مناطق آزاد و انتقال فناوری»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۶۸. ولیقلی‌زاده، علی و ذکی، یاشار. «اهمیت استراتژیک پل خلیج فارس در توسعه ژئوآکونومیکی منطقه آزاد قشم»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۲، ۱۳۹۱.
۶۹. یوسفی، محمدقلی. «حفظ و ارتقای منافع ملی در مناطق آزاد، نفوذ در پیمان‌های اقتصادی»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۵۵، ۱۳۸۵.
۷۰. «ارس از دیدگاه مدیریت استراتژیک»، ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۱۷۲، خردادماه ۱۳۹۲.
۷۱. «بخشودگی بلندمدت مالیاتی، انگیزه اصلی برای سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۱۵، مرداد و شهریورماه ۱۳۸۱.
۷۲. «بررسی وضعیت مناطق آزاد اقتصادی ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۵، مرداد و شهریورماه ۱۳۸۸.
۷۳. «بیمه؛ حلقه مهم زنجیره اقتصادی مناطق آزاد»، فصلنامه تخصصی آسیا، شماره ۲۵، زمستان ۱۳۸۱.
۷۴. «تجربه مناطق آزاد در ایران و جهان»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۹، آبان و آذرماه ۱۳۸۰.
۷۵. «تصویرهایی از مناطق آزاد»، ماهنامه ترابان، شماره ۵۸، آبان و آذرماه ۱۳۸۴.
۷۶. «جای خالی بانک‌های خارجی در ایران: بانک‌های خارجی حاضر به تأسیس شعبه در مناطق آزاد ایران نیستند»، ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۵۳، تیرماه ۱۳۸۲.
۷۷. «چابهار: مشکلات بنادر و مناطق آزاد استراتژیک»، ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۱۴۳، دی‌ماه ۱۳۸۹.
۷۸. «دستورالعمل بانک مرکزی درخصوص واردات کالا و خدمات به مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۹، آبان و آذرماه ۱۳۸۰.
۷۹. «راهنمای مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران»، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۵، اسفند ۱۳۸۷ و فروردین‌ماه ۱۳۸۸.
۸۰. «زمینه‌ها و فرصت‌های جذب سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه آغاز، شماره ۱۲، اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۸.
۸۱. «گردشگری در مناطق آزاد ویژه اقتصادی: ضرورت و راهکارها»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۵۷، اسفندماه ۱۳۸۸.
۸۲. «گردشگری، آهنربایی جهت جذب سرمایه در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه مناطق ویژه اقتصادی، شماره ۶۸، مردادماه ۱۳۹۰.
۸۳. «مناطق آزاد تونل اتصال به سازمان تجارت جهانی»، ماهنامه توسعه صادرات، شماره ۳۹، مهر و آبان‌ماه ۱۳۸۲.

۸۴. «مناطق آزاد در برنامه چهارم: هنوز آرزوها در برنامه‌ها گنجانده و یا تکرار می‌شوند»، ماهنامه اقتصاد ایران، شماره ۸۳، دی‌ماه ۱۳۸۴.
۸۵. «مناطق آزاد، ابزار توسعه صنعت و تجارت»، ماهنامه پیک شورا، شماره ۲۴۸.
۸۶. «نقش مناطق آزاد در ترانزیت کالا»، ماهنامه پیام دریا، شماره ۱۹۸، دی‌ماه ۱۳۸۹.
۸۷. «نگاهی به عملکرد دولت در حوزه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی»، ماهنامه مناطق آزاد، شماره ۱۹۰، مهرماه ۱۳۸۷.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۵۰۶۸

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: فراتحلیل مطالعات مناطق آزاد: ۱. مقالات

نام دفتر: مطالعات اقتصادی

تهیه و تدوین کنندگان: زهرا ذاکری، مجتبی اسفندیاری کلوکن

همکاران: حسین علی اصغرپور موزیرچی، زلیخا رضازاده

ناظران علمی: سعید غلامی باغی، فرشاد مؤمنی

منتقاصی: معاونت پژوهش‌های اقتصادی

ویراستار ادبی: —

ویراستار تخصصی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. مناطق آزاد

۲. فراتحلیل

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵/۷/۲۶